

Městská knihovna v Praze

HLEDÁNÍ ZTRACENÉHO ČASU V

Marcel Proust

Hledáte místo, kde...

... můžete celý den studovat nebo pracovat?

... seženete knížku pro zábavu, do školy, k poučení?

... stahujete e-knihy, posloucháte hudbu, tisknete 3D?

... osobně potkáte české i světové autory?

... můžete zajít na koncert, filmy artové i 3D?

Právě jste ho našli!

Městská knihovna v Praze

43 poboček, **3** pojízdné knihovny, **4 000** akcí ročně,
2 000 000 dokumentů, **60** Kč za registraci

www.mlp.cz

knihovna@mlp.cz

www.e-knihovna.cz

www.facebook.com/knihovna

Městská knihovna v Praze

Hledání ztraceného času

V

Uvězněná

Marcel Proust

Přeložil Jaroslav Zaorálek

Znění tohoto textu vychází z díla [Hledání ztraceného času: Uvěznění, část I. a II.](#) tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím Odeon v Praze v roce 1929. Pro potřeby vydání Městské knihovny v Praze byl text redakčně zpracován.

Text díla (Marcel Proust: Hledání ztraceného času V), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), není vázán autorskými právy.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uved'te autora-Nevyužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 z 23. 8. 2019.

OBSAH

I.....	7
PRVNÍ KAPITOLA Život s Albertinou	8
II.....	199
DRUHÁ KAPITOLA Verdurinovi se rozkmoťují s panem de Charlus	200
TŘETÍ KAPITOLA Albertinino zmizení	339

Na stroji psaný text tohoto svazku byl nám odevzdán Marcelem Proustem krátce před jeho smrtí. Protože mu nemoc neponechala dosti sil k podrobné opravě tohoto textu, vykonali po jeho smrti velmi pečlivou revizi rukopisu pánové dr. Robert Proust a Jacques Rivière. A toto zde je výsledek jejich práce, v němž, jak doufáme, bude možno nalézt minimum nedopatření.

VYDAVATEL

I

PRVNÍ KAPITOLA

Život s Albertinou

Hned ráno, hlavu máje ještě obrácenu ke zdi a dříve, než jsem nad dlouhými okenními záclonami uviděl, jakým odstínem je zbarven proužek denního světla, věděl jsem již, jaké je venku počasí. Po- učily mě o tom první zvuky ulice podle toho, dospěly-li k mému sluchu ztlumené zkreslené vlhkostí nebo naopak vibrující jako šípky ve zvučné a prázdné prostore rozlehlého, ledového, čistého rána; hned v prvním zadunění tramvaje jsem slyšel, je-li zkřehlá deštěm nebo odjíždí-li k blankytným obzorům. A možná, že tyto zvuky předcházela ještě nějaká rychlejší a pronikavější emanace, která, proklouznuvši mým spánkem, naplnila jej smutkem, ohlašujícím mi sníh, nebo přiměla kterousi z těch střídajících se bytůstek našeho nitra, aby zapěla na oslavu slunce písňe tak četné, že mně, jenž jsem se již ve spánku začínal usmívat a jehož zavřená víčka se připravovala, jak budou oslněna, bylo jimi uchystáno probuzení v hlučně jásavé hudbě. Ostatně v té době jsem život vnější vůbec vnímal hlavně ze svého pokoje. Víím, že Bloch vypravoval, že slýchal, když mě někdy přišel navštívit, jakoby hovor za mými dveřmi; ježto má matka byla v Combray a nikoho jiného v mém pokoji nikdy nenašel, usoudil z toho, že mluvím sám se sebou. Když se později dověděl, že v té době se mnou bydlela Albertina, a pochopil, že jsem ji skrýval přede všemi lidmi, prohlásil, že teď konečně ví, proč jsem v tom období svého života nikdy nechtěl vycházet z domu. Mýlil se. Zasluhoval ostatně, aby byl úplně omluven, neboť ani skutečnost, třebaže je nezbytná, není úplně předvídatelná. Lidé, kteří se dovědí o životě někoho jiného nějakou přesnou podrobnost, hned z ní vyvozují naprosto mylné závěry a vidí v tom nově objeveném faktu vysvětlení právě takových věcí, které s ním nemají nic společného.

Myslím-li teď na to, že má přítelkyně šla po našem návratu z Balbecu bydlet v Paříži pod tutéž střechu jako já, že se zřekla svého plánu na cestu po moři, že měla pokoj na dvacet kroků od pokoje mého, na konci chodby ve vykobercované pracovně mého otce, a že každého večera, pozdě v noci, dříve než ode mne odešla, vsunula mi do úst svůj jazyk jako každodenní chléb, jako nějaký živný pokrm, mající téměř posvátnou povahu každého těla, obdařeného nakonec vlivem utrpení, jež jsme pro ně vytrpěli, jakousi vnitřní lahodou, tím, co si jako přirovnání hned v duchu představuji, není noc, již mi kapitán de Borodino s laskavostí, která mě konec konců vyléčila jenom z pomíjející nevolnosti, dovolil strávit v kasárnách, nýbrž noc, v níž otec poslal matinku, aby šla spát do lůžka vedle mne. Tak život, kdykoli nás má zase jednou zbavit utrpení, které se zdálo neodvratné, dělá to za okolností rozdílných, ba někdy tak naprosto opačných, že se zdá skoro mrzkostí zjištění, že poskytnutá milost je v obou případech táž.

Kdykoli se Albertina dověděla od Františky, že v temnotě svého pokoje, jehož záclony byly ještě staženy, už nespím, nijak se neostýchala dělat trochu hluku, koupajíc se v svém toaletním pokojíku. A tu často také já, místo abych čekal na hodinu pozdější, chodíval jsem do koupelny, sousedící s koupelnou její a velmi příjemné. V minulých dobách utrácel divadelní ředitel stotisíce franků za pravé smaragdy na výzdobu trůnu, na němž jeho diva hrála císařovnu. Ruské balety nás poučily, že prostá souhra světél, zamířených na vhodná místa, vytváří šperky stejně skvělé a pestřejší. Ale ani tato, již mnohem nehmotnější dekorace není ještě tak půvabná jako ta, již v osm hodin ráno slunce nahrazuje dekoraci, kterou jsme zvyklí vídávat, vstáváme-li teprve v poledne. Okna našich koupelen, aby nás zvenčí nebylo vidět, neměla skla hladká, nýbrž zkrabatěná umělým, staromódním jíním. Slunce najednou zažlutilo tento skleněný mušelín, pozlátilo jej a objevujíc ve mně pozvolna nějakého dávnějšího mladíka, ukrývaného dlouho zvykem, opájelo mě

vzpomínkami, jako kdybych stál pod širým nebem, v přírodě, před pozlaceným listovím, v němž nechyběl ani zpívající pták. Neboť slyšel jsem Albertinu bez ustání hvízdát:

Bolesti jsou bláhové panny,
a kdo je poslouchá, je ještě bláhovější.

Miloval jsem ji příliš, abych se jejímu špatnému hudebnímu vkusu radostně neusmíval. Ostatně tato písnička nadchla loňského léta paní Bontempsovou, která však zanedlouho potom kdesi zaslechla, že je to nejapné, takže, místo aby Albertinu, když měla větší návštěvu, vyzvala, aby ji zazpívala, žádávala místo ní

Ze zřidel zkalených zní tato píseň má,

která se tedy zase stala tou „starou Massenetovou odrhovačkou, již nám to děvče pořád a pořád zpívá“.

Přilétl mráček, zastřel slunce a já jsem viděl, jak hasne a šediví ta stydlivá, listnatá skelná záclonka.

Přepážky, oddělující naše toaletní pokojíky (pokojík Albertinin byl koupelna, již matinka, mající jinou koupelnu na opačné straně bytu, nikdy nepoužívala, aby v mé blízkosti nehlučela), byly tak tenké, že jsme mohli spolu mluvit, koupající se každý v svém pokojíku a pokračující v hovoru, přerušovaném jenom pleskotem vody, v té intimnosti, kterou v hotelu umožní mnohdy malé rozměry bytu a stísněnost jednotlivých místností, která však v Paříži je tak vzácná.

Jindy jsem zůstával ležet, oddávaje se snění, jak dlouho jsem chtěl, neboť všichni v domě měli rozkaz nevstupovat do mé ložnice, dokud nezazvoním, to však vinou nevhodného umístění vypínače nad mou postelí vyžadovalo takového úsilí, že často, znaviv se jeho hledáním a jsa spokojen, že jsem sám, raději jsem si na chvíli ještě zdříml. To ovšem neznamená, že jsem byl naprosto netečný

k Albertininu pobytu u nás. Jejímu odloučení od jejích přátel se podařilo uchránit – mé srdce nových útrap. Udržovala je v klidu, v jakési takřka nehybnosti, která mu mohla pomoci, aby se uzdravilo. Ale ten klid, jež mi má přítelkyně opatrovala, byl spíše utišením utrpení než radostí. Ne že by mi nebyl dovoloval okusit četných radostí, jež mi příliš prudká bolest odpírala, ale těchto radostí, dalek jsa toho, abych za ně byl povinen díkem Albertině, která se mi ostatně přestávala už líbit, s níž jsem se nudíval a o níž jsem si jasně uvědomoval, že ji nemiluji, okoušel jsem naopak právě ve chvílích, kdy Albertina nebyla u mne. Proto také jsem ji k sobě nedával volat hned ráno, zvláště bylo-li venku pěkně. Chvíli, věda, že mi opatří více štěstí než Albertina, zůstával jsem v důvěrném tête à tête s tou vnitřní bytostí, s tím zpěvákem, vítajícím slunce, o němž jsem se už zmínil. Z těchto dílčích tvorů, z nichž je složena naše individualita, nebývají nám nejpodstatnější ti, kteří jsou nejzjevnější. Ve mně, až je nemoc jednoho po druhém posráží na zem, zůstanou ještě dva nebo tři, mající život houževnatější než ti ostatní, zvláště onen filosofující tvor, který není šťasten, leda když objeví mezi dvěma díly, mezi dvěma dojmy nějakou část společnou. Ale nejednou jsem rozvažoval, nebude-li posledním ze všech ten drobný človíček, velmi podobný tomu mužíčku, jehož combrayský optik míval za výkladem jako ukazatele počasí a jenž smekával čepičku, svítalo-li slunce, a dával si ji na hlavu, chystalo-li se na dešť. Znáám sobectví tohoto mužíčka; i když mám záchvat dušnosti, jež by mohl utišit jen příchod deště, on toho nedbá a hned při prvních, tak netrpělivě očekávaných kapkách ztrácí svou veselost a rozmrzele si naráží svou kápi. A naopak myslím, že zasvitne-li v posledním mém tažení, až všechna ostatní má „já“ budou již mrtva, nějaký sluneční paprsek, tento barometrický mužíček – zatím co já budu ztrácet dech – pocítí veliké blaho, shodí čepičku a zazpívá:

„Ach, konečně se vyjasňuje!“

Zazvonil jsem na Františku. Otevřel jsem *Figaro*. Hledal jsem v něm a zjistil jsem, že v něm není, článek nebo domnělý článek, jež jsem do tohoto deníku poslal a jímž byla vlastně jenom nedávno nalezená a trochu upravená stránka, napsaná před lety v kočáře doktora Percepieda při pohledu na martinvilleské zvonice. Potom jsem četl matinčin dopis. Zdálo se jí nezvyklým, zarážejícím, že mladá dívka se mnou bydlí tak sama. Prvního dne před odjezdem z Balbecu, když mě viděla tak nešťastného a bála se nechat mě samotného, matka byla možná ráda, když se dověděla, že Albertina jede s námi, a když viděla, jak zároveň s našimi zavazadly (u nichž jsem strávil poslední noc v balbeckém hotelu v pláči) byly do vláčku naloženy také úzké, černé kufříky Albertininy, které měly, jak se mi zdálo, podobu rakviček a o nichž jsem nevěděl, přinesou-li do domu život nebo smrt. Ale na to jsem ani nemyslel, protože jsem po děsivých myšlenkách na další pobyt v Balbecu byl v zářivém jitra pln radosti, že s sebou odvážím Albertinu. Ale netvářila-li se má matka k tomuto záměru z počátku nepřátelsky (mluvíc pěkně s mou přítelkyní jako matka, jejíž syn byl právě těžce raněn a která je vděčná jeho milence, oddaně ho ošetřující), stala se mu nepřátelskou, jakmile se tak doopravdy uskutečnil a pobyt té dívky u nás (a to za nepřítomnosti mých rodičů) se prodlužoval. Ale nemohu říci, že by mi matka byla někdy toto nepřátelství dala najevo. Jako před lety, když se přestala odvažovat vyčítat mi mou nervozitu a lenost, také teď měla úzkostlivý strach – který jsem možná tehdy úplně netušil nebo snad nechtěl vidět – že, učiní-li nějaké výhrady stran dívky, s níž jsem se, jak jsem jí řekl, chtěl zasnoubit, zachmuří můj život, způsobí, že budu své ženě později méně oddán, zasije možná pro dobu, kdy sama již nebude na tomto světě, výčitku, že jsem ji svým sňatkem s Albertinou zarmoutil. Matinka se raději tvářila, jako by schvalovala volbu, o níž tušila, že by se jí nepodařilo přimět mě, abych od ní ustoupil. Ale všichni, kteří se s ní v té době stýkali, mi řekli, že k její bolesti nad ztrátou své matky se

pojil výraz jakési ustavičné starostlivosti. Toto myšlenkové napětí, tento ustavičný vnitřní rozpor rozpaloval matince spánky, takže stále otvírala okna, aby se osvěžila. Ale rozhodnout se nedovedla, protože se bála, aby mě „neovlivnila“ nějak ve špatném směru a aby nezničila to, co pokládala za mé štěstí. Nemohla se odhodlat ani k tomu, aby mi zabránila nechávat si Albertinu v bytě. Nechtěla vypadat přísněji než paní Bontempsová, jíž se to týkalo především a jež v tom neviděla nic neslušného (to mou matku velmi překvapovalo). Jistě však litovala, že byla nucena nechat nás oba samy, protože právě v té době odjela do Combray, kde, jak bylo možné, zůstane (a opravdu také zůstala) dlouhé měsíce, v nichž ji má práteta ve dne v noci ustavičně potřebovala. Vše jí tam bylo usnadněno laskavostí, oddaností pana Legrandina, který, nelekaje se žádné námahy, odkládal stále svůj návrat do Paříže, třebaže mou tetu ani mnoho neznal, ale prostě především proto, že bývala přítelkyní jeho matky, a pak proto, že vycítil, jak má ta k smrti odsouzená chorá ráda jeho úsluhy a že se bez něho neobejde. Snobismus je těžká choroba duše, ale lokalizovaná, nehubící duši celou. Já však v opaku k matce jsem měl velikou radost z jejího pobytu v Combray, protože jinak bych se byl obával, že objeví Albertinino přátelství se slečnou Vinteuilovou (neboť Albertině jsem nemohl říci, aby je před ní tajila). Matka by v tom jistě byla viděla naprostou překážku nejen sňatku (požádala mě ostatně, abych o něm se svou přítelkyní ještě nemluvil jako o něčem určitém, a mně samému byla myšlenka na něj stále více nesnesitelná), ale také překážku toho, aby Albertina zůstala, byť jen dočasně, v našem domě. Vyjma takovouto, tak vážnou a neznámou jí příčinu, matinka vlivem povznášejícího a osvobozujícího napodobování mé babičky, která byla velikou obdivovatelkou George Sandové a říkala, že ctnost záleží ve vznešenosti srdce, a naopak také mým vlastním, zhoubným vlivem bývala teď shovívavá k ženám, jejichž chování by dříve nebo i teď byla přísně kárala, kdyby to byly její pařížské nebo combrayské

přítelkyně z měšťanských rodin, ale jejichž velikou duši jsem jí teď vychvaloval a jimž mnohé odpouštěla, protože měly rády mne. Přes to vše, a to i mimo otázku slušnosti, myslím, že Albertina by nebyla snesla matinku, která si z Combray po mé tetě Leonii a po všech svých příbuzných uchovala zálibu v pořádku, o níž má přítelkyně neměla nejmenší poněti.

Nebyla by zavřela a naopak nebyla by se ostýchala vejít, byly-li některé dveře otevřeny, o nic více, než to dělá pes nebo kočka. Její poněkud nepohodlný půvab tkvěl v tom, že byla v domě spíše než jako dívka jako na příklad kočka, chodící volně po domě, objevující se všude, kde by ji nikdo nečekal, a přicházející – to pro mne bývalo velkým odpočinkem – skočit si na postel vedle mne a vyhloubit si tam místečko, z něhož se pak již nehнула a na němž nepřekážela tak, jako by byla překážela nějaká bytost lidská. Přece však se nakonec podrobila mým hodinám spánku tak, že se již nejen nepokoušela vcházet do mého pokoje, ale nedělávala ani hluk, dokud jsem nezazvonil. Tato pravidla jí vnutila Františka.

Byla z těch combrayských služebnic, znajících hodnotu svého pána a vědoucích, že prokazovat mu to, o čem soudí, že na to má právo, je tím nejmenším, co pro něho mohou udělat. Dal-li nějaký cizí návštěvník Františce spropitné, aby se o ně rozdělila s děvčetem z kuchyně, dárce ještě peníz ani neodevzdal a Františka již s rychlostí, diskrétností a energií, stejně obdivuhodnými, poučila děvče z kuchyně, které hned přišlo poděkovat nikoli na půl slova, nýbrž důrazně a hlasitě, jak mu Františka řekla, že je třeba udělat to. Combrayský farář nebyl sice geniální, ale také věděl, co se sluší a patří. Za jeho vedení se dcera protestantských bratranců paní Sazeratové stala katoličkou a celá rodina se mu hned stala dokonalou: mluvilo se o sňatku s jedním méségliseským šlechticem. Ženichovi příbuzní, aby si opatřili informace, napsali velmi pohrdavý dopis, v němž bylo opovržlivě mluveno o nevěstině protestantském původu. Combrayský farář odpověděl takovým tónem,

že méségliseský šlechtic hned zkontroloval a napsal dopis naprosto jiný, v němž toužil jako po největší přízni po sňatku s tou dívkou.

To, že přiměla Albertinu, aby respektovala můj spánek, nebylo u Františky žádnou zásluhou. Byla nasáklá tradicí. Podle jejího mlčení nebo podle nezvratné odpovědi na nevinný Albertinín návrh, že ke mně vejde nebo že si ke mně pro něco pošle, má přítelkyně si s úžasem uvědomovala, že se octla v jakémisi cizím světě, plném neznámých obyčejů a řízeném životními pravidly, na jejichž porušení nebylo ani pomyšlení. Po prvé to zatusila již v Balbecu, ale v Paříži se již ani nepokusila o odpor a každého rána trpělivě čekala na mé zazvonění a teprve potom se odvážíla hlučet.

Ostatně výchova, kterou jí dala Františka, byla blahodárná také pro naši starou služku, protože pozvolna utišovala vzdechy, jež od našeho příjezdu z Balbecu nepřestávala ze sebe vydávat. Ve chvíli totiž, kdy jsme již sedali do vláčku, vzpomněla si, že se zapomněla rozloučit s „guvernantkou“ v hotelu, s ochmýřenou ženou, která měla dohled na pokojské a Františku skoro ani neznala, ale bývala k ní poměrně zdvořilá. Františka se chtěla stůj co stůj obrátit, vylézt z vlaku, vrátit se do hotelu, rozloučit se obřadně s „guvernantkou“ a odjet teprve příštího dne. Protože jsem měl lepší rozum než ona a zvláště proto, že se mi Balbec tak najednou zhnusil, nepopřál jsem jí tuto milost, ale to ji hned naplnilo chorobnou, horečnatou špatnou náladou, kterou v ní nerozptýlila ani změna vzduchu a která trvala stále i v Paříži. Neboť podle Františčina zákoníku, jak je obrazně zaznamenán na basreliefech v kostele v Saint-André-des-Champs, přát nepříteli smrt, ba ani zabít ho není zakázáno, ale strašné je neudělat, co se sluší a patří, neoplatit zdvořilost zdvořilostí, nerozloučit se s „guvernantkou“ a odjet jako opravdu neotesaný tvor. Po celou cestu každé chvíle obnovovaná vzpomínka na to, že té ženě nedala sbohem, zalévala Františčina líce ruměncem, který byl s to polekat. A odmítala-li až do Paříže jíst a pít, dělala to možná proto,

že ta vzpomínka ji opravdu „tlačila v žaludku“ (každá sociální třída má svou patologii), spíše než proto, aby nás potrestala.

Mezi příčinami toho, že mi matinka denně psávala, a to dopis, v němž nikdy nechyběl nějaký citát z paní de Sévigné, byla také vzpomínka na mou babičku. Matinka mi psala: „Paní Sazeratová nám vystrojila jeden z těch obědů, jejichž tajemství úspěchu zná jen ona, a jež, jak by byla řekla tvá babička, citujíc paní de Sévigné, zbavují nás samoty, ale společnost nám nepřinášejí.“ Byl jsem tak hloupý, že jsem v svých prvních odpovědích matince psával: „Podle těchto citátů by tě tvá matka hned poznala“; za to jsem po třech dnech dostal tuto poznámku: „Ubohý synáčku, chtěl-li jsi mluvit o *mé matce*, velmi nevhodně se dovoláváš paní de Sévigné. Byla by ti odpověděla stejně, jako odpověděla paní de Sévigné paní de Grignan: Nebyla vám tedy nic? Myslila jsem, že jste příbuzní.“

Zatím jsem slyšel kroky své přítelkyně, vycházející ze svého pokoje nebo vracující se do něho. Zazvonil jsem, protože se blížila chvíle, kdy Ondřejka měla přijet pro Albertinu s šoférem, Morelovým přítelem, jehož mi doporučili Verdurinovi. Mluvil jsem s Albertinou o daleké možnosti našeho sňatku; ale nikdy jsem to neudělal závazně; ona sama, když jsem jí řekl: „Nevím, ale snad by to bylo možné“, zavrtěla s melancholickým úsměvem hlavou a řekla: „Ale ne, nebylo by to možné“, chtějíc tím říci: „jsem příliš chudobná“. Ale, říkáje při tom, pokud šlo o plány do budoucnosti: „Nic není méně jisté“, v přítomnosti jsem se všemožně snažil rozptýlit ji, zpříjemnit jí život, usiluje podvědomě možná také o to, abych v ní tím vzbudil touhu po sňatku se mnou. Ona sama se všemu tomu přepychu smávala. „Ondřejčina matka by koukala, kdyby viděla, že se ze mne stala dáma stejně bohatá jako ona, že jsem také tím, čemu ona říká ‚dáma, která má koně, kočáry, obrazy‘. Jakže? Ještě nikdy jsem vám neřekla, že tak mluvívá? Ach, to je opravdu typ! Nechápu, jak může stavět obrazy do téže řady jako koně a kočáry.“ Později uvidíme, že Albertina se přes hloupé mluvní návyky, které jí zůstaly, neobyčejně vyvinula, ale to

mi bylo naprosto jedno, protože duchovní přednosti mých družek mě vždy zajímávaly tak málo, že jsem si jich u té nebo oné všímal vždy jen ze zdvořilosti. Jenom zvláštní duch Františčin by mě možná dovedl zaujmout. Docela bezděčně jsem se chvíli usmíval, když na příklad využivši toho, že zvěděla, že Albertina u mne není, přišla ke mně a oslovila mě: „Božstvo nebeské, spočinuvší na lože!“ Řekl jsem: „Ale slyšte, Františko, proč ‚božstvo nebeské‘?“ – Oh, myslíte-li, že máte něco společného s poutníky po této naší ubohé zemi, velice se mýlíte! – Ale proč ‚spočinuvší‘; vidíte přece, že docela obyčejně ležím. – Vy nikdy neležíte. Cožpak někdo někdy viděl někoho tak ležet? Spočinul jste na loži, snesl jste se na ně. Vypadáte teď v svém bílém pyjama, když tak kroutíte krkem, jako holubice.“

Albertina se i o věcech hloupých vyjadřovala docela jinak než to děvčátko, jímž ještě před několika málo lety bývala v Balbecu. Prohlásila dokonce o kterémsi politické události, již odsuzovala: „Zdá se mi to strašné.“ A nevím, zdali se právě v té době nenaučila říkat, chtěla-li vyjádřit, že ta či ona kniha se jí zdá špatně psána: „Je to zajímavé, ale je to opravdu, jako kdyby to psalo *nějaké čuňátko*.“

Zákaz vcházet ke mně, dokud nezazvoním, ji velmi bavíval. A ježto si stejně jako já zvykla na citáty a užívala při tom obyčejně citátů z her, jež hrávala v klášteře a o nichž jsem jí řekl, že se mi líbí, přirovnávala mě vždy k Asverovi:

A smrt každého odvážlivce čeká,
jenž se nevolán k němu jít neleká

Před přísným rozkazem nikoho nic neochrání,
pohlaví ani hodnost; každému v tom brání.

Já sama -----

I já jsem tomuto zákonu podrobena.

Musím čekat, a chci-li s ním mluvit,
až sám mě zavolá, mohu k němu jít.

Také fyzicky se změnila. Její dlouhé modré oči – prodlouživší se – neuchovaly si též tvar; měly sice tutéž barvu, ale vypadaly, jako by byly zkapalněly, takže, když je zavřela, bylo to, jako když záclonami zatáhneme vyhlídku na moře. Právě na tuto část jejího těla jsem patrně nejvíce vzpomínal, když jsem se s ní každé noci rozcházel, neboť na příklad právě naopak zkadeření jejích vlasů mě dlouho každého rána překvapovalo jako nějaká nová věc, již bych ještě nikdy nebyl viděl. A přece, co je nad usměvavým dívčím pohledem krásnějšího než ten zkadeřený věnec černých fialek. Úsměv nabízí více přátelství. Ale ty lesklé vrkoče vlasů, bližší tělu, jehož jako by byly zvlněným pokračováním, dráždí více touhy.

Sotvaže vešla do mého pokoje, skočila ke mně na postel a někdy zjišťovala mé duševní vlastnosti a v upřímném nadšení přísahala, že by raději umřela, než by mě opustila: to bývalo v ty dny, kdy jsem se, než jsem ji k sobě zavolal, oholil. Byla z těch žen, které nedovedou uhádnout příčinu toho, co pociťují. Radost, kterou mají ze svěží, hladké pleti, si vysvětlují mravními vlastnostmi člověka, který jim, jak se zdá, nabízí pro jejich budoucnost možnost štěstí (která se ovšem může scvrkávat a stávat méně nezbytnou tou měrou, jak si ten muž nechává růst vousy).

Zeptal jsem se jí, kam míní jet.

„Myslím, že Ondřejka mě chce zavést do parčíku Buttes-Chaumont, který neznám.“

Bylo mi ovšem nemožné uhodnout mezi tolika jinými slovy, zdali je právě pod těmito skryta nějaká lež. Věřil jsem ostatně Ondřejce, že mi řekne, kam všude s Albertinou chodí.

V Balbecu, když jsem se cítil Albertinou příliš znaven, jsem chtěl Ondřejce lživě říci: „Milá, malá Ondřejko, jen kdybyste byla přijela trochu dříve! Vás bych byl miloval. Ale teď je mé srdce upoutáno jinde. Přes to však se můžeme hodně stýkat, neboť má láska k jiné mi působí mnohá trápení a vy mi pomůžete utěšit se.“ Nuže, tato lživá slova se po třech nedělích stala pravdou. Ondřejka byla možná

v Paříži přesvědčena, že je to opravdu lež a že miluji ji, podobně jako by o tom bývala patrně přesvědčena také v Balbecu. Pravda se totiž pro nás mění tak velice, že jiní lidé se v tom stěží vyznají. A ježto jsem věděl, že mi poví vše, co s Albertinou dělaly, požádal jsem ji (a ona svolila), aby pro ni chodívala skoro denně. Tak jsem mohl bez obav zůstat doma.

A to, že Ondřejka byla jednou z toho dívčího houfce, dodávalo mi důvěry, že dosáhne od Albertiny vše, co bych chtěl. Byl bych teď po pravdě mohl říci jí, že by mě mohla utěšovat.

A pak, má volba Ondřejky (která byla náhodou také v Paříži, zřeknuvši se svého prvního úmyslu vrátit se do Balbecu) za průvodkyni mé přítelkyně vyplývala také z toho, že Albertina mi vypravovala, jak ráda mě mívala její přítelkyně v Balbecu právě v době, kdy já jsem se naopak obával, že ji nudím (kdybych to býval tehdy věděl, byl bych se možná zamiloval do Ondřejky).

„Jak je možné, že jste to nevěděl?“ řekla mi Albertina; „vždyť jsme o tom nejednou žertovaly. Ostatně vy jste si ani nevšiml, že začínala napodobovat vaše způsoby v řeči i v uvažování. Zvláště když se s vámi právě rozešla, to bývalo vždy nápadné. Nemusila nám ani říkat, mluvila-li s vámi. Hned na ní bývalo vidět, jde-li od vás. Jen jsme na sebe mrkly a už jsme se smály. Bývala jako uhlíř, který by vám chtěl namluvit, že není uhlíř. A je při tom celý začerněný. Mlynář nemusí říkat, že je mlynář, protože každý vidí, jak je zamoučený; je mu na zádech vidět místa, na nichž nosil pytle. S Ondřejkou to bývalo totéž: vytahovala obočí právě tak jako vy; a pak, ten její dlouhý krk, zkrátka, ani vám to nedovedu říci. Vezmu-li nějakou knihu, která byla předtím ve vašem pokoji, i když ji čtu venku, každý hned ví, že je od vás, protože v ní zůstalo něco z těch vašich neřádných vykuřování. Je to pouhé nic, ale v podstatě nic, v němž je mnoho pěkného. Po každé, když o vás někdo mluvil tak, že to vypadalo, jako by si vás velice vážil, Ondřejka bývala v desátém nebi.“

Přes to však, abych se vyhnul tomu, že si snad připravily něco bez mého vědomí, navrhl jsem, aby toho dne nejely do Buttes-Chaumont a aby si zajely raději do Saint-Cloudu nebo někam jinam.

Nepočínal jsem si tak – věděl jsem to – proto, že bych byl Albertinu sebe méně miloval. Láska je možná jenom množení a šíření těch vírů, které vlivem nějakého dojmu vzruší duši. Některé z nich pobouřily celou mou duši, když mi Albertina v Balbecu vypravovala o slečně Vinteuilové, ale toto zčeření teď přestalo. Nemiloval jsem už Albertinu, protože ve mně nebylo již nic z toho, teď vyléčeného utrpení, jež jsem cítil v balbeckém vláčku, slyše, že Albertina v svém mládí navštěvovala možná Montjouvain. Na to vše jsem příliš dlouho myslel; byl jsem z toho vyléčen. Ale tu a tam mne různé Albertininy věty nutily – nevím ani proč – k dohadu, že za svého, ještě tak krátkého života jistě slyšela mnohé poklony a ne jedno vyznání lásky a že je přijímala s radostí, to jest totéž jako se smyslnou rozkoší. Tak říkávala při nejrůznějších příležitostech: „Opravdu? Je to opravdu pravda?“ Kdyby byla řekla jako na příklad taková Odetta: „To je opravdu pravda, tato hrozná lež?“ jistě bych se tím nebyl znepokojoval, neboť směšnost té věty by byla vysvětlena hloupou všedností ženského ducha. Ale její tázavý vzhled: „Opravdu?“ budil jednak zvláštní dojem bytosti, která si nedovede sama uvědomit věci a dovolává se v tom vašeho svědectví, jako kdyby neměla tytéž schopnosti jako vy (řekl-li jí někdo: „Před hodinou jsme vyšli“ nebo jenom: „Prší,“ ptávala se: „Opravdu?“), jednak však tento nedostatek schopnosti uvědomovat si sám různé vnější jevy nebyl patrně a bohužel pravou příčinou těch jejích: „Opravdu? Je to opravdu pravda?“ Zdávalo se spíše, že tato slova bývala v letech jejího raného pohlavního dospívání odpovědí na slova „Vy víte, že se mi ještě nikdy žádná žena nelíbila tak jako vy“ nebo: „Víte, že vás mám strašně rád, že jsem děsně vzrušen“, na něž s koketně souhlasnou skromností odpovídala ta „Opravdu? Mluvíte pravdu?“

sloužící Albertině teď, ve styku se mnou, již jen k tázavé odpovědi na mé poznámky: „Dřímala jste přes hodinu.“ „Opravdu?“

Ačkoli jsem se ani trochu necítil zamilován do Albertiny a ačkoli jsem chvíle, strávené s ní, nepočítal mezi své požitky a slasti, přece jsem se stále ještě zajímal o to, jak tráví svůj čas; ovšem, utekl jsem z Balbecu, abych měl jistotu, že se už nebude moci setkati s jistými ženami, s nimiž, jak jsem se bál, by mohla dělat tu špatnost, vesele se při ní smějíc, a smějíc se možná mně; ano, pokusil jsem se obratně jedním rázem, svým odjezdem, zpřetrhat všechny její špatné známosti. A Albertina v sobě měla tak silnou pasivitu, tak velikou schopnost zapomínat a podrobovat se, že její známosti byly opravdu přerušeny a mé obavy, které mě skoro chorobně vzrušovaly, rozptýleny. Ale takové obavy se mohou zjevovat v podobách právě tak rozmanitých jako ta neurčitá, nejistá špatnost, která je jejich předmětem. Dokud se má žárlivost znovu nevtělila do bytostí nových, měl jsem po svých minulých utrpeních chvíli klidu. Ale k propuknutí chronické choroby stačí sebe menší podnět, stejně ostatně jako sebe menší příležitost stačí bytosti, která je příčinou takové žárlivosti, k tomu, aby (po lhůtě, prožité čistě) páchala svou neřest s jinými spoluvíníky. Mohl jsem Albertinu odloučit od jejích neřestných družek a tím své halucinace exorcizovat; bylo-li však možné přimět ji, aby zapomněla na své známé, aby s nimi přerušila styky, její záliba v požitku byla také chronická a čekala možná jenom na vhodnou příležitost k ukojení. Nuže, v Paříži jich bylo právě tolik jako v Balbecu.

V žádném městě nepotřebovala hledat, protože to zlo nebylo jenom v Albertině, ale také v jiných ženách, jimž bývá každá příležitost k rozkoši vítána. Pohled jedné z nich, okamžitě pochopený druhou, sblíží obě neukojené. A obratné ženě je snadné vypadat, jako by neviděla, ale už za pět minut potom jít k ženě, která pochopila a počkala na ni za rohem, kde si stručně smluví dostaveníčko. Kdo se to kdy doví? A Albertině bylo tak prosté říci mi, aby to pokračovalo,

že by se ráda podívala tam či onam do pařížského okolí, které se jí něčím zalíbilo. Proto také stačilo, aby se vrátila trochu pozdě, aby její vycházka trvala delší dobu, kterou bylo snad možno vysvětlit snadno i bez vyhledávání nějakých důvodů neřestných, a hned zase vypukla má choroba, spojená jsouc tentokrát s představami, které nebyly balbecké a jež jsem se vždy snažil – stejně jako ty předcházející – vyvrátit, jako kdyby zahlazení nějaké chvilkové, dočasné příčiny mohlo způsobit úplný zánik vrozeného zla. Neuvědomoval jsem si, že takovým zahlazováním, při němž jsem míval v Albertině pomocníkem její schopnost měnit, zapomínat, ba skoro nenávidět nedávný předmět své lásky, způsoboval jsem mnohdy hlubokou bolest té či oné neznámé, s nimiž se postupně oddávala rozkoši, a že jsem tu bolest působil zbytečně, protože budou sice opuštěny, ale zanedlouho budou vystřídány jinými, a protože souběžně s cestou, vykolíkovanou všemi těmito opuštěními svých bývalých lásek, jichž se zřekne s lehkou myslí, bude pro mne stále pokračovat cesta druhá, nelítostná, sotva přerušená velmi krátkými chvílemi oddechu; kdybych o tom byl přemýšlel, byl bych si tedy musil říci, že mé utrpení se nemůže skončit leda zároveň s Albertinou nebo se mnou. I v první době po našem příjezdu do Paříže, nejsa spokojen s informacemi, jež mi Ondřejka a šofér dávali o výletech, které konávali s mou milou, řekl jsem si, že pařížské okolí je stejně kruté jako okolí balbecké, a odjel jsem s Albertinou na několikadenní cestu. Ale má nejistota o tom, co dělá, bývala všude táž, možnosti k páchání té špatnosti tak četné a můj dozor tak znesnadněný, že jsem se s ní zase vracel do Paříže. Když jsem odjížděl z Balbecu, myslil jsem, že odcházím z Gomory, že z ní zachraňuji Albertinu; ale Gomora byla, bohužel, rozptýlena po celém světě. A napolo ze žárlivosti, napolo z neznalosti těch slastí (případ velmi vzácný) uspořádal jsem nevědomky tu hru na schovávanou, při níž mi Albertina měla stále unikat.

Z ničeho nic, abych ji svou otázkou zastihl nepřipravenou, jsem se jí ptával: „Ach, teď si vzpomínám, Albertino, nebo se mi to jenom

zdá, neřekla jste mi, že jste znávala Gilbertu Swannovou?“ – „Ano, totiž mluvila se mnou v kurse, protože měla přednášky z dějepisu a velice ochotně mi je půjčila; hned, jak jsem si je prohlédla, jsem jí je vrátila.“ – „Co myslíte, je Gilberta Swannová z toho druhu žen, který se mi nelíbí?“ – „Ale kdepak, právě naopak!“ Ale místo abych se bavil takovým nenápadným vyptáváním, raději jsem si často vymýšlel Albertininy procházky, věnuje tomu síly, jež jsem našetřil tím, že jsem na ně nejel, že jsem zůstal doma, a mluvíval jsem o nich se svou přítelkyní s žárem, který uchovávají neporušen záměry nevykonané. Vyjádřil jsem takovou touhu jít se podívat na to či ono okno ve Svaté kapli, takovou lítost, že tam nemohu jít jenom s ní samotnou, že mi něžně odpovídala: „Ale, miláčku, kdyby vás to, jak se zdá, tak velice potěšilo, vzchopte se trochu a pojdte s námi. Počkáme, jak dlouho budete chtít, tak dlouho, až se připravíte. Ostatně, baví-li vás to víc být jenom se mnou, pošlu prostě Ondřejku domů; přijde jindy.“ Ale právě takové prosby, abych s ní šel ven, posilovaly můj klid, který mi pak dovoloval, abych povolil své touze zůstat doma.

Nemyslíl jsem na to, že apatie, s níž jsem takto přenechával Ondřejce nebo šoferovi starost o uklidnění mého vzrušení tím, že jsem je nechával hlídat Albertinu, ochromovala ve mně, znehybňovala všechna ta imaginativní hnutí rozumu, všechny ty aspirace vůle, které pomáhají uhodnout a zabránit tomu, co někdo chce udělat; ovšem, svět možností mi od přirozenosti býval vždy otevřenější než svět skutečné náhodnosti. To pomáhá poznati duši, ale člověk se nechává klamat jednotlivci. Má žárlivost vznikala obrazy, pro nějaké utrpení, ne podle nějaké pravděpodobnosti. Nuže, v životě lidí i v životě národů (a jednou se to mělo stát také v životě mém) může se vyskytnout chvíle, kdy je třeba mít v sobě policejního prefekta, bystrozrakého diplomata, který, místo aby snil o možnostech, ztajených v prostoru mezi čtyřmi světovými stranami, rozumuje přesně a říká si: „Jestliže Německo prohlašuje toto, znamená to, že chce udělat něco jiného, ne něco neurčitého, nýbrž právě to a to, věc

určitou, snad už i začatou.“ – „Jestliže ten a ten člověk utekl, neutekl k cílům a, b, d, nýbrž k cíli c, a místem, na němž nutno zahájit pát-rání, je c.“ Tuto vlastnost, která u mne stejně nebyla příliš vyvinuta, jsem bohužel nechal zakrnět, zeslábnout, zmizet tím, že jsem si zvykl být klidný, jakmile se někdo jiný ujal dohledu místo mne.

Pokud se týče příčiny té mé touhy nevycházet z domu, bylo by mi bývalo nepříjemné říci ji Albertině. Řekl jsem jí, že mi lékař nařídil, abych zůstal ležet. Nebyla to pravda. A ani kdyby to pravda byla, takové předpisy by mi nebyly mohly zabránit, abych svou milou nedoprovázel. Požádal jsem ji, aby mi dovolila nechodít s ní a s Ondřejkou. Řeknu zde jenom jeden z důvodů, které mě k tomu přiměly, a to důvod rozumový. Byl-li jsem s Albertinou někde, jakmile ode mne někam na chvíli odešla, byl jsem hned znepokojen, protože jsem si řekl, že možná s někým mluvila nebo se aspoň na někoho dívala. Neviděl-li jsem ji na vycházce v nejlepší náladě, myslíval jsem si, že jistě mou vinou promeškala nebo byla nucena odložit na pozdější dobu nějaký záměr. Skutečnost je vždy jenom návnadou k neznámu, po jehož cestě nemůžeme jít příliš daleko. Lépe je nevědět, myslit co nejméně, neposkytovat žárlivosti ani nejmenší konkrétní podrobnost. Na neštěstí však, není-li života vnějšího, vznikají nehody a příhody působením života vnitřního; protože jsem nechodíval s Albertinou na její procházky, náhody, s nimiž jsem se setkal v svých samotářských úvahách, poskytovaly mi mnohdy ty drobné úseky skutečnosti, které k sobě jako nějaký magnet přitahují trochu neznáma, které se od toho okamžiku stává bolestným. Nic člověku nepomáhá, že žije uzavřeně jako pod vývěvou; asociace představ pokračuje, vzpomínky se rozvíjejí stále. Ale k těmto vniterným nárazům a srážkám nedocházelo hned; kdykoli Albertina odešla někam na procházku, býval jsem v první chvíli oživen příjemně vzrušujícím pocitem samoty.

Účastnil jsem se radostí a slastí začínajícího dne; libovolné přání – náladová a čistě osobní choutka – ochutnat jich, nebylo by

stačilo k jejich přiblížení na dosah mé ruky, kdyby zvláštní čas, který právě byl, mi nebyl nejen vyvolal jejich obrazy minulé, ale také nepotvrdil jejich jsoucnost přítomnou, bezprostředně dosažitelnou všem lidem, jež nějaká náhodná, tedy málo významná okolnost nenutila, aby zůstávali doma. V některé krásné dny bývalo tak chladno, člověk býval tak široce spojen s ulicí, že to vypadalo, jako by byly rozevřeny domovní zdi, a po každé, když ulicí jela tramvaj, její zvonek zněl, jako by stříbrný nůž cinkal o skleněnou zeď. Ale hlavně sám v sobě jsem s opojením slyšel jakýsi nový zvuk, který byl vyluzován houslemi mého nitra. Jejich struny bývají napínány nebo povolovány prostými rozdíly vnější teploty nebo světla. V naší bytosti, nástroji, jež umlčela jednotvárnost zvyku, rodí se zpěv z takových úchylek, z takových změn, které jsou zřídlem vši hudby: počasí nás hned převádí z jedné tóniny do druhé. Shledáváme se se zapomenutým nápěvem, jehož matematickou nezbytnost bychom mohli uhodnouti, jež však v první chvíli zpíváme, nepoznávající jej. Jenom tyto vnitřní, třebaže z vnějšku příšle obměny obnovovaly pro mne vnější svět. Spojovací dveře, již dlouho a dlouho zamčené, se otvíraly v mém mozku. Život jistých měst, veselost jistých procházek zaujímaly ve mně zase své místo. Chvěje se celý kolem vibrující struny, byl bych obětoval svůj někdejší šedivý život i svůj život budoucí, byl bych je vymazal gumou zvyku za tento tak zvláštní stav.

Třebaže jsem Albertinu nedoprovázel na jejích dlouhých výletech, můj duch se toulal tím více a za to, že jsem odmítl vychutnat svými smysly to dopoledne, těšil jsem se v obraznosti všemi dopoledny podobnými, minulými nebo možnými, přesněji řečeno jistým typem dopolední, jejichž všechna dopoledne téhož druhu bývala jen chvilkovým, dočasným zjevením, jež jsem vždy hned poznal; neboť ostrý vzduch sám obracel stránky, jež bylo třeba obrátit, takže jsem před sebou, abych je mohl sledovat z postele, hned nalézal evangelium toho kterého dne. To ideální dopoledne vyplňovalo mou mysl skutečností trvalou, totožnou se všemi dopoledny

podobnými, a plnívalo mě radostí, kterou ani můj chorobný stav nezmenšoval: ježto naše pocity blaha vyplývají z dobrého zdraví mnohem méně než z nezužitkovaného přebytku našich sil, můžeme k nim dospět právě tak rozmnožením svých sil jako omezením své činnosti. Síla, jíž jsem překypoval já a již jsem udržoval v pohotovosti v své posteli, působila, že jsem se zachvíval, že jsem vnitřně poskakoval jako nějaký stroj, který, ježto je mu zabráněno změnit místo, vybíjí svou sílu sám na sobě.

Františka přišla zatopit, a aby jí to hořelo, hodila na oheň trochu roští, jehož vůně, zapomenutá po celé léto, opsala kolem krbu kouzelný kruh, v němž, spatřiv sám sebe, jak čtu buď v Combray nebo v Doncières, byl jsem, zůstáváje v svém pokoji v Paříži, stejně rozradostněn, jako kdybych právě odcházel na procházku k Méséglise nebo na návštěvu k Saint-Loupovi a k jeho přátelům, konajícím nějaké cvičení za městem. Stává se často, že požitek, jež mají všichni lidé ze vzpomínek, nashromážděných jejich pamětí, bývá nejživější na příklad u lidí, jež tyranství nějaké tělesné choroby a každodenní naděje v její uzdravení jednak olupují o možnost jít do přírody vyhledat si obrazy, podobající se těm vzpomínkám, jednak jim nechávají dosti důvěry, že to brzy budou moci dělat, takže si stále uchovávají touhu po nich a nedívají se na ně jenom jako na vzpomínky, jako na obrazy. Ale i kdyby nikdy neměly být pro mne ničím jiným, i kdybych, připomenuv si je, mohl je prostě jenom v duchu uvidět, najednou ve mně obrozovaly, vlivem nějakého totožného pocitu ze mne celého zase dělaly děcko, jinocha, který je kdysi viděl. Nebyla při tom jenom změna počasí venku nebo změna vůní v mém pokoji, ale také ve mně, v mém nitru rozdíl věkový, vystřídání osoby. Vůně roští v ledovém vzduchu, to bylo jakoby kousek minulosti, neviditelná ledová kra, utržená z které si minulé zimy a připlouvající do mého pokoje, často ostatně pruhovaného tou nebo onou vůní, tím nebo oním světlem stejně jako různými lety, do nichž jsem býval, ještě než jsem si zjistil jejich totožnost, najednou

pohřížen radostností nadějí, již dávno a dávno opuštěných. Slunce přicházelo až k mé posteli a pronikalo průsvitnou přepážkou mého vyhublého těla, zahřívalo mě, rozpalovalo mě jako křišťálové sklo. Tehdy, jako nějaký vyhládlý rekonvalescent, pochutnával jsem si už na všech jídlech, která jsou mu ještě odpírána, přemítal jsem, zdali bych sňatkem s Albertinou nezkazil svůj život jak tím, že bych si uložil úkol, pro mne příliš těžký, věnovat se úplně druhému člověku, tak tím, že bych se přinutil žít vinou její ustavičné přítomnosti jaksi mimo sebe a že bych se navždy připravil o radosti samoty.

A nejenom o tyto radosti. I kdybych ode dne žádal jenom touhy, jsou touhy – touhy, jež probouzejí ne již věci, nýbrž bytosti – jejichž znakem je, že jsou individuální. Jestliže jsem vylezl z postele a šel na chvíli rozhrnout záclonu na okně, neudělal jsem to jenom tak, jak hudebník otvírá na okamžik své piano, a abych si zjistil, zdali sluneční světlo na balkoně a v ulici je naladěno přesně tak jako v mé vzpomínce, udělal jsem to také, abych zahlédl některou pradelnu, nesoucí koš prádla, nějakou pekařku v modré zástěrce, mlékařku s náprsníčkou a s rukávy z bílého plátna, nesoucí láhve s mlékem, nějakou pyšnou, světlou dívku, pospíchající za svou vychovatelkou, zkrátka nějaký obraz, který už rozdílné linie, kvantitativně možná bezvýznamné, dovedly rozrůznit od každého jiného obrazu stejně, jako hudební větu rozrůžňuje rozdíl dvou tónů, a bez jehož spatření bych byl ten den ochudil o cíle, jež mohl nabídnouti mým tužbám po štěstí. Pakliže však přírůstek radosti, přinesený mi spatřením žen, jež nebylo možné představit si v obraznosti *a priori*, působil, že ulice, město, svět se mi zdály touhy hodnějšími, ještě více zasluhujícími, aby byly propátrány, zároveň tím ve mně budil touhu po tom, abych se uzdravil, abych mohl chodit ven a abych byl – bez Albertiny – volný. Kolikrát jsem v okamžiku, kdy neznámá žena, o níž jsem se chystal snít, mýjela kolem domu buď pěšky nebo v uhánějícím autě, trpěl, že mé tělo nemohlo sledovat můj pohled, který ji dostihoval, a nemohlo dopadnuvši na ni, jako by bylo z mého

okna vystřeleno z muškety, zastavit útěk obličeje, v němž mě očekávala nabídka štěstí, jehož, dokud budu takto, jakoby v klášteře, zavřen doma, nikdy neokusím.

Od Albertiny jsem se naopak nemohl dovědět už nic nového. Každého dne se mi zdávala méně hezká. Jenom touha, již budila v jiných – když dověděl se o ní, začínal jsem znovu trpět a chtěl jsem ji jim upírat – stavěla ji v mých očích velmi vysoko. Byla schopna způsobit mi utrpení, ne však radost. Jedině utrpením se udržovala má nudná náklonnost. Jakmile zmizelo utrpení a s ním také potřeba utišiti je, potřeba, vyžadující vši mé pozornosti jako nějaké kruté zaměstnání, hned jsem pocítoval, jakým nic je ona pro mne a jistě také já pro ni. Byl jsem nešťasten, že tento stav ještě stále trvá, a chvílemi jsem si přával dovědět se, že se dopustila něčeho strašného, co by bylo schopno rozkmotřit nás na tak dlouho, než bych se uzdravil, takže bychom se pak mohli smířit a obnovit v jiné a pružnější podobě řetěz, který nás k sobě poutal.

Zatím jsem tisíceré okolnosti, tisíceré slasti pověřoval, aby jí v mé společnosti opatrovaly iluzi toho štěstí, jež jsem jí, jak jsem cítil, nedovedl dát. Byl bych chtěl hned, jakmile se uzdravím, odjet do Benátek, ale jak to udělat, ožením-li se s Albertinou, já, tak na ni žárlící, že i v Paříži, jakmile jsem se rozhodl vyjít z domu, udělal jsem to, abych mohl jít s ní. I když jsem zůstal celé odpoledne doma, má myšlenka byla stále s ní na její procházce, opisovala daleký, modravý obzor a utvářela kolem středu, jímž jsem byl já, pohyblivé pásmo nejistoty a neurčitosti. „Kolik úzkostí rozchodu by mě Albertina ušetřila,“ říkával jsem si, „kdyby se za některé této své procházky, vidouc, že s ní už nemluvím o sňatku, rozhodla, nevrátit se, a odjela k své tetě tak, abych nebyl nucen loučit se s ní!“ Mé srdce, jakmile se jeho rána zacelovala, začínalo nelnouti už k srdci mé přítelkyně; mohl jsem ji v myšlenkách přemísťovat, vzdalovat od sebe, aniž jsem tím trpěl. Nebudu-li jím já, stane se jejím manželem patrně někdo jiný, a dokud bude svobodná, užije možná dosyta těch dobrodružství,

jichž já se děším. Ale bylo tak krásně, byl jsem jist, že Albertina se večer vrátí, že, i když se mi v mysli vynořila ta myšlenka na možné poklesky, mohl jsem ji vůlí uvěznit v některé části svého mozku, kde neměla významu o nic více, než by ho pro můj skutečný život byly měly neřesti nějaké ženy smyšlené; uvedl jsem v pohyb povolné čepy své myšlenky, s energií, která, jak jsem v hlavě cítil, byla fyzická a zároveň mentální jako nějaký pohyb svalový a nějaký podnět duševní, překročil jsem stav obvyklého zaujetí, v němž jsem byl až dosud zavřen, a začal jsem se pohybovat na volném vzduchu, v němž obětovat vše tomu, abych Albertině zabránil oženit se s někým jiným a abych postavil překážky její zálibě v ženách, zdálo se mým očím stejně nerozumné jako očím člověka, který by ji neznal.

Ostatně žárlivost je z těch dočasně propukávajících onemocnění, jejichž příčina bývá náladová, imperativní, vždy táž u téhož pacienta, někdy naprosto rozdílná u pacienta jiného. Jsou astmatici, kteří své záchvaty dušnosti uklidní jenom tím, že otevrou okna, vdechují prudký vítr nebo čistý vzduch na výšinách, kdežto jiní naopak jenom tím, že se uchýlí ve městě do zakouřeného pokoje. Není skoro jediného žárlivce, jehož žárlivost nepřipouští jisté odchylky. Jeden svoluje, aby byl klamán, jen když mu to není zatajeno, jiný zase, jen když je mu to utajeno; při tom ovšem jsou oba stejně nesmyslní, protože, je-li ten druhý opravdověji podváděn tím, že je mu pravda zatajována, ten první žádá od té pravdy pokrm, rozšíření, obnovení svých útrap.

Ba ještě více, tyto dvě opačné mánie žárlivosti zacházejí často ještě dále než k slovům, jimiž žádají nebo odmítají, aby se jim jejich milenky důvěrně se vším svěřovaly. Jsou žárlivci, kteří žárlí jenom na ženy, s nimiž se jejich milenka stýká daleko od nich, kteří však svolují, aby se oddala nějakému jinému muži, stane-li se to s jejich souhlasem, v jejich blízkosti, a ne-li přímo před jejich očima, tedy aspoň pod jejich střechou. Toto se stává dosti často u starších mužů, zamilovaných do mladé ženy. Cítí, že je to těžké líbit se jí, mnohdy

i nemožné ukojit ji, a než by se dali podvádět, raději nechají k sobě, do vedlejšího pokoje přijít někoho, o němž soudí, že jejich milence jistě nedá žádné špatné rady, že však je schopen poskytnout jí rozkoš. U jiných je to zrovna naopak: nepouštějíce svou milenkou samotnu ani na krok z domu ve městě, jež znají, drží ji v jakémisi opravdovém otroctví, ale dovolují jí, odjet na měsíc do země, již neznají a o níž si nedovedou představit, co tam bude dělat. Míval jsem v poměru k Albertině obě tyto uklidňující mánie. Nebyl bych žárlil, kdyby byla užívala nějakých radostí v mé blízkosti, mnou podněcovaných, jež bych od začátku do konce měl pod svým dohledem, takže bych tím byl ušetřen obavy, že budu obelhán; a stejně bych možná nebyl žárlil, ani kdyby odjela do nějakého kraje mně dosti neznámého a vzdáleného tak, že bych nemohl ani představit si ani mít možnost a pokušení poznat její způsob života. V obou případech by pochybnost byla potlačena vědomostí nebo nevědomostí stejně úplnými.

Když mě ubývání dne hroužilo vzpomínkou nazpět do dávného a svěžího ovzduší, vdechoval jsem je s týmiž rozkošemi jako Orfeus jemný, na této zemi neznámý vzduch Elysejských Polí.

Ale den se již končil a já jsem býval přepadán bezútěšností večera. Pohlédnuv strojově na nástěnné hodiny, kolik hodin ještě uplyne, než se Albertina vrátí, viděl jsem, že mám ještě kdy obléci se a jíti dolů zeptat se své domácí paní, vévodkyně de Guermantes, na nějaké podrobnosti, týkající se různých hezkých toaletních potřeb, jež jsem chtěl dát své přítelkyni. Někdy jsem vévodkyni potkával na dvoře, jak odcházela něco si obstarat, pěšky, ba, bylo-li špatné počasí, dokonce v plochem kloboučku a v kožišině. Dobře jsem věděl, že pro mnohé inteligentní lidi je jenom obyčejnou dámou, protože to jméno „vévodkyně de Guermantes“ nic neznamena, teď, když není už ani vévodství ani knížectví, ale já jsem zaujímal v svém způsobu těšit se z lidí a z věcí jiné stanovisko. Zdávalo se mi, že tato dáma v kožišinách, nedbající špatného počasí, všechny zámky

těch krajů, v nichž byla vévodkyní, kněžnou nebo vikomtesou, nosí s sebou, podobně jako postavy, vytesané na portále, držívají na dlani katedrálu, již vystavěly, nebo hrad, jež obhájily. Ale jenom mé duchovní, vnitřní oči mohly vidět ty zámky a ty lesy v levé ruce té dámy v kožišinách, královny příbuzné.

Mé oči tělesné v ní v takové dny, kdy počasí bylo nějak hrozné, rozeznávaly jenom deštník, jímž se vévodkyně nebávala vyzbrojit. „Člověk nikdy neví; je to rozumnější, zajdu-li příliš daleko a bude-li fiakrista žádat cenu, pro mne příliš *drahou*.“ Slova „příliš drahé“ nebo „to přesahuje mé prostředky“ vracela se stále ve vévodčini-
ných řečech podobně jako větička: „Jsem příliš chudá“; nebylo dobře možné rozpoznat, mluví-li tak proto, že ji to baví říkat, že je chudá, ačkoli byla tak bohatá, nebo proto, že se jí zdá elegantní, když je tak aristokratická, třebaže se tváří, že je venkovanka, nepřisuzovat bo-
hatství takový význam jako lidé, kteří jsou jenom bohatí a pohrdají chudáky. Možná také, že to byl spíše zvyk z té doby jejího života, kdy, jsouc již bohatá, ale nedostatečně, uvážíme-li, co stojí vydržování služebnictva na tolika zámcích, pociťovala jistou peněžní tíseň a nechtěla vypadat, jako by ji zatajovala. Věci, o nichž se nejčastěji mluvívá žertem, bývají naopak věci mrzuté, které však nemají jako mrzuté vypadat, při čemž míváme možná také nepřiznávanou na-
ději v tu dodatečnou výhodu, že člověk, s nímž mluvíme, slyší-li nás o tom žertovat, bude si myslet, že to není pravda.

Ale nejčastěji jsem v tu hodinu věděl, že vévodkyni zastihnu doma, a býval jsem tomu rád, protože v jejím bytě jsem se pohodl-
něji mohl vyptávat na informace, jež jsem potřeboval pro Albertinu. A chodíval jsem k ní, skoro si ani nepomysliv, jak je to zvláštní, že k té tajuplné paní de Guermantes svého dětství jdu teď jenom, abych jí užil z docela praktického pohodlí, tak jako užíváme telefo-
nu, přístroje ještě nedávno nadpřirozeného, nad jehož zázraky lidé před lety žasli a jehož teď užívají, ani na to nemyslíce, když k sobě volají krejčího nebo objednávají zmrzlinu.

Toaletní tretky působily Albertině vždy velikou radost. Nedovedl jsem si odepřít denně jí nějakou maličkost nedat. A po každé, když mi s nadšením vypravovala o nějaké stužce, šátku nebo slunečníku, jež oknem nebo cestou po dvoře zahlédla svýma očima, které tak rychle dovedly upozorovat vše, co se týkalo elegance, na krku, na ramenou, v ruce paní de Guermantes, věda, že vkus mladé dívky, přirozeně velmi vybíravý (a ještě zjemnělejší vším, co jí o eleganci poskytly rozhovory s Elstirem), jistě by nebyl ukojen nějakým prostým „přibližně“, ba ani nějakou hezkou věcí, která to zastupuje v očích prostého lidu, ale je od toho úplně odlišná, chodíval jsem potají k vévodkyni vyzvědět, kde, jak, podle jakého vzoru bylo ušito to, co se Albertině zalíbilo, jak jsem si měl počínat, abych dostal přesně totéž, v čem záleželo tajemství krejčího a půvab (to, čemu Albertina říkala „chic“, „genre“) jeho pracovního způsobu, přesné jméno – protože krása použité látky má svůj význam – a kvalita látek, jež jsem měl žádat.

Když jsem po našem příjezdu z Balbecu Albertině řekl, že vévodkyně de Guermantes bydlí v témže domě naproti nám, spatřil jsem na její tváři, jakmile zaslechla toto slavné jméno a ten významný titul, onen víc než lhostejný, nepřátelský, opovržlivý výraz, který bývá u povah hrdých a vášnivých projevem bezmocné touhy. Nic nepomáhalo, že povaha Albertinina byla výborná: vlastnosti, jež v sobě tajila, mohly se rozvíjet jenom v mezích, jež tvoří naše záliby nebo zármutek nad těmi našimi zálibami, jichž jsme byli nuceni zříci se – tak na př. u Albertiny snobismus – a jimž se pak říká nenávisti. Ostatně Albertinina nenávist k lidem z urozené společnosti zaujímal v ní velmi málo místa a líbila se mi jakýmsi revolučním duchem – to jest jakousi nešťastnou láskou k šlechtě – vepsaným na zadní straně francouzské povahy, na jejíž straně přední je aristokratismus paní de Guermantes. O tento aristokratismus by se Albertina, nemohouc ho dosáhnout, nebyla možná nijak obzvláště zajímala, ale vzpomněvši si, že Elstir jí o vévodkyni vypravoval

jako o Pařížance, která se dovede nejlépe oblékat, republikánské pohrdání vévodkyní ustoupilo v mé přítelkyni živému zájmu o elegantní ženu. Často se mne vyptávala na paní de Guermantes a bývala ráda, když jsem k vévodkyni šel pro nějaké rady, týkající se jejích, Albertininiých, toalet. Byl bych ovšem mohl požádat o takové rady také paní Swannovou, a jednou jsem jí v této věci dokonce psal. Ale zdálo se mi, že paní de Guermantes je v umění oblékati se dokonalejší. Jestliže jsem, když jsem zjistil, že je doma, a když jsem požádal, aby mě zavolali, jakmile se Albertina vrátí, sestoupil na chvíli k vévodkyni a zastihl ji zahalenu mlžinou šatů z šedého krepdešínu, přijímal jsem tento vzhled, vyplynuvší, jak jsem cítil, ze složitých příčin a patrně nezměnitelný, a nechával jsem se zaplavit ovzduším, které se z něho vylučovalo, podobně jako bývá konec některých odpolední, vyvatovaných perlovou šedí, zaplavován lehounkou mlhou; byl-li naopak ten župan čínský se žlutými a červenými plameny, díval jsem se naň jako na zapalující se západ; tyto toalety nebyvaly ozdobou jakoukoli, libovolně zaměnitelnou, nýbrž danou a poetickou skutečností, podobně jako je danou a poetickou skutečnost počasí venku nebo světlo, vlastní té a té určité hodině.

Ze všech toalet nebo županů, jež si oblékala paní de Guermantes, těmi, které, jak se zdálo, nejvíce odpovídaly nějakému určitému úmyslu, protože byly obdařeny zvláštním významem, bývaly šaty, jež Fortuny hotovil podle starých benátských kreseb. Dodává jim jejich historický ráz nebo spíše to, že každé takové šaty jsou jenom jedny, toho tak zvláštního charakteru, že postoj ženy, která je má oblečeny čekajíc na vás nebo rozmlouvajíc s vámi, nabývá nezvyklého významu, jako kdyby ten kostým byl výplodem dlouhého přemýšlení a jako kdyby se ten rozhovor odlišoval od života běžného jako nějaký románový výjev? V románech Balzacových vidíme, jak jejich hrdinky úmyslně oblékají určité toalety v ty dny, kdy čekají určité návštěvníky. Dnešní toalety nejsou už tak výrazně individuální, vyjma ovšem výtvořů Fortunyho. Žádná neurčitost nemůže

zůstat v romanopiscově popise, protože takové šaty opravdu jsou a protože i nejmenší jejich kresby jsou stejně přirozeně pevné jako kresby nějakého uměleckého díla. Dříve než si oblékla tu nebo onu, žena byla nucena zvolit jednu ze dvou toalet, nikoli skoro stejných, nýbrž velmi rozdílných, naprosto individuálních, jež by bylo možno obdařit i různými jmény. Ale toaleta mi nebránila myslet na ženu.

Paní de Guermites se mi v té době zdávala dokonce příjemnější než tehdy, když jsem ji ještě miloval. Očekáváje teď od ní méně (nechodíval jsem už navštěvovat ji pro ni samu), poslouchával jsem ji, jako kdybych četl nějakou knihu psanou starým jazykem, skoro s klidnou bezostyšností, s níž se chovááme, sedíme-li sami pěkně po domácku u kamen. Míval jsem dost uvolněnou mysl, abych ve všem, co mluvila, mohl vychutnávat ten francouzský, tak čistý půvab, který nenalzáme už ani v hovorech ani v dopisech a knihách naší doby. Poslouchal jsem její řeč jako nějakou rozkošně a čistě francouzskou lidovou píseň; i kdybych ji byl slyšel posmívat se Maeterlinckovi (jemuž se teď ostatně podívovala ze slabosti ženského ducha, podléhajícího těm literárním módám, jejichž paprsky přicházejí opožděně), byl bych ji chápal, stejně jako jsem chápal, že Mérimée se posmíval Baudelairovi, Stendhal Balzacovi, Paul-Louis Courier Viktoru Hugovi nebo Meilhac Mallarméovi. Chápal jsem, že posměváček měl ve srovnání s tím, jemuž se posmíval, velmi omezené myšlenky, zato však čistší slovník. Slovník paní de Guermites skoro právě tak jako slovník Saint-Loupovy matky byl čistý tak, že to okouzlovalo. Starou řeč a správnou výslovnost nenajdeme v studených pastiších dnešních spisovatelů, kteří říkávají kteraký místo jaký, kdyžtě místo když přece, nebo umrlý místo mrtvý atd., nýbrž v rozhovoru s takovou paní de Guermites nebo s takovou Františkou; od Františky jsem se už jako pětileté děcko naučil, že se neříká Tarn, nýbrž Tar, a že se nevyslovuje Béarn, nýbrž jen Béar, takže jsem se ve dvaceti letech, když jsem přišel do společnosti, nepotřeboval už učit, že se nemá říkat: paní de Béarn, jak to říkala paní Bontempsová.

Lhal bych, kdybych řekl, že vévodkyně si tuto zemitou a takřka venkovanskou stránku, která v ní zůstala, neuvědomovala a že ji s jakousi zálibnou okázalostí neukazovala. Ale to nebývala u ní tak velice falešná prostota urozené dámy, hrající si na venkovanku, a pýcha vévodkyně, posmívající se bohatým dámám, které pohrdají venkovany, jež neznají, jako spíše skoro umělecká záliba ženy, která zná půvab toho, co má, a nemíní jej zkazit nějakým moderním líčidlem. Stejně býval v normanském městě Dives znám hostinský, majitel „Viléma Dobývatele“, který se pečlivě střežil – věc velmi vzácná – opatřit svůj podnik moderním hotelovým přepychem, a třebaže byl milionář, uchovával si mluvu i kabátec normanských venkovanů a ukazoval se vám v kuchyni, jak sám připravuje, jak to dělávají hostinští na venkově, jídla, která přes to bývala mnohem lepší a ještě dražší než v největších hotelových palácích.

Všechna lokální míza, obsažená v starých aristokratických rodinách, nestačí, je třeba, aby se z nich narodila bytost tak inteligentní, že jí nepohrdne, že ji nezastře společensky moderním nebo módním nátěrem. Paní de Guermantes, bohužel duchaplná a Pařížanka, která, když jsem ji poznal, uchovála si ze své rodné půdy už jenom přízvuk v řeči, nalézala aspoň, když chtěla líčit svůj dívčí život, mezi tím, co by se bylo zdálo příliš neúmyslně, nedobrovolně provinciálním nebo naopak strojeně, uměle literárním, jeden z těch kompromisů, které tvoří půvab *Malé Fadetky* od George Sandové nebo některých legend, zaznamenaných Chateaubriandem v *Pamětech ze záhrobí*. S obzvláštní zálibou jsem ji poslouchával, když mi vypravovala nějakou historku, v níž vystupovali venkované ve styku s ní. Starobylá jména a dávné obyčeje dodávaly těmto stykům panského zámku s vesnicí jakési vzácné příchuti. Uchovávajíc stálý styk s pozemky, nad nimiž je suverénem, část šlechty zůstává krajinskou, takže i nejprostší její věta hned před našima očima rozvíjí celou historickou a geografickou mapu francouzských dějin.

Nebylo-li v tom žádné afektovanosti, žádného úmyslu stvořit si jakousi svou zvláštní, osobní řeč, býval takový způsob mluvy opravdu konverzačním musem francouzských dějin. „Strýc Fitt-Jam“ naprosto nijak nepřekvapoval, neboť je známo, že členové rodu Fitz-James se zálibou prohlašují, že jsou velmoži francouzští a že nechtějí, aby jejich jméno bylo vyslovováno anglicky. Je ostatně nutné podívat se dojemné účelivosti lidí, kteří se dosud domnívali, že je jejich povinností usilovat o gramaticky přesnou výslovnost určitých jmen, a kteří najednou, jakmile zaslechli, že vévodkyně de Guermantes je vyslovuje jinak, hned ochotně přejímají výslovnost, o níž dříve neměli tušení. Tak vévodkyně, jejíž jeden praděd býval u hraběte de Chambord, se zálibou, aby svého muže škádčila, že se stal Orleánským, říkala: „My, staří Frochedorfští.“ A návštěvník, který byl až do té doby přesvědčen, že mluví správně, vyslovuje-li „Frohsdorf“, hned své přesvědčení měnil a říkal od té chvíle stále už jen „Frochedorf“.

Jednou, když jsem se paní de Guermantes zeptal, jak se jmenuje jemný mladý muž, jehož mi představila jako svého synovce a jehož jméno jsem špatně slyšel, o nic lépe jsem toto jméno nerozpoznal, když vévodkyně docela nahlas, ale vůbec nechlankujíc, odpověděla hrdelným hlasem: „Je to... lý... Eon..., Robertův ne... bra... Myslí si, že má lebku jako staří Galové.“ Teprve po chvíli jsem pochopil, že řekla: Je to malý Leon, princ Leon, opravdu nevlastní bratr Roberta de Saint-Loup. „Nevím ovšem, má-li jejich lebku, dodala, ale jeho způsob oblékání, v němž je ostatně mnoho elegance, je sotva galaský. Jednou, když jsme z Josselinu, kde jsem byla u Rohanových, jeli kamsi na pouť, přišli venkované snad ze všech koutů Bretaně. Jakýsi dlouhatánský venkovský chasník hleděl nechápavě na krátké kalhoty prince Leona. ‚Co se tak na mne díváš; vsadil bych se, že nevíš, kdo jsem,‘ řekl mu Leon. A když mu venkovan odpověděl, že to opravdu neví, Leon řekl: ‚Jsem tvůj pán, princ Leon.‘ ‚Ach, odpověděl, chasník, smekaje a omlouvaje se, a já jsem vás měl za nějakého Engličana.‘

A když jsem, využiv tohoto východiska, ponoukal paní de Guermantes k hovoru o Rohanech (s nimiž její rodina bývala spojena častými sňatky), její slova bývala mírně proniknuta melancholickým kouzlem bretaňských poutí, a jak by řekl ten opravdový básník Pampille, ostrou chutí pohankových lívanců, pečených na kručinkovém ohni.

O markýzi du Lau (jehož smutný konec, když se dal, hluchý, odnést k slepé paní H..., je znám) vypravovala o letech méně tragických, jak si po honě v Guermantes klidně obouval lehké střevíce, když měl pít čaj s anglickým králem, jehož nepokládal za nic vyššího a s nímž, jak vidět, se nijak neostýchal.

Ostatně i při pouhém posuzování lidí paní de Guermantes rozlišovala jednotlivé kraje s takovým půvabem, jakého by nedovedla dosáhnouti žádná rodilá Pařížanka, a ta prostá jména Anjou, Poitou nebo Périgord obrozovala v její řeči tamní krajiny.

Abych se vrátil k výslovnosti a k slovníku paní de Guermantes: právě v tomto směru projevuje šlechta opravdu svou konzervativnost se vším tím, co je v tomto slově trochu dětinského a zároveň trochu nebezpečného, vývoji se vzpírajícího, ale také zajímavého pro umělce. Chtěl jsem vědět, jak se dříve psávalo slovo Jean. Dověděl jsem se to, když jsem dostal dopis od synovce paní de Villeparisis, který se podpisuje – jak byl pokřtěn a jak je zapsán také v Gothajském almanachu – Jehan de Villeparisis, s tímž krásným, zbytečným a heraldickým h, jak se mu podivujeme, ozdobenému rumělkou nebo ultramarínem, v starých modlících knížkách nebo na kostelním okně.

Nemíval jsem bohužel dost času, abych mohl tyto své návštěvy prodlužovat do nekonečna, protože jsem se podle možnosti chtěl vrátit domů dříve, než přijde má přítelkyně. Mohl jsem tedy od paní de Guermantes dostat jenom kus po kuse informace, jež jsem potřeboval, abych mohl dát ušít tytéž toalety, pokud je může taková dívka nosit, pro Albertinu. „Tak na příklad, paní vévodkyně, toho dne,

kdy jste měla večeřet u paní de Saint-Euverte a potom jít ke kněžně de Guermantes, měla jste červené šaty a červené střevíčky; byla jste úžasná, vypadala jste jako veliký krvavý květ, jako plamenný rubín; jak se to jmenovalo? Mohla by to nosit taková dívka, jako je Albertina?“

Vévodkyně, zastřevši svou znavenou tvář zářivým výrazem, který se před lety objevoval na tváři kněžny des Laumes, když jí Swann říkal nějaké poklony, pohlédla, smějíc se, až slzela, s výrazem posměšným, tázavým a nadšeným na pana de Bréauté, který u ní v tu dobu vždy býval a který pod svým monoklem zvlažňoval úsměv, shovívavý k té nesmyslné řeči. Vévodkyně vypadala, jako by říkala: „Co je mu? On šílí!“ Potom však se obrátila ke mně a lichotivě řekla: „Nevěděla jsem, že jsem vypadala jako plamenný rubín nebo jako krvavý květ, ale opravdu si vzpomínám, že jsem měla červené šaty: bylo to z červeného atlasu, jak jej tenkrát dělali. Ano, konec konců to může docela dobře nosit i takové děvče, ale vy jste mi přece řekl, že vaše dívka večer nikam nechodívá. To jsou šaty na veliké večerní slavnosti, není možné oblékat to ve dne na návštěvy.“

Zvláštní je, že paní de Guermantes si z toho večírku, který přece nebyl ještě tak dávný, zapamatovala jenom svou toaletu a zapomněla na něco, co jí naopak, jak hned uvidíme, mělo „ležet na srdci“. Zdá se, že u lidí činných (a lidé společenšší jsou droboučcí lidé činů, drobnohlední, přece však lidé činů) duch, přetížený pozorností k tomu, co se stane v příští hodině, svěruje jen velmi málo paměti. Tak na příklad velmi často pan de Norpois, když se mu někdo zmínil o tom, co předpověděl o nějaké dohodě s Německem, k níž nedošlo, říkával (a to ne proto, aby zavedl na nepravou stopu nebo aby se zdálo, že se nezmýlil): „Jistě se mýlíte, vůbec si nevzpomínám, to se mi nijak nepodobá, neboť v takových věcech bývám vždy velmi lakonický a nikdy bych nepředpovídal úspěch takovému ‚parádnímu‘ kousku, který bývá často kouskem velmi bláznivým a zvrhne se obyčejně v kousek silácký. Je jistě nepopiratelné, že v daleké

budoucnosti by mohlo dojít k nějakému francouzsko-německému sblížení, které by bylo velmi prospěšné oběma zemím a při němž by Francie, jak myslím, jistě nekoupila špatně, ale o tom jsem ještě nikdy nemluvil, protože tato hruška ještě neuzrála, a chcete-li slyšet mé mínění, kdybychom své bývalé nepřátele už dnes požádali, aby s námi vstoupili v nový sňatek, myslím, že bychom se dočkali velikého neúspěchu a že by nám to vyneslo jen nemilé rány.“ Když takto mluvil, pan de Norpois nelhal: prostě zapomněl. Člověk ostatně rychle zapomíná to, co nemyslíl dost hluboce, to, co mu bylo nadiktováno napodobením, okolními vášněmi. Vášně se mění, a s nimi se obměňuje také naše vzpomínka. Ještě více než diplomati zapomínají úplně na stanovisko, na něž se v dané chvíli stavěli, politici, a některé jejich změny politického smýšlení vyplývají spíše ze špatné paměti než z nemírné ctižádosti. Pokud se týče lidí společenských, ti si pamatují velmi málo.

Paní de Guermantes mi tvrdila, že se nepamatuje, že by na tom večírku, na němž měla ty červené šaty, byla přítomna paní de Chaussepierre; jistě prý se mýlím. A přece ví Bůh, jestli od toho soirée vévoda a vévodkyně neměli Chaussepierrových plnou hlavu! Příčinu to mělo takovou: pan de Guermantes byl, když předseda Jockeyklubu umřel, prvním místopředsedou. Někteří členové tohoto klubu, kteří nemají urozených styků a jejichž největším potěšením je, hlasovat proti lidem, kteří je nezvávají na své večere, zahájili kampaň proti vévodovi de Guermantes, který, jsa jist, že bude zvolen, a chovaje se ostatně dost nevšímavě k tomuto předsednictví, které znamenalo tak málo ve srovnání s jeho postavením společenským, nestaral se o nic. Jeho odpůrci v Jockeyklubu proti němu rozhlašovali, že vévodkyně je stoupenkyní Dreyfusa (ačkoli Dreyfusova aféra byla už dávno skončena, ale ještě dvacet let potom se o ní mluvilo, a tehdy uplynuly od jejího zakončení teprve dva roky), že přijímá návštěvy Rothschildů, že v poslední době jsou trochu příliš favorizováni všelijací takoví mezinárodní magnáti, jako je vévoda de Guermantes,

poloviční Němec. A tato kampaň našla velmi příznivé přijetí, protože kluby vždy velmi žárlivají na lidi příliš vážené a nikdy nemívají v lásce veliké boháče.

Ani jmění Chaussepierrovo nebylo malé, ale nikoho nemohlo urážet: Chaussepierre neutrácel zbytečně ani groš, příbytek jeho rodiny byl skromný, žena chodívala v černých vlněných šatech. Milujíc ztřeštěně hudbu, dávala sice malá matinée, na něž bývalo zváno mnohem více zpěvaček než ke Guermantovým. Ale nikdo o nich nemluvil, všechno se to odbyvalo bez zákusků a občerstvení, ba i za nepřítomnosti manželovy, v šeru ulice de la Chaise. V Opeře bývala paní de Chaussepierre nenápadná, vždy s lidmi, jejichž jména připomínala nejintimnější prostředí Karla X., ale s lidmi, žijícími v ústraní, málo se ukazujícími ve společnosti. V den voleb zvítězila k všeobecnému překvapení tato skrytost nad oslnivou společenskostí: Chaussepierre, druhý místopředseda, byl zvolen předsedou Jockeyklubu, a vévoda de Guermantes zůstal, čím byl, to jest prvním místopředsedou. Ovšem, být předsedou Jockeyklubu, to neznamená mnoho pro takové prince z nejlepšího rodu, jakými byli Guermanti. Ale nestát se jím, když došla na vás řada, vidět, jak je dávana přednost takovému Chaussepierrovi, jehož ženě Oriana přede dvěma lety nejen na pozdrav neodpověděla, nýbrž ještě se tvářila uraženě, že je takovou „neznámou sovou“ zdravena, to bylo pro vévodu krušné. Prohlašoval, že se ho tento neúspěch naprosto nijak nedotýká, ujišťuje ostatně, že to zavinilo jeho staré přátelství se Swannem. Ve skutečnosti však se nepřestával pro to hněvat.

Dost zvláštní věc: nikdy nebyvalo slyšet, že by vévoda užíval toho dost banálního úsloví: „zkrátka a dobře“, ale od této volby v Jockeyklubu, jakmile se mluvilo o aféře Dreyfusově, objevilo se „zkrátka a dobře“: „Dreyfusova aféra, Dreyfusova aféra, to se snadno řekne a přece to není vhodný výraz; to není aféra náboženská, to je *zkrátka a dobře* aféra politická.“ Třeba pět let nebylo slyšet „zkrátka a dobře“, nemluvalo-li se v té době o Dreyfusově aféře, jestliže

však po uplynutí pěti let někdo vyslovil Dreyfusovo jméno, hned se automaticky vynořilo také to „zkrátka a dobře“. Ostatně vévoda už nestrpěl, aby se před ním mluvilo o této aféře, „která, jak říkával, zavinila už tolik neštěstí,“ ačkoli ve skutečnosti ho dojímal jenom jedno z nich: jeho neúspěch při volbě předsedy v Jockeyklubu. Proto také toho odpoledne, o němž mluvím a v němž jsem paní de Guer-mantes připomněl červené šaty, jež měla oblečeny na soirée u kněž-ny de Guermentes, pan de Bréauté byl dost nemile slyšen, když chtěje něco říci, vlivem jakési neujasněné asociace představ začal mluvit, olíznuv si našpuhlené rty, takto: „Pokud se týká Dreyfusovy aféry (proč Dreyfusovy aféry? Mluvilo se jenom o červených šatech a ubohý Bréauté, který vždy toužil jen po tom, aby byl příjemný, jistě svými slovy nemínil nic zlomyslného. Ale již pouhé to jméno Dreyfus způsobilo, že jupiterská obočí vévody de Guermentes se svraštila), slyšel jsem, pokračoval Bréauté, hezký, opravdu jemný vtip našeho přítele Cartiera (upozorněme čtenáře, že tento Cartier, bratr paní de Villeparisis, neměl ani nejmenšího společného s klenotníkem téhož jména); ostatně, nijak se tomu nedivím, protože Cartier má tolik duchaplnosti, že by ji mohl prodávat.“ – „Ach! přerušila ho Oriana, já bych ji jistě nekoupila. Nebudu vám povídat, jak mě ten váš Cartier vždy otravoval! Nikdy jsem nedovedla pochopit, proč se Karlovi de la Trémoille a jeho ženě tak strašně líbí tento žvanil, s nímž se u nich setkávám po každé, kdy tam přijdu.“ – „Má zlatá vévodkyně, odpověděl Bréauté, zdá se mi, že jste na Cartiera velmi přísná. Je pravda, že u La Trémoillů trochu moc zdomácněl, ale konec konců je Karlovi jakýmsi, jak bych to řekl, jakýmsi věrným Achatem, a to je v našich dobách pták opravdu velmi vzácný. Ale to je teď jedno; slyšte ten vtip: Cartier prý řekl, že Zola, usiloval-li o to, aby měl nějaký proces a aby byl odsouzen, dělal to proto, aby zkusil pocity, jež dosud neznal, to jest pocity vězně.“ – „A proto tedy utekl, ještě než byl zatčen! přerušila ho Oriana. To nemá věcného podkladu. Ostatně, i kdyby to bylo pravděpodobné, tento ‚vtip‘ se

mi zdá dokonale pitomý. A vám se to zdá duchaplné!“ – „Bože můj! Má zlatá Oriano,“ odpověděl Bréauté, jenž vida, že narazil na odpor, začínal ustupovat, „není to vtip můj, opakuji vám prostě, co jsem slyšel; myslíte si o něm, co chcete. Ať je jaký chce, zavalil podnět k tomu, že milý pan Cartier dostal důkladně vynadáno od toho znamenitého La Trémoille, jenž právem nikdy nechce, aby se v jeho saloně mluvilo o tom, co nazvu – jak to říci – běžnými aférami, a jenž byl rozmrzen tím více, že tam byla madame Alphonse Rothschild. Cartier dostal od La Trémoille opravdu co proto!“ – „Ovšem,“ řekl vévoda velmi rozmrzele, „Rothschildovi, třebaže jsou tak slušní, že o té strašné aféře nikdy nemluví, jsou v nitru dreyfusovci stejně jako všichni Židé. Toto je dokonce argument *ad hominem* (vévoda užíval výrazu ‚ad hominem‘ trochu nazdařbůh), který nebývá dost zdůrazňován, aby byla ukázána neupřímnost Židů. Jestliže některý Francouz krade nebo vraždí, nemyslím, že je mou povinností pokládat ho za nevinného jenom proto, že je to Francouz stejně jako já. Ale Židé nikdy nepřipustí, že by některý z nich byl zrádcem, přestože to dobře vědí, a velmi málo se starají o to, jaký hrozný ohlas (vévoda ovšem myslil jenom na tu prokletou Chaussepierrovu volbu) může zločin jednoho z nich vzbudit až... Hled’te, Oriano, nebudete přece tvrdit, že pro Židy není zdrcující ta skutečnost, že všichni obhajují zrádce. Nebudete mi přece tvrdit, že to zdrcující není, protože jsou to Židé.“ – „Pane Bože, zajisté, ano,“ odpověděla Oriana (pocitující trochu podrážděně jakousi touhu odporovat hřmícímu Jupiterovi a také stavět ‚inteligenci‘ nad Dreyfusovu aféru). „Možná však právě proto, že jsou Židé a dobře se znají, vědí, že člověk může být Žid a nemusí být už proto nezbytně zrádcem a nevlastencem, jak to patrně tvrdí pan Drumont. Kdyby byl Dreyfus křesťanem, jistě by se o něho Židé tak nezajímal; teď však to udělali proto, že dobře cítí, že, kdyby nebyl Žid, nebyl by tak snadno pokládán za zrádce *a priori*, jak by řekl synovec Robert.“ – „Ženy vůbec nerozumějí politice,“ zvolal vévoda, dívaje se ostře na vévodkyni, „neboť tento ohavný

zločin není jenom věc Židů, nýbrž *zkrátka a dobře* ohromná národní aféra, která může mít nejděsnější následky pro celou Francii, z níž by měli být vyhnáni všichni Židé, přestože uznávám, že opatření, učiněná do této doby, byla učiněna (hanebným způsobem, který by měl být zrevidován) nikoli proti nim, nýbrž proti jejich nejvýznačnějším protivníkům, proti nejlepším mužům, odstrčeným do ústraní k neštěstí naší ubohé vlasti.“

Uvědomil jsem si, že to spěje k špatným koncům a proto jsem rychle začal mluvit zase o šatech.

„Vzpomínáte si, paní vévodkyně,“ řekl jsem, „na ten den, kdy jste mi po prvé dala najevo svou laskavost?“ – „Den, kdy jsem mu po prvé dala najevo svou laskavost!“ opakovala, pohlédnuvši s úsměvem na pana de Bréauté, jehož špička nosu se zaostříla, jehož úsměv změkl ze zdvořilosti k paní de Guermantes a jehož hlas, znějící jako nůž, když je broušen, vydal několik nejasných, chraptivých zvuků. „Měla jste tehdy žluté šaty s velikými černými květy.“ – „Ale, mládencečku, to je totéž, to vše jsou večerní úbory.“ – „A ten váš chrpový klobouk, jak ten se mi líbil! Ale to vše je vlastně minulost! Chtěl bych té slečně dát ušít kožišinový plášť, jako byl ten, v němž jste byla včera ráno. Nemohl bych jej uvidět?“ – „Ale ovšem, Hannibal musí za chvíli odejít. Půjďte ke mně a má komorná vám to všechno ukáže. Jenže, miláčku, mileráda vám půjčím vše, co budete chtít, ale dáte-li si takové věci od Callota, od Douceta nebo od Paquina šít u obyčejných švadlen, nikdy to nebude totéž.“ – „Ale já přece nikterak nemíním jít s tím k obyčejné švadleně; vím dobře, že by to bylo něco docela jiného, ale zajímalo by mě, proč by to bylo něco jiného.“ – „Víte přece, že nedovedu nic vysvětlit, jsem hloupá žena, vyjadřuji se jako venkovanka. To všechno je otázka zručnosti; ti lidé to mají v ruce; na kožišiny vám mohu aspoň dát doporučení k svému kožišníkovvi, který vás pak neokrade. Ale osm, devět tisíc vás to i pak ještě bude stát.“ – „A ten nepříjemně vonící župan, v němž jste byla posledně a jenž je tmavý, pejřitý, skvrnitý, zlatě pruhovaný

jako motýlí křídlo?“ – „Ach, to bylo od Fortunyho. To může ta vaše dívka oblékat doma docela dobře. Mám jich několik, ukáži vám je; mohla bych vám dokonce některý z nich dát, kdybyste chtěl. Ale přála bych si, abyste uviděl župan mé sestřenky Talleyrandové. Musím jí napsat, aby mi jej půjčila.“ – „Ale měla jste také hezké střevíčky; ty byly také od Fortunyho?“ – „Ne. Víím, o čem mluvíte; je to z pozlacené kozletiny, již jsem jednou našla v Londýně, když jsem tam nakupovala s vévodkyní z Manchesteru. Bylo to velmi zvláštní. Nikdy jsem si nedovedla vysvětlit, jak je to zlaceno, vypadalo to jako opravdu zlatá kůže; nebylo na tom nic než ta kůže a uprostřed malý diamant. Ubohá vévodkyně z Manchesteru už umřela, ale chcete-li, napíši paní de Warwick nebo paní Malboroughové, aby se pokusily koupit něco takového. Přemýšlím dokonce, nemám-li ještě někde kousek té kůže. Snad by to dovedli udělat také zde. Podívám se večer a vzkáži vám.“

Protože jsem se snažil odejít od vévodkyně pokud možno dříve, než se Albertina vrátí domů, často jsem na dvoře, cestou od paní de Guermantes, potkával pana de Charlus a Morela, jdoucí na čaj k Jupienovi: pro barona vrchol blaha. Nepotkával jsem se s nimi denně, ale chodívali tam den co den. Nutno ostatně poznamenat, že stálost nějakého zvyku bývá obyčejně v přímém poměru k jeho nesmyslnosti. Věci nevšední dělááme obyčejně jenom v delších přestávkách. Zato však nesmyslné životy, v nichž se maniak sám olupuje o všechny radosti a jež vyplňuje největšími nepříjemnostmi, takové životy se mění nejméně. Každých deset let, kdyby vás to zajímalo, našli byste nešťastníka, stále ještě spícího v hodinách, v nichž by mohl žít, vycházejícího z domu v hodiny, kdy nelze dělat skoro nic jiného než nechat se zavraždit v pustých ulicích, pijícího ledovou vodu, když je mu horko, a stále se při tom léčícího z rýmy. Stačilo by malé napětí vůle, jediný den, a všechno by se to jednou provždy změnilo. Ale takové životy bývají obyčejně údělem právě bytostí neschopných energie. Neřesti jsou druhou podobou těchto

jednotvárných životů, k jejichž zpříjemnění by stačilo trochu vůle. Obě tyto podoby mohly být pozorovány, když pan de Charlus chodíval denně s Morelem na čaj k Jupienovi. Jenom jednou ohrozila tento každodenní zvyk bouře. Vestářova neteř řekla jednou Morelovi: „Dobrá, zítra tedy přijďte, koupím vám nějaké zákusky,“ a baronovi se právem tato věta zdála trochu vulgární v ústech ženy, z níž chtěl udělat skoro svou snachu, ježto však rád říkal lidem nepříjemné, urážlivé věci a opíjel se svým hněvem, místo aby prostě Morelovi řekl, že ho prosí, aby dívku poučil, celá zpáteční cesta uplynula v prudkých výstupech. Nejdrzejším, nejpyšnějším tónem mluvil: „Virtuózní hmat, který, jak vidím, není nezbytně spojen s taktem¹, zabránil tedy ve vás normálnímu rozvoji čichu, protože jste strpěl, aby ten páchnoucí výraz ‚koupím vám zákusky‘ (patrně ty nejlevnější) vypařil svou záchodovou vůni až k mému královskému chrípí. Viděl jste někdy u mne, když jste dohrál nějaké sólo na housle, že byste byl odměněn pšoukem místo nadšeným potleskem nebo mlčením, ještě výmluvnějším, protože jeho příčinou je ochablost, nemohoucí zadržet – nikoli to, čím nás obdařuje vaše snoubenka, nýbrž – vzlyk, který jste svou hrou vyloudil na rty?“

Kdykoli nějaký zaměstnanec slyšel od svého šéfa takové výtky, jistě byl druhého dne propuštěn ze služby. Panu de Charlus by naopak nic nebylo tak kruté jako rozejít se s Morelem, takže, zaleknuv se, že zašel trochu daleko, začal tu dívku zahrnovat chválami, plnými vkusu, ale docela bezděčně promíšenými drzostmi. „Je půvabná; ježto jste hudebník, myslím, že vás zlákala hlasem, který má velmi krásný v tónech vysokých, v nichž jako by mohla doprovázet vaše *his*. Její škála vážná se mi líbí méně; souvisí to patrně s trojím začínáním jejího zvláštního, útlého krčku, který, když se zdá, že už se končí, zase ještě pokračuje; spíše než prostřední podrobnosti,

1 Slovní hříčka: le tact znamená jak taktnost, jemnost, tak také hmat, hmatový cit.

zamlouvá se mi její silueta. A ježto je švadlena a jistě umí zacházet s nůžkami, musí mi vystříhnout svou siluetu z papíru.“

Charlie poslouchal tyto chvály tím méně, že to, co na jeho snoubence velebily, jemu samému vždy unikalo. Přece však panu de Charlus odpověděl: „Ovšem, hochu, zmydlím ji, aby tak už nemluvila.“ Krásný houslista neřekl panu de Charlus „hochu“ proto, že by nevěděl, že baron je víc než třikrát tak stár jako on. Neřekl to ani tak, jak by to byl řekl Jupien; řekl to s tou prostoduchostí, která v jistých poměrech vyžaduje, aby něžnosti byly mlčky předcházeny potlačením věkového rozdílu. Něžnosti u Morela předstírané. U jiných upřímné. Tak někdy v té době pan de Charlus dostal takový dopis: „Milý Palamede, kdy tě zas uvidím? Velice se mi po tobě stýská; velmi často na tebe myslívám. Petr.“ Pan de Charlus si lámal hlavu přemýšlením, který jeho příbuzný si dovoluje psát mu tak familiérně; byl to někdo, kdo ho jistě velmi důvěrně znal, jehož však přes to nemohl podle písma poznat. Všichni šlechtici, jimž Gothajský almanach popřává několik řádek, defilovali několik dní před očima pana de Charlus. Konečně, najednou, všiml si adresy vzadu na obálce: dopis napsal poslíček z hráčského kroužku, do něhož pan de Charlus někdy chodíval. Poslíček neviděl žádnou nezdvořilost v tom, že tímto tónem napsal panu de Charlus, jehož měl naopak v převeliké úctě. Ale myslel si, že by nebylo pěkné netykat člověku, který vás několikrát objal a tím vám – jak si v své prostoduchosti představoval – dal najevo svou náklonnost. Pan de Charlus byl tou důvěrností opravdu nadšen. Jednou dokonce šel z kteréhosi matinée s panem de Vaugoubert, aby mu ten dopis mohl ukázat. A přece ví Bůh, jak nerad chodíval s panem de Vaugoubert, který se s monoklem na oku díval na všechny strany po mladých kolemjdoucích mužích. Ba více, osměluje se, kdykoli byl s panem de Charlus, užíval řeči, již baron nenáviděl. Překládal všechna jména mužská do rodu ženského, a protože byl velmi hloupý, domníval se, že je to velice duchaplné, a stále se hlučně smál. Ježto však při

tom úžasně lpěl na svém diplomatickém místě, jeho nepříjemné, rozřehtané chování na ulici bývalo stále přerušováno strachem, který v něm každé chvíle budili kolemjdoucí známí ze společnosti nebo z úřadu. „Tuto malou telegrafistku, říkal, strkaje loktem do zakaboněného barona, jsem znával, ale teď se, darebačka, dala na pokání! Oh, ten poslíček od Lafayettů, to je úžasná fešanda! Proboha, tamhle jde ředitel z obchodního oddělení. Jen aby neviděl, jak jsem se ohlížel! Byl by s to říci to ministroví, který by mě hned dal v příkaznost.“ Pan de Charlus se necítil vztekem. Nakonec, aby tuto nešťastnou procházku zkrátil, rozhodl se vytáhnout svůj dopis a dát jej přečíst panu de Vaugoubert, ale žádal ho, aby o tom mlčel, neboť, aby vzbudil zdání, že je milován, předstíral, že Charlie by žárlil. „Člověk přece,“ dodal s výrazem neskonalé dobrotivosti, „má se vždy snažit, aby působil co nejméně utrpení.“ Než se vrátí k Jupienově dílně, autor by rád řekl, jak by ho mrzelo, kdyby se čtenář cítil nějak pohoršen tak nezvyklými líčeními. Jednak (a to je méně závažné) vidí čtenář, že aristokracie se v této knize zdá z degenerace obviňována poměrně víc než jiné společenské třídy. I kdyby tomu tak bylo, nebylo by se čemu divit. Nejstarší rodiny nakonec přiznávají v červeném, bambulkovitém nose a ve vyšinuté bradě specifické znaky, v nichž se kdekdo obdivuje „rase“. Ale mezi těmito trvalými a ustavičně se zhoršujícími znaky jsou také znaky neviditelné: sklony a záliby. Mnohem vážnější námitkou, kdyby měla nějaký podklad, by byla výtky, že to vše je nám cizí a že poezii třeba těžit z pravdy, která je nám nejbližší. Umění, vytěžené ze skutečna nejznámějšího, opravdu existuje a jeho oblast je možná největší. Ale neméně je pravda, že velký zájem, někdy i velká krása může se zrodit ze skutků vyplývajících z duchovního ustrojení tak vzdáleného ode všeho, co cítíme, ode všeho, več věříme, že se nám ani nedaří porozumět jim, že se před námi prostírají jako divadlo, jehož příčin neznáme. Co je poetičtějšího než Dariův syn Xerxes, dávající metlami bičovat moře, které pohltilo jeho koráby?

Je jisté, že Morel, využiv moci, již mu nad tou dívkou dávaly jeho půvaby, řekl jí, vydáváje ji za svou, baronovu výtku, neboť výraz „koupit zákusky“ zmizel z vestářova příbytku právě tak úplně, jako mizí navždy z nějakého salonu ta či ona intimní známá, která tam chodívala denně a s níž se hostitelé z nějakého důvodu znesvářili nebo již raději utajují a s níž se stýkají jenom u cizích lidí. Pan de Charlus byl spokojen, že to rčení „koupit zákusky“ zmizelo. Viděl v tom důkaz svého vlivu na Morela a zmizení jediné skvrnky, která lpěla na dokonalosti té dívky. A pak, jako všichni lidé jeho druhu, třebaže byl docela upřímným přítelem Morelovým i jeho skoro snoubenky a vřelým stoupencem jejich sňatku, toužil po moci, která by mu umožňovala vytvářet po libosti více méně neškodné rozbroje, mimo něž a nad nimiž zůstával stejně olympský, jak by to byl dělal jeho bratr.

Morel řekl panu de Charlus, že Jupienovu neteř miluje, že se s ní chce oženit, a baron s radostí doprovázel svého mladého přítele na návštěvy, při nichž hrál úlohu nastávajícího tchána, shovívavého a mlčelivého. Nic se mu nelíbilo více.

Můj osobní názor je, že to „koupím vám nějaké zákusky“ pocházelo od samého Morela a že mladá švadlena jenom z milostné zaslepenosti přijala za své rčení zbožňovaného muže, rčení, které se svou ošklivostí příliš křiklavě vyjímalo v hezké mluvě dívčině. Tato její mluva, roztomilost a protekce pana de Charlus působily, že mnohé její zákaznice ji přijímaly jako přítelkyni, zvaly ji na večere a seznamovaly ji se svými známými; dívka ostatně přijímala tato pozvání jenom s dovolením barona de Charlus a v ty večery, kdy se jí to hodilo. „Mladá švadlena v lepší společnosti?“ řekne čtenář. „To je příliš nepravděpodobné!“ Myslíme-li na to, nebylo méně nepravděpodobné to, že Albertina ke mně před lety přišla o půlnoci a teď žila se mnou. Nepravděpodobné by to možná bylo u nějaké jiné ženy, ne však u Albertiny, která neměla otce ani matky, žila tak volně, že jsem ji v Balbecu z počátku pokládal za milenku

nějakého dělníka nebo příručího; nejbližší její příbuznou byla paní Bontempsová, která se už u paní Swannové obdivovala na své neteři jenom jejím nezpůsobům a teď ochotně zavírala oči, zvláště když tím mohla být Albertiny zbavena pomocí bohatého sňatku, z něhož by se trochu peněz dostalo také tetě (i v nejlepší společnosti velmi urozené a velmi chudé matky, podaří-li se jim bohatě oženit své syny, nechávají se novomanželi vydržovat a přijímají kožišiny, auto i peníze od snachy, kterou nemilují a kterou uvádějí do společnosti).

Přijde možná jednou den, kdy také švadleny budou chodit do společnosti – a mně by se to nezdálo nijak pohoršující. Jupienova neteř je ovšem výjimka, takže není ještě předzvěstí něčeho: jedna vlaštovka nedělá jaro. Jistě však, jestliže nepatrné společenské postavení Jupienovy neteře několik lidí pohoršilo, nepohoršovalo Morela, neboť v některých věcech byla jeho hloupost taková, že nejen se mu zdávala „spíše hloupá“ ta dívka, která byla tisíckrát inteligentnější než on (možná jenom proto, že ho milovala), ale připouštěl také, že jsou různé dobrodružné ženy, přetvářující se, na veliké a urozené dámy si hrající bývalé švadlenky, které ji zvaly na návštěvy a jimiž se nijak nepyšnila. Nebyli to ovšem Guermantovi, ba ani jejich známí, nýbrž bohaté měšťky, elegantní a dost svobodomyslné, aby si řekly, že se nikterak nezneuctí, přijmou-li návštěvu své švadleny, ale také smýšlející dost otrocky, aby cítily jakési vnitřní uspokojení, že ochraňují dívku, k níž naprosto počestně chodíval denně na návštěvu Jeho Výsost baron de Charlus.

Baronovi, který si říkal, že takto nebude o Morela připraven, se myšlenka na tento sňatek velice líbila. Jupienova neteř se už skoro jako dítě patrně dopustila nějakého „poklesku“. A pan de Charlus, třebaže ji Morelovi tak vychvaloval, by byl docela rád zasil koukol a řekl to svému příteli, který by jistě zuřil. Neboť pan de Charlus, třebaže byl hrozně zlý, podobal se mnohým dobrým lidem, kteří velebí toho či onu, aby dokázali svou dobrotivost, ale jako ohně se střeží slov blahodárných, tak zřídka vyslovovaných, která by byla

s to pomoci k vládě míru a pokoji. Přes to se baron střežil jakékoli zmínky o tom, a to ze dvou důvodů. „Řeknu-li mu, myslil si, že jeho snoubenka není bez poskvrny, jeho ješitnost bude uražena a jeho zlost se vrhne na mne. A pak, kdo mi za to ručí, že do ní není zamilován? Neřeknu-li nic, toto náhlé vzplanutí lásky brzy pohasne a já budu jejich styky řídit podle své libosti, takže ji bude milovat jenom tak, jak já to budu chtít. Povím-li mu o dávném hříšku jeho nastávající, kdo mi zaručí, že Charlie není ještě dost zamilován, aby začal žárlit? To bych pak svou vinou proměnil neškodné flirtování, jež mohu řídit, jak se mi zlíbí, ve velikou lásku, kterou ovládat je vždy těžké.“ Z těchto dvou důvodů zachovával pan de Charlus mlčení, které bylo jenom zdánlivě diskrétní, které však z jiné stránky bylo velmi záslužné, neboť mlčet je lidem jeho rázu skoro nemožné.

Ostatně ta dívka byla rozkošná a pan de Charlus, v němž uspojovala všechnu estetický vkus, pokud jej k ženám mohl mít, byl by chtěl mít od ní sta fotografií. Jsa méně hloupý než Morel, s radostí slýchal jména dam, které její návštěvy přijímaly a jež jeho společenský čich hned správně situoval, ale střežil se (chtěje si uchovat nadvládu) říci to Charliemu, který, jsa v těchto věcech úplným barborem, stále ještě byl přesvědčen, že mimo konservatoř a Verdurinovy existují už jenom Guermantovi a těch několik skoro královských rodin, jež mu baron vyjmenoval, kdežto vše ostatní je jenom „sebranka“, „chudina“. Charlie bral tyto výrazy pana de Charlus do písmene.

Mezi důvody, pro něž sňatek těch dvou mladých lidí činil pana de Charlus šťastným, byl také důvod ten, že Jupienova neteř by se tím stala jakýmsi rozšířením osobnosti Morelovy a tím zároveň baronovy moci nad ním. „Oklamávat“ (v manželském smyslu) budoucí houslistovu ženu, pro to by si pan de Charlus nebyl dělal ani nejmenší výčitky. Ale řídit mladé manžele, cítit se obávaným a všemocným ochráncem Morelovy ženy, která, pohlížejíc na barona jako na boha, dokázala by tím, že drahý Morel jí tu představu

o něm vštípil, a měla by v sobě tedy také něco z Morela, to vše obměňovalo druh baronovy nadvlády a doplňovalo Morela novou bytostí, manželem, to jest obdařovalo ho to čímsi jiným, novým, zajímavým, co v něm pan de Charlus mohl milovat. Možná dokonce, že tato nadvláda by teď byla větší než kdykoli předtím. Neboť tam, kde Morel sám, takřka nahý, odolával často baronovi, protože byl jist, že jeho přízeň zase získá, jakmile by se oženil, jistě by se pro svou domácnost, pro svou budoucnost více bál a neodvažoval by se vzpírat se tak velice baronově vůli. Toto vše se panu de Charlus zamlouvalo stejně jako to, že by v ty večery, kdy by se nudil, mohl mezi manželi rozdmýchat bojovnou náladu (baron nikdy nezavrhoval válečné obrazy). Nejvíce však se radoval z myšlenky, že mladá rodinka by žila v takové závislosti na něm. Láska pana de Charlus k Morelovi nabývala jakési rozkošné novosti, když si řekl: jeho žena bude má stejně, jako je můj on; budou jednat jenom tak, aby mě to nemrzelo, budou poslušni mých nálad a tak se ona stane viditelným znamením (dosud mně neznámým) toho, co jsem už skoro zapomněl a co tak dojímá mé srdce, že totiž pro každého, kdo mě bude vidět, že je ochraňuji a zaopatřuji, ba i pro mne samého Morel je můj. Tato zřejmost v očích cizích i vlastních obšťastňovala pana de Charlus více než vše ostatní. Neboť úplné ovládnutí milované bytosti je radost ještě větší než láska. Velmi často zatajují lidé celému světu takové ovládnutí jenom ze strachu, aby o milovanou bytost nebyli oloupeni. Ale jejich štěstí je tímto opatrným mlčením zmenšováno.

Snad si ještě vzpomínáte, že Morel jednou baronovi řekl, že jeho touhou je svést nějakou dívku, a zvláště Jupienovu neteř, a že by jí, aby se mu to podařilo, slíbil sňatek s ní, potom však, jakmile by ji znásilnil, že by „práskl do bot“; ale na to pan de Charlus, slyše teď, jak se mu Morel přiznává k své lásce k Jupienově neteři, zapomněl. Ba zapomněl na to možná i Morel. Je možné, že opravdu byl nějaký interval mezi tou Morelovou povahou, již tak cynicky

vyznal, ba možná i obratně přehnal, a okamžikem, kdy by nabyla vrchu. Výsledkem delšího a důvěrnějšího styku s Jupienovou neteří bylo, že se mu zalíbila tak, že se zamiloval. Znal se tak málo, že si patrně myslel, že ji miluje, ba možná dokonce, že ji miluje do smrti. Ovšem, ta jeho prvotní touha, ten jeho zlotřilý záměr v něm ještě stále byl, ale zakryt tolika city pozdějšími, že nic nedokazuje, že houslista by nebyl upřímný, kdyby řekl, že ta neřestná touha není pravou příčinou jeho počínání. Bylo ostatně krátké období, kdy se mu tento sňatek, třebaže si to přímo nepřiznával, zdál nezbytným. V té době míval Morel dost silné křeče v ruce, takže byl nucen přemýšlet o tom, co bude, bude-li nucen zanechat hry na housle. Protože mimo své umění byl nepochopitelně lenivý, nezbyvalo, než dát se vydržovat, a tu mu bylo milejší dát se vydržovat Jupienovou neteří než panem de Charlus, protože tato kombinace mu popřávala více volnosti a také větší výběr různých žen, jednak stále nových učnic, jež by mu Jupienova neteř musila získat k rozkoši, jednak krásných bohatých dam, jimž by ji prostituoval. Že by jeho budoucí žena byla tak zkažená a mohla odmítnout souhlas s jeho zálibami, taková myšlenka ani na okamžik nerušila jeho výpočty. Ostatně všechny tyto výpočty ustoupily do pozadí a přenechaly své místo čisté lásce, protože křeče přestaly. Housle tedy postačí, ovšem s příjmy od pana de Charlus, který jistě sleví se svých požadavků, jakmile se Morel ožení. Sňatek byl naléhavý vlivem jeho lásky i v zájmu jeho svobody. Požádal o dívčinu ruku Jupiena, který se zeptal své neteře, zdali svoluje. Nebylo to ani třeba. Vášně mladé švadleny k houslistovi byla rozestřena všude kolem ní jako vlasy, když je měla rozpuštěny, nebo jako radost jejích nadšených pohledů. V Morelovi skoro vše, co mu bylo příjemné nebo prospěšné, probouzelo mravní emoce a stejně odstíněná slova, ba někdy i slzy. Docela upřímně tedy – lze-li o něm užít takového slova – promlouval k Jupienově neteři sentimentální řeči (sentimentální bývají také řeči, jež urození mladíci, toužící po tom, aby mohli strávit celý svůj

život nečinně, promlouvají k nějaké úchvatné dívce z přebohaté měšťanské rodiny), řeči, které byly stejně upřímně bídné jako řeč, v níž panu de Charlus vypravoval o svádění a znásilnění panny. Jenže ctnostné vzplanutí k bytosti, která mu působila nějakou slast, a slavnostní závazky, jež k ní přijímal, měly v Morelovi protiváhu. Jakmile mu ta bytost nepůsobila už blaho nebo dokonce jakmile nezbytnost plnit dané sliby působila mu nějaké nepříjemnosti, hned se tato bytost stávala Morelovi předmětem antipatie, kterou v svých vlastních očích všelijak ospravedlňoval a která mu po několika neurastenických záchvatech umožňovala, jakmile nabyl zase rovnováhy svého nervového systému, dokázat sám sobě, že nemá, i když to vše uváží z hlediska čistě ctnostného, naprosto žádné závazky. Tak ke konci svého pobytu v Balbecu ztratil, nevím už jak, všechny své peníze a neodvažuje se říci to panu de Charlus, hledal někoho, koho by o ně mohl požádat. Věděl od svého otce (který mu však přes to zakazoval vypůjčovat si), že v takových případech je slušné člověku, jehož chceme o půjčku požádat, napsat, „že bychom s ním rádi mluvili o nějakých obchodních záležitostech“, nebo „že ho žádáme o schůzku v jisté obchodní věci“. Tato kouzelná formule okouzlovala Morela tak, že by si byl, myslím, přál ztratit peníze už jen pro tu radost, aby mohl někoho požádat o schůzku „v obchodní věci“. V pozdějším svém životě poznal, že tato formulka nemá tak velikou moc, jak se domníval. Zjistil, že lidé, jimž by jinak nikdy nebyl napsal, mu neodpovídali hned za pět minut potom, kdy dostali jeho pozvání k rozhovoru o „obchodních věcech“. Nedostal-li Morel do večera odpověď, nenapadlo ho, že pán, jemuž napsal, se možná ještě nevrátil domů, že má možná spoustu jiné korespondence, neodjel-li dokonce někam na cesty nebo neonemocněl-li atd. Dostal-li neobyčejnou náhodou pozvání ke schůzce na příští dopoledne, oslovoval svou oběť takto: „Už jsem se divil, že od vás nemám odpověď, a říkal jsem si, že se snad něco stalo; zdravíčko je tedy pořád dobré atd.“ V Balbecu tedy, neprozradiv mi, že by s ním chtěl

mluvit „o nějaké obchodní věci“, požádal mě, abych ho představil témuž Blochovi, v jehož společnosti mu před týdnem bylo ve vlaku tak nepříjemně. Bloch neváhal půjčit mu – nebo spíše přimět pana Nissima Bernarda, aby mu půjčil – pět tisíc franků. Od toho dne Morel Blocha zbožňoval. Se slzami v očích přemýšlel, jak by mohl prokázat nějakou službu člověku, který mu zachránil život. Mimo to jsem mu od pana de Charlus vymohl 1 000 franků měsíčně, jež Morel měl hned odevzdávat Blochovi, takže dluh by byl dost brzy zaplacen. Prvního měsíce Morel, ještě pod dojmem Blochovy dobroty, hned mu těch prvních tisíc franků poslal, ale potom si patrně řekl, že nějaké jiné použití zbývajících 4000 franků by možná bylo příjemnější, protože hned začal Blocha velice pomlouvat. Již pohled na něho ho plnil nejčernějšími myšlenkami, a když Bloch sám zapomněl, kolik přesně Morelovi půjčil, a žádal o vrácení 3500 místo 4000 franků, takže houslista by tím byl 500 franků vydělal, Morel ráčil odpovědět, že po takové nesprávnosti nejenom nezaplatí už ani haléř, ale že jeho věřitel se musí ještě pokládat za šťastného, že ho nežaluje. A když takto mluvil, oči mu planuly. Nespokojil se ostatně prohlášením, že Bloch a pan Nissim Bernard mu nemají co zazlívat; zanedlouho už říkal, že mohou být rádi, že nezazlívá on jim. A když pan Nissim Bernard se prý vyjádřil, že Thibaut hraje stejně dobře jako Morel, Morel usoudil, že ho musí žalovat, protože takové řeči škodí jeho dobré pověsti, a potom, protože ve Francii se člověk nedovolá spravedlnosti, a to zvláště proti Židům (neboť v Morelovi vznikl antisemitismus jako docela přirozený následek té výpůjčky 5000 franků od Žida Blocha), nosíval teď při sobě stále nabitý revolver. Podobná nervozita, následující po prudkém vzplanutí náklonnosti, měla v Morelovi zanedlouho vzniknout také v jeho poměru k vestářově neteři. Je pravda, že pan de Charlus byl možná, ani si to neuvědomuje, zčásti vinen touto změnou, protože často, nemysle to nijak doopravdy, jen aby je poškádlil, říkával, že je, jakmile se vezmou, přestane navštěvovat a nechá je létat na jejich

vlastních křídlech. Tato myšlenka sama o sobě ovšem nestačila k tomu, aby se Morel od té dívky odpoutal; přece však, utkvěvši v Morelově duchu, byla připravena spojit se ve vhodné chvíli s myšlenkami jinými, příbuznými s ní a schopnými, jakmile dojde k jejich smíšení, stát se mocným činitelem, zaviňujícím roztržku.

Ostatně, potkával jsem pana de Charlus a Morela dost zřídka. Často, když jsem od vévodkyně odcházel, byli již v Jupienově bytě, neboť má radost z rozhovoru s ní bývala taková, že jsem pro ni zapomínal nejen na úzkostlivé čekání na Albertinin návrat, ale i na hodinu, v kterou se měla vrátit.

Mezi takovými dny, v nichž jsem se u paní de Guermantes zdržel, upozorním na jeden, který se vyznačoval nepatrnou událostí, jejíž krutý význam mi úplně unikl a byl mnou pochopen teprve za dlouho potom. Toho podvečera mi paní de Guermantes, vědouc, že je mám rád, dala jasmíny, jež právě dostala z jihu. Když jsem se po odchodu od vévodkyně vracel do našeho bytu, Albertina byla už doma a na schodech jsem se potkal s Ondřejkou, již prudká vůně květin, jež jsem si přinášel, byla, jak se zdálo, nepřijemná.

„Jakže, vy jste se už vrátily?“ zeptal jsem se jí. – „Teď právě jsme přišly, ale Albertina chce psát, poslala mě tedy domů.“ – „Snad nemyslíte, že zamýšlí něco neslušného?“ – „Ne, ne, píše, myslím, své tetě. Ale Albertina nemá ráda silné vůně, takže nebude vašimi jasmíny nijak nadšena.“ – „Měl jsem tedy špatný nápad! Hned řeknu Františce, aby je dala někam na chodbičku.“ – „Snad si nemyslíte, že potom je už Albertina neucítí? S vůní tuberos je vůně jasmínová snad nejomamnější; myslím ostatně, že Františka odešla někam do města.“ – „Ale já nemám dnes s sebou klíč! Jak se tedy dostanu domů?“ – „Ach, velmi prostě; stačí, abyste zazvonil. Albertina vám otevře. A pak, je možné, že Františka se zatím vrátila.“

Rozloučil jsem se s Ondřejkou. Albertina mi hned po prvním zazvonění přišla otevřít, ale trvalo to chvíli, protože Františka nebyla doma a Albertina nevěděla, kde se rozsvěcuje. Konečně mě vpustila,

ale mé jasmíny ji zahnalý na útěk. Odněsť jsem je do kuchyně, takže Albertina, přestavšý psát (nechápal jsem, proč), měla zatím kdy odejít do mého pokoje (z něhož mě zavolala) a lehnout si na mou postel. Ještě jednou opakuji: v té chvíli se mi to vše zdálo naprosto přirozené, jenom snad trochu změtené, jistě však bezvýznamné. Ve skutečnosti byla mnou málem přistižena s Ondřejkou, zdržela se chvíli tím, že všechno zhášela, předstírala, že píše, a potom, když jsem přišel, šla hned do mého pokoje, abych neviděl její rozházenou postel. Ale toto vše uvidíme později, toto vše, o čem jsem se nikdy nedověděl, je-li to pravda. Obýčejně, vyjma tuto jedinou příhodu, bývalo, když jsem se vracíval od vévodkyně, všechno docela normální. Protože Albertina nevěděla, nechci-li s ní před večerí jít někam do města, nalézal jsem v předpokoji obýčejně její klobouk, plášť a slunečník, jež si tam pro jistotu nechala. Jakmile jsem tyto věci po svém návratu domů spatřil, ovzduší celého domu se mi stávalo dýchatelným. Cítil jsem, že místo zředeného vzduchu je náš byt naplněn štěstím. Byl jsem zachráněn ze svého smutku, pohled na ty maličkosti mi vracel vládu nad Albertinou; pospíchal jsem k ní.

V ty dny, kdy jsem k paní de Guermantes nešel, aby mi čas rychleji uběhl, listoval jsem před návratem své přítelkyně v nějakém Elstirovu albu, v některé Bergottově knize nebo ve Vinteuilově sonátě.

Tehdy, protože i taková umělecká díla, k jejichž vnímání je zdánlivě třeba jenom zraku a sluchu, vyžadují, aby s těmito dvěma smysly ruku v ruce se zájmem pracoval také náš rozum, ani si to neuvědomuje vybavoval jsem v sobě sny, jež ve mně před lety, když jsem ji ještě skoro ani neznal, vzbuzovala Albertina a jež každodenní všední život v mé paměti potlačil. Házel jsem je do hudebníkovy věty nebo do malířova obrazu jako do kelímku, nebo jsem jimi živil knihu, již jsem četl a jež se mi tím jistě zdála životnější. Ale Albertina jen získávala tímto přenesením z jednoho z těch dvou světů, do nichž máme přístup a do nichž můžeme střídavě a postupně

situovat týž předmět, uniknouti tím drtivému tlaku hmoty a hrát si v jasných, lehounkých prostorách myšlenky. Najednou a na chvíli jsem v sobě nalézal schopnost zakoušet k té nudící mě dívce vášnivě city. Nabývala v takových okamžicích vzhledu nějakého díla Elstirova nebo Bergottova; vida ji v odstupu obraznosti a umění, pociťoval jsem k ní chvilkovou vzrušenou lásku.

Zatím co jsem se tak bavil, býval jsem upozorňován, že se už vrátila; rozkázal jsem, aby nebylo vyslovováno její jméno, nebyl-li jsem sám, měl-li jsem u sebe na příklad Blocha, jehož jsem nutíval, aby u mne ještě chvíli zůstal, protože jsem se bával, aby se s mou přítelkyní nestřetl. Zatajoval jsem totiž, že bydlí v mém bytě, protože jsem se stále bál, aby se do ní některý můj přítel nezamiloval, aby si na ni nepočkal před domem nebo aby mu při chvilkovém setkání na chodbě nebo v předpokoji nemohla dát nějaké znamení a smluvit si dostaveníčko. Potom jsem slýchal šustění Albertininy sukně; to šla k svému pokoji, neboť z diskrétnosti a patrně také z týchž důvodů, z nichž se za našich večerů na zámku Raspelière snažila nebudit mou žárlivost, nechodívala ke mně, věděla-li, že mám nějakou návštěvu. Ale pochopil jsem, že to nebyvalo jenom proto. Vzpomínal jsem si; znával jsem Albertinu první, která se potom najednou změnila v Albertinu jinou, tu dnešní. A odpovědnost z této změny jsem mohl svalovat jenom sám na sebe. Vše to, k čemu by se byla dříve přiznala docela lehce, a potom, když jsme byli dobří kamarádi, dokonce ráda, přestalo být sdílným, jakmile si řekla, že ji miluji nebo aspoň, ani možná nevyslovivši to slovo Láska, jakmile vytušila ve mně jakýsi inkvizitorský cit, který chce vědět, trpí tím, že ví, a přece se snaží dovědět se ještě víc. Od toho dne mi zatajovala vše. Nevcházela do mého pokoje, nejen tehdy, když myslela, že jsem tam s nějakým svým přítelem, ale často ani tehdy, když věděla, že jsem s nějakou přítelkyní, ona, Albertina, jejíž oči projevovaly dříve, mluvil-li jsem o nějaké dívce, vždy takový zájem. „Musíte se vynasnažit přimět ji, aby přišla, velice ráda bych ji poznala.“ – „Ale

ona má, jak vy říkáváte, špatné mravy.“ – „Právě proto, bude to tím zajímavější.“ V takovém okamžiku bych snad byl mohl vědět vše. A myslím, že ani tehdy v tom malém Kasině neodtrhla svá prsa od prsů Ondřejčiných proto, že jsem tam byl já, nýbrž proto, že tam byl Cottard, který by jí byl, jak si patrně řekla, zjednal špatnou pověst. A přece se tehdy už začínala uzavírat, z jejích úst už nevycházela důvěřivá slova a její chování bývalo upjatější. Potom od sebe oddálila vše, co by mě bylo mohlo vzrušovat. Těm úsekům svého života, jež jsem neznal, dodávala podoby, z níž jsem nerozvážně zveličoval právě to, co v ní bylo nevinného a neškodného. A teď byla proměna dokonána; Albertina chodívala, nebyl-li jsem sám, přímo do svého pokoje nejenom proto, aby mě nevyrušovala, nýbrž také, aby mi ukázala, že se nezajímá o žádného mého návštěvníka, ba ani o žádnou mou návštěvnici. Teď byla jediná věc, kterou by pro mne už nikdy nebyla udělala, kterou by byla udělala jenom tehdy, kdy by mě to nijak nezajímalo, a kterou by právě proto byla pak udělala docela lehce, a ta jediná věc bylo právě: přiznání. Teď jsem byl patrně už provždy nucen spokojit se jako soudce s vyvozováním nejistých závěrů z různých prořeknutí, která bylo snad možno vysvětlit i jinak než proviněním. A stále teď ve mně bude cítit žárlivce a soudce.

Poslouchaje Albertinin krok s uklidňující, radostnou myšlenkou, že toho dne už nikam nepůjde, podívoval jsem se v duchu, že této dívce, o níž jsem se dříve domníval, že se s ní nikdy nebudu moci seznámiti, každodenní návrat domů je vlastně návrat ke mně. Z tajemnosti a smyslnosti složená chvilková a neúplná rozkoš, již jsem v Balbecu pocítil toho dne, kdy Albertina přišla spát do Grandhotelu, doplnila se, ustálila se, naplnila můj byt, dříve prázdný, trvalou zásobou domácích, skoro rodinných něhy a lahody, která plnívala i chodby a již se všechny mé smysly buď skutečně nebo ve chvílích, kdy jsem byl sám doma, v obraznosti a očekáváním jejího návratu pokojně sytily. Když jsem zaslechl, že dveře u Albertinina pokoje se

zase zavřely, pospíchal jsem, měl-li jsem u sebe nějakého přítele, přimět ho k odchodu, louče se s ním ovšem teprve, když jsem byl jist, že je už na schodech, po nichž jsem s ním, zdálo-li se mi to bezpečnější, raději kousek šel. Říkával mi, že onemocním, upozorňuje mě, že náš dům je ledový, plný průvanů, a že on by v něm nebydlel ani za nic. Na tu zimu si všichni stěžovali, protože teprve začala a nebyli jí ještě zvyklí, ale z téhož důvodu ve mně ta zima rozdmýchávala radost, doprovázenou podvědomou vzpomínkou na první zimní večery, za nichž jsem jindy po návratu z cest chodíval do kaváren, abych navázal styk se zapomenutými pařížskými požitky. Proto také, rozloučiv se se svým návštěvníkem, vracel jsem se po schodech nahoru spokojeně si prozpěvuje. Krásné počasí odvedlo s sebou na svém útěku také ptactvo. Ale vystřídali je jiní hudebníci a zpěváci, neviditelní, vnitřní. A ledový vítr, na nějž mě upozornil Bloch a jenž rozkošně vanul špatně přiléhajícími dveřmi našeho bytu, byl jako krásné letní dny lesními ptáky jásavě pozdravován neúnavně pobrukovánými refrény z Fragonarda, z Mayola nebo z Pauluse. Na chodbě mi přicházela vstříc Albertina. „Hleďte, než odložím, pošlu vám Ondřejku; zaskočila sem říci vám dobrý večer.“ A majíc ještě kolem sebe široký šedivý závoj, který jí splýval z čínčilové čepice a který jsem jí daroval v Balbecu, odcházela do svého pokoje, jako kdyby tušila, že Ondřejka, již jsem pověřil, aby nad ní bděla, tím, že mi řekne nejednu podrobnost, že se mi zmíní o jejich setkání s nějakou známou ženou, objasní a zpřesní nějak ty neurčité oblasti, v nichž uplynula jejich celodenní vycházka a jež jsem si nedovedl představit. Ondřejčiny povahové nedostatky a chyby nabyly přesnější podoby, zesílily; nebyla již tak příjemná jako dříve. Byl v ní teď, takřka na povrchu, jakýsi zatrpklý nepokoj, stále připravený k tomu, aby se nakrabil jako moře pod závanem větru, jakmile bych začal mluvit o něčem, co bylo příjemné Albertině a mně. Tím ovšem nikterak není řečeno, že Ondřejka by nemohla být v poměru ke mně lepší, že by mě nemohla mít ráda víc než nejhodnější lidé

(často mi to dokázala). Ale i nejmenší výraz štěstí na vaší tváři, nebyla-li jeho příčinou ona sama, budil v ní nervózní, nepříjemný dojem, jako příliš prudké bouchnutí dveřmi. Připouštěla utrpení, v nichž neměla účastí, nepřipouštěla však takové radosti; viděla-li mě chorého, rmoutila se, litovala mě, byla by mě ráda ošetřovala. Jestliže však jsem dal najevo uspokojení, třebas jen tak nepatrné, jako je zavření knihy a blažené protažení se se slovy: „Ach, to jsem strávil dvě roztomilé hodiny četbou zajímavé knihy“, tato slova, která by byla způsobila radost mé matce, Albertině i Saint-Loupovi, popuzovala Ondřejku k jakémusi nesouhlasu, nebo možná prostě k jakési nervózní nelibosti. Má spokojenost v ní budívala podrážděnost, již nedovedla utajit. Ale tyto povahové chybičky byly doplněny jinými, těžšími; jednou, když jsem mluvil o tom mladém muži, tak obeznámeném se vším, co se týkalo závodů, her a sportu, ale tak nevzdělaném ve všem ostatním, o tom muži, s nímž jsem se setkal na balbecké pláži s tím dívčím houfem, Ondřejka se zasmála: „Víte, že jeho otec kradl? Mělo z toho být už vyšetřování. Chtěl jsem se nadouvat ještě víc, ale já to pro švandu říkám kdekomu. Byla bych ráda, kdyby mě žalovali pro urážlivé pomluvy. Já bych jim to u soudu řekla!“ A její oči při tom zářily. Nuže, dověděl jsem se potom, že otec toho mladíka nespáchal nic nečestného a že Ondřejka to věděla stejně jako každý jiný. Protože však byla přesvědčena, že jeho syn jí pohrdá, hledala něco, čím by mu způsobila nepříjemnosti, čím by ho zahanbila, a vymyslela si hned celý román o soudní výpovědi, k níž prý byla předvolána a o níž, protože si stále opakovala její podrobnosti, možná už ani nevěděla, že není pravdivá. Takovou, jakou se teď stala (a to i bez těch jejích krátkých a bláznivých nenávistí), bych ji nebyl toužil vídávat, byť jen pro tu zlomyslnou nedůtklivost, která obklopovala její pravou, vřelejší a lepší povahu jakýmsi pásmem zatrpklým a ledovým. Ale informace, jež mi o mé přítelkyni mohla přinášet jenom ona, zajímaly mě tak, že jsem nemohl zanedbávat tak vzácnou příležitost k jejich

získání. Ondřejka vešla a zavřela za sebou dveře; setkaly se s nějakou přítelkyní, o níž mi Albertina ještě nikdy nic neřekla. „Co spolu mluvily?“ – „Nevím, protože jsem toho, že Albertina nebyla sama, využila a odešla jsem koupit vlnu.“ – „Koupit vlnu?“ – „Ano; Albertina to chtěla.“ – „O důvod víc, abyste od ní neodcházela; chtěla vás možná vzdálit.“ – „Ale ona mi o tu vlnu říkala, ještě než jsme se s tou její přítelkyní potkaly.“ – „Ach!“ oddechl jsem si. Ale má podezření se hned zas vrátila: kdoví, neměla-li dostaveníčko s tou přítelkyní smluveno už napřed a nepřipravila-li si tu záminku s vlnou, aby s ní mohla, až bude chtít, být sama? Měl jsem ostatně jistotu, že správný není ten starý dohad (ten, podle něhož mi Ondřejka neříkala vždy jen pravdu)? Ondřejka byla možná s Albertinou dohodnuta. Lásku, říkával jsem si v Balbecu, pocítujeme k ženě, na níž si naše žárlivost všímá spíše činů; cítíme, že bychom se možná snadno vyléčili z lásky, kdyby nám milovaná žena všechno své počínání popsala. Nic nepomáhá, že žárlivost je tím, kdo ji pocítuje, obratně utajována; ta, která ji vnuká a která také používá vši obratnosti, ji brzy objeví. Snaží se pak oklamávat nás v tom, co by nás mohlo trápit, a daří se jí to, neboť proč by člověku, nic zlého netušícímu, nějaká bezvýznamná věta prozrazovala všechny ty lži, jež zastírá; neodlišujeme ji od vět jiných; je řečena opatrně a vyslechnuta nepozorně. Později, až budeme sami, se k té větě vrátíme a nebude se nám zdát úplně shodná se skutečností. Ale vzpomínáme si na tu větu dobře? Zdá se, že v nás o ní a o přesnosti naší vzpomínky vzniká bezděčně jakási pochybnost, pochybnost z druhu těch, které působí, že člověk si během jistých nervových stavů nikdy nemůže vzpomenout, zastrčil-li závoru, a to po padesáté stejně jako po první; vypadá to, jako bychom nescísněkrát mohli opakovat nějaký čin a nikdy ho nedoprovázet přesnou, osvoboditelskou vzpomínkou. Aspoň však můžeme tu závoru i po jedenapadesáté zastrčit, kdežto ta znepokojující věta je v minulosti v nejistém sluchovém zážitku, jehož opakování není v naší moci. A tu upínáme svou pozornost

k větám jiným, které nezastírají nic, a jediným lékem, který však my nechceme, by bylo nevědět nic, abychom netoužili vědět víc.

Jakmile je žárlivost odhalena, žena, která je jejím předmětem, považuje ji hned za nedůvěru, která ji opravňuje ke klamání. Ostatně ve snaze vyzvědět něco začali jsme lhát a oklamávat nejdříve my. Taková Ondřejka, takový Aimé nám ovšem slibují, že nic neřeknou, ale udělají to? Bloch nemohl nic slíbit, protože nevěděl, a Albertina, jakmile s těmito lidmi chvíli hovoří, se pomocí toho, co by Saint-Loup byl nazval „srovnáváním informací“, doví, že jí lžeme, když se tváříme, že je nám jedno, co dělá, a že nemáme takovou povahu, abychom ji dali někým hlídat. Tak tedy vystřídav – pokud se týče Albertininých skutků – mou obvyklou, nekonečnou pochybnost, příliš neurčitou, aby nezůstávala bezbolestnou, a jsoucí v poměru k žárlivosti týmž, čím jsou v poměru k žalu ty začátky zapomenutí, v nichž uklidnění vzniká z nejasnosti – ten fragment informací, jež mi Ondřejka právě přinesla, hned dával nové otázky; podařilo se mi, když jsem prozkoumával nepatrný úsek toho širokého pásma, prostírajícího se kolem mne, jen v něm odsunouti to nepoznatelné, jímž je nám, kdykoli se opravdu snažíme představit si jej, skutečný život jiného člověka. Vyptával jsem se Ondřejky dále, zatím co Albertina ze slušnosti a také proto, aby mi to vyptávání umožnila (tušila je?), prodlužovala v svém pokoji své vysvlékání. „Myslím, že Albertinin strýc i teta mě mají dost rádi,“ řekl jsem nerozvážně Ondřejce, nemysle na její povahu.

Hned jsem viděl, jak se její nedůtklivá tvář kaboní; zdála se, podobně jako zkyslé víno, navždy zakalena. Ústa jí ztrpkla. Nezůstalo jí už nic z té mladické veselosti, kterou stejně jako celá ta dívčí skupinka – přes svou neduživost – šířila kolem sebe v době mého prvního pobytu v Balbecu a která z ní teď (je ovšem pravda, že Ondřejka od té doby o několik let zestárla) tak rychle vyprchávala. Ale obvykle jsem ji, ještě než Ondřejka odešla domů večeřet, bezděčně měl znovu v ní probudit. „Někdo mi vás dnes strašně chválil,“ řekl

jsem jí. Hned jí paprsek radosti rozzářil pohled; vypadala v té chvíli, jako by mě opravdu měla ráda. Vyhýbala se pohledu na mne, ale usmívala se do neurčita a oči se jí najednou dokulata rozjasnily. „Kdo to byl?“ zeptala se s naivní a dychtivou zvědavostí. Řekl jsem jí to, a byť to byl kdokoli, bývala šťastna.

Pak přišla chvíle rozchodu. Ondřejka odešla a Albertina se ke mně vrátila; vysvlékla se už a byla teď oblečena v některý z těch krepdešínových hezkých županů nebo v některé z těch japonských šatů, o jejichž popis jsem žádal paní de Guermantes a pro něž mi různé dodatečné podrobnosti dodávala obyčejně paní Swannová, a to v dopisech, začínávajících na příklad slovy: „Nevěděla jsem o vás už tak dlouho, že jsem teď, když jsem četla váš dopis, týkající se mých *teagown*, měla dojem, jako bych dostávala zprávy od mrtvého.“

Albertina měla černé střevíčky, zdobené brilianty (Františka jim nakvašeně říkávala: sandály), podobné střevíčkům, jež, jak uviděla oknem v saloně, nosívala doma paní de Guermantes, stejně jako o něco později dostala Albertina pantoflíčky, jedny činčilové, jiné ze zlacené kozletinky, jež jsem na ní vídával velmi rád proto, že mi – jak ty střevíčky, tak ty pantoflíčky – bývaly jakýmsi zřejmým znamením (jímž by střevíčky jiné nebyly), že bydlí u mne. Měla ovšem také věci, které nedostala ode mne, na příklad krásný zlatý prsten. Podívoval jsem se na něm rozpjatým křídlům mohutného orla. „To mi dala teta,“ řekla Albertina. „Přece jen bývá někdy hodná. Ale jsem s tím stará, protože mi to dala, když mi bylo dvacet.“

Albertina mívala ve všech těchto hezkých věcech zálibu i vkus mnohem větší než vévodkyně, protože stejně jako každá překážka, stojící v cestě dosažení něčeho (jako na příklad u mne nemoc, která mi tak znesnadňovala a tak touhy hodnými činila cesty), chudoba, marnotratnější než blahobyť, obdařuje ženy něčím více než toaletou, kterou si nemohou koupit: obdařuje je touhou po té toaletě, která znamená opravdovou, podrobnou, prohloubenou znalost vytoužené toalety. Ona proto, že si ty věci nemohla dopřát,

a já proto, že jsem se, když jsem jí je objednával, snažil způsobit jí radost, bývali jsme jako studenti, znající už napřed obrazy, jež by si tak rádi jeli prohlédnout do Drážďan nebo do Vídně, kdežto naopak bohaté ženy vypadají v záplavě svých klobouků a šatů jako ti návštěvníci, kteří si z návštěvy nějaké obrazárny, protože v nich už předtím nebyla žádná touha, odnášejí jenom pocit závratné mnohosti, únavy a nudy.

Taková nějaká čepička, sobolí plášť nebo Doucetův župan s růžovou podšívkou v rukávech nabývaly v očích mé přítelkyně, která je zahlédla, hned po nich zatoužila a vlivem výlučnosti a podrobnosti, charakterizujících touhu, je poznala ve všech jejích částech a zároveň odloučila ode všeho ostatního v jakémsi vakuu, v němž se dokonale jasně odrážela podšívka nebo nějaký pásek – a v očích mne samého, jenž jsem šel k paní de Guermantes, snaže se dát si vysvětlit, v čem záleží zvláštnost, přednost, „chic“ těch věcí a nenapodobitelný pracovní způsob člověka, který je dělal – významu, kouzla, jichž jistě neměly v očích vévodkyně, nasycené dokonce ještě dříve, než v ní vznikla touha po nich, nebo i v očích mých, kdybych je byl spatřil před několika lety, když jsem tu nebo onu elegantní ženu doprovázel při jejích nudných návštěvách u švadlen.

Ovšem, z Albertiny se pozvolna stávala elegantní žena. Neboť přes to, že každá ta věc, kterou jsem jí dal udělat, byla pomocí všech těch jemných rad paní de Guermantes a paní Swannové nejkrásnější svého druhu, Albertina jich začínala mít mnoho. Ale na tom málo záleželo, protože je napřed a každou zvlášť měla ráda.

Byl-li člověk zamilován do několika malířů po sobě, může se na konec dívat na celou obrazárnu s obdivem, v němž není nic chladného, protože je složen z několika lásek následných, z nichž každá byla v své době výlučná a které se na konec pěkně poskládaly jedna za druhou a smířily se.

Jinak však nebyla Albertina malicherná, hodně četla, byla-li sama, nebo předčítala mně, byla-li se mnou. Byla v té době neobyčejně

intelligentní. Říkávala, mýlíc se ovšem: „S hrůzou si vždycky myslívám, že bez vás bych byla zůstala hloupá. Ne, nezapírejte to. Vy jste mi otevřel myšlenkový svět, o němž jsem neměla tušení, a za to málo, čím jsem se stala, děkuji jenom vám.“

Víme už, že stejně mluvívala o mém vlivu na Ondřejku. Měla některá z nich nějakou úctu ke mně? A samy o sobě: co byla Albertina, co byla Ondřejka? K tomu, abychom se to dověděli, bylo by třeba znehybnit vás, nežít už v tom ustavičném čekání na vás, v němž vypadáte vždy jinak, bylo by třeba nemilovat vás už, abyste mohly být upřeně pozorovány, neznat už vaše nekonečné a stále zklamávající přicházení, ó dívky, ó postupný paprsku v tom víru, v němž vás rozechvění – stěží vás poznávající – vidíme stále znovu se objevovat v závratné rychlosti světla. Tuto rychlost bychom možná neznali a vše by se nám zdálo nehybné, kdyby nás jakýsi pohlavní půvab nelákal, nepoháněl k vám, zlaté krůpěje, stále jiné a vždy předstihující naše očekávání! Dívka se po každé tomu, čím byla posledně (rozbíjejíc na kusy, jakmile ji spatříme, naši vzpomínku na ni a naši klíčící touhu po ní), podobá tak málo, že stálá povaha, jíž ji v svých myšlenkách na ni obdařujeme, je jenom fiktivní, jenom výpomocná veličina pro pohodlí řeči. Slyšíme od někoho, že ta či ona krásná dívka je něžná, milující, plná nejušlechtlejších citů. Naše obraznost tomu věří doslova, a když se nám pod zkadeřenou přílbicí jejích světlých vlasů po prvé objeví její růžová kulatá tvář, skoro se bojíme, že nás tato příliš ctnostná dívka právě tou svou ctností odpudí, že se nikdy nebude moci státi naší milenkou, jak jsme po tom toužili. Nebo aspoň: kolik důvěrností jí řekneme hned po prvním seznámení, protože důvěřujeme šlechetnosti jejího srdce, kolik plánů si s ní smluvíme. Ale už za několik dní potom litujeme, že jsme se jí tak svěřili, protože růžová dívenka, když se s ní příště setkáme, nám říká věci necudně vášnivé. V těch následných tvářích, jež nám po několikadenním nerozhodném vlnění ukazuje to zachycené růžové světlo, není už ani jisté, zdali zjev těch dívek

nezměnilo nějaké *movimentum*, stojící mimo ně; a je možné, že toto se stalo s mými dívkami balbeckými.

Někdo nám chválí něžnost, čistotu nějaké panny. Ale potom, když cítí, že něco prudšího by se vám zamlouvalo lépe, radí jí, aby dala najevo trochu větší smělost. Byla ta dívka svou nejhlubší povahou nesmělá nebo smělá? Je možné, že byla prostě schopna smířit se s tolika různými možnostmi v závratném běhu života. U jiné, jejíž celá svůdnost záležela v nějaké nelítostné nezkrotnosti (kterou jsme hodlali podrobit své vůli), jako na příklad u té strašné balbecké skokanky, která při svých skocích ovívala lebky poděšených dědků, jaké to zklamání, když spatřivše novou podobu té tváře, právě když jsme jí řekli různé lichotky, vzbuzené vzpomínkou na tolik jejích nelítostností k jiným lidem, slyšíme od ní, jakoby úvod, že je velmi bázlivá, že nikdy nedovedla, protože se při tom vždy klepala strachem, hned při prvním setkání říci někomu něco kloudného, a že s námi bude moci klidně mluvit teprve za čtrnáct dní. Ocel se proměnila v bavlnku, neměli bychom už co lámat, protože všechna ta nezkrotná tvrdost ztratila sama sebou všechnu svou sílu a odolnost. Sama sebou, ale možná naší vinou, protože ta něžná slova, jimiž jsme oslovili Tvrdost, jí možná vnukla něžnost, třebaže v tom u ní nebyla žádná zjištná vypočítavost.

Přes to však to, co nás při tom zkormoutilo, bylo jenom napolo zklamávající, protože vděk za tolik něžnosti nás zanedlouho možná přinutí k obdivu ještě většímu než radost z dobytí povahy kruté nelítostné. Neříkám, že nepřijde den, kdy i těmto zářivým dívkám přisoudíme povahy úplně vyhraněné, ale to se stane jistě teprve tehdy, kdy nás už přestanou zajímat, kdy jejich vkročení do našeho pokoje nebude již pro nás tím zjevením, které naše srdce očekávalo jiné a které je po každé úžasně překvapuje nějakými novými vtěleními, novými podobami. Jejich stálost, neměnlivost vyplyne teprve z naší lhostejnosti, která je vydá na pospas rozumovému úsudku. Ostatně rozum nebude soudit mnohem kategoričtěji, protože,

kdykoli rozhodne, že ta či ona chyba, převládající u jedné, se na štěstí u druhé vůbec nevyskytuje, uvidí, že ta chyba byla vyvážena nějakou vzácnou vlastností. Tak tedy klamný úsudek rozumu, který začne pracovat teprve tehdy, když už přestal osobní zájem, zdefinuje stálé, ustálené dívčí povahy, které nám nepoví nic více než překvapující tváře, zjevující se každého dne, když se nám v závratné rychlosti našeho čekání naše přítelkyně zjevovaly denně, týdně příliš odlišné od poslední schůzky, takže jsme je nemohli nijak roztrždit, zařadit do přihrádek. Pokud se našich citů týče, mluvili jsme o nich už příliš často, abychom to zas opakovali, že láska bývá velmi často jenom sdružením obrazu nějaké dívky (která by se nám jinak byla velmi brzy zprotivila) s bušením srdce, neodlučným od nekonečného, marného čekání a od dostaveníčka, na něž „ona“ nepřišla. To vše není pravda jenom pro mladíky s živou obrazností ve styku s nestálými dívkami. Již od té doby, k níž dospělo naše vypravování, Jupienova neteř, jak jsem se později dověděl, změnila patrně své mínění o Morelovi i o panu de Charlus. Můj šofér, chtěje posílit její lásku k Morelovi, vychvaloval jí nesmírný houslistův jemnocit, v němž však ona neměla dvakrát chuť uvěřit. Mimo to jí Morel nepřestával povídat o tom, že pan de Charlus se k němu chová jako kat, a ona v tom ovšem viděla baronovu špatnost, netušíc, že je to láska. Vídávala ostatně sama, že pan de Charlus býval tyransky přítomen všem jejich schůzkám. A to vše bylo posilováno ještě tím, co slyšela o baronově veliké špatnosti od svých bohatých zákaznic. Ale v poslední době se její úsudek úplně změnil. Objevila v Morelovi (ale nepřestala ho pro to milovat) mnohé špatnosti a věrolomnosti, vyvažované ostatně častými něžnostmi a opravdovou citovostí, a v panu de Charlus naopak netušenou a nesmírnou dobrotivost, promíšenou tvrdostmi, jež neznala. Nedovedla tedy rozhodnout, jaký vlastně je houslista a jaký je jeho ochránce, o nic lépe, než jsem to já dovedl rozsoudit o Ondřejce, s níž jsem se přece vídával denně, nebo o Albertině, která žila se mnou.

V ty večery, kdy mi Albertina nepředčítala, hrála nebo se se mnou pustila do partie dámy nebo do rozhovoru, jež jsem přerušoval polibky. Naše styky byly prosté, tedy také uklidňující. I prázdnota jejího života působila, že Albertina horlivě vyhovovala ve všem, co jsem od ní požadoval. Za touto dívkou, podobně jako za zrudlým světlem, dopadajícím pod mé záclony v Balbecu, zatím co venku hlučně začínal koncert, míhala se perleťově modravá zvlnění moře. Což to nebyla (ona, v jejímž nitru bývala obyčejně myšlenka na mne, myšlenka tak známá, že po její tetě jsem byl možná člověkem, jehož od sebe odlišovala nejméně), nebyla to opravdu ta dívka, již jsem po prvé spatřil v Balbecu pod plochou sportovní čepičkou, s očima vyzývavými a usměvavými, neznámou ještě, nejasnou jako nějaká silueta, promítnutá na mořské pozadí? Kdykoli si připomeneme takové obrazy, uchované bez poruchy v paměti, díváme se, jak velice se nepodobají bytosti, kterou známe, a uvědomujeme si, jak značnou modelační práci koná denně zvyk. V půvabu, který měla Albertina v Paříži, za důvěrného posezení u kamen, žila ještě stále touha, kterou ve mně vzbudil vyzývavý, květnatý houfec, rozvíjející se podél pláže, a podobně jako si Rachel v Saint-Loupových očích, i když na jeho nátlak divadla už zanechala, ještě stále uchovávala lesk života divadelního, v této Albertině, vězněné v mém bytě, daleko od Balbecu, z něhož jsem ji narychlo odvezl, ještě stále zůstával rozruch, společenský zmatek, nepokojná ješitnost a vzrušeně roztoulané touhy lázeňského života. Byla v klícce tak dobré, že v některé večery jsem ji ani nežádal, aby přišla ze své ložnice do mé, ji, Albertinu, za níž dříve kdekdo běhával, kterou jsem tak těžko doháněl, když přede mnou ujížděla na kole, kterou mi ani liftboy nedovedl přivést a kterou jsem čekal celou noc, přestože jsem skoro vůbec neměl naději, že přijde. Albertina přece bývala před Hotelem jako nějaká slavná herečka na rozpálené pláži, probouzejíc žárlivosti, jakmile kráčela tím přírodním divadlem, s nikým nemluvic, vrážejíc do známých a ovládajíc své přítelkyně, a tato, tak obletovaná herečka

byla přece, odvedena byvši mnou z jeviště a zavřena v mém bytě, chráněna teď před touhami všech, kteří ji teď marně mohli hledat v pokoji mém nebo jindy v pokoji jejím, kde se zabývala nějakým kreslením nebo ciselováním.

V první balbecké dny se ovšem zdálo, že Albertina žije na rovině, rovnoběžné s rovinou, na níž jsem žil já, ale tato rovina se k ní přiblížila (když jsem chodil k Elstirovi) a potom s ní stále více splývala podle toho, jak se vyvíjely naše styky v Balbecu, v Paříži a potom zase v Balbecu. Ostatně jaký to byl rozdíl mezi obrazy mého prvního a druhého balbeckého pobytu, obrazy, složenými z týchž vilek, z nichž vycházely tytéž dívky před týmž mořem! Mohl jsem za svého druhého pobytu vidět v těch Albertininých přítelkyních, jež jsem tak dobře znal a jejichž dobré i špatné vlastnosti byly tak jasně vryty do jejich tváří, mohl jsem v nich vidět ty svěží a tajuplné neznámé, které mi rozbušily srdce vždy, kdykoli pode dveřmi jejich vilek zaskřípěl písek nebo zašustily rozhoupané tamaryšky? Jejich veliké oči se od té doby zúžily, patrně proto, že vyrostly z dětských let, ale také proto, že ty úchvatné neznámé, ty úchvatné herečky z prvního romantického roku, o nichž jsem neustále sháněl informace, ztratily teď už všechnu tajemnost v mých očích. Proměnily se v prosté kvetoucí dívenky, které byly poslušny mých nálad a s nichž jsem si k nemalé své hrdosti natrhal potají jejich nejkrásnější růže.

Mezi těmi dvěma tak rozdílnými podobami Balbecu byl několikaletý interval v Paříži, po jehož celé délce bylo rozeseto tolik Albertininých návštěv. Vídával jsem ji v poměru k sobě v různých letech svého života v nejrozličnějších postojích, které ve mně budily pocit krásy těch jednotlivých časových mezer, té dlouhé doby, která uplynula od mého posledního setkání s ní a na jejíž průsvitné hloubce se růžová bytost, již jsem měl před sebou, modelovala s tajemnými stíny a s velmi plastickou výrazností. Ostatně tato plastičnost vyplývala nejen z toho, že na sobě v několika vrstvách ležely různé Albertininy podoby, v nichž se mi postupně zjevovala,

ale také z toho, že v ní byly navrstveny veliké, vesměs mnou netušené, rozumové i citové schopnosti a mnohé povahové nedostatky, jimiž Albertina v jakémsi klíčení, rozplození sebe samé, v jakémsi temně zbarveném rozkvětu doplnila svou povahu, která dříve nebývala skoro nijaká, teď však byla taková, že bylo těžké prohloubiti ji. Neboť bytosti, i ty, o nichž jsme snívali tak, že se nám zdávaly jenom obrazem, nějakou Gozzoliovou postavičkou, odrážející se od zelenavého pozadí, a o nichž jsme se domnívali, že jediné jejich změny vyplývají z toho, z jakého stanoviska se na ně díváme, v jaké vzdálenosti od nich jsme a v jakém světle je vidíme, i tyto bytosti, měníce se v poměru k nám, mění se také samy v sobě; tak jsem na Albertině viděl obohacení, zpevnění i vzrůst objemu celé postavy, jejíž obrys vypadal před lety na mořském břehu tak prostě. Ostatně v Albertině pro mne nežilo jenom moře na sklonku dne, ale mnohdy také moře, dřímající na písčitém břehu za jasných měsíčních nocí.

Někdy totiž, když jsem vstal a šel si do otcovy pracovny pro nějakou knihu, Albertina, požádavši mě, abych jí dovolil lehnouti si zatím, bývala dopoledními a odpoledními procházkami na čerstvém vzduchu znavena tak, že jsem ji, i když jsem se vrátil za malou chvilku, nalézal spící. Nebudil jsem ji.

Ležíc celá natažena na mé posteli v poloze tak přirozené, že by nebylo možné úmyslně se tak položit, vypadala jako položený tam květ na dlouhé stopce, a tak tomu opravdu bylo: schopnost snít, kterou jsem míval vždy jen v Albertinině nepřítomnosti, jsem v sobě v takových chvílích nalézal i po jejím boku, jako kdyby se spánkem byla proměnila v nějakou rostlinu. Tím její spánek v jisté míře uskutečňoval možnost lásky; byl-li jsem sám, mohl jsem na ni myslet, ale ona mi chyběla, neměl jsem ji v náručí; byla-li naopak u mne, mluvil jsem s ní, ale byl jsem příliš vzdálen od sebe samého, abych mohl myslet a snít. Když spala, nemusil jsem už mluvit, věděl jsem, že se na mne nedívá, že mne nepozoruje, takže jsem už nebyl nucen žít jenom na povrchu svého já.

Jakmile zavřela oči a ztratila vědomí, Albertina se jedné po druhé zbavila svých různých lidských podob, které mě, počínajíc tím dnem, kdy jsem se s ní seznámil, postupně zklamaly. To pak bývala oživena již jen bezvědomým životem bylin, stromů, životem, odlišnějším od života mého, zvláštnějším a přece mi náležitějším více než její život v stavu bdělém. Její já mi každé chvíle, tak jako když jsme rozmlouvali, neunikalo východy nepřiznané myšlenky nebo pohledu. Svolala k sobě nazpět všechno to, co z ní bylo venku, uchýlila se celá, uzavřela se, shromáždila se do svého těla. Držel-li jsem ji tak pod svým pohledem nebo v náručí, míval jsem dojem, že ji mám, že ji ovládám celičkou, dojem, který jsem nemíval, když nespala. Její život mi byl podroben, bezvládně ke mně vysílal svůj lehký dech.

Poslouchal jsem to šeptavé, tajemné oddychování, tiché jako mořský vánek, kouzelné jako ten měsíční svit, jemuž byl její spánek podoben. Pokud trval, mohl jsem o ní snít a přes to se na ni dívat, a když usnula tvrději, mohl jsem dokonce dotýkat se jí, objímat ji. To, co jsem tehdy zakoušel, to bývalo milostné vzrušení před čímsi tak čistým, tak nehmotným v své citovosti, před čímsi tak tajuplným, jako kdybych se díval na neživé, bezduché krásy přírody. A opravdu, jakmile Albertina usnula trochu tvrději, přestala být už jenom bylinou, jíž byla předtím; její spánek, na jehož břehu jsem snil s osvěžující rozkoší, která by mě nikdy nebyla unavila a jíž bych se nikdy nebyl nasytil, býval pro mne celou krajinou. Její spánek mě obklopoval čímsi stejně klidným, stejně smyslně rozkošným jako jasné měsíční noci v balbecké zátočině, která by ztichla jako jezírko, kolem níž se sotva znatelně pohupují větve a na jejímž písečném břehu by člověk do nekonečna vydržel poslouchat odliv.

Když jsem se tak vrátil do svého pokoje, zastavil jsem se na prahu, protože jsem se bál dělat nějaký hluk, a jediný zvuk, který jsem slyšel, byl její dech, doznívající na jejích rtech v pravidelných intervalech podobně jako odliv, ale ospalejší a tišší. A v okamžiku,

kdy mé ucho zachytilo tento božský zvuk, zdálo se mi, že to tam přede mnou, zhuštěna v něm, leží celá bytost, celý život mé půvabné zajaté. Na ulici jezdily hřmotně vozy, ale její čelo zůstávalo stále tak nehybné, tak čisté, její dech stále tak lehký, zmírněný na nejprostší vydechování nezbytného vzduchu. Potom, když jsem viděl, že ji tím patrně neprobudím, opatrně jsem popošel a posadil jsem se na židli vedle postele a pak i na postel.

Strávil jsem s Albertinou mnohé příjemné večery rozhovorem nebo hrou, nikdy však jsem s ní neprožil večery tak sladké, jako když jsem se na ni díval, jak spí. Přestože dovedla bavit se nebo hrát v karty s přirozeností, již by nemohla napodobit žádná herečka, bývala přirozenost, kterou mi ukazoval její spánek, jakási přirozenost na druhou. Vlasy, shrnuvší se podél růžové tváře, ležely na posteli vedle ní, a nějaká rovně se vzpřímivší kadeř nejednou budívala týž perspektivní dojem jako ty útlé a bledé náměsíčné stromy, stojící vzpřímeně na pozadí raffaelovských obrazů Elstirových. Albertininy rty bývaly zavřeny, zato však z místa, z něhož jsem se na ni díval, její víčka se zdávala semknuta tak neúplně, že bych byl skoro mohl zapochybovat o tom, spí-li opravdu. Přes to však ta sklopená víčka dodávala její tváři dokonalé jednoduše, nepřerušované očima. Tváře některých lidí, jakmile ztratí zrak, nabývají nezvyklé krásy a velebnosti.

Přeměřoval jsem očima Albertinu, ležící u mých nohou. Chvílemi jí zachvěl jakýsi mírný, nevysvětlitelný nepokoj, jako když nečekaný vánek zčeří na chvíli listí na stromech. Dotkla se rukou vlasů a potom, protože si je neodsunula, jak chtěla, vztáhla k nim ruku znovu, a to pohyby tak úmyslnými, tak živými, že jsem byl přesvědčen, že se probouzí. Mýlil jsem se: zase se uklidnila v spánku, z něhož se ani na chvíli neprobrala. Potom ležela už klidně. Ruku si položila na prsa s tak naivně dětinskou nenuceností, že jsem, dívaje se na ni, byl nucen potlačit v sobě stejný úsměv, jaký v nás svou vážností, nevinností a roztomilostí budívají malé děti.

Znal jsem mnohé Albertiny v Albertině jedině a přece se mi zdávalo, že jich ještě mnoho jiných vidím ležet vedle mne. Její obočí, vyklenutá tak, jak jsem je u ní nikdy jindy neviděl, obklopovala polokoule jejích víček jako hnízdečko mořské vlaštovky. Celé rasy, atavismy, neřesti spočívaly na její tváři. Po každé, když pohnula hlavou, vytvářela novou ženu, často mnou vůbec netušenou. Zdávalo se mi, že v ní nemám dívku jednu, nýbrž dívky nesčetné. Její stále hlubší a hlubší oddychování nadzdvíhovalo teď pravidelně její hrud' a nad ní její zkřížené ruce, její perly, přemísťované rozdílně tímž pohybem, podobně jako lodice nebo kotevní řetězy, jimiž pohoupává pohyb hladiny. Tehdy, cítě, že její spánek je už nejhlubší, že nena-razím na žádné úskalí vědomí, zakrytá teď širým mořem tvrdého spánku, směle, ale tiše jsem vlezl do postele, lehl jsem si vedle ní, jednou rukou jsem ji objal v pase, vtiskl jsem jí své rty na líce a na srdce a potom jsem jí všude po těle kladl druhou ruku, která mi zůstala volná a byla teď stejně jako její perly nadzdvíhována jejím oddychováním; i já jsem byl lehce odsunován jeho pravidelným pohybem: plavil jsem se na lodici Albertinina spánku. Někdy jsem v něm okoušel rozkoší méně čistých. Nepotřeboval jsem k tomu dělat žádné pohyby; nechal jsem prostě viset svou nohu podél nohy její jako veslo, jež necháváme volně splývat a jímž jenom chvílemi zlehounka pohneme výkyvem, podobným občasnému tichému mávnutí křídlů, jak to vídáváme u ptáků, podřimujících ve vzduchu. K dívání na ni jsem si vybíral tu podobu její tváře, kterou nebyvalo nikdy jindy vidět a která byla tak krásná.

Je konec konců pochopitelné, že dopisy, jež vám někdo psává, bývají si hodně podobné a kreslí obraz od pisatele, jehož známe, tak odlišný, že to vypadá, jako by je psal někdo jiný. Oč divnější však je, že nějaká žena obsahuje v sobě jako nějaké dvojče ženu jinou, jejíž odlišná krása svědčí o jiné povaze, a že, chceme-li vidět jednu, musíme se dívat z profilu, kdežto druhou uvidíme jenom zpředu. Zvuk jejího dechu, zesíliv trochu, snadno budil dojem udýchání z milostné

slasti, a když jsem se už blížil k vrcholu své rozkoše, mohl jsem ji obejmout a přece její spánek nepřerušit. V takových chvílích se mi zdávalo, že jsem se jí zmocnil jaksi úplněji, jako nějaké bezvědomé a bezmocné věci němé přírody. Neznepokojoval jsem se slovy, která jí někdy ze spánku uklouzla; jejich smysl mi unikal, a ostatně, byť si jimi označovala kteroukoli neznámou osobu, její ruka, oživnuvší chvílemi mírným záchvěvem, přitiskla se na okamžik přece jen na ruku mou, na líce mé. Vychutnával jsem její spánek láskou čistou, uklidňující, stejně jako jsem celé hodiny poslouchával ječení příboje.

Mají-li nám lidé ve chvílích úlevy poskytnout tíž uklidňující odpočinek jako příroda, je možná nutné, aby byli schopni velmi nás mimo tyto chvíle trápit. Nemusil jsem jí odpovídat, jako když jsme spolu mluvili, a ani kdybych byl mohl, jak jsem to také dělával, mlčet, když mluvila ona, přece bych slyše ji mluvit nikdy nevníkl do ní tak hluboko, jako když spala. Slyše stále, zachycuje každé chvíle šelest jejího čistého dechu, uklidňujícího jako nepostřehnutelný vánek, míval jsem dojem, že je to přede mnou celá jakási fyziologická jsoucnost, náležející mně; a stejně dlouho, jako jsem před lety léhával za měsíčního svitu na pláži, byl bych teď dovedl dívat se na ni a poslouchat ji.

Někdy to vypadalo, jako by se vzdouvalo moře, jako by bouře vnikala až do zátočiny; tehdy jsem začal poslouchat hukot jejího chraptivého dechu. Někdy, když jí bylo příliš teplo, vysvlékla, už skoro spíc, kimono a odhodila je na mou lenošku. Zatím co spala, říkal jsem si, že všechny její dopisy jsou ve vnitřní kapse toho kimona, do níž je vždy strkávala. Jediný podpis nebo nějaká smluvená schůzka by stačily k důkazu nějaké její lži nebo k rozptýlení nějakého mého podezření. Když jsem cítil, že Albertina spí už tvrdě, opustiv místo u postele, z něhož jsem ji už dlouho nehybně pozoroval, udělal jsem krok, zachvácen palčivou zvědavostí, cítě, že tajemství jejího života je mi bezbranně nabízeno na té lenošce. Udělal jsem ten krok možná také proto, že mě to nehybné dívání na spící Albertinu

začalo už unavovat. Tak tedy po špičkách, stále se ohlížeje, zdali se neprobouzí, došel jsem k lenošce. Tam jsem se zastavil a stejně, jako jsem se předtím dlouho díval na Albertinu, díval jsem se teď na její kimono. Nikdy však (a to jsem možná pochybil) jsem se kimona nedotkl, nikdy jsem nevstrčil ruku do té kapsy, nikdy jsem do těch dopisů nenahlédl. Na konec, vida, že se k tomu neodhodlám, odešel jsem, opatrně jsem se vrátil k posteli a znovu jsem se na ni začal dívat, na ni, která mi jistě neřekne nic, kdežto to kimono, jež jsem viděl na opěradle lenošky, by mi toho řeklo možná hodně. A stejně jako si lidé za sto franků denně najímají pokoj v balbeckém Grandhotelu, aby mohli dýchat mořský vzduch, zdávalo se mi docela přirozené utrácet mnohem více pro Albertinu, protože jsem mohl cítit její dech u svého líce, v jejích ústech, jež jsem pootvíral svými rty, a z nichž proti mému jazyku vanul její život.

Ale požitek, který jsem míval z pohlížení na její spánek a který býval stejně lahodný jako pocit, že žije, býval přerušován požitkem z pohledu na její probouzení. Byl to vlastně v hlubší a tajuplnější podobě požitek z toho, že bydlí u mne. Blaživalo mě ovšem odpoledne, když vylezla z auta, že vchází do bytu mého. Ale ještě šťastnější jsem býval, že, když z hlubin spánku vystupovala po posledních schodech schodiště snů, probouzela se k novému vědomí a životu v pokoji mém, že se v prvním okamžiku ptala: „Kde to jsem?“ a vidouc věci, jimiž byla obklopena, lampu, jejíž světlo ji nepříjemně nutilo, aby přivírala víčka, mohla si, zjistivši, že se probudila u mne, odpovědět, že je doma. V tomto prvním rozkošném okamžiku nejistoty se mi zdávalo, že se jí zmocňuji znovu, úplněji, protože, místo aby se, vracejíc se do skutečnosti, vrátila do pokoje svého, obklopí ji za chvíli, jakmile jí bude poznán, pokoj můj, a při tom oči mé přítelkyně neprojeví žádný nepokoj a zůstanou stejně klidné, jako kdyby vůbec nebyla spala.

Rozpaky probuzení, jež prozrazovalo její mlčení, nebývaly prozrazovány také jejím pohledem. Jakmile se jí vrátila řeč, řekla: „Můj“

nebo „Můj drahý“ a k tomu to nebo ono mé křestní jméno, takže by, kdyby byla vypravěče těchto událostí nazvala jménem autora této knihy, byla řekla: „Můj drahý Marceli“, „Můj Marceli“. Od těch dob jsem nestrpěl, aby moji příbuzní, tím, že by mi v rodině říkali také „drahý“, odňali jejich vzácnou hodnotu těm rozkošným slovům, jež mi říkala Alberta. Říkajíc mi je našpulovala mírně rty a sama toto sešpulení proměňovala v polibek. Stejně rychle, jako před chvílí usnula, se teď probouzela.

O nic více než mé přemístění v čase, o nic více než pohlížení na dívku, sedící naproti mně pod lampou, která ji osvětluje jinak než slunce, když kráčela podél moře, nebylo toto opravdové Albertiniho obohacení, tento její svobodný, nezávislý vývoj hlavní příčinou rozdílu mezi způsobem mého pohlížení na ni dnes a způsobem, jímž jsem se na ni díval za svého prvního pobytu v Balbecu. Ještě četnější leta byla by mohla oddělovat ty dva obrazy, a přece nepůsobit tak úplnou změnu; změna, podstatná a náhlá, nastala, když jsem se dověděl, že má přítelkyně byla skoro vychována přítelkyní slečny Vinteuilové. Pakliže jsem před lety jásal, když jsem se domníval, že v Albertininy oči vidím jakousi tajemnost, teď naopak jsem býval šťasten jenom v těch chvílích, kdy se mi podařilo z těch očí, ba i z těch lící, zrcadlivých stejně jako oči, hned tak milých, hned však zase nevrhlých, vypudit jakoukoli tajemnost.

Obrazem, který jsem hledal, v němž jsem odpočíval, vedle něhož bych byl chtěl umřít, nebyla už Alberta s životem neznámým, nýbrž Alberta, jak nejlépe možno mi známá (a právě z tohoto důvodu nemohla tato láska býti trvalá, leda že by byla zůstala nešťastnou, protože už v své definici neobsahovala potřebu nějaké tajemnosti), Alberta, nezrcadlící žádný daleký svět, nýbrž netoužící po ničem jiném – a bývaly chvíle, kdy se opravdu zdálo, že je tomu tak – než aby mohla být se mnou, úplně mi podobná, Alberta, obraz právě toho, co bylo mé, a ne neznámé. Kdykoli se láska zrodí takto, z nějaké úzkostné hodiny, zaviněné nějakou bytostí, nebo z nejistoty,

bude-li tu bytost možno zadržet nebo unikne-li, taková láska stále na sobě nosí stopu toho rozčilení, které ji vytvořilo, a připomíná velmi málo z toho, co jsme vídávali do té doby, když jsme myslívali na tutěž bytost. A třebaže se snad mé první dojmy ze styků s Albertinou na mořském břehu z malé části uchovaly v mé lásce k ní: ve skutečnosti zaujímají obyčejně takové starší dojmy jen malé místo v lásce tohoto druhu; v své síle, v svém utrpení, v své potřebě něhy a v svém úniku ke vzpomínce klidné, uklidňující, v níž by člověk rád setrval a nechtěl o milované ženě slyšet už nic jiného, ani kdyby se o ní měl dovědět něco hnusného, taková láska bývá utvořena z něčeho docela jiného!

Někdy jsem, dříve než vkročila, zhasínal světlo. Uléhala vedle mne potmě, řídíc se jenom chabým světélkem žhavého uhlíku. Poznávaly ji jenom mé ruce, má líce, ale oči ji neviděly, ty mé oči, které se často bávaly, že ji uvidí změněnu. A tak, vlivem této slepé lásky, Albertina možná cítila, že je zalévána větší něhou než obvykle. Jindy jsem se vysvlékl, lehl jsem si, Albertina se posadila na roh postele, a tak jsme pak pokračovali v partii karet nebo v hovoru, přerušovaném polibky; a v touze, která jediná v nás probouzí živý zájem o jsoucnost a povahu nějaké ženy, zůstáváme tak věrni své povaze (jestliže zato opouštíme postupně různé bytosti, postupně námi milované), že jednou, zahlédnuv se v zrcadle, právě když jsem Albertinu nazýváje ji svou zlatou holčičkou objímal, smutný a vášnivý výraz mé vlastní tváře, podobné tváři, jakou jsem před lety míval patrně před Gilbertou, na niž jsem si už nevzpomínal, a tváři, jakou budu možná mít – je-li mi souzeno na Albertinu zapomnět – někdy v budoucnosti ve společnosti jiné ženy, vzbudil ve mně myšlenku, že beze zřetele k pohnutkám osobním (ježto pud žádá, abychom svou pohnutku dnešní pokládali vždy za jedinou opravdovou) plním jakousi povinnou, vroucí a bolestnou úctu, věnovanou jako nějaký obětní dar mládí a kráse ženy. A přece bývala tato touha, uctívající jakýmsi „ex voto“ mládí, ba i balbecké

vzpomínky bývaly v té mé potřebě mívát takto Albertinu denně večer u sebe promíšeny čímsi, co do té doby bývalo mému životu, aspoň mému životu milostnému, cizí, nebylo-li mi to dokonce úplně nové. Byla to jakási schopnost uklidnění, jak jsem ji v sobě nepocítil od těch dávných combrayských večerů, kdy mi matka, skloněná nad mou postelí, nosívala klid v polibku. Byl bych ovšem býval v té době nemálo překvapen, kdyby mi někdo byl řekl, že nejsem úplně dobrý a zvláště, že se někdy budu snažit připravit někoho o nějakou radost. Znával jsem se tehdy patrně velmi špatně, neboť má radost z toho, že mám Albertinu u sebe doma, byla mnohem méně radost pozitivní než radost, že jsem odvedl ze světa, kde jí mohl okusit každý, tu kvetoucí dívku, která tak aspoň, neobdařovala-li velikými radostmi mne, nemohla jimi obdařit jiné. Ctižádost, sláva, to by mě nebylo vyburcovalo z mé lhостejnosti. A ještě více jsem byl neschopen pocítit zášť. A přece milovat tělesně znamenalo mi těšit se z triumfu nad tolika konkurenty. Nikdy to nebudu moci dosti zdůrazniti: bývalo to uklidňující víc než cokoli jiného.

Nic mi nepomáhalo, že jsem o Albertině před jejím návratem pochyboval, že jsem si ji představoval v montjouvainském pokoji: jakmile se v župánku posadila naproti mé lenošky, nebo zůstal-li jsem, jak tomu bývalo nejčastěji, ležet, na okraj mé postele, hned jsem do ní ukládal všechny své pochybnosti, předával jsem jí je, aby je ze mne sňala, s odříkáním věřícího člověka, který se modlí. Celý večer, schoulena jsouc šelmovsky na mé posteli do klubíčka, mohla si se mnou pohrávat jako velká kočka; její růžový nosíček, který na špičce ještě zmenšovala, stahujíc ji s koketním úsměvem, který celé její tváři dodával zchytralého výrazu obtloustlých lidí, mohl jí dodávat vzhledu vzpurného a rozníceného; mohla nechat sklouznout kadeř svých dlouhých černých vlasů na svou růžovou voskovou tvář, a přivřevši oči a rozpřáhnuvši paže mohla vypadat, jako by mi říkala: „Dělej se mnou, co chceš!“, když se před odchodem přiblížila, aby mi řekla „dobrou noc“, políbil jsem jejich takřka mi

zdomácnělou lahodnost na obou stranách jejího silného krku, který se mi tehdy nikdy nezdával dost osmahlý ani dost zrnitý, jako kdyby tyto trvalé vlastnosti byly u Albertiny ve vztahu k nějaké nikdy nezklamávající dobrotivosti.

Teprve potom řekla Albertina „dobrou noc“ mně, políbivši mě z obou stran na krk; její vlasy mě při tom hladily jako nějaké křídlo s drsným i hebkým peřím. Třebaže bylo tak nesnadné srovnat tyto dva polibky míru, Albertina mi vklouzla do úst, dávajíc mi svůj jazyk jako nějaký dar Ducha Svatého, a tím mi odevzdávala „poslední posilu“, zanechávala mi zásobu klidu téměř stejně lahodného, jako když mi matka denně večer v Combray tiskla své rty na čelo.

„Pojedete zítra s námi, vy zlý?“ zeptala se, ještě než odešla. „Kam pojedete?“ – „To bude záviset na počasí a na vás. Napsal jste aspoň za tyto poslední dny něco, můj drahoušku? Že ne? Tak to jste opravdu měl raději jezdit s námi. Ale řekněte mi, když jsem se dnes vrátila z města, poznal jste můj krok, uhodl jste, že jsem to já?“ – „Zajisté, to se přece rozumí samo sebou. Cožpak bych se mohl mýlit, cožpak bych třeba mezi tisíci nepoznal krok své holubičky? Necht' mi dovolí vyzout ji, než půjde spát; udělá mi tím velikou radost. Jste tak milá a tak růžová ve vší té krajkové bělosti.“

Taková bývala má odpověď; uprostřed výrazů smyslných v ní poznáváme slova, jichž užívala má matka a babička, neboť poznenáhlu jsem se už podobal všem svým příbuzným, otci, který se – ovšem, docela jinak než já, protože věci se sice opakují, ale vždy se značnými obměnami – zajímal tak velice o počasí, ale nejenom otci, nýbrž stále více a více také tetě Léonii. Jinak bych jistě už kvůli Albertině byl chodíval ven, aby tam nebyla sama, bez mého dohledu. Ano, začal jsem se podobat tetě Léonii, která bývala zkroušeně pobožná a o níž bych byl i přísahal, že s ní nemám vůbec nic společného, já, tak vášnivě milující požitek, tak rozdílný – na pohled – od té zaryté pobožnůstkařky, která jakživ žádný požitek nepoznala a celý den odříkávala růženec, já, trpící tím, že se nemohu cele věnovat litera-

tuře, kdežto ona byla jediná bytost z celé rodiny, která by nedovedla pochopit, že číst je něco jiného než „zábava“ pro ukrácení dlouhé chvíle, takže číst bylo dovoleno jenom v čas sváteční, v neděli, kdy je každá jiná vážná práce zakázána, protože takový den má být celý zasvěcen modlitbám. Nuže, třebaže jsem každého dne nalézal příčinu toho v nějaké nevolnosti, která tak často působila, že jsem zůstal ležet, jakási bytost (nikoli Albertina, nikoli bytost, mnou milovaná), bytost, mající nade mnou moc větší než bytost milovaná, přestěhovala se do mne a ovládala mne tak despoticky, že mnohdy umlčela i má žárlivá podezření nebo mi aspoň zabránila jít si zjistit, byla-li to podezření oprávněná nebo ne: a tato bytost, to byla má teta Léonie. Stačilo už to, že jsem se svému otci připodobnil tak, že jsem se nespokojil pozorováním barometru, jak to dělával on, nýbrž že já sám jsem se stal jakýmsi živoucím tlakoměrem, stačilo už to, že jsem si tetou Léonií dal rozkázat, abych zůstal doma a pozoroval počasí ze svého pokoje nebo dokonce z postele, a teď jsem najednou dokonce také mluvil s Albertinou chvílemi jako děčko, tak jak jsem v Combray mluvil s matkou, chvílemi zase tak, jak se mnou mluvívala babička.

Jakmile překročíme jistou věkovou hranici, duše děcka, jímž jsme bývali, a duše mrtvých, z nichž jsme se narodili, na nás po celých hrstích házejí svá bohatství a svá uhranutí, chtějíce mít účastenství na nových citech, jež zakoušíme a v nichž je přetavujeme v originální výtvar, úplně zahlazující jejich podobu dřívější. Tak celá má minulost od mého nejútlejšího věku a ještě dále nazpět také minulost mých rodičů mísila do mé nečisté lásky k Albertině lahodu lásky synovské a zároveň mateřské. V jistou hodinu do nás jistě vnikají všichni naši příbuzní, přišli tak zdaleka a shromáždění kolem nás.

Ještě než mi Albertina dovolila vyzouti jí střevice, rozhrnoval jsem jí košili. Její dva malé, vysoko trčící prsy byly tak kulaté, že spíše než jako neodlučná součást jejího těla vypadaly, jako by na

něm byly uzrály jako dva plody; a její břicho (zakrývající místo, které je u muže zohyzděno jakoby skobou, trčící z opravované sochy) uzavíralo se nad splynutím stehů dvěma oblinami, jejichž křivka byla stejně opojná, stejně uklidňující, stejně vážná jako křivka obzoru po západu slunce. Vyzula si střevíce a lehla si vedle mne.

Ó velebné postoje Muže a Ženy, v nichž v nevinosti prvních dní a s pokorou jílů usiluje o spojení to, co tvůrčí čin rozloučil, v nichž Eva leží překvapená a poslušná před Mužem, po jehož boku se probudila, stejně jako byl on, dokud byl ještě sám, ušaslý a pokorný před Bohem, který ho stvořil. Albertina si založila ruce za svými černými vlasy; kyčli měla nadzdvíženu a noha se jí skláněla v křivce labutího krku, když se natahuje a zase obloukem vrací k tělu. Jenom když se na ni člověk díval úplně se strany, viděl jistý vzhled její tváře (tak dobré a tak krásné zepředu), který mi býval nesnesitelný, výraz hákovitě prohnutý jako na některých Leonardových karikaturách, a vypadající, jako by prozrazoval zlobu, chamtivost, špatnost nějaké prohnané ženské, jejíž přítomnost u mne by mě byla děsila a která jako by byla odmaskována takovýmito profily. Hned jsem tedy brávil Albertininu tvář do svých dlaní a otáčel jsem ji k sobě tak, že jsem se na ni díval zepředu.

„Buďte hodný a slibte mi, že budete zítra, nepojedete-li s námi, pracovat,“ řekla mi upravujíc si košili. „Ovšem, ale neberte si ještě župan.“ Někdy jsem na konec vedle ní usnul. V pokoji se ochladilo; bylo třeba donést dříví. Pokoušel jsem se najít za svými zády zvonek, ale marně jsem hmatl po mosazných přičkách, mezi nimiž visel; nenašel jsem jej a Albertině, která už vyskočila z postele, aby nás Františka nepřistihla vedle sebe, jsem říkal: „Ne, vlezte na minutku ještě ke mně, nemohu najít zvonek.“

Chvilé sladké, veselé, na pohled nevinné, přece však plné netušených možností pohromy; to právě dělá ze života milostného život, vyplněný největšími kontrasty, život, v němž nepředvídatelný sirný a smolný déšť padá po okamžicích nejusměvavějších, a v němž

potom, nemajíce odvahu vzít si poučení z neštěstí, hned zase budujeme na svazích kráteru, z něhož nám může vzejít jenom katastrofa. Žil jsem s bezstarostností lidí, kteří své štěstí pokládají za nezměnitelné.

Právě proto, že tato lahoda bývá nezbytná k zrození bolesti – a občas se ostatně vrátí ukonejšit ji – je docela možné, že muži jsou upřímní k jiným, ba i sami k sobě, když se chlubí projevy přízně nějaké ženy, třebaže konec konců v základě jejich poměru ustavičně a tajně proudí jakýsi nepokoj, s nímž se nikomu nesvěřují nebo který se jen bezděčně prozradí na všetečné otázky. Ježto však takový nepokoj nebyl by mohl vzniknout bez předcházejících něžností, ba ježto i potom je občas třeba něžností, aby utrpení bylo snesitelné a aby bylo zabráněno úplné roztržce, zastírání tajného pekla, jímž je život s tou ženou, ba dokonce okázalé mluvení o intimním životě, o němž oba tvrdí, že je pln lásky, vyjadřuje pravdivé hledisko, všeobecné pouto, spojující účinek s příčinou, jeden ze způsobů, umožňujících rozmnožování bolesti.

Už jsem se nedivíval, že Albertina je u mne a že půjde příštího dne na procházku buď se mnou nebo pod dohledem Ondřejčiným. Tyto zvyklosti společného života, ty hlavní linie, které ohraničovaly můj život a do nichž nemohl vniknout nikdo vyjma Albertinu, a také (v budoucím, ještě mi neznámém plánu mého života pozdějšího, podobně jako v plánu budov, které budou vystavěny teprve mnohem později) linie daleké, souběžné s těmi prvními, avšak rozlehlejší, linie, jimiž se ve mně jako nějaké poustevničení nastiňovala poněkud přísná a jednotvárná formule mých budoucích lásek, byly ve skutečnosti narýsovány v Balbecu té noci, kdy jsem ve vláčku, když mi Albertina prozradila, kdo ji vychovával, stůj co stůj chtěl ochránit ji před jistými vlivy a zabránit jí, aby se na několik dní ode mne nevzdálila. Dni následovaly za dny, ty zvyky se staly strojovými, ale podobně jako ty různé náboženské obřady, jejichž význam se historie snaží najít, byl bych mohl říci (a nebyl bych to chtěl) kaž-

dému, kdo by se mne byl ptal, co znamenal ten poustevnický život, v němž jsem se uzavíral tak, že jsem ani do divadla nechodil, byl bych mu mohl říci, že podnět k němu zavládla úzkost jednoho večera a potřeba dokázat v následující dny sám sobě, že ta, o jejímž dětství jsem se právě dověděl takové kormutlivé věci, nebude už mít, ani kdyby to chtěla, příležitost k tomu, aby se octla v týchž pokušeních. Už jenom velmi zřídka jsem myslíval na tyto možnosti, které však přes to zůstávaly nejasně v mém vědomí stále. To, že jsem je denně ničil – nebo aspoň o to usiloval – bylo patrně příčinou, proč jsem s rozkoší líbával ta líce, která nebyla o nic krásnější než mnohá jiná; pod každou trochu hlubší tělesnou slastí je trvalá hrozba nějakého nebezpečí.

* * *

Slíbil jsem Albertině, že se dám, nepůjdu-li s ní ven, do práce, ale příštího dne, jako kdyby dům, využiv našeho spánku, zázračně kamsi odcestoval, probudil jsem se pod jakýmsi jiným nebem, za jakéhosi jiného počasí. Člověk nepracuje po příchodu do nového kraje, jehož životním podmínkám je napřed třeba přizpůsobit se. A pro mne býval takovým vždy novým krajem každý den. Jak bych byl v těch nových podobách, jichž nabývala, poznal svou lenost?

Jednou, za dnů nenapravitelně špatných, již pouhý pobyt v domě, stojícím uprostřed stejnoměrného a vytrvalého deště, míval v sobě klouzavou lahodu, uklidňující ticho, zájímavost plavby; jindy, v den jasný, když jsem zůstal bez hnutí v posteli, bylo to, jako bych kolem sebe jako kolem nějakého poraženého stromu nechával kroužit stíny.

Jindy zase, za prvních zvuků zvonů nedalekého kláštera, řídkých jako návštěvnice ranních pobožností a sotva znatelně zjasňujících temné nebe svými nejistými prškami zvuků, jež rozháněl vlahý déšť, rozeznal jsem některý z těch bouřlivých, rozrušených a vlahých dní,

kdy střechy, zvlhlé chvilkovým přívalem deště a usychající na větříku nebo na slunci, spouštějí crčivě po svém svahu pramének vody, a zatím, než se vítr zas obrátí, uhlazují si na zasvitnuvším sluníčku, které je duhově zbarvuje, své břidlice, sivé jako holubí hrdélka; jeden z těch dní, vyplněných tolika změnami počasí, vzduchovými proměnami a bouřemi, že lenoch nemyslí, že je promarnil, protože se zajímal o to, jak horlivě – takřka místo něho – pracovalo toho dne ovzduší; jsou to dni, podobné těm dobám válečným nebo revolučním, které se nezdají promarněny žáků, který nešel do školy, protože, toulá-li se kolem soudní budovy nebo čte-li noviny, má dojem, že v tom všem, co se toho dne, kdy zanedbal své povinnosti, událo, nalézá značný zisk pro své vzdělání a omluvu své lenosti; dni, s nimiž můžeme srovnávat dny, kdy se v našem životě děje nějaká výjimečná krize, o níž se ten, kdo do té doby žil lenivě, domnívá, že jí získá, dopadne-li to šťastně, pracovitost; je to na příklad ráno, kdy odchází z domu k souboji, který má mít za podmínek obzvláště nebezpečných; tehdy se mu najednou, ve chvíli, kdy mu život bude možná už zakrátko odňat, zjeví hodnota života, jehož by mohl využít k začetí nějakého díla nebo prostě k vychutnávání požitků, a jehož nedovedl užít k ničemu. „Kdybych tak nebyl zabít,“ říká si, „jak bych se hned dal do práce a také jak bych se vrhl do radovánek!“ Život opravdu nabyl najednou v jeho očích větší hodnoty, protože v té chvíli vkládá takový člověk do života vše, co podle jeho mínění může život dát, a nejenom to málo, co v něm vídával obvykle. Vidí jej teď podle své touhy, nikoli takový, jaký mu jej ukazovala do té doby jeho zkušenost, to jest prostřední. Život se v tom okamžiku naplnil vážnými pracemi, cestami, výlety do hor, všemi těmi krásnými věcmi, jež, jak si v duchu říká, špatný výsledek toho souboje možná znemožní a které ovšem byly nemožné již dávno předtím, než se o souboji mluvilo, vlivem špatných zvyků, které by i bez toho souboje byly pokračovaly. Vrací se domů bez nejmenšího zranění, ale setkává se s týmiž překážkami rozkoším,

výletům, cestám, všemu tomu, oč měl být, jak se v jedné chvíli bál, oloupen smrtí; stačí k tomu život. A pokud se týče práce – protože výjimečné okolnosti obyčejně zesílí, vystupňují to, co v člověku už před nimi bylo: u pracovitého pracovitost a u zahálčivého lenost – vezme si dovolenou.

Dělal jsem jako on a jak jsem to dělával stále od toho svého starého rozhodnutí, že začnu psát, rozhodnutí, jež jsem učinil už dávno, jež však se mi zdálo teprve včerejší, protože jsem se na každý den, jeden za druhým, díval, jako by vůbec nebyl. Stejně jsem to udělal s dnem tímto, nechav nečinně přelétnout jeho pršky i jeho vyjasnění a umiňuje si, že pracovat začnu zítra. Ale pod bezmračným nebem se ze mne stal jiný člověk; zlatý zvuk zvonů neobsahoval už, jako med, jenom světlo, ale také dojem světla a také nudnou chuť zavařenin (protože v Combray se často jako vosy pozdržel na uklizeném už stole). Zůstat za takového oslnivě slunného dne po celý den s očima zavřenýma bylo stejně dovolené, obvyklé, zdravé, zábavné a sezónní jako nechat celý den zavřené okenice, aby byl v bytě chládek.

Právě za takového počasí jsem na počátku svého druhého balbeckého pobytu nejednou slyšel lázeňský orchestr mezi modravými přívaly mořského příboje. Oč více jsem měl Albertinu v své moci dnes! Bývaly dni, kdy zvuk zvonu, odbíjejícího hodiny, nesl na kouli své zvučnosti tak svěží, tak mohutně vlhkostí nebo světlem zalitou plochu, že to vypadalo jako překlad pro slepce nebo, chcete-li, jako hudební, zvukový překlad půvabů deště nebo půvabů slunce. Bývalo to takové, že jsem si v těch chvílích, leže s očima zavřenýma v posteli, říkával, že transponovat lze vše a že nějaký vesmír jenom slyšitelný by mohl být stejně různotvárný jako kterýkoli jiný. Sklouzaje nazpět ode dne ke dni jako na lodičce a vida, jak se přede mnou objevují stále nové a nové rozkošné vzpomínky, které jsem si nevybíral, které mi ještě před okamžikem byly neviditelné a které mi má paměť ukazovala jednu po druhé, nenechávajíc mi

možnost svobodné volby, pokračoval jsem lenivě v své procházce těmi slunnými prostory.

Ty balbecké dopolední koncerty nebyly staré. A přece jsem se v těch dobách, poměrně nedávných, málo starával o Albertinu. Ba v první dny po svém příjezdu jsem ani nevěděl, že je v Balbecu. Od koho jsem se to vlastně dověděl? Ach, ano, Aimé mi to řekl. Svítalo tehdy sluníčko stejně jako dnes. Byl rád, že mě tam zas vidí. Ale Albertina se mu nezamlouvá. Nemůže se přece líbit každému. Ano, to on mi první řekl, že Albertina je v Balbecu. Jak to věděl? Ach, ovšem, potkal ji někde a zdálo se mu, že se neslušně chovala. V tomto okamžiku, přistoupivši k Aiméovým slovům z jiné strany než tehdy, když je říkal, má myšlenka, plavící se až do té chvíle usměvavě po blažených vodách vzpomínky, najednou vybuchla, jako kdyby byla narazila na nějakou neviditelnou a nebezpečnou minu, záludně položenou v tom místě mé paměti. Řekl mi, že ji potkal a že se mu její chování zdálo neslušné. Co chtěl říci těmi slovy: neslušné chování? Rozuměl jsem tomu tehdy tak, že mínil chování vulgární, hrubé, protože, chtěl mu odporovat, řekl jsem, že je velmi jemná. Ale ne: chtěl možná říci, že se chová jako Gomořanka. Byla s nějakou přítelkyní, držely se možná v pase, ohlížely se možná za jinými ženami, chovaly se možná opravdu tak, jak se Albertina v mé přítomnosti nechovala nikdy. Která přítelkyně to byla? A kde ji, tu ohavnou Albertinu, Aimé potkal?

Snažil jsem se připamatovat si přesně, co vše mi Aimé tehdy řekl, abych zjistil, mohlo-li to být to, nač jsem myslel, nebo chtěl-li mi prostě říci, že se chovala jako špatně vychované děvče. Ale marně jsem se sám sebe na to ptal: bytost, dávající si otázku, a bytost, která mi mohla přinést žádanou vzpomínku, byly bohužel bytost táž, byl jsem to já, pro tu chvíli se rozdvoující, ale ničím se nedoplňující. Vyptával jsem se sám sebe, já sám jsem si odpovídal, a proto jsem se nedovídal nic nového. Nemyslel jsem už na slečnu Vinteuilovou. Zrodil se z nového podezření, příval žárlivosti, jímž jsem trpěl,

byl také nový, nebo lépe byl jenom prodloužením, rozšířením toho podezření, pohyboval se na témž jevišti, jímž tentokrát nebyl Montjouvain, nýbrž cesta, na níž Aimé potkal Albertinu, a týkal se těch několika přátel, z nichž ta či ona byla možná toho dne s Albertinou. Byla to možná jistá Alžběta nebo snad ty dvě dívky, jež Albertina v Kasině pozorovala v zrcadle, tváříc se, jako by je vůbec neviděla. Jistě se s nimi znala, a ostatně s Estherou, Blochovou sestřenicí, také. Takové známosti, kdybych na ně byl upozorněn někým třetím, byly by stačily k tomu, aby mě napolo zabily, ježto však jsem si je v duchu vykombinoval já sám, doplnil jsem je dostatečně velikou nejistotou, abych svou bolest hodně zmírnil.

V podobě podezření se nám denně daří strávit v převelikých dávkách myšlenku, že jsme oklamáváni, myšlenku, jíž by i nepatrná dávka mohla být smrtelná, kdyby do nás byla vpravena bodnutím nějakého palčivého slova. Právě proto patrně a vlivem jakési odvozeniny pudu sebezáchovy týž žárlivec, který neváhá vymýšlet si strašná podezření na podkladě událostí naprosto nevinných, zdráhá se, když je mu přinesen první důkaz o nevěře milované ženy, uvěřit zřejmé pravdě. Ostatně láska je nemoc nevyléčitelná podobně jako ty vrozené náklonnosti k různým chorobám, na příklad k revmatismu, který občas sice poleví, ale je vždy hned vystřídán padoucnivcovitými migrénami. Uklidnilo-li se mé žárlivé podezření, zazlival jsem Albertině, že nebyla něžná, ba že se mi možná s Ondřejkou posmívala. S hrůzou jsem myslel na to, co si jistě řekla, jestliže jí Ondřejka vypravovala všechno to, co jsme o ní mluvili; budoucnost se mi jevila hrozná. A takové smutky mě opouštěly jenom tehdy, jestliže mě nějaké nové žárlivé podezření veštvalo do nového pátrání nebo jestliže mi naopak Albertininy projevy něžnosti ukázaly bezpodstatnost mého trápení. Kdo asi byla ta dívka? Měl bych napsat Aiméovi, měl bych se snažit setkat se s ním, a potom bych to, co by mi řekl, mohl zkontrolovat s tím, co mi řekne Albertina, až ji budu zpovídat. Zatím, domníváje se, že to jistě byla sestřenice mého

přítele Blocha, požádal jsem ho (Bloch ovšem netušil, nač to chci), aby mi ukázal nějakou její fotografii nebo také aby mě s ní, bude-li třeba, seznámil.

Kolik lidí, měst nebo cest zatoužíme takto ze žárlivosti poznat? Žárlivost je žízeň po poznání, jejíž zásluhou se nakonec zásobíme všemi možnými pojmy vyjma ty, jež bychom míti chtěli. Člověk nikdy neví, nevznikne-li nějaké podezření, protože – najednou – si vzpomene na nějakou větu, která nebyla dost jasná, na nějakou vytáčku, která jistě nebyla řečena bezdůvodně. A vzpomene si na to přes to, že se s tou ženou znovu nesetkal; je totiž také žárlivost dodatečná, žárlivost, která vzniká teprve po rozchodu s milenkou, jakási žárlivost, rodící se teprve na schodech. Možná, že můj zvyk uchovávat v sobě jisté touhy, touhu po dívce z lepší společnosti, jako bývaly ty dívky, jež jsem i s jejich vychovatelkami vídával z okna, a zvláště po té, o níž mi Saint-Loup vypravoval, že chodí do „veřejných“ domů, touhu po krásných komorných a zvláště po komorné paní Putbusové, touhu vyjet si na počátku jara na venkov podívat se na kvetoucí hlohy, na jabloně, na bouře, touhu po Benátkách, touhu dát se do práce, touhu žít jako všichni lidé, možná, že zvyk uchovávat v sobě bez ukojení všechny tyto touhy, spokojovat se slibem, daným sobě samému, že nezapomenu ukojit je jednou, možná, že tento zvyk, zestárlý tolika lety, tím ustavičným odkladem, tím, co by pan de Charlus byl pohaněl slovem loudavost, stal se ve mně tak všeobecným, že se zmocňoval také mých žárlivých podezření, a třebaže mě ponoukal, abych si v mysli zaznamenal, že jednoho dne si s Albertinou promluví o té dívce, nebo i o těch dívkách (tato část vzpomínky byla nejasná, rozmazána, takřka nerozlučitelná v mé paměti), s níž nebo s nimiž ji Aimé potkal, přece mě zas nutil, abych takový rozhovor s ní stále odkládal. Ať tak nebo tak, nebudu o tom s Albertinou dnes mluvit, abych se jí snad nezdál žárlivý a abych ji nepozlobil.

Přece však, když mi Bloch příštího dne poslal fotografii své sestřenice Esthery, hned jsem ji poslal Aiméovi. A v téže chvíli jsem si vzpomněl, že Albertina mi ráno odmítla požitek, který by ji opravdu byl mohl unavit. Odmítla mi to proto, aby nebyla vyčerpána a mohla tím obšťastnit někoho jiného? Snad již dnes odpoledne? A koho?

Tak nekonečná je žárlivost, neboť i tehdy, když ji milovaná bytost, protože na příklad zemřela, nemůže už probouzet svými skutky, stává se, že vzpomínky, následující vždy teprve po událostech, počínají si najednou v naší paměti také jako události, vzpomínky, které jsme do té doby neobjasnili, které se nám dosud zdály bezvýznamné a jež teď novým, strašným smyslem dovedeme obdařit pouhým přemítáním o nich, bez jakéhokoli vnějšího zásahu. K tomu, aby člověk zjistil nové zrady své milenky, i když je už mrtva, není třeba, aby byli v pokoji dva: stačí, sedí-li tam jeden a přemýšlí-li. Proto tedy nesmí se člověk v lásce, tak jako v obvyklém životě, obávat jenom budoucnosti, nýbrž také minulosti, která se nám v své skutečné podobě zjevuje často teprve po budoucnosti, a to nemluvíme jenom o minulosti, o níž se dovídáme teprve po čase, nýbrž také o minulosti, kterou v sobě máme už dávno a dávno, kterou však se najednou teprve teď naučíme číst.

Ale na tom nezáleží; byl jsem na sklonku odpoledne šťasten, že se blíží hodina, kdy budu moci požádat Albertinu, aby mi svou přítomností dala klid, jehož mi bylo třeba. Ale večer, který přišel, byl bohužel z těch, kdy jsem se uklidnění nedočkal, kdy polibek, který mi Albertina před odchodem do své ložnice dá, velmi odlišný od polibku obvyklého, neuklidní mě o nic více než před lety polibek matčin v ty dny, kdy se zlobila a kdy jsem se neodvažoval zavolat ji k sobě nazpět, přestože jsem cítil, že neusnu. Takové bývaly teď večery, kdy Albertina měla pro příští den nějaký plán, o němž jsem neměl vědět. Kdyby se mi s ním byla svěřila, byl bych se jeho usku-tečnění věnoval s žárem, jaký by mi nebyl mohl vnuknouti nikdo tak jako Albertina. Ale ona mi neřekla nic a ostatně ani nepotřebovala

říkat mi něco: sotvaže vešla, hned na prahu mého pokoje, když měla ještě klobouk nebo čepici na hlavě, uviděl jsem tu její neznámou touhu, umíněnou, nezkrtnou, úpornou. A to se stávalo často právě v ty večery, kdy jsem na její návrat čekával s myšlenkami nejněžnějšími, kdy jsem se chystal, že skočím a chytím ji kolem krku s největší láskou.

Žel, ty neshody, ta nedorozumění, jež jsem míval často s rodiči, chladnými a podrážděnými právě ve chvíli, kdy jsem k nim přispěchal, překypuje láskou, všechna taková nedorozumění nejsou nic ve srovnání s neshodami mezi dvěma milenci! Zde bývá utrpení mnohem méně povrchní, mnohem nesnadněji se snáší, jeho sídlo tkví v hlubší vrstvě srdce.

Toho večera však byla Albertina nucena zmínit se mi o svém záměru; hned jsem pochopil, že chce příštího dne jet na návštěvu k Verdurinovým, na návštěvu, jíž bych se, kdyby nebylo šlo o nic jiného, jistě nijak nevzpíral. Ale Albertina tam chtěla jet jistě proto, aby se tam s někým sešla, aby si tam smluvila nějakou novou rozkoš. Jinak by jí přece na té návštěvě nebylo tak záleželo; tím chci říci, že by mi nebyla několikrát opakovala, že jí na ní nezáleží. Postupoval jsem v svém životě opačně než národové, kteří začnou užívat písma fonetického teprve potom, když byli písmena pokládali jenom za řadu symbolů; já, jenž jsem tolik let hledal skutečný život a skutečnou myšlenku lidí jenom v přímém výraze, který mi svými slovy vydávali docela dobrovolně, dospěl jsem k tomu, že jsem teď naopak prisuzoval nějaký význam jenom svědectvím, která nejsou rozumovým a analytickým výrazem pravdy; slova sama mi bývala poučením jenom tehdy, byla-li interpretována podobně jako nával krve do tváře člověka zmateného nebo také jako náhlé mlčení.

Jediné příslovce (užité na příklad panem de Cambremer, když myslil, že jsem „spisovatel“ a když, vypravuje o své návštěvě u Verdurinů, obrátil se ke mně a řekl: Byl tam *zrovna* Borelli), které se ve větě objevilo jen vlivem bezděčného, mnohdy i nebezpečného sblížení

dvou myšlenek, jež mluvčí nevyslovil, jež však jsem z něho pomocí vhodných způsobů analýzy nebo elektrolyzy mohl vydobýt, bylo pro mne poučnější, říkalo mi toho víc než celá dlouhá řeč.

Albertině proklouzl mnohdy do jejích vět ten či onen z těchto vzácných amalgamů, jež jsem rychle „zpracovával“, abych je proměnil v jasné myšlenky. Ostatně jednou z nejhroznějších věcí pro milence je, že, lze-li zvláštní fakta – na něž by mezi tolika možnými uskutečněními upozornila jenom zkušenost nebo vyzvídání – nalézt tak nesnadno, pravdu lze zato tak snadno prohlédnout nebo aspoň vytušit.

Často jsem ji v Balbecu vídával, jak na kolemjdoucích dívkách utkvívá náhle dlouhým pohledem, který se podobal skoro dotyku a po němž, pakliže jsem je znal, mi říkala: „Což abychom je pozvali? Ráda bych je nějak potupila.“ A v poslední době, patrně od té chvíle, kdy mě prohlédla, už žádná výzva, abychom někoho pozvali, žádné slovo, ba ani odvrácení pohledů, ztrativších svůj cíl, mlčících a s tou roztržitou a bezvýraznou tváří, která je doprovázela, stejně výmluvných, jako když jindy bývaly vzrušené. Nuže, já jsem jí nedovedl vyčítat něco nebo vyptávat se jí něco o věcech, jež by byla prohlásila za tak nepatrné, za strašně malicherné, za věci, jež jsem si zapamatoval jenom proto, abych se mohl bavit „hledáním hnid“. Je už dost nesnadné říci: „Proč jste se ohlédla za tou ženou?“, ale ještě nesnadnější je zeptat se: „Proč jste se na ni nepodívala?“ A přece jsem hodně věděl nebo aspoň byl bych věděl, kdybych nebyl chtěl těm Albertininým tvrzením věřit více než všem těm nic, obsaženým v nějakém pohledu, dokazovaným jím a tím nebo oním rozporem v slovech, rozporem, který jsem si často uvědomil teprve dlouho potom, když jsme se rozešli, který mě často trýznil celou noc, o němž jsem se už neodvážil znovu promluvit, který však přes to počítával občas mou paměť svými pravidelnými návštěvami.

Často jsem se pro takové prosté kradmé pohledy na balbecké pláži nebo v pařížských ulicích mohl ptát, zdali žena, která k nim

zavdala podnět, nebyla předmětem touhy nejen v té chvíli, kdy šla kolem, nýbrž již dávno, zdali to byla už stará známost nebo snad nějaká dívka, o níž zatím jenom slyšela a která stála tak daleko mimo okruh Albertininých možných známostí, že jsem se, když jsem se to dověděl, divil, jak to bylo vůbec možné, že jí o ní někdo něco říkal. Ale moderní Gomora je skládací hra, v níž je plno kousků, objevujících se tam, kde by je člověk nejméně čekal. Tak jsem jednou v Rivebellu viděl slavnostní večeři, jejíchž deset účastnic, náhodou mi známých aspoň jménem, bylo jak nejvíce možno rozdílných, přece však tak dokonale se shodnuvších, že jsem ještě nikdy nespatrił hostinu tak stejnorodou, přestože tak složitou.

Abychom se vrátili k těm potkávaným ženám, Albertina se nikdy na žádnou starší dámu nebo na žádného starce nedívala s takovou upřeností nebo naopak s takovou nevšímavostí, jako by je neviděla. Klamaní manželé, kteří nevědí nic, vědí přece vše. Ale k tomu, aby vznikla nějaká žárlivá scéna, je třeba důkazů makavějších. Ostatně, pomáhá-li nám žárlivost objevit u milované ženy jistý sklon ke lži, jistě tento sklon zestonásobuje, jakmile ta žena zjistila, že na ni žárlíme. Lže (tak velice, jak nám nelhala ještě nikdy) proto, že má strach nebo cítí lítost nebo že docela pudově uniká symetrickým útekem našim pátráním. Jsou ovšem také lásky, v nichž se lehká žena hned od začátku jeví očím milujícího muže jako vtělená ctnost. Ale kolik jiných lásek se skládá ze dvou období, úplně rozdílných! V prvním mluvívá žena skoro lehce, s prostými ztlumeními, o své zálibě v rozkoši, o milostném životě, k němuž ji tato záliba sváděla, vesměs tedy o věcech, jež bude potom s největší houževnatostí zapírat témuž muži, s nímž však se zatím stala ta změna, že ona pochopila, že na ni žárlí a že hlídá každé její slovo. Muž tak dospěje nakonec k tomu, že s lítostí vzpomíná na doby těch prvních důvěrností, třebaže ho vzpomínka na ně mučí. Kdyby se mu ta žena ještě stále svěřovala s takovými důvěrnostmi, takřka sama by mu tím vyzrazovala tajemství svých poklesků, po nichž on denně

marně pátrá. A pak, jaké nenucenosti, jaké důvěry, jakého přátelství by to bylo důkazem! Nemůže-li žít a nepodvádět ho s jiným, aspoň by ho podváděla jako přítelkyně, vypravujíc mu o svých záletech, zasvěcujíc ho do nich. A želí toho života, který začátky jejich lásky slibovaly a který další doba znemožnila, činíc z jejich lásky cosi trýznivě bolestného, co učiní rozchod – podle okolností – buď nevyhnutelným nebo naopak nemožným.

Mnohdy písmo, v němž jsem luštil Albertininy lži, nebývalo ideografické a potřebovalo prostě být čteno obráceně; tak mi toho večera, tváříc se docela nevšímavě, řekla tuto lež, která měla projít nepovšimnuta: „Zítra bych mohla navštívit Verdurinovy, ale nevím, půjdu-li tam, skoro do toho ani nemám chuť.“ Děťinský anagram tohoto přiznání: „Zítra půjdu k Verdurinovým, to je naprosto jisté, protože tomu přisuzuji nesmírně veliký význam.“ To zjevné váhání znamenalo pevnou vůli, a jeho cílem bylo oznámit mi tu návštěvu, ale zároveň zmenšit její význam. Albertina užívala vždy pochybného, nerozhodného tónu, kdykoli mluvila o svých nezměnitelných rozhodnutích. Mé rozhodnutí však bylo neméně pevné. Udělal jsem to tak, aby k návštěvě u paní Verdurinové nedošlo. Žárlivost, to bývá často jen neklidná potřeba tyranství ve věcech lásky. Zdědil jsem patrně po otci tu prudkou, ničím nezdůvodněnou touhu rozmetávat v lidech, jež jsem miloval nejvíce, naděje, jimiž se ukolébávali s důvěrou, o níž jsem jim chtěl dokázat, že je neoprávněná; kdykoli jsem viděl, že Albertina si připravila bez mého vědomí, utajujíc jej předemnou, nějaký plán, který bych jí, kdyby mi o něm byla včas řekla, byl všemožně usnadnil a zpříjemnil, řekl jsem jí, abych ji polekal, jen tak, jakoby mimochodem, že toho dne chci jet s ní.

Hned jsem Albertině začal navrhopvat jiné cíle procházek, které by návštěvu u Verdurinových znemožnily, slovy, plnými předstírané lhostejnosti, jíž jsem se snažil zastříť své rozčilení. Ale ona je vyslídila. Srazilo se v ní s elektřinou vůle opačné, která je prudce odrazila; viděl jsem, jak jí z očí srší jiskry té nezlomné vůle. Ostatně

nač usuzovat podle toho, co v té chvíli říkaly oči? Jak bych nebyl už dávno zpozoroval, že Albertininy oči jsou z druhu těch očí, které i u tvora prostředního vypadají jakoby složeny z mnohých kousků, a to vlivem všech těch míst, na něž jejich majitel toho dne chce jít – usiluje zároveň o to, aby vám to zatajil, že tam chce jít. Jsou to oči, ze lživosti stále nehybné a pasivní, ale dynamické, změřitelné metry nebo kilometry, jež třeba urazit k místu smluveného, chtěného – nezrovnalé chtěného – dostaveníčka, oči, které se ani tak neusmívají na požitky, jímž jsou vábeny, jako se spíše věnují smutkem, že bude možná velmi nesnadné přijít na to dostaveníčko. I když je držíte v náručí, takové ženy vám unikají. K pochopení pocitů, jimiž vás obdařují a jichž jiní tvorové, byť i krásnější, nemají, je třeba uvědomit si, že to nejsou bytosti nehybné, nýbrž v ustavičném pohybu, a doplnit je znakem, odpovídajícím tomu, čím je ve fyzice znaménko, které znamená rychlost. Jestliže jim jejich plány покажете, přiznají se vám, k jakým tajným požitkům se chystaly: „Tak ráda bych byla šla posváčit s tou a tou ženou, již mám velice ráda.“ Ano, ale podaří-li se vám seznámit se po půl roce s touto ženou, dovíte se, že nikdy ta dívka, jejíž plány jste tehdy před půl rokem zhatili a která, octnuvši se v pasti a toužíc, abyste ji pustili, přiznala se vám k svačině, na niž tak denně jezdívala k milované ženě v hodinu, kdy jste ji nevidávali u sebe, dovíte se, že tato žena ji nikdy u sebe neviděla, že nikdy spolu nesvačily a že ta dívka říkala, že právě vámi je stále zaměstnána. Tak tedy ženou, s níž, jak se přiznávala, svačila, s níž chtěla, abyste ji svačit nechali, touto ženou, důvodem, z nezbytnosti přiznaným, nebyla ona, byla to nějaká jiná, bylo to zas něco jiného! Něco jiného! Ale co? Nějaká jiná! Která?

Žel, zlomkovité oči, smutné a rozběhnuté do dále, umožnily by snad změřit vzdálenosti, ale nenaznačují směrů. Nekonečné pole možností se rozprostírá, a kdyby se nám náhodou zjevila skutečnost, byla by tak vzdálena od všech těch myšlených možností, že bychom v náhlém omráčení, vrazivše do vynořivší se zdi, padli naznak. Ten

zjištěný pohyb a únik nejsou ani nezbytné; stačí, abychom si je indukovali. Slíbila nám dopis, byli jsme klidni, nemilovali jsme už. Dopis nepřišel, žádná pošta jej nepřináší, co se děje, znovu se v nás probouzí úzkost a s ní láska. Právě takové ženy nám k našemu žalu vnukají lásku. Neboť každá nová úzkost, již jejich vinou pocítujeme, odnímá jim v našich očích něco z jejich osobnosti. Byli jsme smířeni s utrpením, jsouce přesvědčení, že milujeme mimo sebe, a teď vidíme, že naše láska je funkcí našeho zármutku, že ta naše láska je možná náš zármutek a že jejím předmětem je jenom z malé části ta černovlasá dívka. Přes to však nám lásku vnukají právě takové ženy.

Předmětem lásky nebývá nejčastěji tělo, leda že v něm má základ nějaké citové vzrušení, strach, že je ztratíme, nebo nejistota, najdeme-li je zase. Nuže, tento druh úzkosti mívá velikou příchyllost k tělům. Doplnuje je vlastností, která svou svůdností předstihuje i krásu; a to je jeden z důvodů, proč muži, nevšímaví k ženám nejkrásnějším, milují vášnivě ženy jiné, které nám se zdají ošklivé. Oněm ženám, oněm bytostem, stále unikajícím, propůjčuje křídla jejich povaha i náš nepokoj. A i tehdy, když jsou vedle nás, jejich pohled jako by nám říkal, že odletí. Důkazem té krásy, předstihující krásu, již propůjčují křídla, je to, že táž bytost je pro nás velmi často jednou bezkřídla, jindy okřídlená. Máme-li strach, že ji ztratíme, zapomínáme na všechny ostatní. Jsme-li si jí jisti, srovnáváme ji s těmi ostatními a hned jim před ní dáváme přednost. A protože se tyto počty a jistoty mohou střídát třeba týdně, je možné, že táž bytost jeden týden vidí, jak jí obětujeme vše, v čem máme zálibu, kdežto týden příští je sama obětována, a tak dále po dlouhou dobu stále dokola. Bylo by to nepochopitelné, kdybychom ze zkušenosti nevěděli, že každý muž v svém životě aspoň jednou přestal milovat, zapomněl na ženu, na to málo, čím je v podstatě lidský tvor, když už nežije nebo když není ještě proniknutelný našimi city. A ovšem, říkáme-li „bytosti unikající“, je to stejně pravda o bytostech vězněných, o ženách zajatých, jež, jak myslíme, nikdy „nedostaneme“.

Proto také muži zavrhnou kuplířky, protože ty usnadňují únik, zkrášlují pokušení; ale milují-li naopak ženu přísně střeženou, ochotně vyhledávají kuplířky k tomu, aby ji vyvedly z jejího vězení a přivedly ji k nim. Příčinou toho, že poměry s ženami unesenými bývají méně trvalé než jiné, je to, že naši lásku k nim tvoří vlastně strach, že se nám nepodaří dosíci jich, nebo nepokoj, že nám utečou, a pak to, že, jakmile byly uneseny svým manželům, jakmile byly vytrženy ze svého prostředí, vyléčeny z pokušení utéci nám, zkrátka odloučeny od našeho rozruchu, stávají se jenom samy sebou, to jest skoro ničím, a bývají, přestože po nich tak dlouho bylo touženo, brzy opouštěny tímž mužem, který se dříve tak bával, aby on sám nebyl opuštěn jimi.

Řekl jsem: „Jak to, že jsem to netušil?“ Ale netušil jsem to hned od prvního dne v Balbecu? Neuhodl jsem v Albertině jednu z těch dívek, pod jejichž tělesnou schránkou se zachvívá skrytých tváří neříkám jenom více než v kartách, zavřených ještě v krabičce, nebo než v katedrále nebo v divadle, ještě než do nich vkročíme, ale více než v nesmírném a stále doplňovaném davu lidí? Nejenom tolik bytostí, ale také touha, rozkošná vzpomínka, nepokojné hledání tolika bytostí. V Balbecu jsem nebyl zaražen, protože jsem ani netušil, že jednoho dne půjdu po stopách i falešných. Ale to je jedno! Dodalo to v mých očích Albertině plnosti bytosti, vyplněné až do dna hromadou tolika bytostí, tolika tužeb a rozkošnických vzpomínek na tolik bytostí. A teď, když mi jednoho dne řekla „slečna Vinteuilová“, byl bych chtěl nikoli strhat z ní šaty, abych viděl její tělo, ale obalem jejího těla vidět celý ten soupis všech vzpomínek a záznam všech jejích příštích vášnivých dostaveníček.

Jak neobyčejné hodnoty nabývají najednou věci, pravděpodobně nejbezvýznamnější, jakmile nám je zatajuje bytost, již milujeme (nebo jíž k tomu, abychom ji milovali, chyběla už jenom tato dvojakost)! Utrpení samo o sobě nám nezbytně nevnuká city lásky nebo záští k ženě, která nám je působí: nezamilujeme se ani nepocítíme

nenávist k chirurgovi, který nás bezbolestně operuje. Žena však, která nám nějakou dobu říkávala, že jsme jí vším, třebaže ona sama nebyla vším pro nás, žena, kterou rádi vídáváme, objímáme, máme na klíně, nemálo nás překvapí, jakmile si při nějakém náhlém odporu uvědomíme, že ji neovládáme podle své chuti. Tehdy v nás zklamání probouzí mnohdy zapomenutou vzpomínku na nějakou minulou úzkost, třebaže o ní víme, že podnět k ní nezavdala žena tato, nýbrž různé ženy jiné, jejichž zrady jsou stupňovitě rozestaveny v naší minulosti; ostatně, jak může mít člověk odvahu toužit po životě, jak může dělat byt' jen jediný pohyb, aby se ochránil před smrtí, ve světě, v němž láska je probouzena jenom lží a záleží jen v naší potřebě vidět naše utrpení ukonejšena bytostí, která je v nás vzbudila? Smutným východiskem ze sklíčenosti, do níž upadáme, jakmile tu prolhanost a nepodajnost odhalíme, je úsilí působit i proti její vůli, pomocí lidí, o nichž tušíme, že jsou jí bližší než my sami, na tu, která se nám vzpírá a která nám lže, působit na ni třeba i lstí, a tím vzbudit opovržení k sobě. Ale utrpení takové lásky je z těch, která neodolatelně působí, že chorý hledá jakousi iluzorní úlevu ve změně pozice.

Takových prostředků k jednání máme bohužel dost a dost! A hrůza takových lásek, které se zrodily jenom z neklidu, pochází z toho, že se stále sem tam vrtíme v kleci bezvýznamných řečí, ani nehledě k tomu, že ženy, k nimž ty lásky cítíme, se nám zřídka líbívají tělesně, protože si je nezvolil náš rozvážný vkus, nýbrž náhodnost kteréési úzkostné minuty, minuty do nekonečna prodlužované naší povahovou slabostí, která každého večera opakuje pokusy a snižuje se k uklidňujícím lékům.

Ovšem, má láska k Albertině nebyla nejubožejší z lásek, k nimž je z nedostatku vůle možno klesnouti, protože nebyla zcela platonická; dávala mi ukojení také tělesná a pak: byla rozumná. Ale to vše bylo nadbytečné. Mou mysl nezaměstnávalo to, co snad řekla rozumného, nýbrž to či ono slovíčko, které ve mně probudilo nějakou

pochybnost o jejím počínání; snažil jsem se vzpomnět si, řekla-li toto či ono, jak se při tom tvářila, v které chvíli to bylo, v odpověď na jakou otázku, vybavoval jsem si v mysli celý ten výjev její rozmluvy se mnou, v kterém okamžiku chtěla jít k Verdurinovým, po kterém mém slově se tak zakabonila. Ani kdyby bylo šlo o událost nejvýznamnější, nebyl bych se tak namáhal zjistit pravdu, zrekonstruovat správné ovzduší a přesnou náladu té chvíle. Někdy ovšem, když jsme dospěli k výši, na níž je nám už nesnesitelný, se nám podaří ten nepokoj na jeden večer úplně utišit. Na slavnost, na niž naše milovaná přítelkyně má jít a o jejíž pravé podstatě jsme už několik dní marně přemýšleli, jsme pozváni také my, naše přítelkyně si tam stále všímá jenom nás, mluví jenom s námi, my sami ji odvádíme domů a dočkáváme se tak, protože všechna náš nepokoj je rozptýlen, uklidnění stejně úplného, stejně zotavujícího, jako bývá mnohdy zotavujícím hluboký spánek po dlouhých pochodech. A takové uklidnění jistě stojí za to, abychom za ně zaplatili větší cenu. Ale nebylo by bývalo prostší, abychom si sami, dobrovolně nekupovali ty úzkosti, a to ještě dražší? Víme ostatně dobře, že, byť byly takové chvilkové úlevy sebe pronikavější, nepokoj a neklid přece zas nabude vrchu. Někdy dokonce bývá obnoven větou, jejímž účelem bylo přinést nám uklidnění. Obyčejně však svůj nepokoj jenom obměňujeme. Některé slůvko z té věty, která nás měla uklidnit, poštveme naše podezření na nějakou novou stopu. Požadavky naší žárlivosti a zaslepenost naší lehkověrnosti jsou větší, než mohla ta milovaná žena tušit.

Když nám sama, bez nátlaku a vyzvídání, přísahá, že ten či onen muž je jí jen a jen přítelem, nesmírně nás vzruší tou zprávou – neměli jsme o tom tušení – že jí byl přítelem. Zatím co nám vypravuje, aby nám ukázala svou upřímnost, jak spolu právě toho dne odpoledne pili čaj, při každém jejím slově nabývá před námi neviditelné, dosud netušené, stále jasnější podoby. Přiznává se, že ji žádal, aby se stala jeho milenkou, a my trpíme nesmírná muka proto, že jeho

návrhy dovedla poslouchat. Říká, že je odmítla. Ale už za chvíli, až si na její vypravování vzpomeneme, budeme rozvažovat, je-li to vypravování opravdu pravdivé, neboť mezi různými věci, jež nám řekla, nevidíme to nezbytné logické pouto, které bývá znakem pravdy spíš než vypravované věci. A pak, mluvila o tom s tak hroznou pohrdavostí: „Řekla jsem mu velice důrazně: ne“, s pohrdavostí, s níž se u lhoucích žen setkáváme ve všech společenských vrstvách. Přes to jí musíme poděkovat, že ho odmítla, povzbudit ji laskavým chováním, aby se nám příště zase svěřila s tak krutými důvěrnostmi. Jenom snad se odvážíme a poznamenáme: „Ale když vám dělal takové návrhy, proč jste svolila pít s ním čaj?“ – „Aby mi nemohl nic zazlívát a aby nemohl říkat, že jsem nebyla slušná.“ Ale to už se neodvažujeme odpovědět jí, že odmítnutím by možná byla dala najevo větší slušnost v poměru k nám.

Ostatně Albertina mě děsila, říkajíc mi, že právem, nechci-li jí křivdit, říkám, že nejsem její milenec, protože, dodávala, „je to taky pravda, že můj milenec nejste“. Nebyl jsem možná opravdu jejím milencem úplně, ale měl jsem si pak myslit, že všechno to, co jsme spolu dělali, dělávala také se všemi muži, o nichž mi slavnostně tvrdila, že není jejich milenkou? Jak to bylo zvláštní, že jsem dovedl obětovat vše touze znáti stůj co stůj vše, co Albertina myslí, s kým mluvívá nebo koho miluje! Vždyť tutěž zvědavou touhu jsem dříve pociťoval, pokud se týkalo Gilberty, vlastních jmen, věcí, které mi teď byly tak lhostejné. Uvědomoval jsem si, že Albertininy skutky samy o sobě jsou stejně nezajímavé. Ale zajímavé je, že naše první láska tou křehkostí, kterou zanechává našemu srdci, razí sice cestu láskám dalším, ale nedává nám – když přece všechny symptomy a utrpení při nich bývají stejné – také lék k jejich vyléčení.

Je ostatně třeba vědět to či ono? Což neznáme vždy už napřed lživost a také opatrnost takových žen, které mají co tajit? Je v tom možná mýlka? Takové ženy si z mlčení dělají ctnost, kdežto my naopak bychom je tak rádi přiměli, aby mluvily. A cítíme, že svému

spolčenci jistě tvrdily: „Neříkám nikdy nic. Ode mne se jistě nikdo nic nedoví, já nikdy nic nevyzradím.“ Dáváme své jmění, svůj život za nějakou bytost, a přece víme, že za deset let, dříve nebo později, bychom jí své jmění jistě odepřeli, bychom si svůj život raději nechali. Neboť jak bude ta bytost od nás už odpoutána, bude osamocena, nebude nám znamenat nic. Jsme k lidem poutáni těmi tisíci kořeny, těmi nesčetnými nitkami, jež tvoří vzpomínky na včerejší večer, naděje v zítřejší dopoledne, jsme k nim poutáni tím souvislým pásmem zvyků, z nichž se nemůžeme vymotat. Stejně jako jsou na světě lakomci, lakotící ze štědrosti, jsme my marnotratníci, rozhazující z lakoty, a svůj život spíše než nějaké bytosti obětujeme všemu tomu, co se jí podařilo kolem sebe upoutat z našich hodin, z našich dní, z toho, vedle čeho se nám život, ještě neprožitý, život poměrně budoucí zdá životem vzdálenějším, odpoutanějším, méně užitečným, méně naším. Bylo by třeba vymotat se z těch pout, která jsou o tolik významnější než ta bytost, ale všechna ta pouta v nás vytvářejí dočasné závazky k ní, povinnosti, pro něž se neodvažujeme opustit ji, protože se bojíme, že by o nás měla špatné mínění, kdežto později bychom se toho klidně odvážili, protože, jakmile by se od nás odpoutala, nebyla by ta bytost už námi a protože ve skutečnosti závazky (i kdyby v jakémisi zdánlivém rozporu měly vyústit v sebevraždu) tvoříme jenom sami k sobě.

Ani kdybych Albertinu nebyl miloval (nebyl jsem tím jist), její postavení u mne by nebylo nijak nezvyklé: žijeme jenom s tím, co nemilujeme, co jsme přiměli k životu s námi jenom proto, abychom zabili nesnesitelnou lásku, ať už jde o ženu, o krajinu nebo také o ženu, uzavírající v sobě nějaký kraj. Dokonce bychom se i báli začít znovu milovat, kdyby došlo znovu k rozchodu. K tomuto bodu jsem v poměru s Albertinou nedospěl. Jak její lži, tak její přiznání mi nikterak neusnadňovaly mou práci, spojenou s objasněním pravdy: její lži, tak četné, proto, že se nespokojovala lžemi každého tvora, který se domnívá, že je milován, nýbrž že byla ještě mimo to již

svou povahou lživá a ostatně tak nestálá, že i ve věcech, o nichž mi pokaždé říkala pravdu, na příklad v tom, co soudí o různých lidech, byla by mi pokaždé řekla něco jiného; a její přiznání proto, že, jsouce tak řídká, tak opatrná, nechávala mezi sebou, pokud se týkalo minulosti, veliké, úplně prázdné mezery, po jejichž celé délce jsem byl nucen její život narýsovat a k tomu všemu napřed poznat.

Pokud se týče přítomnosti – pokud jsem si mohl vyložit Františčina sybilská slova – Albertina mi nelhala jenom v jednotlivostech, nýbrž vůbec, a „jednoho krásného dne“ jsem měl uvidět všechno to, co Františka, jak se zdálo, věděla, co mi nechtěla říci a nač jsem se já neodvažoval zeptat se jí. Ostatně Františka patrně jen z téže žárlivosti, s níž před lety pomlouvala Eulalii, mluvila o nejnepravděpodobnějších věcech, o věcech tak neurčitých, že z nich bylo možné vybrat snad jen velmi nepravděpodobné obvinění, že má ubohá zajatá (milující ženy) dává přednost sňatku s mužem, jímž, jak se zdá, jistě nejsem já. I kdyby tomu tak bylo, jak by se to byla Františka – přes ty své radiotelepatie – dověděla? Albertininy řeči mi ovšem nemohly zjednat v této věci jistotu, protože bývaly denně stejně rozdílné jako barvy káči, skoro už zastavené. Zdálo se ostatně, že Františka tak mluvila opravdu ze záští. Nebylo dne, aby mi neřekla a abych za nepřítomnosti matčiny nevyslechl řeči takového druhu:

„Zajisté, jste hodný a nikdy nezapomenu, jakou vděčností jsem vám zavázána (to patrně, abych s její vděčností počítal), ale dům je zamořen od té chvíle, kdy zde laskavost usadila darebáctví, kdy vaše inteligence ochraňuje nejhloupější osobu, jakou kdy člověk viděl, kdy jemnost, způsobilost, duchaplnost, důstojnost ve všem, knížecí vzhled i skutečnost dávají se ovládnout a napálit a mne, která jsem už čtyřicet let v rodině, nechávají pokořovat neřestí, největší sprostotou a nízkostí.“

Františka zazlívala Albertině zvláště to, že jí, Františce, rozkazuje někdo, kdo není z naší rodiny, a to, že jí přibýlo domácí práce, únavy, která opravdu měla už vliv na zdraví naší staré služky (přes to však

Františka nechtěla, aby jí někdo pomáhal, říkajíc, „že to s ní ještě není tak zlé“, „že přece ještě není takové budižkničemu“). To by stačilo k vysvětlení toho jejího rozčilování, těch jejích nenávisných hněvů. Byla by ovšem chtěla, aby Albertina-Esther byla vypuzena. To bylo Františčino vroucí přání. A uklidněna by naše stará služebná bývala už tím, kdyby ji někdo utěšil. Ale podle mého mínění to nebylo jenom toto. Taková zášť se mohla zrodit jenom v přepracovaném, vyčerpaném těle. A Františce ještě více než ohledů bylo třeba spánku.

Albertina se šla vysvléci a já, abych měl hned zprávy, jsem zkusil zatelefonovat Ondřejce; vzal jsem sluchátko, vzýval jsem nelítostné bohyně, ale vzbudil jsem jenom jejich hněv, který mi vyjádřily jediným slovem: „Obsazeno“. Ondřejka opravdu právě s někým mluvila. Čekaje, až domluví, přemýšlel jsem, jak je to možné – když přece tolik malířů se snaží obnovit ženské portréty XVIII. století, v nichž důmyslné uspořádání plochy bývá záminkou k zachycení výrazů očekávání, nevrlosti, zájmu nebo zasněnosti – jak je to možné, že ještě žádný z našich moderních Boucherů nebo Fragonardů nenamaloval místo „Dopisu“ nebo „Klavíru“ atd. obraz, který by se mohl jmenovat „U telefonu“ a na němž by se na rtech poslouchající ženy bezděčně rýsoval úsměv tím pravdivější, že ví, že není viděn. Konečně mě Ondřejka slyšela: „Přijdete zítra pro Albertinu?“ a vyslovuje to jméno „Albertina“, myslil jsem na touhu, vzbuzenou ve mně Swannem, když mi v den slavnosti u kněžny de Guermantes řekl: „Přijďte navštívit Odettu“ a když jsem myslil na to, že přece jen je cosi silného v křestním jméně, které v očích každého, ba i Odetty mělo jenom v ústech Swannových ten smysl absolutně vlastnický.

Jak jsem býval pokaždé, když jsem byl zamilován, přesvědčen, že takové ovládnutí – vyjádřené jediným slůvkem – celého ženského života je jistě sladké! Ve skutečnosti však, když člověk nabude práva užívat toho slova, buď k tomu už zlhostejněl anebo zvyk lásku sice neotupil, ale změnil její slasti v bolesti. Lež je velmi málo, žijeme

uprostřed ní a jen se jí usmíváme, užíváme jí a nedomníváme se, že tím někomu škodíme, ale žárlivost jí trpí a vidí za ní více, než je tam skryto (naše přítelkyně odmítá často zůstat večer s námi a jde raději do divadla prostě proto, abychom neviděli, že toho dne špatně vypadá). Jak zaslepenou zůstává často k tomu, za čím je skryta pravda! Nemůže však dosáhnouti ničeho, neboť i ženy, které přísahají, že nebudou lhát, odmítly by, i kdybys jim přiložil nůž na krk, vyzpovídat se, jakou mají povahu. Věděl jsem, že já jediný jsem tímto způsobem mohl Ondřejce říci „Albertina“. A přece jsem cítil, že ani pro Albertinu, ani pro Ondřejku, ba ani pro sebe nejsem nic. A uvědomoval jsem si nemožnost, o niž se rozbíjí láska.

Domníváme se, že jejím předmětem je nějaká bytost, která může být před námi položena, uzavřena v nějakém těle. Bohužel, láska je rozšíření té bytosti na všechna místa prostoru a času, jež ta bytost kdy zaujímala a bude zaujímat. Nemáme-li v své moci její spojení s tím nebo oním místem, s tou nebo onou hodinou, nemáme ji v své moci. Nuže: Nemůžeme dosáhnouti všech těch míst. Ještě tak kdyby nám byla ukázána, mohli bychom se možná dostat až k nim. Takto však tápeme a nenalézáme je. Z toho pak vzniká nedůvěra, žárlivost, podezírání. Ztrácíme drahocenný čas na nesmyslné stopě a bez povšimnutí jdeme, netušíce to ovšem, kolem pravdy.

Ale to už jedna z těch popudlivých bohyní, jejichž služebnice jsou závratně čilé, byla popuzena nikoli tím, že mluvím, nýbrž tím, že neříkám nic. „Tak co je? Máte spojení... vypnu vás.“ Ale neudělala to a vykouzlivši Ondřejčinu přítomnost, obklopila ji jakožto veliký básník, jímž je každá slečna telefonistka, ovzduším příbytku, čtvrti, ba celého života Albertininy přítelkyně. „To jste vy?“ zeptala se mne Ondřejka, jejíž hlas byl mi v mžiku přinesen bohyní, která má výsadní moc obdařovat zvuky rychlostí větší než blesk. „Slyšte,“ odpověděl jsem, „jděte, kam chcete, kam vám bude libo, jenom k Verdurinovým nechodte! Musíte od toho zítra Albertinu stůj co stůj odvrátit.“ – „Právě zítra tam má jít.“ – „Ach!“

Ale byl jsem nucen přerušit se na chvíli a pohrozit Františce, neboť zdráhala-li se ještě stále – jako kdyby to bylo něco stejně nepříjemného jako očkování nebo stejně nebezpečného jako aeroplán – naučit se telefonovat (to by pak mohla sama vyřizovat telefonem věci, o nichž směla vědět), zato ihned vcházela do mého pokoje, jakmile jsem telefonoval něco, co právě jsem jí chtěl nejvíce zatajit. Když z pokoje vyšla – co nejdéle se ovšem pozdrževši odnášením různých věcí, které tam byly už od včerejška a byly by tam klidně mohly zůstat o hodinu déle, a zbytečným přikládáním do kamen, protože mi beztak bylo nemálo horko z její nevítané přítomnosti a ze strachu, že slečna mne „vypne“ – řekl jsem Ondřejce: „Promiňte, byl jsem tu vyrušován. Je to naprosto jisté, že má jít zítra k Verdurinovým?“ – „Naprosto jisté, ale mohu jí říci, že je vám to nemilé.“ – „Ale ne, naopak, je možné, že půjdu s vámi.“ – „Ach!“ ozvala se Ondřejka hlasem velmi rozmrzelým a jakoby polekána mou odvahou, která tím ovšem byla ještě zesílena. „Tak vás tedy opouštím a promiňte, že jsem vás pro takovou maličkost vyrušoval.“ – „Ale to nic,“ odpověděla Ondřejka a (protože teď, když používání telefonu zevšeobecnělo, rozšířilo se při telefonických rozhovorech užívání ozdobných, speciálně k tomu účelu tvořených větiček – jako dříve při „čajových dýcháncích“) dodala: „Velice mě potěšilo, že slyším váš hlas.“

Byl bych mohl říci totéž a ještě pravdivěji než Ondřejka, neboť velmi pozorně jsem při tomto rozhovoru vnímal její hlas, protože jsem si ještě nikdy nevšiml, že je tak odlišný od hlasů jiných žen. Připomněl jsem si hned jiné, zvláště ženské hlasy, jedny zpomalené přesností nějaké otázky a napjatou pozorností, jiné uspěchané lyrickým tokem toho, co povídaly; připomněl jsem si jeden po druhém hlasy dívek, s nimiž jsem se seznámil v Balbecu, potom hlas Gilbertin, a potom hlas mé babičky a hlas paní de Guermantes; zdál se mi každý jiný, každý jakoby odlitý podle řeči těch žen, z nichž každá hrála na jiný nástroj, a řekl jsem si, jak chudě zaznívají jistě

v ráji hlásky těch tří nebo čtyř andělů, zpívajících na plátnech starých mistrů, když jsem viděl, jak po desítkách, po stech, po tisících stoupá k Bohu harmonické a mnohozvukné pozdravení všech Hlasů. Neodložil jsem sluchátko, dokud jsem několika smírnými slovy nepoděkoval té, která vládne rychlosti zvuků, za to, že laskavě užila v zájmu mých ubohých slov moci, která je učinila stokrát rychlejšími než blesk, ale jedinou odpovědí mému díkůčinění bylo, že bylo přerušeno spojení.

Když se Albertina vrátila do mého pokoje, měla na sobě černé atlasové šaty, které značně přispívaly k tomu, aby vypadala ještě bledší a aby měla dokonalý vzhled zsinale, vášnivé Pařížanky, která je odbarvena nedostatkem vzduchu, velkoměstským ovzduším a možná také navyklou neřestností, a jejíž oči se zdály nepokojnější proto, že nebyly rozveselovány růžovostí lící.

„Hádejte,“ řekl jsem jí, „komu jsem právě telefonoval? Ondřejce!“ – „Ondřejce?“ zvolala Albertina hlučným, překvapeným a vzrušeným hlasem, nikterak vhodným po zprávičce tak prosté. „Doufám, že nezapomněla říci vám, že jsme nedávno potkali paní Verdurinovou.“ – „Paní Verdurinovou? Nevzpomínám si,“ odpověděl jsem, aby se zdálo, že mě to setkání nezajímá, a abych nezradil Ondřejku, která mi řekla, kam chce Albertina zítra jít.

Ale kdoví, zdali Ondřejka sama nezradí mne, zdali zítra Albertině neřekne, že jsem ji žádal, aby jí stůj co stůj zabránila navštívit Verdurinovy, a zdali jí už dávno nevyzradila, že jsem ji k podobným věcem ponoukal už několikrát. Tvrdívala mi sice, že o tom s Albertinou nemluvila, ale platnost takového tvrzení byla v mé mysli uváděna v pochybnost dojemem, že v poslední době zmizela z Albertininy tváře důvěra, kterou ve mne tak dlouho měla.

Zajímavé je, že už několik dní před tímto sporem jsem měl s Albertinou nějaký spor jiný, ale tehdy při tom byla Ondřejka. A Ondřejka, dávajíc Albertině dobré rady, vypadala vždy, jako by jí našeptávala rady špatné. „Hleď, nemluv tak, mlč,“ říkala jí jakoby

na vrcholu štěstí. Její tvář nabývala malinově růžové, suché barvy pobožných hospodyň, propouštějících jednoho po druhém své sluhy. Zatím co já jsem Albertině dělal neoprávněné, bezdůvodné výčitky, ona vypadala, jako by cucala cukrovou tyčinku. Potom se neubránila něžnému úsměvu: „Pojď, Bertičko, se mnou. Víš přece, že jsem tvá milá sestřička.“ Nebyl jsem jenom svrchovaně nepříjemně dotčen tímto nasládlým vývojem událostí; přemítal jsem, má-li Ondřejka Albertinu opravdu tak ráda, jak to dává najevo. Protože Albertina, která znala Ondřejku důkladněji než já, vždycky jenom pokrčila rameny, když jsem se jí ptal, je-li si úplně jista Ondřejčíným přátelstvím, a odpovídala mi vždy, že nikdo jiný ji na světě nemá tak rád, ještě dnes jsem přesvědčen, že Ondřejčino přátelství bývalo opravdové. Možná, že v její bohaté, ale venkovské rodině bychom našli ekvivalent této náklonnosti v některých krámech na Biskupském náměstí, v nichž jsou jisté sladkosti pokládány za „nejlepší, co je možné vymyslet si“. Ale vím, že já sám, třebaže jsem vždy dospíval k závěru opačnému, míval jsem o tom, že Ondřejka chce Albertinu kárat, dojem tak silný, že má přítelkyně se mi hned stávala sympatická a můj hněv pohasínal.

Utrpení v lásce chvílemi přestává, ale hned zase začíná v nějaké jiné podobě. Pláceme, vidíme-li, že žena, již milujeme, nevzrušuje se už ve styku s námi tak prudce jako dříve, nenabízí se nám už s takovou milostností jako na počátku, a trpíme ještě více, že tytéž city, jež ztratila pro nás, dává teď najevo jiným; potom jsme z tohoto utrpení vytrženi novou, ještě prudší bolestí, podezřením, že nám jistě lhala, když vypravovala, jak strávila svůj včerejší večer, kdy nás s někým patrně podváděla; ale i toto podezření se rozprchne, laskavé chování naší milenky k nám nás uklidní, ale vtom nás napadne nějaké zapomenuté slovo; někdo nám o ní řekl, že je vášnivá, kdežto mi ji známe jen klidnou; snažíme se představit si ty její šílené vášnivosti s jinými, cítíme, jak málo pro ni znamenáme, pozorujeme na ní, zatím co mluvíme, znuděný, nostalgický, smutný

výraz, díváme se jako na černé zamračené nebe na nehezské šaty, které obléká, když je s námi, nechávajíc pro jiné muže šaty, jimiž nás okouzlovala na začátku naší známosti. Naopak, jaká to chvilková radost, je-li k nám něžná! Ale vidouce ten jazýček, povystrčený jako výzva, myslíme na všechny ty, jimž tak často byla určena tato výzva, která možná i v mé společnosti, třebaže Albertina na ty ostatní nemyslíla, zůstala vlivem příliš dlouhého zvyku jenom mechanickým znamením. Pak se vrací pocity, že ji nudíme. Ale tato trýzeň se najednou scvrkne v maličkost, jakmile pomyslíme na mučivé neznámo jejího života, na všechna ta neznámá nám místa, na nichž bývala a možná ještě bývá v ty hodiny, kdy nejsme u ní, místa, na nichž je daleko od nás, na nichž není naše, na nichž je šťastnější než s námi. Taková jsou světélkování žárlivosti.

Žárlivost je démon, který nemůže být exorcizován a vrací se v podobách stále nových. A kdyby se nám podařilo vyplnit je všechny a mít milovanou ženu stále pro sebe, Duch Zla by na sebe vzal zase novou podobu, ještě dojemnější, podobu zoufalství, že jsme věrnosti dosáhli jen násilím, zoufalství, že nejsme milováni.

Mezi Albertinou a mnou stávala často přehrada mlčení, jehož příčinou bývaly patrně nějaké její drobné bolesti, o nichž však nemluvila, protože je pokládala za nenapravitelné. Třebaže bývala mnohdy večer velmi milá, nikdy už jsem u ní neviděl těch bezděčných citových projevů, jež jsem u ní znával v Balbecu, když na příklad řekla: „Jak jste přece jen hodný!“ a když se zdálo, že nejhlubší nitro jejího srdce přichází ke mně, nezdržováno žádnou z těch stížností, jež v sobě nosila teď a o nichž nemluvila, protože je patrně pokládala za nenapravitelné, nezapomenutelné a nevyslovitelné, které však přes to stavěly mezi ni a mne výmluvnou opatrnost v řeči nebo interval nepřekročitelného mlčení.

„A je možné zvědět, proč jste Ondřejce telefonoval?“ – „Chtěl jsem se jí zeptat, zdali by nic nenamítala proti tomu, kdybych se k vám zítra přidružil a odbyl si tak u Verdurinových návštěvu, kterou

jim slibuji už od prázdnin.“ – „Jak chcete. Ale upozorňuji vás, že je tam dnes ošklivá mlha a že zítra to bude zase takové. Říkám vám to, protože bych nechtěla, aby vám to nějak uškodilo. Jistě víte, že budu raději, půjdete-li s námi. Ostatně,“ dodala zamyšleně, „nevím ještě, půjdou-li k Verdurinovým. Chovali se ke mně tak laskavě, že bych vlastně měla... Po vás to přece jen byli lidé, kteří ke mně byli nejhodnější, ale mnohé drobnosti se mi u nich nelíbí. Je nezbytně třeba, abych si šla do ‚Louvru‘ nebo k ‚Samaritánce‘ koupit nějakou bílou náprsenku, protože tyto šaty jsou příliš černé.“

Pustit Albertinu samotnou do těchto velkoobchodů, v nichž je stále namačkáno tolik lidí, v nichž je tolik východů, že je možné vymlouvat se, že se nám nepodařilo najít svůj vůz, čekající o kus dále: ne, byl jsem odhodlán nesvolit k tomu, ale byl jsem hlavně nešťasten. A přece jsem si neuvědomoval, že už dávno jsem měl přestat s Albertinou se stýkat, protože vkročila teď pro mne do toho žalostného období, v němž bytost, rozesetá po prostoru a čase, není pro nás už ženou, nýbrž sledem událostí, jež si nemůžeme osvětlit, řadou nerozřešitelných problémů, mořem, jež se jako Xerxes směšně pokoušíme mrskat za trest za vše to, co pohltilo. Jakmile takové období začne, člověk je dělej co dělej poražen. Šťastní ti, kteří to zavčas pochopí, aby příliš neprodlužovali marný zápas, vyčerpávající, vysilující, na všech stranách uzavřený hranicemi obraznosti, v nichž se žárlivost zmítá tak zahanbeně, že týž muž, který dříve, jakmile se třeba jen pohled té, která byla stále po jeho boku, obrátil na vteřinu k někomu jinému, hned v tom viděl nějakou intriku a prožíval pro to nesčetná muka, smiřuje se později se vším tak, že ji nechává odcházet z domu samu, ba někdy i s mužem, o němž ví, že je to její milenec, dáváje tak před nepoznatelným přednost této muce aspoň známé! Je to otázka rytmu, jemuž se člověk přizpůsobí a jež potom sleduje ze zvyku. Nervózní by nedovedli nevyhovět pozvání na večeri, ale potom se léčí odpočinkem nikdy dost dlouhými; ženy ještě nedávno „lehké“ žijí v pokání; žárlivci, kteří, aby mohli

stopovat milovanou ženu, nedbali ospalosti, nedbali únavy, cítíce, že její touhy, čas a svět, tak rozlehlý a tak tajemný jsou silnější než oni, pouštějí je samy napřed do města, potom i na cesty a pak se s nimi rozcházejí. Žárlivost tím končí pro nedostatek potravy a trvala tak dlouho jenom proto, že po potravě pořád volala. Byl jsem ještě daleko od tohoto stavu.

Mohl jsem teď, jak často jsem chtěl, chodit s Albertinou na procházky. Protože brzy byly kolem Paříže vybudovány aviatické hangáry, které jsou pro aeroplány tím, čím jsou pro lodi přístavy, a protože od toho dne, kdy pro mne nedaleko zámku Raspelière takřka mytologické setkání s aviatikem, jehož let polekal mého koně, bylo jakoby jakýmsi obrazem svobody, často jsem na sklonku dne s oblibou volával za cíl našich vyjížděk – příjemných ostatně Albertině, vášnivě zamilované do všech sportů – některý z těch aerodromů. Bývali jsme tam oba lákáni tím neustálým životem odjezdů a příjezdů, který dodává v očích lidí, milujících moře, takového původu procházkám po přístavních hrázích nebo také jenom po břehu a v očích lidí, milujících nebe, potulkám kolem nějakého takového „aviatického střediska“. Každé chvíle jsme mezi odpočívajícími stroji, nehybnými a jakoby zakotvenými, viděli stroj, namáhavě tažený několika mechaniky, podobně jako bývá po písku vlečena lodice, o niž požádal turista, zatouživší projet se po moři. Potom byl spuštěn motor, stroj se pohnul, rozbíhal se a potom najednou se v pravém úhlu pomalu vznesl v strnulém, jakoby znehybněném zanášení vodorovné rychlosti, proměněné náhle ve velebné, kolmé stoupání. Albertina nedovedla ovládnout svou radost a vyptávala se na různá vysvětlení mechaniků, kteří se po vzletnutí aeroplánu vraceli. Letec zatím urazil zanedlouho kilometry; veliký člun, na nějž jsme nepřestali upírat oči, jevil se na blankytném nebi už jenom jako bod, skoro neviditelný, který ovšem poznenáhlu začne zas nabývat hmotnosti, velikosti a objemnosti, až přijde, protože „výlet“ se schýlí ke konci, chvíle návratu k letišti. A potom jsme,

Albertina i já, se závistí hleděli – ve chvíli, kdy seskočil na zem – na člověka, jenž si tak do těch samotářských končin pod širým nebem vyletěl ochutnat klidu a průzračnosti večera. Potom jsme se buď z letiště nebo z některého muzea nebo kostela, jež jsme navštívili, vraceli spolu k večeři. A přece jsem se nevracíval domů tak uklidněn, jak jsem býval v Balbecu za těch velmi řídkých výletů, které, jak jsem s pýchou vídával, trvávaly celé odpoledne a jež jsem potom vídával odrážet se jako krásné květnaté úseky od ostatního Albertinina života jakoby na prázdném nebi, před nímž tíše, bezmyšlenkovitě sníme. Albertinin čas mi tehdy nenáležel v kusech tak dlouhých jako dnes. A přece se mi tehdy zdával mnohem více mým, protože jsem přihlížel – má láska se z nich radovála jako z nějaké zvláštní přízně – jenom k hodinám, jež trávila se mnou; teď naopak – protože má žárlivost v nich nepokojně hledala možnost nějaké zrady – jenom k hodinám, jež trávila beze mne.

A několik takových hodin by chtěla mít zítra. Bylo by třeba volit: buď přestat trpět nebo přestat milovat, neboť podobně jako je na začátku vytvářena touhou, láska je později udržována jenom bolestnou úzkostí. Cítil jsem, že část Albertinina života mi uniká. Láska v bolestné úzkosti – stejně jako v šťastné touze – je vyžadování všeho. Nevzniká, netrvá, leda zbývá-li ještě nějaká nedobyta část. Člověk miluje jenom to, co nemá v moci celé. Albertina lhala, když mi řekla, že k Verdurinovým patrně nepůjde, stejně jako jsem lhal já, když jsem jí řekl, že k nim jít nechci. Snažila se jenom zabránit mi, abych s ní nešel, a já náhlým ohlášením záměru, který jsem nikterak nemínil vykonat, chtěl jsem se v ní dotknouti místa, o němž jsem tušil, že je v ní nejcitlivější, chtěl jsem dopadnout, zasáhnout touhu, již mi zatajovala, a přinutit ji, aby se přiznala, že má společnost by jí zítra zabránila ukojit ji. To konec konců udělala tím, že najednou už nechtěla k Verdurinovým jít.

„Nechcete-li jít k Verdurinovým,“ řekl jsem jí, „v Trocaderu je skvostné benefiční představení.“ Vyslechla mou radu, aby tam šla,

tváříc se velmi žalostně. Začal jsem se k ní chovat tvrdě, podobně jako v Balbecu v době své první žárlivosti. Její tvář zrcadlila zklamání; a já jsem k pokárání své přítelkyně užíval týchž důvodů, jichž se, kárajíce před lety, když jsem byl ještě malý, mne, dovolávali tak často moji rodičové a jež se mému nepochopenému dětství zdávaly nerozumné a kruté. „Ne,“ říkal jsem Albertině, „přes to, že vypadáte tak smutně, nemohu vás litovat; litoval bych vás, kdybyste byla nemocná, kdyby se vám stalo nějaké neštěstí, kdyby vám umřel někdo z rodiny; vás by to ovšem možná nikterak netrápilo, soudě podle toho, jak plýtváte falešnou citovostí pro nic a za nic. Já si ostatně nijak nevážím citovosti lidí, kteří se tváří, jako by nás bůhvíjak milovali, ale při tom nám nedovedou prokázat sebe menší službičku a jsou v svých myšlenkách, obrácených k nám, tak roztržiti, že zapomínají odnést dopis, který jsme jim svěřili a na němž závisí naše budoucnost.“

Tato slova – ježto většina toho, co říkáme, je jenom recitace – jsem všechna slyšel od matky, která mi ráda vysvětlovala, že nesmíme zaměňovat cítění pravé, to, čemu, jak říkala, Němci, jejichž řeči se přes odpor mého otce k tomuto národu velmi obdivovala, říkali „Empfindung“ a citlivůstkářství – „Empfindelei“. Jednou, když jsem plakal, mi dokonce řekla, že i Nero byl možná nervózní a přes to nebyl lepší. Ve skutečnosti – tak jako ty byliny, růstem se rozpolťující – v pohledu citového děcka, jímž jsem jedině býval, stál teď proti ní muž opačný, plný porozumění, přísnosti k chorobné citlivosti jiných, muž podobný tomu, čím moji rodičové bývali mně. Protože každý musí v sobě nechat pokračovat život svých předků, rozvázný a ironický člověk, který ve mně na počátku nebyl, dostihl patrně člověka citového a bylo docela přirozené, že také já jsem se stal takovým, jací bývali moji rodičové.

Ba více: ve chvíli, kdy se toto nové já vytvářelo, našlo už úplně připravenou svou řeč, a to ve vzpomínce na ironickou a káravou řeč, kterou jsem dříve slýchal já sám, kterou jsem teď měl já přednášet jiným a která splývala z mých rtů docela přirozeně, buď

že jsem ji vyvolal mimetismem a asociací vzpomínek nebo také že rozkošná a tajuplná zaklínání plodivé moci nakreslila ve mně, bez mého vědomí, jako na list nějaké byliny, tytéž mluvní přízvuky, táž gesta, tytéž postoje, jaké mívali lidé, z nichž jsem vzešel. Neboť někdy, když jsem mluv s Albertinou chtěl dělat hodně rozumného, zdávalo se mi, že slyším babičku; ostatně mé matce (tolik temných podvědomých proudů utvářelo ve mně dokonce i nepatrné pohyby mých prstů tak, že si počínaly stejně jako prsty mých rodičů) se také stávalo, že čekávala, když jsem zaklepal já, že uvidí vcházet otce; tak podobným způsobem jsem klepával.

Slučování kontrérních prvků je zákonem života, principem plodnosti, a jak uvidíme, příčinou mnohých neštěstí. Obyčejně se nám protiví to, co je nám podobné, a naše vlastní nedostatky, viděny zvenčí, se nám hnusí. A oč více ještě někdo, kdo překročil už věk, v němž bývají dávány najevo docela naivně, a kdo i v nejvášnivějších okamžicích uchovává ledově studenou tvář, odsuzuje tytéž nedostatky, jestliže je dá nějak najevo někdo jiný, mladší, prostomyslnější nebo hloupější. Jsou citoví lidé, jimž jsou svrchovaně nepříjemné slzy v očích jiných lidí. Právě příliš veliká podobnost působí, že v rodinách vládne mnohdy rozkol přes vzájemnou lásku, ba rozkol bývá tím větší, čím větší je láska.

Možná, že u mne a u mnohých jiných ten druhý člověk, jímž jsem se stal, byl prostě jednou podobou toho prvního, vzrušeného a citového k sobě samému, ale kazatelsky moudrého k jiným lidem. Možná, že tomu tak bylo u mých rodičů podle toho, posuzoval-li je člověk samy o sobě nebo v jejich poměru ke mně. A pokud se týče mé babičky a matky, bylo příliš patrné, že jejich přísnost ke mně bývala chtěná, ba stála je hodně sebezpřemáhání, ale možná že i u mého otce byla chladnost jenom vnějším vzhledem jeho citlivosti? Neboť právě lidskou pravdu tohoto dvojího vzhledu: vzhledu ze stanoviska života vnitřního a vzhledu ze stanoviska společenských vztahů, vyjadřovala možná tato slova, která se mi dříve zdávala stejně falešná v mém

obsahu jako úplně všední v své formě a jichž užívali lidé mluvíce o mém otci: „Pod svým ledovým chladem tají neobyčejnou citovost; v jeho povaze je zvláště skromnost citovosti.“

Nebyly vlastně ztajeny ustavičně tajné bouře pod tímto klidem, který býval promíšen občas mravokárnými úvahami nebo ironií k příliš nápadným projevům citovosti a který byl charakteristickou známkou jeho povahy, který však jsem se teď také já snažil dávat najevo ve styku s lidmi a jehož jsem se nedovedl zřít zvláště v některých situacích s Albertinou?

Myslím, že toho dne bych málem byl rozhodl náš rozchod a můj odjezd do Benátek. To, co mě znovu připoutalo k Albertině, souviselo s Normandií, ne snad že by Albertina byla projevila úmysl jet do tohoto kraje, v němž jsem na ni žárlil (protože jsem měl štěstí, že její plány se nikdy nedotýkaly bolestných místech mé vzpomínky), nýbrž proto, že, když jsem řekl: „To je, jako kdybych s vámi mluvil o té přítelkyni vaší tety v Infrevillu,“ odpověděla hněvivě, jsouc šťastna – jako každý člověk, když chce v hádce mít co nejvíce důkazů pro sebe – že mi může ukázat, že se mýlím a ona že má pravdu: „Vždyť má teta v Infrevillu jakživ nikoho neznala a ani já jsem tam nikdy nebyla!“

Zapomněla na lež, již si jednou v Balbecu vymyslíla o nedůtklivé dámě, k níž byla stůj co stůj nucena jet na čaj, i kdyby pro tuto návštěvu měla ztratit mé přátelství a zemřít sebevraždou. Nepřipomněl jsem jí to. Ale byl jsem tím zkormoučen. A odložil jsem úplný rozchod zase na pozdější dobu. K lásce není třeba upřímnosti, ba ani obratnosti ve lži. Nazývám zde láskou vzájemné trýznění. Toho odpoledne se mi nezdálo nijak pokárání hodným to, že jsem s ní mluvil tak, jak má tak dokonalá babička mluvívala se mnou, ani to, že jsem své rozhodnutí doprovázet ji k Verdurinovým řekl s prudkostí svého otce, jenž nám každé své rozhodnutí oznamoval způsobem, který nám mohl způsobit vzrušení, co nejnepříjemněji se různící od toho rozhodnutí, takže pak snadno mohl říkat, že je

nesmyslné dávat pro takovou maličkost najevo takovou sklíčenost, vyplynuvší ovšem prostě z rozruchu, který v nás vzbudil. Protože – stejně jako neústupná moudrost mé babičky – tyto libůstky mého otce doplnily ve mně citovost, s níž se předtím dlouho nemísily, a protože se mne po celé dětství tolik natrápily, ta má citovost je teď uplatňovala přesně na místech, jež mohly nejúčinněji zasáhnout: není lepšího udavače nad bývalého zloděje, není lepšího zrádce nad občana státu, s nímž bojujeme. V některých prolhaných rodinách bratr, navštívivší bratra bez zjevného důvodu a požádavší ho při odchodu jen tak, jakoby mimochodem, už na prahu dveří o nějakou informaci, k níž se tváří, jako by ji ani neposlouchal, naznačuje tím svému bratru, že právě tato informace byla cílem jeho návštěvy, neboť navštívený bratr dobře zná tu nevšímavou tvářnost, ta slova, vyslovená jakoby v závorce teprve v poslední vteřině, zná je, protože sám jich nejednou užil. Stejně jsou také v patologických rodinách spřízněné citlivosti, bratrské povahy, zasvěcené do této němé mluvy, která pomáhá k tomu, aby si členové takové rodiny rozuměli, i když mlčí. Proto také kdo může být více znervózňující než člověk nervózní? A pak, možná, že mé chování v těchto případech mívalo nějakou příčinu všeobecnější, hlubší. V takových krátkých, ale nevyhnutelných chvílích, kdy nenávidíme někoho, koho milujeme – v těch chvílích, které s lidmi, jež nemilujeme, trvají někdy celý život – člověk se nechce zdát dobrým, aby nebyl litován, nýbrž co nejhorším a zároveň co nejšťastnějším, aby naše štěstí bylo opravdu nenávisti hodno a aby zjišťovalo a ztrpčovalo duši příležitostného nebo trvalého nepřítele. Před kolika lidmi jsem se lživě nepomlouval jenom proto, aby se jim mé „úspěchy“ zdály nemravnými a aby je tím více popudily proti mně! Opačnou cestu bylo by třeba sledovat: místo, abychom je tak usilovně zatajovali, měli bychom bez jakékoli hrdosti ukazovat, že naše city jsou dobré. A to by bylo snadné, kdybychom dovedli nikdy nenávidět a vždy milovat. Neboť to pak bychom byli neskonale šťastni, že říkáme

jenom to, co může obšťastnit také naše bližní, co je může rozněžnit, co v nich může probudit lásku k nám.

Trochu jsem si to ovšem také vyčítal, že se k Albertině chovám tak dráždivě a říkal jsem si: „Kdybych ji nemiloval, byla by mi vděčnější, protože to pak bych na ni nikdy nebyl zlý; ale ne, ono by se to vyrovnalo, protože bych pak byl také méně něžný.“ A byl bych jí na své ospravedlnění mohl říci, že ji miluji. Ale vyznání této lásky, nehledě k tomu, že by Albertině neřeklo nic nového, by ji proti mně zatvrdilo možná víc než všechny ty drsnosti a všechny ty příkrosti, jejichž jedinou omluvou byla právě láska. Být drsný a příkrý k tomu, koho milujeme, je tak přirozené! Jestliže nám náš zájem o své bližní nebrání, abychom se k nim nechovali vlídně a abychom neposuzovali shovívavě jejich tužby, je příčinou toho to, že ten zájem je lživý. Bližní je nám lhostejný a lhostejnost neponouká k zlobivosti.

Večer míjel. Nesměli jsme ztrácet mnoho času, chtěli-li jsme se smířit a líbat, ještě než Albertina odejde spát. Ani já ani ona ty smířovačky ještě nenačala. Cítě, že se opravdu zlobí, využil jsem toho ke zmínce o Estheře Lévyové: „Bloch mi řekl (nebylo to pravda), že jste dobře znala jeho sestřenici Estheru.“ – „Ani bych ji nepoznala,“ řekla Albertina bezvýrazným hlasem. „Viděl jsem její fotografii,“ dodal jsem hněvivě. Nedíval jsem se na Albertinu, když jsem to říkal, takže jsem neviděl výraz její tváře, který by býval jedinou odpovědí, protože neřekla nic.

To, co jsem v takové večery pociťoval v Albertinině přítomnosti, nebývalo už uklidnění matčina polibku v Combray, nýbrž naopak úzkost oněch večerů, kdy mi matka sotva řekla dobrou noc nebo vůbec nepřišla do mého pokoje, buď že se na mne hněvala nebo že byla zdržena návštěvami. Tato úzkost – nejenom její promítnutí do lásky, ne, ta úzkost sama, která se jednu dobu specializovala v lásce, která se držela jenom jí, když došlo k dělení, k rozštěpení vášní, šířila se teď, jak se zdálo, zase na vše, stavši se zase nedělitelnou stejně jako v mém dětství, jako kdyby všechny mé city, rozechvěné,

že nemohou Albertinu udržet u mého lože jako milenku a zároveň jako sestru, jako dceru a také jako matku každodenního „dobrou noc“, matku, po níž jsem zase začínal pociťovat chlapeckou touhu, začaly se shromažďovat, sjednocovat v raném večeru mého života, který vypadal, jako by měl být krátký jako zimní den. Ale přestože jsem pociťoval úzkost svého dětství, změna bytosti, která ji ve mně probouzela, rozdíl citu, který mi vnukala, ba i proměna mé povahy mi naprosto znemožňovala dožadovat se jejího ukonejšení – tak jako před lety u matky – od Albertiny.

Nedovedl jsem už říci: jsem smuten. Omezoval jsem se – smrt máje v duši – na hovor o věcech lhostejných, které mě nikterak nepřiváděly blíž k nějakému šťastnému řešení. – Přeshlapoval jsem na místě v bolestných všednostech. A s tím intelektuálním sobectvím, které nás, jakmile se nějaká docela bezvýznamná pravda vztahuje k naší lásce, ponouká, abychom oslavovali člověka, který ji našel – našel možná stejně náhodně, jako vykladačka karet, která nám předpověděla nějakou událost, banální, ale skutečivší se od té doby – nebyl jsem dalek toho, abych Františku stavěl nad Bergotta a nad Elstira prostě proto, že mi v Balbecu řekla: „Tato dívka vám bude dělat samé mrzutosti.“

Každá minuta mě přibližovala k Albertininu přání „dobré noci“, jež mi nakonec řekla. Ale toho večera mě její polibek, v němž nebyla vůbec přítomna a jenž mne minul, zanechal tak úzkostlivého, že jsem se za ní se srdcem rozechvěným díval, jak jde až ke dveřím, mysle si: „Chci-li najít nějakou záminku k tomu, aby se vrátila, aby se tu zdržela, aby se se mnou smířila, musím si pospíšet, ještě několik kroků a vyjde z mého pokoje, už jenom dva, jenom jeden, otáčí kliku, otvírá, už je pozdě: zavřela za sebou!“ Možná, že přes to nebylo pozdě. Jako před lety v Combray, když ode mne matka odešla neuklidnivši mě polibkem, chtěl jsem se rozběhnout za Albertinou, cítil jsem, že nebudu mít pokoj, dokud ji zas neuvidím, že shledání s ní stane se teď čímśi tak nesmírným, jako ještě nikdy, a že, nepodaří-li se mi zbavit

se i bez rozmluvy s ní toho zármutku, zvyknu si možná chodit k Albertině žebrat o smír. Vyskočil jsem z postele, když byla už v mém pokoji, a chodil jsem sem tam chodbou, doufaje, že Albertina vyjde a zavolá mě; zůstal jsem tiše stát před jejími dveřmi, abych snad nepřeslechl nějaké tlumené zavolání, a pak jsem se ještě vrátil na chvíli do svého pokoje podívat se, zdali v něm má přítelkyně na štěstí nezapomněla kapesník, ruční kabelku nebo vůbec něco, co by mi mohlo poskytnout záminku k vkročení do jejího pokoje (řekl bych, že jsem se bál, že bude tu zapomenutou věc možná postrádat). Ale ne, nenašel jsem nic. Vrátil jsem se na své stanoviště před její dveře, ale v jejich skulinách nebylo už světlo. Albertina zhasla a ulehla; a já jsem tam bez hnutí zůstal stát, doufaje v jakousi šťastnou náhodu, která nepřicházela; a teprve dlouho potom jsem se zkřehlý vracel pod své pokrývky a proplakal jsem zbytek noci až do rána.

Proto také jsem se někdy uchyloval ke lsti, jíž jsem dosahoval polibku od Albertiny. Věda, jak rychle, jakmile se položí, usne (ona to věděla také, neboť vždy, když si lehla, hned si vyzouvala pantoflíčky, jež jsem jí dal, a stahovala si z prstu prsten, jež kladla vedle sebe, jak to před spaním dělávala v mém pokoji), věda také, jak má spánek hluboký a probouzení těžké, odešel jsem si pod nějakou záminkou pro něco a přinutil jsem ji, aby si zatím, než se vrátím, lehla na mou postel. Když jsem se vrátil, Albertina už spala a já jsem před sebou viděl tu druhou ženu, jíž se stávala, jakmile jsem ji viděl přímo zpředu. Hned však měnila svou osobnost, jakmile jsem se natáhl vedle ní a viděl ji zase z profilu. Mohl jsem položit ruku na její ruku, na její rameno, na její tvář: Albertina spala dál. Mohl jsem vzít její hlavu, obrátit ji, přitáhnout si ji ke rtům, obejmout ji kolem krku: spala dále jako natažené hodinky, jako zvíře, žijící stále, byť jsme je umístili do jakékoli polohy, jako plazivá bylina, na příklad svačec, vyrážející stále své úponky, byť jsme mu přistrčili jakoukoli oporu. Jenom její dech býval obměňován každým mým dotykem, jako kdyby byla nástroj, na němž bych hrál nápěv tím,

že bych z různých jeho strun vyluzoval různé tóny. Má žárlivost se upokojovala, protože jsem cítil, že Albertina se stala bytostí, která dýchá a která není ničím jiným, jak tomu nasvědčoval ten pravidelný dech, jímž se projevuje tato čistě fyziologická funkce, která, jsouc úplně vzdušná, nemá hutnost ani slova ani mlčení; a v té dočasné neznalosti všeho zla byl její dech, vycházející spíše z dutého rákosu než z lidské bytosti, opravdu rajský, byl to čistý andělský zpěv pro mne, jenž jsem v takových chvílích cítil, že Albertina nepodléhá žádnému vlivu nejen hmotně, ale ani myšlenkově. A přece jsem si najednou řekl, že v tom dechu se možná tetelí mnoho lidských jmen, přinášených tam pamětí. Někdy se dokonce k této hudbě pojl lidský hlas. Albertina řekla ze spánku několik slov. Jak rád bych byl zachytil jejich smysl! Stávalo se, že slovo nějaké ženy, o níž jsme mluvili a jež dráždila mou žárlivost, ozvalo se z jejích rtů, ale netrýznilo mě, protože se zdálo, že tam bylo přineseno jenom vzpomínkou na rozhovor, který o tom se mnou měla. Přece však jednou večer, když se, oči majíc ještě zavřené, napolo probudila, obracejíc se ke mně řekla: „Ondřejko!“ Zatajoval jsem své vzrušení. „Tobě se něco zdá. Já nejsem Ondřejka,“ řekl jsem jí směje se. Také ona se usmála: „Ale ne, chtěla jsem se tě zeptat, co ti to dnes Ondřejka řekla.“ – „Já bych spíš řekl, žeš tak vedle ní někde ležela.“ – „Ale ne, jakživa,“ řekla. Jenže, než mi takto odpověděla, zakryla si na okamžik tvář dlaněmi. Její mlčení byla tedy jenom závoji, její povrchové něžnosti tedy jenom zakrývaly tisíce vzpomínek, které by mě byly zdrtily, její život byl tedy pln těch věcí, jejichž posměšné vypravování a veselé komentování tvoří látku našich každodenních hovorů o jiných, lhostejných nám lidech, věcí ovšem, které se nám, dokud na člověku, jehož se týkají, lpíme srdcem, zdají tak vzácným objasněním jeho života, že bychom za poznání toho spodního, utajeného života rádi dali svůj vlastní život. To se mi pak její spánek jevíval jako jakýsi zázračný, kouzelný svět, v němž chvílemi od pozadí sotva průsvitného vyvstává vyznání nějakého tajemství, jež nepochopíme. Obyčejně

však se zdálo, že Albertina našla ve spánku zase svou nevinnost. V poloze, kterou jsem jí dal já, kterou si však ona ve spánku rychle přisvojila, vypadala, jako by se svěřovala do mé moci! Z její tváře zmizel každý výraz lstivosti nebo hrubosti a zdálo se, že mezi ní a mnou, k němuž zdvihala paži a na něhož kladla ruku, je úplná odevzdanost, nerozlučné spojení. Ostatně její spánek ji neodděloval ode mne a ponechával v ní vědomí o naší lásce; jeho výsledkem spíše bylo zapomenutí na vše ostatní; objal jsem ji, řekl jsem jí, že na okamžik odejdu, ona pootvírala oči, nechápavě – byla už noc – mi namítla: „Ale kam teď jdeš, drahý...“ (nazvavši mě svým křestním jménem) a hned zas usínala. Její spánek byl jenom jakýmsi dočasným zánikem ostatního života, jakýmsi trvalým mlčením, jímž chvílemi proletovala důvěrná slovíčka něhy. Jejich seskupením by byl složen nesmíšený hovor, tajná intimnost čisté lásky. Albertinin tak klidný spánek mě uchvacoval, tak jako plní nadšením matku, která v tom vidí jakousi dobrou vlastnost, dobrý spánek jejího dítěte. A její spánek býval opravdu dětský. Její probuzení také, a při tom bývalo, ještě než si uvědomila, kde je, tak přirozené, tak lásky plné, že jsem mnohdy s hrůzou přemítal, neměla-li předtím, než žila se mnou, zvyk nespávat sama a nalézat při probuzení někoho po svém boku. Ale její dětský půvab býval silnější. Zase jako nějaká matka jsem se divíval, že se vždy probouzí v tak dobré náladě. Po několika vteřinách nabývala vědomí a hned řekla několik milých slov, nikterak spolu nespjatých, prostá ranní zapípnutí. Jakýmsi přesunem míst nabyl její krk, obyčejně málo nápadný, teď naopak skoro příliš krásný, nesmírného významu, který její oči, spánkem zavřené, ztratily, ty její oči, které se mnou obyčejně rozmlouvaly a s nimiž jsem, jakmile nad nimi zapadla víčka, nemohl už mluvit. Podobně jako zavřené oči obdařují tvář nevinnou, vážnou krásou, vymýtivše z ní vše, co na ní až příliš vyjadřují pohledy, také v těch, nikoli nesmyslných, ale delšími pomlčkami rozdělených slovech, jež Albertina pronášela při svém probuzení, bývala jakási čistá krása,

nešpiněná každou chvílí (tak jako hovor v bdělém stavu) navyklými slovními obraty, otřepanými frázemi, chybnými výrazy. Ostatně, kdykoli jsem se rozhodl, že Albertinu vzbudím, mohl jsem to udělat bez obavy, protože jsem věděl, že její probuzení nebude nijak souviset s večerem, který jsme právě strávili, nýbrž že vyjde z jejího spánku, jako vychází z noci svítání. Jakmile pootevřela s úsměvem oči, nabídla mi svá ústa a já jsem hned, ještě než něco řekla, okusil jejich svěžesti, uklidňující jako svěžest mlčící ještě zahrady před rozedněním.

Druhého dne po tom večeru, kdy mi Albertina řekla, že možná půjde a potom zas že nepůjde k Verdurinovým, probudil jsem se časně zrána a má radost mi ještě v polospánku vyradila, že venku je – vsunut do zimních měsíců – jarní den. Pod mými okny lidové náměty, jemně napsané pro různé nástroje, od rohu lepiče rozbitého porculánu nebo od trubky proplétáče židlí až po píšťalu kozáčka, který v takovém krásném dni vypadal jako nějaký sicilský pastýř, ladily zlehka ranní vzduch k „ouvertuře slavnostního dne“. Sluch, ten rozkošný smysl, přináší nám společnost ulice, načrtáváje nám všechny její linie, nakresluje nám všechny podoby, které jí procházejí, ukazuje nám její barvy. Plechové rolety pekařovy a mlékařovy, stažené včera večer nad všemi možnostmi ženského štěstí, zdvihaly se teď jako lehké kladky lodi, která napíná plachty a vypluje, přejíždějíc čiré moře, po snech mladých prodavaček. Tento zvuk vytahované plechové rolety by v některé jiné čtvrti býval možná mou jedinou ranní radostí. Ale v této čtvrti jsem míval hned po probuzení požitek ze sta jiných zvuků, z nichž bych nebyl chtěl zaspáním ztratit ani jediný. Kouzlem starých aristokratických čtvrtí je právě to, že jsou aristokratické a zároveň také lidové. Podobně jako je v dřívějších dobách katedrály mívaly opodál svých portálů (které od nich někdy dostaly i jméno jako na příklad portál katedrály rouenské, zvaný „Knihkupecký“ proto, že před ním rozbíjeli pod širým nebem své stánky prodavači knih) různí

drobní a ovšem potulní živnostníci chodívali kolem vznešeného guermantského paláce a připomínali chvílemi dávnou církevní Francii. Neboť jejich vyvolávání, jež křičeli do vrat a oken okolních menších domů, nepodobalo se mimo řídké výjimky v ničem písni. Lišilo se od ní právě tak, jako deklamace – sotva zbarvená nepostřehnutelnými variacemi – Borise Godunova a Pellea; zato však připomínalo kněžské odříkávání žalmů při mši, jejímž nevinným, jarmarečním, a přece napolo liturgickým protějškem jsou tyto pouliční scény. Nikdy jsem z nich nemíval radost tak velikou jako od té doby, kdy se ke mně přistěhovala Albertina; všechny ty hlasy a zvuky se mi zdávaly radostným signálem jejího probouzení a tím, že ve mně budily zájem o život venku, nutily mě, abych tím lépe cítil uklidňující moc té drahé přítomnosti, tak trvalé, jak jsem si to přál. Některé z potravin, jež prodavači na ulici vyvolávali a jež jsem já osobně nenáviděl, Albertině velmi chutnávaly, takže Františka pro ně posílávala mladého sluhu, trochu se možná stydícího, že je směšován s plebejským davem. Docela jasně ke mně v té tiché čtvrti (v níž hluk Františku už nesoužíval a mne dokonce blažival) doléhaly – každá se svou zvláštní modulací – věty, recitované těmi prostými lidmi podobně, jako by byly přednášeny v té, tak lidové hudbě v „Borisovi“, kde počáteční tón je sotva znatelně obměněn měkkou modulací, již se přechází k tónu jinému – v hudbě davové, která je spíše prostou mluvou než hudbou. Bývalo to: „Hoj! donky, donky po dvou a za dva donky!“ které svolávalo lidi ke kornoutům, v nichž byly prodávány tyto ošklivé škebličky, které by se mi, nebýt Albertiny, byly protivily, stejně ostatně jako hlemýždi, jež jsem slyšel prodávat v téže době. Zde připomínal prodavač sotva lyrickou deklamaci Mussogorgského, ale nejenom ji. Neboť když byl skoro „řekl“: „Hlemýždi, čerství, krásní hlemýždi,“ s maeterlinckovským smutkem a mlhavostí, hudebně vyjádřenou Debussym, prodavač hlemýžďů v jednom z těch bolestných finále, jimiž se autor *Pellea* tak přibližuje k Rameauovi („Musím-li být přemožena, musíš být

vítězem nade mnou ty?“) dodal se zpěvavou zadumaností: „Dávám jich tučet za patnáct...“

Nikdy jsem nemohl dobře pochopit, proč bývala tato zcela jasná slova odzpívána tónem tak nevhodným, tak tajuplným jako to tajemství, jehož vinou se všichni tváří tak smutně v starém paláci, do něhož se Melisandě nepodařilo vnést trochu radosti, a hlubokým jako myšlenka starce Arkela, který se snaží slovy velmi prostými vyslovit všechnu moudrost a osudovost. Dokonce i tóny, jimiž s vzrůstající lahodou zaznívá hlas starého krále allemondského nebo hlas Golodův, když říkají: „Neví se, co je tu; může se to zdát zvláštní, není možná událostí zbytečných“ nebo také: „Netřeba se lekat, byl to jen ubohý tajemný drobný tvor jako každý jiný,“ byly tytéž, jichž užil prodavač hlemýžďů, opakuje svou kantilénu: „Dávám jich tučet za patnáct...“ Ale toto jeho metafyzické zabědování nemělo kdy doznít na břehu nekonečna, protože bylo přehlušeno hlasitým zatraoubením. Tentokrát nešlo o potraviny, neboť slova libreta zněla: „Stříhat psy, stříhat kočky, ocasy i uši.“

Fantazie a duchaplnost každého prodavače nebo prodavačky obměňovaly ovšem často slova všech těch popěveků, jež jsem slyšel z postele. Přes to však obřadná krátká pomlčka uprostřed slova, zvláště když bylo opakováno, stále budila vzpomínku na staré kostely. Na svém vozíku, taženém oslicí a zastavujícím se před každým domem, do jehož dvorů jeho pán vcházel, vetešník, třímaje v ruce bič, odříkával jako zpěvák žalmů: „Koupím, prodám staré šaty, staré ša... ty!“ se stejnou pomlčkou v posledním slově, jako kdyby zpíval v kostele: „Per omnia saecula saeculo... rum“ nebo: „Requiescat in pa... ce,“ třebaže vetešník sotva věřil ve věčnost svých šatů a jistě je nenabízel jako rubáše pro odpočinek věčný. A stejně, protože nápěvy se začínaly křížit a proplétat už od té ranní hodiny, kterási hokynářka, tlačíc před sebou vozíček, prozpěvovala svou litanii v rozdělení gregoriánském:

Křehoučké, zeleňoučké,
mám krásné artičoky,
arti..... čok!

přestože pravděpodobně nevěděla vůbec nic o antifonári ani o sedmi tónech, z nichž čtyři symbolizují vědy quadrivia a tři vědy trivía.

Vyluzuje z píšťaly nebo z dud popěvky svého jižního rodného kraje, jehož slunný jas se dobře shodoval s krásnými dny, nějaký muž v blůze, držící v ruce býkovec a na hlavě mající baskickou čapku, zastavoval se před vraty. Byl to kozáček s dvěma psy a se stádečkem koz. Přicházel zdaleka, takže se v naší čtvrti objevoval dost pozdě; a hned se sbíhaly ženy s hrnky, do nichž si dávaly nadojit mléka, které mělo posílit jejich děti. Ale do pyrenejských písní tohoto blahodárného pastýře se už mísil zvonek brusiče, který křičel: „Břítvy, nože, nůžky!“ a s nímž nemohl zápasit brusič pil, protože nemaje žádný hudební nástroj spokojoval se voláním: „Nemáte brousit pilky? Brousím pilky!“ kdežto dráteník, když byl vypočítal kuchyňské nádobí, jež dovedl zadrátovat nebo zacínovat, vesele zazpíval svůj refrén: „Dejte drátovat, hrnce letovat!“ A malí Taliáni, nesoucí před sebou velké červeně natřené plechové krabice, v nichž byla vyhrávající a prohrávající čísla, rámusili na řehtačky a nabízeli: „Zkuste své štěstí, dámy, nesem vám štěstí.“

Františka mi přinesla *Figaro*. Jediný pohled stačil, abych se přesvědčil, že můj článek tam ještě stále nebyl uveřejněn. Řekla mi, že Albertina se ptá, smí-li ke mně přijít, a že mi vzkazuje, že se už určitě zřekla té návštěvy u Verdurinových a že chce, jak jsem jí to poradil, jet na to „výjimečné“ matinée v Trocaderu – něco, čemu by se dnes řeklo „slavnostní matinée“ – po krátké projíždce na koních, již měla smluvenu s Ondřejkou. Ted', když jsem věděl, že se zřekla své – možná špatné – touhy po návštěvě u paní Verdurinové, odpověděl jsem veselým smíchem: „Jen ať sem jde“ a řekl jsem si, že může jet, kam chce, že je mi to naprosto jedno. Věděl jsem, že na

sklonku odpoledne, až se začne smrákat, budu patrně jiný, smutný, přisuzující i nejnepatrnějším Albertiníným pochůzkám význam, jehož neměly v této ranní hodině a za tak krásného počasí. Neboť má bezstarostnost byla sice následována jasným vědomím o své příčině, ale vliv to na ni nemělo žádný. „Františka mě ubezpečila, že už nespíte a že vás nebudu vyrušovat,“ řekla mi Albertina, když vešla. A protože vedle obavy, abych se nezachladil, kdyby otevřela okno v nevhodné chvíli, největší Albertininou obavou bylo, aby ke mně nevešla, dokud podrímuji, dodala: „Doufám, že jsem se nedopustila ničeho zlého. Bála jsem se, abyste mi neřekl: „Který drzý smrtelník jde si sem pro svou smrt?““ A zasmála se tím smíchem, který mě vždy tak vzrušoval. Odpověděl jsem jí tímž tónem: „Zdaž pro vás vydán byl ten rozkaz tak přísný?“ Ale obáváje se, aby jej někdy neporušila, hned jsem dodal: „Ale to víte, jak bych zuřil, kdybyste mě probudila.“ – „Vím, vím, jen se nebojte,“ řekla Albertina. A já, chtěje svá poslední slova zmírnit, dodal jsem pokračuje s ní v tom výjevu z *Esthery*, zatím co na ulici pokračovalo vyvolávání prodavačů, naším rozhovorem úplně zmatené: „Jen ve vás tkví půvab mého žití, jehož se duše má nikdy nenasytí“ (ale v duchu jsem si řekl: „Ach, nejednou ses mi už přejedla“). A vzpomněv si, co řekla včera, poděkoval jsem jí s přílišnou horlivostí za to, že se zřekla návštěvy u Verdurinů (aby mi příště v jiných věcech také tak ochotně vyhověla) a řekl jsem: „Albertino, vy nedůvěřujete mně, jenž vás miluji, a důvěřujete lidem, kteří vás nemilují“ (jako kdyby nebylo docela přirozené nedůvěřovat lidem, kteří vás milují a kteří jediní mají zájem na tom lháti vám, aby se co nejvíce dověděli, aby vám mohli co nejvíce bránit ve vaší volnosti) a přidal jsem ještě tato lživá slova: „Vy vlastně nevěříte, že vás miluji, a to je zajímavé. Pravda je, že vás *nezbožňuji*.“ Lhala teď zas ona, když řekla, že důvěřuje jenom mně, a upřímná byla potom, když tvrdila, že dobře ví, že ji miluji. Ale nezdálo se, že v tomto tvrzení je zahrnuto také její přesvědčení, že mě nepokládá za lháře a za člověka, který slídívě

pozoruje každé její hnutí. A zdálo se, že mi odpouští, jako kdyby to pokládala za nesnesitelný důsledek veliké lásky nebo jako kdyby sama sebe byla uznala za méně dobrou: „Snažně vás, má drahá, prosím, jenom žádné takové krkolomnosti jako nedávno. Jen si, Albertino, pomyslete, co kdyby se vám tak něco stalo!“ Nepřál jsem jí ovšem nic zlého. Ale jak by to bylo krásné, kdyby ji tak napadlo odjet si na koni někam, kamkoli, kam by se jí líbilo, a nikdy se už nevrátit do našeho domu. Jak by tím bylo vše zjednodušeno, kdyby šla žít šťastně někam jinam (ani jsem netoužil vědět kam): „Oh, vždyť já vím, že byste mě nepřežil ani o osmačtyřicet hodin a že byste se zabil!“

Tak jsme si oba říkali slova lživá. Ale pravda hlubší než pravda, kterou bychom řekli, kdybychom byli upřímní, může být někdy vyjádřena nebo naznačena také jinou cestou než pravdomluvností. „Nevyrušuje vás nějak ten pouliční hluk a křik?“ zeptala se mne. „Já to zbožňuji. Ale vy, jenž máte i spánek tak lehký?“ Míval jsem naopak spánek mnohdy velmi tvrdý (jak jsem to už řekl, ale pokračování mého vypravování mě nutí, abych to znovu připomenul), a to zvláště tehdy, když jsem usnul teprve k ránu. Protože takový spánek bývá – průměrně – čtyřikrát vydatnější, člověku, který se z něho právě probudil, se zdá, že byl také čtyřikrát delší, kdežto pravda je, že byl čtyřikrát kratší. Nádherný omyl znásobení šestnácti, který obdařuje takovou krásou probuzení a uvádí do života opravdovou obnovu, úplně shodnou s těmi velikými změnami rytmů, které v hudbě působí, že v nějakém andante nota osminová zaujímá stejný časový úsek jako v nějakém prestissimo nota půlová, a které jsou neznámé ve stavu bdělém. Život je v nich skoro vždy týž (z toho vyplývají zklamání cest). Zdá se ovšem, že sen je přece jen utvořen z nejhrubší hmoty života, ale tato hmota je v něm propracována, prohnětena takovým způsobem, je v něm vyválcována vlivem toho, že jí žádná hodinová omezení stavu bdělého nebrání rozprostřít se do dálek tak nesmírných, že ji ani nepoznáváme. V ta rána, kdy

mě potkalo toto štěstí, kdy hubka spánku smazala v mém mozku známky denních zaměstnání, které jsou tam zapsány jako na černé tabuli, býval jsem nucen svou paměť křísit; silou vůle je možné připamatovat si zase to, co jsme zapomněli pro amnesii spánku nebo vinou nějakého záchvatu a co se nám do paměti vrací kus po kuse tím postupem, jak se otvírají oči a naše ochrnutí mizí. Prožil jsem v takovém spánku v několika minutách tolik hodin, že chtěje s Františkou, již jsem zavolał, mluvit řečí, shodující se se skutečností a přizpůsobenou skutečnému času, byl jsem nucen užít vši své vnitřní síly, abych neřekl: „No tak, Františko, už máme pět hodin večer a viděl jsem vás naposledy včera odpoledne.“ A abych rozplašil své sny, v rozporu s nimi a lže sám sobě říkal jsem (nutě se zároveň vši silou k mlčení) slova opačná: „Františko, jistě je už deset hodin!“ Neřekl jsem ani: deset hodin ráno, nýbrž prostě: deset hodin, aby těchto tak neuvěřitelných deset hodin vypadalo přirozeněji. A přece ode mne vyslovení těchto slov místo slov, na něž jsem v dřímotě probouzení ještě stále myslel, vyžadovalo stejné úsilí o rovnováhu jako u člověka, který vyskočí z jedoucího vlaku, utíká kus podél trati a tím se zachrání před pádem. Utíká chvíli, protože prostředí, z něhož odchází, bylo prostředí velmi rychle se pohybující a velmi odlišné od nehybné země, již se jeho nohy jen s obtíží přizpůsobují.

Z toho, že svět snů není svět stavu bdělého, nevyplývá, že svět stavu bdělého by byl méně pravdivý; naopak. Ve světě spánku jsou naše percepce tak přetíženy, na každé z nich leží nějaký jiný vjem, který její tloušťku zesiluje, zbytečně zaslepuje, takže nedovedeme ani rozeznávat, co se děje v závratí probouzení; přišla Františka ke mně nebo jsem naopak, znaviv se voláním na ni, šel já k ní? Mlčení bylo v takové chvíli jediným prostředkem k tomu: nic neprozradit, podobně jako ve chvíli, když jsme předvoláni soudcem, informovaným o okolnostech, které se nás nějak týkají, o nichž však my nevíme jistě, že je o nich informován. Přišla to Františka? Volal jsem ji to já? Nespala to dokonce Františka a nepřišel jsem to já vzbudit

ji? Ba víc, nebyla Františka uzavřena v mé hrudi, protože rozlišení osob a jejich konání sotva existovalo v těch hnědých temnotách, v nichž skutečnost bývá stejně málo průzračná jako v těle dikobraza a v nichž vnímání takřka žádné může snad dáti představu o vnímání některých živočichů? Ostatně i když v průzračné pomatenosti, která předchází tyto tvrdší spánky, vznášejí se jasně fragmenty rozumu, i když jsou v ní známa jména Taine, nebo George Eliotová, přece jen stavu bdělému zůstává ta přednost, že v něm může být každého rána pokračováno, kdežto nemůže být každého večera pokračováno v snu. Ale možná, že jsou ještě nějaké jiné světy, skutečnější než svět bdění? A i to jsme viděli, že také tento svět každá revoluce v umění proměňuje, ba ještě více, v téže době, i stupeň schopnosti a vzdělanosti, odlišující umělce od hlupáka.

A často účinkuje přebytečná hodina spánku jako paralytický záchvat, po němž je třeba znovu se učit mluvit a užívat svých údů. Vůle by to nedovedla. Spali jsme příliš mnoho, nejsme už. Probuzení jsme si sotva uvědomili, jen docela strojově, asi tak, jak možná potrubí cítí zavření kohoutku. Následuje život neživější než život Medusy, život, v němž by člověk měl pocit, že je vytažen z hlubin mořských nebo že se vrací z galejí, kdyby ovšem mohl vůbec na něco myslet. Ale tu se z nebeských výšin sklání bohyně Mnemotechnika a podává nám v podobě „zvyku žádat o snídání“ naději ve vzkříšení. Ale ani to nebývá náhlé vrácení paměti vždy tak prosté. Člověk u sebe v těch prvních minutách, v nichž pozvolna sklouzává k probuzení, mívá pravdu různých skutečností, z nichž může podle svého domnění volit jako v kartách.

Je pátek ráno a vracíme se z procházky nebo také je čas k svačině na mořském břehu. Myšlenka na spánek a to, že ležíme v noční košili, zjevuje se vám často poslední.

Vzkříšení nenastává hned; člověk myslí, že zvonil, ale neudělal to; vzrušeně mluví nějaké nesmysly. Jenom pohyb vrací myšlenku, a teprve když jsme opravdu zazvonili, můžeme pomalu, ale zřetelně

řící: „Je jistě už deset hodin, dejte mi, Františko, snídání.“ Ó zázrak! Františka nemohla míti tušení o tom moři neskutečna, které mě ještě celého zaplavovalo a jehož vrstvami jsem k ní s nemalou energií vyslal svou zvláštní otázku. Odpověděla mi opravdu: „Je deset minut přes deset,“ a to mi dodávalo rozumného vzhledu a umožňovalo mi to zatajit jejím smyslům ty podivné hovory, které mě neustále ukolébávaly v ty dny, kdy ze mne život nebyl vytlačen horou nicoty. Silou vůle jsem se vrátil do skutečnosti. Užíval jsem ještě zbytků spánku, to jest jediné invence, jediného obnovení, které existuje ve způsobu vypravování, protože všechna vypravování ve stavu bdělém, i když zkrášlena literaturou, neobsahují v sobě ty tajemné rozdíly, z nichž vyplývá krása. Je nasnadě mluvit o kráse, již vytváří opium. Ale člověku, zvyklému spávat jen po požití uspávacích přípravků, neočekávaná hodina spánku přirozeného objeví ranní nesmírnost krajiny, také tajuplné a při tom svěžejší. Měněním hodiny a místa, na němž usínáme, přivoláváním spánku nějakým umělým způsobem nebo naopak občasným návratem k spánku přirozenému – nejzvláštnějšímu pro každého, kdo má zvyk uspávat se nějakými prášky – podaří se nám dosáhnouti tisíckrát četnějších odrůd spánku, než by se zahradníkovi podařilo vypěstit odrůd karafiátových nebo růžových. Zahradníci také dovedou vypěstovat květy, které vypadají jako sny rozkošné, a květy jiné, které se podobají snům strašidelně děsivým. Když jsem usnul jistým způsobem, probouzel jsem se drkotaje zuby, protože jsem byl přesvědčen, že mám spálu nebo – a to bývalo ještě trýznivější – že má babička (na niž jsem už nikdy nemyslíval) trpí proto, že jsem se jí jednou v Balbecu vysmíval, když z obavy, že už brzy umře, chtěla, abych měl nějakou její fotografii. Rychle, třebaže jsem byl už probuzen, jsem jí chtěl jít vysvětlit, že mi dobře nerozuměla. Ale už jsem se z toho probíral. Myšlenka na spálu byla odsunuta a babička byla už tak daleko ode mne, že mé srdce již netrápila. Někdy se na ty rozličné spánky snesly náhlé temnoty. Báł jsem se, zdržev se na

procházce v úplně temném stromořadí, v němž jsem slyšel plíživé kroky pobudů. Najednou došlo k nějakému sporu mezi strážníkem a jednou z těch žen, které se často naučily jezdit s autem a které z dálky vypadají mnohdy jako mladí šoféři; neviděl jsem ji na jejím sedadle, obklopeném temnotami, ale v jejím hlase jsem četl dokonalost její tváře a mladost jejího těla. Šel jsem potmě k ní, chtěje vsednout do jejího vozu, dříve než odjede. Bylo to daleko. Spor se strážníkem se na štěstí protahoval. Doběhl jsem k vozu; ještě stál. Ten úsek avenue byl ozařován svítilnami. Šoférku bylo teď vidět. Byla to opravdu žena, ale stará, vysoká a silná; pod čapkou jí vy-lézaly šedivé vlasy a na tváři měla červený svrab. Odcházel jsem mysle si: Tak je to s mladostí žen? Ženy, jež jsme potkali, jestliže najednou zatoužíme uvidět je zase, zestárlý? Je tedy mladá žena, po níž toužíme, jako nějaké divadelní zaměstnání, v němž pro upadání tvůrců hlavních rolí je třeba svěřovat ty úlohy hvězdám novým? Ale pak už to není táž.

Potom se mne zmocnil jakýsi smutek. Tak máme v svém spánku četné Útrpnosti, jako bývaly renesanční „Piety“, ne však vytesané jako ony v mramoru, nýbrž naopak: velmi nestálé. Přes to však jsou prospěšné, a to tím, že nám připomínají jistý citovější, lidštější pohled na věci, na něž v ledovém, mnohdy i nepřátelském rozumářství bdělého stavu rádi zapomínáme. Tak mi byl připomenut slib, který jsem učinil v Balbecu, že s Františkou budu mít vždy soucit. A aspoň po celé to dopoledne snad dovedu nebýt vydrážděn Františčinými hádkami se správcem domu a být vlídný k té Františce, jíž všichni ostatní prokazovali tak málo dobrého. Jenom toto dopoledne, a bylo by třeba vynasnažit se a upravit si zákoník stálejší, neboť stejně jako národy nebývají dlouho spravovány politikou čistě citovou, nejsou ani lidé dlouho řízeni vzpomínkami na své sny. I tento můj sen se už začínal rozprchávat. A tím, že jsem se snažil připamatovat si jej, abych jej mohl popsat, jsem jej zaháněl na útěk ještě rychlejší. Má víčka nebyla už přimknuta na očích tak

pevně. Kdybych se pokusil zrekonstruovat svůj sen, otevřela by se úplně. V každém okamžiku je třeba volit mezi zdravím a moudrou umírněností a požitky duchovními. Já jsem býval vždy tak zbabělý, že jsem volil to první. Ostatně ta nebezpečná moc, jíž jsem se zříkal, byla nebezpečnější, než se zdá. Útrpnosti, sny neodlétají samy. Takovýmto obměňováním okolností, za nichž usínáme, nerozprchávají se jenom sny, nýbrž na dlouhé dny, mnohdy i na leta, schopnost nejenom snít, ale také usnout. Spánek je božský, ale málo stálý; sebe lehčí náraz jej rozptyluje. Je přítelem zvyků, které jej každého večera, jsouce stálejší než on, připoutávají k jeho každodennímu místu, chrání jej před každým otřesem; jakmile je přenesen jinam, jakmile není už ovládán zvyky, rozprchává se jako pára. Je podoben mladosti a láskám: jakmile je ztracen, nelze jej nalézt.

V těchto různých spáncích, podobně zase jako v hudbě, rozšíření nebo zkrácení intervalu vytvářelo krásu. Radoval jsem se z ní, zato však jsem v tomto spánku, třebaže byl tak krátký, ztratil značnou část těch volání, v nichž je našim smyslům ukazován život pařížských pouličních hokynářů. Proto také jsem se obyčejně snažil probudit se, abych z těch ranních pařížských hlasů nic neztratil, hodně brzy (nepředvídaje, bohužel, jaké drama mi taková probouzení a mé asverovsky drakonické a perské zákony zanedlouho způsobí).

Mimo požitek z vědomí, že Albertině se ty pouliční hlasy líbí a že já sám jsem jakoby venku, přestože ležím v posteli, slyšel jsem v nich jakoby symbol venkovního ovzduší, nebezpečného, proudícího života, jímž jsem ji nechával pohybovat se jenom pod dohledem (takže to bylo jakýmsi rozšířením jejího vězení navenek) a z něhož jsem ji odvolával v hodinu, v kterou jsem ji chtěl mít zase u sebe. Proto také jsem naprosto upřímně mohl Albertině odpovědět: „Naopak, mám všechen ten pouliční ruch rád, protože vím, že se líbí vám.“ – „Čerstvé ústřice, čerstvé, čerstvé!“ – „Ach, ústřice! Mám na

ně takovou chut!“ Albertina napolo z vrtkavosti, napolo ze skromnosti na štěstí rychle zapomínala, co si přála mít, a ještě než jsem měl kdy říci jí, že je může mít lepší u Pruniera, chtěla postupně vše, co slyšela vyvolávat: „Ráčky, dobré ráčky, živé rejnoky, živé, živé!“ „Tresku na pečení, kupte tresku!“ „Právě došly makrely. Nejčerstvější makrely, čerstvé makrely!“ „Kupte, paní, makrelu, mám krásnou makrelu!“ „Čerstvé a dobré slávky, nejlepší slávky!“ „Ach, slávky!“ řekla Albertina. „Tak ráda bych jich trochu pojedla!“ „Miláčku, to bylo dobré v Balbecu, tady to nestojí za nic; vzpomeňte si ostatně, co vám o slávkách řekl Cottard.“ Ale mé upozornění bylo tím nešťastnější, že následující hokynářka nabízela něco, co Cottard zakazoval ještě víc: „Salát, čerstvý salát, kupte si na salát.“ Přes to však Albertina svolila zřici se salátu za slib, že dám brzy koupit něco od hokynářky, která vyvolávala: „Mám krásný argenteuilský chřest, mám krásný chřest!“ Nějaký tajuplný hlas, od něhož bychom očekávali nějaké zvláštnější nabídky, navrhoval: „Sudy, soudky!“ Člověk byl nucen setrvat v svém zklamání, že jde jenom o soudky, protože ta slova byla skoro úplně přehlušena voláním: „Sklenářiček, skle... nář, spravuji okna, skle... nář“, prozpěvovaným v gregoriánském rozčlenění, které však mi liturgii připomnělo méně než vyvolávání hadráře, který nevědomky reprodukoval jednu z těch náhlých, v církevních obřadech dost častých změn tónu uprostřed nějaké modlitby: „Praeceptis salutaribus moniti et divina institutione formati audemus dicere“, praví kněz, zakončuje živě slovem „dicere“. Bez jakékoli neuctivosti, podobně jako lid ve středověku hrával své šprýmy a frašky přímo na chrámovém nádvoří, na toto „dicere“ upomíná hadrář, když po loudavé výslovnosti slov vyrazí poslední slůvko s prudkostí, hodnou pravidel, jež v VII. století o přízvučnosti vydal veliký papež: „Staré železo, hadry, kosti (to vše odříkáváno pomalu stejně jako následující tři slabiky, kdežto slovo poslední zazní ještě důrazněji než to ‚dicere‘), zaječí *kůžky*.“ – „Čerstvé valencijské, valencijské pomeranče!“ Ba i skromná pažitka: „Kupte

krásnou pažitku“ a cibule: „Cibulka po osmi“ doléhaly ke mně jako ozvěna vln, v nichž by se Albertina, kdybych jí nechal volnost, mohla ztratit, a nabývaly tak lahody takového „suave mari magno“. – „Tu mám mrkvičku, po dvou kyticích.“ – „Ach!“ zvolala Albertina, „mrkev, pomeranče, zelí, samé věci, na něž mám chuť. Řekněte Františce, aby toho nakoupila. Udělá mrkev se smetanou. A pak, jak to bude pěkné, až to budeme jíst spolu. To se nám všecy ty hlasy, jež tu slyšíme, promění v dobrá jídla.“ – „Ach, raději Františce řekněte, aby udělala rybu na černo! To je výborné!“ – „Má drahá, ano, řeknu jí to, ale už jděte, protože jinak budete chtít vše, co ti hokynáři prodávají.“ – „Ano, jdu, ale ode dneška nechci k večeři už nikdy nic než věci, jež budeme slyšet vyvolávat. Je to tak zábavné! Už ta myšlenka, že musíme čekat ještě dva měsíce, než uslyšíme: ‚Zelené fazolky, křehké fazolky‘. Jak je to pěkně řečeno: křehké fazolky. Víte, že je mám ráda na drobno, hodně na drobno, pěkně naoctované; člověku se ani nezdá, že je jí, je to osvěžující jako rosa. Bohužel, to je jako s těmi smetanovými srdíčky, to se ještě načekáme, než uslyšíme: ‚Smetanové sýrce, smetanové sýry!‘ A první hrozny z Fontaineblau: ‚Kupte, paničko, dobré hrozny!‘“ – A tu jsem s hrůzou myslil na to, jak dlouho bych ještě musil s Albertinou žít do příchodu hroznové sklizně. „Slyšte, říkám ovšem, že chci teď vždy jen věci, jež budeme slyšet vyvolávat, ale rozumí se samo sebou, že výjimky uznávám. Proto také by bylo docela možné, že bych zaskočila k Rebattetovi objednat pro nás dva zmrzlinu. Vy ovšem namítnete, že ještě není zmrzlinová sezona, ale já na ni mám takovou chuť!“ Byl jsem trochu vzrušen tímto návrhem, který se mi stal podezřelý pro ta slova: „bylo by docela možné“. Byl to den, kdy Verdurinovi přijímali, a od té doby, kdy jim Swann řekl, že je to nejlepší cukrář, objednávali zmrzliny a zákusky vždy u Rebatteta. „Naprostu nic nenamítám, má drahá, proti zmrzlině, ale dovolte, abych ji objednal já; sám ještě nevím, zdali u Poiréa, u Rebatteta nebo u Ritze, zkrátka, až jak uvidím.“ „Vy tedy půjdete ven?“ zeptala se nedůvěřivě. Stále říkala, že

by byla velmi ráda, kdybych trochu víc vycházel z domu, jakmile však nějaké mé slovo mohlo vzbudit domněnku, že půjdu ven, její znepokojený vzhled hned naznačoval, že její radost z mých častých vycházek nebyla možná tak docela upřímná. „Možná, že půjdu, možná, že nepůjdu, víte přece, že nedělávám plány dopředu. Jistě však nevyvolávají ráno zmrzlinu na ulici, proč ji tedy chcete?“ A tu mi odpověděla těmi slovy, která mi ukázala, kolik ztajené inteligence a vkusu se v ní najednou rozvinulo od našeho pobytu v Balbecu, slovy toho druhu, o němž mínila, že jej v ní vypěstil můj vliv, stále bydlení se mnou, slovy však, jež já bych nikdy neřekl, jako kdyby mi někým neznámým bylo zakázáno užít někdy v hovoru literárních forem. Možná, že budoucnost neměla být pro mne táž jako pro Albertinu. Skoro jsem to jaksi tušil, vida ji, jak pospíchá užívat při řeči obrazů, které byly tak knižní a které se mi zdály vyhrazeny pro nějaké použití posvátnější, jež jsem ještě neznal. Řekla mi (a byl jsem tím přes to vše dojat, protože jsem si řekl: ovšem, já bych nikdy nemluvil tak jako teď ona, ale ona by tak přece jen nemluvila beze mne, můj vliv na ni byl veliký, nemůže mě tedy nemilovat, ona je mé dílo): „Na těch vyvolávaných potravinách se mi líbí to, že věc slyšená jako nějaká rapsodie mění na stole svou přirozenost tak, že ji mohu vnímat chutí. A pokud se týče zmrzlin (neboť doufám, že mi je objednáte v těch nemoderních oplatkových formičkách, vyráběných ve všemožných architektonických tvarech), pokaždé když je jím: chrámy, kostelíky, obelisky, skaliska, dívám se na ně napřed jako na jakýsi pitoreskní zeměpis, jehož malinové nebo vanilkové památníky potom proměňuji v svém hrdle ve svěžest.“ Řekl jsem si, že je to trochu příliš dobře řečeno, ale ona to vycítila, že se mi to zdá dobře řečeno, a pokračovala, zastavujíc se na chvíli, když se jí některé přirovnání podařilo, a smějíc se mu tím svým krásným smíchem, který mě tak mučival, protože byl tak rozkošnický: „Bože můj, právem se obávám, že u Ritze nenajdete zmrzlinové Vendômské sloupy, sloupy ze zmrzliny čokoládové nebo malinové, a to pak

je jich třeba několik, aby to vypadalo jako památní sloupy nebo jako věžičky, postavené v aleji na oslavu Osvěžení. Dělají také malinové obelisky, které se budou tyčit tu a tam na palčivé pustině mé žízně a jejichž růžovou žulu rozpustím v hrdle, osvěženém jimi lépe než oázami (a tu vybuchl její hrdelný smích buď ze spokojenosti, že to tak dobře říká, nebo na posměch sobě samé, že se vyjadřuje obrazy tak souvislými, nebo také, bohužel, z fyzické rozkoše, že v sobě cítí něco tak dobrého, tak osvěžujícího, co jí působilo požitek, obdobný rozkoši smyslné). Ty ledové útesy u Ritze vypadají někdy jako Monte Rosa, a je-li to zmrzlina citronová, nic nenamítám, když nemá podobu monumentální a je nepravidelná, rozervaná jako nějaká Elstirova hora. Pak ovšem není radno, aby byla příliš bílá; musí být nažloutlá, musí vypadat jako špinavý, našedlý sníh, jako ty Elstirovy hory. Není třeba, aby to byla veliká porce; stačí i malá porce; tyto citronové zmrzliny jsou přes to vždy jako hory zmenšené podle docela malého měřítka, ale obraznost si ty rozměry převede na správnou míru, podobně jako s těmi zakrslými japonskými stromčky, v nichž přes to docela dobře vidíme cedry, duby, mancinely, takže, kdybych si jich několik postavila doma v pokoji podél uzounké stružky, měla bych tam kolem veliké řeky obrovský les, v němž by malé děti snadno zabloudily. Stejně vidím na úpatí své malé porce zažloutlé citronové zmrzliny docela jasně postiliony, pocestné a poštovní vozy, na něž můj jazyk shrne ledové laviny, které je pohltní (krutá rozkoš, s níž to říkala, probouzela mou žárlivost), stejně, dodala, jako svými rty bořím sloup za sloupem ty benátské chrámy z jahodového porfyru a sesypávám na věřící to, co nepohltní. Ano, všechny tyto stavby přejdou se svého kamenného místa do mé hrudi, v níž se jejich rozplývavá svěžest už zachvívá. Ale hleďte, i beze zmrzlin, nic tak nedráždí a nebudí žízeň jako nálepky minerálních vod. V Montjouvainu u slečny Vinteuilové nebylo nablízku dobrého cukráře, ale my jsme dělaly cestu kolem celé Francie, procházejíce se prostě v zahradě a pijíce každého dne

nějakou jinou minerální vodu, jako na příklad Vichy, která, jakmile ji nalejete do sklenice, zdvihne ode dna bílý obláček, který se rozprchne a unikne vám, nepijete-li dost rychle.“ Ale slyšet o Montjouvainu, to mi bylo příliš trapné; přerušil jsem ji. „Nudím vás, sbohem, miláčku.“ Jaká to změna od balbeckých dob, kdy, myslím, ani Elstir nemohl v Albertině vytušit to bohatství poezie, poezie méně podivné, méně osobní, než byla poezie na příklad Celesty Albaretové. Nikdy by Albertina nebyla vymyslela to, co mi říkávala Celesta, ale láska i tehdy, když se, jak se zdá, chýlí ke konci, bývá jen částečná. Milejší mi byla pitoreskní geografie zmrzlin, jejíž dost laciný půvab se mi zdál podnětem k tomu, abych Albertinu miloval, a důkazem, že na ni mám vliv, že mě miluje.

Jakmile Albertina odešla, ucítil jsem, jak mě unavuje ta její stálá přítomnost, nemohoucí se nasytit pohybu a života, rušící svými pohyby můj spánek, nutící mě, protože stále nechávala otevřené dveře, k tomu, abych byl stále zachlazen a abych – k vymýšlení záminek, které by mi umožnily nedoprovázet ji a přece nevypadat příliš choře, ale při tom ji nechat doprovázet někým jiným – vynakládal denně více důvtipu než Šeherezada. Bohužel však, pakliže tato perská dívka svým důvtipem oddalovala svou smrt, já naopak jsem svou smrt urychloval. Tak bývají v životě situace, které nejsou sice vytvořeny tak jako tato milostnou žárlivostí a chatrným zdravím, které znemožňuje účast na životě jiné, mladé a čilé bytosti, v nichž však přes to problém: pokračovat v společném životě nebo se vrátit k oddělenému životu dřívějšímu vzniká způsobem skoro lékařským: kterému druhu klidu se zasvětit (pokračováním v každodenním vysilujícím rozčilování nebo návratem k úzkostem z nepřítomnosti milované bytosti) – klidu rozumu nebo klidu srdce?

Byl jsem buď jak buď docela spokojen, že Ondřejka šla s Albertinou do Trocadera, neboť poslední a ostatně nepatrné příhody způsobily, že, uchováváje si ovšem stejnou důvěru v šoférovu poctivost, jeho bdělost, nebo aspoň prozíravost jeho ostražitosti se mi

už nezdála tak veliká jako dříve. Tak nedávno, když jsem s ním Albertinu poslal samu do Versailles, řekla mi Albertina, že obědvala v hotelu „U nádrží“, kdežto šofér mi vykládal o restaurantu Vatelově; toho dne, kdy jsem tento rozpor zjistil, vyšel jsem pod jakousi záminkou k šoférovi (stále témuž, s nímž jsme se seznámili v Balbecu), zatím co Albertina se oblékala. „Vy jste mi řekl, že jste obědval u Vatela, a slečna Albertina mluví o obědě „U nádrží“. Co to znamená?“ Šofér odpověděl: „Ach, řekl jsem opravdu, že já jsem obědval u Vatela, ale nemohu vědět, kde obědvala slečna. Hned po příjezdu do Versailles ode mne odešla a odjela ve fiakru, protože nejde-li o veliké vzdálenosti, je jí to milejší než auto.“ Už jsem se vztekal při myšlence, že byla někde sama; ale byla tam konec konců bez dohledu jenom po čas oběda. „Byl byste přece mohl,“ řekl jsem vlídně (protože jsem nechtěl, aby se zdálo, že Albertinu opravdu dávám hlídat, neboť to bylo pokořující pro mne, a to dvojnásob, protože by to znamenalo, že Albertina mi své počínání zatajuje), „byl byste přece mohl obědvat, neříkám s ní, ale v téže restauraci?“ – „Ale když ona mi jenom řekla, abych na ni v šest hodin večer čekal na náměstí. Neměl jsem pro ni přijet hned po obědě.“ – „Ach!“ vyhrklo ze mne, přestože jsem se snažil zatajit svou sklíčenost. A vrátil jsem se domů. Tak tedy Albertina byla sama, naprosto svobodná víc než sedm hodin! Dobře jsem věděl, že ten fiakr byl jenom prostředkem k tomu, aby se zbavila šoférova dohledu. Ve městě se Albertina toulala raději ve fiakru, říkajíc, že je z něho lépe vidět, že vzduch je v něm příjemnější. Přes to však strávila sedm hodin, o nichž se nikdy nic nedovím. A neodvažoval jsem se myslet na to, jak jich jistě užila. Řekl jsem si, že šofér je veliký nešika, ale má důvěra v něho byla od té chvíle úplná. Neboť kdyby byl sebe méně spolčen s Albertinou, nikdy by se mi nebyl přiznal, že ji nechal bez dozoru od jedenácti ráno do šesti večer. Vysvětlitelné by takové přiznání bylo jenom jedním, ale nesmyslným způsobem: tím totiž, že nějaký šoférův spor s Albertinou by v něm byl vzbudil touhu ukázat jí – tím,

že by mi něco málo vyzradil – že s ním nejsou žerty a že, nebude-li po této první, docela mírné výstraze dělat to, co on bude chtít, vyklopí mi bez okolků vše, co o ní ví. Ale takové vysvětlení bylo nesmyslné; bylo k němu napřed třeba předpokládat jakýsi spor mezi Albertinou a šoférem a pak obdařit mistrovsky prolhanou povahou toho krásného šoféra, který dával vždy najevo takovou úslušnost a dobrotivost. Ostatně hned pozítří jsem viděl, že dovedl Albertinu nenápadně pozorovat svým bystrým okem lépe, než se mi jedné chvíle v mé bláznivé podezíravosti zdálo. Neboť když se mi naskytla příležitost mluvit s ním mezi čtyřma očima o tom, co mi řekl o Versailles, promluvil jsem k němu, tváře se přátelsky a docela lhostejně: „Na tom výletě do Versailles, o němž jsme předevířem mluvili, to bylo docela správně tak, jak to bylo, choval jste se jako vždy naprosto správně. Ale jen jako malé, ostatně docela bezvýznamné upozornění vám říkám toto: od té doby, co paní Bontempsová svěřila svou neteř mému dohledu, mám takovou odpovědnost, tak se bojím, aby se jí něco nestalo, tak velice si stále vyčítám, že ji nedoprovázím, že jsem nejraději, jezdíte-li s Albertinou všude vy, člověk tak naprosto spolehlivý, tak úžasně obratný, jemuž se nemůže stát žádná nehoda. Jedete-li s ní vy, nemám o ni strach.“ Roztomilý, apoštolský šofér se mírně usmál, ruku maje položenu na svém kole, které mělo podobu světicího kříže. A potom mi řekl tato slova, která (vyhnavše z mého srdce nepokoje, vystřídané hned radostí) vzbudila ve mně touhu vděčně ho obejmout: „Nemějte obav, řekl. Nic se jí nemůže stát, protože, i když nesedí v mém voze, mé oko ji sleduje všude. Ve Versailles, tváře se ovšem, jakoby nic, projel jsem celé město takřka s ní. Z hotelu, v němž obědvala, jela k zámku, od zámku k Trianonu, a já ovšem stále za ní, počínaje si, jako bych ji neviděl; a nejlepší je, že ona mě vůbec neviděla. Ach, i kdyby mě byla uviděla, nic by se nebylo stalo. Bylo přece docela přirozené, že si, když nemám celý den nic na práci, prohlédnu také zámek. A to tím spíše, že slečna si jistě už všimla, že jsem hodně sčtetlý a že se

zajímám o všechny staré zajímavosti (to bylo pravda: předstihoval dokonce houslistu vkusem a jemností tak, že bych tehdy býval překvapen, kdybych se byl dověděl, že je jeho přítelem). Ale ona mě zkrátka neviděla.“ – „Setkala se tam ostatně jistě s přítelkyněmi, neboť jich ve Versailles má několik.“ – „Ne, byla stále sama.“ – „Pak tedy se lidé jistě za ní ohlíželi: mladá, nápadně hezká dívka a docela sama!“ – „Toť se ví, že se za ní dívají, ale ona o tom skoro ani neví; stále hledí jen do průvodce, a když přestane číst, hned zase se dívá na obrazy.“ Šoférovo vypravování se mi zdálo tím pravdivější, že Albertina mi z toho výletu poslala opravdu pohlednici se zámekem a druhou s Trianonem. Pozornost, s níž hodný šofér sledoval každý její krok, mě velmi dojala. Jak bych byl mohl předpokládat, že tato oprava – v podobě dlouhého dodatku – jeho předvčerejších slov vyplynula z toho, že Albertina, polekána tím, že šofér se mnou mluvil, se mu za ty dva dny podrobila a smířila se s ním. Taková myšlenka mě ani nenapadla. Jisté je, že jsem po tomto šoférově vypravování, které mě zbavilo obavy, že Albertina mě podvádí, docela přirozeně ochladl k své přítelkyni a přestal se zajímat o ten den, který strávila ve Versailles. Myslím však, že ta šoférova vysvětlení, která mi ji tím, že jí vracela nevinnost, ještě více znudila, nebyla by možná stačila k tak rychlému mému uklidnění. Drobné vyrážce, již Albertina měla několik dní na čele, podařilo se možná ještě lépe změnit city mého nitra, které se od ní nakonec odvrátily ještě více (tak, že jsem si pak její jsoucnost připomínal už jenom tehdy, když jsem ji viděl) vlivem zvláštního důvěrného sdělení Gilbertiny náhodou potkané komorné. Dověděl jsem se od ní, že tehdy, když jsem k ní denně chodíval, Gilberta milovala nějakého mladíka, s nímž se stýkala mnohem více než se mnou. Jednou jsem v té době takové podezření měl, ba vyptával jsem se na to právě této komorné. Ta však, vědouc, že jsem do Gilberty zamilován, to tehdy zapřela a přísahala, že slečna Swannová s tím mladíkem jakživa nemluvila. Ted' však, vědouc, že má láska je už tak dlouho mrtva a že už několik let

na žádný Gilbertin dopis neodpovídám – a možná také proto, že už nebyla v jejích službách – sama, bez mého vyzvání mi dlouze vypravovala o té Gilbertině lásce, o níž jsem neměl tušení. Zdálo se jí to docela přirozené. Domníval jsem se, vzpomněv si na její tehdejší slavnostní zapírání, že snad tehdy o ničem nevěděla. Ale ne: vždyť ona sama chodívala na rozkaz paní Swannové pro toho mládenečka, jakmile ta, již jsem miloval, byla sama. Ta, již jsem miloval... Ale tu jsem se v duchu ptal, je-li má tehdejší láska opravdu tak mrtva, jak jsem myslel, protože toto vypravování mi bylo velmi trapné. Protože nemyslím, že žárlivost by mohla rozdmýchat mrtvou lásku, řekl jsem si, že ten můj smutný dojem vyplynul, aspoň zčásti, z mé zraněné sebelásky, neboť mnohé ženy, jež jsem nemiloval a jež v té době, ba i později ještě – od těch dob se to ovšem změnilo – předstíraly v poměru ke mně pohrdání, velmi dobře věděly, že Gilberta, zatím co jsem byl do ní zamilován, milovala jiného. A to mě přivedlo také k otázce, zdali v mé lásce k Gilbertě nebyvalo kus sebelásky, protože jsem teď tak trpěl, poznáv, že lidé, jež jsem nemiloval, věděli, že všechny ty krásné hodiny, jež jsem strávil s Gilbertou a jež mě tak obšťastňovaly, byly vlastně šalbou mé přítelkyně. Ať láska nebo sebeláska, Gilberta jistě byla ve mně skoro mrtva, ne však úplně, a tato rozmrzelost mě už úplně odnaučila starat se příliš o Albertinu, která v mém srdci zaujímala takové místo. Přece však (abychom se k ní a k tomu jejímu výletu do Versailles po tak dlouhé vsuvce vrátili) ty dvě pohlednice, jež mi tehdy z Versailles poslala (je tedy možné mít v téže době srdce spoutáno dvěma žárlivostmi, týkajícími se dvou různých žen?), budily ve mně nepříjemný dojem pokaždé, když jsem je při pořádání svých papírů zahlédl. A říkal jsem si, že, kdyby šofér nebyl člověk tak spolehlivý, shoda jeho druhého vypravování s Albertininými pohlednicemi by mnoho neznamenal, neboť co jiného vám lidé posílají z Versailles, ne-li zámek a Trianon, leda že by pohled vybíral nějaký znalec, nějaký člověk, zamilovaný do té a ne jiné sochy, nebo naopak nějaký hlupák,

vybravší pohled na koňskou tramvaj nebo na nádraží. A to ještě neprávem říkám hlupák, protože takové pohlednice nebývají vždy kupovány náhodou, pro zajímavost výletu do Versailles. Asi dva roky soudili inteligentní lidé, umělci, že Sienna, Benátky, Grenada jsou jim protivné, a naopak o sebemenším vláčku, o každém jeho vagoně říkali: „Toto je krásné!“ Potom tento vkus zanikl jako mnohé jiné. Nevím ani, zdali se od toho nevrátili k „svatokrádeži, již je ničení vznešených odkazů minulosti“. Jistě však vagon první třídy přestal být už a priori považován za krásnější než chrám sv. Marka v Benátkách. Přece však se říkalo: „Tam je život, návrat zpět je strojenost, vyumělkovanost“, ale nebyl z toho vyvozován žádný jasný závěr. Pro jistotu (přestože jsem šoférovi plně důvěřoval), a aby ho Albertina nemohla někde nechat stát (on by se možná neodvážil vzepřít se jí z obavy, aby v něm neviděla špeha), posílal jsem s ní teď všude Ondřejku, kdežto dříve mi nějakou dobu stačival šofér sám. Tehdy jsem ji dokonce nechal (dnes bych se to už neodvážil) odjet samu se šoférem na celé tři dny až k Balbecu, protože velmi toužila ujet tu cestu co nejrychleji v autě, na tři dny, jež jsem strávil docela kliden, třebaže záplavu pohlednic, jež mi poslala, jsem vinou žalostné práce těch bretaňských pošt (dobrých v létě, ale v zimě patrně špatně zorganizovaných) dostal teprve týden po návratu své drahé Albertiny a šoféra, obou tak svěžích, že hned ráno po příjezdu z této únavné cesty jeli, jako by se nic nebylo stalo, na svou každodenní procházku. Byl jsem nadšen, že Albertina šla dnes do Trocadera na to „výjimečné“ matinée, ale zvláště mě uklidňovalo to, že tam bude mít spolence, Ondřejku.

Zanechav teď, když Albertina odešla, těchto myšlenek, šel jsem se chvíli dívat z okna. Napřed bylo ticho, v němž píšťala prodavače dršťek a tramvajová trubka rozezvučovaly vzduch v různých oktávách jako slepý ladič pian. Potom se pomalu ty jednotlivé promíšené náměty, k nimž přibývaly stále nějaké nové, zjasnily. Ozvalo se také jakési nové zvonění, znamení kupce, o němž jsem

se nikdy nedověděl, co prodává, zvonění, které se úplně podobalo zvonění tramvaje a které, protože se rychle nevzdalovalo, budilo dojem tramvajového vozu, neobdařeného pohybem nebo postiženého nějakou poruchou, zkrátka nehybného a chvílemi se žalostně ozývajícího jako nějaké dokonávající zvíře. A zdálo se mi, že, kdybych měl někdy opustit tu aristokratickou čtvrt' – leda že bych se vystěhoval do nějaké čtvrti úplně lidové – ulice a bulváry ve středu města (kde bylo možné koupit ovoce, ryby atd.... ve velikých obchodech s potravinami, takže pouliční hokynáři tam byli zbyteční, ba jistě by se marně snažili, aby je tam bylo slyšet) zdály by se mi hodně chmurné, neobývatelné, pusté, oloupené o všechny ty litanie stěhovavých živnostníků a hokynářů, o ten orchestr, který mě vždy hned zrána okouzloval. Na chodníku šla nějaká málo elegantní (nebo podle jakési nehezké módy se oblékající) žena, příliš nápadná ve světlém kabátku z kozí srsti; ale nebyla to žena, byl to šofér, jdoucí v kozím kožíšku do garáže. Rychlí posluhové z velikých hotelů ujížděli, hluboko skloněni nad svá kola, k nádražím, aby stihli cestující z ranních vlaků. Zvuk houslí vyloudilo jedoucí auto nebo někdy to, že jsem nenalil dost vody do elektrického samovaru. Uprostřed té symfonie se ozvaly zvuky starobylejší: vystřídav prodavačku bonbonů, která své volání doprovázela obyčejně řehtačkou, prodavač dětských hraček, z jehož píšťaly visel panák, rozhazující ruce i nohy, ukazoval své loutky a nedbaje obřadné deklamace Řehoře Velikého, úpravy Palestrinovy a lyrické deklamace moderní, popěvoval zvučně jako pozdní stoupenec čisté melodie takto: „Pojďte, babičky, pojd'te, matičky, potěšte své dětičky, já je dělám, já je prodám, já je lacino dám. Tra la la la. Tra la la bum, tra la la la – la la la. Pojd'te, děťátka!“ Drobní Taliánci v placatých čepicích se nesnažili zápolit s tak živým nápěvem a nabízeli své malé sošky mlčky, kdežto nějaký malý trubač nutil prodavače hraček, aby se vzdálil a zpíval nejasněji, ale stejně hbitě: „Pojďte, babičky, pojd'te, matičky!“ Byl ten trubač jeden z těch dragounů, jež jsem

slýchával ráno v Doncières? Ne, neboť po jeho troubení se ozvala slova: „Správkař fajanse a porculánu. Opravuji sklo, mramor, křišťál, kost i slonovinu a všechny starožitnosti. Dejte spravovat!“ V jednom řeznictví, v němž bylo vidět vlevo kruh slunečního světla a vpravo celého pověšeného vola, nějaký velmi vysoký a velmi útlý řeznický chasník, světlovlasý, s krkem vyčnívajícím z bleděmodrého límečku, se závratnou rychlostí a jakousi náboženskou svědomitostí usekával na jednu stranu kusy hovězí nejlepši a na stranu druhou maso nejhorší, vkládal je na vyleštěné misky vah, nad nimiž byl kříž, z něhož visely krásné řetízký, a – třebaže potom jenom vybíral pro výklad řízký, kotletky, kousky předního a kousky zadního – budil spíše dojem krásného anděla, který bude v den Posledního soudu připravovat pro Boha podle jejich vlastností rozdělení dobrých a zlých a vážení duší. A znovu projelo vzduchem pronikavé zavřeštění trubky, ohlašující nikoli zkázu, již se Františka bávala pokaždé, když jel kolem pluk jízdy, nýbrž naopak „opravy“, jež nabízel prostoduchý nebo posměšný „antikvář“, který však jistě byl eklektický, protože se nespecializoval a věnoval svou odbornou pozornost nejrozličnějším věcem. Mladé roznašečky chleba spěšně si kladly do košíků dlouhé bochníčky, určené k obědu, a mlékačky hbitě sbíraly láhve s mlékem. Mohl jsem svou zádušně toužebnou představu o těchto dívkách pokládat za správnou? Nebyla by bývala jiná, kdybych byl mohl podržet si chvíli nehybně před očima tu z nich, kterou jsem z výše svého okna viděl jenom v krámě nebo na útěku? K zhodnocení ztráty, k níž mě odsuzoval můj domácí život, to jest bohatství, jež mi nabízel den, bylo by třeba zachytit v tom dlouhém rozvíjejícím se živém pásmu postav některou tu dívku, nesoucí prádlo nebo mléko, postavit ji na chvíli jako nějakou kulisu mezi dvě opory do rámce svých dveří a podržet si ji před očima tak dlouho, až bych na ní našel nějaké znamení, podle něhož bych ji příště zase našel, nějaký ten popisný lístek, jež ornitologové a ichtyologové připevňují

(před jejich vypuštěním na svobodu) pod břicha ptáků nebo ryb, jejichž stěhování do dálných krajů by rádi zjistili.

Řekl jsem proto Františce, že si potřebuji někam poslat, aby mi tedy, bude-li to možné, poslala některé z těch děvčat, která stále chodila tu s chlebem, tu pro prádlo, tu zase s mlékem nebo s něčím jiným a která jí často obstarávala různé pochůzky. Podobal jsem se v tom Elstirovi, který nucen jsa zůstat zavřen v atelieru v některé jarní dny, kdy v něm vědomí, že lesy jsou plné fialek, budilo prudkou, neodbytnou touhu vidět je, posílával domovnici, aby mu jich koupila kytičku; a to pak Elstir býval přesvědčen, že nikoli stůl, na nějž si tu malou květinovou předlohu položil, nýbrž celý koberec lesního podrostu, v němž dříve vídával tisíce pokroucených stopček, skloněných pod svými fialovými zobáčky, to tam má před sebou jako jakési imaginární pásмо, obklopené v jeho atelieru ze všech stran průzračnou vůní fialového květu.

Nebylo možné čekat, že (v neděli) přijde pradena. A roznašečka chleba jakousi nepříznivou náhodou zazvonila, právě když tam Františka nebyla, a nechavši své dlouhé bochníčky v koši na prahu, odešla. Děvče od ovocnáře přijde teprve mnohem později. Jednou jsem vešel do mlékárny objednat nějaký sýr a všiml jsem si tam v houfu prodavaček jedné, opravdu výstředně světlovlasé, která měla postavu vysokou, ale ještě dětskou, a uprostřed ostatních svých družek vypadala, jako by snila, tváříc se při tom dost hrdě. Viděl jsem ji jenom z dálky a cestou kolem ní, takže bych nebyl dovedl ani říci, jak vypadala, leda snad to, že trochu příliš rychle vyrostla a že měla vlasy, budící mnohem méně dojem nějakých zvláštností vlasových než dojem jakési sochařské stylizace závitů, oddělených od sebe souběžnými vlnovkami. To bylo vše, co jsem na ní rozeznal, a pak ještě velmi výrazný nos (věc u dětí velmi vzácná) na hubené tváři, nos, připomínající zobáky supích mláďat. Ostatně seskupení jejích družek kolem ní nebylo jedinou překážkou, bránící mi dobře ji vidět; bránila mi v tom také nejistota, jaké asi city jsem

jí na první pohled a potom vnukl, byla-li to plachá hrdost, ironie nebo pohrdání, s nímž se pak svěřila svým družkám. Tyto střídavé dohady o ní, které mi prolétly hlavou ve vteřině, zhustily kolem ní kalné ovzduší, v němž se mi ztrácela jako nějaká bohyně v oblaku, rozechvívaném hřměním. Neboť duševní nejistota překáží přesnému zrakovému vnímání ještě více než nějaká tělesná vada oka. V té příliš hubené dívence, která byla také příliš nápadná, přemíra toho, co by někdo jiný nazval možná půvabem, bylo právě to, co mně se líbit nemělo, co však přes to mělo ten výsledek, že mi to zabránilo vidět něco, tím méně pak si zapamatovat něco z ostatních prodavaček, jež zahnutý nos té světlovlasé a její pohled – věc tak málo příjemná – zamyšlený, osobní, vypadající, jako by stále soudil, pohroužily do temnot jako nějaký světlý blesk, zatemňující celý okolní kraj. Tak jsem si ze své zastávky v mlékárně zapamatoval (je-li možno říci „zapamatoval“ o tváři tak špatně zahlédnuté, že si její bezvýraznost desetkrát doplňujeme nosem po každé jiným) zapamatoval jsem si jenom to děvče, které se mi nelíbilo. To stačí k tomu, aby láska začala klíčit. Přes to bych byl na tu výstřední světlovlasost zapomněl a nikdy bych nebyl zatoužil uvidět ji ještě jednou, kdyby mi Františka nebyla řekla, že to děvče je sice velice nezdárné, ale velmi chytré a že z mlékárny už brzy odejde, protože se příliš ohlíží po mládencích a dělá dluhy. Bylo řečeno, že krása je příslib štěstí. Naopak také možnost rozkoše může být začátkem krásy.

Dal jsem se do čtení dopisu od matinky. Za jejími citáty z paní de Sévigné: „Nejsou-li mé myšlenky v Combray úplně černé, jsou aspoň tmavošedé; myslím na tebe stále; toužím po tobě; tvé zdraví, tvé zaměstnání, tvá vzdálenost, jak, myslíš, může to vše působit v podvečer za soumraku?“ cítil jsem matčinu rozmrzelost nad tím, že Albertinin pobyt v našem domě se prodlužuje a upevňuje, ačkoli snoubence nebylo ještě řečeno nic o mých svatebních úmyslech. Nepsala mi to jasněji, protože se bála, že bych mohl takový dopis

někde nechat ležet. A i tak, třebaže byly psány tak zastřeně, vyčítala mi, že vždy hned nepotvrzuji příjem každého jejího dopisu: „Víš přece, že paní de Sévigné říkala: ‚Je-li člověk daleko, neposmívá se už dopisům, které začínají slovy: dostal jsem váš list.‘ Nemluvíc o tom, co ji znepokojovalo nejvíc, psala, že ji mrzí mé veliké utrácení: „Kam ty peníze dáváš? Jsem už dost ztrápena tím, že jako Charles de Sévigné nevíš, co chceš, a že máš v sobě ‚dva či tři lidi zároveň‘, ale snaž se aspoň nepodobat se mu v marnotratnosti, abych o tobě nemohla říci: dovede utrácet tak, že to ani vidět není, prohrávat, třebaže ani nehraje, a platit, třebaže dluhů neubývá.“ Právě jsem dočetl matčinu psaníčko, když mi Františka přišla říci, že je tam právě ta malá nezbedná mlékařka, o níž se mnou mluvila. „Ta bude docela dobře moci zanešt pánovi dopis a zajít kamkoli, nebude-li to příliš daleko. Pán uvidí, vypadá jako Červená Karkulka.“ Františka šla pro ni a slyšel jsem ji, jak jí cestou povídá: „No toto, ty se bojíš, protože je tu chodba, ty huso hloupá, myslila jsem, že jsi ostřílenější. Snad tě nemám vést za ruku?“ A Františka jakožto dobrá a počestná služebnice, chtějící, aby každý ctil jejího pána tak, jak ho ctí ona sama, zahalila se do té velebnosti, která zušlechťuje kuplířky na obrazech starých mistrů, kde milenka a milenec vedle nich skoro úplně zanikají. Ale Elstir, když se na fialky díval, nepotřeboval se starat o to, co dělají. Příchod mladé mlékařky mě hned oloupil o můj pozorovatelský klid; myslil jsem už jenom na to, jak bych učinil pravděpodobnou tu smyšlenku, že ji chci někam poslat s dopisem, a začal jsem rychle psát, skoro se ani neodvažuje podívat se na ni, aby se nezdálo, že jsem si ji dal zavolat právě pro to. Byla pro mne vyšňořena tím půvabem neznáma, jehož bych nikdy neviděl na žádné hezké dívce, objevené v některém z těch domů, v nichž na vás ženy čekají. Nebyla ani obnažena ani přestrojena, ale byla to opravdová mlékařka, jedna z těch, jež si představujeme tak hezké, dokud nemáme kdy přiblížit se k nim; byla kouskem toho, co vytváří věčnou touhu, věčnou žízeň po životě, jehož dvojí proud je konečně

stočen, sveden k nám. Dvojitý proud, neboť i když jde o neznámo, o nějakou bytost, o níž podle její postavy, podle jejích proporcí, podle jejího nevšimavého pohledu a povýšeného klidu tušíme, že je jistě božská, chceme také, aby ta žena byla specializována v svém zaměstnání, a aby nám tím umožňovala únik do toho světa, o němž v nás její oblek budí romaneskní přesvědčení, že je to svět jiný než svět náš. Kdybychom ostatně chtěli vyjádřit nějakou formulí zákon svých milostných zvědavostí, musili bychom ji hledat v největším rozpětí mezi ženou zahlédnutou a ženou přiblíženou, laskanou. Ženy z míst, jimž se dříve říkávalo veřejné domy, ba i kokoty (s podmínkou ovšem, že bychom věděli, že jsou to kokoty) nás nevábí tak málo proto, že jsou méně krásné než jiné ženy, nýbrž proto, že jsou k lásce plně přichystány, že právě to, co se teprve snažíme dosáhnouti, nám už nabízejí, zkrátka, že to nejsou výboje. Rozpětí mezi zahlédnutím a pomilováním ženy je tam minimální. Nevěstka se tak, jak se na nás bude usmívat v našem pokoji, usmívá už na ulici. Jsme sochaři. Chceme dostat od ženy sochu podoby úplně rozdílné od podoby, v níž se nám objevila po prvé. Uviděli jsme nějakou nevšimavou, zpupnou dívku na mořském břehu, zahlédli jsme v jejím krámku nějakou vážnou, pracovitou prodavačku, která nám odpoví suše, byť jen proto, aby nebyla předmětem posměšků svých družek, nebo nějakou ovocnářku, která nám neodpovídá skoro vůbec. Nuže, nemáme stání, dokud nevyzkoušíme, zdali ta hrdá dívenka od moře, ta prodavačka, bojící se lidských řečí, nebo ta nevšimavá ovocnářka, zdali by se tyto ženy naším obratným počínáním nedaly odvrátit od své nedostupnosti a přimět k tomu, aby nás objaly těmi pažemi, které nosily ovoce, aby k naším rtům sklonily se souhlasným úsměvem očí, do té chvíle ledově studené nebo nevšimavé – ó krásu očí přísných! – v hodinách pracovních, kdy se prodavačka tak bála pomluvačnosti svých družek, oči, které se vyhýbaly našim vyzývavým pohledům a které teď, když jsme s ní mezi čtyřma očima, sklánějí své zřítelnice pod osluněnou tíhou

smíchu, jakmile jsme promluvili o rozkoši lásky. Mezi prodavačkou, pradlenou, pozorně žehlící, ovocnářkou, mlékačkou – a tou dívčenkou, která se stane naší milenkou, je dosaženo maxima rozpětí, dotaženého k nejkrajnějším svým hranicím a rozrůzněného těmi pohyby, které jsou vlastní každému zaměstnání a dělají po čas práce z rukou něco naprosto odlišného jako arabesky těch vláčných pout, které se už každého večera kladou na náš krk, zatím co ústa se chystají k polibku. Proto také trávíme celý svůj život v neklidném, stále obnovovaném ucházení se o dívky, které se tváří vážně a jež jejich zaměstnání jako by od nás oddalovalo. Jakmile však je máme v náručí, hned jsou jen takové, jaké vždy byly; vzdálenost, již jsme se zasněně chystali urazit, zmizela. Ale přes to začínáme znovu s jinými ženami, věnujeme této práci všechn svůj čas, všechny své peníze, všechny své síly a zuříme na příliš pomalého kočího, jehož vinou možná zmeškáme své první dostaveníčko: žijeme v horečkách. A přece víme, že to první dostaveníčko zavíní zhroucení naší iluze. Ale dokud iluze trvá, je nám vše jedno; chceme vidět, je-li možné změnit ji v skutečnost, a myslíme na prادلenu, jejíž chladnosti jsme si všimli. Zvědavost milostná je jako zvědavost, kterou v nás budí jména místní: stále jsouc zklamávána, stále se obrozuje a stále zůstává nenasytná.

Žel, jakmile byla u mne, světlovlasá kadeřavá mlékačka, neobklopená už tou velikou obrazností a všemi těmi tužbami, jež ve mně probouzela, byla najednou zredukována na své pravé já. Chvějivý oblak mých dohadů ji už nezahaloval závratí. Vypadala teď docela hloupě, protože měla už (místo deseti, dvaceti, jež jsem si postupně připomínal, nemoha se přesně upamátovat) jenom jediný nos, kulovitější, než jsem myslil, nos, budící dojem hlouposti a buď jak buď ztrativší moc rozmnožovat se. Má obraznost neměla už nic, co by ji ponoukalo k práci. Padnuv do nehybné, neměnné skutečnosti, snažil jsem se zase vyskočit; tváře, v mlékárně nezahlédnuté, se mi zazdály tak hezké, že jsem tím byl znesmělen; abych

se z toho probral, požádal jsem ji: „Byla byste tak dobrá a podala byste mi tam to *Figaro*; musím se podívat na jméno ulice, do níž vás chci poslat.“ Vzávši hned žádané noviny, shrnula si při tom až po loket červený rukáv kabátku a podala mi *Figaro*, ukázavší mi tak její obratné, milé gesto, které se mi líbilo tou svou přátelskou rychlostí, svým hebkým vzhledem a svou rudou barvou. Zatím co jsem noviny rozevíral, řekl jsem dívce, ani k ní nezdvihaje oči a jen tak, abych něco řekl: „Jak se jmenuje to červené pletené, co máte oblečeno? Je to velmi pěkné.“ Odpověděla: „To je můj sportovní svetřík.“ Neboť vlivem obvyklého upadávání všech mód šaty a módy, které ještě před několika lety byly jakousi výsadou poměrně elegantní společenské vrstvy Albertininých přítelkyní, byly teď údělem dělnic. „Neudělá vám to opravdu nic, řekl jsem tváře se jako bych stále ještě hledal ve *Figaru*, pošlu-li vás někam dále?“ Jakmile jsem takto dal najevo, že služba, kterou by mi prokázala nějakou pochůzkou, se mi zdá možná dosti těžká, hned začala shledávat, že by jí byla opravdu dost obtížná. „Mám totiž za chvíli výlet na kole. Bože, vždyť máme jenom tu neděli.“ – „Ale nebude vám zima, pojedete-li tak s holou hlavou?“ – „Ach, však já nebudu s holou hlavou, budu mít čepičku, ale mám tolik vlasů, že bych se bez ní i obešla.“ Zdvihl jsem oči k jejím žlutavým, zkadeřeným vrkočům a cítil jsem, jak mě jejich vír unáší s tlukoucím srdcem v záři a v prudkých závanech uraganu krásy. Zadíval jsem se zas do novin, ale přestože jsem to dělal jenom proto, abych nebyl nápadný a abych získal čas, a přestože jsem se jenom tvářil, jako bych četl, přece jsem chápal smysl slov, jež jsem měl před očima a jenž mě zarazil: „Program matinée, o němž jsme už psali a jež bude pořádáno dnes odpoledne v koncertním sále v Trocaderu, nutno doplnit jménem slečny Ley, která svolila účastnit se v *Nerininých šibalstvích*. Rozumí se samo sebou, že bude hrát úlohu Neriny, v níž kypí vervou a okouzluje veselostí.“ Bylo to, jako kdyby mi náhle byl surově se srdce stržen obvaz, pod nímž se srdce po mém návratu z Balbecu začalo už zacelovat. Mé úzkosti se z něho

vyřinuly dravými proudy. Lea, to byla ta herečka, přítelkyně těch dvou dívek v Balbecu, na něž se Albertina jednou odpoledne v kasině dívala do zrcadla, tváříc se, jako by je ani neviděla. Je pravda, že v Balbecu se Albertina při tom jméně Lea chovala neobyčejně nevinně, když mi tváříc se skoro uraženě, že jsem mohl podezřívát takovou ctnost, řekla: „Ach ne, to není nikterak taková žena, to je žena velmi počestná.“ Bohužel, kdykoli Albertina vyslovila nějaké takové tvrzení, bývalo to vždy jen východisko tvrzení dalších a odlišných. Krátce po tomto prvním přišlo druhé: Neznám ji. Třetí bylo, když při řeči o takové ženě „nade vši pochybnost počestné“, kterou (secundo) neznala, Albertina se v nějaké větě, v níž se, ani o tom nevědouc, „řízla“, přiznala, že ji zná, zapomněvši už, že mi dříve řekla, že ji nezná. Když to první zapomenutí bylo už úplné a když už vyřkla to nové tvrzení, začalo zapomínání druhé, na to, že řekla, že je to žena „nade vši pochybnost počestná“. „Je to pravda, že ta a ta má takové a takové mravy?“ zeptal jsem se. „Ale ovšem, zajisté, to ví přece už kdekdo!“ A hned se při tom objevil zas ten prvotní výraz nevinnosti, když říkala větu, která byla velmi ztlumenou, nejasnou ozvěnou jejího nejprvnějšího tvrzení: „Musím však říci, že ke mně se vždy chovala naprosto slušně. Ovšem, věděla, že bych ji byla odbyla, a řádně! Ale to je jedno, jsem nucena být jí vděčna za to, s jak opravdovou uctivostí se ke mně vždy chovala. Bylo vidět, že ví, kdo jsem.“ Pamatujeme si pravdu, protože má jméno, má staré kořeny, ale narychlo improvizovaná lež se zapomíná velmi brzy. Albertina zapomněla i na tuto (už čtvrtou) lež a jednou, když si chtěla získat mou důvěru, tím, že se mi svěří se svými intimitami, řekla mi o téže ženě, která byla na začátku tak počestná a již ani neznala: „Nějak bláznivě si mě oblíbila. Třikrát nebo čtyřikrát mě požádala, abych ji doprovázela k jejímu domu a abych s ní šla podívat se na její byt. Doprovodit ji, v tom jsem neviděla nic špatného, po živé ulici, za bílého dne, pod širým nebem. Ale když jsme přišly k domu, vždy jsem našla nějakou záminku a nikdy jsem s ní nevešla.“ Ale

zanedlouho potom se Albertina při řeči zmínila o kráse předmětů, jež měla v bytě táž dáma. Krok za krokem by se patrně bylo podařilo přimět ji, aby řekla pravdu, která ovšem byla možná méně vážná, než jsem byl nakloněn domnívat se, neboť Albertina, třebaže možná neodmítala ženy, měla patrně milence raději a nemyslíla by teď, když měla mne, na Leu. Ale ať tak nebo tak, pokud se Ley týkalo, byl jsem zatím teprve u toho prvního tvrzení a nevěděl jsem, zdali ji Albertina zná. Již pro mnohé ženy by bylo stačilo sebrat před Albertinou v jakýsi souhrn její různá, odporující si tvrzení, kdybych jí chtěl dokázat její poklesky (poklesky, jež lze mnohem snadněji, podobně jako astrologické zákony, vyvodit rozumovou úvahou než pozorovat, přistihnout ve skutečnosti). Ale ona by raději řekla, že lhala, když říkala některé to tvrzení, jehož popření by znamenalo zhroucení celé mé soustavy, než aby uznala, že všechno to, co vypravovala, je jenom pásmo lživých výmyslů. Podobné, okouzlující nás pohádky jsou také v *Tisíci a jedné noci*. Působí, že trpíme ženou, již milujeme, a umožňují nám tím proniknouti kousek dále v poznání lidské povahy, místo abychom se spokojovali pozorováním jejího povrchu. Bolest vniká do nás a mučivou zvědavostí nás nutí, abychom také my vnikali do nitra. Odtud pak jsou pravdy, o nichž si říkáme, že nemáme právo ukrývat je, takže i umírající ateista, který je objevil, třebaže je jist zánikem a nedbá o slávu, přece věnuje své poslední hodiny snaze rozhlásit je.

Ovšem, byl jsem, pokud se týkalo Ley, teprve u prvního z takovýchto tvrzení. Nevěděl jsem ani, zdali ji Albertina zná. Ale to bylo jedno, nezáleželo na tom. Stůj co stůj bylo třeba zabránit, aby se v Trocaderu s touto svou známou neshledala nebo aby se tam s tou neznámou neseznámila. Říkám, že jsem nevěděl, znala-li Leu či nic; a přece jsem se to jistě v Balbecu dověděl, a to přímo od Albertiny. Zapomenutí však zahlazovalo ve mně stejně jako v Albertině většinu toho, co mi kdy řekla. Paměť, místo aby byla přesným, stále nám viditelným otiskem různých událostí našeho života, je

spíše nicotou, z níž je nám občas nějakou podobností umožněno vytáhnout vzkříšené mrtvé vzpomínky; ale i tak jsou ještě tisíce drobností, které nezapadly do této oblasti paměti, z níž by mohly být příležitostně vzkříšeny, a které proto se navždy vymykají naší kontrole. Ničemu z toho, o čem nevíme, že se to nějak vztahuje ke skutečnému životu milované ženy, nevěnujeme pozornost, zapomínáme hned to, co nám řekla o nějaké věci nebo o nějakých lidech, jež neznáme, i to, jak se při tom, když to říkala, tvářila. Proto také, když je potom naše žárlivost vzbuzena týmiž lidmi, chceme-li zjistit, nemýlí-li se, máme-li opravdu s nimi uvádět v nějaký vztah ten chvat, s nímž naše milenka pospíchá do města, nebo nespokojenost, že jsme ji o schůzku s nimi nějak připravili, naše žárlivost, hledající horlivě v minulosti nějaké údaje, nenalézá tam nic; hledajíc pro sebe doklady stále v minulosti, je jako historik, který by měl psát historii, pro niž nemá žádný dokument; stále jsouc pozadu vrhá se jako zuřivý býk tam, kde ten hrdý, nádherný tvor, dráždící ji svým bodáním, tvor, jehož okázalosti a lstivosti se podivuje krutý dav, není. Žárlivost bije do prázdna, jsouc nejistá podobně, jako býváme nejisti v těch snech, v nichž trpíme, že nenalézáme v jejím prázdném domě bytost, již jsme v životě dobře znávali, jež však zde je možná jiná a jenom si vypůjčila podobu nějaké bytosti jiné, nebo jako býváme ještě více nejisti po probuzení, když se snažíme připamatovat si přesně některou podrobnost ze svého snu. Jak vypadala naše přítelkyně, když nám to říkala, netvářila se šťastně, nepohvizdovala si dokonce (neboť to nedělává, když má v hlavě nějakou milostnou myšlenku)? Neřekla nám v době lásky, když ji naše přítomnost nějak znepokojuje a dráždí, neřekla nám něco, co by odporovalo tomu, co nám tvrdí teď, že totiž zná nebo nezná tu či onu ženu? Nevíme to, nikdy se to nedovíme; vysilujeme se shledáváním nesouvislých úlomků snu a náš život s naší milenkou zatím pokračuje, náš život nevšímavý k tomu, o čem nevíme, že je to pro nás důležité, pozorný k tomu, co možná důležité není, naplněný

tísnnivými myšlenkami lidmi, kteří k nám nemají žádný skutečný vztah, plný zapomenutí, mezer, zbytečných úzkostí, zkrátka život, úplně podobný snu.

Vtom jsem si všiml, že ta dívka z mlékárny je ještě stále v mém pokoji. Řekl jsem jí, že by to bylo opravdu trochu daleko, že ji tedy nepotřebuji. A tu také ona uznala, že by jí to bylo obtížné: „Je dnes krásný match, nerada bych to propásla.“ Cítil jsem, že jistě už má ráda sport a že za několik let bude říkat: užít života. Řekl jsem jí, že ji tedy už nepotřebuji a dal jsem jí pět franků. Byla tím velmi překvapena a řekla si, že, dostala-li pět franků zadarmo, dostala by jistě mnoho za tu pochůzku, takže hned začala obracet a řekla, že ten její match není tak důležitý. „Mohla bych vám tam docela dobře zajít. Nějak by se to udělalo.“ Ale já jsem ji strkal ke dveřím, potřeboval jsem být sám, stůj co stůj bylo třeba zabránit, aby se Albertina v Trocaderu nesetkala s Leinými přítelkyněmi. Bylo to nutné, bylo třeba udělat to nějak; nevěděl jsem ovšem ještě jak a v prvních vteřinách jsem jenom otvíral dlaně, díval se na ně a prohýbal prsty tak, až na nich klouby praskaly, buď proto, že duch, nemohoucí nalézt, co hledá, zleniví a řekne si, že ustane na chvíli, v níž se mu i nejbezzvýznamnější věci zjeví jasně jako ty hrotité konečky travných stébel na železničních náspech, jež vidíme z vozu zachvívat se na větru, když se vlak zastaví v polích – nehybnost to, která není vždy plodnější než nehybnost lapeného zvířete, které je tak ochromeno strachem nebo úžasem, že se bez hnutí rozhlíží kolem – nebo snad proto, že jsem měl své tělo úplně přichystáno – tělo s rozumem a v něm prostředky proti té či oné osobě – jako by bylo už jen zbraní, z níž vyjde rána, která Albertinu oddělí od Ley a od jejích dvou přítelkyní. Ráno ovšem, když mi Františka přišla říci, že Albertina půjde do Trocadera, řekl jsem si: „Albertina si může dělat, co chce,“ a myslil jsem, že do večera nebudou pro mne za toho zářivého počasí její skutky mít znatelného významu; ale tak bezstarostným mě nedělalo, jak jsem se mylně domníval, jenom to ranní

slunce; bylo to hlavně to, že přinutiv Albertinu, aby se zřekla plánů, jež možná chtěla připravit nebo dokonce uskutečnit u Verduri-
nových, a přiměv ji, aby šla na matinée, jež jsem vybral já sám a pro
něž si žádné pikle nemohla připravit, věděl jsem, že to, co bude
dělat, bude nezbytně nevinné. Stejně když Albertina za chvíli potom
řekla: „Je mi docela jedno, zabiji-li se,“ řekla to proto, že byla
přesvědčena, že se nezabije. Předě mnou i před Albertinou bylo
v tom ráně (spíše než prosluněnost dne) ono prostředí, jež nevidí-
me, ale jehož průzračným, měnivým prostřednictvím vidíme, já její
skutky a ona důležitost svého života, to jest ta přesvědčení, která
nevnímáme, která však nelze srovnat s pouhou nicotou, stejně jako
s ní nelze srovnávat obklopující nás vzduch; vytvářejíce kolem nás
ovzduší proměnlivé, někdy znamenité, často nedýchateľné, tato
přesvědčení zasluhují, aby byla zjišťována a zaznamenávána se
stejnou pečlivostí jako teplota, tlak vzduchu nebo pršky, neboť naše
dny mají také svou fyzickou i duševní originalnost. Přesvědčení,
jehož jsem si ráno nevšímal, jímž však jsem přes to byl radostně
obklopen až do té chvíle, kdy jsem se znovu zadíval do *Figara* – že
totiž Albertina nebude dělat nic špatného – toto mé přesvědčení
najednou zmizelo. Nežil jsem už v dni krásném, nýbrž v dni, vytvo-
řeném v lůně toho prvního nepokoje, že Albertina zas naváže
styky s Leou a ještě snadněji s těmi dvěma dívkami, přijdou-li, jak
bylo pravděpodobné, zatleskat své známé herečce do Trocadera,
kde by jim nebylo nesnadné setkat se o přestávce s Albertinou.
Nemyslíl jsem už na slečnu Vinteuilovou; jméno Leino probudilo
mou žárlivost tím, že mi ukázalo Albertinin obraz v balbeckém
kasině poblíž těch dvou dívek. Měl jsem totiž v své paměti jenom
série Albertin, oddělené jedny od druhých, neúplné, profily, mo-
mentky; proto také se má žárlivost upínala vždy k nějakému výra-
zu dočasnému, prchavému a zároveň ustálenému, a k bytostem,
které způsobily, že se ten výraz na Albertinině tváři objevil. Vzpomí-
nával jsem na Albertinu, když si ji v Balbecu příliš prohlížely ty dvě

dívky nebo jiné ženy toho rázu; vzpomínal jsem si na utrpení, jež jsem pocítoval vida je, jak pronikavými pohledy, podobnými pohledům malíře, když chce dělat první náčrtek, ohledávají celou tvář, pokrytou jimi a (patrně vlivem mé přítomnosti) přijímající to, jako by to ani nepozorovala, s jakousi pasivností, potají možná rozkošnickou. A než se zas vzchopila a promluvila, uplynula chvilka, během níž se Albertina ani nepohnula a usmívala se do prázdna s tímž výrazem předstírané přirozenosti a utajované rozkoše, jako kdyby ji někdo právě fotografoval, nebo také jako by si před aparátem vybírala nějakou veselejší pozici – tutéž, již zaujala v Doncières, když jsme se procházeli se Saint-Loupem: smála se a olizujíc si rty dělala, jako by škádlila psa. V takových chvílích nebývala ovšem nikterak táž, jako když se o kolemjdoucí dívenky zajímala ona. V takovém případě naopak její zúžený, sametový pohled utkvíval, ulpíval na kolemjdoucí ženě tak přilínavě, tak pronikavě a sžíravě, že se zdálo, že jistě, až se od té ženy bude odpoutávat, odnese s sebou i kůži. Ale v té chvíli se mi ten pohled, který jí dodával aspoň trochu vážného výrazu, takže i vypadala, jako by trpěla, zdával se mi lahodný ve srovnání s mdlým a šťastným pohledem, jímž patřila na ty dvě dívky, a milejší by mi byl chmurný výraz touhy, již možná někdy pocítovala, než rozesmátý výraz, vzbuzený touhou, kterou ona vnukala jiným. Marně se pokoušela zastříit nějak své vědomí o něm: celou ji zalévalo a obklopovalo, rozkošnické a vzdušné, zbarvujíc jí tváře do růžova. Ale kdoví, zdali by Albertina vše to, co v takových chvílích nechávala v sobě nerozhodnuto, vše to, co vyzařovalo kolem ní a působilo mi taková utrpení, kdoví, zdali by to v sobě byla tajila i tehdy, kdybych při tom nebyl býval, zdali by v mé nepřítomnosti nebyla směle odpověděla na výzvy těch dvou dívek. Tyto vzpomínky mě ovšem velmi bolely, byly jakoby naprostým přiznáním Albertininy záliby, generální zpovědí její nevěry, již nemohly vyvážit sliby a přísahy, jež mi dávala a jimž jsem chtěl věřit, záporné výsledky mých neúplných pátrání ani Ondřejčina

ujišťování, říkaná možná v dohodě s ní. Albertina mi marně zapírala významné prorady: slovy, která jí uklouzla a byla mocnější než prohlašování, tvrdící opak, ba i jen svými pohledy se přiznávala k tomu, co by ráda byla zatajila, nejenom k jednotlivým svým skutkům, ale ještě spíše k tomu, co by nechtěla prozradit, ani kdyby ji zapírání mělo stát život: k svému vrozenému sklonu. Žádný člověk nechce totiž vydat svou duši. Byl bych mohl přes bolest, již mi působily takové vzpomínky, zapřít, že má touha po Albertinině přítomnosti byla probuzena programem toho matinée v Trocaderu? Byla z těch žen, jejichž poklesky by, kdyby bylo třeba, mohly nahrazovat půvab, a stejně jako jejich poklesky také jejich dobrotivost, která po nich následuje a vrací do nás tu slast, již jsme jako nemocný, který se nikdy necítí dobře dva dny po sobě, nuceni stále znovu na nich dobývat. Ostatně ještě víc než jejich poklesky v době naší lásky k nim jsou poklesky a nedostatky z doby, než jsme je poznali, a první ze všech: jejich povaha. Bolestnými dělá takové lásky opravdu to, že jsou předcházeny jakýmsi prvotním hříchem ženy, hříchem, který nás přivádí k lásce k ní, takže, kdykoli naň zapomeneme, přestáváme po ní tak toužit a že k obnovení lásky je třeba napřed obnovení utrpení. V této chvíli to, aby se nesetkala s těmi dvěma dívkami, a to, jak bych se mohl dovědět, zná-li Leu, zaměstnávalo mé myšlenky nejvíce, přestože člověk by se o jednotlivé věci neměl zajímat jinak než vzhledem k jejich všeobecnému významu, a přes dětinství, které je stejně veliké jako dětinství cestování nebo touhy poznat ženy a které záleží v drolení své zvědavosti na ty maličkosti, které se z neviditelného dravého proudu krutých skutečností, z nichž nikdy nepoznáme nic, náhodou v naší mysli zkrystalizovaly. Ostatně i kdyby se nám podařilo tuto krystalizaci zničit, hned by byla vystřídána nějakou jinou. Včera jsem se bál, aby Albertina nešla k paní Verdurinové. Teď jsem už myslel jenom na Leu. Žárlivost, která má na očích pásku, není jenom neschopná odhalit něco v temnotách, které ji obklopují, ale je také jednou z těch pekelných

trýzní, jako je trest Danaidek nebo trest Ixiův, stále a stále se opakující. I kdyby tam nebyly ty její přítelkyně, jaký asi dojem v ní vzbudí Lea, zkrášlená přestrojením, oslavená úspěchem, jaké sny zanechá v Albertině, jaké touhy, které, i když je ovládne, přece ji v mé společnosti naplní nechutí k životu, v němž je nemůže ukojit?

Ostatně kdoví, zdali Leu nezná a nepůjde-li za ní do její šatny, a to i tehdy, jestliže ji Lea nezná; kdo mi mohl zaručit, že ji, jistě ji z Balbecu znajíc aspoň od vidění, nepozná a nedá jí z jeviště znamení, které Albertinu oprávní dát si otevřít dveře do zákulisí? Nebezpečí, jakmile je zažehnáno, se zdává něčím, čemu bylo docela snadné vyhnouti se. Ale toto nebezpečí zažehnáno ještě nebylo, bál jsem se, že nebude možné zažehnat je, takže se mi zdálo tím strašnější. A přece se zdálo, že o té lásce k Albertině, která se, jak jsem cítil, skoro úplně rozprchávala, kdykoli jsem se pokoušel uskutečnit ji, podávala jaksi důkaz prudkost mé bolesti v té chvíli. Nedbal jsem už o nic jiného, myslil jsem už jenom na to, jak bych jí mohl zabránit, aby nezůstala v Trocaderu, byl bych nabídl Lei nevím co za to, aby tam nešla. Jestliže tedy člověk projevuje svou zálibu svými skutky spíš než myšlenkami, byl bych Albertinu miloval. Ale ani toto obnovení mého utrpení neobdařovalo Albertinin obraz v mém nitru větší stálostí a jasností. Byla příčinou mých bolestí jako nějaké božstvo, zůstávající neviditelné. Dělaje tisíce dohadů snažil jsem se čelit svému utrpení, ale svou lásku jsem tím neuskutečňoval. Především bylo třeba mít jistotu, že Lea do Trocadera opravdu šla. Když jsem propustil mlékačku, zatelefonoval jsem Blochovi, který se s Leou také znal, a zeptal jsem se ho na to. Nevěděl nic a byl zřejmě překvapen, že se o takové věci zajímám. Řekl jsem si, že si musím pospíšet; Františka byla už oblečena, kdežto já ne; zatím co jsem vstával, poslal jsem ji, aby jela autem do Trocadera, koupila si vstupenku, vyhledala v sále Albertinu a odevzdala jí lístek ode mne. V tom lístku jsem jí psal, že jsem zdrcen dopisem, který jsem právě dostal od téže dámy, pro niž jsem, jak ví, byl jednu noc v Balbecu

tak nešťasten. Připomněl jsem jí, že mi druhého dne potom vyčítala, proč jsem pro ni neposlal. Dovoluji si proto, psal jsem jí, požádat ji, aby mi obětovala to matinée, přišla pro mne a zavezla mě trochu na čerstvý vzduch, abych se z toho, bude-li to možné, probral. Ježto však mi to bude ještě dost dlouho trvat, než se ustrojím a připravím, byl bych rád, kdyby využila Františtiny přítomnosti a šla do bazaru „Louvru“ (byl menší a proto mě méně znepokojoval než „Samaritánka“) koupit tu bílou náprsníčku, již potřebovala. Mé psaníčko nebylo patrně zbytečné. Po pravdě řečeno nevěděl jsem nic z toho, co Albertina možná dělala od té doby, kdy jsme se seznámili, ba ani co dělala předtím. Ale v její řeči (Albertina, kdybych jí o tom něco řekl, by byla mohla namítat, že jsem špatně slyšel) bývaly jisté rozpory, jistá přehrazení, která se mi zdávala stejně průkazná jako přistižení při činu, ale méně použitelná proti Albertině, která, třebaže bývala často přistižena při podvádění jako děcko, pomocí náhlých strategických odčinění svého poklesku po každé mařila mé kruté útoky a napravovala situaci. Útoky kruté zvláště pro mne. Užívala, nikoli z nějaké stylové rafinovanosti, nýbrž proto, aby napravila své neprozíravosti, těch náhlých syntaktických skoků, podobných trochu tomu, čemu gramatici říkají anakolut nebo tak nějak. Když se mluvíc o ženách přehrazení: „Vzpomínám si, že posledně jsem,“ najednou po kratičké pomlčce se z „já“ stalo „ona“ a Albertina mluvila o té věci, ne jako by ji byla udělala ona sama, nýbrž jako by ji jako docela nevinná prochazečka byla zahlédla na nějaké ženě jiné. Předmětem té věci, toho skutku nebyla ona. Byl bych si chtěl přesně vzpomnět na začátek té věty, abych si ji, když ona nechtěla, mohl dokončit já sám. Ježto však jsem vyslechl zakončení její, nevzpomínal jsem si dobře na začátek, od něhož se odchýlila možná proto, že zahlédla mou napjatou zvědavost, a zůstával jsem v úzkostech, jaká asi byla její pravá myšlenka, jaká byla ta její prvotní vzpomínka. Se začátky lží naší milenky je tomu bohužel stejně jako se začátky naší lásky nebo nějakého povídání. Vznikají, shlukují se, zanikají,

vůbec naší pozorností nepostřehnuty. Chceme-li si vzpomenouti, jak jsme nějakou ženu začali milovat, už milujeme; o dřívějších zasněnostech jsme si neříkali: To je předehra lásky, pozor! A tak se to vše vyvíjelo potají, námi sotva postřehnuto. Stejně jsem zde, vyjma případy poměrně dost řídké, skoro vždy jen pro pohodlnější výklad často postavil proti sobě nějakou Albertininu lež a její první tvrzení o téže věci. Toto první tvrzení, protože nevidíme do budoucnosti a netušíme, jaké tvrzení opačné bude jednou postaveno proti němu, proklouzlo často nezpozorováno, slyšeno sice mým uchem, ale jenom tak, že jsem je neizoloval od proudu ostatních Albertininých slov. Později, když jsem uslyšel tu lež, to tvrzení opačné, nebo když se mne zmocnila nějaká úzkostná touha, byl bych si na to rád vzpomněl, ale marně jsem se namáhal; má paměť nebyla upozorněna včas; pokládala za zbytečné schovat si kopii.

Nařídil jsem Františce, aby mi, až Albertinu vyvede ze sálu, zatelefonovala a aby ji přivedla domů, nedbajíc, je-li to Albertině po chuti či nic. „To by tak ještě scházelo, aby nebyla ráda, že ji pán volá k sobě,“ odpověděla Františka. „Nevím, nevím, vidí-li mě tak ráda.“ „To by pak byla opravdu nevděčná,“ řekla zas Františka, v níž Albertina po tolika letech obnovila zase stejná závistivá muka, jaká jí kdysi působila Eulalie u mé tety. Nevědouc, že Albertina nebyla u mne na přání své, nýbrž na přání mé (a já z jakési ješitnosti a také proto, aby se Františka více rozčilovala, jsem jí to raději zatajoval), obdivovala se její obratnosti, ale zároveň ji ovšem nenáviděla, říkala jí, když o ní mluvila s ostatním služebnictvem, „komediantka“ nebo „lichometnice“, která si mne dovede otáčet kolem prstu. Neodvažovala se ještě vyhlásit jí boj, tvářila se na ni přívětivě a získávala si mou přízeň službami, jež jí prokazovala v jejích stycích se mnou, říkajíc si, že je zbytečné říkat mi něco a že by tím stejně ničeho nedosáhla, ale stále číhající na vhodnou příležitost; jakmile by někdy objevila v Albertininu postavení u mne nějakou trhlinku, umiňovala si, že by ji hned rádně rozšířila a úplně nás roztrhla. „Nevděčná? –

Ale ne, Františko, naopak, já se pokládám za nevďěčného; ani nevíte, jak je ke mně dobrá. (Dělalo mi to tak dobře vypadat, jako bych byl milován.) Pospěšte si.“ „Mrsknu sebou; bude to jedna dvě.“ Vliv její dcery začínal trochu kazit Františčin slovník. Tak ztrácejí svou čistotu přibíráním výrazů nových všechny řeči. Byl jsem ostatně za tento úpadek Františtiny řeči, již jsem znával v jejích krásných dobách, nepřímo odpovědný já sám. Františčina dcera by totiž nikdy nebyla klasickou mluvu své matky změnila až v nejhorší žargon, kdyby s ní byla mluvívala jenom svým nářečím. Dělávala to vždy, a když byly obě u mne a chtěly si říci něco tajného, místo aby odešly do kuchyně, vytvořily si uprostřed mého pokoje ochranu neprostupnější než nejlépe zavřené dveře: mluvily spolu svým nářečím. Tušil jsem jenom, že matka a dcera nežily stále v nejlepším shodě, soudě podle toho, jak často se v jejich řeči vyskytovalo jediné slovo, jemuž jsem rozuměl: ach, vy mě člíte (nebyl-li jsem ovšem vlastní příčinou toho rozčilování já). Bohužel, člověk se nakonec naučí i řeči nejméně známé, slyší-li ji stále. Litoval jsem, že je to jenom nářečí, protože se mi podařilo naučit se mu a stejně bych se jistě byl naučil Františčině řeči, kdyby byla zvyklá mluvit s dcerou persky. Jakmile Františka zpozorovala mé pokroky v učení, zrychlovala svou mluvu a její dcera také, ale nic jim to nepomáhalo. Matku to trápilo, že rozumím jejímu nářečí, ale potom byla ráda, slyšela-li mě jím mluvit. Po pravdě řečeno, ta její radost, to byl vlastně posměch, protože přes to, že nakonec jsem tím nářečím mluvil skoro stejně jako ona, Františka viděla mezi našimi výslovnostmi propasti, které ji plnily nadšením, a jala se litovat, že už nevidává své krajany, na něž si už hezkou řádku let ani nevzpomněla a kteří by se podle jejího mínění, kdyby mě slyšeli mluvit tak bídě jejich nářečím, jistě byli svíjeli smíchem, který by ráda byla slyšela. Jenom tato myšlenka ji plnila radostí i lítostí a nejednou mi jmenovala toho či onoho venkovana, který by jistě smíchem až plakal. Přes to však žádná radost nezjasňovala smutek, že, ačkoli nářečím tak špatně

mluvím, přece mu dobře rozumím. Klíče se stávají zbytečnými, jakmile ten, komu chceme vstup znemožnit, může použít paklíče. Protože nářečí se stalo obranou bezcennou, mluvívala teď s dcerou franštinou, která se brzy stala franštinou nejnižších vrstev.

Byl jsem přichystán a Františka ještě netelefonovala; bylo třeba nečekat už a odejít. Ale kdoví, najde-li Albertinu? Kdoví, nebyla-li Albertina za kulisami nebo nezdráhala-li se, i když ji Františka našla, jít s ní domů? Za půl hodiny potom se ozvalo zvonění telefonu a v mém srdci bušila změteně naděje i strach. Na rozkaz kteréhosi telefonního úředníka mi letící švadrona zvuků přinášela telefonistova slova, nikoli slova věrné Františky, jíž jakási zděděná nesmělost a zádumčivost, aplikovány jí na předmět jejím předkům neznámý, bránily přiblížit se k telefonnímu aparátu, ačkoli jinde by docela klidně byla navštívila lidi s nakažlivými chorobami. Našla v Trocaderu na chodbě Albertinu samotnou; Albertina odešla jenom říci Ondřejce, že tam nezůstane, a hned potom se vrátila k Františce. „Nezlobila se? – Ach, promiňte, zeptejte se té paní, zdali se ta slečna nezlobila?“ – „Ta dáma říká, že nikoli, právě naopak, nebo aspoň, nebyla-li spokojena, nebylo prý to na ní vidět. Ted' jdou do bazaru a ve dvě budou doma.“ Pochopil jsem, že ty dvě hodiny znamenají hodiny tři, protože dvě už byly. Ale to byla u Františky jedna z těch zvláštních, trvalých, nevyléčitelných chyb, jimž říkáme choroby, že totiž nikdy nedovedla přesně zjistit ani říci, kolik je hodin. Nikdy jsem si nedovedl vysvětlit, co se jí to v hlavě děje. Když Františka, podívavši se na své hodinky, na nichž byly dvě hodiny, řekla: „Je jedna hodina“ nebo: „Jsou tři hodiny“, nikdy jsem nemohl pochopit, zdali příčina toho zvláštního zjevu tkví ve Františčině zraku, nebo v jejím myšlení nebo snad v její řeči; jisté je, že se ten zjev stále dál. Lidstvo je velmi staré. Dědičnost a křížení daly nezdolnou sílu špatným návykům, chybným reflexům. Někdo kýchá a chraptí, kdykoli jde kolem růžového keře, jiný dostává vyrážku při vůni čerstvých barev, mnozí průjem, kdykoli se mají vydat na nějakou cestu a vnukové

zlodějů, mající teď miliony a neskrblicí svým bohatstvím, nemohou se ubránit, aby nám neukradli padesát franků. Pokud se týče toho, v čem záležela Františčina nemožnost určovat přesně čas, nikdy mi o té věci nepodala žádné vysvětlení ona. Františka se totiž, přes ten hněv, který ve mně obyčejně probouzely její nepřesné odpovědi, nikdy nesnažila ani omluvit svůj omyl ani vysvětlit jej nějak. Mlčela, vypadala, jako by mě neslyšela, a tím ovšem mé podráždění dovršovala. Byl bych od ní rád slyšel nějakou omluvu, když nic, tedy aspoň proto, abych ji mohl vyvrátit, ale ne, nic, nevšímavé mlčení. Ale ať tomu bylo jakkoli, pro dnešek bylo jisté, že Albertina se s Františkou vrátí ve tři hodiny a Albertina se neuvidí ani s Leou ani s jejími přítelkyněmi. A tu, protože nebezpečí, že s nimi zas naváže styky, bylo zažehnáno, hned v mých očích ztratilo mnoho ze svého významu a já jsem se, vida teď, jak snadno bylo odvráceno, divil, že jsem mohl pochybovat, že se mi jeho zažehnání podaří. Pocítil jsem velikou vděčnost k Albertině, která, jak jsem viděl, nešla do Trocadera pro Leiny přítelkyně a která mi tím, že z matinée odešla a že se na pouhý můj pokyn vrací domů, ukázala, že je má víc, než jsem myslel. A má vděčnost se ještě zvětšila, když mi nějaký cyklista přinesl od ní uklidňující psaníčko, v němž byla hojně obsažena ta milá slova, jichž s oblibou užívala: „Milý, drahý Marceli, přijdu méně rychle než tento cyklista, na jehož kolo bych ráda vsedla, abych byla dříve u Vás. Jak se můžete domnívat, že bych se mohla zlobit a že by mě něco mohlo bavit víc než Vaše společnost? Bude to hezké, půjdeme-li spolu ven, a ještě hezčí by bylo chodit tak vždy jenom společně. Jaké myšlenky to tedy máte? No ne, Marceli! Celá Vaše: Tvá Albertina.“

Šaty, jež jsem jí koupil, jachta, o níž jsem s ní mluvil, župany od Fortunyho, to všechno bylo touto Albertininou poslušností nikoli kompenzováno, ale doplněno, takže se mi to jevilo jako jakési výsady, jimiž jsem byl obdařen; neboť povinnosti a úkoly každého pána tvoří součást jeho panství, definují a dosvědčují jeho nadvládu

právě tak jako jeho práva. A ta práva, jež mi Albertina přiznávala, dodávala právě mým povinnostem jejich pravé podoby: měl jsem opravdu svou ženu, která mi na první můj nenadálý pokyn dávala uctivě telefonovat, že se vrací, že se hned dá přivést ke mně. Byl jsem větší pán, než jsem se domníval. Větší pán, to znamená větší otrok. Ted' jsem už nepocíťoval tu netrpělivou touhu vidět Albertinu. Jistota, že někde něco nakupuje s Františkou nebo že se s ní za chvíli, kterou bych byl rád prodloužil, vrátí, ozařovala jako nějaká jasná, pokojná hvězda čas, který bych ted' s požitkem mnohem větším strávil raději sám. Má láska k Albertině mě přiměla, abych vstal a připravil se k vycházce, ale zabránila by mi mít z té vycházky požitky. Myslíl jsem na to, že je neděle a že v Lesíku se jistě procházejí mladé prodavačky, švadlenky a kokoty. A pomocí těch slov: švadlenky, prodavačky (jak se mi to často stávalo se jmény vlastními, s nějakým dívčím jménem, jež jsem četl ve zprávě o nějakém plese) pomocí obrazu bílé blůzičky a krátké sukénky, protože jsem si za ně stavěl neznámou bytost, která by mně mohla milovat, vytvářel jsem sám touhy hodné ženy a říkal jsem si: „Jak jsou jistě pěkné!“ Ale co z toho mám, že jsou pěkné, když nepůjdu na procházku sám. Využívaje toho, že jsem byl ještě sám, a stahuje napolo záclony, aby mi slunce nebránilo číst noty, sedl jsem k pianu a otevřel jsem nazdařbůh Vinteuilovu sonátu, která na něm ležela, a začal jsem hrát; protože Albertinin příchod byl ještě trochu daleko, zato však naprosto jistý, měl jsem čas a zároveň potřebný duševní klid. V úplně pokojném očekávání jejího návratu s Františkou a v důvěře v její poslušnost mohl jsem jakoby v blaženosti jakéhosi vnitřního jasu, stejně zahřívajícího, jako byl jas venku na ulici, vládnouti volně svou myšlenkou, odpoutati ji na chvíli od Albertiny a upnouti ji k sonátě. Ani v ní jsem si nevšímal, jak velice spojení motivu rozkošnického a motivu úzkostného odpovídalo ted' lépe mé lásce k Albertině, v níž nebylo žárlivosti tak dlouho, že jsem Swannovi právem mohl tvrdit, že ten cit neznám. Ne, pojmáje sonátu z jiného hlediska,

dívaje se na ni prostě jako na dílo velikého umělce, byl jsem jejím zvukovým proudem zanášen nazpět ke combrayským dnům – nemíním tím dny, kdy jsem chodíval k Montjouvainu nebo k Méséglise, nýbrž dny, kdy jsem šel na procházku ke Guermantům – k těm combrayským dnům, kdy jsem také já toužil stát se umělcem. Zřekl jsem se tím, že jsem se zřekl této ctižádosti, něčeho skutečného? Mohl mi život být útěchou nad ztrátou umění, je v umění nějaká hlubší skutečnost, v níž naše pravá osobnost nalézá výraz, jehož jí nedají skutky činného života? Každý veliký umělec se opravdu zdá tak odlišný od umělců ostatních a budí v nás tak velice ten dojem silné individuality, který marně hledáme v životě všedním. Právě když jsem toto myslil, zarazil mě v sonátě jeden takt, který jsem sice dobře znal, ale pozornost vrhá mnohdy rozdílné světlo na věci, jež známe sice už dávno, na nichž však v novém osvětlení zpozorujeme něco, čeho jsme si ještě nikdy nevšimli. Hraje ten takt, a třebaže tam Vinteuil vyjadřoval sen, který by Wagnerovi býval úplně cizí, neubráníl jsem se, abych nezašeptl: „Tristan“ s úsměvem, jímž se usměje přítel rodiny, zjistí-li něco z některého předka v přízvuku nebo v nějakém gestu vnuka, který ho neznal. A podobně jako se pak díváme na fotografii, jejíž pomocí lze přesně zjistit podobu, postavil jsem si nad Vinteuilovu sonátu partituru *Tristana*, z něhož úryvky právě toho odpoledne hráli v Lamoureuxově koncertní síni. Nepodivoval jsem se bayreutskému mistru s žádnou skrupulí těch, jimž jako na příklad Nietzscheovi povinnost káže, aby utíkali k umění jako k lákavějšímu než životu krásy, a kteří, utíkajíce od *Tristana*, protože neuznávají *Parsifala*, postupným umrtvováním v jakémsi duchovním asketismu, jdouce nejkrvavější křížovou cestou, dospívají k tomu, že se povznesou k čisté znalosti a k dokonalému zbožňování *Longjumeauského postilionu*. Uvědomoval jsem si, kolik skutečného je ve Wagnerově díle, vida znovu ty naléhavé a prchavé náměty, objevující se v jednotlivém aktu, vzdalující se jen proto, aby se za chvíli mohly zas vrátit, a mnohdy vzdálené, ospalé, skoro

němé, jindy naopak, třebaže zůstávají nejasné, bývají tak neodbytné a blízké, tak vniterné, tak organické, tak útrobné, že to vypadá spíše než jako návrat námětu jako nový záchvat nějaké neuralgie.

Hudba, velmi se tím lišíc od Albertininy společnosti, pomáhala mi sestoupit do sebe, objevit tam něco nového: onu rozmanitost, již jsem marně hledal v životě a na cestách, po níž však ve mně úzkostnou touhu probouzel tento zvukný proud, jehož sluncem prohráté vlny doznívaly vedle mne. Rozmanitost dvojí. Podobně jako nám spektrum ukazuje složení světla, harmonie takového Wagnera nebo barva takového Elstira nám umožňují poznat tu kvalitativní podstatu dojmů jiného člověka, do nichž ani pomocí lásky k jinému člověku nepronikneme. A potom rozmanitost v nitru samého díla tím jediným, čím je možné být opravdu rozmanitým: sloučením rozmanitých individualit. Tam, kde by nějaký chabý skladatel mnil, že maluje podkoního, rytíře atd., kdežto zpívat by při tom nechával stejně, Wagner naopak do každého pojmenování vkládá nějakou jinou skutečnost a po každé, když se objeví podkoní, je to figura samostatná, složitá a zároveň jednoduchá, která se radostnou a feudální spleť linií vpisuje do zvukné nesmírnosti. Odtud plyne plnost hudby, vyplněné ve skutečnosti tolika hudbami, z nichž každá je nějaký tvor. Tvor nebo dojem, jímž nás obdařuje nějaký dočasný pohled na přírodu. I to, co je nejvíce nezávislé na pocitu, který v nás příroda probouzí, uchovává si svou vnější a úplně definovanou skutečnost; zpěv ptáka, lovcovo zatroubení na roh, píseň, hraná pastýřem na píšťalu, všechny tyto nápěvy vystřihují na obzoru své zvukové siluety. Ovšem, Wagner ji přibližoval, užíval jí, vpravoval ji do orchestru, podroboval ji nejvyšším hudebním ideám, ale přes to měl stále v úctě její prvotní originálnost podobně jako dřevěnkář vlákna, zvláštní ustrojení dřeva, z něhož vyřezává.

Ale přes bohatost těch děl, v nichž kontemplace přírody má své místo vedle činu, vedle jedinců, kteří nejsou jenom jména divadelních postav, myslil jsem na to, jak přece jen v povaze těchto

děl je, že bývají – třebaže překrásně – vždy neúplná; to je ostatně známkou všech velikých děl XIX. a XX. století, známkou, jíž největší spisovatelé poznamenali své knihy, ale pozorující svou práci, jako kdyby byli dělníkem i soudcem zároveň, vytěžili z tohoto sebe-pozorování jakousi krásu novou, netkvící v díle a vyšší než dílo samo, krásu, vtiskující mu dodatečně jakousi jednotnost, jakousi velikost, jichž nemá. I když se nezastavíme u toho, jenž teprve po jejich napsání uviděl v svých dílech *Lidskou komedii*, ani u těch, kteří své nesourodé básně nebo eseje nazvali *Legenda věků a Bible lidství*, přece jen můžeme snad o tomto posledním, který tak dobře ztělesňuje XIX. století, říci, že největší Micheletovy krásy nesmíme hledati tak v jeho díle jako v tom, jak on sám se k svému dílu staví, ne v jeho *Dějínách Francie* nebo v jeho *Dějínách revoluce*, nýbrž v jeho předmluvách k vlastním knihám, v předmluvách, to jest ve stránkách, psaných teprve, když knihy byly už napsány, ve stránkách, v nichž o těch knihách uvažuje, v nichž je pozoruje a k nimž je třeba připojit tu a tam několik vět, začínajících obyčejně slovy: „Mám to říci“, slovy, která nejsou opatrnickým učence, nýbrž jakousi kadencí hudebníka. Jiný hudebník, ten, který mě právě v té chvíli okouzloval, Wagner, vytáhnuv ze zásuvek svého pracovního stolu rozkošnou kratší skladbu a vsunuv ji jako námět, o němž si dodatečně řekl, že je tam nezbytný, do nějakého díla, na něž v době, kdy tu skladbičku komponoval, ještě ani nemyslí, složiv potom první svou operu mytologickou, pak druhou a potom ještě jiné a zpozorovav najednou, že vytvořil tetralogii, jistě pocítil trochu podobné opojení jako Balzac, když vrhl na svá díla pohled cizince a zároveň otce, zjistil v jednom z nich čistotu Raffaelovu, v jiném prostotu Evangelia, takže si najednou, ozářiv je dodatečně jakýmsi novým světlem, uvědomil, že mnohem krásnější by ta díla byla, kdyby je sloučil v cyklus, v němž by se objevovaly tytéž postavy, a proto, aby je spojil v celek, doplnil své dílo posledním, nejdovednějším dotykem štětce. Je to jednota dodatečná, nikoli umělá, protože to by se

byla rozpadla v prach jako tolik různých systemizací prostředních autorů, kteří si pomocí spousty titulů a podtitulů dodávají zdání, že už od začátku sledovali jakýsi jediný a transcendentní cíl; jednota nikoli fiktivní, možná dokonce skutečnější tím, že byla teprve dodatečná, že se zrodila z jedné chvíle nadšení, kdy ji autor objevil mezi jednotlivými kusy, které je třeba už jenom spojit; jednota, která o sobě nevěděla, tedy jednota vitální a ne logická, jednota, která neproklela různost, a neměla tím nepříznivý vliv na práci. Vynořila se (ale tentokrát jako součást celku) jako díl, vytvořený zvlášť, zrodilví se z nějakého vnuknutí, nevyžadovaný umělým rozváděním nějaké teze a sloučivší se teď nerozlučně s ostatním dílem. Před hlučnou hrou celého orchestru, předcházející Iseutinu návratu, dílo samo k sobě přivolalo napolo zapomenutou pastýřovu píseň na šalmaj. A stejně patrně jako postup orchestru při blížení se lodi, když se těch tónů šalmaje zmocnil, obměňuje je, přidružuje je k svému opojení, láme jejich rytmus, zjasňuje jejich zvukovost, zrychluje jejich spád a znásobuje jejich instrumentaci, stejně patrně Wagner sám měl radost, když v své paměti objevil ten pastýřský nápěv, vřadil jej do svého díla a dal mu tím celý jeho význam. Tato radost ho ostatně nikdy neopouští. Byť byl básníkův zármutek sebe větší, u něho bývá vždy utěšován, překonáván – to jest bohužel rychle ničen – radostí tvůrce. Ale pak stejně jako totožností, jíž jsem si před chvílí všiml mezi hudební větou Vinteuilovou a Wagnerovou, byl jsem zmaten tou sopečnou čilostí. Dodává to snad ona velikým umělcům zdání svrchované, na pohled nevysvětlitelné originality, reflexu jakési skutečnosti víc než lidské, po pravdě však výplodu pilné práce? Není-li umění nic než to, není o nic skutečnější než život a neměl jsem tak velice čeho litovat. Hrál jsem stále dále *Tristana*. Oddělen jsa od Wagnera zvukovou přepážkou, slyšel jsem ho, jak jásá, jak mě zve, abych s ním sdílel jeho radost, slyšel jsem, jak se zdvojnásobuje ten nesmrtelně mladý smích a klepot Siegfriedova kladiva, v němž ostatně, třebaže ty věty byly tak skvěle skutý, technická obratnost

dělníka sloužila jenom k tomu, aby jim pomohla vzlétnout svobodněji od země, jako ptákům, podobným ne labuti Lohengrinově, nýbrž tomu aeroplánu, který jsem v Balbecu viděl, jak svou energii mění ve výstup, jak se vznáší nad vodami a jak potom mizí v nebi. Možná, že podobně jako ptáci, létající nejvýše nebo nejrychleji, mají silnější křídla, bylo také k probádání nekonečna třeba těch přístrojů opravdu hmotných, těch 120 HP značky Tajemství, na nichž však přes to, byť bychom se vznášeli sebe výše, jsme z vychutnávání ticha těch vzdušných prostor vyrušováni mocným hukotem motoru.

Nevím, proč se běh mých snění, sledující do té chvíle vzpomínky hudební, odvrátil k těm, kteří byli v té době nejlepšími hudebníky výkonnými a mezi něž jsem, povyšuje ho trochu, stavěl také Morela. Má myšlenka se hned zadrhla a já jsem najednou začal myslet na Morelovu povahu, na různé zvláštnosti té jeho povahy. Ostatně – a to bylo možné spojovat, ne však zaměňovat s neurastenií, jíž trpěl – Morel býval zvyklý mluvit o svém životě, ale podával o něm obraz tak zatemněný, že bývalo těžko rozeznat na něm něco. Tak na příklad se dával panu de Charlus úplně k dispozici s podmínkou, že večery bude mít volné, protože chtěl po večerech chodit do nějakého algebraického kursu. Pan de Charlus svoloval, ale žádal, aby se po kurse zase scházeli. „Nemožné, je to stará italská malba,“ (tento žert nemá žádný zastřený smysl; pan de Charlus dal Morelovi číst Flaubertovu *Citovou výchovu*, v jejíž předposlední kapitole Frederik Moreau říká tuto větičku, a tu Morel ze žertu, kdykoli při řeči užil slova „nemožné“, hned dodal také ta slova: „je to stará italská malba“) „kurs trvá příliš dlouho, a kdybych tam někdy nepřišel, profesor, pro něhož je to stejně málo příjemné, by tím byl, jak se samo sebou rozumí, velmi nepříjemně dotčen.“ – „Ale nač tam vůbec chodíte, algebra, to přece není plavání, ba ani angličtina; algebře se můžete stejně dobře učit z knihy,“ namítal pan de Charlus, vytušivší hned v tom algebraickém kurse jeden z těch obrazů, na nichž nebylo možné ani to nejmenší rozpoznat. Bylo to

možná milkování s nějakou ženou nebo, snažil-li se Morel získat peníze i nějakou špinavou cestou a dal-li se do služeb tajné policie, nějaká výprava s detektivy nebo – kdož to ví – snad i něho horšího, čekání na nějakého pasáka, jehož bude možná třeba v některém hampejzu. „Ba z knihy mnohem snadněji, odpovídal Morel panu de Charlus, protože v přednášce tomu člověk vůbec nerozumí.“ „Tak proč to nestuduješ raději u mne, kde máš mnohem lepší pohodlí?“ byl by mohl odpovědět pan de Charlus, ale dobře si dal pozor, aby to neřekl, věda, že ten smyšlený kurs z algebry – uchováva je i nadále jenom tu nezbytnost rezervovat večerní hodiny – okamžitě by se změnil v nějakou závazně povinnou hodinu tance nebo kreslení. To však mohl pan de Charlus zjistit, že v této věci se aspoň zčásti mylí, protože Morel se u něho často zabýval řešením rovnic. Pan de Charlus však namítl, že houslista přece sotva může nějak potřebovat algebru. Morel odpověděl, že je to zábava k ukrácení dlouhé chvíle a k potírání jeho neurastenie. Pan de Charlus by se patrně mohl snažit informovat se, vyzvědět, co vlastně jsou ty tajemné, naprosto nezbytné algebraické kursy, do nichž se musilo chodit v noci. Ale k tomu, aby se zabýval rozmotáváním přadena Morelových zaměstnání, byl pan de Charlus příliš zapleten do společenských zájmů. Návštěvy přijímané nebo konané, čas, strávený v cerclu, večere u přátel, večery v divadle, to vše mu bránilo myslit na to, stejně jako na tu prudkou, potměšilou zlobu, již Morel dával najevo a zároveň prý zatajoval v postupných prostředích, v různých městech, jimiž prošel a v nichž se o něm mluvívalo jenom s chvěním, tlumeným hlasem, se strachem říci něco určitějšího.

Byl jsem bohužel nucen vyslechnouti tohoto dne jeden z výbuchů této zlobné nervozity, když jsem, vstav od piana, sestoupil do dvora, chtěje jít naproti Albertině, která ještě stále nepřicházela. Cestou kolem Jupienova krámků, v němž byl právě jenom Morel a ta, o níž jsem byl přesvědčen, že zanedlouho bude jeho ženou, slyšel jsem pronikavý křik, který Morel vyrážel jakýmsi venkovským, zvykem

potlačeným, svrchovaně zvláštním tónem, jehož jsem u něho ne-
znal. Slova byla stejně zvláštní a chybná z hlediska jazykového,
ale on znal nedokonale vše. „Zmiznete nebo ne, vy tulipánko, tu-
lipánko, tulipánko,“ křičel na ubohou dívku, která z počátku dobře
nerozuměla a potom chvějíc se a hrdě se vzpřímněji stála bez hnutí
před ním. „Už jsem vám řekl, abyste šla, vy tulipánko, tulipánko,
přiveďte mi svého strýce, abych mu řekl, co jste, vy kurvo.“ Právě
v tom okamžiku se na dvoře ozval Jupienův hlas; vestář se vracel,
rozmlouvaje s kterýmsi svým přítelem; věda, že Morel je svr-
chovaně zbabělý, uznal jsem za zbytečné připojit své síly k silám
přicházejících dvou mužů a vrátil jsem se nahoru, chtěje se vyhnout
Morelovi, který, třebaže se tvářil, jako by bůhvíjak toužil, aby mu
Jupiena přivedli (patrně proto, aby dívku poděsil a ovládl něčím, co
nemělo naprosto žádný podklad), kvapně odešel, jakmile na dvoře
zaslechl jeho hlas. Ta Morelova slova teď, když je zde opakuji já,
nejsou už nic a nemohla by vysvětlit tlukot srdce, s nímž jsem se
vrátil do svého pokoje. Takové výjevy, jimž jsme v životě nejednou
přítomni, nalézají nevypočitatelný prvek síly v tom, čemu vojáci při
ofenzívě říkají výhoda nenadálosti; nic mi nepomáhal pocit blahého
klidu z vědomí, že Albertina, místo aby zůstala v Trocaderu, vrátí
se už za chvíli ke mně, stále mi v uších zněl přízvuk těch desetkrát
opakovaných slov: „vy tulipánko, tulipánko,“ která mě tak vzrušila.

Mé rozčilení se pomalu uklidnilo. Albertina se už brzy vrátí. Za
chvíli ji jistě uslyším zvonit. Cítil jsem, že můj život není už, jaký
by být mohl, a že to, že mám ženu, s níž, až se vrátí, mám docela
přirozeně jít na procházku a k jejímž zkrášlování budou stále víc
a více odvraceny síly a činnost celé mé bytosti, dělá ze mne jakoby
povyrostlý stvol, ale zároveň stvol zatížený bohatým ovocem, do ně-
hož přecházejí všechny mé zásoby. Jsa v úplném rozporu s úzkostí,
již jsem pociťoval ještě před hodinou, klid, který ve mně rozestřel
Albertinin návrat, byl hlubší než klid, v němž jsem žil ráno před jejím
odchodem. Anticipuje budoucnost, jejímž pánem mě už skoro dělala

ochotná poslušnost mé přítelkyně, jsa odolnější, jakoby naplněn a stabilizován bezprostřední, nevíтанou, nevyhnutelnou a vlhou přítomností, byl to klid (protože nás zbavuje nezbytnosti hledat štěstí v sobě), který vzniká z nějakého citu rodinného a z nějakého štěstí domácího. Rodinný a domácí: takový byl, stejně jako cit, který mě naplňoval takovým klidem, zatím co jsem čekal Albertinu, také ten klid, který jsem pociťoval potom, když jsem se s ní procházel. Stáhla si v jedné chvíli rukavici, buď aby se mohla dotknout mé ruky nebo aby mě oslnila tím, že mi na malíku vedle prstenu, jež jí darovala paní Bontempsová, ukázala prsten druhý, na němž se prostírala široká ploška jasného rubínového listu. „Zas nový prsten, Albertino! Ta vaše teta je nějak štědrá!“ „Ne, tento není od tety,“ smála se. „Já sama jsem si jej koupila, protože vaší zásluhou mohu dělat tak veliké úspory. Nevím ani, čím dříve býval. Nějaký cestující, nemající peněz, nechal jej v zástavu majiteli jednoho hotelu, v němž jsem spala v Mansu. Ten nevěděl, co s ním a milerád by jej byl prodal pod cenou. Ale i tak to pro mne bylo příliš drahé. Teď, když se vaší zásluhou stávám elegantní dámou, vzkázala jsem mu, má-li jej ještě. A zde tedy je.“ – „To je těch prstenů nějak mnoho, Albertino. Kam navlečete ten, který vám chci dát ještě já? Ale buď jak buď, tento je velmi pěkný; nemohu rozeznat tepání kolem rubínů; vypadá to jako nějaká šklebící se mužská hlava. Ale nemám dost dobré oči.“ – „Ani kdybyste je měl sebe lepší, nepomohlo by vám to mnoho. Ani já to nerozeznávám.“ Dříve se mi často stávalo, že jsem při četbě nějakých pamětí nebo nějakého románu, kde bylo líčeno, jak nějaký muž chodí stále s nějakou ženou nebo jak s ní svačí, toužil, abych to mohl dělat také já. Zdávalo se mi mnohdy, že jsem toho už dosáhl, na příklad když jsem jel se Saint-Loupovou milenkou někam večeret. Ale marně jsem si volal na pomoc myšlenku, že v té chvíli opravdu hraji postavu, jíž jsem v čteném románě tak záviděl; tato myšlenka mě přesvědčovala, že mám mít z Racheliny společnosti požitky, ale nedávala mi jej. Po každé, když chceme napodobovat něco, co bylo

opravdu skutečné, zapomínáme, že toto něco bylo vytvořeno nikoli vůlí napodobovat, nýbrž nějakou podvědomou silou, která také byla skutečná; ale tento zvláštní dojem, jehož jsem neměl, třebaže jsem tak toužil cítit nějaký jemný požitek z procházky s Rachel, teď najednou jsem jej měl, ačkoliv jsem jej ani trochu nevyhledával; ale měl jsem jej z důvodů jiných, upřímných, hlubokých; abych uvedl jenom jeden příklad: z toho důvodu, že má žárlivost mi bránila být vzdálen od Albertiny a nechat ji, když jsem s ní jít mohl, odjet do města samotnou. Pocítil jsem jej teprve teď, protože poznání se nám nedostává z věcí vnějších, nýbrž z dojmů bezděčných, protože dříve žena, přestože seděla v témž voze jako já, nebyla *ve skutečnosti* vedle mne, dokud ji tam stále a stále neohrožovala nějaká touha po ní, nějaká potřeba, jak jsem ji teď cítil k Albertině, dokud ji trvalé laskání mého pohledu neobdařovalo stále těmi barvami, které musí být ustavičně osvěžovány, dokud smysly, třebas i klidné, ale vzpomínající si, nekládaly pod ty barvy chuť a hutnost, dokud žárlivost, připojená k smyslům a k obraznosti, která je rozněcuje, neudržovala tuto ženu v rovnováze se mnou kompenzovanou přitažlivostí stejně mocnou jako zákon o přitažlivosti zemské. Náš vůz jel rychle dolů po bulvárech a avenuích, jejichž řady hotelů a růžová zkřehlost slunce a zimy připomínaly mi mé návštěvy u paní Swannové, měkce zjasněné chryzantémami, dokud se nesetmělo tak, že bylo nutno rozžehnouti lampy.

Neměl jsem skoro ani kdy – jsa od nich oddělen oknem auta stejně jako oknem v pokoji, kdybych se na ně díval z pokoje – zahlédnouti mladou ovocnářku a mlékařku stojící před svým krámkem, ozářenou za toho krásného počasí jako nějaká hrdinka, již jsem prostě už svou touhou zaváděl do rozkošných zápletek románu, jehož patrně nepoznám. Nemohl jsem totiž Albertinu požádat, abychom se zastavili, a už nebylo vidět ty mladé ženy, z nichž mé oči rozeznaly sotva podobu a polaskaly jejich svěžest v zlatožlutém oparu, jímž byly zality. Vzrušení, které se mne zmocnilo při spatření

dcery kteréhosi vinárníka u její pokladny nebo pradlenky, rozmlouvající s kýmsi na ulici, bylo stejné jako vzrušení, jež pocítujeme, poznáme-li Bohyně. Od těch dob, kdy zanikl Olymp, jeho obyvatelé žijí na zemi. A když si malíři, malující nějaký mytologický obraz, vzali za model na Venuši nebo na Cereru dívky prostého původu, zabývající se nejlidovějšími pracemi, nejen že se nedopustili nijaké svatokrádeže, ale prostě je obdařili, vrátili jim vlastnosti, atributy, o něž byly oloupeny. „Jak se vám líbilo Trocadero, má zlatá?“ – „Jsem strašně ráda, že jsem z něho odešla k vám. Jako stavitelská památka je to dost ubohé, pravda? Stavěl to, tuším, Davioud?“ – „Ale jak se ta má milá Albertinka vzdělává! Opravdu, je to od Daviouda, ale už jsem to zapomněl.“ „Zatím co vy spíte, já čtu vaše knihy, lenochu lenošná!“ „Hled'te, dívko milá, vy se měníte tak rychle a stává se z vás dívka tak inteligentní (to bylo pravda, ale nijak mě nemrzelo, že, když nic jiného, může si s jistým uspokojením říci aspoň to, že čas, který stráví u mne, není tak nadobro ztracen), že vám tu a tam řeknu možná věci, které by všeobecně byly uznávány za mylné, které však odpovídají pravdě, mnou hledané. Vy víte, co je to impresionismus?“ – „Vím.“ – „Nuže, slyšte, co chci říci: vzpomínáte si na ten marcouvilleský kostel, který se Elstirovi nelíbil proto, že byl nový. Není Elstir v rozporu se svým vlastním impresionismem, když takto odděluje tuto stavbu z celkového dojmu, v němž je zahrnuta, když ji vyvádí ze světla, v němž je rozptýlena, a zkoumá jako nějaký archeolog její skutečnou hodnotu? Což nemá, když maluje, nemocnice, škola nebo nějaká reklama na zdi hodnotu stejnou jako nějaká drahocenná katedrála, stojící vedle na téměř nedělitelném obraze? Vzpomeňte si, jak tam bylo průčelí vypáleno sluncem, jak relief těch marcouvilleských světců vyplouval nad hladinu světla. Co na tom záleží, že nějaká památka je nová, pakliže vypadá, ba i když nevypadá jako stará? Co bylo v starých čtvrtích poetického, bylo vytěženo do poslední kapky, ale některé domy, nově zbudované pro drobné, bohaté měšťany v nových čtvrtích, kde kámen příliš bílý je čerstvě

tesán, protínají přece palčivý červencový polední vzduch, v hodu-
nu, kdy se obchodníci vracejí k obědu ze středu města, výkřikem
stejně ostrým jako vůně třešní před obědem v stinné jídelně, kde
skleněné hranolky pod nože vrhají světélka, pestrobarevná a stejně
krásná jako chartreská chrámová okna.“ – „Jak jste milý! Budu-li
kdy trochu inteligentní, bude to vaše zásluha.“ – „Proč odvracet za
krásného dne oči od Trocadera, jehož věže, podobné krkům žiraf,
připomínají pavijskou kartouzu?“ – „Mně připomnělo, když jsem
je tak viděla na vršíčku, také jednu Mantegnovu reprodukci, již
máte doma; je to, myslím, Sv. Šebestián; vzadu je na tom město,
stavěné na polokruhovitém svahu; člověk by přísahal, že je to tam
Trocadero.“ – „Vidíte velmi dobře! Ale jak to, že jste tu Mantegnovu
reprodukcí viděla? Vy jste úžasná!“ Přijeli jsme do lidovějších čtvrtí
a vztyčená postava nějaké služebné Venuše za každým pultem
dělala z něho jakoby nějaký předměstský oltář, u něhož bych chtěl
strávit celý svůj život.

Podobně jako se to dělá v předvečer nějaké předčasné smrti,
sestavoval jsem si přehled požitků, o něž mě olupoval ten pun-
tík, jež Albertina vepsala za mou svobodu. V Passy mě přímo na
silnici, protože tam byla lidí plná ulice, okouzily svým úsměvem
dívky, držící se v pase. Neměl jsem kdy dobře si ho všimnout; bylo
málo pravděpodobné, že bych jej já sám vyloudil; v žádném davu,
v žádném davu mladých lidí nebývá vzácným obraz ušlechtilého
profilu, takže takové lidové tlačenice ve sváteční dny jsou pro
rozkošníka stejně drahocenné jako pro archeologa rozrytost po-
zemku, na němž vykopávky objevují antické medaile. Přijeli jsme
do Lesíka. Myslil jsem na to, že, kdyby Albertina nebyla se mnou,
mohl bych v té chvíli slyšet, jak wagnerovská bouře rozvzlykává
všechna lanová orchestru, jak k sobě jako lehkou pěnu přitahuje tu
píseň na šalmaj, již jsem před nedávnem doma hrál, jak ji vyhazuje
do výše, jak ji hněte, přetváří, dělí, strhuje do rostoucího víru. Chtěl
jsem aspoň, aby naše projížďka byla krátká a abychom se vrátili

brzy domů, protože, s Albertinou o tom vůbec nepromluviv, rozhodl jsem se, že večer půjdeme k Verdurinovým. Poslali mi nedávno pozvánku, již jsem hodil do koše stejně jako všechny ostatní. Ale pro ten večer jsem si to rozmyslil, protože jsem se chtěl vynasnažit vyzvědět, s kým asi se tam Albertina mínila odpoledne setkat. Abych pravdu řekl, dospěl jsem tehdy s Albertinou k tomu období, kdy žena, třebaže vše pokračuje stejně jako dosud a třebaže se vše děje normálně, je nám již jenom jakýmsi přechodem k nějaké ženě jiné. Ještě stále na ní lpíme srdcem, ale málo; pospícháme každého večera k ženám neznámým, a zvláště k neznámým, jí známým, které nám budou moci vypravovat o jejím životě. Z ní jsme opravdu měli a vyčerpali vše, co nám dobrovolně ze sebe dala. Její život, to je také ona, ale je to právě ta její část, již neznáme, věci, na něž jsme se jí marně vyptávali a jež budeme moci nasbírat jen se rtů nových.

Jestliže mi život s Albertinou měl zabránit, abych nejel do Benátek a vůbec abych necestoval, byl bych aspoň, kdybych byl sám, mohl seznámit se teď s těmi švadlenkami, rozptýlenými v slunečním jasu té krásné neděle, s prostými dívkami, v jejichž kráse nemalou část – podle mého přesvědčení – zaujímal ten neznámý život, jímž byly naplněny. Či nejsou oči, jež vidíme, cele proniknuty pohledem, jehož obrazy, vzpomínky, očekávání a pohrdání, jež v sobě má a od nichž jej nelze odloučit, neznáme? A neobdaří tato jsoucnost bytosti, míjející kolem nás – podle toho, jaký její život je – různou hodnotou skrčení těch obočí nebo rozšíření těch chrčipí? Albertinina přítomnost mne zbavovala možnosti jít k nim a přestat tím po nich toužit. Kdo chce v sobě udržovat touhu po dalším životě a víru v něco rozkošnějšího než věci všední, musí chodit na procházky, protože ulice, aleje v parcích bývají plné Bohyní. Ale Bohyně nedovolí, abychom se k nim přiblížili. Tu a tam mezi stromy, u vchodu do nějaké kavárničky hlídala nějaká služebná jako víla na okraji posvátného háje, zatím co v pozadí seděly nějaké tři dívky před velikým obloukem svých velocipedů, položených vedle nich,

jako tři nesmrtelné, opírající se o oblak nebo spočívající na bájném oři, na němž konají své mytologické cesty. Pozoroval jsem, že po každé, když se na ně Albertina letmo podívala, všechny ty dívky se hned velmi pozorně obracely ke mně. Ale já jsem nebyl příliš trápen ani intenzitou této pozornosti, ani její krátkostí, již ta intenzita kompenzovala; pokud se týče té intenzity, často se skutečně stávalo, že Albertina buď z únavy nebo snad proto, že je to nějaký zvláštní, pozorným lidem vlastní způsob pohledu, dívala se takto v jakémsi zadumání také třeba na mého otce nebo na Františku; a pokud se týče té rychlosti, s níž se zas obracela ke mně, ta mohla mít svou příčinu v tom, že Albertina znajíc má podezření chtěla možná, třebaže snad to nebyla podezření oprávněná, nezavdat k nim ničím podnět. Ostatně tuto pozornost, která by se mi byla zdála neomluvitelná u Albertiny (a stejně, kdyby jejím předmětem byli nějakí mladí muži) upínal jsem, ani na okamžik se proto nepovažuje za nějak provinilého, ba soudě skoro, že vinna je Albertina, protože mi svou přítomností brání vystoupit z vozu a jít k nim, upínal jsem ji ke všem těm švadlenkám a prodavačkám. Pokládáme za nevinné touhy své vlastní a za kruté touhy svého bližního. A ten rozpor mezi tím, co se týká buď nás nebo té, již milujeme, nevztahuje se jenom k touze, nýbrž také ke lži. Neboť co je obvyklejšího než lež, kdykoli jde na příklad o to zamaskovat každodenní ochablosti zdraví, o němž chceme budit zdání, že je pevné, o to zatajit nějakou svou neřest nebo jít za svými zálibami a nedotknout se při tom nijak nepříjemně přátel? Lež je nejnezbytnějším a nejvíce používaným nástrojem sebezáchovy. A právě ji chceme nadobro vypudit z života své milenky, právě po ní slídíme, ji hledáme, ji nenávidíme vždy a všude. Rozčiluje nás, stačí k tomu, aby způsobila roztržku, zdá se nám, že nám zatajuje nejhorší poklesky, leda ovšem, že by je zatajovala tak dobře, že bychom je ani netušili. Je opravdu zvláštní ten stav, v němž jsme tak velice citliví k tomuto patogennímu činiteli, který je vlivem svého nesmírného rozbuzení neškodný jiným,

ale tak nebezpečný pro nešťastníka, který shledá, že proti němu není už imunní.

Život těch hezkých dívek (protože jsem býval nucen trávit dlouhá období zavřen v bytě, potkával jsem je velmi zřídka) zdával se mi stejně jako všem těm, u nichž snadnost uskutečnění neumrtvila schopnost vnitřní lásky, čímsi stejně odlišným ode všeho, co jsem znal, stejně touhy hodným jako nejkrásnější města, jež nám slibuje cestování.

Zklamání, zažité u žen, jež jsem poznal v městech, která jsem navštívil, nebránilo mi, abych se nedal zlákat svůdností žen nových a abych nevěřil v jejich skutečnost; proto také stejně jako vidět Benátky – Benátky, po nichž ve mně tesknou touhu budil také ten jarní čas a jež by mi sňatek s Albertinou zabránil poznat – uvidět Benátky v nějaké panorámě, o níž by Ski možná prohlásil, že je barevně pěknější než město skutečné, nijak by mi nenahradilo cestu do Benátek, jejíž délku, na jejíž zkrácení nemáme nejmenšího vlivu, bylo podle mého domnění nezbytně nutno urazit; a stejně, byť byla sebe hezčí, švadlenka, kterou by mi obratně byla opatřila nějaká kuplířka, nijak by mi nemohla nahradit švadlenku, která v té chvíli, pohupujíc dovádivě celým tělem, šla kolem nás pod stromy, vesele se smějíc s nějakou svou přítelkyní. Dívka, kterou bych byl našel v nějakém hampejzu, ani kdyby byla sebe krásnější, nebyla by totéž, protože na oči dívky, kterou neznáme, se nikdy nedíváme tak, jak bychom se dívali na nějakou opálovou nebo achátovou destičku. Víme, že ten drobný paprsek, který na nich zažehává duhové záblesky, nebo ta brilantová zrníčka, která je rozjiskřují, jsou to jediné, co můžeme vidět z její myšlenky, vůle nebo paměti, v níž sídlí celý ten rodinný dům, jehož neznáme, všichni ti drazí přátelé, jimž závidíme. Právě snaha zmocnit se všeho toho, co je tak neseznamitelné, tak nepoddajné, dodává pohledu jeho hodnotu mnohem spíše než pouhá jeho krása hmotná (a tím může býti také vysvětleno, proč nějaký mladý muž vzbudí celý román v obraznosti

nějaké ženy, která o něm někde slyšela, že je to kníže Walleský, a proč si táž žena téhož muže ani nevšimne, jakmile se doví, že se mylila); najdeme-li takovou dívku v hampejzu, nevidíme v ní naprosto nic z toho neznámého života, jímž je proniknuta a jehož se chceme zmocnit zároveň s ní, přibližujeme se u ní k očím, které se opravdu staly jenom drahými kameny, k nosu, jehož pokrčení je zbaveno jakéhokoli významu stejně jako pokrčení nějakého květného plátku. Ne, chtěl-li jsem i nadále věřit v jsoucnost té neznámé dívky, jdoucí tam v Lesíku kolem mne, pokládal jsem za nezbytné vyzkoušet její odolnost tím, že k ní zamířím, že budu odražen, že znovu zaútočím, vymohu si dostaveníčko, počkám na ni před její dílnou, poznám úsek po úseku vše, z čeho je složen její život, zjistím, co jí brání poskytnout mi rozkoš, již hledám, překlenu vzdálenost, již její různé zvyky a její odlišný život staví mezi mne a pozornost, přízeň, jichž chci dosáhnouti a jež chci upoutati, to vše se mi zdálo nezbytné stejně jako projet dlouhou trať ve vlaku, měl-li jsem věřit ve skutečnost Benátek, jež bych pak opravdu uviděl, takže by nebyly už jenom atrakcí na nějaké světové výstavě. Ale právě tyto podobnosti touhy a cestování způsobily, že jsem si umínil seznáti jednu blíže povahu té síly, neviditelné, ale stejně mocné jako přesvědčení nebo jako ve světě fyzickém atmosférický tlak, té síly, která povznášela města a ženy, dokud jsem je nepoznal, tak vysoko a která se pod nimi ztratila, jakmile jsem se k nim přiblížil, a hned je nechala padnouti do nejvšednější skutečnosti.

Kousek dále klečela jiná dívka před svým kolem, na němž něco opravovala. Jakmile byla se správou hotova, mladá cyklistka vsedla na kolo, ale ne odzadu, jak by to byl udělal muž. V jedné chvíli se kolo zakolísalo a mladé tělo vypadalo, jako by mu byla přibyla nějaká plachta, nějaké veliké křídlo; a hned potom jsme viděli, jak se rychle vzdaluje ta mladá bytost, napolo lidská, napolo okřídlená, anděl nebo víla, pokračující v své cestě.

To právě bylo to, oč mne život s Albertinou olupoval. Oč mě olupoval? Neměl bych si raději říci: čím mě obdařoval? Kdyby Albertina nežila se mnou, kdyby měla úplnou volnost, byl bych si, a právem, všechny ty ženy představoval jako možné, pravděpodobné předměty její touhy, její rozkoše. Byly by se mi jevily jako ty tanečnice, které v nějakém dábelském baletu, znázorňujícím Pokušení nějakého tvora, vrhají své šípy do srdce některého tvora jiného. Jak bych byl všechny ty švadlenky, prodavačky, herečky, jak bych byl všechny ty dívky nenáviděl! A jakožto předmět odporu byly by pro mne vyloučeny z krásy vesmíru. Právě Albertinino nevolnictví tím, že mi umožňovalo netrpět už jimi, vřazovalo je zas do krás světa. Ted', když byly nevinné, když ztratily žahadlo, které vbodává do srdce žárlivost, mohl jsem se jim klidně obdivovat, mohl jsem je některého jiného dne možná ještě intimněji hladit pohledem. Tím, že jsem u sebe uvěznil Albertinu, vrátil jsem zároveň vesmíru všechna ta třpytivá křídla, šumící na promenádách, na plesech a v divadlech a stávající se pro mne zase pokušitelskými, protože nemohla už podlehnouti svému pokušení. Tvořila zase krásu světa. Před lety vytvářela krásu Albertininu. Právě proto, že jsem ji po prvé spatřil jako nějakého tajemného ptáka a potom jako nějakou výbornou lázeňskou herečku, po níž kdekdo toužil, již se možná leckdo zmocnil, shledal jsem ji tak překrásnou. Ted', když byl vězněn u mne ten pták, jehož jsem jednou podvečer zahlédl, jak kráčí odměřeným krokem po přístavní hrázi, obklopen houfem jiných dívek, podobajících se rackům, kteří se tam slétli bůhví odkud, Albertina ztratila zároveň s nadějami jiných mužů, že bude jejich, všechny své barvy. Ztrácela pozvolna svou krásu. Bylo třeba takových promenád, jako byly ty, na nichž jsem si ji představoval samotnou a oslovovanou nějakým mladíkem nebo nějakou ženou, měl-li jsem ji uvidět zas v té prvotní balbecké nádheře, přestože má žárlivost byla jiného rázu než úpadek požitků mé obraznosti. Ale přes ta náhlá probuzení mé lásky, kdy se mi Albertina, protože po ní toužil někdo jiný, zdávala

zase krásná, mohl jsem velmi dobře rozdělit její pobyt u mne ve dvě období, první, kdy byla ještě stále, třebaže denně méně a méně, tou třpytivou herečkou z balbecké pláže, a druhé, kdy, stavši se bezbarvou zajatkyní, zredukována jsouc na svou vlastní, osobní matnost, potuchlost, potřebovala k nabytí svých dřívějších barev oněch záblesků, v nichž jsem se rozpomínal na minulost.

Někdy, v hodinách, kdy mi bývala nejvíce lhostejná, vracívala se mi vzpomínka na nějakou dávnou chvíli, kdy na pláži, když jsem ji ještě neznal, vybuchla, dívajíc se nestoudně na mne, hlučným smíchem nedaleko té či oné dámy, s níž jsem byl velmi pozloben a o níž jsem teď docela jistě věděl, že Albertina s ní mívala styky. Hladké, modré moře hučelo kolem dokola. V slunečním jasu na pláži Albertina, stojící uprostřed svých přítelkyní, byla nejkrásnější. Byla to nádherná dívka, která mi v obvyklém rámci nesmírných vodních ploch vrhla v tvář tu poslední pohanu, tak milou oné dámě, která se jí obdivovala. Byla poslední, protože ta dáma se možná vrátila do Balbecu a zjistila možná Albertininu nepřítomnost na zářivé, šumivé pláži. Ale nevěděla, že ta dívka žije u mne, že je jenom má. Nesmírné, modré vody zapomenutí na záliby, jež mívala v té dívce a jež se teď obracely k dívkám jiným, zavřely se za pohanou, již mi Albertina způsobila, uzavřevše ji do oslnivé, nedobytné skřínky. A tu záští k té ženě mi hryzlo v srdci; k Albertině také, ale to bylo záští promíšené obdivem ke krásné hýčkané dívce s nádhernými vlasy, jejíž výbuch smíchu na pláži býval potupou. Hanba, žárlivost, vzpomínka na první touhy a na ten skvělý krajinný rámec vrátily Albertině její dřívější krásu a hodnotu. A tak se nepřijemná nuda, již jsem pocítoval v její společnosti, střídala s rozechvěnou touhou, plnou nádherných bouří a lítostí; podle toho, byla-li vedle mne v mém pokoji nebo vracel-li jsem jí v myšlenkách její svobodu na pláži, v těch jejích veselých lázeňských kostýmech, za zvuků orchestru celého moře, bývala to Albertina, jednou vytržená z tohoto prostředí, ovládnutá tělesně a nikterak mi vzácná, jindy pohroužená

do něho nazpět, unikající mi v minulosti, kterou patrně nikdy nepoznám, urážející mě, potříšňující mě stykem se svou přítelkyní jako vystříknutá vlna nebo zamračené nebe, Albertina na pláži nebo naopak v mém pokoji v jakési obojživelné lásce.

Jinde si velická skupina hrála s míčem. Všechny ty dívky chtěly využít slunce, neboť ty únorové dny, třebaže bývají tak zářivé, netrvají dlouho a jas jejich světla nedovede oddálit jeho pohasínání. Ještě než k němu došlo, užili jsme trochu stínu, protože, když jsme dojeli až k Seině, kde se Albertina podívovala (a svou přítomností mi znemožnila podívat se) odrazům červených plachet na zimní, modré vodě a domu, schoulenému v dálce jako jediný vlčí mák na jasném obzoru, jehož fragmentárním, drobivým, žebernatým zka-meněním se o kus dále zdál Saint-Cloud, vylezli jsme z vozu a šli jsme kus pěšky; chvíli jsem ji dokonce vedl pod paží, a tu se mi zdálo, že ten kruh, který její paže dělala pod paží mou, spojoval v jedinou bytost naše dvě osoby a spoutával naše osudy.

U našich nohou tvořily naše souběžné, blízké si, spojené stíny úchvatnou kresbu. Zdávalo se mi ovšem už v domě, v němž Albertina bydlila se mnou, nádherné, že ona uléhá na mé lože. Ale jakoby jakýmsi přenesením toho ven, do volné přírody, pod širé nebe, bylo to, že u toho jezírka v Lesíku, jež jsem měl tak rád, slunce tuší kreslilo pod stromy na písek chodníku právě její stín, čistý, zjednodušený stín její nohy a jejího poprsí vedle stínu mého. A nehmotnější patrně, ale ne méně intimní půvab než při sblížení, splynutí našich těl shledával jsem teď v splývání našich stínů. Potom jsme vsedli zas do vozu, který na zpáteční cestě vjel do těch úzkých, točitých alejí, v nichž zimní stromy, obalené jako nějaké trosky břechtanem a ostružinami, vypadaly, jako by vedly k příbytku nějakého čaroděje. Sotvaže jsme vyjeli z jejich ztemnělého loubí, shledali jsme se u výjezdu z Lesíku s denním světlem ještě tak jasným, že jsem si řekl, že budu mít dost času udělat si před večerí vše, co bych chtěl, ale vtom, sotva několik vteřin potom, ve chvíli, kdy jsme přijížděli k Vítěznému oblouku,

spatřil jsem nad Paříží, trhnuv sebou náhle překvapením a úlekem, předčasně vypluvší úplněk jakoby ciferník stojících hodin, který nás poleká, že jsme se zpozдили. Řekli jsme šoférovi, aby jel už domů. To také pro Albertinu znamenalo vrátit se ke mně. Přítomnost žen (byť byly sebe více milovány), které jsou nuceny rozloučit se s námi, kdykoli jdou domů, nedává člověku takový klid, jaký jsem pociťoval v přítomnosti své Albertiny, sedící vedle mne ve voze, v přítomnosti, která nás nevedla k prázdnotě, v níž jsou milenci rozloučení, nýbrž k spojení ještě trvalejšímu a lépe uzavřenému v mém domově, který byl zároveň domovem jejím, a tím byl také hmotným symbolem mé vlády nad ní. Ovšem k tomu, aby člověk ženu ovládl, je třeba, aby po ní napřed toužil. Ani linii, plochu, knihu neovládáme, dokud ji neobjala naše láska. Ale Albertina nebyla pro mne na této naší společné projíždce – jako dříve Rachel – jenom prachem těla a látek. Obraznost mých očí, mých rtů, mých rukou zbudovala v Balbecu tak pevně, uhladila tak něžně její tělo, že teď ve voze, chtěl-li jsem se toho těla dotknout, chtěl-li jsem je obsáhnout, nepotřeboval jsem se k Albertině přitisknout, ba nepotřeboval jsem ji ani vidět, stačilo mi slyšet ji nebo, mlčela-li, vědět, že je vedle mne; mé sdružené smysly ji celou obklopovaly, a když, po příjezdu před dům, vystoupila, jako by se to rozumělo samo sebou, zastavil jsem se na okamžik, chtěje říci šoférovi, aby se pro mne vrátil, ale mé pohledy ji obklopovaly ještě stále, když přede mnou vcházela do vrat; a stejný bezvládný, domácí klid jsem pociťoval vždy, když jsem ji takto, těžkou, zarudlou, statnou a zajatou, viděl, jak se docela přirozeně se mnou vrací jako žena, kterou jsem měl jenom pro sebe, a jak, chráněna jsouc zdmi, mizí v našem domě. Zdálo se bohužel, že se v něm cítí jako v žaláři a že soudí podobně jako ta paní de La Rochefoucauld, která na otázku, není-li ráda, že bydlí v tak krásném městě, jako je Liancourt, odpověděla „že vězení to není krásné“; to jsem si řekl, vida její smutný a znavený výraz toho dne, když jsme spolu sami dva večeřeli v mém pokoji. Napřed jsem si toho nevšiml; protože já

sám jsem byl zkormoucen myšlenkou, že, kdyby nebylo Albertiny (neboť s ní bych byl příliš trpěl žárlivostí v nějakém hotelu, v němž by se celý den stýkala s tolika lidmi), mohl bych v té chvíli večerět v Benátkách v některé z těch malých jídelen, které mají stropy nízké jako podpalubí a z nichž je vidět Canale Grande sklenutými okénky, obklopenými maurskými římsami a okrasami.

Musím dodat, že Albertina se u mne obdivovala velikému Barbediennovu bronzu, který se Blochovi plným právem zdál velmi ošklivý. Možná že menší právo měl divit se, že jsem si jej nechal. Nikdy jsem se tak jako on nesnažival opatřit si zařízení umělecká, „komponovat“ jednotlivé pokoje; na to jsem byl příliš lenivý a příliš lhostejný k tomu, co jsem býval zvyklý mít na očích. Protože můj vkus o to nedbal, měl jsem právo neodstiňovat nijak svůj příbytek. Přes to však bych možná byl mohl ten bronz vyhodit. Ale takové ošklivé a drahé věci bývají velmi užitečné, protože budí v ženách, které nechápou našich zálib a nemají náš vkus, do nichž však se možná zamilujeme, mocný dojem, jehož by v nich nikdy nevzbudila nějaká věc vzácná, jejíž krása však není tak okázalá. A bytosti, které nás nechápou, jsou právě ty jediné, v nichž můžeme s prospěchem takovými věcmi budit dojem, k jehož vzbuzení v lidech povýšených nad ně stačí naše inteligence. Albertina, přestože už začínala mít dobrý vkus, ještě stále si uchovávala jistou úctu k tomu bronzu a tato úcta se odrážela také na mne jakousi vážností, na níž mi, protože pocházela od Albertiny a protože jsem Albertinu miloval, záleželo mnohem, mnohem více než na tom, že mám v bytě bronz, nevyhovující plně mému vkusu.

Ale myšlenka na mé nevolnictví mě najednou přestala tížit a já jsem si přál prodloužit je ještě, protože jsem, jak se mi zdálo, zpozoroval, že Albertina velmi bolestně pocituje nevolnictví své. Kdykoli jsem se jí ptal, zdali se jí u mne nelíbí, odpověděla mi ovšem vždy, že neví, kde by mohla být šťastnější. Ale tato slova bývala často usvědčována ze lži jakýmsi teskným, sklíčeným výrazem.

Měla-li opravdu ty záliby, jak jsem myslel, tato nemožnost ukojit je ji zajisté dráždila stejně, jako mne uklidňovala, uklidňovala tak, že bych byl předpoklad, že jsem ji obviňoval nespravedlivě, pokládal za velmi pravděpodobný, kdybych při tom mohl nějak vysvětlit tu nevšední horlivost, s níž se Albertina snažila nebýt nikdy sama, nebýt nikdy volná, nezastavovat se ani na chvíli u domovních dveří, když se vracela domů, dávat se okázale doprovázet po každé, když šla telefonovat, někým, kdo mi mohl opakovat její slova, to jest Františkou nebo Ondřejkou, a nechávat mě tak, aby se nezdálo, že to dělá úmyslně, samotného s Ondřejkou, když byly někde spolu, abych si mohl dát podrobně povědět, kde všude byly. S touto obzvláštní pokorou a poddajností kontrastovala různá, rychle potlačená hnutí netrpělivosti, která mě nutila k úvaze, zdali si snad Albertina neusmyslila, že ta pouta ze sebe svrhne. Různé jiné, podružnější věci tento můj dohad posilovaly. Tak jednou, když jsem si vyšel sám, potkal jsem nedaleko Passy Giselu; povídali jsme si o různých věcech; za chvíli, jsa nemálo rád, že jí to mohu oznámit, řekl jsem jí, že se stále stýkám s Albertinou. Gisela se mne zeptala, kde by ji mohla najít, protože jí *právě* má něco říci. „A co je to?“ – „Něco, co se týká jejích kamarádek.“ – „Kterých kamarádek? Budu vás možná moci informovat; však mluvit s ní o tom přes to budete moci.“ – „Ach, dřívějších kamarádek se to týká, nepamatuji si už jejich jména,“ odpověděla Gisela vyhýbavě, couvajíc. Rozloučila se se mnou jsouc přesvědčena, že mluvila jistě tak prozíravě, že se mi vše, co řekla, nezbytně zdálo docela jasné. Ale lež je tak skromná, potřebuje k tomu, aby se projevila, tak málo! Kdyby bylo šlo o nějaké dřívější kamarádky, na něž si nepamatovala už ani jméno, proč by potřebovala „právě“ teď mluvit o nich s Albertinou? Toto příslovce, velmi blízké oblíbenému rčení paní Cottardové: „to je jako na zavolanou,“ mohlo se týkat jenom něčeho zvláštního, vhodného, možná i spěšného a jistě nějakých bytostí určitých. Ostatně už to, že otvírala ústa, jako když se chce zívát, říkajíc vyhýbavě ta slova

(skoro i couvajíc tělem, podobně jako couvala od té chvíle v našem rozhovoru): „Ach, nevím, nepamatuji si jména!“ dodávalo její tváří a v souladu s ní také jejímu hlasu podobu lži stejně, jako předtím ten výraz docela jiný, určitý, vzrušený, výraz při tom „mám právě“ znamenal pravdu. Nevypτάval jsem se Gisely. Co bych z toho měl? Nelhala ovšem stejně jako Albertina. A Albertininy lži mě jistě bolely více. Ale jedno společné měly: sám ten fakt lži, který bývá v jistých případech zřejmým důkazem. Nikoli důkazem skutečnosti, ztajené v té lži. Víme, že každý vrah si vždy myslí, že si to vše vypočítal tak, že nebude dopaden, a mezi lháři si to myslívají zvláště milované ženy. Člověk neví, kam šla, co tam dělala. Ale jakmile promluví, jakmile mluví o něčem jiném, pod čím je to, co neříká, lež okamžitě vystrkuje růžky a zároveň ovšem také žárlivost, zdvojnásobená, protože lež tušíme, ale pravdu se dovědět nemůžeme. U Albertiny býval dojem lži vzbuzován mnohými zvláštnostmi, jež jsme už viděli v průběhu tohoto vypravování, zvláště však tím, že její vypravování, když lhala, prohřešovalo se buď neúplností, vynechávkami a nepravděpodobností, nebo naopak přílišnou spoustou drobností, jejichž cílem mělo být učinit její vypravování pravděpodobným. Ale pravděpodobné přes to, co si o tom myslí lhář, není pravdivé. Jakmile, poslouchající něco pravdivého, zaslechneme něco, co je jenom pravděpodobné, co je možná ještě pravděpodobnější než to pravdivé, co je možná příliš pravděpodobné, ucho aspoň trochu muzikální hned cítí, že to není to, podobně jako hned zaslechne chybný verš nebo slovo čtené nahlas místo slova jiného. Ucho to cítí, a milujeme-li, srdce se poleká. Proč si nepomyslíme tehdy, když měníme celý svůj život proto, že nevíme, šla-li nějaká žena do ulice de Berri nebo do ulice Washingtonovy, proč si nepomyslíme, že těch několik metrů vzdálenosti mezi oběma těmi ulicemi, ba i ta žena sama se scvrknou na stomiliontinu (to jest na velikost, kterou nemůžeme vnímat), pakliže budeme tak rozumní a nesetkáme se několik let s tou ženou, a že to, co bylo Guliverem, stane se v poměru

ještě větším liliputánkou, kterou nebude moci postřehnouti žádný mikroskop (aspoň mikroskop srdce, protože drobnohled lhostejné paměti je silnější a méně nejistý). Necht' je tomu jakkoli, bylo-li něco společného – lež sama – mezi lživostí Albertininou a Giselinou, Gisela přece jen nelhala stejným způsobem jako Albertina, ani stejným způsobem jako Ondřejka, ale jejich nějak spolu souvisící lži, uchovávající si při tom velikou různost, zapadaly do sebe tak dobře, že ten dívčí houfec míval neproniknutelnou solidnost mnohých obchodních domů, na příklad nakladatelství nebo tiskáren, v nichž se nešťastnému autorovi přes rozmanitost lidí, z nichž je takový podnik složen, nikdy nepodaří dovědět se, je-li šizen nebo ne. Ředitel deníku nebo revue lže, tváře se upřímně tím slavnostněji, že potřebuje při nejedné příležitosti zapírat, že dělá právě totéž a že si pomáhá stejně obchodními praktikami, jako jsou praktiky, jež přibíjel na pranýř u jiných ředitelů novin nebo divadel, u jiných vydavatelů, když jako svou korouhev vztyčil proti nim praporec Upřímnosti. Prohlášení (vůdce politické strany nebo prostě kohokoli), že lháti je ohavné, nutí obyčejně ke lži ještě častější, a při tom ovšem k uchovávání té slavnostní masky a k podržení té velebné tiary upřímnosti. Společník „upřímného muže“ lže jinak a způsobem bezelstnějším. Klame autora stejně jako ženu: veseloherními úskoky. Redakční tajemník, muž počestný a hrubý, lže docela prostě jako architekt, který vám slibuje, že váš dům bude připraven k obývání v době, kdy nebude se stavbou ještě ani začato. Odpovědný redaktor, duše andělská, poletuje uprostřed těchto tří a ani nevěda, oč vlastně jde, podporuje je z bratrské svědomitosti a něžné solidarity tím, že se vytasí s nějakým neočekávaným slovem. Tyto čtyři osoby žijí v ustavičném rozbroji, který příchodem autorovým přestává, jako když utne. Nad osobními neshodami si každý z nich vzpomíná na hlavní vojenskou povinnost: přispět na pomoc ohroženému „tělesu“. Ani si to neuvědomuje, hrál jsem už dlouho v poměru k tomu balbeckému dívčímu houfci roli takového

ubohého autora. Jestliže Gisela, když řekla to „právě“, myslila na některou určitou Albertininu kamarádku, ochotnou cestovat s ní, jakmile by se má přítelkyně pod tou či onou záminkou se mnou rozešla, a chtěla-li Albertinu upozornit, že vhodná chvíle už přišla nebo že brzy přijde, Gisela by se byla dala raději rozkrájet, než by mi to řekla; bylo tedy naprosto zbytečné vyptávat se jí. Ale mé pochybnosti nebyvaly zesilovány jenom takovými setkáními, jako bylo toto s Giselou. Tak na příklad jsem se podívoval Albertininým obrazům. Její malby, dojemné zábavy zajatkyně, mě vzrušily tak, že jsem jí k nim blahopřál. „Ach ne, je to velmi špatné, ale neměla jsem přece ani jedinou hodinu kreslení.“ – „Vždyť jednou večer v Balbecu jste mi vzkázala, že zůstanete v hodině kreslení.“ Připomněl jsem jí i den a řekl jsem jí, že jsem hned věděl, že v tu denní dobu se nechodí do kreslení. Albertina se začervenala. „To je pravda, řekla, neměla jsem hodiny kreslení; z počátku jsem vám často lhávala, to se přiznávám. Ale teď vám nelžu už nikdy.“ Byl bych se tak rád dověděl, jaké to tehdy z počátku byly lži, ale věděl jsem už napřed, že její přiznání by byly jenom nové lži. Spokojil jsem se tedy tím, že jsem ji objal. Požádal jsem ji jenom o jednu z těch lží. Odpověděla: „Nu tak, na příklad to, že mořský vzduch mi nedělá dobře.“ Vida takovou zlomyslnost, přestal jsem naléhat.

K tomu, aby se jí její pouta zazdála lehčí, nejlepší patrně bylo vzbudit v ní domněnku, že já sám je zpretrhám. Ale s tímto lživým úmyslem jsem se jí nemohl svěřit hned; vrátila se před chvílí z Trocadera velmi ochotně; dalek jsa toho, abych ji zarmucoval hrozbou rozchodu, mohl jsem nanejvýš mlčet o tom, že mé vděčné srdce sní o trvalém společném životě. Dívaje se na ni, jen stěží jsem se zdržoval, abych se jí nesvěřil s těmito svými sny, a ona to možná zpozorovala. Bohužel takové sny nejsou nakažlivé. Případ takové staré manýrované ženy, jako byl pan de Charlus, který proto, že v duchu stále viděl jenom statného mladého muže, myslí, že také on se stává statným mladíkem, a to tím více, čím manýrovanějším

a směšnějším se stává, takový případ je všeobecnější, a je neštěstím zamilovaného milence, že si neuvědomuje, že, zatím co před sebou vidí krásnou tvář, jeho milenka vidí tvář jeho, která nezkrásněla (naopak), protože bývá zkreslena požitkem z pohledu na krásu. A láska ani nevyčerpává všechnu všeobecnost tohoto případu; nevidíme své tělo, jež jiní vidí, a „sledujeme“ svou myšlenku, to jest věc, neviditelnou jiným. Tuto věc ukáže někdy umělec v svém díle. Odtud plyne, že obdivovatelé díla bývají zklamáni autorem, na jehož tváři se ta vnitřní krása zrcadlí jenom nedokonale.

Každá milovaná bytost, ba v jisté míře každá bytost je pro nás jako Janus, ukazující nám, jestliže nás ta bytost opouští, tvář, která se nám líbí, a naopak, víme-li, že je trvale v naší moci, tvář nevlídnou, nehezkou. Pokud se Albertiny týče, trvalá její společnost měla v sobě něco trapného způsobem jiným, o němž zde nemohu mluvit. Je strašné mít život nějaké jiné bytosti připoután k životu svému jako nějakou bombu, již člověk nesmí pustit z ruky, nechce-li spáchat zločin. Ale vezměte jako přirovnání tu stálou nejistotu, nebezpečí, nepokoj, strach, zkrátka pocity, jež zakoušíme, žijeme-li v důvěrném styku s bláznem. Tak na příklad jsem litoval pana de Charlus, že žije s Morelem (vzpomínka na ten odpolední výjev hned způsobila, že levá strana hrudi mě zabořila); nehledě k stykům, jež spolu měli nebo snad neměli, pan de Charlus jistě na počátku nevěděl, že Morel je potřeštěný. Morelova krása, jeho plytkost, jeho hrdost jistě barona odvrátily, aby pátral tak daleko, až do těch zádušných dnů, kdy Morel panu de Charlus vyčítal, ačkoli nemohl své výtky nijak zdůvodnit, jeho smutek, spílal mu pro jeho nedůvěru, pomocí falešných, ale svrchovaně chytře smyšlených rozumových úvah mu vyhrožoval zoufalými odhodláními, uprostřed nichž se stále uchovávala nejzchytralejší péče o bezprostřední osobní zájmy. Toto vše je jenom přirovnání. Albertina potřeštěná nebyla.

* * *

Dověděl jsem se, že toho dne dokonal Bergotte, jehož smrt mě velmi zarmoutila. Víme, že jeho nemoc trvala už dlouho. Ne ovšem nemoc, kterou měl napřed a která byla přirozená. Skoro se zdá, že příroda dovede na lidi sesílat nemoci jenom krátké. Ale lékařství si přisvojilo umění prodlužovat je. Léky, dočasné úlevy po jejich požití a naopak nová zhoršení, jakmile je přestaneme užívat, to vše vytváří jakýsi nepravdivý obraz nemoci, který pacientův zvyk na konec ustálí, zestylizuje, podobně jako děti kašlávají obvykle, jako by se dusily, třebaže se už dávno uzdravily z černého kašle. Potom účinek léků slábně, jejich dávky jsou zvětšeny, pak už neúčinkují ani trochu, ba naopak, když tato indispozice trvá delší dobu, začínají škodit. Příroda by nemocem nikdy nepopřála tak dlouhého trvání. Je to veliký div, že lékařství, vyrovnávajíc se v tom skoro Přírodě, dovede člověka přinutit, aby ležel a aby pod trestem smrti stále užíval předepsaný lék. Od té chvíle se nemoc, uměle naočkovaná, zakořeňuje, stává se nemocí podružnou, ale pravou, s tím jediným rozdílem, že nemoci přirozené se vyléčí, kdežto nikdy se nevyléčí nemoci, vytvořené lékařskou vědou, protože tajemství vyléčení je jí neznámo.

Bergotte už několik let nevycházel z domu. Nikdy ostatně neměl rád společenský život, nebo jej měl rád jediný den a potom hned jím pohrdal jako vším ostatním, a to stejným, svým charakteristickým způsobem, že totiž nepohrdal proto, že nemohl dosáhnout, nýbrž hned, jakmile dosáhl. Žil tak prostě, že nikdo netušil, jak je bohatý, a všichni seznali, že se mýlili i v tom, když ho pokládali za lakomce, neboť ve skutečnosti nikdo nebyl nikdy tak štědrý jako on. Býval štědrý zvláště k ženám, lépe řečeno k holčičkám, které se stydívaly za to, že za tak málo dostávají tak mnoho. Omlouval se sám sobě, protože věděl, že nikdy nedovede tvořit tak dobře jako v ovzduší citů milostných. Láska, mírněji a správněji řečeno rozkoš, trochu hlouběji vniknuvší do těla, podporuje literární práci, protože umrtvuje touhu po požitcích jiných, na příklad společenských, po

požitcích, které jsou pro každého stejné. A i když se taková láska končí zklamáními, přece aspoň – právě tím – zčeří hladinu duše, jíž by jinak hrozilo nebezpečí, že zbahní. Touha tedy není spisovateli neužitečná k tomu, aby ho napřed oddálila od lidí a aby potom obdařovala pohybem duchovní ústrojí, které po překročení jisté věkové hranice má sklon k znehybnění. Člověku se nepodaří dosíci štěstí, může však pozorovat důvody, které tomu brání a které by mu byly zůstaly neviditelné, kdyby mu je zklamání náhle neukázalo. Sny nejsou uskutečnitelné, to víme; je možné, že bychom je ani netvořili, kdyby nebylo touhy, a je dobré tvořit je, protože pak je můžeme vidět, jak se hroutí, a protože jejich zhroucení je velmi poučné. Proto také si Bergotte říkával: „Utrácím za holčičky víc než mnohonásobní milionáři, ale v rozkoších nebo zklamáních, jež s nimi prožívám, napíšu knihu, která mi ty peníze vrátí.“ Hospodářsky bylo takové uvažování nesmyslné, ale Bergotte patrně nalézal jakési zalíbení v takovém přeměňování zlata v milostné lichotky a pak zase lichotek v zlato. Viděli jsme při smrti mé babičky, že unavené stáří si libuje v odpočinku. A společenský život, to je přece samá konverzkonverzace. Bývají to rozhovory hloupé, ale mají moc úplně v ženách zničit ženství a proměnit je v samé otázky a odpovědi. Teprve mimo společenský život se ženy stávají zase tím, co znavenému starci poskytuje odpočinek a klid, to jest předmětem vnímavého pozorování. Ale ať je tomu jakkoli, teď už nebylo o takových věcech řeči. Řekl jsem, že Bergotte už nevycházel z domu, a vstal-li někdy na hodinku v své ložnici, býval pečlivě zabalen do šálů, do vlněných šátků, do všeho, čím se člověk zakrývá, chystá-li se do veliké zimy nebo na dlouhou cestu. Omlouval se těm několika málo přátelům, jež k sobě vpouštěl, a ukazuje na všechny ty své příkrývky vesele říkával: „Co chcete, přáteli? Už Anaxagoras to řekl, že život je cesta.“ Tak postupně ztrácel teplo, malá planeta, jakýsi předobraz planety veliké, těch dob, kdy ze země vyprchá pozvolna teplo a s ním také život. To pak bude konec vzkříšení, protože lidská

díla září sice dlouho do pokolení budoucích, ale je k tomu nezbytně třeba lidí. Třebaže některé živočišné druhy odolávají vzrůstajícímu chladu déle než lidé, jakmile nebude už lidí, Bergottova sláva, vytrvá-li ovšem do té doby, najednou navždy pohasne. Nebudou ho přece číst poslední živočichové, protože je málo pravděpodobné, že by jako apoštolové v den seslání Ducha Svatého rozuměli řečem různých národů lidských, třebaže se jim nikdy neučili.

V poslední měsíce před svou smrtí Bergotte trpěl nespavostí, ba co horšího, jakmile usnul, tísnivými sny, které, když se jejich vinou probudil, působily, že se dalšímu spánku vzpíral. Dlouho míval rád sny, a to i sny nepříjemné, protože v nás vlivem toho svého rozporu se skutečností, již máme před sebou ve stavu bdělém, budívají, nejpozději ve chvíli probuzení, hluboký pocit, že jsme spali. Ale Bergottovy mučivé sny v době jeho nemoci, to nebývalo to. Mluvil-li dříve o takových „můrách“, míníval tím nepříjemnosti, které se daly v jeho mozku. Ted' vídával jakoby zvenčí se blížící ruku s mokřým hadrem, jímž mu nějaká zlá žena, chtějíc ho probudit, přejížděla tvář, nebo cítil nesnesitelné lehtání na kyčlích nebo se mu zdálo o nějakém vzteklém kočím – vzteklém proto, že Bergotte ze spánku bručel, že špatně jede – jak se na něho vrhá a hryže nebo uřezává mu prsty. Jindy, jakmile temnoty v jeho spánku dostatečně zhoustly, příroda způsobovala jakési opakování, jakousi zkoušku (bez divadelních kostýmů) mrtvice, která ho jednou zkosí: Bergotte vjížděl do vrat nového Swannova paláce a chtěl slézt z vozu; jakási drtivá závrať ho připoutala k sedadlu, vrátný se snažil pomoci mu, ale Bergotte zůstával sedět, nemoha se pozdvihnout, nemoha natáhnout nohy. Chtěl se zachytit kamenného sloupu, který viděl před sebou, ale nenalézal na něm nic, čeho by se přidržel, aby se mohl postavit.

Radil se s lékaři, kteří byli polichoceni tím, že je k sobě zavolal, a viděli příčinu jeho nočního neklidu v jeho přílišné pracovitosti (už dvacet let nic nedělal), v jeho přepracovanosti. Radili mu, aby nečetl

vzrušující knihy (nečetl už vůbec nic), aby víc využíval slunce, které „je nezbytné k životu“ (za několik posledních let poměrné úlevy děkoval jen tomu, že nevycházel z bytu), a aby víc jedl (výsledkem toho bylo, že zhubl a že jeho tísnivých snů naopak přibýlo). Protože jeden z jeho lékařů si liboval v odporování a v posměšku, Bergotte, jakmile s ním mohl mluvit v nepřítomnosti lékařů ostatních, říkal mu jako své vlastní nápady to, co mu poradili ti ostatní; lékař ovšem odporoval a domníval se, že Bergotte chce, aby mu předepsal něco, co by mu bylo milé, hned mu to zakazoval, a to často z důvodů, vyrobených pro potřebu té chvíle tak narychlo, že odporující doktor býval pod tlakem zřejmosti Bergottových námitek nucen odporovat sám sobě třeba v téže větě, ale z nějakých důvodů nových týž zákaz posiloval. Bergotte se pak vrátil k jednomu ze svých prvních lékařů, k člověku, který se holedbal duchaplností, zvláště když mluvil s nějakým mistrem pera, a který, zmínil-li se Bergotte: „Ale mně se zdá, že doktor X... mi řekl – už dávno ovšem – že toto by mi mohlo zavinit krevní návaly do ledvin a do mozku...“, lišácky se usmíval, zdvihal ukazovák a upozorňoval: „Řekl jsem užívat, nikoli nadužívat. Rozumí se samo sebou, že každý lék, je-li ho užito přes míru, stává se dvojsečnou zbraní.“ Máme v těle jakési pudové vědomí o tom, co je nám ke zdraví prospěšné, podobně jako máme v srdci pudové vědomí o tom, co je to mravní povinnost, vědomí, jež nemůže nahradit žádná učenost doktorů lékařství nebo teologie. Víme, že studené lázně nám škodí, máme je rádi a vždy najdeme lékaře, který nám je poradí, ne však lékaře, který by zabránil, aby nám neškodily. Od každého ze svých lékařů vzal Bergotte to, co si již leta z prozíravé moudrosti zakazoval a odpíral. A už po několika týdnech se znovu objevily někdejší nevolnosti a potíže nové se zhoršily. Jsa již uštván nepřetržitými bolestmi, k nimž se pojila ještě nespavost, přerušovaná kratičkými děsivými sny, Bergotte k sobě už nevolal lékaře a s úspěchem, ale příliš nemírně zkoušel různé narkotické přípravky, čítávae s důvěrou prospekty,

které k nim bývaly přiloženy a které hlásaly nezbytnost spánku, ale naznačovaly, že všechny uspávací přípravky (vyjma přípravků, obalený tím prospektem, který právě četl, a nikdy nepůsobící intoxikací) jsou toxické, takže lék je horší než zlo, jež má léčit. Bergotte je vyzkoušel všechny. Některá taková narkotika bývají z jiné třídy, než které jsme zvyklí, jsou vyrobeny na příklad z amylu a z ethylu. To pak člověk polyká takový nový přípravek, složený naprosto odlišně, v rozkošném očekávání neznámých účinků. Srdce buší jako při prvním milostném dostaveníčku. K jakým neznámým druhům spánku a snů nás tento nový náš známý povede? Je teď v nás, má v moci řízení naší myšlenky. Jakým způsobem usneme? A až usneme, po jakých podivných cestách, k jakým vrcholům, do jakých nezbádaných jíců nás tento všemocný pán zavede? Jaká nová seskupení pocitů a dojmů poznáme na této cestě? Povede nás k nevolnosti? K blaženosti? K smrti? Smrt Bergottova nastala toho dne, kdy se takto svěřil jednomu z těchto příliš mocných přátel (byl to přítel? – nebo nepřítel?). Umřel za takových okolností. Nařídili mu klid, protože dostal dosti lehký záchvat uremie. Ježto však kterýsi kritik napsal, že na Ver Meerově *Pohledu na Delft* (půjčeném na pařížskou výstavu holandských mistrů haagským muzeem), tedy na obraze, který zbožňoval a o němž byl přesvědčen, že jej velmi dobře zná, pruh žluté zdi (na niž si nevzpomínal) je namalován tak dobře, že vypadá, díváme-li se jenom na něj, jako nějaké vzácné umělecké dílo čínské, že je tedy naplněn krásou, která by sama o sobě stačila, Bergotte snědl trochu zemáků, odešel z domu a vkročil do výstavy. Hned na prvních schodech pocítil závrať. Prošel kolem několika obrazů a měl dojem, že je to umění příliš strojené, tedy suchopárné a zbytečné, nevyrovňující se ani průvanům a slunci nějakého benátského paláce, ani větrem ošlehanému a sluncem sžehlému domečku na mořském břehu. Konečně došel před Ver Meera, jehož ve vzpomínkách vídával nádhernějšího, odlišnějšího ode všeho ostatního, co znal, na němž si však vlivem článku toho

kritika dnes po prvé všiml drobných modrých postaviček, růžovosti písku a na konec krásy toho malého kousku žluté zdi. Jeho závratí se zesilovaly; jako dítě k žlutému motýlku, jehož chce chytit, upíral pohled k tomu vzácnému kusu zdi. „Takto bych měl psávat,“ říkal si: „Mé poslední knihy jsou příliš suché, bylo by třeba nanést několik vrstev barev, učinit mou větu krásnou samu v sobě podobně, jako je krásný tento kousek žluté zdi.“ Při tom však si uvědomoval vážnost svých závratí. Na jakési nebeské váze se mu na jedné misce objevil jeho život, zatím co na misce druhé ležel ten kousek zdi, tak krásně namalovaný žlutou barvou. Cítil, že nerozumně dal svůj život za tu zed'. „A přece bych,“ říkal, „nechtěl být ve večernících mezi ‚Různými zprávami‘ z této výstavy.“

Opakoval si: „Kousek žluté zdi se stříškou, kousek žluté zdi.“ Přes to však se zhroutil na kruhovitou pohovku; a hned také přestal myslet na to, že jde o jeho život, a vrátiv se k myšlenkám optimistickým řekl si: „To bude nějaká obyčejná nevolnost od žaludku po těch bramborách; nebyly dobře uvařeny; nic to není!“ Ale vtom ho srazil nový záchvat tak, že se skulil z pohovky na zem, kde se kolem něho sběhli návštěvníci a hlídači. Byl mrtev. Mrtev navždy? Kdo to může říci? Spiritistické pokusy, ani dogmata náboženská nepřinášejí žádné důkazy o tom, že duše nehyne zároveň s tělem. Říci můžeme jenom to, že v našem životě se všechno děje tak, jako bychom do něho vcházeli s nůši závazků, přijatých v jakémsi životě dřívějším; v okolnostech života na této zemi není žádného důvodu k tomu, abychom pokládali za svou povinnost konání dobra, ohleduplnost nebo dokonce zdvořilost, stejně jako tu není pro kultivovaného umělce důvodu k tomu, aby pokládal za svou povinnost třeba dvacetkrát znovu začít dílo, na jehož pozdním úspěchu bude málo záležet jeho tělu, rozežranému červy (jako na příklad ten kus žluté zdi, již s takovou jemností namaloval umělec úplně neznámý, jehož totožnost byla jen stěží zjištěna jménem Ver Meer). Všechny tyto povinnosti, které nemají příkazů v životě dnešním, vypadají, jako

bychom si je byli přinesli z nějakého jiného světa, založeného na dobrotivosti, svědomitosti a obětavosti, ze světa, který je naprosto odlišný od světa našeho a z něhož před narozením na této zemi odcházíme a do něhož se potom možná vracíme žít zase pod vládou těch neznámých zákonů, jichž jsme byli stále poslušni, protože jsme v sobě nosili jejich příkazy, ani nevědouce, kdo je do nás vložil – těch zákonů, k nimž nás každá důkladná práce rozumu přibližuje a jež jsou neviditelné – a to ještě! – jenom hlupcům. Tak tedy myšlenka, že Bergotte nezemřel navždy, není tak docela nepravděpodobná.

Byl pohřben, ale v den pohřbu po celou noc jeho knihy, rozestavené vždy tři a tři v ozářených výkladech knihkupců, bděly jako andělé s rozpjatými křídly a zdály se pro toho, jehož už nebylo, symbolem jeho zmrtvýchvstání.

Jak jsem už řekl, dověděl jsem se téhož dne, že Bergotte umřel. A podívoval jsem se nepřesnosti novin, které – otiskující všechny tutéž zprávičku – psaly, že umřel už včera. A přece mi Albertina vypravovala, že včera ho potkala; dokonce ji to trochu zdrželo, protože s ní delší chvíli rozmlouval. Byl to patrně jeho poslední rozhovor. Seznámil jsem ji s ním já; neviděl jsem ho sice už dávno, ježto však Albertina toužila seznámit se s ním, napsal jsem asi před rokem starému mistru, že ji k němu přivedu. Svolil k tomu, ale trochu ho, myslím, mrzelo, že ho po dlouhé době chci navštívit jenom proto, abych udělal radost někomu třetímu; bylo mu to důkazem mé lhostejnosti k němu. Takové věci se stávají často: mnohdy ten nebo ta, jež žádáme o schůzku nikoli pro svou vlastní radost z rozhovoru s ním, nýbrž proto, že nás o to požádal někdo třetí, odmítá tak zatvrzele, že náš chráněncem je pak přesvědčen, že jsme se vychloubali nepravdivými styky; častěji však geniální muž nebo slavná krasavice svolí, ale jsouce pokořeni v své slávě a raněni v své náklonnosti, chovají k nám city už jen ztlumené, bolestné, trochu pohrdavé. Teprve dlouho potom jsem uhodl, že jsem neprávem obviňoval noviny z nepřesnosti, protože Albertina tehdy

Bergotta vůbec nepotkala, ale vypravovala mi to tak přesvědčivě, že mě takové podezření ani na vteřinu nenapadlo, a teprve mnohem později jsem poznal, s jakou roztomilou prostotou uměla lhát. Vše, co říkala, vše, k čemu se přiznávala, mělo tytéž znaky jako to, co vidíme, nebo to, co se dovídáme naprosto neomylně, takže v různých intervalech života rozsávala epizody života jiného, o němž jsem tehdy netušil, že není pravdivý, a jehož povahu jsem pochopil teprve po letech. Dodal jsem „vše, k čemu se přiznávala“, a to z tohoto důvodu: Nejednou ve mně zvláštní shody okolností budily o ní žárlivá podezření, v nichž se vedle ní v minulosti – nebo, bohužel, v budoucnosti – objevovala nějaká jiná žena. Aby se zdálo, že jsem si svou věc jist, řekl jsem jméno té její společnice a Albertina mi odpovídala: „Ano, potkala jsem ji asi před týdnem několik kroků od domu. Ze slušnosti jsem na její pozdrav odpověděla. Kousíček jsem s ní šla. Ale nikdy mezi námi nic nebylo. Nikdy nic takového nebudě.“ Albertina ovšem se s tou ženou vůbec nepotkala, a to prostě proto, že ta žena nebyla v Paříži už deset měsíců. Ale mé přítelkyni se zdálo, že úplné zapírání by bylo málo pravděpodobné; proto si vymyslela to krátké setkání, o němž vypravovala tak prostince, že jsem tu dámu viděl, jak se zastavuje, jak ji zdraví, jak ji několik kroků doprovází. Svědectví mých smyslů, kdybych byl v té chvíli býval na ulici, bylo by mě možná poučilo, že ta dáma s Albertinou těch několik kroků nešla, jestliže však jsem se dověděl opak, nedověděl jsem se to pomocí smyslů, nýbrž pomocí jedné z těch rozumových úvah, v nichž nejsilnější články řetězce tvořívali slova lidí, jimž důvěřujeme. K tomu, abych se této pomoci, tohoto svědectví smyslů dovolával, bylo by třeba právě toho, abych byl venku, a to se nestalo. Přece však je možné představit si, že taková hypotéza není nepravděpodobná: bylo možné, že bych byl vyšel z domu a šel ulicí právě v tu dobu, o níž by mi Albertina (protože by mě neviděla) řekla, že právě tehdy tu dámu kousíček doprovodila, takže bych pak hned byl věděl, že Albertina mi lže. Ale je to tak jisté? Jakási nepochopitelná

zatemněnost by se byla zmocnila mé mysli, byl bych zapochyboval o tom, že jsem ji tam viděl samu, ani bych se nesnažil vysvětlit si, jakým zrakovým přeludem se stalo, že jsem tu dámu nespátřil, a nijak bych se nedivil, že jsem se zmýlil, protože snadněji lze poznati hvězdný svět než skutečné činy lidí, zvláště lidí, které milujeme a kteří bývají proti našim pochybnostem obrnění smyšlenkami, jejichž úkolem je chránit je. Kolik let mohou naši apatickou lásku nechat v přesvědčení, že milovaná žena má v cizině nějakou sestru, bratra nebo švagrovou, která vůbec nikdy nežila!

I svědectví smyslů je úkolem ducha, v němž důkaz nebo usvědčení vytváří zřejmost, očividnost. Nejednou jsme viděli, jak smysl sluchový přinesl Františce nikoli slovo, které bylo vysloveno, nýbrž slovo, které za správné pokládala ona, což stačilo k tomu, aby přeslechla opravnou lepší výslovnost. Náš správce domu byl stejný. Pan de Charlus nosíval v té době – neboť každou chvíli se oblékal jinak – světlé kalhoty, jež bylo poznat mezi tisícem jiných. Nuže, náš správce, přesvědčený, že slovo „pisoár“ (slovo, označující budky, jež vévoda de Guermantes k veliké mrzutosti prefekta pana de Rambuteau nazval Rambuteauovými kapličkami) zní „picoár“, nikdy v svém životě neslyšel nikoho vyslovovat „pisoár“, ačkoli to tak před ním nejednou vysloveno bylo. Ale mýlka je vytrvalejší než víra a nezkoumá svá přesvědčení. Tak tedy náš správce stále říkal: „Pan baron de Charlus si jistě uhnal nějakou nemoc, že tak dlouho zůstává na picoáru. To má člověk z toho, že tak běhá za ženskými. Ted' to má v kalhotách. Dnes ráno mě paní s něčím poslala do Neuilly. Cestou jsem v Burgundské zahlédl pana barona de Charlus, jak vchází do picoáru. A když jsem se za dobrou hodinu potom z Neuilly vracel, zahlédl jsem jeho žluté kalhoty v témž picoáru, na témž místě, pěkně v prostředku, kam si vždy stoupává, aby ho nebylo vidět.“ Neznám nic krásnějšího, ušlechtilejšího a mladšího než jednu neter' paní de Guermantes. Přes to však jsem zaslechl vrátného v hotelu, do něhož jsem někdy chodíval, jak o ní, když

šla kolem, řekl: „Jen se podívej na tu herku! To je fazóna! A má to aspoň osmdesát roků!“ Myslím, že tomu věku sotva věřil. Ale mladí poslíčci, seskupení kolem něho a pochichtávající se po každé, když šla kolem hotelu na návštěvu k svým roztomilým tetám, paní de Fezensac a de Bellery, viděli na tváři této mladé krásky oněch osmdesát let, jimiž žertem nebo doopravdy vrátný obdařil „tu starou herku“. Jistě by se chytali za břicha, kdybych jim řekl, že je to žena vznešenější než jedna „slečna pokladní“ v jejich hotelu, která přes to, že byla sám lišej a směšně tlustá, zdála se jim krásná. Jenom snad touha pohlavní by byla mohla zabránit vzniku jejich omylu, kdyby v nich byla vzplanula, když šla kolem ta domnělá stará herka, a kdyby poslíčci najednou byli zatoužili po mladé krasavici. Ale z důvodů neznámých, které byly patrně povahy sociální, tato touha se nezjevila. Mohlo by se o tom ostatně ještě mnoho mluvit. Vesmír je pravdivý pro nás všechny a rozdílný pro každého. Kdybychom nebyli pořadem vypravování nuceni omezit se na důvody nicotné, oč vážnější důvody by nám umožnily ukázat lživou krátkost začátku tohoto svazku, kde slyším z postele, jak se svět probouzí jednou za počasí takového, jindy za počasí jiného. Ano, byl jsem nucen zkrátit to a tím lhát; každého rána se probouzí nikoli jeden vesmír, nýbrž vesmírů milion, skoro právě tolik, kolik je na světě lidských očí a mozků.

Ale vraťme se k Albertině; nepoznal jsem žádnou jinou ženu, obdařenou víc než ona šťastnými vlohami ke lži živoucí, zbarvené stejně jako život, vyjma snad jednu její přítelkyni – jednu z těch mých kvetoucích dívek, stejně růžovou jako Albertina, jejíž profil však, nepravidelný, vpadlý a zase vystupující, podobal se úplně hrozným růžovým květům, jejichž jméno jsem zapomněl a které také mají takové dlouhé vlnité prohyby. Tato dívka, pokud se týče vymýšlení různých lží, Albertinu ještě předstihovala, protože do nich nepletla žádné takové bolestné momenty, nebo vzteklé, výmluvné pomlčky, tak časté u mé přítelkyně. Přece však jsem řekl, že bývala roztomilá,

když si vymýšlela nějaké vypravování, nepřipouštějící nejmenší pochybnost, protože člověk pak tu věc – třebaže smyšlenou – o níž mluvila, viděl jasně před sebou brýlemi jejích slov. Albertinu inspirovala vždy jenom pravděpodobnost, nikoli touha probudit ve mně žárlivost. Neboť Albertina bývala ráda, choval-li se k ní člověk roztomile. Nuže, měl-li jsem a budu-li ještě během tohoto díla mít nejednu příležitost ukázat, jak žárlivost láskou zdvojnásobuje, vždy jsem to posuzoval a vždy to budu posuzovat z hlediska milence. Ale jakmile je milenec aspoň trochu hrdý, ani kdyby měl rozchodem umřít, neodpoví na tušenou zradu roztomilostí: odloučí se od takové ženy, nebo snad od ní neodejde, ale bude předstírat chlad. Jeho milenka tedy tím, že ho tak trápí, naprosto nic nezískává. Rozptýlí-li naopak obratným slovem, něžnými lichotkami podezření, která ho mučila, třebaže se k nim tvářil lhostejně, milenec sice nepocituje ten zoufalý vzrůst lásky, k němuž ho vyštvává žárlivost, ale přestav najednou trpět, je šťasten, rozcitlivěn, naplněn podobnou úlevou jako po bouři, když déšť spadl z mračen a když je pod košatými kaštany sotva slyšet, jak vždy po dlouhé chvíli odkapávají ještě jedna po druhé kapky, zavěšené na listí a zbarvované již znovu se objevivším sluncem, a neví, jak by vyjádřil svou vděčnost té, která ho uzdravila. Albertina věděla, že ji rád odměňuji za její roztomilosti, a to možná vysvětluje, proč si, aby dokázala svou nevinu, vymýšlela ta přirozená přiznání, jejichž nepravdivosti jsem netušil a z nichž jedním bylo to setkání s Bergottem v den, kdy byl už mrtev. Neznal jsem v té době z Albertininých lží nic než to, co mi na příklad v Balbecu prozradila Františka a o čem jsem nemluvil, třebaže mě to tak bolelo: „Nechtělo se jí jít, a proto mi řekla: ‚Nemohla byste pánovi říci, že jste mě nenašla, že jsem nebyla doma?‘“ Ale „podřízení“, kteří nás mají rádi tak, jak měla Františka ráda mne, mívají radost, mohou-li tak podráždit naši sebelásku.

II

DRUHÁ KAPITOLA

Verdurinovi se rozkmotřují s panem de Charlus

Po večeři jsem Albertině řekl, že mám chuť využít toho, že jsem oblečen, k návštěvě přátel, paní de Villeparisis, paní de Guermantes, Cambremerových, zkrátka těch, jež zastihnu doma. Zamlčel jsem jenom jméno té rodiny, k níž jsem opravdu mínil jít, to jest Verdurinovy. Zeptal jsem se jí, nechce-li jet se mnou. Namítl, že nemá šaty. „A pak, jsem tak špatně učešána. Záleží vám na tom, abych nosila stále tento účes?“ A na rozloučenou mi podala ruku, vztáhnuvši před sebe paži a povystrčivši ramena tím strohým způsobem, jímž se se mnou před lety loučívala v Balbecu, jehož však od těch dob už nikdy neužívala. A tento zapomenutý pohyb udělal zase z těla, jež oživil, tělo té Albertiny, která mě skoro ještě neznala. Vrátil Albertině, příliš upjaté s tím výrazem strohosti, její prvotní novost, její neznámost, ba i ten původní krajinný rámeček. Spatřil jsem zase moře za tou dívkou, kterou jsem od těch dob, kdy jsem odjel z mořského pobřeží, už nikdy neviděl zdravit mě tímto způsobem. „Teta říká, že jsem v tom starší,“ dodala tváříc se rozmrzele. „Kéž by její teta měla pravdu!“ myslil jsem si. Jediným přáním paní Bontempsové bylo, aby vedle Albertiny, mající co nejvíce dětský vzhled, vypadala hodně mladě, stejně ovšem jako to, aby ji Albertina nic nestála do toho dne, kdy jí naopak, provdávši se za mne, bude vynášet. Aby však Albertina vypadala méně mladě, aby se zdála méně hezkou, aby k sobě na ulici poutala méně pohledů, to naopak bylo přání mé. Neboť stáří dueni neuklidňuje žárlivého milence tak jako stáří tváře jeho milenky. Trpěl jsem jenom tím, že účes, který na mé přání nosila, se jí možná zdál novým důkazem jejího věznění. Ale právě

tento nový domácí pocit mne nepřestával, i když Albertina nebyla u mne, spojovat s ní jako nějaké pouto.

Řekl jsem Albertině, když namítla, že nemá náladu jet se mnou ke Guermantům nebo ke Cambremerům, že nevím ještě, kam půjdu, a odjel jsem k Verdurinovým. Ve chvíli, kdy mi myšlenka na koncert, který patrně uslyším u Verdurinových, připomněla ten odpolední výjev: „vy tulipánko, tulipánko, tulipánko“ – výjev zklamané lásky, lásky možná žárlivé, ale to pak stejně bestiální jako výjev, který může skoro udělat ženě orangutan, který je do ní, možno-li tak říci, zamilován – v té chvíli, když jsem se na ulici chystal zavolat drožku, zaslechl jsem vzlykot, který se nějaký muž, sedící na patníku, snažil potlačit. Přistoupil jsem k němu; měl hlavu v dlaních, vypadal docela mladě a nemálo mě překvapil, když jsem podle bílého prádla pod jeho pláštěm viděl, že je v společenském úboru. Zaslechnuv mě, odkryl si tvář zalitou slzami, ale hned ji, protože mě poznal, odvrátil. Byl to Morel. Pochopil, že jsem ho poznal, a snaže se zastavit svůj pláč řekl mi, že trpěl tak, že se na chvíli posadil. „Velmi hrubě jsem dnes vyspílal ženě,“ řekl mi, „jíž jsem si velmi vážil. Je to hanebné, protože ona mě miluje.“ – „Možná, že na to časem zapomene,“ odpověděl jsem nemysle na to, že takovými slovy se jaksi přiznávám, že jsem ten odpolední výstup slyšel. Ale Morel byl tak zaujat svým žalem, že ho ani nenapadlo, že bych mohl něco vědět. „Možná, že zapomene,“ řekl. „Ale já nebudu moci zapomnět. Cítím svou hanbu, hnusím se sám sobě! Ale už jsem to řekl a nic nemůže způsobit, aby to řečeno nebylo. Rozzlobí-li mě někdo, nevím už, co dělám. A jak mi to škodí na zdraví; mám nervy jakoby propletené jedny s druhými,“ neboť jako všichni neurastenici se velmi staral o své zdraví. Jestliže jsem odpoledne viděl milostný hněv vzteklého živočicha, teď večer, v několika hodinách, uběhla století a nový cit, pocit hanby, lítosti a žalu ukazoval, že byla uražena velická etapa ve vývoji zvířete, určeného k přeměně v lidského tvora. Přes to však jsem ještě stále slyšel to „tulipánko, tulipánko“ a bál jsem

se brzkého návratu k divokému stavu. Chápal jsem ostatně velmi špatně, co se vlastně stalo, a to je tím přirozenější, že ani pan de Charlus neměl tušení, že Morel už několik dní a zvláště toho dne ještě před tím potupným výjevem, který s jeho stavem nesouvisel přímo, trpěl záchvaty neurastenie. Minulého měsíce totiž popohnal, jak nejrychleji mohl – mnohem pomaleji, než by byl chtěl – svedení Jupienovy neteře, s níž mohl jakožto její snoubenec chodit libovolně do města. Jakmile však zašel v svých pokusech o znásilnění trochu dále a zvláště jakmile se své snoubence zmínil o stycích s jinými dívkami, jež by mu ona opatrovala, narazil na odpor, který ho velmi rozjitřil. Najednou (bud' že byla příliš cudná nebo naopak že se mu oddala) jeho touha ochladla. Rozhodl se, že s ní přeruší styky, ale cítě, že baron je, třebaže je tak zkažený, mnohem morálnější, bál se, aby ho pan de Charlus hned po roztržce s jeho snoubenkou od sebe nezapudil. Proto se tedy asi přede dvěma nedělemi rozhodl, že k té dívce už nepůjde, že nechá pana de Charlusa a Jupiena, aby se vypořádali sami a že se, ještě než tu roztržku oznámí, „poradí s Vaňkem“ a bude své štěstí hledat někde jinde.

Přestože jeho chování k Jupienově neteři se i v nejmenších podrobnostech krylo s chováním, jehož teorii rozvíjel před baronem při večeři v Saint-Mars-le-Vêtu, přece je pravděpodobné, že rozdíl mezi nimi byl značný a že city méně kruté, jež v své teoretické přípravě nepředvídal, zkrášlily, zcitověly jeho chování skutečné. Jediné, v čem naopak skutečnost byla horší než záměr, bylo to, že při projektování toho všeho se mu zdálo nemožné zůstat po takové zradě v Paříži. Ted' naopak opravdu „se poradit s Vaňkem“ pro věc tak prostou zdálo se mu příliš mnoho. Znamenalo to opustit barona, který by patrně zuřil, a kazit si kariéru. Ztratil by všechny peníze, jež mu dával baron. Myšlenka, že je to nevyhnutelné, mu působila nervové záchvaty, celé hodiny proplakal, a aby na to nemyslel, užíval opatrně morfiové prášky. Potom se mu v hlavě najednou objevila myšlenka, která tam nabývala života a určitější podoby patrně už

delší dobu; byla to myšlenka, že ta alternativa, volba mezi roztržkou s Jupienovou neteří a úplným rozkmotřením s panem de Charlus, není možná tak nezbytná. Ztratit všechn příjem od barona, to bylo mnoho. Morel byl v té své nejistotě po několik dní pln černých myšlenek, podobných myšlenkám, jež v něm budívalo spatření Blocha. Potom si řekl, že Jupien a jeho neteř ho chtěli zlákat do léčky a že mohou být rádi, že z toho vyjdou tak lacino. Shledával konec konců, že ta dívka je sama vinna tím, že byla tak neobratná, že si ho nedovedla připoutat smysly. Nezdálo se mu nesmyslným jenom obětování jeho postavení u pana de Charlus, nýbrž litoval i drahých večerí, jež Jupienově neteři zaplatil od té doby, co byli zasnoubeni, a o nichž by mohl ještě dnes říci, co stály, neboť byl přece jen syn komorníka, který ke konci měsíce přinášel vždy mému strýci svou „knihu“. Neboť kniha, v jednotném čísle, která pro obyčejné smrtelníky znamená tištěné dílo, ztrácí tento význam u Výsostí a u komorníků. Komorníkům znamená knihu účetní a Výsostem knihu podpisů. (Jednou v Balbecu, když mi kněžna Lucemburská řekla, že si nepřivezla knihu, chystal jsem se, že jí půjčím *Islandského rybáře a Tartarina z Tarasconu*, ale najednou jsem ještě včas pochopil, co tím chtěla říci: ne, že ona stráví méně příjemně čas, nýbrž že já se budu moci nesnadněji u ní zapsat.)

Přes tu změnu Morelova názoru na následky jeho počínání, třebaže by se mu takové chování ještě přede dvěma měsíci, kdy Jupienovu neteř vášnivě miloval, bylo zdálo hanebné, a přestože si už asi dvě neděle stále říkal, že totéž chování je docela přirozené a chvályhodné, přece jen jeho nervózní stav, v němž se rozhodl k roztržce, byl tím stále zhoršován. A Morel byl úplně připraven „vylít svou zlost“, ne-li (vyjma v nějakém okamžikovém záchvatu) na Jupienově neteři, k níž si uchovával ještě ten zůstatek strachu, poslední stopu lásky, tedy aspoň na baronovi. Střežil se však říci mu něco před večerí, protože, stavěje nade vše svou osobní profesionální virtuozitu, kdykoli měl hráti nějaké těžké skladby

(jako tohoto večera u Verdurinových), vyhýbal se (pokud to bylo možné, a už ten odpolední výstup byl příliš rozčilující) všemu, co by jeho pohyby mohlo nějak zneklidňovat. Počínal si v této věci podobně jako chirurg, vášnivý automobilista, který přestane řídit své auto, kdykoli má operovat. To právě mi vysvětluje, proč, hovoře se mnou, pohyboval pomalu jedním za druhým svými prsty, aby se přesvědčil, nabyly-li zase své ohebnosti. Na jeho obočích se zjevilo nepatrné svraštění, znamenající patrně, že v kloubech zůstalo ještě trochu nervózní ztuhlosti. Aby ji však ještě více nezesiloval, vyjasnil tvář, podobně jako se člověk vzpírá znervóznění proto, že nemůže usnout nebo že nesnadno dobývá ženu, a to ze strachu, aby nervóza neoddálila okamžik spánku nebo rozkoše ještě více. Proto také, touže uklidnit se zase, aby se mohl jako obvykle cele oddat tomu, co bude u Verdurinových hrát, ale chtěje také, abych, dokud ho vidím, mohl zjistit jeho bolest, uznal za nejprostší poprosit mě, abych hned odešel. Jeho prosba byla zbytečná a odchod mi byl úlevou. Chvěl jsem se, aby mne, protože jsme jeli do téhož domu, nepožádal, abych ho vzal s sebou; pamatoval jsem si ten odpolední výjev ještě příliš jasně, abych nepocítoval nemalý odpor při myšlence, že Morel by byl cestou k Verdurinovým v mé společnosti. Je docela možné, že Morelova láska a potom lhotejnost nebo i nenávisť k Jupienově neteři byly upřímné. Bohužel však nejednal Morel po prvé tak, že nechal najednou „plavat“ dívku, jíž přísahal, že ji bude milovat do smrti, ukázav jí dokonce revolver a ujišťuje ji při tom, že by si hned vpálil kouli do hlavy, kdyby ji někdy bídně opustil. A přece ji potom opustil a místo výčitek svědomí pocítoval naopak jakési zášť k ní. Nejednal tak po prvé a jistě to nebylo naposledy, takže nejedna dívčí hlavička – hlavička dívek, zapomínajících na něho pomaleji než on na ně – trpěla stejně jako ještě dlouho trpěla Jupienova neteř, milující Morela ještě stále, přestože jím opovrhovala – trpěla přichystána vybuchnouti tlakem vnitřní bolesti, protože každá taková dívka měla – jako úlomek nějaké řecké sochy – v mozku uzavřen

některý výraz Morelovy tváře, tvrdé jako kámen a krásné jako antika, s jeho bujnými vlasy, s jeho bystrýma očima, s jeho rovným nosem, tvořícím bolestivý hrbol v dívčí lebce, pro niž nebyl určen a z níž nemohl být vyoperován. Ale na konec sklouznou tyto tvrdé úlomky přece až k místu, na němž už tak nedrásají a z něhož se už nehnu; jejich přítomnost není už cítit: to je zapomenutí nebo aspoň vzpomínka naprosto lhostejná.

Měl jsem v sobě dvojí zisk toho dne. Jednak to byla vlivem klidu, který ve mně vzbudila Albertinina poslušnost, možnost a v důsledku toho také rozhodnutí rozejít se s ní. Jednak – ovoce mých úvah, zatím co jsem na ni čekal, sedě u piana – myšlenka, že Umění, jemuž bych se snažil zasvětit svou znovu nabytou svobodu, není něco, co by stálo za oběť, něco, stojícího mimo život, nemajícího nijaké účasti na jeho marnivosti a na jeho nicotnosti, protože zdání skutečné individuálnosti, dosažené v uměleckých dílech, vyplývá jenom z klamavosti technické obratnosti. Zanechalo-li ve mně toto odpoledne ještě nějaké jiné, možná hlubší pozůstatky, měl jsem si je uvědomit teprve mnohem později. A pokud se týče těch dvou, jež jsem jasně oceňoval, neměly být trvalé, neboť hned téhož večera se mé názory o umění zotavily z toho odpoledního úbytku, kdežto naopak o klid a v důsledku toho také o svobodu, která by mi umožnila oddat se mu, byl jsem znovu oloupen.

Když se můj povoz, jedoucí podél nábřeží, blížil už k Verdurinovým, dal jsem jej zastavit. Zahlédl jsem totiž Brichota, jak vylézá na rohu Bonapartovy ulice z tramvaje, jak si otírá střevice starými novinami a obléká si perlově šedé rukavice. Šel jsem k němu. Protože v poslední době se jeho oční neduh zhoršil, byl opatřen – stejně bohatě jako nějaká observatoř – novými skly, silnými a složitými, která vypadala, jako by byla přišroubována jako nějaké astronomické přístroje na jeho oči; zamířil na mne jejich nesmírné čočky a poznal mě. Čočky byly skvěle vyleštěny. Za nimi však jsem spatřil nepatrný, bledý, skrčený, jakoby dokonávající vzdálený pohled,

ležící pod tím mohutným přístrojem podobně, jako bývá v laboratorích, příliš bohatě – v poměru k tomu, co se v nich dělá – subvenovaných, kladeno docela bezvýznamné dokonávající zvíátko pod nejmodernější drobnohledy. Nabídl jsem poloslepému profesorovi paži, abych zabezpečil jeho chůzi. Řekl jsem mu, že jsem dost zvědav na ten salon, v němž se před lety Swann každého večera scházel s Odettou. „Jakže, vy znáte ty staré příběhy?“ řekl. „Od těch dob do smrti Swannovy uplynulo přece už to, co básník právem nazývá: *Grande Spatium mortalis aevi*.“

Swannova smrt mě tehdy, když se to stalo, velmi vzrušila. Swannova smrt! To slovo Swannova nemá v této větě úkol prostého přivlastňovacího přídavného jména. Míním tím smrt zvláštní, smrt seslanou osudem ke službě Swannově. Říkáme totiž prostě smrt, abychom věc zjednodušili, ale smrtí je téměř právě tolik jako lidí. Nemáme smyslu, který by nám umožňoval vidět smrti, letící největší rychlostí všemi směry, aktivní smrti, vysílané osudem k tomu či onomu z nás. Bývají to často smrti, které budou svého poslání zbaveny teprve za dva, za tři roky. Letí rychle vložit nějakou rakovinnou hlízu do boku takového Swanna a potom odlétají za jinými povinnostmi, vracejíce se k němu teprve tehdy, když chirurgové udělali úspěšnou operaci, takže je třeba vložit mu do těla hlízu novou. Potom přijde chvíle, kdy čteme v novinách, že Swannovo zdraví budilo vážné obavy, že však jeho neduh je na nejlepší cestě k vyléčení. A tehdy, několik minut před posledním vydechnutím, smrt jako nějaká jeptiška, která by vás byla ošetřovala, ne zabíjela, přijde postavit se k vám v poslední vaší hodině a ověncí svrchovanou aureolou člověka, navždy ztuhlého, jehož srdce přestalo bít. A právě tato různost smrtí, tajemnost jejich cest, barva jejich osudných odznaků dodává čehosi tak působivého novinářské zprávě:

„S velikou lítostí se dovídáme, že pan Karel Swann podlehl včera v Paříži v svém domě následkům bolestné choroby. Jakožto Pařížan, jehož duchaplnost stejně jako jeho vybrané, ale trvalé styky byly

každému známy, bude všemi litován, jak v prostředích uměleckých a literárních, kde byl oblíben a všemi vyhledáván pro osvědčenou jemnost svého vkusu, tak v Jockey-Clubu, v němž byl jedním z nejstarších a nejváženějších členů. Býval také členem Cerclu Jednoty a Hospodářského kroužku. Teprve nedávno se vzdal členství v Cerclu v Královské ulici. Jeho duchaplná fyziognomie stejně jako jeho vynikající styky budívaly veřejnou pozornost při všech vynikajících událostech ve světě hudebním a malířském, zvláště pak na ‚vernisážích‘, jichž se horlivě účastnil vyjma poslední leta, kdy už jen zřídka vycházel z domu. Pohřeb bude atd.“

Z tohoto hlediska, není-li člověk „někým“, nedostatek veřejné známosti rozkladnou činnost smrti ještě urychluje. Člověk je ovšem vévodou d’Uzès anonymně, bez individuálního rozlišení. Ale vévodská korunka udržuje i po jeho smrti nějakou dobu pohromadě jeho prvky, podobně jako prvky těch zmrzlin v krásných formičkách, které se tak líbily Albertině, kdežto jména ultramondénních měšťanů, jakmile zemřeli, hned se rozpadávají a rozplývají. Viděli jsme, že paní de Guermantes mluvila o Cartierovi jako o nejlepším příteli vévody de la Trémoille, jako o člověku, velmi vyhledávaném v aristokratických prostředích. Ale už pro generaci příští se Cartier stal čímsi tak beztvarým, že člověk by ho byl skoro povyšoval, kdyby v něm byl hledal příbuzenství s klenotníkem Cartierem; byl by se smál, že nevědomci ho s ním mohou zaměňovat! Swann byl naopak vynikající osobnost intelektuální a umělecká; a třebaže nic „nevytvořil“, přece měl naději, že potrvá trochu déle. A přece, milý Karle Swanne, s nímž jsem se seznámil, když jsem byl ještě tak mlád a vy už nad hrobem, začne se o vás zase mluvit a budete možná žít proto, že ten, jehož jste jistě považoval za hlupáčka, udělal z vás hrdinu svého románu. I před tím obrazem, na němž Tissot namaloval balkon Cerclu z Královské ulice a na němž jste mezi Gallifetem, Edmondem Polignacem a Saint-Mauricem, mluví se o vás tak mnoho právě proto, že je známo, že několik vašich rysů je v mé postavě Swanna.

Ale vraťme se k skutečnostem všeobecnějším; právě o této předpověděné a přece neočekávané Swannově smrti jsem slyšel jeho samého mluvit s vévodkyní de Guermantes toho večera, kdy jsem byl na slavnosti u její sestřenice. Je to táž smrt, jejíž specifickou a dojemnou zvláštnost jsem pochopil zase jednou k večeru, když jsem prohlížel zběžně noviny a když mě zarazilo její oznámení, jako-by tam načrtané tajuplnými linkami, jež by do novin vpašoval nějaký nesvědomitý žurnalista. Stačily k tomu, aby z člověka živého udělaly někoho, kdo nemůže už odpovídat na to, co mu kdo říká, udělaly z něho pouhé jméno, napsané jméno, přesešší najednou ze světa skutečného do království mlčení. Právě ony ve mně ještě teď budily touhu poznat lépe příbytek, v němž bydlili před lety Verdurinovi a v němž Swann, který tehdy ještě nebyl jenom skupinkou písmenek, vytištěných v novinách, tak často večeríval s Odettou. Nutno také dodat (a to působilo, že Swannova smrt mi byla dlouho bolestnější než smrti jiné, třebaže tyto důvody nijak nesouvisely s individuální zvláštností *jeho* smrti), že jsem nešel navštívit Gilbertu, jak jsem mu to slíbil u kněžny de Guermantes, že mi neřekl ten „jiný důvod“, o němž se tehdy večer zmínil, důvod, pro který si mě zvolil za důvěrníka svého rozhovoru s knížetem, a že se mi v duchu vyrojily tisíce otázek (jako bubliny ode dna vody), jež jsem mu chtěl dát o nejrozmanitějších věcech: o Ver Meerovi, o panu de Mouchy, o něm samém, o jednom Boucherově koberci, o Combray, otázky, které byly patrně málo důležité, protože jsem je odkládal den po dni, které však se mi zdály svrchovaně významné od toho dne, kdy jsem věděl, že odpověď na ně neuslyším, protože jeho rty byly zapečetěny smrtí.

„Ale ne,“ řekl Brichot, „Swann se nesetkal se svou budoucí ženou tam nebo aspoň se tam s ní stýkal teprve v nejposlednějších dobách po té neblahé události, která částečně zničila první příbytek paní Verdurinové.“

Bohužel, obávaje se, že bych tím Brichotovi ukazoval přepych, který se mi zdál nemístný, protože Brichot, univerzitní profesor,

sám v kočáře nepřijel, vystoupil jsem z vozu příliš rychle a kočí neporozuměl tomu, co jsem mu řekl poněkud kvapně, abych od něho mohl odejít dříve, než by mne Brichot spatřil. V důsledku toho kočí přijel k nám a zeptal se mne, má-li pro mne po večeři přijet; odpověděl jsem mu stručně, aby přijel, a tím uctivější pozornost jsem pak věnoval profesorovi, jenž přijel omnibusem.

„Ach, vy jste přijel kočárem!“ řekl mi vážně. „Bože můj,“ omlouval jsem se, „obzvláštní náhodou se mi to nestává nikdy. Chodívám vždy pěšky nebo jedu omnibusem. Ale tentokrát budu snad mít velikou čest zavéztí vás, až pojedeme od večeře, domů, svolíte-li laskavě k vůli mně vsednout do této káry; budeme v ní trochu stísněni, ale vy jste vždy tak shovívavý ke mně.“ Bohužel, o nic se tímto návrhem nepřipravuji, říkal jsem si, protože stejně budu nucen vrátit se domů k vůli Albertině. Její přítomnost u mne v době, kdy ji nikdo nemohl přijít navštívit, mi teď dovoľovala disponovat svým časem stejně volně jako odpoledne, když jsem seděl u piana věděl, že se z Trocadera vrátí, a když jsem už nijak netoužil uvidět ji co nejdříve. Ale přece jen, stejně jako odpoledne, jsem cítil, že mám ženu a že, až se vrátím domů, nepoznám posilňující vzrušení samoty. „Přijímám vaši nabídku milerád,“ odpověděl Brichot. „V té době, o níž se zmiňujete, naši přátelé bydlili v Montalivetově ulici ve velkolepém přízemku s mezipatrem s vyhlídkou do zahrady; bylo to tam, rozumí se samo sebou, méně nádherné než Palazzo dell’Ambasciatore v Benátkách, ale mně se to přes to zamlouvalo lépe.“ Brichot mi sdělil, že dnes večer je na „Contiově nábřeží“ (tak říkali věrní verdurinskému salonu od těch dob, kdy se tam přestěhoval) slavnostní hudební „produkce“, organizovaná panem de Charlus. Dodal, že v těch dřívějších dobách, o nichž jsem mluvil, kroužek býval jiný, i tón zábav býval jiný, a to nejenom proto, že věrní byli tehdy mladší! Vypravoval mi některé Elstirovy taškařiny (říkal tomu „bohapusté kejkle“), na příklad jak jednou, předstíraje v posledním okamžiku, že musí odejít, přišel přestrojen za vrchního komorníka (jichž

bývalo při větších večeřích několik najímáno na výpomoc domácímu služebnictvu) a jak při podávání pokrmů šeptal různé rozpustilosti do ucha velecudné baronky Putbusové, rudnoucí úlekem a hněvem; a potom, zmizev ke konci večeře, dal do salonu přinést vanu, plnou vody, z níž se, když se vstalo od stolu, vynořil úplně nahý, proklínaje celý svět; a vypravoval také o večeřích, k nimž chodívali v papírových kostýmech, kreslených, vystříhovaných, malovaných Elstirem; bývala to opravdová umělecká díla: Brichot měl jednou kostým velmože ze dvora Karla VII. se střevíci, jejichž špice trčely nahoru jako zobany, jindy zas kostým Napoleona I., k němuž Elstir udělal z pečetního vosku veliký řád Čestné Legie. Zkrátka Brichot, patře nazpět do minulosti na tehdejší salon s jeho velkými okny a s jeho pohovkami, silně vybledlými poledním sluncem, takže bylo nutné vyměnit je, prohlásil, že se mu líbil více než ten dnešní. Chápal jsem ovšem, že tím slovem „salon“ Brichot rozuměl – podobně jako slovo církev značí v některých jazycích nejen souhrn věřících, ale také bohoslužebnou budovu – nejenom místnosti, ale také lidi, kteří je navštěvovali, ty zvláštní požitky, za nimiž tam přicházeli a jimž v jeho paměti daly svou podobu ty pohovky, na nichž se, když se k paní Verdurinové přišlo odpoledne, čekávalo, až bude připravena, zatím co venku květy kaštanů a na krbu ve vázách karafiáty vypadaly, jako by v roztomilé sympatii s návštěvníkem, vyjádřené usměvavou přívětivostí těch růžových barev, napjatě očekávaly zpozdivší se hostitelku. Ale ten salon se mu zdál lepší než salon dnešní možná proto, že náš duch je starý Proteus, který nemůže zůstat otrokem žádné formy. A i v oboru společenského života odpoutává se najednou od salonu, který pozvolna a namáhavě dospěl k dokonalosti, a dává před ním přednost salonu méně skvělému, podobně jako se ty „retušované“ fotografie, jež si Odetta dala dělat u Otty a na nichž byla v nádherných, elegantních šatech a ondulována Lenthéricem, nelíbily Swannovi tak jako malá „kabinetní“ fotografie, udělaná v Nizze, na níž – v soukenné

pláštěnce, s vlasy špatně učesanými, takže vylézaly zpod slaměného klobouku, olemovaného maceškami a ozdobeného černou sametovou stužkou – třebaže tam byla o dvacet let mladší (neboť ženy vypadají obvykle tím starší, čím starší jsou jejich fotografie), vypadala jako nějaká chůvička, jíž by bylo o dvacet let víc. Měl možná také radost z toho, že mi může vychvalovat něco, co jsem neznal, že mi může ukázat, že okusil požitků, jež já už nikdy mítí nebudu moci? To se mu ostatně podařilo, neboť již tím, že citoval jména dvou či tří žen, které už nežily a z nichž tím, jak o nich mluvil, každou obdařoval jakousi tajemností, budil ve mně touhu po poznání těch rozkošných intimností; cítil jsem, že vše, co mi o Verdurinových bylo vypravováno, bylo příliš povrchní a hrubé; vyčítal jsem si, že jsem ani Swannovi, jehož jsem znal, nevěnoval dost pozornosti, že jsem ho nepozoroval dost podrobně, že jsem ho dobře neposлуouchal, kdykoli mě přijal, než se jeho žena vrátí k obědu, a ukazoval mi různé krásné věci, litoval jsem toho teď, když jsem věděl, že bylo možné srovnávat ho s jedním z nejkrásnějších causeurů dřívějších dob. Když jsme už přicházeli k Verdurinovým, spatřil jsem pana de Charlus, jak se k nám valí celým svým ohromným tělem, nechtě za sebou vleka jednoho z těch apačů nebo pobudů, kteří se teď tam, kudy šel, vynořovali neklamně vždy i z koutů na pohled nejpouštěnějších a jimiž tento mohutný muž býval, třebaže zpovzdáli a jistě proti své vůli, doprovázen vždy jako žralok obroun svým pilotem pruhovaným, zkrátka: pan de Charlus se teď od toho pyšného cizince, jehož jsem poznal za svého prvního pobytu v Balbecu, cizince přísného a zdánlivě mužného, lišil tak velice, že jsem měl dojem, jako bych právě objevil nějakou, svým satelitem doprovázenou hvězdu, která se mi teď ukázala v docela jiném období své dráhy a začíná být viditelná v celé své velikosti, nebo jako bych se setkával s chorým člověkem, úplně teď zachváceným chorobou, která ještě před několika lety vypadala jako nepatrný vrádek, který snadno utajoval a jehož vážnosti tehdy nikdo netušil. Ačkoli

operace, jíž se podrobil, vrátila Brichotovi trochu toho zraku, o němž myslel, že jej ztratil už nadobro, nevím, zahlédl-li to podezřelé individuum, plížící se baronovi v patách. Záleželo ostatně na tom málo, neboť od raspelièrských dob, přestože byl s panem de Charlus spřátelen, necítí-val se v jeho přítomnosti dost volně. Není pochybnosti o tom, že pro každého z nás život každého jiného člověka vybíhá do temnot cestičkami, o nichž nemáme tušení. Lež však, která bývá tak často šalebná, a z níž jsou dělány všechny rozhovory, zatajuje méně dokonale cit nepřátelský nebo zládný nebo návštěvu, o níž chceme, aby se zdálo, že jsme ji nevykonali, nebo nějaké dobrodružství s jednodenní milenkou, jež chceme zatajit své ženě, toto vše lež zastírá méně dokonale než dobrá pověst – tak, že o nich lidé nemají ani tušení – zvrácené mravy. Mohou zůstat utajeny i po celý život; jenom nějaké náhodné setkání večer na přístavní hrázi je prozrazuje; a to ještě bývá-li tato náhoda špatně pochopena a bývá třeba někoho třetího, už informovaného, který nám řekne to nenalezitelné, k pochopení nezbytné slovo, jež nikdo nezná. Ale jakmile ty zvrácené mravy známe, jsme jimi poděšeni více než nemravností, protože v nich cítíme něco z šílenství. Paní de Surgis neměla nikterak vyvinuté mravní citění a byla by u svých synů připustila cokoli, co by se dalo vysvětlit osobními, sobeckými zájmy, pochopitelnými kdekomu. Zakázala jim však další styky s panem de Charlus, jakmile se dověděla, že je jakoby jakýmsi hodinovým zařízením, jakoby osudově při každé jejich návštěvě nutkán štípat je do brady a pobízet je, aby štípal jeden druhého. Ozval se v ní ten znepokojený pocit fyzické záhadnosti, který působí, že se ptáme, zdali soused, s nímž jsme žili v dobrých stycích, není stížen lidožroutstvím, a na opěťované baronovy otázky: „Uvidím zas brzy vaše mladé pány?“ odpovídala, vědouc, jaké hromobití se nad ní stahuje, že jsou velmi zaměstnáni učením, přípravami na nějakou cestu atd. Neodpovědnost, byť se o tom říkalo cokoli, mravní nedostatky, ba i zločiny zhoršuje. Landru (předpokládáme-li, že své ženy

opravdu vraždil), dělal-li to proto, aby se tím obohatil, tedy ze zájmu, jemuž lze odolat, mohl by dostat milost; nikdy však by neměl být osvobozen, dělal-li to z nějakého neodolatelného sadismu.

Brichotovy hrubé vtipy z počátku jeho přátelství s baronem byly vystříhány, jakmile šlo ne již o vytrubování otřelých frází, ale o pochopení, trapným pocitem, který zastíral veselost. Brichot se uklidňoval recitováním celých stránek z Platona a Vergiliových veršů, protože jsa slepý také duševně, nepochopil, že milovat mladíka bylo tehdy (Sokratovy vtipy to ukazují lépe než Platonovy teoretické výklady) něco podobného jako dnes vydržovat si tanečnici a potom se zasnoubit. Ani pan de Charlus by to nebyl pochopil, neboť nerozeznával své mánie od přátelství, které se jí nijak nepodobá, a Praxitelovy atlety od ochotných boxerů. Nechtěl vidět, že už před devatenácti sty let (dvořan zbožný, za vladaře zbožného, by se stal neznabochem za vladaře neznaboha, řekl La Bruyère) všechna zvyková homosexualita – homosexualita mladíků Platonových stejně jako pastýřů Vergiliových – zanikla a že se udržuje a množí již jenom homosexualita bezděčná, vrozená, homosexualita, kterou postižený utahuje před svými bližními a kterou zastírá něčím jiným i sám sobě. A pan de Charlus by chyboval, kdyby docela upřímně nezapíral pohanskou genealogii. Kolik to předností duševních za trochu krásy plastické! Theocritův pastýř, vzdychající pro nějakého mladíčka, nebude později mít už důvodu k tomu, aby byl méně tvrdého srdce a jemnějšího ducha než pastýř jiný, jehož píšťala zaznívá k chvále krásné Amaryllis. Neboť onen první pastýř není stížen chorobou: je prostě poslušen tehdejší módy. Jenom homosexualita, uchováající se přes všechny překážky, potupná, zahanbující, je jediná pravá, jediná, jíž může v téže bytosti odpovídati zjemnělost vlastností duševních. Chvějeme se při představě, jaký poměr je možný mezi tělesností a těmito vlastnostmi, kdykoli si vzpomeneme na mírnou úchylku záliby čistě fyzické, na nepatrnou poruchu jednoho smyslu, která vysvětluje, proč se vesmír básníků

a hudebníků, tak nepřístupný vévodovi de Guermantes, pootvírá před panem de Charlus. To, že pan de Charlus si tak liboval v svém bytě, zařízeném s péčí svědomité, do různých tretek zamilované hospodyňky, to nepřekvapuje; ale ten úzký průlom, jímž je vidět Beethovena a Veronesa! To nikterak nechrání zdravé lidi před strachem, když nějaký šílenec, složivší vznešenou báseň, vysvětlivší jim nejpádnějšími důkazy, že je zavřen omylem, na nátlak své zlé ženy, snažně je prosící, aby za něho orodovali u ředitele blázince, a bědující nad tím, s jakými lidmi je tam nucen žít, zakončí svou řeč takto: „Hleďte, ten člověk, který mě za chvíli na dvoře osloví a s nímž jsem nucen stýkat se, ten člověk si myslí, že je Ježíš Kristus. Už toto samo mi stačí k důkazu, s jakými blázný jsem tu zavřen; nemůže to být Ježíš Kristus, protože Ježíš Kristus jsem já!“ Ještě před okamžikem jsme se chystali, že na tohoto mylně zavřeného muže upozorníme ústavního lékaře. Po těchto posledních slovech, i když myslíme na tu skvělou báseň, o níž ten člověk denně pracuje, vzdalujeme se stejně, jako se synové paní de Surgis vzdalovali od pana de Charlus, ne proto, že by je byl nějak týral, ale pro to jeho ustavičné zvaní, při němž je vždy štípal do brady. Je politování hoděn básník (jehož nedoprovází žádný Vergilius), že musí procházeti kruhy sirného a smolného pekla, a že se musí vrhati do ohně, padajícího z nebes, aby z něho vyvedl několik obyvatel Sodomy! Není půvabu v jeho díle a jeho život je stejně přísný jako život mnohého pátera vyklouze, který stále zachovává pravidlo nejčistšího celibátu, aby jeho vystoupení z duchovního stavu nemohlo být přičítáno ničemu jinému než ztrátě víry.

Tváře se, jako by neviděl to podezřelé individuum, plížící se za ním (odvážil-li se baron vyjít na bulváry nebo šel-li někdy hlavní chodbou na Svatolazarském nádraží, plížily se za ním celé tucty takových nohsledů, nespouštějících z něho očí, protože doufali, že „z toho koukajíňáký mergle“), a obávaje se, aby se ten člověk neodvážil oslovit ho, baron klopal pokorně načerněné oční řasy,

keré, odrážejíce se ostře od jeho napudrovaných lící, dodávaly mu podoby inkvizitora, namalovaného Grecem. Ale tento kněz budil strach a vypadal jako kněz, jemuž bylo jeho církevní vrchností zakázáno sloužit mše, neboť různé kompromisy, k nimž byl přinucen nezbytností omlouvat své záliby a udržovat je v tajnosti, způsobily, že se mu na tváři jevilo právě to, co se snažil utajit: prostopášný život, prozrazovaný mravním úpadkem. Neboť úpadek mravní, byť byla jeho příčina jakákoli, je snadno patrný, protože se vždy brzy zmaterializuje a vyrazí, vypučí na tváři, zvláště na lících a kolem očí stejně fyzicky, jako se tam při onemocnění jater nahromadí okrová zažloutlost nebo při kterémsi chorobě kožní odporně rudé skvrny. Ostatně pohlavní úchylka, utajovaná dříve panem de Charlus v nejhlubším jeho nitru, byla teď jako mastná skvrna rozestřena nejen po lících nebo lépe po dolní čelisti té nalíčené tváře, nejevila se jenom na prsaté hrudi a na vystouplém zadku toho těla, napadeného tloustnutím a podlehnuvšího nenucenosti. Jeho záliba byla teď patrna ve všech jeho slovech.

„Tak vy se, Brichote, takto procházíte v noci s hezkým mladíčkem?!“ řekl přiblíživ se k nám, zatím co jeho podezřelý nohsled zklamaně odcházel. „To je mi krásné! To povíme vašim žákům na Sorbonně, že to s tou vaší vážností není tak vážné. Ostatně společnost mládí vám, pane profesore, svědčí; jste svěží jako růžička. Vyrušil jsem vás, vypadali jste, jako byste se bavili jako dvě zbrklá děvčátka, a jistě vám nebylo třeba takové staré, radostem nepřející babičky, jako jsem já. Ale snad jsem nespáchal nic tak zlého: byli jste přece skoro už u cíle své cesty.“ Baron byl ve výtečné náladě, protože ještě nic nevěděl o tom, co se odpoledne stalo u Jupiena, který uznal za prospěšnější chránit svou neter před nějakým novým Morelovým útokem, než jít o tom zpravit pana de Charlus. Baron byl tedy ještě stále přesvědčen o sňatku a radoval se z něho. Člověk by řekl, že takovým velikým samotářům je jakousi útěchou zmírňovat svůj tragický celibát takovýmto fiktivním otcovstvím. „Ale na mou čest,

Brichote,“ dodal obraceje se se smíchem k nám, „trochu jsem tím zmaten, že vás vidím v tak galantní společnosti. Vypadali jste jako milenci. Chodit tak do sebe zavěšení, no toto, Brichote, vy se nějak spouštíte!“ Bylo třeba vidět příčinu takových slov v zestárnutí myšlenky, ovládající teď své reflexy méně než dříve a dovolující, aby jí teď v nestřežených chvílích uklouzlo tajemství, tak pečlivě ukrývané po čtyřicet let? Anebo snad v tom bylo pohrdání miněním nešlechticů, jež měli v povaze všichni Guermanti a jehož jinou podobu ukazoval vévoda, bratr pana de Charlus, když se, nikterak nedbaje, že ho má matka může vidět, holil v rozhalené noční košili u svého okna? Či vyvinul se v panu de Charlus za jeho letních, palčivých jízd z Doncières do Dovillu nebezpečný zvyk udělat si pěkně pohodlíčko a – podobně jako při tom odsunoval dozadu slaměný klobouk, aby osvěžil své vysoké čelo – uvolnit, z počátku vždy jen na několik vteřin, masku, už příliš dlouho přísně nesenou na své pravé tváři? Manželské způsoby pana de Charlus s Morelem byly by právem překvapovaly každého, kdo by je byl úplně znal. Ale panu de Charlus se stalo, že se mu jednotvárnost rozkoší, jež skýtá jeho neřest, znechutila. Hledal pudově něco nového a znaven neznámými, s nimiž se při tom hledání setkal, přešel k opačnému pólu, k tomu, o čem býval přesvědčen, že to bude vždy nenávidět, to jest k napodobování „života rodinného“ nebo jakéhosi „otcovství“. Někdy mu ani toto nedostačovalo, potřeboval něco nového, chtěl strávit noc s nějakou ženou, stejně jako se normálnímu muži někdy v životě možná zachce spát s jinochem, a to vlivem zvědavosti podobné, opačné a v obou těchto případech stejně nezdravé. To, že z barona, žijícího teď k vůli Morelovi stále jen v kroužku paní Verdurinové, se stal „věrný“, mělo na ochabnutí úsilí, jež dlouho vynakládal na to, aby uchoval lživý zevnějšek, stejný vliv jako nějaká výzkumná cesta nebo pobyt v koloniích na mnohé Evropany, kteří tam ztrácejí vůdčí zásady, jimiž bývali ovládáni ve Francii. A přece vnitřní revoluce ducha, nevědoucího z počátku, jakou anomálii v sobě má, potom, když

ji poznal, poděšeného jí a nakonec se s ní spřátelivšího tak, že si už ani neuvědomuje, že není možné přiznávat se bez nebezpečí jiným lidem k tomu, co nakonec přiznal beze studu sám sobě, měla na odpoutání pana de Charlus od posledních tísnivých společenských příkazů vliv ještě větší než čas, strávený u Verdurinových. Neboť žádné vyhnanství na jižní pól nebo na vrchol Mont-Blancu nás nevzdaluje od lidí tak jako dlouhý pobyt v nějaké vnitřní úchylce nebo neřesti, to jest v nějaké myšlence, odlišné od myšlenek jejich. V neřesti (pan de Charlus to tak dříve nazýval), jíž baron teď propůjčoval nevinoučkou podobu prosté vady, velmi rozšířené, spíše sympatické a skoro zábavné, podobně jako je spíše sympatická a skoro zábavná lenost, roztržitost nebo mlsnost našich bližních. Cítě, jaké zvědavosti budí zvláštnost, výjimečnost jeho osoby, pan de Charlus je ukájel, dráždil a v napětí udržoval s nemalým požitkem. Stejně jako ze sebe nějaký židovský publicista dělá denně bojovníka za katolicismus, pravděpodobně nikoli s nadějí, že bude brán vážně, nýbrž proto, aby nezklamal očekávání blahovolných posměváčků, pan de Charlus žertem přibíjel ve verdurinovském kroužku na pranýř špatné mravy, podobně jako kdyby mluvil vadnou angličtinou nebo napodoboval Mouneta-Sullyho, ani nečekaje, až bude o to žádán, nýbrž jen proto, aby zaplatil ochotně svůj řad tím, že ukáže shromážděné společnosti svůj amatérský talent; hrozil tedy pan de Charlus Brichotovi, že na něho na univerzitě požaluje, že teď chodívá na procházky s mladíky, stejně, jako onen obřezaný kronikář mluvívá při každé příležitosti o „nejstarší dceři Církve“ a o „nejsvětějším srdci Ježíšově“, to jest bez nejmenšího pokrytectví, ale s nádechem komediantství. Bylo by zajímavé hledati vysvětlení nejenom změny samých slov, tak odlišných od slov, jež si dovoľoval dříve, ale také změny, která nastala v přízvucích, v gestech, která se teď neobyčejně podobala tomu, co pan de Charlus dříve nejostřeji hanobil; vyražel teď bezděčně skoro tytéž tlumené výkřiky (u něho bezděčné a tím hlubší), jaké ze sebe vydávají – ovšem úmyslně –

invertiti, když na sebe volají „drahoušku“, jako kdyby takové úmyslné mazlení, proti němuž pan de Charlus tak dlouho brojil, bylo ve skutečnosti jenom geniálním a věrným napodobením způsobů, jež si nakonec osvojí takoví Charlusové, když dospěli k jistému období své odchylnosti, podobně jako se u paralytika nebo u člověka trpícího nějakou duševní poruchou nezbytně časem objeví jisté příznaky. Ve skutečnosti – a to právě toto vnitřní „mazlení“ prozrazovalo – byl mezi přísným, černě oděným panem de Charlus se zježenými vlasy, jehož jsem znával, a nalíčenými, ošperkovanými dívkami jenom ten, čistě vnějškový, rozdíl, jaký je mezi nějakým vzrušeným, rychle mluvícím, stále se vrtícím člověkem a neuropatem, který mluví pomalu, uchovává si stálý klid, ale je postižen toutéž nervózností v očích lékaře, který ví, že oba tito lidé jsou šířeni stejnými úzkostmi a postiženi stejnými poruchami zdraví. Ostatně to, že pan de Charlus zestárl, bývalo vidět na známkách naprosto odlišných, na příklad na tom, jak neobyčejně často se v jeho řeči objevovaly jisté výrazy, které vyrazily na světlo denní a vracely se teď při každé příležitosti (na příklad „řetěz okolností“) a o něž se baronova řeč v každé větě opírala jako o nějakou nezbytnou podpěru. „Charlie už přišel?“ zeptal se Brichot pana de Charlus, když jsme zahlédli vrata, která byla naším cílem. „Ach, to nevím!“ odpověděl baron zdvíhaje ruce a přivíraje oči jako člověk, který nechce být obviňován z prostořekosti, a to tím spíše, že Morel mu patrně vyčítal, že mluví o různých věcech, jež on, Morel, jsa stejně zbabělý jako ješitný a zapíraje pana de Charlus stejně ochotně, jak rád se jím chlubil, pokládal za důležité, ačkoli byly úplně bezvýznamné. „Víte přece, že nemám tušení, co dělá.“ Hovory dvou lidí, mezi nimiž je nějaký poměr, bývají plny lží, ale neméně přirozeně se lži rodí v hovorech, jež má někdo třetí s nějakým milencem o jeho milence nebo o jeho milenci.

„Už dlouho jste ho neviděl?“ zeptal jsem se pana de Charlus, aby se zdálo, že se nebojím mluvit s ním o Morelovi, a že nemyslím, že

s ním žije. „Přišel ke mně náhodou dopoledne posadit se asi na pět minut, zatím co jsem ještě napolo spal, na okraj postele, jako kdyby mě chtěl znásilnit.“ Hned jsem si řekl, že pan de Charlus mluvil s Charliem před hodinou, protože když se milenky zeptáte, kdy mluvila naposledy s mužem, jehož znáte – a o němž možná i předpokládá, že ho pokládáte za jejího milence – odpoví vám, přestože s ním svačila, takto: „Mluvila jsem s ním chvíličku před obědem.“ Mezi těmito dvěma skutečnostmi jediným rozdílem je, že jedna je lživá a druhá pravdivá, ale jedna je také nevinná nebo, chcete-li, naopak vinná. Proto také bychom nepochopili, proč ta milenka (a zde pan de Charlus) volí stále ten fakt lživý, kdybychom nevěděli, že odpovědi bývají určovány bez vědomí osoby, která je dává, celou řadou faktorů, která se zdá v takovém nepoměru s nepatrností faktu, že člověk se omlouvá, že k němu vůbec přihlíží. Ale pro fyzika místo, jež zaujímá nejmenší bezová kulička, je vysvětleno sousledností činu, srážkou nebo rovnováhou, zákony přitažlivosti nebo odpudivosti, které ovládají světy mnohem větší. Zmíňme se zde jenom mimochodem o touze jevit se přirozeným a smělym, o pudovém gestu, jímž se snažíme zatajit tajnou milostnou schůzku, o jakési směsi studu a chlubitosti, o potřebě povídat o tom, co je nám příjemné, a ukazovat, že jsme milováni, o uhádnutí toho, co ví nebo předpokládá – a neříká – člověk, s nímž mluvíme, uhádnutí, které předstihující nebo nedostihující jeho důvtipnost, působí, že ji buď přeceňujeme nebo podceňujeme, o bezděčné touze zahrávat si s ohněm a o vůli ponechávat ohni jeho díl. Právě tolik rozdílných zákonů, působících opačným směrem, diktuje všeobecnější odpovědi, týkající se nevinnosti, „platonismu“ nebo naopak tělesnosti styků s bytostí, o níž říkáme, že jsme ji viděli ráno, ačkoli jsme s ní mluvili večer. Přece však řekněme všeobecněji, že pan de Charlus přes zhoršení svého „neduhu“, který ho stále ponoukal, aby vyjevoval, naznačoval, mnohdy docela prostě vymýšlel kompromitující drobnosti, snažil se v tom období svého života tvrdit, že Charlie není člověk téhož

rázu jako on a že je mezi nimi jenom přátelství. To ovšem nebránilo (třebaže to bylo možná pravda), aby si někdy neodporoval (na příklad v udání doby, kdy se s ním viděl naposledy) buď tím, že zapomněv se řekl pravdu nebo vyslovil naopak nějakou lež, chtěje se pochlubit nebo z nějakého rozcitlivění nebo proto, že se mu zazdalo duchaplným, pomásti toho, s nímž právě mluvil. „Víte, že je mi,“ pokračoval baron, „dobrým kamarádem, jehož mám, stejně jako on mne, to jsem jist, velmi rád (pochyboval o tom snad, že cítil potřebu říci, že je si tím jist?), ale jinak mezi námi není nic, ani to nejmenší, rozumíte mi, pravda, dobře, ani to nejmenší,“ řekl baron stejně přirozeně, jako by mluvil o nějaké ženě. „Ano, přišel dnes ráno vytáhnout mě z postele, ačkoli ví, jak se mi to do duše protiví ukazovat se v posteli. Vám ne? Ach, je to hnus, vyrušuje to, člověk je ošklivý až hrůza; vím ovšem, že už dávno nemám pětadvacet let a že bych nemohl být modelem na královničku růží, ale člověk si přes to uchovává jakousi koketnost.“

Je možné, že baron byl docela upřímný, když mluvil o Morelovi jako o hodném kamarádovi, a že řekl pravdu větší, než myslel, když řekl: „Nevím, co dělá; neznám jeho život.“

Neboť řekněme si (přerušivše na chvíli toto vypravování, k němuž se vrátíme hned po této vsuvce, již začínáme v okamžiku, kdy pan de Charlus, Brichot a já přicházíme k domu paní Verdurinové), řekněme si, že nedlouho před tímto večírkem byl baron bolestně překvapen dopisem, který omylem otevřel a který byl adresován Morelovi. Dopis (měl způsobit kruté soužení také mně) byl psán herečkou Leou, proslavenou svou výlučnou zálibou v ženách. Tento její list Morelovi (o němž pan de Charlus neměl tušení, že Leu zná) byl psán nejvášnivějším tónem. Jeho sprostota nedovoluje, aby zde byl otištěn, ale je možné zmínit se aspoň, že Lea ho oslovovala jen v ženském rodě, písíc mu: „jdi, ty špinko!“ „má holubičko, ty aspoň, ty jsi z cechu“ atd. Mluvalo se v tomto dopise o několika jiných ženách, které, jak se zdálo, byly Morelovými přítelkyněmi neméně než Lea.

A Morelovo vtipkování o panu de Charlus a Leino o jednom důstojníkovi, který si ji vydržoval a o němž říkala: „Prosí mě v dopisech, abych mu byla věrná. Ty rozhoduješ, má bílá kočička,“ prozrazovalo panu de Charlus skutečnost stejně netušenou jako ty tak zvláštní Morelovy styky s Leou. Baron byl zaražen zvláště těmi slovy „jsi z cechu“. Dlouho to nevěděl, ale nakonec, už dávno ovšem, se dověděl, že on sám také „je z cechu“ (rozuměj: invertitů). A tu najednou byla zase řeč o této věci, již si on sám o sobě už dávno uvědomil. Když objevil, že „je z cechu“, domníval se, že se tím dovídá, že jeho záliby, jak praví Saint-Simon, nejsou záliby v ženách. Tu však, pokud se týkalo Morela, nabýval ten výraz „být z cechu“ významu, který pan de Charlus neznal, neboť Morel podle toho dopisu dokazoval, že „je z cechu“, máje při tom tutéž zálibu jako ženy v ženách. Od té chvíle žárlivost pana de Charlus neměla už důvodu omezovat se jen na muže, jež Morel znal, a rozšířila se i na ženy. Tak tedy „z cechu“ nebyli jenom tvorové, o nichž si to myslel, nýbrž celá rozsáhlá část zeměkoule, složená z žen stejně jako z mužů, milující nejen muže, ale také ženy, a baron se před novým významem slova, které mu bývalo dosud tak známé, cítil mučen nepokojem rozumu stejně jako nepokojem srdce, nepokojem, zrozeným z té dvojí záhadnosti, v níž bylo rozšíření jeho žárlivosti i nečekaná nedostatečnost definice.

Pan de Charlus býval v životě vždy jen amatérem. To znamená, že příhody takového rázu mu nijak nemohly prospět. Nechával trapný dojem, který z nich možná míval, rozplynouti se v prudkých scénách, v nichž dovedl být velmi výmluvný, nebo v potměšilých intrikách. Ale pro člověka hodnoty na příklad takového Bergotta by mohly být velmi vzácné. To je dokonce možná to, co zčásti vysvětluje (protože jednáme sice slepě, ale vybíráme si tak jako zvířata bylinu, která nám jde k duhu), že lidé jako Bergotte žili většinou ve společnosti žen prostředních, falešných a zlých. Krása takových bytostí stačí obraznosti spisovatele, rozněcuje jeho dobrotivost, ale nijak nepřetváří povahy jeho milenek, jejichž život, ležící tisíce metrů níže,

neuvěřitelné známosti, lži, převyšující vše, co je možno domýšleti se, a zvláště nesoucí se směrem, naprosto odlišným od toho, co bychom si snad myslili, zjevují se občas v krátkých záblescích. Lež, dokonalá lež o lidech, jež známe, o stycích, jež jsme s nimi mívali, o naší pohnutce k tomu či onomu skutku, formulované námi způsobem naprosto rozdílným, lež o tom, co jsme, o tom, co milujeme, o tom, co pociťujeme v poměru k bytosti, která miluje nás, a která myslí, že nás učinila podobnými jí samé, protože nás celý den drží v náručí, tato lež je jednou z těch málo věcí na světě, které by nám mohly otevřít výhled na něco nového, na neznámo, které by v nás mohly probudit dřímající smysly k pozorování vesmíru, smysly, jež bychom si jinak nikdy neuvědomili. Pokud se týče pana de Charlus, musíme říci, že, byl-li překvapen, když se o Morelovi dověděl věci, které mu Morel pečlivě tajil, neprávem z nich vyvozoval, že je chybou seznamovat se s mladíky z lidových vrstev. V posledním svazku tohoto díla uvidíme, jak sám pan de Charlus dělá věci, které by byly naplnily jeho rodinu a jeho přátele úžasem ještě větším, než to u něho mohl udělat život, prozrazený mu Leou. (Prozrazení, které mu bylo nejtrapnější, týkalo se cesty, kterou Morel vykonal s Leou, ujistiv pana de Charlus, že v té době studoval v Německu hudbu. K podepření této své lži si sehnal ochotné známé, jimž poslal do Německa své listy a kteří je potom posílali nazpět panu de Charlus, který byl ostatně o tom, že Morel je tam, přesvědčen tak, že by se jistě nebyl ani podíval na známku.) Ale měli bychom se už zas vrátit k baronovi, který se s Brichotem a se mnou blíží k Verdurinovým vratům.

„A co se stalo,“ zeptal se, obraceje se ke mně, „s tím vaším hebrejským přítelem, s nímž jsme se tenkrát setkali v Dovillu? Napadlo mě, že bychom ho, kdybyste chtěl, mohli někdy večer pozvat.“ Pan de Charlus totiž, spokojuje se tím, že dával beze studu, úplně stejně jako nějaký manžel nebo milenec, stopovat Morelovo počínání nějakou detektivní kancelář, nepřestával všímat si jiných mladíků. Toto

stopování, jímž na jeho rozkaz jeden jeho starý sluha pověřil kterýsi soukromý detektivní ústav, bylo tak málo utajováno, že i komorníci se domnívali, že jsou pozorováni, a že kterási komorná žila stále ve strachu a neodvažovala se už ani vyjít na ulici, domnívajíc se, že má stále nějakého detektiva v patách. „Ach, ta si může dělat, co chce! Stopovat ji, to by byla zbytečná ztráta peněz i času! Jako kdyby nás nějak zajímalo, co kde dělá!“ volal ironicky starý sluha, neboť byl svému pánu oddán tak vášnivě, že, třebaže jeho záliby nikterak nesdílel, sloužil jim s takovým žářem, že o nich na konec mluvil, jako by to byly záliby jeho vlastní. „Ten člověk, to je zlato,“ říkával o něm pan de Charlus, protože nikdy si nevážíme nikoho tak jako lidí, u nichž se k jejich dobrým vlastnostem druží ještě ta znamenitá vlastnost, že je bez rozmyslu dávají do služeb našich neřestí. Ostatně pan de Charlus dovedl žárlit, pokud se týká Morela, jenom na muže. Ženy v něm žárlivost neprobouzely. To je ostatně skoro všeobecným pravidlem pro všechny takové Charluse. Láska muže, jehož milují, k ženě je cosi jiného, cosi, co se děje v jakési jiné živočišné oblasti (lev nechává tygry na pokoji), cosi, co jim nijak nepřekáží a co je spíše uklidňuje. Je ovšem pravda, že taková láska se někdy těm, kteří z inverze dělají jakousi nedotknutelnou posvátnost, oškliví. Ti pak svému příteli to, že se jí oddal, zazlívají, ne jako zradu, ale jako úpadek. Takový Charlus, jiný než baron, by byl, kdyby viděl, že Morel se důvěrně stýká s ženou, rozhořčen stejně, jako kdyby na nějakém plakátě četl, že Morel, výborný interpret Bacha a Haendla, bude hrát Pucciniho. Ostatně právě pro toto mladíci, kteří ze ziskčnosti svolují k láskám takových Charlusů, tvrdí jim, že ženy jim vnukají jenom hnus, podobně jako by řekli lékaři, že nikdy nepijí alkoholu a že mají rádi jenom pramenitou vodu. Ale pan de Charlus se v této věci odchyloval trochu od obvyklého pravidla. Protože se u Morela podívoval všemu, nermoutily ho ani jeho úspěchy u žen; měl z nich stejnou radost jako z jeho úspěchu ve hře na housle nebo v kartách. „Ale, můj drahý, víte, on má báječné

úspěchy u žen," říkával s výrazem plným tajemnosti, pohoršení, snad závisti a hlavně obdivu. „Je báječný," dodával. „Všude na něm i nejslavnější ženské nechávají oči. Je to vidět všude, v elektrice stejně jako v divadle. Je to úžasné! Kdykoli s ním jdu někam do restaurace, číšník mu přinese milostná psaníčka aspoň od tří žen. A to ještě od žen vždy hezkých. Ostatně to není nic divného. Včera jsem se na něho díval a docela to chápu; neobyčejně teď zkrásněl, vypadá jako nějaký Bronzinův portrét, je opravdu obdivuhodný." Ale pan de Charlus s oblibou ukazoval, že má Morela rád, a rád jiné a možná také sám sebe přesvědčoval, že je jím milován. S jakousi ješitností usiloval o to, aby ho míval stále u sebe (nedbaje úhony, kterou ten mladíček mohl způsobit jeho společenskému postavení). Dospěl totiž (a to se stává často lidem mocným a snobským, kteří z marnivosti přerušují všechny své vzácné známosti, aby se mohli všude ukazovat s milenkou, nějakou dámou z polosvěta nebo ženou se špatnou pověstí, která není v lepší společnosti přijímána a s níž poměr se jim přes to zdá lichotivý), dospěl již k tomu období, kdy sebeláska se vší svou houževnatostí usiluje zničit dosažené mety buď proto, že vlivem lásky vidí jakýsi, jenom jí samé patrný půvab v okázalých stycích s milovaným předmětem, nebo že zeslabením ukojených společenských ctižádostí a naopak zesílením tužeb vulgárnějších, tím neodbytnějších, že jsou platonické, tyto tužby nejen dosáhly, ale i překročily úroveň, na níž se s námahou udržovaly ony ambice společenské.

Pokud se týče jiných mladíků, pan de Charlus soudil, že Morel není žádnou překážkou jeho zálibě v nich, ba že jeho výborná pověst jakožto pianisty a jeho vzrůstající známost jakožto skladatele a žurnalisty by pro ně mohla v jistých případech být vnadidlem. Byl-li mu představen nějaký mladý komponista příjemného zevnějšku, pan de Charlus hledal příležitost k prokázání nějaké zdvořilosti tomuto svému novému známému právě v Morelově nadání. „Měl byste mi," řekl mladému muži, „přinést nějaké své skladby, aby je Morel mohl

zahrát při některém koncertě nebo někde na turné. Je tak málo příjemných skladeb pro housle. Najde-li člověk něco nového, je to nález vzácný. A cizinci si toho velmi váží. I v menších městech jsou malé hudební kroužky, v nichž je hudba milována s obdivuhodným žářem a s nevšedním pochopením.“ Stejně neupřímně (protože to vše bylo jen vnadidlem a Morel jenom zřídka svolil k něčemu takovému), protože Bloch se přiznal, že je tak trochu básníkem („ve svých chvílích“, dodal se sarkastickým smíchem, jímž doprovázel nějakou hloupou frázi, když ho nenapadlo nic originálnějšího), pan de Charlus mi řekl: „Píše-li ten mladý Israelita opravdu verše, řekněte mu, že by mi je měl přinést pro Morela. Pro skladatele je to vždy svůdným úskalím, najít něco pěkného, co by se dalo zhudebnit. Mohlo by se dokonce mluvit i o celém libretě. Nebylo by to nezajímavé a nabylo by to jistě značné hodnoty jak schopnostmi básníka, tak mou protekcí a vůbec celým řetězem pomocných okolností, mezi nimiž Morelovo nadání zaujímá první místo, neboť Morel teď hodně komponuje a také píše, a to velmi slušně; o tom vám ještě budu povídat. Pokud se týče jeho nadání, s nímž hraje na housle (v tom, jak snad víte, je už dokonalý mistr), uvidíte dnes, jak ten chlapík hraje Vinteuilovy skladby; je úžasný; mít v jeho stáří takové pochopení a zůstávat při tom tak chlapecký, tak klukovský! Oh, dnes večer je to jenom zkouška. To hlavní má být teprve za několik dní. Ale dnes to bude elegantnější. Jsme proto nadšeni, že jste přišel, řekl, uživ množného čísla patrně proto, že král říká ‚my chceme‘. Protože program je tak velkolepý, poradil jsem paní Verdurinové, aby uspořádala slavnosti dvě. Jednu za několik dní, k níž sezve všechny své známé, druhou dnes večer, kdy hostitelka bude, jak se říká právnický, zbavena svých práv. Já sám jsem rozeslal pozvánky, sezvav několik lidí z jiného prostředí, lidí, kteří by mohli být užiteční Morelovi a s nimiž se Verdurinovi rádi seznámí. Je to, pravda, pěkné, dát hrát nejkrásnější věci nejlepšimi umělci, ale zanikne to, jako když do vody zapadne, je-li posluchačstvo složeno z hokynářky

z protějšího domu a z kramáře na rohu ulice. Víte přece, co soudím o inteligenci lidí z lepší společnosti, ale přes to mohou tito lidé hrát úlohy velmi významné, mezi jiným úlohu, kterou, pokud se týče událostí veřejných, vykonává tisk a která záleží v šíření zpráv. Chápete, co tím míním; pozval jsem na příklad svou švagrovou Orianu; není jisté, že přijde, zato však je jisté, že, přijde-li, nebude tomu, co uslyší, vůbec rozumět. Ale já od ní nežádám, aby rozuměla, to totiž není v její moci, ale aby mluvila, a to ona báječně dovede a nikdy si to neodpustí. Výsledek: počínajíc zítřkem, místo mlčení milé hokynářky a toho kramáře, vzrušený hovor u Mortemartů, kde Oriana vypravuje, že slyšela skvostné věci, že jistý Morel atd., nevyhlášený vztek lidí, kteří pozváni nebyli a kteří říkají: „Palamède patrně usoudil, že toho nejsme hodni; ostatně, jací jsou to lidé, u nichž to bylo?“ výraz nevole stejně prospěšný jako ty Orianiny chvály, protože Morelovo jméno se při tom stále opakuje a na konec se vryje do paměti jako úloha, když jsme ji desetkrát přečetli. To vše tvoří řetěz okolností, které mohou mít svůj význam pro umělce i pro hostitelku a které se stanou jakousi hláskou troubou společenské události, o níž se tak doví i široká veřejnost. To opravdu stojí za námahu; uvidíte, jaké pokroky udělal Charlie. Bylo v něm ostatně objeveno nové nadání, můj milý; píše přímo andělsky. Andělsky povídám.“ Pan de Charlus ovšem nedořekl, že v poslední době dával Morelovi podobně jako velmoži v 17. století, kteří pokládali za potupné podpisovat, ba i psát své hanopisy, spisovat krátké, bídně pomlouvačné články, namířené proti hraběnce Moléové. Zdajíce se drzé už těm, kteří je četli, ož krutější byly pro tu mladou ženu, která v nich nalézala – tak obratně vsunuté, že nikdo mimo ni je netušil – úryvky ze svých dopisů, přesně citované, ale pojaté ve smyslu, který ji mohl trýznit jako nejkrutější pomsta. Ta mladá žena tím umřela. Ale v Paříži, řekl by Balzac, jsou denně redigovány jakési mluvené noviny, strašnější než noviny tištěné. Později uvidíme, že tento mluvený tisk úplně zničil moc nejednoho takového Charluse,

vyšedšího z módy, a vysoko nad něho vyšinul mnohého takového Morela, který nestál ani za miliontinu svého někdejšího protektora. Je aspoň tato intelektuální móda tak prostoduchá a věří opravdu upřímně v nicotnost takového geniálního Charluse a v nespornou autoritu takových Morelů? Baron býval v svých nelítostných pomstách méně nevinný. Z toho patrně pramenil ten trpký jed úst, který, jak se zdálo, zaléval jeho líce žlutostí, kdykoli se zlobil. „Vy jste znával Bergotta,“ pokračoval pan de Charlus; „myslíval jsem si dříve, že vy byste mohl, snad tím, že byste mu osvěžoval paměť, pokud se týče mladických próz, pracovat vlastně se mnou, pomáhat mi rozvíjet ten dvojí talent hudebníka a spisovatele, který možná jednoho krásného dne dosáhne významu nadání Berliozova. To víte, takoví slavní lidé mívají často jiné starosti, jsou hýčkáni, zajímají se obyčejně jenom sami o sebe. Ale Bergotte, který byl opravdu milý a úslužný, slíbil mi, že dostane do *Gaulois*, nebo nevím už kam, ty krátké články, psané napolo humoristou, napolo hudebníkem a teď již velmi pěkné, a já jsem opravdu velmi spokojen, že Charlie připojuje k houslím tohoto svého koníčka. Víím, že snadno přepínám, kdykoli jde o něho, podobně jako všechny staré mámy, hýčkající své syny, žáky na konservatoři. Jakže, můj milý, vy jste to nevěděl? To tedy neznáte mé bláznivé nadšení pro hudbu. Stávám celé hodiny u vrat, za nimiž sedí zkušební komise. Náramně mě to baví. Pokud se týče Charlieovy prózy, Bergotte mě ujistil, že je to opravdu velice dobré.“

Pan de Charlus, jehož s ním už dávno seznámil Swann, opravdu několik dní před jeho smrtí navštívil Bergotta a požádal ho, aby Morelovi opatřil možnost psát do některých novin jakési, zčásti humoristické kroniky o hudbě. Když k němu šel, pan de Charlus cítil jisté výčitky svědomí, protože si – veliký Bergottův obdivovatel – uvědomoval, že ho ještě nikdy nenavštívil pro něho samého, nýbrž vždy jen proto, aby mohl pomocí napolo intelektuální, napolo společenské vážnosti, s níž na něho Bergotte pohlížel, prokázat

velikou zdvořilost Morelovi nebo některému jinému svému příteli. Že také urozené společnosti užíval už jenom k takovým účelům, to pana de Charlus nijak nezaráželo, ale u Bergotta se mu to zdálo mnohem horší, neboť cítil, že Bergotte není tak prospěchářský jako lidé z lepší společnosti a že proto zasluhuje větších ohledů. Jenže jeho život byl vyplněn příliš mnohými zájmy, takže nalézal volnou chvíli jenom tehdy, když po něčem už velmi toužil, zvláště týkalo-li se to Morela. Mimo to, byl sám velmi inteligentní a rozhovor s inteligentním člověkem mu byl dosti lhostejný, zvláště rozhovor s Bergottem, který byl pro jeho vkus příliš literátem a člověkem z jiné společenské vrstvy, nedávající se na svět z jeho hlediska. Bergotte sám si uvědomil toto prospěchářství návštěv pana de Charlus, ale nezazlíval mu to, protože byl sice po celý svůj život neschopen soustavné laskavosti, ale vždy toužil způsobit radost; chápal sice požitky z udílení lekce, ale sám proň neměl smyslu. Pokud se týče pohlavní úchylnosti pana de Charlus, nesdílel ji ani v nejmenším, ale díval se na ni jako na prvek, odstiňující člověka, protože „fas et nefas“ záleží pro každého umělce nikoli v mravních příkladech, nýbrž ve vzpomínkách na Platona nebo na Sodomu. „Ale vás, krásná mladosti, nebývá na Contiově nábřeží skoro nikdy vidět. Nenadužíváte ho!“ Odpověděl jsem, že chodívám ven obvykle se svou sestřenicí. „Jen se na to podívejte! On chodí se svou sestřenicí! To je neposkrvněnost!“ řekl pan de Charlus Brichotovi. A obrátiv se zase ke mně, řekl: „Ale my přece nežádáme, milé dítě, abyste nám vydával počet ze svých skutků. Můžete klidně dělat, co je vám libo. My jenom litujeme, že se toho nemůžeme účastnit. Máte ostatně velmi dobrý vkus; ta vaše sestřenice je roztomilá; jen se zeptejte Brichota; popletla mu v Dovillu hlavu. Škoda, že zde dnes nebude. Ale udělal jste možná docela dobře, že jste ji s sebou nepřivedl. Vinteuilova hudba je ovšem nádherná. Ale dověděl jsem se, že tam má být také autorova dcera a její přítelkyně, které obě mají strašně špatnou pověst. A to je pro mladou dívku vždycky zatroleně

nepříjemné. Obě ty slečny tam budou, leda že by snad nemohly přijít, protože měly určité být celé odpoledne na hudební zkoušce, kterou paní Verdurinová pořádala a k níž pozvala samé nudné žvanily, rodinné známosti, lidi, kteří tu dnes večer neměli být. A právě před večeří nám Charlie řekl, že ty dvě dámy, jimž říkáme „dvě slečny Vinteuilovy“, ačkoli byly určité očekávány, nepřišly.“ Přes krutou bolest, kterou mi způsobilo náhlé setkání následku, který jediný jsem napřed znal, s konečně objevenou příčinou Albertininy touhy jet k Verdurinovým, to jest s ohlášenou (mně však neznámou) přítomností slečny Vinteuilovy a její přítelkyně, uchoval jsem si mysl dost volnou, abych postřehl, že pan de Charlus, jenž nám před několika minutami řekl, že od rána Charlieho neviděl, teď se nerozvázně přiznává, že s ním mluvil před večeří. Mé utrpení se mi objevilo na tváři: „Ale co je vám?“ zeptal se baron. „Úplně jste zezelenal. Rychle, vejděme, zachladíte se, vypadáte velmi špatně.“ Slova pana de Charlus ve mně neprobudila jenom mou pochybnost o Albertině počestnosti. Již mnohé jiné do mne vnikly; při každé nové pochybnosti si člověk myslí, že míra je dovršena, že ji už nebude moci snést, potom však pro ni přes to najde místočko, a tu hned pochybnost, jakmile je vpravena do naší životní oblasti, utká se v ní s tolika touhami po víře, s tolika důvody k za-pomenutí, že člověk se s ní dosti brzy smíří a na konec se jí přestane zabývat. Zůstává potom už jenom jako napolo vyhojená bolest, jako prostá hrozba utrpení, která naproti touze, jsouc téhož řádu jako ona a stavši se stejně jako ona středem našich myšlenek, vyzařuje do nich do nekonečných vzdáleností jemné smutky, na příklad touhu po rozkoších nerozeznatelného původu, všude tam, kde se něco může přidružit k myšlence na milovanou bytost. Ale bolest se probouzí, jakmile do nás vnikne nějaká nová celá pochybnost; marně si skoro hned potom říkáme: „spravím to nějak, jistě se najde něco, aby nebylo třeba trpět; jistě to nebude pravda;“ v prvním okamžiku jsme přece trpěli, jako kdybychom tomu věřili. Kdybychom měli

jenom údy jako nohy a ruce, život by byl snesitelný; bohužel, máme v sobě to malé ústrojí, jemuž říkáme srdce a jež je podrobena jistým neduhům, v nichž je neobyčejně citlivé ke všemu, co se týká života té či oné bytosti, a v nichž lež – ta nevinná, neškodná věčička, v níž žijeme tak vesele, byť se jí dopouštíme my sami nebo někdo jiný – lež, spáchaná tou bytostí, vzrušuje to malé srdce, které by mělo být možné chirurgicky z těla odstranit, nesnesitelnými záchvaty. Nemluvme o mozku, protože naše myšlenka marně během těch záchvatů rozumuje: nezmírní je o nic více než opatrnost prudkou bolest zubů. Je ovšem pravda, že ta bytost se provinila tím, že nám lhala, neboť přísahala nám, že nám vždy řekne pravdu. Ale víme ze své zkušenosti, co platí lidské sliby. A chtěli jsme jim věřit, když nám je dávala právě ona, která měla největší zájem na tom lhát nám a kterou jsme si nevybrali pro její ctnosti. Je pravda, že později by skoro už nepotřebovala lhát nám – právě když srdce zlhostejní ke lži – protože to se pak už nebudeme o její život zajímat. Víme to, a přes to rádi obětujeme život svůj, buď že se pro tu ženu zabijeme, nebo že se dáme odsoudit zavraždívše ji, nebo prostě že pro ni v několika večerech proplýtváme celé své jmění a jsme tím pak přinuceni zabít se, protože jsme na mizině. Ostatně byť jsme se, když milujeme, pokládali za jakkoli klidné, láska je v našem srdci vždy ve stavu neustálené rovnováhy. Maličkost stačí k tomu, aby byla přivedena do polohy štěstí: to pak záříme, zahrnujeme něžnostmi nikoli milovanou bytost, nýbrž ty, kteří zvýšili v jejích očích naši hodnotu, kteří ji zachránili před zlým pokusem; domníváme se, že jsme klidni, ale stačí několik málo slov: „Gilberta nepřijde“, „Slečna Vinteuilová je pozvána“, a hned se všechno připravované štěstí, k němuž jsme toužebně spěchali, hroutí, slunce se zamračuje, korouhvička se otáčí a rozpoutává se vnitřní bouře, jíž některého dne nebudeme již moci odolati. Toho dne, dne, kdy srdce tak zeslábne, přátelé, kteří se nám obdivují, trpí, že takové nicotnosti, že jisté bytosti nás mohou týrat a dohánět k smrti. Ale co proti tomu zmohou? Dovedete si

představit, že by přátelé básníka, umírajícího na nějakou infekční plicní chorobu, vysvětlovali pneumokokům, že ten básník je nadaný a že by ho měli nechat uzdravit se? Pochybnost, pokud se týkala slečny Vinteuilové, nebyla úplně nová. Ale má odpolední žárlivost, probuzená Leou a jejími přítelkyněmi, ji v jisté míře ve mně ubila. A když bylo to nebezpečí z Trocadera zažehnáno, pocítil jsem klid, myslil jsem, že jsem navždy nabyl úplného klidu. Ale nová byla pro mne hlavně ta procházka, o níž mi Ondřejka řekla: „Byly jsme tam a tam a nepotkaly jsme nikoho,“ na níž však naopak slečna Vinteuilová zřejmě smluvila s Albertinou schůzku u Verdurinových. Teď bych byl rád nechal Albertinu chodit do města a všude, kam by chtěla, samu, jen kdybych mohl někde zavřít slečnu Vinteuilovou s její přítelkyní, abych měl jistotu, že Albertina se s nimi nesetká. Neboť žárlivost bývá obvykle částečná, její umístění bývá jen dočasné buď proto, že žárlivost je bolestné prodloužení úzkosti, již v nás vzbudí buď nějaká bytost nebo někdo, koho by naše přítelkyně mohla milovat, anebo pro nedostatečnost naší myšlenky, která dove-de realizovat jenom to, co si dovede představit, a vše ostatní nechává v neurčitosti, jíž nelze poměrně trpět.

Právě když jsme se chystali, že zazvoníme, byli jsme dohoněni Saniettem, který nám oznámil, že kněžna Šerbatovová v šest hodin zemřela, a řekl, že nás hned nepoznal. „A přece jsem se na vás už chvíli díval,“ řekl udýchaně. „Zdaliž to není zajímavé, že jsem byl na rozpacích?“ Prostě „není to zajímavé“ by se mu bylo zdálo nějak chybné; užíval teď se stále větší, pro posluchače až trýznivou oblibou takových starých jazykových forem. „A vy jste přece lidé, k nimž lze beze studu hlásit se za přítele.“ Jeho zašedlá tvář vypadala jakoby ozářena olovným reflexem bouře. Jeho udýchanost, která v létě bývala patrna jenom tehdy, když si na něho pan Verdurin „otevřel hubu“, byla teď stálá. „Vím, že bude dnes hráno nevydané Vinteuilovo dílo znamenitými umělci, jmenovitě Morelem.“ – „Proč jmenovitě?“ zeptal se baron, jenž v tomto příslovci viděl jakousi

kritiku. „Náš přítel Saniette, vysvětloval rychle Brichot, ujavší se tlumočnictví, mluví rád, jakožto výborný znalec literatury, jazykem z dob, kdy jmenovitě znamenalo totéž co naše ‚zvláště‘“.

Když jsme vcházeli do předpokoje paní Verdurinové, pan de Charlus se mne zeptal, zdali pracuji, a když jsem řekl, že ne, že však se právě velmi zajímám o porcelánové stolní náčiní, řekl mi, že nikde bych nemohl uvidět tyto věci tak krásné jako u Verdurinů; mohl prý jsem je ostatně vidět na zámku Raspelière, protože pod záminkou, že věci jsou také přátelé, vozili je pošetile s sebou; řekl také, že by to bylo dost nevhodné vytahovat mi to vše v den takového soirée, že však přes to požádá, aby mi ukázali, co budu chtít. Poprosil jsem ho, aby to nedělal. Pan de Charlus si rozepjal svrchník a sundal z hlavy klobouk; viděl jsem, že vršek hlavy se mu teď místy už postříbřuje. Ale jako nějaký vzácný strom, který nejenom podzim zbarvuje, ale jehož některé listy bývají chráněny také vatovým nebo sádrovým obalem, pan de Charlus měl v těch několika bílých vlasech na vršku hlavy jen o barvu víc, doplňující pestré barvy jeho tváře. A přece, i pod vrstvami různých výrazů, líčidel a pokrytectví, které ji tak špatně pokrývaly, tvář pana de Charlus ještě stále zatajovala téměř každému tajemství, které na mne zrovna vykřikovalo. Byl jsem skoro do rozpaků uváděn jeho očima, obávaje se, aby jimi nepoznal, že v něm čtu jako v otevřené knize, i jeho hlasem, který, jak se mi zdálo, opakoval s neúnavnou nestoudností to tajemství ve všech tóninách. Ale takoví lidé dovedou svá tajemství dobře hlídat, protože všichni, kteří se k nim blíží, jsou hluchí a slepí. Lidé, kteří se dověděli pravdu od někoho jiného, na příklad od Verdurinových, věřili jí, ale jenom dotud, dokud pana de Charlus nepoznali osobně. Jeho tvář takovou špatnou pověst nejen nerozšiřovala, ona ji rozptylovala. Vytváříme si totiž o jistých věcech představu tak velikou, že bychom ji nedovedli ztotožnit s dobře známými rysy důvěrných přátel. A stěží bychom uvěřili v jejich neřestnost, podobně jako bychom nikdy neuvěřili v genialitu člověka, s nímž jsme ještě včera byli v divadle.

Pan de Charlus podával svůj svrchník s obvyklými upozorněními známého návštěvníka. Ale sluha, jemuž jej podával, byl nový, docela mladý. A pan de Charlus teď často ztrácel, jak se říká, hlavu a neuvědomoval si, co se sluší a co se nesluší. Chvalitebnou touhu, již projevoval v Balbecu, ukazovat, že se neleká jistých námětů, že se nebojí prohlásit o nějakém mladém muži: „To je hezký chlapík,“ zkrátka, že se nebojí říkat totéž, co by mohl říci někdo, kdo by nebyl takový jako on, tuto touhu teď mnohdy projevoval, říkáje naopak věci, jež by nebyl mohl říci někdo, kdo by nebyl jako on, věci, k nimž jeho duch byl upjat tak stále, že zapomínal, že to nejsou věci, tvořící část obvyklého zájmu kdekoho. Tak teď pohlížeje na nového sluha, zdvihl hrozivě ukazovák a domnívaje se, že říká znamenitý vtip, řekl: „Vy, zakazuji vám, pokukovat tak po mně,“ a obrátiv se k Brichotovi dodal: „Ten mládeneček má čtveráckou tvář; zajímavý nos má,“ a doplniv svůj žert nebo prostě povoliv jakési touze sklonil ukazováček do polohy vodorovné, zaváhal, ale nemoha se ovládnout posunul jej neodolatelně přímo k sluhovi a dotknuv se špičky jeho nosu řekl: „Pich!“ – „To je nějaký divný patron!“ řekl si sluha a zeptal se kamarádů, je-li baron vtipkař nebo blázen. „To on má takové způsoby,“ odpověděl mu správce domu (který ho pokládal za trochu „trknutého“, za trochu „potrhleho“), „ale je to jeden z přátel naší paní, jehož jsem si vždy velmi vážil; dobrotisko člověk.“

„Pojedete letos zase do Incarvillu?“ zeptal se mne Brichot. „Myslím, že naše hostitelka zase najala Raspelière, přestože se s majiteli nějak nepohodla. Ale nic to není, z toho mračna pršet nebude,“ dodal týměž optimistickým tónem jako noviny, které říkají: „Staly se nějaké chyby, ovšem, ale kdo dnes nedělá chyby?“ Tu jsem si připomněl, v jakém utrpení jsem opouštěl Balbec, a nikterak jsem netoužil vrátit se tam. Odkládal jsem své rozhodnutí s Albertinou den po dni. „Ale ovšem že tam zas pojede, chceme to, potřebujeme ho,“ prohlásil pan de Charlus s autoritativním a nechápavým sobectvím laskavosti.

Vtom už nám šel naproti pan Verdurin. Když jsme mu vyslovili své politování pro kněžnu Šerbatovovou, řekl nám: „Ano, vím, že je s ní velmi zle.“ – „Ale ne, ona v šest hodin umřela,“ zvolal Saniette. „Vy, vy vždy přepínáte,“ odbyl Sanietta drsně pan Verdurin, jenž, protože večírek nebyl odvolán, dával přednost tomu, že kněžna je jenom churava, napodobuje tak, ani si to neuvědomuje, knížete de Guermantes. Saniette, nikoli bez obavy, že se zachladí, neboť dveře se stále otvíraly, čekal rezignovaně, až mu někdo odebere kabát a klobouk. „Co tu stojíte jako stavěcí pes?“ zeptal se ho pan Verdurin. „Čekám, až některý z lidí, pověřených dozorem nad šatnou, bude moci vzít můj svrchník a dát mi číslo.“ – „Co to povídáte?“ zeptal se ho přísně hostitel: „dozor nad šatnou? Copak už ztrácíte rozum? Říká se přece ‚dozor v šatně‘, mám-li vás jako nechápavé dítě učit správně mluvit.“ – „Dozor nad něčím je správně řečeno, namítl tiše Saniette nesmělým hlasem; abbé Le Batteux...“ – „Vy jste hrozný, zvolal pan Verdurin hrozivým hlasem. A jak supíte! Nelezl jste přece po schodech do šestého patra!“ Hrubost pana Verdurina měla ten následek, že lidé v šatně pustili několik hostí před Saniettem, a když jim Saniette chtěl podat své věci, odbyli ho: „Až na vás dojde, pane, nespíchejte tak.“ – „To jsou pořádní lidé, ti dovedou rozeznat, co je třeba; velmi dobře, hoši,“ řekl s pochvalným úsměvem pan Verdurin, aby je povzbudil v jejich úmyslu nechat Sanietta čekat. „Pojďte,“ řekl, „ten člověk chce, abychom se tu v tom jeho drahém průvanu na smrt zachladili. Pojďme se trochu zahřát do salonu. Dozor nad šatnou!“ opakoval, když jsme vešli do salonu. „Je to hlupák!“ „To on jen tak zabíhá do strojené mluvy; špatný člověk to není,“ řekl Brichot. „Neřekl jsem, že je to špatný člověk; řekl jsem, že je to hlupák!“ odsekl štiplavě pan Verdurin.

Paní Verdurinová měla zatím důležitou poradou s Cottardem a se Skim. Morel právě odmítl (protože tam nemohl jít také pan de Charlus) pozvání k přátelům, jimž však ona houslistovu účast už slíbila. Důvod Morelova odmítnutí hrát na večírku přátel paní Verdurinové,

důvod, k němuž se zanedlouho, jak uvidíme, přidruží důvody jiné, mnohem vážnější, mohl nabýt takové závažnosti vlivem zvyku, vlastního obyčejně všem bohatým prostředím, zvláště však verdurinovskému kroužku. Ovšem, zaslechla-li paní Verdurinová v hovoru nějakého „nováčka“ a některého věrného nějakou pološeptem vyslovenou větičku, z níž mohlo vyplývat, že ti dva se znají nebo že touží spřátelit se („Tedy v pátek u těch či oněch“ nebo „Přijďte v kterýkoli den do atelieru; bývám tam denně do pěti hodin; uděláte mi opravdu radost“), jsouc tím vzrušena, tušíc v novém návštěvníkovi nějakou „situaci“, která z něho mohla udělat skvělý „přírůstek“ do jejího kroužku, hostitelka, tváříc se, jako by nic nebyla slyšela, a uchovávajíc svému krásnému pohledu, pod nímž zvyk poslouchat Debussyho prohloubil kruhy temnější, než by to mohl udělat zvyk užívat kokain, unylý výraz, který mu dodávala jenom opojení hudbou, rozvíjela při tom pod svým velebným čelem, vyklenutým tolika kvartety a z nich vzniklými migrénami, myšlenky, které nebyly jenom polyfonické, a nemohouc to již vydržet, nemohouc již ani minutu čekat na novou injekci, přispěchala k té dvojici, odvedla ji někam stranou a řekla svému novému návštěvníkovi ukazujíc na jeho společníka, svého návštěvníka stálého: „Nechtěl byste s *ním* přijít večeret na příklad v sobotu nebo v kterýkoli jiný den s lidmi vesměs velmi slušnými? Nemluvte o tom příliš hlasitě, protože tam nepozvu všechnu tuto chásku“ (tento výraz označoval na pět minut její kroužek, jímž bylo dočasně pohrdnuto pro „nováčka“, do něhož bylo vkládáno tolik nadějí).

Ale tato potřeba oblíbiti si občas někoho nového a takovým způsobem načínati známosti měla svůj protějšek. Vytrvalé navštěvování verdurinovských střed plodívalo v hostitelích náladu opačnou: touhu pohašterit se, rozejít se s takovým neúnavným návštěvníkem. A tato touha byla posílena skoro do vzteklosti měsíci, strávenými na Raspelière, kde návštěvy trávávaly od rána do večera. Pan Verdurin se tam všemožně snažil přistihnout někoho při nějakém

poklesku, napínat sítě, do nichž by mohl pavoučici, své manželce, vehnat nějakou nevinnou mušku. Nebylo-li žádných prohřešků, vymýšlel směšnosti. Jakmile se některý věrný na půl hodinky vzdálil, tropili si z něho před ostatními přítomnými posměšky, tvářili se, jako by byli překvapeni, že si ještě nikdy nevšimli, jak má vždy nečisté zuby nebo naopak že si je bláznivě čistí dvacetkrát za den. Dovolil-li si někdo otevřít okno, tento nezpůsob hned působil, že hostitel a hostitelka na sebe pohoršeně pohlédli. Za chvíli potom požádala paní Verdurinová o šál, a pan Verdurin toho hned použil k vzteklé poznámce: „No toto, zavřu okno; to bych rád věděl, kdo si to dovolil otevřít je,“ a to ovšem řekl před ubohým provinilcem, který se červenal až po uši. Nepřímo vám vytkli i množství vypitého vína. „Není vám z toho špatně. Že to snese nějaký dělník, to bych se nedivil.“ Procházeli-li se spolu dva věrní, nepožádavše napřed o dovolení hostitelku, hned bylo slyšet nekonečné poznámky o tom, i když to byly procházky naprosto nevinné. Procházky pana de Charlus s Morelem nevinné nebyly. Ale jenom to, že baron nebydlil na Raspelière (protože Morel byl posádkou v Doncières), oddálilo chvíli přesycení, znechucení, dávení. Ale tato chvíle byla už blízka.

Paní Verdurinová zuřila a byla rozhodnuta „vytmarit“ Morelovi směšnou a odpornou úlohu, k níž ho pan de Charlus nutil. „A k tomu dodávám,“ pokračovala (paní Verdurinová, kdykoli cítila, že je někomu povinna vděčností, která jí bude nepříjemná, a nemohla ho za to zabít, vyhledala na něm nějakou vážnou chybu, která ji docela čestně zbavovala povinnosti dát mu svou vděčnost najevo), „že se u mne chová s domýšlivostí, která se mi nijak nelíbí.“ Neboť paní Verdurinová měla pro to, aby se zlobila na pana de Charlus, důvod ještě vážnější než Morelova odmítnutí pozvání na večírek k jejím přátelům. Pan de Charlus totiž, jsa přesvědčen, že prokazuje paní Verdurinové velikou čest tím, že k ní přivede lidi, kteří by na její pozvání nikdy nebyli přišli, hned při prvních jménech, jež vyslovila jakožto jména lidí, které by bylo možno pozvat, vyřkl nejdůraznější

výhradu tónem, který netrpěl odporu a v němž byla nevraživá hrdost umíněného velmože promíšena dogmatismem umělce, který dokonale rozumí pořádání slavností a který by raději odmítl svou účast, než by svolil k ústupkům, které by zkompromitovaly úhrnný výsledek. Pan de Charlus dal svolení, obklopiv je různými výhradami, jenom Saintinovi, u něhož paní de Guermantes, aby nebyla nucena přijímat také jeho ženu, přešla od každodenní důvěrnosti k úplnému přerušení styků, s nímž však pan de Charlus, shledávaje ho inteligentním, mluvíval ještě stále. Ovšem, Saintine, dříve vážený člen guermantského prostředí, chodil teď hledat štěstí, a jak myslel, oporu do prostředí měšťanského, promíšeného drobnou šlechtou, v němž jsou všichni jenom bohatí a spříznění jenom s aristokracií, již aristokracie „vysoká“ nezná. Ale paní Verdurinová, znajíc šlechtickou domýšlivost prostředí jeho ženy a neuvědomujíc si postavení manželovo (neboť dojem veliké výše v nás budívá právě to, co je skoro těsně nad námi, ne to, co se ztrácí v nebesích tak, že je nám to skoro neviditelné), domnívala se, že pozvání pana de Saintine ospravedlní tím, že zdůrazní jeho veliké společenské známosti, „protože se oženil se slečnou ***“. Zabedněnost paní Verdurinové, o níž vydala svědectví tato její slova, říkající právě opak skutečnosti, přiměla nabarvené rty pana de Charlus k úsměvu, plnému pochopení a shovívavého pohrdání. Neodpověděl jí přímo, ježto však s oblibou rozvíjel v otázkách společenských teorie, v nichž bývala zřejmá plodnost jeho schopností rozumových i velikost jeho hrdosti, s dědičnou lehkovážností řekl: „Saintine se měl před svým sňatkem se mnou poradit; stejně jako je eugenika fyziologická, je také eugenika sociální, a já jsem možná jediný lékař, který se jí zabývá. Příklad Saintinův nebyl nijak sporný; bylo jasné, že tím sňatkem, k němuž se odhodlal, spoutal se s velikou mrtvou váhou a strčil své značné přednosti pod necky. Jeho společenský život tím byl skončen. Byl bych mu to vysvětlil a on by mne byl pochopil, protože je to člověk inteligentní. Opačný případ: znal jsem bytost,

která měla vše, čeho bylo třeba k dosažení postavení vznešeného, dominantního, světového, ale byla poutána k zemi strašným poutem. Pomohl jsem jí napolo domluvou, napolo násilím, přervat to zakotvení, a teď ta milá bytost s jásavou radostí nabyla svobody a všemohoucnosti, za niž děkuje mně; bylo snad nutné vynaložit na to trochu vůle, ale jakou odplatu za to má! Tak je člověk, dovede-li mě poslouchat, sám strůjcem svého osudu.“ Bylo příliš zřejmé, že pan de Charlus nedovedl utvářet osud svůj; utvářet, jednat, to je něco jiného než mluvit, byť jsme to dovedli výmluvně, a než myslet, byť důmyslně. „Ale pokud mne se týká, já žiji jako filosof, který se se zájmem dívá na společenské reakce, jež předpověděl, ale nepomáhá jim. Proto také se ještě stále stýkám se Saintinem, který se ke mně, jak se sluší a patří, vždy chová s vřelou úctou. Dokonce jsem u něho i večeřel v jeho novém bytě, kde se člověk v přepychových pokojích otravuje právě tak velice, jako se bavíval před lety, když Saintine, žije ještě ve veliké nouzi, shromažďoval u sebe nejlepší společnost v podkrovním bytečku. Můžete ho tedy pozvat, svoluji, ale proti všem ostatním jménům, jež mi navrhuje, vznáším své veto. A uvidíte, že vy sama mi za to poděkujete, protože stejně jako se vyznám v otázkách sňatků, vyznám se také ve věcech, týkajících se večerních slavností. Vím, kteří vynikající lidé zvyšují úroveň společnosti a dodávají jí vznešenosti a velikosti, a vím také, která jména srážejí k zemi, dodávají plytkosti každému prostředí, v němž se pohybují.“ Takové výhrady pana de Charlus se neopíraly vždy o nechuti ztřeštěného domýšlivce nebo o zjemnělost umělecky citícího člověka; podnětem k nim bývala často herecká obratnost. Oblíbil-li si někoho nebo něco, na příklad nějakou podařenou píseň, toužil seznámit s ní největší možný počet lidí, ale při tom bedlivě hleděl, aby do druhé dávky pozvaných nebyl připuštěn nikdo z dávky první, kdo by mohl zjistit, že píseň se nijak nezměnila. Obnovoval své hosty právě proto, že neměnil svůj program, a měl-li nějaký úspěch v rozhovoru, byl by s ním snad uspořádal i turné po

venkovských městech. Ale necht' to bylo s různými baronovými důvody takových výhrad jakkoli, jeho důvody se nedotýkaly nepříjemně jenom paní Verdurinové, která v nich viděla zásah do své hostitelské autority; škodily mu nemálo také v jeho společnosti, a to mělo dvě příčiny. Především to, že pan de Charlus, člověk ještě nedůtklivější než Jupien, rozcházel se ve zlém, aniž kdo věděl proč, s lidmi, kteří měli nejlepší předpoklady k tomu, aby byli jeho přáteli. Rozumí se samou sebou, že prvním trestem, jímž bylo možné postihnout je, bylo nedat je pozvat na slavnost, již pořádal u Verdurinových. A tito párioové bývali často lidé, jimž se říkává „špičky společnosti“, kteří však pro pana de Charlus přestali být vrcholky společnosti od toho dne, kdy se s nimi rozkmotřil. Neboť jeho obraznost, stejně jako dovedla vymýšlet různá jejich provinění, aby se s nimi mohl ve zlém rozejít, dovedla jim důmyslně odnímt také všechnu jejich význam, jakmile přestali být jeho přáteli. Byl-li na příklad takový provinilec z nějaké neobyčejně staré rodiny, jejíž titul vévodský však se datuje teprve od století XIX., na příklad takoví Montesquiouové, přes noc najednou pan de Charlus přihlížel jenom k starobylosti titulu vévodského a rod mu už neznamenal nic. „Vždyť oni ani nemají vévodský titul,“ volal rozhořčeně. „Je to titul abbé de Montesquiou, který neoprávněně přešel na kteréhosi příbuzného před necelými osmdesáti lety. Vévoda nynější, je-li vůbec možné o vévodovi mluvit, je třetí. Co je to proti takovým Uzèsům, La Trémoilleům, Luynesům, kteří jsou vévody už desátými, čtrnáctými, jako na příklad můj bratr je už dvanáctý vévoda de Guermantes a sedmnáctý kníže Kordovský. Že Montesquiouové pocházejí ze starého rodu? Co by to dokazovalo, i kdyby to bylo dokázáno? Kdybyste řekli, že měli už čtrnáct předků, to bych tak ještě věřil? Ale jací to byli předkové, to by byla jiná otázka!“ Nepohodl-li se naopak s nějakým šlechticem, majitelem vévodského titulu hodně starého, s šlechticem, který byl sňatky spojen s nejvznešenějšími rody a spřízněn i s rodinami panovnickými, který

však nabyl této vznešenosti příliš rychle, bez starobylosti rodu, jak tomu bylo na příklad v rodě Luynes, všechno se to hned obrátilo a význam měl jedině rod. „Prosím vás, takový pan Alberti, který se vyšvihl do šlechtického stavu teprve za Ludvíka XIII. Co je nám po tom, že jim dvorská přízeň dovolila nahromadit všechna ta vévodství, na něž neměli nejmenší právo!“ Mimo to u pana de Charlus pád následoval brzy po oblíbenosti vlivem toho sklonu, vlastního všem Guermantům, vyžadovat od rozhovorů, od přátelství věci, jež nemůže dát, a vlivem symptomatické obavy, že by se snadno mohli stát předmětem pomluv. A pád býval tím hlubší, čím větší bývala přízeň. Nikdo se u barona netěšil přízni tak veliké, jako bývala obliba, kterou pan de Charlus okázale dával najevo hraběnce Moléové. Jakou známkou netečnosti ukázala kteréhosi dne, že jí není hodna? Hraběnka vždy tvrdila, že se jí nepodařilo zjistit to. Jisté však je, že už její jméno rozpoutávalo v baronovi nejprudší hněv, satirické výpady nejvýmluvnější, ale také nejstrašnější. Paní Verdurinová, k níž se paní Moléová zachovala velmi laskavě a která od ní, jak uvidíme, ještě mnohé očekávala a už napřed se těšila myšlenkou, že hraběnka u ní uvidí nejvznešenější lidi („francouzské i navarské“, jak říkala), hned baronovi navrhla, aby pozval „paní de Molé“. – „Ach! pane Bože, proti gustu žádný dišputát,“ odpověděl pan de Charlus, „a líbí-li se vám zábava s paní Novákovou, Kropáčkovou nebo Šosákovou, prosím, ale pak si k tomu zvolte večer, kdy já u vás nebudu. Vidím hned po prvních slovech, že nemluvíme stejným jazykem, protože já jsem mluvil o jménech aristokratických a vy mi citujete naprosto neznámá jména jakýchsi úředníků, drobných měšťanů, zchytralých, klevetivých a zlomyslných, jakýchsi dámiček, které se pokládají za protektorky umění proto, že o oktávu níž papouškují způsoby mé švagrové Guermantové, podobně jako sojka myslí, že napodobuje páva. Dodávám, že by bylo jaksí neslušné vpašovat na slavnost, již jsem ochoten uspořádat u paní Verdurinové, ženu, kterou jsem po zralé úvaze vyloučil z počtu svých

známých, hloupou husu, nemající rodu, nemající ducha, nevědoucí, co je to slušnost, ženu, která je tak pošetilá, že myslí, že je s to hrát takové vévodkyně de Guermantes a kněžny de Guermantes, spojení dvou věcí, které už samo o sobě je hloupost, protože vévodkyně de Guermantes a kněžna de Guermantes, to je jako voda a oheň. To je jako kdyby se nějaká žena domýšlela, že je zároveň Reichenbergová a Sara Bernhardtová. Ale i kdyby si to tak neodporovalo, bylo by to svrchovaně směšné. Že snad se já sám leckdy usmívám přepínání jedné z nich a že se snad někdy rmoutím nad omezeností druhé, to je mé právo. Ale ta malá měšťácká žabka, chtějící se nadouvat, aby se vyrovnala těm dvěma urozeným dámám, na nichž přece jen je vždy vidět nesrovnatelnou vznešenost rasy, to by člověk, jak se říká, praskl smíchy. Molka! To jméno nesmí být vysloveno, nemám-li hned odejít," dodal usměvavě tónem lékaře, který chtěje svého pacienta vyléčit i proti jeho vůli, nemíní dát si vnutit pomoc lékaře, jehož lékařská metoda je jiná. Také ostatní osoby, o nichž pan de Charlus soudil, že není třeba zvat je, bylo snad možno opominouti z hlediska jeho, ne však z hlediska paní Verdurinové. Pan de Charlus, člověk ze vznešeného šlechtického rodu, mohl se obejít bez nejelegantnějších lidí, jejichž přítomnost by ovšem ze salonu paní Verdurinové rázem udělala jeden z prvních salonů v Paříži. A paní Verdurinová si již začínala říkat, že už nejednou propásla vhodnou příležitost, nehledě k úžasnému zpoždění, jímž byla postižena pro společenský omyl Dreyfusovy aféry (která jí ovšem přes to prokázala jisté služby). Nevím, řekl-li jsem, s jakou nelibostí se vévodkyně de Guermantes dívala na ženy ze své společenské vrstvy, které, příkládající na vše měřítko Dreyfusovy aféry, vylučovaly ze své společnosti ženy elegantní a přijímaly návštěvy žen, které elegantní nebyly, řídíce se při tom výběru jejich souhlasem s revizionismem nebo s antirevizionismem, a jak potom sama byla kritizována těmi dámami jako žena netečná, špatně smýšlející, podřizující zájmy Vlasti společenskému bontonu; mohu se po tak dlouhém

vypravování čtenáře jakožto přítele, na něhož si už nevzpomínáme, zeptat, myslil-li jsem na to nebo našel-li jsem příležitost zpravit ho o tom či o onom? Ať jsem to udělal nebo neudělal, názor vévodkyně de Guermentes v té chvíli je možno snadno si představit, ba tento názor, přeneseme-li se potom nazpět do období dřívějšího, může se nám zdát i oprávněný. Pan de Cambremer se na Dreyfusovu aféru díval jako na jakýsi zvláštní aparát, určený k rozbití státní výzvědné služby, k roztržité kázně, k zeslabení armády, k rozeštvání Francouzů, k připravení nepřátelského vpádu. Protože markýz vyjma několik Lafontainových bajek literaturu neznal, ponechával své ženě péči o zjištění, že krutě realistická literatura tím, že šířila neúctu, pomáhala k podobnému rozvratu. Pan Reinach a pan Hervieu „na tom mají také svůj díl“, říkávala. Nikdo nebude Dreyfusovu aféru obviňovat, že měla tak černé úmysly se světem. Jistě však rozrazila společenské šiky. Lidé z lepší společnosti, bránící politice, aby nevnikla do společenského života, jsou stejně prozíraví jako vedoucí důstojníci, kteří nechťejí, aby politika pronikala do armády. Se společenským životem je to jako s pohlavním pudem, u něhož člověk nikdy neví, k jakým zvrácenostem možná dospěje, jakmile dopustíme, aby jeho výběr a volbu ovládaly důvody estetické. Důvod, že to byly vlastenky, přiměl šlechtické Saintgermainské předměstí k tomu, aby si zvyklo přijímat návštěvy žen z nižších společenských vrstev; tento důvod zmizel zároveň s dočasným vlastenčením, ale zvyk zůstal. Paní Verdurinová k sobě vlivem dreyfusismu přivábila vynikající spisovatele, kteří jí zatím nemohli společensky nijak prospívat, protože byli zastánci Dreyfusa. Ale politické vášně jsou stejné jako všechny ostatní vášně: netrvají věčně. Přicházejí nová pokolení, která je už nechápou. Ba i ta generace, která je prožívala, se mění a je ovládána vášněmi, které ji, protože nejsou přesnými odlitky vášní předcházejících, nutí, aby rehabilitovala část lidí, které dosud ze svého středu vylučovala, protože důvod, pro který je dosud vylučovala, se změnil. Monarchisti

se za Dreyfusovy aféry nestarali, je-li ten který člověk smýšlení republikánského nebo i radikálního nebo antiklerikálního, jen když to byl antisemita a nacionalista. A kdyby došlo k nějaké válce, patriotismus by nabyl zase jiné podoby a nikdo by se pak už neptal, zdali spisovatel, který by za té války psal šovinisticky, býval předtím dreyfusovcem nebo protidreyfusovcem. Tak paní Verdurinová, podobně jako si pták staví hnízdo, urvala každé politické krizi, každému novému uměleckému směru několik zatím nezužitelných drobtů toho, z čeho kteréhosi příštího dne vznikne její salon. Dreyfusova aféra přešla a paní Verdurinové z ní zůstal Anatol France. Silou paní Verdurinové byla její upřímná láska k umění, její starostlivost o své „věrné“, báječné večere, jež pořádávala jenom pro ně, nezvouc k nim žádné lidi z vyšších vrstev. S každým z nich bylo u ní zacházeno jako u paní Swannové s Bergottem. Stal-li se jednoho krásného dne některý z jejích důvěrných známých tohoto rázu slavným, jeho přítomnost u paní Verdurinové neměla v sobě nic z falešnosti, pomíchanosti oficiálního banketu, vystrojeného Potelem nebo Chabotem, nýbrž byla v ní rozkošná obyčejnost, která by byla stejně pochopitelná v den, kdy by nebyla seznána žádná veliká společnost. Umělci bývali u paní Verdurinové výteční a dokonale připravení, program býval „prvotřídní“, jenom publikum jí chybělo. A jakmile se vkus publika odvrátil od rozumového, francouzského umění takového Bergotta a oblíbil si zvláště exotickou hudbu, paní Verdurinová, jakéhosi druhu pařížský zástupce všech cizích umělců, měla se zanedlouho vedle úchvatné kněžny Jurbeletěvové stát přísnou, ale všemocnou vílou ruských baletů. Tento rozkošný nepřátelský vpád, proti němuž protestovali jenom kritikové, nemající vkus, vzbudil, jak je známo, v Paříži horečnou zvědavost, sice méně nenasytnou, čistěji estetickou, ale možná stejně prudkou jako Dreyfusova aféra. Tam zase měla paní Verdurinová, ale s docela jiným společenským výsledkem, stát v první řadě. Podobně jako bývala viděna vedle paní Zolové v soudní síni těsně před stoly soudního

dvora, je ji teď, když se nové pokolení, hlučně vítající ruské balety, tísni v Opeře, vyzdobené neznámými okrasami, vidět vedle kněžny Jurbeletěvové. A podobně jako po vzrušujících soudních přelíčeních chodívali lidé večer k paní Verdurinové, aby se podívali zblízka na Picquarta nebo na Laboriho a zvláště aby se dověděli poslední novinky, aby vyzvěděli, co možno doufat od Loubeta, od plukovníka Jouausta a od odvolání, stejně, nemajíce chuti jít spát po tom nadšení, rozníceném *Šeherazadou* nebo *Tanci prince Igora*, chodívali lidé také teď k paní Verdurinové, kde za předsednictví kněžny Jurbeletěvové a paní hostitelky výtečné večere shromažďovaly každého večera tanečníky, kteří, aby byli lehčí a pružnější, před svým vystoupením na jevišti nic nejedli, jejich ředitele, jejich dekoratéry, slavné skladatele Igora Stravinského a Richarda Strausse, malý, nezměnitelný kroužek hostů, kolem něhož se podobně jako na večerích pana a paní Helvetiusových neváhaly seskupit nejurozenější pařížské dámy a cizí Výsosti. I ti lidé z nejlepší společnosti, kteří o sobě tvrdili, že mají vkus a dělali ruským baletům různé malicherné výtky, říkajíce na příklad, že inscenování Sylf je jaksi „jemnější“ než inscenace Šeherazady, o níž by málem byli soudili, že je napodobeninou umění černošského, byli nadšení, že mohli zblízka uvidět veliké obnovitele divadelního vkusu, kteří – v umění možná trochu méně opravdovém než malířství – způsobili převrat stejně hluboký jako v malířství impresionismus.

Ale vraťme se k panu de Charlus. Paní Verdurinovou by nebylo příliš mrzelo, kdyby byl dal na index jenom hraběnku Moléovou a paní Bontempsovou, kterou si u Odetty oblíbila pro její lásku k umění a která k ní za Dreyfusovy aféry přišla několikrát na večeri i se svým mužem, jehož paní Verdurinová nazývala člověkem vlažným, protože nedoporučoval revizi procesu, který však, jakožto člověk inteligentní a šťastný, že si dělá známosti ve všech stranách, býval nadšen, že může ukázat svou nezávislost tím, že večerel s Laborim, jehož poslouchal, neříkaje nic kompromitujícího,

ale vsunuje na vhodném místě pochvalu Jaurèsovy loajálnosti, uznávané všemi politickými stranami. Ale baron odmítl pozvat také několik aristokratických dam, s nimiž se paní Verdurinová při různých hudebních slavnostech nebo dobročinných sbírkách nedávno seznámila a které by, byť si o nich pan de Charlus myslil cokoli, bývaly – mnohem spíše než on sám – podstatnými prvky k vytvoření nového, tentokrát aristokratického kroužku u Verdurinových. Paní Verdurinová počítala právě s touto slavností, na niž k ní pan de Charlus měl přivést ženy z téže společenské třídy, chystajíc se, že k nim připojí své nové přítelkyně, a už napřed se radovala, jak budou překvapeny, že se v jejím bytě na Contiho nábřeží setkávají se svými přítelkyněmi nebo příbuznými, pozvanými baronem. Byla jeho zákazem pozvat je zklamána a rozzuřena. Zbývalo už jen vědět, zdali se to soirée za takových podmínek skončí pro ni ziskem nebo ztrátou. Ztráta by nebyla tak veliká, kdyby aspoň dámy, pozvané panem de Charlus, přišly, jsouce jí nakloněny tak vřele, že by se potom staly jejími přítelkyněmi. V tomto případě by zlo bylo jenom poloviční a někdy později by se jistě podařilo tyto dvě polovice urozené společnosti, jež baron chtěl udržet odděleny, spojit, i kdyby toho dne on neměl být přítomen. Paní Verdurinová očekávala tedy baronovy návštěvnice s jistým vzrušením. Už brzy se měla dovědět, s jakým smýšlením přicházejí a v jaké styky s nimi může doufat. Zatím se paní Verdurinová radila se svými věrnými, ale jakmile spatřila, že vchází pan de Charlus s Brichotem a se mnou, hned se zarazila. Když jí Brichot vyslovil svůj zármutek nad neštěstím její veliké přítelkyně, paní Verdurinová mu k velikému našemu překvapení odpověděla: „Víte, musím se přiznat, že zármutek nad tím necítím žádný. Nemá to smyslu předstírat city, jichž necítíme.“ Řekla to patrně z nedostatku energie, protože byla unavena myšlenkou, že by měla po celý večer ukazovat smutnou tvář, z hrdosti, aby se nezdálo, že chce nějak omlouvat to, že svou dnešní slavnost neodvolala, a přes to z lidské bázně před veřejným míněním a z obratnosti,

protože nezkormoucenost, kterou tím dávala najevo, byla čestnější, byli-li její hosté nuceni přisoudit ji jakési zvláštní, nečekaně projevené antipatii ke kněžně, než kdyby si ji měli vysvětlovat vrozenou bezcitností, a protože nebylo možné nekapitulovat před upřímností, o níž nemohlo být pochybováno. Kdyby paní Verdurinová nebyla opravdu lhostejná k smrti své přítelkyně, byla by se obvinila, aby vysvětlila to, že přijímá návštěvy, z něčeho mnohem těžšího, než je lhostejnost? Zapomínalo se ostatně, že paní Verdurinová by se, kdyby byla dala najevo zármutek nad smrtí své přítelkyně, zároveň byla přiznala, že nemá odvahu odřící si požitky; nelítostnost přítelkyně byla tedy nemravnější, urážlivější, ale méně pokořující, a proto snadněji přiznatelná než frivolnost hostitelky. Při zločinu, tam, kde viníkovi hrozí nebezpečí, diktuje přiznání osobní zájem. Při prohřešcích beztrestných bývá přiznání diktováno sebeláskou. Paní Verdurinová, buď proto, že, pokládajíc patrně za velmi všední záminku lidí, kteří, aby nebyli ze svého veselého života vytrhováni různými zármutky, všude vykládají, že se jim zdá bláhovým ukazovat svým zevnějškem zármutek, který mají v nitru, napodobila raději ty provinilé inteligenty, jimž se hnusí předstírání nevinnosti a jejichž obrana – poloviční přiznání, třebaže si to ani neuvědomují – záleží v tom, že říkají, že by neviděli naprosto nic zlého ve spáchání toho, co je jim vytýkáno a co ostatně neměli náhodou příležitost udělat, nebo že, přijavši k vysvětlení svého chování tezi lhostejnosti, usoudila, když už se řítila po svahu svého špatného citu, který mít bylo jaksi originální, že je třeba vzácné důvtipnosti k jeho rozpoznání a jisté „drzosti“ k přiznání k němu, paní Verdurinová se ještě důrazněji a s jakousi hrdou spokojeností paradoxního psychologa a smělého dramaturga vyslovila, že žádný zármutek necítí: „Ano, je to zajímavé,“ řekla, „nezanechalo to ve mně žádný dojem. Bože můj, nemohu říci, že bych nebyla raději, kdyby ještě žila; nebyla to špatná žena.“ – „Baže!“ přerušil ji pan Verdurin. – „Ach! on ji nemá rád, protože se mu zdá, že její návštěvy

škodily dobré pověsti mého salonu, ale to ho zaslepuje.“ – „Jen to spravedlivě uzněj, řekl pan Verdurin, že jsem její návštěvy nikdy neschvaloval. Vždycky jsem ti říkával, že má špatnou pověst.“ – „Ale já jsem o ní nikdy nic takového neslyšel,“ namítl Saniette. – „Cože!“ zvolala paní Verdurinová. „Vždyť to bylo všeobecně známo. Nebyla zlá, ale styk s ní zneuctíval, zahanboval. Ne, ale pro toto to není. Ani já sama jsem nedovedla vysvětlit své city; nezavrhovala jsem ji, ale bývala mi tak lhostejná, že i můj manžel, když jsme se dověděli, jak je s ní zle, byl překvapen a řekl mi: ‚Vypadá to, jako by ti to bylo jedno.‘ Ale hleďte, dnes mi radil, abych odvolala všechna pozvání, a já naopak jsem trvala na tom, aby soirée bylo, protože by se mi zdálo komediantstvím dávat najevo zármutek, který necítím.“ To řekla proto, že soudila, že je to zajímavě upřímná hra, a také, že je to pěkně pohodlné; neboť přiznaná bezcitnost nebo nemravnost zjednodušuje život stejně jako shovívavá morálka; dělá ze skutků, pokárání hodných, pro něž pak už není třeba vyhledávat omluvy, povinnou upřímnost. A věrní poslouchali slova paní Verdurinové s obdivem, promíšeným pocity nepříjemnými, jež v nás mnohdy probouzejí nelítostně realistické a trapně podrobné divadelní hry, a třebaže žasli, vidouce, jak jejich drahá hostitelka ukazuje novou formu své přímosti a nezávislosti, nejeden z nich, říká si ovšem, že to by přece nebylo totéž, myslil na svou vlastní smrt a rozvažoval, budou-li v ten den, kdy k ní dojde, na Contiho nábřeží bědovat nebo naopak pořádat slavnost. „Jsem k vůli svým pozvaným velmi rád, že soirée nebylo odloženo,“ řekl pan de Charlus neuvědomuje si, že takovými slovy skoro uráží paní Verdurinovou.

Byl jsem zatím podobně jako každý, kdo se toho dne k paní Verdurinové přiblížil, zaražen dosti nepříjemným zápachem anti-septického prostředku gomenolu. Mělo to takovou příčinu: Víme už, že paní Verdurinová neprojevovala nikdy své umělecké dojmy způsobem duševním, nýbrž tělesným, aby se zdály neodvratnější a hlubší. Nuže, mluvil-li s ní někdo o Vinteuilově hudbě, v níž měla

obzvláštní zálibu, nedávala najevo nic, jako kdyby od ní neočekávala žádné vzrušení. Ale když se byla několik minut dívala pohledem nehybným, skoro nepozorným, odpověděla vám jasným, rozvázným, skoro trochu zdvořilým tónem (jako kdyby vám říkala: „Bylo by mi to jedno, že kouříte, ale upozorňuji vás na to, protože je zde koberec; je velmi krásný [i to by mi ovšem bylo jedno], ale je velmi snadno zápalný, bojím se ohně a nechtěla bych, abyste mi tu uhořeli pro kousek špatně zhašené cigarety, kterou byste náhodou pustil na zem,“) odpověděla vám takto: „Nemám nic proti Vinteuilovi; podle mého mínění je to největší skladatel tohoto století, jenže, kdykoli nějaké takové věci slyším, neubráním se ani na okamžik pláči (neříkala to slovo ‚pláči‘ nijak patheticky, byla by stejně přirozeně řekla ‚spánku‘; někteří zlí jazykové dokonce mínili, že toto druhé slovo by bylo pravdivější, a nikdo to ostatně nemohl rozhodnout, protože poslouchávala tuto hudbu vždy s hlavou v dlaních a ty chroptivé zvuky, jež bývalo slyšet, mohly konec konců být vzlyky). Pláč, to mi nijak neškodí, mohu plakat, kolik je libo, jenže potom mám vždy rýmu na roztrhání. Podráždí mi to sliznici, osmačtyřicet hodin potom vypadám jako opilá babka, a chci-li, aby mé hlasivky zase fungovaly, musím celé dny inhalovat. Konečně se toho ujal jeden Cottardův žák, roztomilý člověk. Hlásá zásadu velmi originální: ‚Lépe je předcházet než léčit.‘ A vždy, než hudba začne, mi vymastí nos. Je to radikální léčba. Mohu plakat jako nevím kolik matek, ztrativších své děti, ani nejmenší rýma! Někdy mírný zánět spojivky, ale to je vše. Účinek je absolutní. Jinak bych už Vinteuile nemohla poslouchat. Upadala jsem z jedné bronchitidy do druhé.“ Nemohl jsem se už udržet, abych se nezeptal na slečnu Vinteuilovou. „Auto-rova dcera zde není?“ zeptal jsem se paní Verdurinové. „Ani ta její přítelkyně?“ – „Ne, právě jsem dostala telegram,“ odpověděla vyhýbavě paní Verdurinová. Byly nuceny zůstat na venkově.“ Zadoufal jsem na chvíli, že možná nikdy nebylo ani pomýšleno na to, aby se z toho svého venkova vzdálily, a že paní Verdurinová ohlásila tyto

zástupkyně autora jenom proto, aby příznivě naladila hudebníky i posluchače. „Jakže, tak ony nepřijely ani na tu odpolední zkoušku?“ zeptal se s předstíranou zvědavostí baron, chtěje vypadat, jako by Charlieho nebyl viděl. Morel se se mnou přišel přivítat. Vyptával jsem se ho šeptem na slečnu Vinteuilovou; zdálo se mi, že toho ví velmi málo. Naznačil jsem mu, aby nemluvil hlasitě, a upozornil jsem ho, že si o tom ještě promluvíme. Uklonil se slibuje mi, že bude šťasten, bude-li mi moci jakkoli posloužiti. Všiml jsem si, že byl mnohem zdvořilejší, mnohem uctivější než dříve. Zmínil jsem se o něm – o Morelovi, který by mi snad mohl pomoci objasniti má podezření – pochvalně panu de Charlus, jenž mi odpověděl: „Dělá jen, co musí; nač by žil mezi tak slušnými lidmi, kdyby se od nich nenaučil ani slušným způsobům?“ Slušné způsoby, to byly podle pana de Charlus staré francouzské způsoby bez nejmenšího stínu britské upjatosti. Tak, když Charlie, vracaje se z turné po venkovských městech nebo v cizině, přišel k němu ještě v cestovních šatech, baron, nebyla-li u něho zrovna veliká společnost, políbil ho bez okolků na obě líce, snad trochu proto, aby takovou okázalostí každému ukázal, že jeho náklonnost k houslistovi není nijak hříšná, snad také proto, že si ten požitek nedovedl odepřít, ještě více však patrně pro své umělecké cítění, pro uchování a ukázání starých francouzských způsobů (podobně jako by byl protestoval proti mnichovskému a modernímu stylu tím, že by si v bytě nechal staré lenošky své prabáby), stavěje proti britské flegmatickosti něžnost citlivého otce z XVIII. století, který neutahuje svou radost ze shledání se synem. A nebylo také trochu incestu v této otcovské lásce? Pravděpodobnější je, že způsob, jímž pan de Charlus ukájel obvykle svou pohlavní úchylnost a o němž se ještě leccos dovíme, nestačil jeho citovým potřebám, které po smrti jeho choti neměly nic, na čem by se ukájely; jisté je, že, podobně jako dříve několikrát pomýšlel na nový sňatek, teď byl stále posedlý touhou adoptovat. Říkalo se, že se chystá adoptovat Morela, a to není nic tak zvláštního. Invertita,

který mohl svou vášeň sytit jenom literaturou, psanou pro muže, kteří milují ženy, invertita, který při čtení Mussetových *Nocí* myslíval na muže, pociťuje potřebu konat všechny společenské funkce muže, který invertovaný není, vydržovat si milence, podobně jako si starý vytrvalý návštěvník Opery vydrží baletku, žít spořádaně, oženit se nebo žít v konkubinátě, stát se otcem.

Pan de Charlus poodešel s Morelem pod záminkou, že si dá vyložit, co budou hrát, pociťuje zvláště velké blaho z toho, že může, zatím co mu Morel ukazuje své noty, ukazovat tak veřejně jejich tajný důvěrný poměr. Já jsem v té době byl okouzlen. Neboť přestože ve verdurinovském kroužku bylo málo dívek, k slavnostním večírkům jich bývalo zváno hodně. Tak také tentokrát jich tam bylo několik a velmi krásných, z nichž jsem mnohé znal. Posílaly mi zpozďálí uvítací úsměvy. Ovzduší tím bylo každé chvíle okrášleno krásným dívčím úsměvem, který je mnohonásobnou, roztroušenou ozdobou večerů i dní. Pamatujeme si to či ono prostředí proto, že se v něm usmívaly příjemné dívky.

Nemalým překvapením by byly, kdyby byly zaznamenány, kradmé větičky, jež pan de Charlus promluvil s různými významnými účastníky toho soirée. Byli to dva vévodové, slavný generál, známý spisovatel, proslulý lékař a věhlasný advokát. A to, co si řekli, vypadalo takto: „A propos, viděl jste toho komorníka? Míním toho malého, který otvírá kočáry? A u naší sestřenice Guermantové neznáte nic?“ – „Ted' právě nic.“ – „Slyšte, u vrat, jimiž vjíždějí kočáry, byla nějaká světlovlasá osůbka v krátkých kalhotách; zdála se mi docela sympatická. Zavolala mi kočár tak roztomile, že bych byl rád rozhovor s ní prodloužil.“ – „Ano, ale myslím, že s tím nelze nic dělat; a pak, vyžaduje to příliš mnohých okolků; vám, jenž chcete, aby se to podařilo bez dlouhých řečí, by se to brzy znechutilo. Vím ostatně, že by to bylo marné, jeden můj přítel to zkoušel.“ – „Škoda, profil se mi zdál velmi jemný a vlasy skvělé.“ – „Vám se to opravdu tak líbí? Myslím, že, kdybyste se na něho byl trochu déle díval, byl byste

zklamán. Ne, to ne, ale u bufetu byste byl ještě přede dvěma měsíci viděl pravý zázrak, statného, dvoumetrového chlapíka, ideální plet' a hlavně libujícího si v tom. Ale to už odjelo do Polska.“ – „Ach, to je ovšem trochu daleko.“ – „Kdoví, možná že se vrátí. Lidé se v životě vždy zase sejdou.“ Není jediného velikého společenského večírku, dovedeme-li do něho, abychom poznali jeho ráz, nahlédnouti dost hluboko, který by se nepodobal oněm večírkům, na něž lékaři zvou své pacienty, kteří tam pak mluví velmi rozumně, chovají se velmi způsobně a ničím by neprozradili, že blázní, kdyby vám, ukazujícíce na starého kolemjdoucího pána, nevšeptli do ucha: „To je Johanka z Arku.“

„Myslím, že je to naše povinnost otevřít mu oči,“ řekla paní Verdurinová Brichotovi. „To, co dělám, není nijak namířeno proti Charlusovi, naopak. Je docela příjemný, a pokud se týče těch všelijakých řečí o něm, řeknu vám, že to mi nemůže nijak škodit. Musím dokonce říci, že, aspoň já, která, pokud se týče našeho úzkého kroužku, našich večerí v důvěrné společnosti, odsuzuji flirtování, protože muži při nich, místo aby rozmlouvali o zajímavých námětech, říkají po straně všelijaké nejapnosti ženám, nepotřebovala jsem se s Charlusem obávat toho, co se mi stalo se Swannem, s Elstirem, s tolika jinými. S ním jsem byla aspoň klidná, přišel-li na večeri; i kdyby tu byly ženy z celého světa, člověk měl jistotu, že všeobecná zábava nebude rušena flirtováním a pokoutním šeptáním. Charlus, to je člověk zvláštního rázu; člověk se s ním nemá čeho bát; je to jako nějaký kněz. Ale nesmí si dovolovat poručníkovat mladé muže, kteří sem chodí, a vnášet rozvrat do naší družinky, protože to by pak bylo ještě horší než muži, honící se za ženami.“ A paní Verdurinová byla upřímná, když takto prohlašovala svůj shovívavý názor na charlismus. Jako každá církevní vrchnost také ona mínila, že lidské slabůstky jsou méně těžké než to, co by mohlo oslabit princip autority, co by mohlo poškozovat pravověrnost, obměňovat starobylé vyznání víry její církvičky. „To pak jsem nucena ukázat zuby.

Ten pán chtěl Charliemu zabránit, aby nešel do té společnosti proto, že tam nebyl pozván také on? Dostane se mu vážného upozornění; doufám, že to postačí, jinak mu nezbude, než aby šel, kudy přišel. Na mou věru, nějak příliš si ho osobuje!“ A uživši přesně týchž slov, jichž by byl užil skoro každý jiný člověk, protože jsou různá málo obvyklá slova, jež ta či ona daná okolnost skoro nezbytně vynese do paměti mluvčího, který myslí, že vyslovuje svou myšlenku úplně svobodně, ve skutečnosti však jenom strojově opakuje všeobecnou lekci, dodala: „Vždyť člověk už Morela nevidí jinak, než v doprovodu toho nemravného svůdníka, který je mu stále v patách jako nějaká osobní stráž!“ Pan Verdurin navrhl, že Morela, aby s ním mohl promluvit, na chvíli odvede pod záminkou, že se ho chce na něco zeptat. Paní Verdurinová se bála, aby potom nebyl rozrušen a nehrál nějak špatně. Lépe by bylo pohovořit s ním o tom teprve po koncertě. A možná ještě raději teprve někdy jindy. Neboť paní Verdurinová, třebaže se nemálo těšila na rozkošné vzrušení, jež pocítí, až bude vědět, že její manžel v některé sousední místnosti „otvírá Morelovi oči“, přece jen se bála, aby se Morel, kdyby ta domluva neměla náhodou úspěch, nějak nedozlobil a neodřekl příště svou účast.

Tím, co toho dne způsobilo, že pan de Charlus to u Verdurinů na celé čáře prohrál, byla – v lepší společnosti tak často se vyskytující – nevychovanost žen, které pozval a které se právě začínaly sjíždět. Přijevši z přátelství k panu de Charlus a zároveň se zvědavou touhou navštívit takový dům, každá vévodkyně šla rovnou k baronovi, jako kdyby hostitelem byl on, a řekla mu (na krok od Verdurinových, kteří vše slyšeli): „Ukažte mi, kde je stará Verdurinová; myslíte, že je nutné dát se jí představit? Doufám aspoň, že nedá mé jméno do zítřejších novin; to by stačilo, abych si pohněvala celou svou rodinu. Cože, cože? Ta bělovlasá žena je to? Vždyť ta nevypadá zrovna špatně!“ Slyšíc, že se mluví o (nepřítomné ostatně) slečně Vinteuilové, nejedna řekla: „Ach, dcera Sonaty? Ukažte mi

ji!“ A shledavše se tam s mnohými přítelkyněmi, utvořily uzavřenou skupinu, pozorovaly úkosem, jsouce nabity ironickou zvědavostí, příchod věrných, jen tu a tam si prstem ukázaly poněkud nezvyklý účes některé ženy, která jej o několik let později měla uvést do módy v nejurozenější společnosti, a úhrnem litovaly, že se ten salon odlišuje od salonů, jež znaly, méně, než doufaly, pociťující zklamání lidí z lepší společnosti, kteří, kdyby šli do nějakého předměstského kabaretu s nadějí, že kabaretista spustí nějaký hrubý popěvek o nich, viděli by, jak jsou hned po svém příchodu uvítáni bezvadným pozdravem místo očekávaného refrénu: „Ach, koukněte se na ně, ti maj’ ránu! Ach, ti maj’ pěknou fazónu!“

Pan de Charlus přede mnou v Balbecu bystře kritizoval paní de Vaugoubert, která přes svou velikou inteligenci zavinila po netušeném vzestupu neodvratné upadnutí v nemilost svého manžela. Když panovníci, u nichž byl pan de Vaugoubert vyslancem, král Theodosius a královna Eudoxie, přijeli zase, ale tentokrát jenom na kratší dobu, do Paříže, byly k jejich poctě každodenně pořádány slavnosti, při nichž královna, spřátelená s paní de Vaugoubert, s níž se už deset let stýkala v svém hlavním městě, a neznajíc ani ženu prezidenta republiky, ani ženy ministrů, odvracela se od nich a bavila se stále s vyslancovou. Ta, jsouc přesvědčena, že její postavení je neochvějné – protože pan de Vaugoubert byl původcem spolku mezi králem Theodosiem a Francií – pociťovala ovšem pro tuto pozornost, jíž ji královna vyznamenávala, pyšnou radost, nikterak však znepokojení z hrozícího jí nebezpečí, které ji za několik měsíců potom postihlo v podobě události, příliš důvěřivými manžely omylem považované za nemožnou, to jest penzionováním pana de Vaugoubert. Pan de Charlus, když v balbeckém vláčku komentoval pád svého přítele z mládí, velmi se divil, že tak inteligentní žena nevyužila tehdy všeho svého vlivu na královnu Eudoxii k tomu, aby se k ní chovala tak, jako by žádný vliv u ní neměla, a aby obrátila naopak k ženě prezidenta republiky a k ženám ministrů laskavost,

jíž by tyto dámy jistě bývaly polichoceny, to znamená, již by bývaly v své spokojenosti přivedeny k vděčnosti manželům Vaugoubertovým tím spíše, že by byly přesvědčeny, že královna laskavost je spontánní, ne nadiktována jimi. Ale člověk, který vidí chyby jiných, sám se jich často dopouští, jakmile ho okolnosti nějak opojí. A pana de Charlus, když si hosté, jím pozvaní, razili cestu k němu, aby ho pozdravili a aby mu poděkovali za pozvání, jako kdyby on byl pánem domu, ani nenapadlo požádat je, aby řekli několik slov také paní Verdurinové. Jenom královna neapolská, v níž proudila táž šlechtetná krev jako v jejích sestrách císařovně Alžbětě a vévodkyni alençonské, dala se do řeči s paní Verdurinovou, jako kdyby byla přišla spíše pro radost z návštěvy u ní než pro hudbu a na přání pana de Charlus; dlouho s ní rozprávěla, netajila se svou dávnou touhou seznámit se s ní, pochválila jí její dům a mluvila s ní o nejrůznějších věcech, jako kdyby byla na návštěvě opravdu jenom u ní. Řekla, že by tak ráda byla přivedla s sebou svou neteř Alžbětu (která se měla zanedlouho potom vdát za belgického prince Alberta), která toho jistě bude velice litovat. Zmlkla, když uviděla, že hudebníci se už rozsazují na stupni, a dala si ukázat Morela. Věděla patrně dobře, jaké důvody ponoukaly pana de Charlus k touze, aby ten mladý houslista byl obklopen tak velikou slávou. Ale její stará moudrost panovnice, v níž proudila jedna z nejvznešenějších krví lidské historie, z krví, nejbohatších zkušenostmi, skepsí a hrdostí, učila ji dívat se na neodčinitelné vady lidí, jež milovala tak velice jako svého bratrance Charluse (syna, stejně jako ona, bavorské vévodkyně), jako na neštěstí, v nichž si více vážili opory, kterou v ní nalézali, a působili tím, že měla větší radost z toho, mohla-li jim nějak prospět. Věděla, že pan de Charlus bude dvojnásob dojat, že mu obětovala svůj čas při takové příležitosti. Ale jsouc stejně dobrá, jako bývala, jak dokázala, statečná, tato hrdinská žena, která, jako královna a zároveň voják, sama střílela na hradbách gaetských a stále byla připravena jít rytířsky se stranou slabší, vidouc paní

Verdurinovou samu a opuštěnu (nevědoucí ostatně, že by od královny neměla odcházet), tvářila se, jako by středem toho soirée, tou přitažlivou věcí, která ji přiměla, aby přišla, byla paní Verdurinová. Omluvila se, že nebude moci zůstat až do konce, protože musí, ačkoli jindy nikdy nikam nechodívá, jít ještě na jeden večírek, a zvláště žádala, aby se, až bude odcházet, nikdo pro ni nevyrušoval ze zábavy, odpouštějíc tím paní Verdurinové projevy úcty, o nichž ostatně tato hostitelka, neznalá aristokratického ceremonielu, netušila, že královna neapolská na ně má nárok.

Nutno však panu de Charlus spravedlivě přiznat, že, zapomněl-li úplně na paní Verdurinovou a zavinil-li, že také jím pozvaní hosté na ni zapomněli tak dokonale, že to bylo až pohoršující, pochopil naopak, že nesmí dopustit, aby se ti jeho urození přátelé zachovali k „hudební produkci“ stejně nezpůsobně jako k paní hostitelce. Morel už vystoupil na stupeň, hudebníci se již rozsazovali, a ještě stále bylo slyšet hovor, ba i smích a různé poznámky, jako „zdá se, že třeba nějakého zvláštního zasvěcení, aby tomu člověk rozuměl“. Proto pan de Charlus, napřímiv své tělo dozadu, jako by najednou vstoupil do jakéhosi těla jiného, než bylo tělo, jež jsem před nedávnem viděl blížít se loudavě k domu paní Verdurinové, hned se zatvářil jako prorok a pohlédl na celou společnost s vážností, která znamenala, že teď není už doba vhodná k smíchu, a před níž najednou zrudla tvář nejedné návštěvnice, přistižené, jako žačka profesorem v plné třídě, při nezbednosti. Mně však se postoj pana de Charlus, třebaže byl tak vznešený, zdál trochu komický; neboť když zdrtil své hosty plamennými pohledy, hned, aby jim jako jakési *vademecum* naznačil odpoutanost ode všeho světského a zbožné mlčení, v němž bylo třeba setrvat, zatvářil se sám, zdvihnuv k svému krásnému čelu ruce v bílých rukavicích, jako vzor (jemuž se všichni měli připodobnit) vážnosti, skoro až extáze, neodpovídaje na pozdravy opožděnců, tak neslušných, že nepochopili, že už začala hodina Velebného Umění. Všichni byli zhyponotizováni; nikdo se už neodvážil vyslovit jediné

slovo nebo pohnout židlí; úcta k hudbě byla – vlivem Palamèdovy společenské vážnosti – vočkována najednou celé společnosti, stejně špatně vychované, jako byla elegantní.

Vida, že na malém stupni se nechystá ke hře jenom Morel a pianista, ale také hudebníci na jiné nástroje, myslil jsem, že koncert nezačne dílem Vinteuilovým, nýbrž díly jiných skladatelů. Byl jsem totiž přesvědčen, že se od něho nezachovalo nic než Sonáta pro piano a housle.

Paní Verdurinová se posadila stranou s nádherně vyklenutými polokoulemi svého bílého, mírně zružovělého čela a s vlasy rozhrnutými napolo proto, že chtěla napodobit kterýsi portrét z XVIII. století, napolo proto, že se chtěla trochu osvěžit jako žena, mající horečku, ale stydlí se přiznat se k tomu, osamocená jako božstvo, předsedající hudebním slavnostem, jako bohyně wagnerismu a migrény, jakási skoro tragická sudička Norna, přivolaná geniem do kruhu těch nudných lidí, před nimiž ještě usilovněji než jindy se vynasnaží nedat najevo dojmy, jež pocítí, až uslyší hudbu, kterou znala lépe než oni. Koncert začal; nevěděl jsem, co hrají; byl jsem v neznámém kraji tónů. Kam jej situovat? V díle kterého autora jsem byl? Rád bych to byl věděl a nemaje poblíž sebe nikoho, koho bych se na to mohl zeptat, byl bych chtěl stát se některou osobou z těch pohádek *Tisíce a jedné noci*, jež jsem stále a stále znovu pročítal a v nichž se v takových chvílích nejistoty objevuje kde se vzal tu se vzal nějaký skřítek nebo nějaká úchvatně krásná dívka, neviditelná nikomu, ale viditelná rozpačitému hrdinovi, jemuž zjeví přesně to, co potřebuje vědět. Nuže, v tom okamžiku jsem byl milostivě obdařen takovým kouzelným zjevením. Jako když v krajině, o níž se domníváme, že ji neznáme, a k níž jsme už tolikrát přišli z některé jiné strany, najednou, když vyjdeme z nějakého úvozu, shledáme, že jsme v krajině, v níž jsou nám známy i nejskrytější kouty, k níž však nejsme zvyklí přicházet tamtudy, řekneme si: „Ale vždyť to zde je chodník k brance do zahrady mých přátel X...; za dvě minutky bych mohl

být u nich," a jejich dcera opravdu nás přijde na naší procházce pozdravit, stejně jsem uprostřed té hudby, nové pro mne, najednou shledal, že slyším Vinteuilovu sonátu; a ta dobře mi známá větička, nádhernější než dospívající dívka, celá obklopená, vyšňořená stříbrem, celá ověšená jiskřivými tóny, lehkými a hebkými jako hedvábné stuhy, přišla ke mně a já jsem ji v tomto jejím novém vyšňoření poznal. Má radost ze shledání s ní byla ještě zesilována tak přátelsky známým přízvukem, s nímž ke mně zahovořila, přízvukem tak přesvědčivým a tak prostým, třebaže při tom v plné síle ukazovala všechnu tu mihotavou krásu, již zářila. Ostatně tentokrát se její význam omezil jenom na to, ukázat mi cestu, a to cestu, která nebyla cestou k sonátě, neboť bylo to kterési nevydané Vinteuilovo dílo, v němž se skladateli jakousi narážkou, jejíž význam na tom místě vysvětloval krátce program, který by posluchač měl v té chvíli mít před očima, zalíbilo ukázat na chvíli onu tak dobře mi známou větičku. Sotvaže byla takto připomenuta, zmizela a já jsem se zase octl v neznámém světě, ale věděl jsem teď a od té chvíle mi to pak už všechno potvrdzovalo, že je to jeden ze světů, o nichž jsem neměl ani tušení, že by je byl Vinteuil stvořil, protože, když jsem se, znaven sonátou, která pro mne byla vesmírem už dopodrobna známým, pokusil představit si nějaké vesmíry jiné, stejně krásné, ale rozdílné, počínal jsem si jenom jako básníci, kteří svůj domnělý ráj vyplňují lučinami, květinami, řekami, zbytečně opakujícími louky, květy, řeky naší země. To, co jsem teď slyšel, naplňovalo mě radostí právě tak velikou, jakou by mně byla naplnila Sonata, kdybych ji nebyl znal; bylo to tedy stejně krásné, a přece to bylo jiné. Kdežto sonáta se rozvíjela v liliově bělostném, venkovském úsvitě, rozdělujíc svou lehkou neposkvrněnost, aby ji mohla rozvěsit po lehké a přece pevné spleti zimolézového loubí nad bílými muškáty, zde se nad jednotnými plochami, rovnými jako hladina mořská, ozývalo za bouřlivého, již zcela zrudlého rána, uprostřed pronikavého ticha a v nekonečném prázdnu dílo nové, a tento nový vesmír, budující se

postupně přede mnou, vyplouval z mlčení a z noci, obklopen jitřními červánky. Tato tak nová, od něžné, venkovsky čistounké sonáty tak vzdálená červená barva zastírala jako svítání celé nebe jakousi tajuplnou nadějí. A jeden zpěv pronikal už vzduchem, zpěv o sedmi tónech, ale zpěv úplně neznámý, úplně odlišný ode všeho, co jsem si kdy mohl představovat, zpěv nevyslovitelný a zároveň křiklavý, ne již sladký jako holubičí vrkání v sonátě, nýbrž pronikající zoufale vzduchem, stejně ohnivý jako ta rudá barva, v níž byl ponořen začátek díla, cosi jako mystické zapění kohouta, nevyslovitelné, ale velmi pronikavé volání věčného rána. Studené, deštěm opláchnuté, elektrické ovzduší – ovzduší tak rozdílné, s tlakem naprosto jiným, ve světě tak vzdáleném od panenského a rostlinstvem příjemného světa sonáty – měnilo se každým okamžikem, rozptylujíc zarudlý slib Jitřenky. V poledne však, v palčivé, přechodné záplavě slunce, vypadalo, jako by dosahovalo jakéhosi těžkého, vesnického, skoro selsky hrubého štěstí, v němž houpání zvučících a rozduňných zvonů (podobných zvonům, které zapalovaly žářem kostelní náměstí v Combray, a jež si Vinteuil, jenž je jistě často slýchal, v té chvíli možná připomněl podobně jako malíř najednou zahlédne barvu, kterou má na dosah ruky na paletě) jako by materializovalo nejzhuštěnější radost. Abych řekl pravdu, esteticky se mi tento námet radosti nezamlouval, zdál se mi skoro nepěkný, jeho rytmus se vlekl tak trapně po zemi, že skoro vše, co v něm bylo podstatného, by bylo možno napodobit pouhým hřmotem, tím, že bychom jistým způsobem tūkali hůlčičkami o stůl. Zdálo se mi, že Vinteuilovi se při tom nedostávalo inspirace a mně v důsledku toho trochu pozornosti.

Pohlédl jsem na hostitelku, jejíž odstrašující nehybnost jako by protestovala proti tomu, že šlechtické dámy pokyvovaly do taktu svými nechápavými hlavami. Paní Verdurinová neříkala: „Uznáte, že tuto hudbu trochu znám, a to ještě trochu! Kdybych měla vyslovit, co vše pociťuji, nedočkaly byste se konce!“ Neříkala to.

Ale její vzpřímené a nehybné tělo, její bezvýrazné oči a její přihlazené kadeře to říkaly místo ní. Mluvíly také o její odvaze, o tom, že hudebníci mohou klidně hrát, že nemají šetřit jejích nervů, že nepodlehne při andante, že nebude křičet při allegro. Pohlédl jsem na hudebníky. Cellista ovládal nástroj, který svíral koleno, nakláněje k němu hlavu, již ve chvílích, kdy hra byla příliš strojená, její hrubé rysy dodávaly bezděčného výrazu znechucení; skláněl se nad svým cellem, ohmatával je s touž služebnickou trpělivostí, jako kdyby obíral zelnou hlávku, zatím co vedle něho harfenice (ještě dítě) v krátké sukničce, převyšovaná na všech stranách paprsky zlatého čtyřhranu, podobného čtyřhranům, které by v kouzelnické dílně nějaké věštce představovaly podle posvátných forem svět, vypadala, jako by na něm tu a tam, ve vhodné chvíli, hledala nějaký rozkošný tón tímž způsobem, jako kdyby byla nějakou alegorickou bohyní, vztyčenou před zlatým mřížovým nebeské bání, a jako by s ní jednu po druhé sbírala hvězdy. Pokud se Morela týče, jedna kadeř, dosud neviditelná a ztracená v ostatních jeho vlasech, najednou se uvolnila a utvořila mu nad čelem prstenec. Otočil jsem opatrně hlavu k posluchačům, chtěje se podívat, jak asi se k té kadeři tváří pan de Charlus. Ale mé oči se setkaly jenom s tváří, nebo lépe s rukama paní Verdurinové, neboť její tvář byla dlaněmi úplně zakryta.

Ale hned potom, neboť vítězný motiv zvonů byl zaplašen, rozptýlen náměty jinými, byl jsem tou hudbou upoután; a uvědomil jsem si, že rozvíjely-li se v tomto septetě postupně různé prvky, které se na konci upletly, spojily v jednotný celek, stejně Vinteuilova sonáta a, jak jsem se později dověděl, také jeho ostatní díla byla v poměru k tomuto septetu jenom nesmělé, rozkošné, ale velmi křehké pokusy ve srovnání s tím triumfálním a úhrnným mistrovským dílem, které mi bylo v té chvíli zjevováno. A stejně také jsem se nemohl ubránit, abych si nepřipomněl, že jsem na jiné světy, jež Vinteuil mohl stvořit, myslíval jako na vesmíry tak úplně uzavřené, jako bývala světem pro sebe uzavřeným každá má láska;

ve skutečnosti však jsem byl nucen přiznat si, že v mé poslední lásce – k Albertině – bývaly mé první touhy po lásce k ní (hned na začátku v Balbecu, potom na útesech po hře na prstýnek, pak v oné noci, kdy spala v hotelu, potom v Paříži za té zamlžené neděle, pak večer v den slavnosti u Guermantů, potom zase v Balbecu a konečně v Paříži, kde byl můj život úzce spojen s životem jejím), byl jsem nucen přiznat si, že tyto mé touhy bývaly jenom výzvy, signály; stejně, díval-li jsem se teď, ne již na svou lásku k Albertině, nýbrž na celý svůj život, také mé ostatní lásky v něm byly jen drobnými, nesmělými pokusy, signály, které připravovaly tu lásku rozměrnější: lásku k Albertině. A tu jsem přestal sledovat hudbu a znovu jsem se zamyslel nad tím, zdali se Albertina v posledních dnech se slečnou Vinteuilovou setkala nebo nesetkala, podobně jako se znovu vracíme s úzkostnou otázkou k nějakému vnitřnímu utrpení, na něž jsme v rozptýlenosti ducha na chvíli zapomněli. Neboť všechny možné Albertininy skutky měly své dějiště ve mně. Ze všech lidí, jež známe, máme v sobě dvojníka, který však je v nás obvykle na obzoru naší obraznosti, naší paměti; zůstává poměrně mimo nás a to, co udělal nebo co možná udělal, neobsahuje v sobě pro nás o nic více bolestného než předmět, který stojí kus od nás a z něhož přijímáme jen bezbolestné zrakové dojmy. Vše, po čem takoví lidé touží, vnímáme způsobem kontemplativním, je možné, že toho budeme příhodnými slovy litovat, ale nepociťujeme to nijak bolestně; ale od mé balbecké rány byl Albertinin dvojník v mém srdci velmi hluboko, tak hluboko, že nebylo snadné vyplenit ho. Vše, co dělala, mě rani-
lo jako člověka nemocného, jehož smysly by byly tak rozjitřeny, že by pohled na nějakou barvu pociťoval v nitru jako zářez do živého masa. Na štěstí jsem ještě nepodlehл pokušení přerušit s Albertinou styky; rozmrzelost, že se s ní, až se vrátím domů, zase setkám, byla velmi nepatrná ve srovnání s úzkostí, kterou bych prožíval, kdyby došlo k roztržce mezi námi ve chvíli, kdy jsem o ní měl nějakou pochybnost a kdy ještě neměla kdy stát se mi lhostejnou. Právě když

jsem si ji takto představil, jak na mne doma čeká jako milovaná žena, nemohoucí se mne dočkat a usnuvší možná na chvíli v svém pokoji, byl jsem pohlazen kterousi něžnou, domáckou větou septeta. Možná, že byla – tak se vše v našem vnitřním životě kříží a navrstvuje – možná, že byla Vinteuilovi vnuknuta spánkem jeho dcery – dcery, která byla dnes příčinou všech mých nepokojů – když svou něhou za klidných večerů obklopoval tuto větu, která mě tak ukoľébala, týmž měkkým pozadím ticha, které naplňuje mírem některá Schumannova snění, při nichž člověk, i když „Básník mluví“, tuší, že „dítě spí“. Spící nebo bdící, setkám se večer, až se mi zlíbí vrátit se domů, s Albertinou, svým drahým děckem. A přece, řekl jsem si, zdálo se, že na začátku toho díla, v těch prvních zajásáních úsvitu bylo slibováno něco mnohem tajuplnějšího než Albertinina láska. Pokusil jsem se zaplašit myšlenku na svou přítelkyni, abych mohl myslet už jenom na skladatele. Však se také zdálo, že je tam přítomen. Vypadalo to, jako by vtělen do svého díla žil na věky v své hudbě; bylo cítit radost, s níž volil barvu toho či onoho zvuku, s níž jej sladřoval se zvuky ostatními. Neboť Vinteuil v sobě k různým nadáním hlubším řadil ještě nadání, jež měli málokterí skladatelé, ba i málokterí malíři, že totiž dovedl užívat barev nejenom tak stálých, ale také tak osobních, že stejně jako čas nemá vliv na jejich svěžest, žáci, napodobující toho, jenž je vynalezl, ba i mistři, kteří ho předstihují, nemohou zastínit jejich originalnost. Převrat, způsobený jejich objevením, nevidí, že by jeho výsledky splývaly anonymně s epochami následujícími; buráci, vybuchuje stále znovu, dokud jsou díla takového obnovitele hrána. Každý zvuk byl potvrzen, zdůrazněn barvou, kterou by ani všechna pravidla, naučená nejučenějšími skladateli, nemohla napodobit, takže Vinteuil, třebaže přišel v své chvíli a měl své nezměnitelné místo ve vývoji hudby, by je vždy opustil a postavil by se v čelo vždy, kdykoli by byla hrána některá z jeho skladeb, která by tím svým, na pohled si odporujícím, ve skutečnosti jen klamavým znakem trvalé novosti jistě vzbudila

dojem, že vznikla teprve po dílech nejmladších skladatelů. Symfonická stránka od Vinteuile, známá již ze hry na piano a slyšená potom v provedení orchestrálním, odhalovala – jako paprsek letního dne, který rozkládá prizma okenního skla před jeho vniknutím do temné jídelny – všechny pohádkové skvosty jako nějaký netušený, mnohobarevný poklad. Ale jak srovnávat s tím světelným oslněním to, co bylo život, ustavičný a šťastný pohyb? Ten Vinteuil, jehož jsem znával tak nesmělého a tak smutného, měl v sobě, když bylo třeba vybrat tón nebo přidružit k němu tón jiný, nesmírnou odvahu a v plném smyslu toho slova štěstí, o němž poslechnutí kteréhokoli jeho díla nezanechávalo pochybností. Radost, již mu působily tóny, znásobené síly, jimiž ho tato radost obdařovala a jejichž pomocí mohl objevovat melodie nové, vedly také posluchače od nálezů k nálezům, od objevu k objevu, nebo lépe vedl ho tak tvůrce sám, čerpající z barev, jež právě objevil, nadšenou radost, která mu umožňovala, aby hbitě zachycoval barvy, jež barvy už nalezené jako by přivolávaly, uchvácený, rozechvěný jako vykřesnutá jiskra, když se vznešené samo rodí z nárazu plechů o sebe, udýchaný, opojený, šílící a závratí trpící, zatím co maloval svou velikou hudební fresku, podobně jako Michelangelo, připoutaný k žebříku a s hlavou zvrácenou vzrušeně metající barvy na strop Sixtinské kaple. Vinteuil umřel už před mnohými lety; ale bylo mu dopřáno, že v těch nástrojích, jimž vdechl život, mohl po neomezenou dobu pokračovat aspoň v jedné části svého života. Jenom svého života lidského? Je-li umění opravdu jen prodloužením života, stojí to za to obětovat mu něco? Není pak umění stejně neskutečné jako život sám? Když jsem se lépe zaposlouchal do toho septeta, nemohl jsem si to myslet. Zarudlé septeto se ovšem nemálo lišilo od bílé sonáty; nesmělá otázka, na niž odpovídala větička sonáty, se nemálo lišila od snažné prosby, dychtivě toužící po naplnění zvláštního slibu, který zavzněl tak pronikavě, tak nadpřirozeně, tak stručně, rozechvěv nehybnou ještě rudost ranního nebe nad mořem. A přece

byly obě ty tak rozdílné věty složeny z týchž prvků, neboť stejně jako byl jistý vesmír, postřehnutelný námi v těch částicích, rozptýlených tu a tam, v těch či v oněch domech, v těch či v oněch muzeích, a tvořících dohromady vesmír Elstirův, ten vesmír, který Elstir viděl a v němž žil, stejně hudba Vinteuilova rozkládala před námi, notu za notou, klapku za klapkou, neznámé barvy neocenitelného, netušeného vesmíru, tříštěného v dílce časovými mezerami, jež mezi sebou zanechávaly koncerty, na nichž jsme měli příležitost slyšet jeho dílo; ty dvě tak rozdílné otázky, řídící tak rozdílné melodie sonáty a septeta, jedna prolamující krátkými výzvami souvislou a čistou čáru, druhá spájající zase v pevné, nedělitelné okružích rozptýlené zlomky, přece jen byly, jedna tak klidná a bážlivá, skoro nevšímavá a filosofická, druhá tak naléhavá, úzkostná, prosebná, přece jen byly modlitbou stejnou, vytrysklou před různými vniternými východy slunce a jenom lomenou rozdílnými prostředními jiných myšlenek, uměleckých pátrání, rozvíjejících se během let, v nichž chtěl vytvořit něco nového. Modlitba, naděje, která byla v základě stejná, kterou bylo lze pod těmi přestrojeními poznat v různých Vinteuilových dílech a kterou bychom jinde než v dílech Vinteuilových nenašli. Znalci hudby by možná dovedli najít příbuzenstvo, genealogii těch hudebních vět, v dílech jiných slavných skladatelů, ale jenom pomocí důvodů podružných, podobností vnějších, analogií, spíše důmyslně vyhledaných rozumovou úvahou než vycítěných přímým dojmem. Dojem, který budily tyto Vinteuilovy věty, byl rozdílný od každého dojmu jiného, jako kdyby to individuální existovalo přese všechny závěry, k nimž zdánlivě dospívá věda. A právě tehdy, když nejvíce usiloval o to, aby byl nový, bylo lze pod zdánlivými rozdíly poznat hluboké shody; a chtěné, úmyslné podobnosti v jednom a témž díle, v němž se Vinteuil několikrát vrátil k téže větě, odrůžňoval ji, baval se měněním jejího rytmu a tím, že ji posluchači znovu ukazoval v její první podobě, tyto chtěné podobnosti, dílo rozumu a tím nezbytně povrchové, nedovedly nikdy

býti tak nápadné jako podobnosti mezi dvěma různými jeho díly, podobnosti ztajené, bezděčné, důrazně se zjevující pod různými barvami; neboť to pak Vinteuil, snažící se být nový, sám se dotazoval vší mocí svého tvůrčího úsilí a dostihoval tím své vlastní podstaty v hlubinách, v nichž nám tato podstata, byť jsme se jí ptali na cokoliv, odpovídá týmž, svým nejvlastnějším přízvukem. Takový přízvuk, tento Vinteuilův přízvuk je od přízvuku ostatních skladatelů oddělen rozdílem mnohem větším, než bývá rozdíl, který pozorujeme mezi hlasy dvou osob, ba i mezi bučením a voláním dvou živočišných druhů: rozdílem, který je mezi myšlenkou těch ostatních skladatelů a věčnými hledáními Vinteuilovými, otázkou, kterou si dával v tolika podobách, a jeho obvyklým přemítáním, v němž však bývalo stejně málo rozumových rozborů, jako kdyby to bylo nějaké přemítání ve světě andělů, takže můžeme změřit jeho hloubku, ale nemůžeme je vyjádřit jazykem lidským stejně, jako to nemohou nehmotní duchové, když je nějaké medium vyvolá a ptá se jich na tajemství smrti. A i když přihlížíme k té získané originálnosti, která mě zarazila hned odpoledne, k tomu příbuzenství, jež by snad hudební badatelé mezi nimi zjistili, ti velicí pěvci, to jest originální skladatelé se přece jen povznášejí, stále se bezděčně vracejí k jedinečnému, osobnímu přízvuku, který je důkazem nezměnitelné individuální jsoucnosti duše. I když se snažil udělat slavnostnějším a větším nebo živějším a veselejším to, co krásného viděl zrcadlit se v duchu svých posluchačů, Vinteuil to vše bezděčně zaléval vlnou svého nitra, která působí, že jeho zpěv je věčný a hned rozeznatelný od zpěvů jiných. Ale kde slyšel Vinteuil, kde se naučil tomuto zpěvu, odlišnému od zpěvu všech ostatních skladatelů? Každý umělec tak vypadá jako občan nějaké neznámé říše, zapomenuté i jím samým a odlišné od říše, z níž přijde, vydav se na cestu k naší zemi, některý jiný umělec. Jen to bychom snad mohli říci, že Vinteuil se k té říši v posledních svých dílech možná zase přiblížil. Ovzduší v nich nebylo již totéž jako v sonátě, tázavé věty v nich byly naléhavější,

nepokojnější, odpovědi tajuplnější; zdálo se, že pobledlý ranní a večerní vzduch v nich má vliv i na struny nástrojů. Přestože Morel hrál nádherně, zvuky, vycházející z jeho houslí, zdály se mi neobyčejně pronikavé, skoro křiklavé. Tato pronikavost se líbila a podobně jako v některých hlasech bylo v ní cítit jakousi duševní vlastnost a jakousi intelektuelní převahu. Ale mohlo to být nepříjemné. Když se změnil názor na vesmír, když se pročistí a přiblíží k vzpomínce na vlast vnitřní, je docela přirozené, že se to u skladatele projeví všeobecnou změnou melodií, stejně jako se to u malíře projeví změnou barvy. Ostatně nejvzdělanější publikum to pozná, protože poslední díla Vinteuilova byla později prohlášena za nejhlubší. A přece žádný program, žádný námět nepřinášel úsudku nějaký intelektuelní prvek. Vytušila tedy veřejnost, že jde o transpozici v řádu zvukovém, o hloubku.

Na tuto ztracenou vlast si hudebníci nevzpomínají, ale každý z nich zůstává s ní podvědomě stále sladěn v jistém souzvuku; třestí radostí, kdykoli zpívá podle své vlasti, zrazuje ji někdy z lásky k slávě, ale tehdy, hledaje slávu, vzdaluje se od ní, a nalézá ji jenom tehdy, když jí pohrdá, tehdy, když zanotuje, byť byl zpracováváný námět jakýkoli, tu zvláštní píseň, jejíž stále stejná melodie – neboť zůstává, byť byl její námět sebe různější, vždy věrna sobě – dokazuje stálost prvků, z nichž je složena jeho duše. Ale pak tedy není tomu tak, že všechen skutečný, trvalý základ těch prvků, který jsme nuceni nechávat si pro sebe, který v rozhovoru nemůže předati ani přítel příteli, učitel žákovi, milenec milence, že to nevyslovitelné, co kvalitativně rozrůžňuje to, co každý sám pocítil a co je nucen nechat na prahu vět, kde se může domlouvat se svým bližním jenom tak, že se omezí na věci vnější, všem společné a bezvýznamné, není tomu tak, že umění, umění takového Vinteuile stejně jako umění takového Elstira, nám to ukazuje tím, že v spektrálních barvách vynáší na světlo ztajené složení těch světů, jimž říkáme individuality a jež bychom bez umění nikdy nepoznali? Křídla a nějaká jiná

dýchací ústrojí, která by nám umožnila prolétnouti nesmírnými prostory, by nám nic nepomohla, protože, kdybychom přiletěli na Mars nebo na Venuši s týmiž smysly, které máme na této zeměkouli, naše smysly by tam vše, co bychom tam uviděli, obdařily týmž vzhledem, který mají věci na této zemi. Jedinou opravdovou cestou, jedinou kouzelnou lázní by nebyla cesta k nějakým novým končinám, nýbrž nové oči, schopnost uvidět vesmír očima někoho jiného, sta jiných, schopnost uvidět ta sta vesmírů, jež každý z nich vidí, jež každý z nich je; a to můžeme s takovým Elstirem, s takovým Vinteuilem; s lidmi jejich rázu opravdu se vznášíme od hvězd k hvězdám. Andante bylo právě zakončeno větou, plnou něhy, jíž jsem se úplně oddal; pak byla před následující větou krátká pauza, v níž hudebníci odložili na chvíli nástroje a posluchači si řekli některé své dojmy. Nějaký vévoda, aby ukázal, že tomu rozumí, prohlásil: „Dobře hrát, to je velmi těžké!“ Několik příjemnějších lidí se mnou chvíli hovořilo. Ale co byla jejich slova, která stejně jako každé vyslovené lidské slovo mě nechávala tak lhostejným, co znamenala jejich slova vedle té nebeské hudební věty, s níž jsem rozmlouval před chvílí? Byl jsem opravdu jako anděl, který, vyvržen z opojností Ráje, padá do nejbezvýznamnější skutečnosti. A stejně jako bývají jistí tvorové posledními svědky nějaké životní formy, jíž se příroda zřekla, přemýšlel jsem, nebyla-li hudba jediným příkladem toho, čím by mohla být – kdyby nebyla vynalezena mluva, tvoření slov a rozbor myšlenek – obcování duší. Hudba je jakoby nějaká možnost, která neměla následků; lidstvo se dalo jinými cestami, cestou řeči mluvené a psané. Ale ten návrat k nezanalyzovanému byl tak opojný, že po odchodu z toho ráje se mi setkání s více nebo méně inteligentními lidmi zdálo nezvykle bezvýznamným. Na lidské bytosti jsem při poslouchání hudby mohl vzpomínat, mohl jsem je do ní jen vplétat; nebo lépe: vplétal jsem do hudby vzpomínku skoro jen na jedinou bytost, na Albertinu. A věta, zakončivší andante, se mi zdála tak vznešená, že jsem si říkal, že je věčná

škoda, že Albertina neví, a kdyby věděla, že by nebyla pochopila, jaká je to pro ni čest, že byla vměšována do něčeho tak velikého, co nás spojovalo a z čeho měla, jak se mi zdálo, vypůjčen svůj patetický hlas. Ale jakmile hudba na chvíli zmlkla, všichni přítomní se mi zdáli příliš nezajímaví. Bylo podáváno nějaké občerstvení. Pan de Charlus oslovoval tu a tam některého sluhu: „Jak se pořád máte? Dostal jste můj lístek? Přijdete?“ V takových otázkách byla ovšem svobodnomyslnost velmože, který je přesvědčen, že tím polichotí, a který je spíše lidový než měšťanský, ale byla v nich také úskočnost provinilce, který myslí, že to, co je tak nezastřeně projevováno, je už proto pokládáno za nevinné. A guermantovským tónem paní de Villeparisis dodával: „Je to hodný hoch, dobrá povaha; často užívám jeho služeb v svém domově.“ Ale tyto obratnosti se obracely proti baronovi, protože každému se jistě zdály trochu podivné ty jeho tak intimní laskavosti a ta jeho korespondence s lokaji. Ostatně ti sluhové tím byli vzhledem k svým kamarádům spíše do rozpaků uvedeni než polichoceni. Zatím se septet, v němž už zase bylo pokračováno, blížil ke konci; ještě několikrát se ta nebo ona věta ze sonáty vrátila, ale pokaždé změněna, s jiným rytmem nebo v jiném doprovodu, táž a přece jiná, podobně jako se obrozují věci v životě; a bývala to jedna z těch vět, které se, třebaže nedovedeme pochopit, jaké místo jim jako jediný a nutný příbytek vykazuje minulost skladatale, vyskytují jenom v jeho díle a stále se v něm objevují jako jeho víly, dryady, domácí bohyně; napřed mě v septetě upoutaly dvě či tři takové věty, připomněvší mi sonátu. Zanedlouho jsem zpozoroval – zalitou fialovou mlhou, vystupující zvláště v poslední části Vinteuilova díla, takže, i když začínala někde nějaký tanec, zůstávala zajata v opálové schráně – zpozoroval jsem jinou větu ze sonáty, zůstávající však ještě tak daleko, že jsem ji stěží poznával; váhavě se blížila, zmizela jakoby vyplašena, pak se vrátila, vmísila se mezi věty jiné, vniknuvší tam, jak jsem se později dověděl, z jiných Vinteuilových skladeb, přivolala ještě jiné věty, které také, sotvaže se

ochočily, začaly lákat a přesvědčovat, a vpletly se do tance, do tance božského, ale neviditelného většině posluchačů, kteří, majíce před sebou jenom hustý závoj, jímž nic neviděli, přerušovali libovolně umísťovanými pochvalnými citoslovci trvalou nudu, jíž, jak se jim zdálo, umírali. Potom se všechny zase vzdálily mimo jednu, kterou jsem zahlédl pětkrát nebo šestkrát, ačkoli její tvář se mi ani jednou nepodařilo spatřit, která však byla tak laskaví a – jako patrně pro Swanna ta větička ze sonáty – od toho, po čem kdy ve mně nějaká žena vzbudila touhu, tak odlišná, že tato věta, nabízející mi hlasem tak lahodným štěstí, jehož dosažení by opravdu stálo za námahu, je patrně – tato neviditelná bytost, jejíž řeč jsem neznal a jíž jsem tak dobře rozuměl – jediná Neznámá, s níž mi kdy bylo dopřáno setkat se. Potom se také tato věta rozplynula, přetvořila se stejně, jako to udělala ona krátká věta ze sonáty, a změnila se zase v to tajemné volání ze začátku skladby. Jiná věta bolestného rázu se postavila naproti ní, ale byla to věta tak hluboká, tak neurčitá, tak vniterná, skoro tak ústrojná a útrobná, že člověk, kdykoli se znovu ozvala, nevěděl, jsou-li to návraty hudebního námětu nebo návraty nějakých nervových záchvatů. Za chvíli oba ty náměty spolu zápolily v těsném objetí, v němž se jeden chvílemi úplně ztrácel a v němž potom bylo vidět už jen kousek námětu druhého. Po pravdě řečeno byl to jen zápas energií; neboť ty bytosti stály sice bojovně proti sobě, ale neměly své fyzické tělo, neměly vnějšek, neměly jméno a nalézaly ve mně diváka vniterného, který také nedbal jmen a zvláštností, nýbrž zajímal se jenom o jejich zápolení nehmotné a dynamické, sleduje vášnivě jeho zvukový vývoj. Konečně zůstal vítězem motiv radostný; to pak už nebylo volání skoro znepokojené a zaznívající z pozadí prázdného nebe; byla to nevýslovná radost, vycházející jakoby z Ráje, radost odlišná od radosti v sonátě stejně, jako by mohl být některý Mantegnův archanděl, oděný šarlatovým rouchem a troubící na pozoun, odlišný od nějakého něžného, vážně se tvářícího andílka Belliniova, brnkajícího na loutnu. Věděl jsem,

že na tento nový odstín radosti, na toto lákání k jakési nadzemské radosti nezapomenu nikdy. Ale bylo možné, aby se tato radost pro mne někdy uskutečnila? Tato otázka se mi zdála tím důležitější, že ta věta by opravdu mohla nejlépe charakterizovat – jako by mě oddělovala od ostatního mého života, od celého viditelného světa – ony dojmy, jež jsem v různých intervalech nalézal v svém životě jako částice, jako dílce, z nichž by bylo možné zbudovat jakýsi opravdový život: na příklad dojem, který jsem zažil před martinvilskými zvonicemi a později před řadou stromů nedaleko Balbecu. Jistě však, abych se vrátil k onomu zvláštnímu přízvuku této věty, jak to bylo podivné, že předtucha čehosi, naprosto odlišného od toho, co nám vzkazuje všední, přízemní život, že nejsmělejší přiblížení k radostem života ve světě, který leží kdesi mimo naši zeměkouli, zhmotnilo se právě v tom smutném, hodném maloměstštanovi, s nímž jsme se před lety setkali v měsíci máji v Combray; zvláště však, jak bylo možné, že toto zjevení, nejzvláštnější zjevení, jakého se mi kdy dostalo, zjevení neznámého typu radosti, jak bylo možné, že mi je přinesl on? Říkalo se přece, že zanechal, když zemřel, jenom sonátu, že všechno ostatní zůstalo v nerozluštitelných záznamech, takže to bylo stejné, jako kdyby nebylo zůstalo mimo sonátu nic. Byly to záznamy nerozluštitelné, přece však byly nakonec rozluštěny pomocí trpělivosti, inteligence a úcty jedinou bytostí, která žila poblíž Vinteuile dost dlouho, aby dobře znala jeho způsob práce, aby porozuměla jeho orchestrálním záznamům: přítelkyní slečny Vinteuilové. Ještě za života velikého skladatele poznala, jak jeho dcera uctívá svého otce. Právě tato zbožná úcta byla příčinou, že v těch chvílích, kdy člověk dospívá právě k opaku svých pravých sklonů, mohly ty dvě dívky nalézat šílený požitek v profanacích, o nichž jsme už mluvili. (Zbožňování otce bylo přímo podmínkou mrzkosti dceřiny. Je sice jisté, že si měly odpírat rozkoš z té mrzkosti, ale tato hanebnost nebyla výrazem celé jejich osobnosti.) Ostatně těch profanací bylo stále méně, až zanikly úplně; ubývalo jich tou

měrou, jak tělesné a chorobné styky, ta vzrušující, opojná objetí byla vystřídávána plamenem přátelství vznešeného a čistého. V přítelkyni slečny Vinteuilové se nejednou ozvala nepříjemná myšlenka, že Vinteuilovu smrt uspíšila možná ona. Jisté aspoň je, že trávíc celá leta luštěním klikyháků, zanechaných Vinteulem, zjišťujíc přesné znění těch jeho hieroglyfů, přítelkyně slečny Vinteuilové měla útěchu, že skladateli, jehož poslední leta tak zachmuřila, zajišťuje v náhradu za to nesmrtelnou slávu. Ze styků, neposvěcených zákony, vznikají příbuzenská pouta stejně hojná, stejně složitá, jenže pevnější než pouta, jež vytváří sňatek. I když se nezastavíme u styků povahy tak zvláštní, což nevidíme denně, že cizoložství, kdykoli je založeno na opravdové lásce, neotřásá citem rodinným a povinnostmi příbuzenskými, nýbrž že je naopak rozněcuje? Cizoložství přivádí ducha k liteře, která v manželství velmi často zůstává mrtva. Hodná dcera, která bude po druhém manželovi své matky nosit smutek z pouhé slušnosti, nebude se moci utěšit z opravdového žalu nad smrtí muže, kterého si její matka zvolila za nezákonného milence. Ostatně slečna Vinteuilová jednala jenom ze sadismu; to ji sice neomlouvalo, ale při myšlence na to jsem později cítil jakési uspokojení. Řekl jsem si, že ve chvíli, kdy se svou přítelkyní profanovala fotografii svého otce, jistě si uvědomovala, že to vše je jenom chorobné, bláznivé, a že to není ta pravá, radostná špatnost, již by ráda byla páchala. Tato myšlenka, že to byla jenom napodobenina špatnosti, kalila její požitek. Jestliže však ji tato myšlenka napadla ještě někdy později, jistě pak mírnila její utrpení, stejně jako tehdy kalila její požitek. „To jsem tehdy nebyla já,“ řekla si jistě, „byla jsem tehdy pomatena. Já se chci za svého otce ještě modlit, nechci zoufat nad jeho dobrotou.“ Jenže je možné, že tato myšlenka, která v ní jistě byla ve chvíli rozkoše, nenapadla ji, když potom trpěla. Byl bych býval rád, kdybych ji byl mohl vložit do její mysli. Jsem jist, že bych tím byl udělal dobrý skutek a že bych tím byl mezi ní a vzpomínkou na jejího otce mohl obnovit pouto dosti něžné.

Jako z nečitelných sešitků, do nichž geniální chemik, netušící, že je tak blízek smrti, zaznamenává objevy, které zůstanou možná navždy neznámy, přítelkyně slečny Vinteuilové vyprostila z papírů, nečitelnějších než egyptské papyrasy, poseté klínovým písmem, věčně pravdivou, věčně plodnou formuli té neznámé radosti, mystickou naději šarlatového Anděla svítání. A pokud se týče mne, pro něhož, možná ovšem méně než pro Vinteuile, byla také, právě toho večera, probudivši znovu mou žárlivost k Albertině, zase byla a zvláště v budoucnosti být měla příčinou tolika utrpení, v náhradu právě jí jsem děkoval za to, že až ke mně mohlo zalétnouti to zvláštní volání, jež už nikdy nepřestanu slyšet, jako slib a důkaz, že je ještě něco jiného než nicota, kterou jsem nalézal ve všech svých požitcích, ba i v lásce, něco jiného, uskutečnitelného patrně uměním, a že, zdál-li se mi můj život tak bezúčelným a marným, nevykonal aspoň ještě vše, co mohl.

To, co přítelkyně slečny Vinteuilové svou nemalou prací umožnila z Vinteuile poznat, bylo po pravdě řečeno celé Vinteuilovo dílo. Ve srovnání s tímto Septetem jistě věty ze sonáty, jež jediné veřejnost znala, vypadaly tak banálně, že člověk nemohl pochopit, jak je to možné, že vzbuzovaly takový obdiv. Stejně jsme překvapeni, že po mnoho let mohly skladby tak bezvýznamné, jako je *Romance na Hvězdu* nebo *Alžbětina modlitba*, plnit v koncertech nadšením fanatické amatéry, kteří do vyčerpání tleskali a volali „opakovat!“, když bylo dohráno to, co je přece tak uboze fádní pro nás, kteří známe *Tristana*, *Rýnské zlato* a *Mistry pěvce*. Nezbývá než předpokládat, že už v těch bezvýrazných melodiích bylo, ovšem v množství prane-patrném, a možná právě tím asimilovatelném, trochu originálnosti těch mistrovských skladeb, které dnes jediné mají v našich očích zasloužený význam, jimž však možná právě jejich dokonalost bránila, aby byly pochopeny; možná, že ty první melodie připravily těmto veledílům cestu k srdcím. Jisté je, že, probouzely-li nejasnou předtuchu těch krás příštích, nechávaly je zatím v naprostém neznámu. Stejně tomu bylo s Vinteuilem; kdyby byl umíraje zanechal

po sobě – vyjma některé části sonáty – jenom to, co mohl dokončit, to, co by pak od něho bývalo známo, bylo by to ve srovnání s jeho pravou velikostí stejně nepatrné jako na příklad dílo Viktora Huga, kdyby byl zemřel po *Turnaji krále Jana*, po *Bubeníkově nevěstě* a po *Sáře lazebnici*, nenapsav ještě nic z *Legendy věků* a z *Kontemplací*: to, co je dnes pro nás jeho pravým dílem, bylo by zůstalo pouze možným, stejně neznámým jako ty vesmíry, k nimž naše vnímání nedospívá a o nichž nikdy nebudeme mít jasnou představu.

Ostatně zdánlivý kontrast, ve skutečnosti však hluboká jednota mezi geniem (také talentem, ba i ctností) a tou schránou nedokonalostí, v níž, jak tomu bylo u Vinteuile, bývá genius tak často obsažen, byly čitelné, jako v nějaké hrubé alegorii, přímo v shromáždění hostů, v jejichž středu jsem se zase octl, jakmile byl septet dokončen. Tato společnost, třebaže se tentokrát omezovala na salon paní Verdurinové, podobala se mnohým jiným, jejichž složení široká veřejnost nezná a jež mudrující novináři, jsou-li trochu informováni, nazývají pařížskými, dreyfusovskými nebo panamskými, nemajíce tušení, že stejné společnosti lze uvidět v Petrohradě, v Berlíně, v Madridě a ve všech dobách; neboť byl-li toho dne na návštěvě u paní Verdurinové státní podtajemník v akademii krásných umění, člověk opravdu milující umění, dobře vychovaný a snobský, bylo-li tam několik vévodkyní a tři vyslanci se svými manželkami, hlavní, bezprostřední příčina jejich přítomnosti na tom večírku byla v poměru, který byl mezi panem de Charlus a Morelem, v poměru, který v baronovi budil touhu, aby umělecké úspěchy jeho mladého idolu zanechávaly za sebou co největší ozvěnu a aby Morel dostal kříž Čestné Legie; vzdálenější příčinou, která to soirée umožnila, bylo, že dívka, udržující se slečnou Vinteuilovou styky, podobné stykům pana de Charlus s Morelem, vynesla na světlo celou řadu geniálních skladeb, které byly takovým objevem, že byla už pod patronací ministerstva školství chystána subskripce, z jejíhož výtěžku by Vinteuilovi mohla být postavena socha. Ostatně Vinteuilovu dílu prospěl stejně jako

styky slečny Vinteuilové s její přítelkyní poměr barona de Charlus s Morelem, poměr, který byl jakousi příčnou cestou, nadcházkou, jejíž pomocí veřejnost mohla k tomu dílu dospět, nejsou nijak zdržena ne-li nepochopením, které potrvá patrně ještě dlouho, tedy aspoň naprostou jeho neznalostí, která by jinak byla trvala možná leta. Po každé, když se stane něco dostupného duševní všednosti mudrujícího žurnalisty, a to bývá obyčejně nějaká událost politická, takoví filosofující novináři bývají přesvědčeni, že ve Francii se něco změnilo, že taková soirée už nikdy nebudou, že lidé se už nebudou podívat Ibsenovi, Renanovi, Dostojevskému, d'Annunziovi, Tolstému, Wagnerovi nebo Straussovi. Neboť filosofující žurnalisti vyvozují závěry z dvojsmyslných, neurčitých podkladů takových oficiálních projevů, aby mohli najít něco úpadkového v umění, jež ty projevy oslavují a jež bývá obyčejně přísnější než kterékoli umění jiné. Ale mezi nejváženějšími z takových filosofů-žurnalistů není jména, které by nebylo docela přirozeně dalo podnět k takovým zvláštním slavnostem, třebaže jejich zvláštnost byla méně zjevná a lépe utajena. Pokud se týče tohoto soirée, nečisté prvky, které v něm byly sdruženy, upoutávaly mou pozornost z jiného hlediska; mohl jsem si je ovšem rozdělit snadněji než kdokoli jiný, protože jsem je už dříve znal odděleně; zajímaly mě však proto, že prvky, které souvisely nějak se slečnou Vinteuilovou a její přítelkyní, připomínající Combray, připomínaly mi také Albertinu, protože jsem slečnu Vinteuilovou po prvé poznal v Montjouvainu a protože jsem už věděl o důvěrné známosti její přítelkyně s Albertinou, kterou jsem zanedlouho, až se vrátím domů, měl najít místo samoty, s Albertinou, která na mne čekala, a proto, že prvky druhé, ty, které se týkaly Morela a pana de Charlus, připomínají mi Balbec, kde jsem na doncièrském nádraží viděl počátek jejich styků, připomínaly mi Combray a jeho obě „strany“, neboť pan de Charlus, to byl přece jeden z těch Guermantů, hrabat combrayských, přebývajících v Combray, třebaže tam neměli příbytky, mezi nebem a zemí

podobně jako Gilbert Zlý na svém kostelním okně: a pak, Morel byl syn starého komorníka, který mě seznámil s růžovou dámou a po tolika letech mi umožnil poznat v ní paní Swannovou.

Pan de Charlus se ve chvíli, kdy se s ním jeho hosté, protože bylo už po koncertě, loučili, dopustil znovu téže chyby jako při jejich příjezdu. Nepožádal je, aby šli k hostitelce, aby ji a jejího manžela poctili trochou té vděčnosti, kterou projevovali jemu. Bylo to dlouhé defilé, ale defilé jenom před baronem, který si to dokonce uvědomoval, neboť, jak mi to za několik minut potom řekl: „Sama forma hudebního večírku nabyla potom velmi zajímavé podoby ‚ofěry‘“. Jednotlivci dokonce prodlužovali své díky různými hovory, které jim umožňovaly pozdrzet se trochu déle u barona, zatím co ti, kteří mu k úspěchu slavnosti, již uspořádal, ještě neblahopřáli, stáli a netrpělivě přešlapovali na jednom místě. Nejeden manžel měl chut odejít; ale jeho žena, snobsky smýšlející, třebaže byla vévodkyně, odporovala: „Ne, ne, ani kdybychom měli čekat hodinu, nesmíme odejít, dokud nepoděkujeme Palamèdovi, který si s tím dal takovou práci. Jenom on může v dnešní době uspořádat něco takového.“ Dát se představit paní Verdurinové nebylo by nikoho napadlo stejně, jako by je nikdy nebylo napadlo dát se představit bi-letářce v divadle, do něhož by nějaká urozená dáma byla na jeden večer přivedla všechny své aristokratické přátele. „Byl jste včera u Eliany de Montmorency, bratranče?“ zeptala se paní de Mortemart, toužíc prodloužit rozhovor s panem de Charlus. „Ach, pane bože, ne; mám Elianu velice rád, ale smysl jejích pozvání mi uniká. Jsem patrně trochu zabeďněný,“ dodal s širokým úsměvem, zatím co paní de Mortemart cítila, že zase jednou první uslyší něco „palamèdovského“, podobně jako se jí často podařilo ulovit nejnovější „duchaplnost“ Orianinu. „Asi před čtrnácti dny jsem opravdu dostal pozvánku od milé Eliany. Nad sporným jménem de Montmorency bylo toto vlídné pozvání: ‚Milý bratranče, buďte tak laskav a vzpomeňte si na mne příští pátek o půl desáté.‘ Pod tím

byla napsána tato dvě, už méně roztomilá slova: „Quatuor Tchèque“² Zdála se mi nesrozumitelná, jistě však s větou předcházející souvisící stejně málo, jako ty dopisy, na jejichž zadní straně vidíme, že pisatel tam začal nějaký jiný dopis slovy: „Drahý příteli,“ víc nenapsal, a když pak psal nám, nevzal jiný list buď z roztržitosti nebo aby ušetřil papíru. Mám Elianu rád; proto také jsem jí to nezazlíval, spokojil jsem se prostě tím, že jsem nepřihlížel k těm dvěma cizím a nemístným slovům, a jakožto člověk pořádku milovný, postavil jsem si na krk to upozornění, že mám v pátek v půl desáté myslit na paní de Montmorency. Třebaže jsem znám jako povaha poslušná, puntičkářská a pokorná, jak praví Buffon o velbloudovi – a smích rozkvetl ještě šířeji kolem pana de Charlus, který dobře věděl, že je naopak pokládán za člověka, s nímž je velmi těžko žít – opozdil jsem se o několik minut (jen co jsem vysvlékal vycházkové šaty) a nijak se tím nermoutě, protože jsem si řekl, že to „v půl desáté“ znamená vlastně „v deset“, úderem desáté hodiny jsem v dobrém županě a s nohama v tlustých papučích začal v koutku u kamen vzpomínat, jak mě o to požádala, na Elianu, a to s vroucností, která začala ochabovat teprve v půl jedenácté. Řekněte jí, prosím, že jsem přesně vyhověl její smělé žádosti. Myslím, že bude spokojena.“ Paní de Mortemart se rozplývala smíchem a pan de Charlus s ní. „A zítra,“ dodala, nemyslí na to, že už a o mnoho přetáhla dobu, která jí mohla být dopřána, „půjдете zítra k bratrancům La Rochefoucauldům?“ – „Ach, to, to je nemožné, pozvali mne stejně jako vás, jak vidím, na něco, čeho uskutečnění si představit je naprosto nemožné, a co se, smím-li věřit pozvánce, jmenuje: „Thé dansant“, taneční nebo dokonce „tančící čaj“. Býval jsem, když jsem byl ještě mlád, pokládán za velmi obratného, ale pochybuji, že bych dovedl při tanci pít čaj a neprohřešit se při tom nějak proti slušnosti. A odjakživa rád jím a piji čistě. Řeknete mi, že dnes nemám už tančit. Ale i kdybych při

2 Česká kvarteto. Pozn překl.

pití toho čaje – jehož kvalitě ostatně nedůvěřuji, protože se jmenuje „taneční“ – pohodlně seděl, bál bych se, že hosté mladší než já a možná méně obratní, než jsem já býval v jejich věku, vylijí svůj šálek na můj frak; to by mě pak úplně oloupilo o požitek z pití čaje mého.“ Ale pan de Charlus nejenže opomíjel v rozhovoru paní Verdurinovou; mluvil o všemožných námětech, jejichž rozvíjení a obměňování ho, jak se zdálo, bavilo, také pro svůj starý krutý požitek z toho, že nechával do nekonečna stát „ve frontě“ přátele, kteří s vysilující trpělivostí čekali, až na ně dojde; kritizoval dokonce celou tu část soirée, za niž odpovědná byla paní Verdurinová: „Ale, když už mluvíme o čaji, co to, prosím vás, bylo ty podivné šálky, podobné oněm hlubokým miskám, v nichž jsme si, když jsem byl ještě mlád, dávali nosit sorbety od Blanche. Kdosi mi před chvílí řekl, že je to na „mraženou kávu“. Ale z mražené kávy jsem dnes neviděl ani kávu ani led. Jaké to zajímavé věcičky, jejichž určení je špatně definováno!“ A když to říkal, pan de Charlus přiblížil kolmo před ústa své ruce v bílých rukavicích a zaokrouhlil prozřavě svůj výstražný pohled, jako by se bál, že bude slyšen nebo i viděn svými hostiteli. Ale byla to jenom přetvářka, protože za chvíli potom řekl podobné kritiky přímo hostitelce a později jí drze přikázal: „A hlavně žádné misky na mraženou kávu! Darujte je té své přítelkyni, jejíž dům chcete znešvařit. Ale upozorněte ji, aby je nedávala do salonu, protože to by se pak někdo mohl splést a domnívat se, že se zmýlil ve dveřích, protože to vypadá úplně jako hrnce pod postel.“ – „Ale, bratranče,“ řekla návštěvnice, ztlumivši také hlas a pohlížejíc tázavě na pana de Charlus, ne ovšem z obavy, že by si pohněvala paní Verdurinovou, nýbrž proto, aby nepohněvala jeho, „možná, že ona ještě všechno tak dobře neumí...“ – „Naučíme ji tomu!“ – „Ach,“ smála se návštěvnice, „lepšího profesora by nikde nenašla! Má štěstí! S vámi je jisté, že v jejích společenských způsobech nezazní nikdy falešná nota.“ – „Doufám, že aspoň v dnešním koncertě nebyl žádný falešný tón.“ – „Ach, to bylo skvostné! Na

takové slasti člověk nezapomíná. A když už jsme u toho geniálního houslisty," pokračovala, domnívající se v své prostoduchosti, že pan de Charlus se zajímá o „housle“ samy o sobě, „znáte toho houslistu, jehož jsem nedávno báječně slyšela hrát jednu Fauréovu sonátu? Jmenuje se Frank..." – „Ano, znám ho, je to nestvůra," odpověděl pan de Charlus, nedbaje hrubosti svých slov, jimiž nepřímou říkal, že jeho sestřenice nemá žádný umělecký vkus. „Pokud se týče houslistů, radím vám, abyste se držela tohoto mého." Pan de Charlus a jeho sestřenice na sebe zase začali vrhat opatrné a při tom slídivé pohledy, protože, červenajíc se a snažíc se svou horlivostí napravit svou předcházející neopatrnost, paní de Mortemart se chystala navrhnouti panu de Charlus, že uspořádá večírek, aby s Morelem seznámila své přátele. Ale cílem – který byl skutečně cílem pana de Charlus – tohoto večírku pro ni nebylo ukázat širšímu okruhu známých houslistův talent (chtěla ovšem předstírat, že toto jejím cílem jest). Viděla v tom jenom vhodnou příležitost uspořádat večírek obzvláště elegantní a už v duchu počítala, koho pozve a koho vynechá. Toto třídění, hlavní zaměstnání lidí, pořádajících slavnosti (lidí, jež společenské žurnály z hlouposti nebo z drzosti nazývají „elitou"), mění hned pohled – i písmo – pronikavěji, než by to dovedla sugesce hypnotizérova. Ještě než pomyslíla na to, co by Morel hrál (taková starost se jí zdála podružná, a právem, protože, i kdyby celá přítomná společnost byla tak slušná, že by z ohledu na pana de Charlus při hudbě mlčela, nikoho by jistě ani nenapadlo poslouchat, co je hráno), paní de Mortemart, rozhodnuvši se, že paní de Valcourt z „vyvolených" nebude, už tím nabyla spikleneckého výrazu, který tak hluboko strhává i ty ženy z nejlepší společnosti, které by nejspodněji mohly nedbat, „co tomu kdo řekne". „Nebylo by nějak možné uspořádat u mne soirée, aby moji hosté slyšeli vašeho přítele?" řekla tlumeným hlasem paní de Mortemart, jež, třebaže to povídala jedině panu de Charlus, neubránila se bezděčnému pohledu na paní de Valcourt (vyločenou z pozvání), aby se ubezpečila,

že tato dáma je tak daleko od nich, že je nemůže slyšet. „Ne, nemůže rozumět, co říkám,“ usoudila v duchu paní de Mortemart, uspokojená svým pohledem, který naopak měl na paní de Valcourt účinek naprosto odlišný od toho, co bylo jeho cílem: „Hled'me,“ řekla si paní de Valcourt, vidouc ten pohled, „Marie Theresie umlouvá s Palamèdem něco, čeho se já nemám účastnit.“ – „Chcete patrně říci mého chráněnce,“ opravil ji pan de Charlus, posuzující stejně nelítostně jak hudební vlohy své sestřenice, tak její vědomosti mluvnické. A potom, vůbec si nevšímaje němých proseb paní de Mortemart, která se omlouvala úsměvem, řekl zvučným hlasem, který mohl být slyšen celým salonem: „Ale ovšem... přestože je vždy jisté nebezpečí v přenášení takových fascinujících bytostí do prostředí, v němž nezbytně ztrácejí něco ze své transcendentální moci a jež by ať tak nebo tak bylo třeba přizpůsobit.“ Paní de Mortemart si řekla, že to mezzovoce, to pianissimo její otázky bylo zbytečně opatrné, když odpověď byla vyslovena tak „na plnou hubu“. Mýlila se. Paní de Valcourt neslyšela nic, protože ani slova z toho všeho nepochopila. Její nepokoj se uklidňoval a byl by rychle úplně pohasl, kdyby paní de Mortemart, bojíc se, že její úskočnost bude poznána a že bude tedy nucena pozvat paní de Valcourt (s níž byla příliš dobře známa, aby ji mohla nepozvat, kdyby paní de Valcourt už napřed o chystaném soirée věděla), nebyla znovu zdvihla víčka směrem k Editě, jako by nechtěla ztratit z očí hrozící nebezpečí, sklopivši je ovšem zase rychle, aby nebyla příliš nápadná. Umiňovala si, že jí nazítří po tom soirée napíše jeden z těch listů, listů, o nichž pisatel bývá přesvědčen, že jsou chytré obratné, které však bývají jakýmsi upřímným a podepsaným přiznáním; na příklad: „Drahá Edito, stýská se mi po vás; ani jsem vás včera nečekala (jak by mě byla mohla čekat, byla by si řekla Edita, když mě nepozvala?), neboť vím, že nemáte nijak obzvlášť ráda takové společenské večírky, které vás spíše nudí. Přes to bychom bývali velmi poctěni, kdybyste byla přišla (jakživa neužila paní de Mortemart toho slova

„poctěn“, vyjma v dopisech, v nichž se nějaké lži snažila dát zdání pravdy). Víte přece, že jste u nás vždy jako doma. Ostatně, udělala jste dobře, že jste nepřišla, protože se to všechno, jako každá věc dělaná nahonem, pokazilo atd.“ Ale nový, kradmý pohled paní de Mortemart už Editě prozradil smysl všeho, co v sobě tajila ta nejasná věta pana de Charlus. Byl to pohled dokonce tak silný, že, když byl zasáhl paní de Valcourt, to zřejmé tajemství a tajnůstkářské úmysly, jež v sobě obsahoval, přeskočily také na mladého Peruánce, jehož paní de Mortemart naopak pozvat mínila. Ale podezřívavý Peruánec, vida jako na dlani všechno to tajnůstkářství a nedbaje, že se to netýká také jeho, pocítil hned k paní de Mortemart kruté zášti a svatosvatě si umínil, že jí natropí spoustu darebáctví, že jí na příklad dá poslat padesát mražených káv v den, kdy nebude mít hosti, že v jiný den, kdy bude mít ohlášen nějaký večírek, dá v novinách uveřejnit zprávičku, že slavnost je odložena, nebo že o jiných jejích večírcích uveřejní lživé posudky, v nichž vypočítá všechna jména osob, známých tím, že jejich návštěvy z různých důvodů nikdo nepřijímá, ba že ani seznámení s nimi nebývá vítáno. Paní de Mortemart se o paní de Valcourt tak úzkostlivě starala neprávem. Pan de Charlus se chystal znehodnotit tu její připravovanou slavnost mnohem více, než by to dovedla přítomnost paní de Valcourt. „Ale, bratranče, řekla, odpovídajíc na tu větu o „prostředí, jež by bylo třeba přizpůsobit“, větu, jejíž smysl jí umožnila pochopit její dočasná vzrušenost, „ušetříme vás při tom sebemenších starostí. Já sama se postarám, aby to vše připravil a zařídil Gilbert.“ – „Ach ne, vše raději než toto, a to tím spíše, že Gilbert nebude pozván. Všechno to projde mýma rukama. Jde především o to, vyloučit lidi, kteří mají uši na to, aby nic neslyšeli.“ Sestřenice pana de Charlus, která už počítala, jakou ozdobou bude Morel na jejím soirée, o němž by pak mohla říci, že na rozdíl od tolika jiných příbuzných „měla Palamèda“, přenesla najednou svou myšlenku od této váženosti pana de Charlus k tolika lidem, s nimiž by ji jistě rozkmotřil, kdyby se pletl

do rozhodování o tom, kdo má být pozván a kdo pozván nebude. Myšlenka, že kníže de Guermantes (který byl zčásti příčinou, že tak toužila nepozvat paní de Valcourt, již kníže v svém domě nepřijímal) pozván nebude, ji zděsila. V jejích očích se zjevil nepokoj. „Není vám nepříjemné to trochu pronikavé světlo?“ zeptal se pan de Charlus s nápadnou vážností, jejíž ostrá ironie nebyla pochopena. „Ne, nikterak! Myslila jsem, ne k vůli sobě, jak se samo sebou rozumí, ale k vůli rodině, na potíže, které by snad vzešly z toho, kdyby se Gilbert dověděl, že jsem něco pořádala a že jsem ho nepozvala, toho Gilberta, který po každé, i když se u něho sejde několik bezvýznamných lidiček...“ – „Ano, právě, nejdříve musíme vyloučit všelijaké ty lidičky, kteří by tam jenom otravovali. Myslím, že jste v proudu rozhovoru nepochopila, že nejde o prokazování zdvořilostí pomocí hudebního večírku, nýbrž o vykonání obřadů, obvyklých při každé opravdové oslavě.“ A pak, usoudiv, ne že osoba následující už příliš dlouho čekala, nýbrž že není vhodné přepínat příliš přízeň, projevenou ženě, která mnohem víc než na Morela myslila na své seznamy hostí, pan de Charlus jako lékař, odcházející od pacienta, když soudí, že u něho zůstal už dost dlouho, naznačil své sestřenici, že má odejít, ne však tím, že by se s ní rozloučil, nýbrž tím, že se prostě obrátil k dámě, která šla hned za ní. „Dobrý večer, paní de Montesquieu, bylo to skvostné, pravda? Neviděl jsem tu Helenu; řekněte jí, že každé všeobecné zříkání se návštěv, i když je tak šlechetné jako to její, připouští výjimky, jsou-li tak významné, jak tomu bylo dnes večer. Ukazovat se ve společnosti zřídka, je správné, ale ještě lepší je dát před tím přednost vzácnému požitku. A pokud se týče vaší sestry, jejíhož systematického vzdalování se míst, na nichž to, co ji tam čeká, není jí hodno, si vážím víc než kdokoli jiný, její přítomnost na večírku tak pamětihodném, jako je tento, by jí, už tak půvabné, byla naopak vynesla ještě půvab dodatečný.“ Potom přešel k třetí čekající osobě, k panu d'Argencourt. Nemálo mě překvapilo, že tam vidím pana d'Argencourt, člověka

tak strašného pro lidi rázu pana de Charlus, překvapilo mě, že ho tam vidím, jak se k panu de Charlus chová stejně vlídně a vtíravě, jak suše s ním jednával před lety, ba jak se dává i představit Morelovi a říká mu, že doufá, že ho přijde navštívit. Pan d'Argencourt býval teď lidmi toho druhu stále obklopen. Příčinou toho ovšem nebylo, že také on sám by se byl v této věci stal podobným panu de Charlus, nýbrž to, že pan d'Argencourt v poslední době skoro úplně opustil svou choť pro mladou ženu z nejlepší společnosti, již zbožňoval. Jsouc inteligentní, vnukla také jemu svou zálibu v inteligentních lidech a velmi si přála, aby ji navštěvoval také pan de Charlus. Zvláště však pan d'Argencourt, muž velmi žárlivý a už trochu impotentní, cíť, že svou milenku ukájí nedostatečně, a chtěje ji seznámit se svými přáteli a trochu rozptýlit ve společnosti, nemohl to bez nebezpečí udělat jinak než tak, že ji obklopil muži neškodnými, jimž tím svěřoval úkol eunuchů v harému. Všichni ti muži usoudili, že teď se z něho stal člověk velmi příjemný, a prohlašovali ho za inteligentnějšího, než myslívali; jeho milenka i on tím byli nadšeni.

Ostatní dámy, pozvané panem de Charlus, odcházely velmi rychle. Mnohé z nich říkaly: „Nechtěla bych jít na ofěru do sakristie (to jest do salonku, v němž pan de Charlus, maje Charlieho vedle sebe, přijímal blahopřání, a jež sám tak nazval), přece však by bylo třeba ukázat se Palamèdovi, aby věděl, že jsem tu zůstala do konce.“ Žádná z nich se nestarala o paní Verdurinovou. Mnohé se tvářily, jako by ji nepoznávaly a omylem se loučily s paní Cottardovou, říkajíce mi o doktorově ženě: „Je to přece paní Verdurinová, pravda?“ Paní d'Arpajon se mne na doslech od paní Verdurinové zeptala: „Byl vůbec někdy nějaký pan Verdurin?“ Vévodkyně, nenaleznuvší nic z těch podivností, které očekávaly na místě, o němž doufaly, že je tak odlišné od toho, co znaly, odškodňovaly se, nemajíce nic lepšího, tím, že se bláznivě řehonily před Elstirovými obrazy; a pokud se týče všeho ostatního, toho, co shledaly shodnějším s tím, co už znaly, to vše připisovaly k dobru panu de Charlus říkajíce: „Jak dobře dovede

Palamède všechno uspořádat! Ani kdyby pořádal revue někde v kůlně nebo v šatně, nebylo by to méně úchvatné.“ Nejšlechetnější byly ty, které s největším žárem blahopřály panu de Charlus k úspěchu soirée, jehož tajnou příčinu mnohé z nich dobře znaly, nijak tím ostatně nejsouce pohoršeny, protože tato společnost – možná pro vzpomínku na jistá období dějin, kdy jejich rod dospěl už k témuž stupni plně uvědomělé nestoudnosti – byla k mravní úzkostlivosti pohrdavá stejně, jako byla uctivě dbalá předpisů etikety. Mnohé z nich si hned zamluvily Charlieho pro večírky, na nichž měl hrát Vinteuilův septet, ale žádnou ani nenapadlo pozvat také paní Verdurinovou, která byla na vrcholu vzteku, když pan de Charlus, nemohoucí to pozorovat, protože se vznášel na oblacích pochval a slávy, chtěl ze slušnosti paní hostitelku přimět, aby s ním sdílela jeho radost. A možná, že tento doktrinář uměleckých večírků podlehl spíše svým literárním zálibám než překypění pýchy, když řekl paní Verdurinové: „Tak co, jste spokojena? Myslím i méně by k tomu bylo stačilo. Vidíte, že úspěch není nikdy poloviční, když se uspořádání něčeho zúčastním já. Nevím, dovolují-li vám vaše heraldické znalosti změřit přesně význam tohoto soiree, tíhu, kterou jsem pozdvihl, a spousty vzduchu, jež jsem k vůli vám rozvířil. Měla jste tu královnu neapolskou, bratra bavorského krále, tři nejstarší pairy. Je-li Vinteuil Mohamed, můžeme říci, že jsme k vůli němu uvedli do pohybu nejnehybnější hory. Jen považte, že královna neapolská, aby se mohla účastnit vaší slavnosti, přijela až z Neuilly³, a to je pro ni mnohem obtížnější než odjet z království obou Sicilií,“ řekl s posměvačným úmyslem přes svůj obdiv k této královně. „To je dějinná událost. Jen považte, že od pádu Gaety možná ještě nikdy nevyšla z domu. Je pravděpodobné, že do naučných slovníků budou jako nejvýznamnější data jejího života zaznamenány dva dni: den dobytí Gaety a den večírku u Verdurinových. Vějíř, který odložila, aby mohla lépe

3 Město vedle Boulogneského lesíka, tedy hned za obvodem Paříže. *Pozn. překl.*

zatleskat Vinteuilovi, zasluhuje, aby zůstal slavnější než vějíř, který paní de Metternich rozlámala proto, že divadlo vypískalo Wagnera.“ – „Dokonce jej tu, ten vějíř, zapoměla,“ řekla paní Verdurinová, na chvíli upokojená vzpomínkou na sympatii, kterou jí dala najevo královna, a ukázala panu de Charlus vějíř, ležící na jedné lenošce. „Ah, jak dojemné!“ zvolal pan de Charlus přistupuje se zbožnou úctou k té relikvii. „Je tím dojemnější, že je tak ošklivý; ta milá Violetta je úžasná!“ A od té chvíle se v něm střídaly křečovitě záchvaty dojetí a ironie. „Bože můj, nevím, cítíte-li to vše tak jako já. Swann by byl prostě umřel v křečích, kdyby toto viděl. To jistě vím, že, byť byl vydražen sebe výše, koupím tento vějíř, až bude královna v dražbě. Neboť ona v dražbě bude, protože nemá ani vindry,“ dodal, protože u barona se krutá pomlouvačnost vždy mísila i do nejupřímnějšího obdivu, třebaže tyto dvě věci vycházely ze dvou rozdílných (v něm však spojených) povah. Často se týkaly i téže věci, neboť pan de Charlus, který se v své blahobytnosti boháče posmíval chudobě královnině, byl týž, který tuto chudobu často nadšeně velebil a který, když se mluvilo o kněžně Muratové, královně obou Sicilií, říkával: „Nevím, o kom mluvíte. Je jenom jedna královna neapolská, a ta je úžasná a nemá vlastní povoz. Ale i když sedí v tramvaji, je velebnější než všechny ekvipáže, a člověk by, vida ji jet kolem, nejraději klekl do prachu.“ – „Odkáži ten vějíř některému muzeu. Teď však zatím bude třeba zanést jí jej, aby proň nemusila posílat a platit drožku. Nejrozumnější, uvážíme-li historický význam takové věci, by ovšem bylo ukrást jej. Ale to by ji přivedlo do značných rozpaků – protože ona patrně žádný jiný vějíř nemá!“ dodal s hlučným smíchem. „Zkrátka, vidíte, že k vůli mně přišla. A to není jediný můj zázrak dnešního dne. Nemyslím, že by dnes kdo jiný měl moc zlákat sem lidi, jež jsem přivedl já. Ostatně každému jeho díl: Charlie i ostatní hudebníci hráli božsky. A vy, má drahá paní hostitelko, dodal uznale, i vy jste měla svou roli na této slavnosti. Vaše jméno z ní nikdy nezmizí. Historie si zapamatovala jméno pážete, které ozbrojilo Johanku z Arku,

když vyjela do boje; vy jste byla jakýmsi spojovacím znaménkem, vy jste umožnila splnutí Vinteuilovy hudby s geniálním houslistou, vy jste projevila tolik intelligence, že jste pochopila nesmírný význam celého toho sřetězení okolností, v němž Morel mohl těžit ze závažnosti významné, a kdyby nešlo o mne, řekl bych prozíravostní osobnosti, kterou jste důvtipně požádala, aby zajistila lesk společnosti, aby před Morelovy housle přivedla uši, přímo spojené s jazyky, jejichž slova mají nejvíce posluchačů a těší se největšímu vlivu. Ne, ne, to není nic. Není žádných nic v něčem, co se tak dokonale podařilo. Vše k tomu přispívá. Duraska byla skvostná. Zkrátka, vše; a právě proto, skončil, protože rád káral a vytýkal chyby a nedostatky svých bližních, právě proto jsem se vzepřel tomu, abyste pozvala ty dámy – dělitele, kteří by v poměru k těm významným lidem, jež jsem k vám přivedl já, byli hráli úlohu čárky v cifře, v níž by jiné z nich byly zůstaly pouhými desetinami. Cítím takové věci velmi jasně. Chápete to? Je nezbytné vystříhat se hloupých přehmatů, pořádáme-li něco, co má být hodno Vinteuile, jeho geniálního interpreta, vás, a, smím-li se odvážit říci to, také mne. Kdybyste byla pozvala Molku, všechno by to bývalo zkaženo. Byla by to kapička opačného chemického složení, neutralizující kapička, která odnímá léčivému roztoku všechnu jeho sílu. Električka by byla zhasla, pečivo od cukráře by nebylo přišlo včas, z limonády by celá společnost byla dostala bolení. Ta žena tu nesměla být. Už při vyslovení jejího jména by jako v pohádce nebyl vyšel jediný zvuk z plechových nástrojů; flétna a hoboj by najednou byly oněměly. Ani Morel, i kdyby se mu bylo podařilo zahrát několik tónů, nebyl by v své kůži a místo Vinteuilova septeta byste byla slyšela jeho parodii, zakončenou řvavým povykem. Já velmi věřím ve vliv lidí a jasně jsem v rozkvětu jednoho larga, které se rozevřelo až do dna jako nějaký květ, a v navršeném uspokojení finále, které nebylo jenom radostné, nýbrž nesrovnatelně radostné, cítil, že nepřítomnost té nevítané Molky inspirovala hudebníky a vdechovala radost i hudebním nástrojům. Ostatně

v den, kdy přijímáme návštěvu panovníků, nezveme k sobě svou domovnici.“ Nazýváje hraběnku Moléovou jako nějakou herečku Molkou (podobně jako, ale tentokrát velmi sympaticky řekl: Duraska), pan de Charlus jí nekřivdil. Neboť všechny ty ženy byly herečky ve společenském životě a je také pravda, že hraběnka Moléová, i z tohoto hlediska, nezasluhovala onu pověst o své nevšední inteligenci, která o ní byla rozšířena; připomínalo to ty prostředně nadané herce nebo autory, kteří měli v různých dobách postavení geniů, buď proto, že ostatní spisovatelé té doby byli příliš ubozí, takže žádný lepší umělec nedovedl ukázat, co je to pravé nadání, nebo proto, že byla příliš prostřední veřejnost, která, kdyby se byla vyskytla nějaká nevšední individualita, nebyla by dovedla pochopit ji. V případě paní Moléové je – ne-li úplně správné – aspoň výhodnější přidržet se toho prvního vysvětlení. Ježto svět společenský je království nicotnosti, jsou mezi přednostmi různých společenských žen rozdíly jenom bezvýznamné, rozdíly, které mohou snad jenom jitrřit šílené nevraživosti nebo obraznost pana de Charlus. A pan de Charlus jistě mluvil, jako právě před chvílí, jazykem, který byl vzácnou směsicí úsudků o umění a o životě společenském proto, že jeho staropanenské hněvy a jeho společenská kultura dodávaly jeho vlastní opravdové výmluvnosti náměty jenom bezvýznamné. Protože na povrchu země mezi všemi zeměmi a kraji, jež naše vnímání převádí na stejnou podobu, není žádný svět rozdílů, tím spíše není ve „světě společenském“. Je ostatně vůbec někde? Zdálo se mi, že Vinteuilův septet mi na to odpověděl kladně. Ale kde? Protože pan de Charlus rád lidem opakoval, co o nich někdo řekl, a snažil se tím rozkmotřit je, rozeštvat, aby sám mohl vládnout, dodal: „Tím, že jste ji nepozvala, jste paní Moléové odňala příležitost k takovéto větě: ‚Nevím, proč mě ta paní Verdurinová pozvala. Nemám tušení, co jsou to za lidi, neznám je.‘ Už loni jednou řekla, že ji unavujete stálým nadbíháním. Je to hlupačka; nezvete ji už. Není to konec konců žena nijak neobyčejná. Mohla by k vám klidně chodit a nedělat o tom

takové řeči; vždyť k vám chodím i já. Zkrátka, skončil, myslím, že mi můžete poděkovat, neboť tak, jak to bylo, bylo to dokonalé. Vévodkyně de Guermentes nepřišla, ale člověk neví, bylo to tak možná lépe; nebudeme se proto na ni zlobit a přes to na ni budeme pro příště pamatovat; ostatně není ani možné nevzpomínat na ni; i její oči nám říkají: nezapomeňte na mne, protože jsou jako dvě pomněnky,“ (a já jsem si v duchu řekl, jak silný byl jistě guermantský duch – jeho rozhodování, kam jít a kam nejít – když ve vévodkyni zvítězil i nad strachem z Palamèda). „Před úspěchem tak úplným je člověk stejně jako Bernardin de Saint-Pierre v pokušení vidět ve všem prsty Prozřetelnosti. Vévodkyně de Duras byla okouzlena. Pověřila mě dokonce, abych vám to řekl,“ dodal pan de Charlus zdůrazňuje svá slova, jako kdyby to paní Verdurinová měla pokládat za dostatečnou poctu. Dostatečnou, ba dokonce sotva uvěřitelnou, protože uznal, aby mu bylo uvěřeno, za nezbytné dodat: „Ano, věřte tomu,“ stržen byv pomateností těch, jež Jupiter chce utratit. „Pozvala Morela k sobě; bude tam dáván ještě jednou týž program. Hodlám dokonce požádat, aby tam byl pozván pan Verdurin.“ Tato zdvořilost k samotnému manželovi byla, ačkoli pana de Charlus to ani nenapadlo, nejtrýznivější urážkou pro manželku, která jsouc v poměru k Morelovi na základě jakéhosi carského dekretu, platného v jejím kroužku, přesvědčena, že má právo zakázat mu, aby v jiných domech bez jejího výslovného dovolení nehrál, byla hned rozhodnuta, že mu zakáže účast na večíрку u paní de Duras.

Již tou svou mnohomluvností dráždil pan de Charlus paní Verdurinovou, která neměla ráda taková nekonečná dueta dvou členů kroužku. Kolikrát, a už na raspeliorském zámku, slyšíc, že baron mluví stále jenom k Morelovi, místo aby se uskrovnil se svým dílem v zábavě celého, tak krásně sladěného kroužku, volávala, ukazujíc na barona: „Ten má vyřídilku! Ach, tomu jede! Vyřídilku, tu má pořádnou!“ Ale tentokrát to bylo mnohem horší. Pan de Charlus, opojený svými slovy, nechápal, že tím, že tak zmenšuje úlohu paní

Verdurinové a určuje jí tak úzké hranice, rozpoutává ten nenávistný cit, který u ní byl jen zvláštní, společenskou podobou žárlivosti. Paní Verdurinová měla stálé, věrné návštěvníky svého kroužku opravdu ráda a chtěla, aby byli cele její. Protože nebylo zbylí, smířovala se s nezbytností jako ti žárlivci, kteří dovolují, aby byli podváděni, ale jen pod jejich střechou, ba zrovna před jejich očima, to znamená vůbec ne; dovolovala svým věrným, aby měli milenku nebo milence s podmínkou, že to nebude mít žádné společenské důsledky za obvodem jejího domu, že to vše začne a bude pokračovat v ústraní jejích střed. Každý hlasitější smích Odetty, když se v ústraní bavila se Swannem, jí před lety užíral srdce jako v poslední době každý důvěrný rozhovor Morela s baronem; dovedla se z těchto svých útrap utěšit vždy jenom tím, že přerušila štěstí takové dvojice. Nebyla by dovedla snášet ještě dlouho baronovo štěstí. A ten neprozírávec teď katastrofu urychloval tím, že se choval jako by chtěl zmenšit význam paní Verdurinové v kroužku jejích stálých návštěvníků. Hned viděla v duchu Morela, jak chodí do společnosti bez ní, pod záštitou baronovou. Byl proti tomu jediný lék: dát Morelovi na vybranou mezi ní a baronem a využitím vlivu, jehož nad Morelem dosáhla tím, že mu dokázala svou neobyčejnou jasnozřivost pomocí styků, jež si dovedla opatřit, lží, jež vymýšlela a jež mu, ty styky i ty lži, předkládala na posílení toho, co sám už začínal tušit a co uvidí docela jasně, jakož i pomocí sítí, jež připravila a do nichž se lehkověrní právě chytily, využitím tohoto svého vlivu jej přimět, aby dal před baronem přednost jí. Pokud se týče urozených žen, které tam byly a nedaly se jí ani představit, jakmile si uvědomila jejich váhavost nebo nevychovanost, řekla: „Ach, vidím, co to je; jsou to staré hlupačky, nehodící se nám do krámu; vidí tento salon naposledy.“ Neboť spíše by byla umřela, než aby řekla, že se k ní chovaly méně vlídně, než doufala. „Ach, drahý generále,“ zvolal najednou pan de Charlus, odbíhaje od paní Verdurinové, protože zahlédl generála Deltoura, tajemníka prezidiální kanceláře, který

mohl mít veliký význam pro Morelův kříž, a který, když se byl zeptal Cottarda na nějakou radu, chtěl rychle vyklouznout, „dobrý večer, drahý, vzácný příteli. Tak se chcete vytrazit, ani se se mnou nerozloučiv?“ řekl baron s dobráckým a zároveň sebevědomým úsměvem, neboť dobře věděl, že lidé jsou vždy rádi, mohou-li si s ním o chvíli déle pohovořit. A protože v takovém nadšení, v jakém právě byl, říkával pronikavým hlasem sám sobě otázky i odpovědi, pokračoval: „Tak co, jste spokojen? Pravda, že to bylo krásné? Andante, pravda? Nikdy nebylo napsáno nic dojemnějšího. Pochybuji, že bych to dovedl vyslechnouti do konce bez zaslzení. Jste hodný, že jste přišel. A slyšte, dostal jsem ráno znamenitý telegram od Froberville, jenž mi oznamuje, že, pokud se týče správy Čestné Legie, všechny obtíže jsou, jak se říká, odklizeny.“ Hlas pana de Charlus byl stále pronikavější, stále odlišnější od jeho hlasu obvyklého, podobně jako hlas advokáta, když pronáší obhajovací řeč, od jeho hlasu všedního; je to úkaz hlasového zesílení vlivem předrážděnosti a nervové euforie, obdobné s předrážděností, která při slavnostních večerech, jež vystrojila, tak zesilovala jak hlas tak pohled paní de Guermantes. „Chtěl jsem vám zítra ráno poslat po vojákovi několik slov obdivu, zatím, než bych vám jej mohl vyjádřit ústně, protože se kolem vás tísnilo tolik lidí. Frobervilleova pomoc není nikterak k zahzení, naopak, ale já, já mám slib ministrův!“ řekl generál. „Ach, to je výborné. Ostatně viděl jste dnes, že takový talent si to zasluguje. Hoyos byl nadšen. Vyslankyni jsem nemohl vidět; byla spokojena? Ale kdo by nebyl spokojen, vyjma ovšem ty, kteří mají uši na to, aby neslyšeli, a ani to nic nevadí, dokud mají jazyky, jimiž dovedou mluvit.“ Využivši toho, že baron odešel promluvit s generálem, paní Verdurinová kývla na Brichota. Profesor, nevěda ještě, co mu paní Verdurinová chce říci, chtěl ji pobavit a netuše, jakou bolest mi tím působí, řekl jí: „Baron je nadšen, že slečna Vinteuilová a její přítelkyně nepřišly. Strašně ho pohoršují. – Prohlásil, že jejich mravy budí strach a hrůzu. Nemáte tušení, jak je baron v otázce

mravů přísný a úzkostlivý.“ Ale paní Verdurinová se proti všemu Brichotovu očekávání nerozveselila: „Je mravně špinavý,“ odpověděla. „Navrhňte mu, aby si s vámi šel vykouřit cigaretu; můj muž zatím bude moci odvésti nepozorovaně jeho Dulcineu a ukázat jí jasně propast, do níž se řítí.“ Zdálo se, že Brichot nějak váhá. „Víte,“ pokračovala paní Verdurinová, aby Brichota zbavila i posledních obav, „víte, necítím se dost bezpečna s takovým člověkem v domě. Vím o něm, že měl několik špinavých historek a policie ho má v záznamu.“ A protože měla jisté nadání improvizáční, kdykoli ji inspirovala zlost, paní Verdurinová ani na tom nepřestala: „Zdá se, že byl i zavřen. Ano, ano, řekli mi to lidé velmi dobře informovaní. Vím ostatně od někoho, kdo bydlí v jeho ulici, že nikdo ani netuší, jaké bandity k sobě vodívá.“ A když Brichot, který sám k baronovi často chodíval, protestoval, paní Verdurinová, vzrušujíc se stále více, zvolala: „Ale já vám za to ručím! Povídám vám to přece já!“ neboť takovými slovy se obvykle snažila podepřít svá, trochu nazdařbůh vyslovená tvrzení. „Zemře jednoho krásného dne násilnou smrtí jako všichni lidé jeho rázu. Ale možná, že k tomu se ani nedostane, protože je v drápech toho Jupiena, jehož se opovážil ke mně poslat a jenž je bývalý galejník, jak to vím já a jak to víte také vy, ano, docela jistě. Má Charluse v hrsti pomocí jeho dopisů, které jsou patrně strašné. Vím to od někoho, kdo je viděl a řekl mi: ‚Vy, vy byste omdlela, kdybyste to uviděla.‘ A pomocí toho ho ten Jupien poručníkuje a tahá z něho peníze. Tisíckrát milejší by mi bylo umřít než žít v té hrůze, v níž žije Charlus. Hlavně však nikterak netoužím, abych byla obžalována ze spoluviny, kdyby se Morelova rodina rozhodla žalovat barona. Bude-li pokračovat stále stejně, bude pokračovat na své vlastní nebezpečí, já však udělám, co je mou povinností. Co chcete? Takové věci, to nebývá vždy švanda.“ A jsouc už příjemně rozrušena očekáváním rozmluvy, kterou její manžel za chvíli bude mít s houslistou, paní Verdurinová mi řekla: „Zeptejte se Brichota, zdali nejsem přítelkyně odvážná a zdali se pro záchranu

kamarádů nedovedu obětovat.“ (Narážela tím na okolnosti, za nichž ho právě včas rozkmotřila napřed s jeho pradlenou a později s paní de Cambremer; Brichot v důsledku těchto dvou roztržek skoro úplně oslepl a stal prý se morfinistou.) „Nevyrovnatelná přítelkyně, prozíravá a statečná,“ odpověděl profesor v prostoduchém dojetí. „Paní Verdurinová mě zachránila před spácháním veliké hlouposti,“ řekl mi, když naše hostitelka odešla. „Neváhá zatnout do živého. Je to rozená prostřednice, jak říkává přítel Cottard. Přes to však se přiznávám, že myšlenka na to, že ubohý baron ještě netuší, jaká pohroma ho stihne, mě velmi souží. Je tím mladíkem nadobro poblázněn. Podaří-li se to paní Verdurinové, bude opravdu nešťasten. Není ostatně jisté, že se její úsilí neztroskotá. Bojím se, že se jí podaří jenom zasít nesvár mezi ně, který je nakonec nerozkmotří a popudí je oba proti ní.“ Stávalo se to tak mezi paní Verdurinovou a věrnými často. Ale bylo zřejmé, že v ní potřeba uchovat si jejich přátelství byla stále více ovládána potřebou, aby to přátelství nikdy nebylo drženo v šachu jejich přátelstvím k sobě. Homosexualita jí nebyla nijak protivná, dokud neohrožovala pravověrnost, ale stejně jako Církev byla ochotna raději ke všem obětem než k jedinému ústupku ortodoxii. Zmocňovala se mne obava, aby v ní nevznikla nějaká podrážděnost proti mně, kdyby se dověděla, že jsem Albertině zabránil jíti odpoledne k ní, a aby se později, jestli to už nezačala, nepokusila rozkmotřit ji se mnou podobným způsobem, jakým se teď její manžel chystal rozeštvat Charluse s Morelem. „Hled'te, jděte za Charlusem, najděte si nějakou záminku, je už čas,“ řekla paní Verdurinová, „a hlavně hled'te, aby se sem nevrátil, dokud pro vás nepošlu. Ach, to bylo zas jednou soirée,“ dodala paní Verdurinová, prozrazujíc tím pravý důvod svého vzteku. „Dát hrát ta mistrovská díla před takovými trulanty. Nemluvím o královně neapolské, ta je inteligentní, příjemná žena (rozuměj: byla ke mně velmi laskava). Ale ty ostatní. Ach, to je k vzteku! Co chcete? Nejsem už dvacetileté děvče. Dokud jsem byla mladá, slýchávala jsem, že je

nezbytné umět se nudit; tehdy jsem se k tomu nutívala, ale teď? Ach ne, to je nad mé síly, jsem už dost stará, abych dělala, co chci; život je příliš krátký; otravovat se, stýkat se s hlupáky, přetvařovat se, tvářit se, že je pokládám za inteligentní, ach ne, to nemohu. Hled'te, Brichote, jděte, není času nazbyt.“ – „Už jdu, paní, už jdu,“ řekl nakonec Brichot, protože generál Deltour už odcházel. Ale napřed mě profesor vzal ještě na okamžik stranou: „Povinnost mravní,“ řekl mi, „je méně jasné imperativní, než tomu učí naše etiky. Neznáme bohužel povahu Dobra, třebaže teosofické kavárny a kantovské pivnice ji důrazně hlásají. Já sám, jenž jsem bez jakékoli chlubnosti svým posluchačům v naprosté nevinnosti vykládal filosofii zmíněného Kanta, nevidím žádnou přesnou indikaci pro takový společenský kazuistický případ, před jakým jsem teď postaven, v té kritice praktického rozumu, v níž tento slavný zběh od protestantismu platonicky horlil na způsob Germanie pro jakési před historicky sentimentální a dvořanské Německo jakožto cíl pomořanského mysticismu. Je to zase taková ‚Hostina‘, ale pořádaná tentokrát v Královci podle tamního způsobu, hostina nezáživná a zpestřená kyselým zelím, ovšem bez milovaných chasníčků. Je zřejmé, že nemohu naší znamenité hostitelce odepřít službičku, o níž mě žádá v úplně ortodoxní shodě s tradiční morálkou. Je především třeba, neboť málokdy jindy je člověk v pokušení říci více nesmyslů, nedat se napálit slovy. Ale neváhejme přiznat si, že baron, kdyby se hlasování o tom účastnily matky, byl by v nebezpečí, že jako učitel ctnosti dostane žalostnou většinu hlasů odmítavých. Koná bohužel své povolání pedagoga s temperamentem nemravného prostopášníka; povšimněte si, že barona nijak nepomlouvám; ten milý muž, jenž dovede nakrájet pečeni jako nikdo jiný, má v sobě s duchem prokletí také celé poklady dobroty. Dovede být zábavný jako nějaký nevšední šašek, kdežto s nejedním svým kolegou, akademickým občanem, prosím, užiji, jak by řekl Xenofon, nudy za sto drachem za hodinu. Obávám se však, že toho ve styku s Morelem

nadužívá trochu nad míru, určenou zdravou morálkou, a i když nevím, jak velice se ten mladík podrobuje nebo vzpírá zvláštním úkonům, jež mu jeho katecheta přikazuje místo umrtvování, nemyslím, že je třeba veliké učenosti k pochopení, že bychom hřešili přílišnou shovívavostí k tomuto černokněžníkovi, který vypadá, jako by k nám, prošed Saint-Simonem, přicházel od Petronia, kdybychom mu slepě docela zákonitou formou dovolili satanizovat. A přece tím, že budu zaměstnávat tohoto člověka, zatím co paní Verdurinová pro polepšení hřištníka a právem jsouc takovým dobrým skutkem pokoušena, bude ho – tím, že nerozvážlivému mladíku promluví bez okolků do duše – olupovat o vše to, co miluje, a zasadí mu tím snad strašnou ránu, zdá se mi, že ho tím, jak by se řeklo, vtahují do léčky, a děším se toho jako jakési podlosti.“ Ale když to řekl, neváhal už spáchat ji a vzav mě za ruku, vyzval pana de Charlus: „Pojďme, barone, což abychom si vykouřili cigaretu? Tento mladý muž nezná ještě všechny nádhery tohoto paláce.“ Omlouval jsem se tím, že jsem nucen vrátit se už domů. „Počkejte ještě chvíli,“ řekl Brichot. Víte, přece, že mě máte vzít s sebou. Nezapomínám na váš slib.“ – „Vy opravdu nechcete, abych vám dal ukázat stříbrné nádobí? Bylo by to velmi snadné,“ řekl mi pan de Charlus. „Jak jste už slíbil, ani slova o té Morelově dekoraci. Chci ho překvapit tím, že mu to za chvíli, až se hosté vytrousí, sám oznámím, třebaže říká, že to pro umělce nemá význam, ale že si to přeje jeho strýc (začervenal jsem se, protože Verdurinovi, znající mého dědečka, věděli, jak jsem myslel, kdo byl ten Morelův strýc). Tak vy nechcete, abych vám dal ukázat nejkrásnější kousky?“ zeptal se mne pan de Charlus. „Znáte je ostatně, viděl jste je už desetkrát na raspelièrském zámku.“ Neodvážil jsem se říci mu, že se nezajímám o průměrnost měšťanského stolního náčiní, byť bylo sebe bohatší, nýbrž o nějakou ukázkou, i kdybych ji mohl uvidět jenom na nějaké krásné rytině, nádobí paní Dubarryové. Býval jsem ve společnosti vždy příliš zaneprázdněn – a jak bych nebyl zaneprázdněn tím

objevem, týkajícím se příchodu slečny Vinteuilové! – příliš roztržit a vzrušen, abych mohl svou pozornost věnovat více méně pěkným věcem. Má pozornost by mohla být upoutána jenom signálem nějaké skutečnosti, vzrušující mou obraznost, jako by to byl tohoto večera mohl udělat nějaký pohled z těch Benátek, na něž jsem odpoledne tak toužebně myslel, nebo nějaký všeobecný prvek, společný několika věcem a pravdivější než ony samy, prvek, který sám o sobě ve mně vždy probouzel jakéhosi vnitřního, obyčejně podřimujícího ducha, jehož vyplynutí na hladinu mého vědomí mi vždy přinášelo velikou radost. A tu, když jsem vycházel ze salonu, nazvaného divadelní síň, a procházel jsem s Brichotem a s panem de Charlus jinými salony, nalézaje v nich, rozestaveny mezi jiným nábytkem, jednotlivé kusy, jež jsem viděl už na raspelièrském zámku a jimž jsem nevěnoval žádnou pozornost, postřehl jsem mezi zařízením tohoto pařížského domu a zařízením na Raspelière jistý rodinný rys, jakousi trvalou totožnost, a pochopil jsem Brichota, když mi s úsměvem řekl: „Hled'te, vidíte pozadí tohoto salonu; tak nějak to vypadalo před pětadvaceti lety v Montalivetově ulici.“ Podle úsměvu, věnovaného zaniklému salonu, který v duchu zas uviděl, jsem pochopil, že tím, co se Brichotovi, možná podvědomě, v tom někdejší saloně líbilo lépe, byla – spíš než veliká okna a radostná mladost hostitelů a jejich věrných – tato neskutečná část (kterou jsem v některých podobnostech raspelièrského zámku s Contiovým nábřežím postřehoval také já), část, jejímž – v saloně stejně jako ve všech věcech – část vnější, dnešní, viditelná každému, kdo přijde, bývá jenom prodloužením; je to ta část, která se už stala čistě vniternou, část barvy, která žila už jenom v mém starém příteli a kterou mi už nemohl ukázat, část, odpoutavší se od světa vnějšího a uchýlivší se do naší duše, jíž tím dodává vyšší hodnoty a v níž splynula s její substancí, proměnivší se – jako zbořené domy, někdejší lidé, mísy s ovocem, na něž si po letech vzpomínáme – v ten průsvitný alabastr našich vzpomínek, jehož barvu, viditelnou

už jenom nám, nedovedeme nikomu ukázat, takže právem můžeme jiným lidem o takových minulých věcech říci, že si je nemohou představit, že se to nepodobá tomu, co viděli; a my sami nedovedeme, myslíme-li na to, že jejich další život závisí už jen na trvání naší myšlenky, vidět ve vzpomínkách bez jistého dojemného vzrušení reflex lamp, jejichž světla už dávno zhasla, a vůni habří, které už nikdy nepokvete. A právě proto se patrně salon z ulice Montalivetovy líbil Brichotovi lépe než nynější příbytek rodiny Verdurinovy. Ale zároveň obdařoval v profesorových očích tento nový byt krásou, kterou v něm návštěvník nový vidět nemohl. Ty kusy starého nábytku, které se i zde ještě, někde i v témž rozestavení, uchovaly, a jež jsem i já znal už z Raspelière, vsunovaly do salonu nynějšího části příbytku dřívějšího, který chvílemi připomínaly tak, že člověk se tím dával mást, a potom se zdály skoro neskutečné, protože vyvolávaly uprostřed skutečnosti přítomné úseky jiného, zaniklého světa, o němž byl návštěvník přesvědčen, že jej zná odjinud. Pohovka, objevivší se jako ve snu mezi novými a neklamně skutečnými lenoškami, židličky, potažené růžovým hedvábím, protkávaný koberec na hracím stole, povzneseném k důstojnosti živého tvora od té doby, co měl jako nějaká bytost svou minulost a paměť, uchovávací v chladném přítmí Contiova nábreží osmahlost, kterou na něm zanechaly sluneční paprsky, vnikající okny do salonu v Montalivetově ulici (paprsky, jejichž hodinu znal stejně dobře jako paní Verdurinová) a širokými zasklenými dveřmi do dovílské dvorany, kam jej s sebou přivezli a v níž se celý den díval do rozkvetlé zahrady a do hlubokého údolí za ní, čekaje na chvíli, kdy si k němu na partii karet sedne Cottard s flétnistou; pastelem namalované kytice fialek a macešek, dar přítele, slavného malíře, teď už mrtvého, jediný žijící ještě úsek života, zaniknuvšího beze stop, úsek, shrnující v sobě veliké nadání a dlouhé přátelství, připomínající jeho pozorný, měkký pohled, jeho krásnou ruku, oblou a smutnou, kdykoli maloval; nesourodost a hezký nepořádek dárků od věrných

přátel, které všude putovaly se svou paní a nakonec nabyly stálosti a podoby povahového znaku, jakési osudové linie; spousta květinových kytic a čokoládových krabic, která teď zde stejně jako tehdy v tom dřívějším bytě soustavně vzkvétala podle téhož zákona rozkvétání; zajímavá vsuvka nejpodivnějších, neužitečných předmětů, které ještě stále vypadají, jako by byly právě vytaženy z krabice, v níž byly přineseny, a které po celý život zůstávají tím, čím byly na začátku: novoročními dárky; zkrátka všechny ty věci, jež by nebylo možno oddělit od věcí ostatních, jež však pro Brichota, starého účastníka verdurinovských slavností, měly patinu, sametovost věcí, k nimž se už, naplňuje je jakousi hloubkou, přidružil jejich duchovní dvojník; to vše před ním rozhodilo, rozezpívalo jakoby tolikéž zvukných klapků, které v jeho srdci probouzely milované podobnosti, změtené reminiscence, které přímo v nynějším saloně, který posévaly tu a tam svými barvami, vykrajovaly, ohraničovaly, jak to za krásného dne dělává obdélník slunečního světla, zaříznutý do vzduchu, nábytek a koberce, a pronásledující je od peřinky k vázičce, od taburetu k nějakému pozůstatku vůně, od způsobu osvětlování k nějaké převaze barev, modelovaly, předváděly, oduševňovaly, oživovaly nějaký tvar, který byl jakoby ideální, ve všech jejích postupných příbytcích zachovávanou podobou salonu paní Verdurinové.

„Vynasnažíme se,“ zašeptal mi Brichot, „zlákat barona na jeho oblíbený námět. To uslyšíme báječné věci.“ Jednak jsem toužil po příležitosti, již bych mohl využít k tomu, abych od pana de Charlus dostal nějaké informace o příjezdu slečny Vinteuilové a její přítelkyně, jednak však jsem nechtěl nechat Albertinu příliš dlouho samu, ne proto, že by mohla nějak zneužít mé nepřítomnosti (nebyla jista, kdy se vrátím, a byla ostatně doba, kdy nějaká návštěva u ní nebo její odchod z domu by býval příliš nápadný), ale proto, aby se jí nezdálo, že ji nechávám čekat příliš dlouho. Řekl jsem proto Brichotovi a panu de Charlus, že s nimi dlouho nezustanu. „Přes to pojdte s námi,“ řekl mi baron, jehož společenské vzrušení začínalo

už ochabovat, který však právě teď cítil tu potřebu prodloužit nějak, protáhnout rozhovor, potřebu, kterou jsem už dříve pozoroval u vévodkyně de Guermantes stejně jako u něho, a která, třebaže je charakteristickým znakem té rodiny, šíří se také na všechny, kteří, neposkytující svému duchu jiné realizace než rozhovor, to znamená realizace nedokonalé, zůstávají neukojeni i po hodinách, strávených ve společnosti, a upínají se k vysílenému společníkovi, od něhož omylem požadují ukojení, jež zábavy společenské dáti nemohou. „Pojďte,“ pokračoval, „pravda, teď teprve přišla příjemná chvíle slavností, chvíle, kdy všichni hosté už odešli, hodinka Doni Sol; doufejme, že tato naše skončí méně smutně. Vy, bohužel, pospícháte, pospícháte patrně, abyste mohl jít dělat něco, co byste raději dělat neměl. Lidé stále pospíchají a odcházejí právě ve chvíli, kdy by měli teprve přicházet. Jsme v této věci jako Couturovi filosofové; teď právě by byla příležitost zrekapitulovat celý večer, udělat to, čemu se po vojensku říká: kritika operací. Požádali bychom paní Verdurinovou, aby nám dala přinést nějakou večeříčku, k níž bychom ji ovšem chytře nepozvali, a poprosili bychom Charlieho – stále ještě Hernani – aby pro nás samy zahrál to velebné adagio. Je to krása, to adagio! Ale kde je ten náš mladý houslista, rád bych mu přece pogratuloval; teď právě je chvíle, vhodná k něžnostem a k objetím. Uznejte, Brichote, že hráli jako bohové, zvláště Morel. Všiml jste si té chvíle, když se mu uvolnila kadeř? Ach, to jste tedy, můj zlatý, neviděl nic. Bylo tam *fis*, nad nímž by závistí mohl umřít Enesco, Capet i Thibaut; přestože jsem velmi klidný, přiznávám se, že při té melodii jsem měl srdce sevřeno tak, že jsem byl nucen zdržovat vzlykot. Celý sál těžce oddychoval; Brichote, můj drahý,“ zvolal baron, třepaje prudce profesorovou paží, „bylo to velebné. Jenom mladistvý Charlie setrval v mramorové nehybnosti; ani dýchat ho nebylo vidět, vypadal, jako by byl nějakou z těch věcí neživého světa, o nichž mluví Theodor Rousseau, věcí, které k myšlení ponoukají, ale samy nemyslí. A tu najednou, zvolal pan de Charlus

vzrušeně, tváře se dramaticky jako herec v rozhodné chvíli, tu najednou... Kadeř! A zatím půvabný taneček živého allegra. Chápete, ta kadeř byla znamením zjevení i pro největší zabedněnce. Kněžna Taorminská, do té chvíle hluchá, protože nejhůře hluší jsou ti, kteří mají uši na to, aby neslyšeli, kněžna Taorminská před zřejmostí té zázračné kadeře pochopila, že je to hudba a že se nebude hrát poker. Ach, byla to chvíle opravdu slavnostní.“ – „Promiňte, pane barone, že vás přerušuji,“ řekl jsem panu de Charlus, abych ho přivedl k námětu, který mě zajímal; „řekl jste mi, že měla přijít také autorova dcera. Velmi by mě to bylo zajímalo. Víte to, prosím, jistě, že byla očekávána?“ – „Ach, to nevím.“ Pan de Charlus se tím, možná i nechtě, podrobil té obecně platné instrukci, podle níž žárlivci nemají být informováni, buď proto, aby informátor z čestnosti dal najevo nesmyslné kamarádství (i když ji snad nenávidí) k té, která je té žárlivosti příčinou, nebo i ze zlosti na ni, tuší-li, že žárlivost by lásku jenom zdvojnásobila, nebo z té vnitřní potřeby být nepříjemný jiným, která se vyžívá tím, že říkáme pravdu všem vyjma žárlivcům, protože nevědomost jejich muka, jak se aspoň soudí, zesiluje, a protože člověk, chce-li někoho potrápit, řídí se při tom tím, co sám, možná neprávem, pokládá za nejbolestnější. „Víte,“ pokračoval, „toto zde je tak trochu dům přepínání ve všem; jsou to lidé příjemní, ale přece jen s oblibou lící na své hosty takové či onaké veličiny. Ale vy vypadáte nějak špatně a jistě se zachladíte v této vlhké místnosti,“ řekl, přistrkuje mi židli. „Když jste chorý, máte na sebe dávat pozor. Přinesu vám sem svrchník. Ne, nechodte tam sám, nenajdete to a zachladíte se. Tak nerozumně si lidé počínají! Nejste přece už nemluvně, ale potřeboval byste ještě nějakou takovou starou chůvu, jako jsem já, aby o vás pečovala.“ – „Nevyrušujte se, barone, přinesu to,“ řekl Brichot a hned odešel: neuvědomuje si možná přesně nemalé přátelství pana de Charlus ke mně a občasné chvíle prostoty a oddanosti, přerušující příjemně jeho třeštivé zachvaty velikášství a nenávisti, zalekl se, aby pan de Charlus, svěřený

hostitelkou jeho bdělému oku, nechtěl pod záminkou, že požádá o svrchník, jít prostě za Morelem a zhatit tím plán paní Verdurinové.

Ski mezitím, třebaže ho o to nikdo nepožádal, sedl k pianu a zkomponovav si pomocí usměvavého nakrčení obočí, zadumaného pohledu a mírného sešklebení úst cosi, o čem se domníval, že je to umělecký výraz tváře, naléhal na Morela, aby zahrál něco od Bizeta. „Cože, vám že se to nelíbí? Vy že nemáte rád tu šibalskou stránku Bizetovy hudby? Ale můj drahý, vždyť je to nádherné,“ dodal, vyslovuje podle svého zvyku silně hrčivé r. Morel Bizeta rád neměl a prohlásil to se zbytečným důrazem; Ski (protože v kroužku měl pověst, že je – bylo to opravdu neuvěřitelné – duchaplný), tváře se, že houslistovu ostrou kritiku pokládá za paradox, dal se do smíchu. Jeho smích nebyl, jako před lety smích pana Verdurina, zakuckání kuřáka. Ski se napřed zatvářil lišácky, potom jakoby nechtě vypustil z úst jediný smavý tón jako první úder srdce do zvonu, po němž následovala pomlčka, během níž lišácký pohled jakoby vědomě zkoumal šibalství toho, co bylo řečeno, potom však se rozhoupal nový zvon smíchu a za chvíli už zvučelo jásavé klekání.

Řekl jsem panu de Charlus, že lituji, že se pan Brichot pro mne vyrušoval. „Ale ne! Je velmi rád, že vám to může udělat; má vás velmi rád, kdekdo vás má rád. Nedávno jsem kdesi slyšel: ,vždyť ho nebývá už nikde vidět; stává se z něho samotář!‘ Ostatně Brichot je člověk velmi hodný,“ pokračoval pan de Charlus, jistě netuše, když viděl, jak srdečně a zpříma s ním mluví profesor morálky, že za jeho nepřítomnosti se nijak neostýchá tropit si z něho šašky. „Je to člověk velmi vzácný, úžasně učený, a přece ho všecy ty jeho vědomosti nezkornatily, neudělaly z něho knihomola jako z tolika jiných, kteří páchnou inkoustem. Uchoval si široký rozhled a snášlivost, vzácnou u lidí jeho rázu. Někdy, když ho vidím, jak chápe život, jak dovede každému s půvabem dát, co mu patří, přemítám, kde jenom takový univerzitní profesůrek, bývalý středoškolský kantor, mohl to vše nastudovat. Žasnu nad tím.“ A já jsem žasl ještě víc, vida, že

se konverzkonverzační způsoby toho Brichota, jenž by se i nejméně jemnému z hostí paní de Guermantes byl zdál tak hloupý a těžkopádný, líbí nejvybívavějšímu z nich, to jest panu de Charlus. Ale příčinou toho bylo mezi jinými, ostatně velmi pochopitelnými vlivy také to, co působilo, že Swannovi se tak dlouho líbilo jak ve verdurinovském kroužku, tak později, když byl už ženat, ve společnosti paní Bontempsové, která, předstírajíc, že Swannovu domácnost zbožňuje, navštěvovala stále Odettu a rozplývala se blahem, poslouchajíc historky jejího manžela. Podobně jako spisovatel přiřkne největší inteligenci nikoli muži nejinteligentnějšímu, nýbrž světákovvi, který vysloví nějakou smělou, shovívanou úvahu o vášnivé lásce muže k ženě, úvahu, která je pak příčinou, že spisovatelova milenka, s oblibou se pletoucí také do věcí, jimž nerozumí, usoudí shodně se svým miláčkem, že ze všech lidí, kteří ji navštěvují, je nejméně hloupý přece jen ten starý krasoduch, zkušený ve věcech lásky, stejně také pan de Charlus uznával za inteligentnějšího než jiné své přátele Brichota, který nejenže byl milý k Morelovi, ale vybíral při vhodných příležitostech z řeckých filosofů, z latinských básníků a z orientálních pohádkářů citáty, které zdobily baronovy pohlavní záliby cizokrajnými, půvabnými květy. Pan de Charlus dospěl k věku, v němž se takový Victor Hugo obklopuje nejraději samými podružnými duchy rázu takového Vacquerie nebo Meurice. Nejmilejší mu teď byli lidé, kteří připouštěli jeho životní názor. „Stýkám se s ním často,“ dodal stejnoměrným pronikavým hlasem a jeho rty při tom ani nepohnuly vážnou, napudrovanou maskou jeho tváře, na níž byla víčka úmyslně sklopena. „Chodívám do jeho přednášek; to ovzduší studentské čtvrti mě úplně proměňuje; je tam pilná, přemýšlivá mládež, měšťanští synci, inteligentnější, vzdělanější než bývali, ovšem v jiném prostředí, moji kamarádi. Je to něco docela jiného, něco, co vy znáte patrně lépe než já; jsou to mladí *buržoové*,“ řekl zdůrazniv toto slovo tak, že počáteční b prudce vyrazil, a podtrhnuv je jakousi navyklou výslovností, která sama odpovídala

jisté pro něho charakteristické zálibě v odstiňování, možná však také proto, že nemohl odolat touze říci mi nějakou drzost. To však nijak nezmenšilo velikou, opravdovou lítost, kterou mi vnukal pan de Charlus (od té chvíle, kdy paní Verdurinová přede mnou prozradila, co s ním zamýšlí), zajímalo mě to jenom a ani za jiných okolností, kdy bych k němu nebyl cítil takové sympatie, by mě to nebyvalo urazilo. Zdědil jsem po babičce nedostatek sebelásky v takové míře, že to snadno mohlo svádět i k nedostatku důstojnosti. Já jsem si to ovšem skoro vůbec neuvědomoval a tím, že jsem už od svých studentských let vídával, že nejlepší moji kamarádi netrpí, aby je někdo urážel, a neodpouštějí žádný prohřešek proti slušnosti, stalo se, že jsem nakonec v svých slovech i skutcích začal projevoval povahu druhou, dosti hrdou. Bývala prý dokonce velice hrdá, protože, nejsa nikterak bázlivý, snadno jsem se dostával do soubojů, jejichž mravní význam jsem však zmenšoval, sám se jim vysmívaje a snadno tím přesvědčuje, že to byly jen směšné kousky; ale povaha, kterou v sobě zapuzujeme do nitra, přece jen v nás je. Tak se stává, že mnohdy, když čteme nové mistrovské dílo nějakého geniálního muže, s radostí se v něm shledáváme se všemi těmi svými úvahami, jimiž jsme pohrdali, s radostmi a zármutky, jež jsme v sobě tajívali, s celým světem citů, jimiž jsme opovrhovali a o jejichž hodnotě nás najednou poučuje kniha, v níž je poznáváme. Nakonec mě životní zkušenost naučila, že není správné usmívat se rozněžněle, když se mi někdo posmívá, a nezlobit se na něho. Ale i když jsem přestal tento svůj nedostatek sebelásky a nevraživosti projevoval tak, že jsem nakonec skoro už vůbec nevěděl, že jej mám, přece jen zůstal tento povahový znak mým původním životním prostředím. Hněv a zlost se mne zmocňovaly způsobem docela jiným: zuřivými záchvaty. Mimo to: cit pro spravedlnost mi byl neznám tak, že jsem vůbec neměl mravní smysl. Býval jsem v hloubi srdce úplně nakloněn nejslabšímu a nešťastnému. Neměl jsem tušení, v jaké míře je asi v poměru pana de Charlus k Morelovi zúčastněno dobro a zlo,

ale myšlenka na utrpení, připravovaná panu de Charlus, mi byla nesnesitelná. Byl bych ho na to rád upozornil a nevěděl jsem, jak to udělat. „Pohled na celý ten pracovitý nárůdek je velmi zábavný pro takovou starou škatuli, jako jsem já. Neznám je ovšem,“ dodal zdvihaje odmítavě ruku – aby se nezdálo, že se chce chlubit, aby dosvědčil svou bezúhonnost a aby nebudil podezření proti mravní čistotě studentů – „ale jsou velmi zdvořilí, často mi i rezervují místo, protože jsem už takový velmi starý pán. Ale ano, můj milý, neodporujte, je mi už přes čtyřicet,“ řekl baron, jenž měl za sebou už šedesátku. „Bývá v té posluchárně, v níž přednáší Brichot, trochu dusno, ale zajímavé je to přes to.“ Ačkoli baronovi bývalo milejší vmísit se mezi studentskou mládež a být jí strkán, Brichot ho někdy, aby ho ušetřil dlouhého čekání, přiváděl teprve s sebou. A třebaže byl na univerzitě doma, jakmile pedel se svými úředními odznaky šel před ním a mistr, mládeží obdivovaný, vkročil do posluchárny, neubráníl se jisté bázlivosti, a třebaže toužil využít tohoto okamžiku, v němž jasně cítil celou svou důležitost, k tomu, aby Charlusovi prokázal nějakou laskavost, býval přece trochu stísněn; aby ho univerzitní zřízenec vpustil do posluchárny, řekl mu strojeným hlasem a tváře se uspěchaně: „Jdete se mnou, barone, dají vám židli“, a potom, nestaraje se už o něho, vesele vykročil chodbou k posluchárně. Dvojí řada mladých profesorů ho zdravila; nechtěje vypadat jako hrdopych v očích těch mladých mužů, o nichž věděl, že ho pokládají za svého mistra, pokukoval po nich a kamarádsky na ně kýval hlavou; jeho péče o to, aby vypadal statně a vlastenecky, dodávala všem těmto jeho projevům výrazu jakéhosi srdečného povzbuzování starého válečníka, který praví: „Hrom do toho, však my jim ukážeme!“ Potom zaburácel potlesk studentů. Brichot této přítomnosti pana de Charlus v přednáškách využíval mnohdy k tomu, aby udělal radost, ba skoro prokazoval zdvořilé úsluhy svým známým. Říkával některému svému příbuznému nebo některému ze svých měšťanských přátel: „Kdyby to snad bavilo vaši paní manželku nebo

vaši dceru, upozorňuji vás, že baron de Charlus, princ d'Agrigente, potomek rodu Condé, bude přítomen mé přednášce. Je to pěkná vzpomínka pro budoucnost uvidět jednoho z posledních typických potomků naší šlechty. – Přijdou-li, poznají ho podle toho, že bude sedět vedle mého stolu. Bude tam ostatně sám, silný muž, bělovlasý, s černým knírem a s vojenským vyznamenáním.“ – „Ach, děkuji vám!“ odpovídal otec. A byť by jeho žena měla sebe nutnější práci, aby si Brichota nepohněval, přinutil ji, aby na tu přednášku šla; a dcera, třebaže jí bylo nepříjemně v tom dusnu a v té spoustě mladíků, přece hltala zvědavě očima potomka rodu Condé, žasnouc, že nenosí okruží a že se tak velice podobá mužům naší doby. Baron zatím se nedíval na ni, nýbrž na nejednoho studenta, který netušil, kdo to je, divil se jeho laskavosti a hned se tvářil důležitě a sebevědomě; a baron odcházel z posluchárny, naplněn sněním a zadumaností. „Promiňte, že se ještě jednou vracím k té své otázce,“ řekl jsem rychle panu de Charlus, slyše Brichotův krok, „ale mohl byste mi laskavě poslat lístek, kdybyste se dověděl, že slečna Vinteuilová nebo její přítelkyně má přijet do Paříže? Chtěl bych, abyste mi přesně oznámil, jak dlouho se v Paříži zdrží, a abyste nikomu neříkal, že jsem vás o to požádal.“ Skoro jsem už ani nevěřil, že má přijet, ale chtěl jsem se tak zajistit pro budoucnost. „Ano, udělám to pro vás, už proto, že jsem vám povinován velikou vděčností. Tím, že jste tehdy nepřistoupil na mé návrhy, prokázal jste mi, k své vlastní újmě, nesmírnou službu, protože jste mi ponechal svobodu. Je ovšem pravda, že jsem se jí zřekl jiným způsobem,“ dodal zádumčivým tónem, z něhož pronikala touha svěřovat se s důvěrnostmi; „je v tom to, co vždy považuji za jakousi vis major, celý řetěz okolností, jež jste opominul využít v svůj prospěch, snad proto, že osud vás v té přesné chvíli varoval, abyste nebránil mé životní cestě. Člověk totiž vždy mýlí a Bůh mění. Kdož to ví, možná že, kdybyste byl tehdy, když jsme spolu odešli od paní de Villeparisis, mé návrhy přijal, mnohé z toho, co se od té doby událo, nebylo by se nikdy

stalo.“ Byl jsem tím uveden trochu do rozpaků; změnil jsem proto námět rozhovoru, chytiv se toho jména paní de Villeparisis, a chtěl jsem od něho, jakožto od člověka jistě nejpovolnějšího, vyvědět, proč se aristokracie, jak se zdálo, straní paní de Villeparisis. Pan de Charlus mi nejen nedal rozřešení tohoto drobného společenského problému, ale ani je, jak jsem viděl, neznal. Tu jsem pochopil, že postavení paní de Villeparisis, které se později mělo jevit tak vznešeným potomstvu a už za markýzina života neinformovaným nešlechticům, nezdálo se méně vznešeným na docela opačném konci společenského žebříku, na konci, na němž byla paní de Villeparisis, to jest Guermantům. Byla to jejich teta, viděli zvláště urozený původ, rodinné svazky, význam, uchovaný v jejich rodině převahou nad tou či onou švagrovou. Viděli to vše spíše z hlediska rodového než z hlediska společenského. A z hlediska rodového bylo postavení paní de Villeparisis skvělejší, než jsem myslel. Byl jsem překvapen, když jsem se dověděl, že to jméno Villeparisis je nepravé. Ale je více příkladů urozených dam, které uzavřely nerovný sňatek a uchovaly si přes to významné postavení. Pan de Charlus mi řekl, že paní de Villeparisis je neteř známé vévodkyně de ***, nejslavnější ženy z nejlepších aristokratických rodin za červencové monarchie, odmítající však stýkat se s králem a s jeho rodinou. Jak jsem toužil dovědět se co nejvíce o té vévodkyni! A paní de Villeparisis, dobrá paní de Villeparisis, jejíž tváře mi připomínaly tváře hodné měštky, ta paní de Villeparisis, která mi posílávala tolik dárků a s níž bych byl tak snadno mohl denně mluvit, tato paní de Villeparisis byla její neteř, vychovaná jí, u ní, v paláci rodu ***. „Zeptala se jednou, mluvíc o třech sestřích, vévody de Doudeauville,“ řekl mi pan de Charlus, „která z nich se mu nejvíce líbí. A když Doudeauville odpověděl: ‚Paní de Villeparisis,‘ vévodkyně de *** mu odpověděla: ‚Prasátko!‘ Neboť vévodkyně byla velmi *duchaplná*,“ dodal pan de Charlus, zdůrazniv to slovo výslovností, obvyklou u Guermantů. Ostatně tomu, že se mu ta odpověď vévodkyně de *** zdála tak „duchaplná“,

jsem se nedivil, protože už nejednou jsem u lidí pozoroval jakousi centrifugální, objektivní náklonnost, ponoukající je, aby se při hodnocení duchaplnosti svých bližních zříkali přísnosti, s níž by jistě posuzovali duchaplnost svou, a aby si všímali, aby svou pozornost věnovali tomu, co by sami nikdy neudělali nebo neřekli, protože by se jim to zdálo hloupé nebo hrubé. „Ale co to dělá? Vždyť nese můj svrchník,“ řekl baron, spatřiv, že Brichot tak dlouho hledal s takovým výsledkem. „Měl jsem tam jít raději sám. Ale když jej už přinesl, hodíte si jej na ramena. Víte, můj milý, že je to velmi kompromitující? To je jako pít z téže sklenice; vím, co si budete myslet. Ale ne, tak ne, hleďte, nechte mě udělat to,“ a prostíraje na mne svůj svrchník, přitiskl mi jej k ramenům, kolem krku jej zavřel, zdvihl límec a dlaní se lehce dotkl mé brady omlouvaje se: „Nedovede se to ještě ani přikrýt! Člověk ho musí oblékat jako miminko! Minul jsem se povoláním, Brichote, byl jsem zrozen k tomu, abych se stal chůvou.“ Chtěl jsem odejít, ale Brichot, protože pan de Charlus dal najevo úmysl jít za Morelem, nás oba zdržel. Ostatně jistota, že doma najdu Albertinu, jistota stejná jako má odpolední jistota, že Albertina se z Trocadera vrátí, ve mně v té chvíli budila touhu po jejím spatření stejně málo neklidnou, jako když jsem téhož dne, po telefonickém rozhovoru s Františkou, seděl u piana. A právě tento klid mi pokaždé, když jsem během toho večera chtěl vstát a odejít, dovolil uposlechnout výzvy profesora Brichota, který se bál, že můj odchod by panu de Charlus zabránil zůstat s ním až do okamžiku, kdy by pro nás přišla paní Verdurinová. „Hleďte,“ řekl baronovi, „zůstaňte chvíli s námi, obejmete ho teprve za chvíli,“ dodal upíraje na mne své skoro mrtvé oko, jemuž četné operace vrátily trochu života, které však přes to nebylo dost pohyblivé, aby mohlo kosým pohledem vyjádřit zlomyslnost. „Objemte ho! Blázníte? zvolal baron pronikavým, nadšeným tónem. Vždyť vám to, můj milý, povídám, on stále myslí, že je ve škole při rozdělování cen, pořád sní jen o svých mladých posluchačích. Kdoví jestli s nimi i nespává!“ –

„Vy byste se rád setkal se slečnou Vinteuilovou?“ zeptal se mne Brichot, zaslechnuvší konec mé rozmluvy s panem de Charlus. „Slibuji vám, že vám napíšu, přijede-li; dovím se to od paní Verdurinové,“ neboť už patrně předvídal, že baronovi hrozí brzké vyloučení z kroužku věrných. „Vy tedy myslíte, že jsem s paní Verdurinovou méně zadobře než vy, řekl pan de Charlus, a že tedy budete lépe informován o příjezdu těch dívek, jejichž pověst je strašná? Však vy víte, že je to známo kdekomu. Paní Verdurinová chybuje, že je k sobě zve; to se hodí tak do nějakých prostředí, do nichž chodí všelijací podezřelí lidé. Jsou spřáteleny s celou takovou zlověstnou tlupou. Jistě se to vše slézá někde na hnusných místech.“ Mé utrpení po každém jeho slově vzrůstalo o utrpení nové, stále měnící podobu. „Ale kdepak, nemyslím, že jsem u paní Verdurinové zapsán lépe než vy,“ odpověděl Brichot, zdůrazňuje svá slova, protože se bál, že vzbudil nějak baronovo podezření. A když viděl, že já přece jen chci odejít, chtěl mě zdržet návnadou slibované zábavy: „Zdá se, že na jedno baron nemyslí, když mluvil o pověsti těch dvou slečen, to jest na to, že taková pověst může být odstrašující, ale zároveň nezasloužená. Tak na příklad v oboru známějším, který nazvu paralelním, je jisté, že soudní omyly jsou časté a že dějiny zaznamenaly odsudky pro sodomii, jimiž byli postiženi slavní, v této věci jistě naprosto nevinní lidé. Nedávný objev veliké Michelangelovy lásky k ženě je fakt, na jehož základě by přítel Lva X. zasloužil obnovu procesu. Zdá se mi, že tato záležitost Michelangelova by dovedla vášnivě zaujmout snoby, až ta jiná aféra, v níž se tak dařilo anarchii a jež se stala oblíbeným hříškem našich bohrých diletantů, jejíž jméno však z obavy před hádkami je lépe nevyslovovat, přestane zajímat lidské hlavy.“ Od té chvíle, kdy Brichot začal mluvit o pochybných pověstech mužů, na celé tváři pana de Charlus se zjevil ten zvláštní druh nepokoje, který bývá vidět na tváři lékařského nebo vojenského odborníka, kdykoli lidé, kteří tomu nerozumějí, začnou mluvit nesmysly o věcech, týkajících se terapie nebo strategie. „Mluvíte

o věcech, jimž nerozumíte,“ řekl nakonec Brichotovi. „Citujte mi jedinou takovou nezaslouženou pověst. Jména chci slyšet. Ano, znám to všechno, odmítl úsečně pan de Charlus jakousi nesmělou Brichotovu námitku, lidé, kteří to někdy udělali ze zvědavosti nebo z obzvláštní lásky k nějakému zemřelému příteli, a kteří, když s nimi promluvíte o kráse nějakého muže, z obavy, aby nezašli příliš daleko, odpoví, že to je pro ně španělská vesnice, že dovedou rozeznat, je-li muž krásný nebo ošklivý, stejně málo jako rozdíl dvou motorů, protože mechanika není jejich obor. To všechno jsou hlouposti. Bože můj, uvědomte si to, já přece neříkám, že špatná pověst (nebo to, čemu tak lidé ze zvyku říkají), která by byla zároveň neoprávněná, je věc naprosto nemožná. Ale je to tak výjimečné, tak zřídka se to vyskytuje, že prakticky je to, jako by se to nevyskytovalo vůbec nikdy. A přece já, jenž jsem zvědavec, všetečka, já jsem takové pověsti znal, a nebyly to mýty! Ano, během svého života jsem zjistil (míním tím vědecky zjistil, protože já se planými slovy odbýt nedám) dvě neoprávněné pověsti. Vznikají obvykle vlivem podobnosti jmen nebo nějakých vnějších známek, na příklad množství prstenů, jež neinformovaní lidé pokládají za neklamnou charakteristickou známku toho, o čem mluvíte, podobně jako bývají přesvědčeni, že sedlák za každým druhým slovem řekne „u sta hromů“. Ale to jsou řeči, hodící se někam do kabaretu. Překvapí vás jistě, že takovým neoprávněným pověstem veřejnost nejvíce věřívá. Vy sám, Brichote, jenž byste si dal ruku upálit na důkaz, že ten nebo onen muž, který sem chodí a je zasvěcencům dokonale znám, žije ctnostně, jistě stejně jako každý druhý věříte, co se povídá o váženém muži, který je v očích veřejnosti ztělesněním takových choutek, třebaže na tom není za groš pravdy. Říkám za groš, protože kdybych řekl, že na tom není pravdy za pětadvacet dukátů, viděli bychom, že počet svatoušek klesá na nulu. Jinak se počet těch světců, vidíte-li v tom jakou svatost, udržuje obvykle mezi číslem 3 až 4 z 10.“ Jestliže Brichot přesunul hovor o špatné pověsti na muže, já naopak

jsem slova pana de Charlus vztahoval, mysle na Albertinu, stále na ženy. Byl jsem polekán tou statistikou, i když jsem přihlížel k tomu, že pan de Charlus zveličuje cifry podle svých osobních tužeb a také podle informací klevetníků, možná i lživých, jistě však šálených svou vlastní touhou, která, posilujíc touhu baronovu, měla patrně na jeho výpočty vliv. „Tři z deseti!“ zvolal Brichot. „Kdybych ten poměr obrátil, byl bych ještě musil počet viníků znásobit stem. Je-li ten poměr takový, jak říkáte vy, barone, a nemýlíte-li se, uznejme, že jste jeden z těch řídkých, kteří uviděli pravdu, o níž nikdo nemá v své blízkosti tušení. Tak udělal Barrès o parlametní korupci objev, který byl dodatečně potvrzen podobně jako Leverrierův objev Neptuna. Paní Verdurinová by při této příležitosti citovala raději jména mužů, o nichž já raději pomlčím a kteří vytušili, že v informačním oddělení nejvyššího vojenského velitelství se tropí nějaké nekalé věci, inspirované, jak myslím, vlasteneckou horlivostí, o nichž však jsem neměl nejmenší potuchy. O zednářství, o německé špiónáži, o morfinistech píše Leon Daudet každou chvíli neuvěřitelné věci, o nichž se pak zjistí, že jsou naprosto pravdivé. Tři z deseti!“ opakoval Brichot užasle. Pan de Charlus, po pravdě řečeno, vinil z inverze většinu svých současníků, vyjma ovšem muže, s nimiž míval styky a jejichž případ, byl-li jeho poměr k nim sebe méně promíšen romantičností, se mu zdál složitější. Stejně vídáváme světáky, nevěřící v počestnost žen, jak trochu počestnosti přiznávají jenom ženě, která byla jejich milenkou a kterou upřímně, tajemně se při tom tváříce, obhajují: „Ale ne, to se mýlíte, to není děvka.“ Tato neočekávaná úcta je jim diktována částečně jejich sebeláskou, jíž lichotí, může-li si říci, že ona žena obdařila svou přízní jenom je, částečně jejich prostoduchostí, která snadno uvěří všemu, co jim jejich milenka chce namluvit, částečně tím životním citem, který působí, že hotové už etikety a přihrádky bývají, jakmile se sblížíme s bytostmi, s jejich životy, příliš prosté. „Tři z deseti! Ale dávejte pozor, barone, mohlo by se stát, že byste měl méně štěstí než ti

historikové, jejichž soudy budoucnost potvrdí, a že potomstvo, kdybyste mu chtěl předložit to, co nám tu říkáte, shledá, že váš výpočet je špatný. Budoucnost počítá jenom na základě dokladů a chtěla by vědět, jak jste k tomu počtu došel, chtěla by dokumenty. Ježto však žádný dokument nepotvrzuje neklamně tento druh kolektivních jevů, jež ti, kteří jediní jsou informováni, nechávají ve vlastním zájmu v přítomní, vzniklo by veliké rozhořčení v táboře šlechetných duší a vy byste byl zkrátka a rychle prohlášen za zlo-myslného pomluvače nebo za blázna. Po dosažení maxima a prvenství v soutěži elegance na této zemi, dočkal byste se zármutků posmrtného odsouzení. To věru nestojí za to, jak řekl, Bůh mi odpusť, náš Bossuet.“ – „Já nepracuji pro historii, odpověděl pan de Charlus, život mi stačí, je opravdu dost a dost zajímavý, jak říkával ubohý Swann.“ – „Cože? Vy jste znával Swanna, barone? Ale to jsem nevěděl! Měl on také ty záliby, o nichž mluvíme?“ zeptal se znepokojeně Brichot. „Je to hrubost! Vy tedy myslíte, že já znám lidi jenom toho rázu? Ale ne, nemyslím,“ odpověděl pan de Charlus, oči maje sklopeny a snaže se vyvážit důvody pro i proti. A usoudiv, že, ježto šlo o Swanna, jehož úplně opačné sklony bývaly vždy dobře známy, poloviční přiznání může být jenom neškodné tomu, o němž mluvil, a lichotivé pro toho, kdo je jako by nechtě a jenom napolo říká, baron jako by bezděky a jako by přemýšlel nahlas, pokračoval: „Neříkám, že někdy ještě za studií, náhodou, jednou,“ ale potom, jako by se byl vzpamatoval, dodal: „Ale to jsou už roky, jak chcete, abych si to pamatoval! To jsou hlouposti,“ zakončil směje se. „Jistě však nebyl nijak hezký!“ řekl Brichot, který, ačkoli byl ošklivý, pokládal se za krasavce a snadno viděl ošklivce v jiných. „Mlčte,“ řekl baron, „nevíte, co povídáte. V té době míval sametově hebkou plet’ a býval,“ pokračoval baron vyslovuje každou slabiku jiným tónem, „hezounký jako amórek. Ostatně půvabný zůstal i potom. Býval ženami šíleně milován.“ – „Ale znal jste jeho ženu?“ – „No toto! Právě já jsem ho s ní seznámil. Zazdála se mi v svém přestrojení

rozkošnou jednou večer, když hrála Miss Sacripant; byl jsem ve společnosti kamarádů z klubu, vzali jsme s sebou jednu ženu, a přes to, že jsem tehdy toužil jenom po spánku, zlí jazykové usoudili – neboť to je strašné, jak je svět zlý – že jsem tehdy s Odettou spal. A ona toho využila, chodila mě otravovat a tu mě napadlo zbavit se jí tím, že ji představím Swannovi. Od toho dne se mne už nepouštěla; neznala z pravopisu ani čárku, všechny dopisy jsem jí psával já. A potom zase já jsem byl určen chodit s ní na procházky. Tu vidíte, synu, co to znamená mít dobrou pověst. Zaslouhoval jsem jí ostatně jenom z polovice. Nutívala mě, abych jí dovoľoval dělat strašné věci, strašné známosti.“ A milence, jež Odetta postupně měla (napřed měla toho, potom nějakého ubohého Swanna, zaslepeného žárlivosti a velikou láskou, všechny ty muže, z nichž ani jeden netušil své soky, počítaje své vyhlídky a věře slibům, říkaným s větší přesvědčivostí než nějaký rozpor ve výpovědi, uklouznuvší obviněné ženě, rozpor mnohem nepostižitelnější, a přece mnohem významnější, jehož by žárlivec mohl k znepokojení své milenky využít logičtěji než informací, o nichž jí předstírá, že je někde získal), všechny ty milence začal pan de Charlus vypočítávat se stejnou jistotou, jako kdyby odříkával seznam francouzských králů. A žárlivec je opravdu, podobně jako současníci, příliš blízko, neví nic, a jenom v očích cizích lidí nabývá komičnost cizoložství historické přesnosti a prodlužuje seznamy milenců, které jsou ostatně bezvýznamné a stávají se smutnými jenom pro jiného žárlivce, jako jsem byl na příklad já, žárlivce, který se nedovede ubránit, aby nesrovnával svůj případ s tím, o němž slyší, a který se v duchu ptá, zdali také o ženě, o jejíž věrnosti pochybuje, neexistuje seznam stejně slavný. Ale nemůže nic vědět, je to jako nějaké všeobecné spiknutí, týrání, jehož se všichni krutě účastní a jež záleží v tom, že mu kdekdo, zatím co jeho milá přechází od jednoho k druhému, drží na očích pásku, kterou se on stále a stále bez výsledku snaží strhnout, neboť kdekdo toho nešťastníka vědomě oslepuje, lidé dobří z dobrotivosti, lidé zlí

ze špatnosti, lidé sprostí ze záliby v hrubých žertech, lidé dobře vychovaní ze zdvořilosti a ze slušnosti, a všichni na základě jakési z těch konvencí, jimž se říká zásady. „Ale věděl někdy Swann, že vás obšťastňovala svou přízní?“ – „Ach toto, to je hrůza! Vypravovat to Karlovi! To vstávají vlasy na hlavě hrůzou! Ale, můj milý, vždyť on by mě byl prostě zabil, byl žárlivý jako tygr! Stejně jako jsem se Odettě, jíž by to ostatně bývalo jedno, nepřiznal, že... ale nenutte mě, abych mluvil nesmysly! A nejlejší je, že na něho vystřelila z revolveru několik ran, jež bych byl málem dostal do kožichu já. Ach, užil jsem příjemností s tou rodinou; a rozumí se samo sebou, že zase já jsem byl nucen dělat mu svědka proti d’Osmondovi, který mi to nikdy neodpustil! D’Osmond unesl Odettu a Swann, aby se utěšil, vzal si za milenku – nebo za předstíranou milenku – Odettinu sestru. Ale nechcete přece, abych vám tu vypravoval celou Swannovu historii, to bychom nebyli hotovi ani za deset roků; víte, já to vše znám tak podrobně jako nikdo jiný. Právě já jsem chodíval s Odettou do města, když někdy nechtěla Karla ani vidět. Bývalo mi to tím nepříjemnější, že mám jednoho velmi blízkého příbuzného, který má jméno de Crécý, třebaže na ně, jak se samo sebou rozumí, nemá nejmenší právo, který však z toho neměl zkrátka radost. Neboť ona si říkala Odetta de Crécý a měla na to úplné právo, protože byla rozvedena s jedním Crécym, který byl docela pravý, s pánem velmi ušlechtilým, jehož obrala o poslední groš. Ale hledíme, nač vám mám povídat o tomto Crécym? Viděl jsem vás s ním ve vlaku, hostíval jste ho v Balbecu. Jistě to, chudák, potřeboval; žil z nepatrného důchodu, který mu poskytoval Swann; a myslím, že od smrti mého přítele mu i tuto rentu přestali vyplácet. Ale to nechápu, řekl mi pan Charlus, že jste, přestože jste tak často chodíval ke Karlovi, nezatoužil před chvílí, abych vás představil královně neapolské. Vidím zkrátka, že se nezajímáte o *osobnosti* jakožto kuriozity, ale i to mě překvapuje u člověka, který znával Swanna, u něhož byl tento zájem vyvinut tak, že nelze ani říci, byl-li jsem v této věci

učitelem já jemu nebo naopak on mně. Překvapuje mě to stejně, jako kdybych viděl někoho, kdo znal Whistlera a nevěděl, co je to vkus. Bože můj, zvláště pro Morela to bylo důležité seznámit se s ní, on po tom ostatně vášnivě toužil, protože je neobyčejně inteligentní. To je mrzuté, že už odešla! Ostatně seznámím je co nejdříve. Docela jistě jí ho představím. Zabránit by v tom mohlo jenom to, kdyby zítra umřela. Lze však doufat, že to se nestane.“ Najednou Brichot, zůstavši ještě stále pod zdrcujícím dojmem toho poměru „tři z deseti“, jež mu odhalil pan de Charlus, Brichot, jenž nepřestal sledovat svou myšlenku, s neočekávanou prudkostí, která připomínala prudkost vyšetřujícího soudce, snažícího se vylákat z obviněného přiznání, která však vyplývala jen z profesorovy touhy zdát se bystrozrakým a také z vnitřního rozruchu, který se ho zmocňoval při vyslovování tak těžkého obvinění, zeptal se zachmuřeně pana de Charlus: „Není také Ski takový?“ Aby vzbudil obdiv k svému domnělému nadání k intuici, zvolil si Skiho, říká si, že, jsou-li z deseti lidí jenom tři nevinní, je malé nebezpečí, že se zmýlí, bude-li jmenovat Skiho, který se mu zdál trochu bizarní, trpěl nespavostí, parfumoval se, zkrátka vybočoval z mezí normálnosti. „Ale *kdepak!*“ zvolal baron s trpkou, dogmatickou, zoufalou ironií. „To, co říkáte, je naprosto, ale naprosto klamné, absurdní, mylné. Ski se takovým zdá právě lidem, kteří tomu za mák nerozumějí; kdyby takový byl, nedělal by tak okázale všechno to, co vás svádí k domněnce, že takový je; tím ho ovšem nikterak nemíním kritizovat, protože Ski je docela milý, ba i něco poutavého v něm vidím.“ – „Ale řekněte nám tedy nějaká jména,“ žádal naléhavě Brichot. Pan de Charlus se hrdě napřímil: „Ach, můj milý, já, víte, já žiji v abstraktním, to vše mě zajímá jenom z transcendentálního hlediska,“ odpověděl s nedůvěřivostí a nedůtklivostí, vlastní lidem jeho rázu, a s afektovanou mnohomluvností, charakteristickou pro jeho hovor. „Chápejte to, mě zajímají jenom všeobecnosti, mluvím o tom jako na příklad o zákoně tíže.“ Ale takové chvíle podrážděné reakce, kdy se baron

snazil zatajovat svůj pravý život, bývaly velmi krátké ve srovnání s hodinami, stále delšími a delšími, v nichž jej dával tušit, nebo jej dokonce s dráždivou ochotou ukazoval, protože potřeba důvěrného svěřování se byla v něm silnější než strach, že veřejnost se to doví. „Chtěl jsem tím vším říci jen to, pokračoval, že na jednu neoprávněnou špatnou pověst je sta pověstí dobrých, které jsou stejně neoprávněné. Počet těch, kteří dobrou pověst nezasluhují, se ovšem mění podle toho, posuzujete-li je podle řečí lidí jim podobných, nebo naopak lidí jiných. A je pravda, že, je-li zlomyslnost těchto druhých omezena přílišnou nesnadností uvěřit v neřest, která je v jejich očích stejně strašná jako krádež nebo vražda, spáchaná lidmi, jejichž jemnost a výbornost dobře znají, zlomyslnost těch prvních je naopak nesmírně podněcována touhou věřit, jak bych to nejlépe řekl, v dostupnost lidí, kteří se jim líbí, informacemi, jež jim dali lidé, které podobná touha už zklamala, a konečně i ústraním, v němž bývají obyčejně drženi. Slyšel jsem od muže, ve společnosti dosti neoblíbeného právě pro tuto zálibu, že tuší, že jistý urozený muž má tu zálibu také. A jediným důvodem, který ho k této domněnce přiměl, bylo, že ten muž se k němu choval laskavě! Ale pravá příčina úžasného rozpětí mezi počtem, kalkulovaným lidmi neinformovanými, a počtem, který udávají zasvěcenci, tkví v tajemnosti, již lidé zúčastnění obklopují všechna svá počínání, chtějíce je tím utajit jiným, kteří nemají žádnou možnost získat informace o nich a byli by doslova ohromeni, kdyby se dověděli byt' jen čtvrtinu pravdy.“ – „Je to tedy v naší době podobné jako u Řeků,“ řekl Brichot. „Ale jak to: jako u Řeků? Snad si myslíte, že v dobách mezi antikou a dneškem to nepokračovalo. Jen se podívejte za Ludvíka XIV. na malého Vermandského, Molièra, prince Ludvíka Bádenského, na Boufflersa, na Velikého Condé, na vévodu Brissackého.“ – „Promiňte, že vás přerušuji, věděl jsem to o bratrovi Ludvíka XIV., věděl jsem to o vévodovi Brissackém od Saint-Simona, o vévodovi Vendomském, jak se samo sebou rozumí, také a ostatně ještě

o mnohých jiných. Ale ten čertův Saint-Simon tak často mluví o Velikém Condé a o princi Ludvíkovi Bádenském a nikde se o ničem takovém nezmiňuje.“ – „Přes to však je to žalostné, že já musím vykládat francouzskou historii univerzitnímu profesorovi. Ale, drahý mistře, vždyť vy jste nevzdělaný jako kapr!“ – „Jste krutý, barone, ale spravedlivý. A hleďte, potěším vás, vzpomínám si teď na starý popěvek, složený makaronskou latinou o bouři, které překvapila Velikého Condé, když jel po Rhône ve společnosti svého přítele markýze de la Moussaye. Condé praví:

Carus amicus Mussaeus,
ah, Deus bonus, quod tempus,
landerirette,
imbre sumus perituri.

A La Moussaye ho uklidňuje a povídá:

Securae sunt nostrae vitae,
sumus enim Sodomitae,
igne tantum perituri,
landeriri.“⁴

„Odvolávám, co jsem řekl,“ prohlásil pan de Charlus ostrým, strojeným hlasem, „vy jste studnice učeností; napíšete mi to, pravda, rád bych to uchoval v svých rodinných archivech, protože mou prabábou v třetím koleně byla sestra pana knížete.“ – „Ano, ale o princi Ludvíkovi Bádenském nevím, barone, naprosto nic. Ostatně myslím, že v té době vůbec vojenský stav...“ – „Jaká to hloupost, de Vendôme, de Villars, princ Evžen, kníže de Conti, a kdybych vám

4 Drahý můj příteli, ach, Bože dobrý, to je nečas! Utopíme se ve vodě. — V bezpečí jsou životy naše; vždyť jsme Sodomité, takže zahyneme ohněm. *Pozn. překl.*

chtěl jmenovat všechny hrdiny tonkinské a marocké, a mluvím jenom o opravdu vznešených a zbožných a ‚z nové generace‘, žasl byste. Ach, já bych toho mohl říci lidem, kteří studují novou generaci, odvrhnouví, jak praví pan Bourget, bláhové komplikace generace předcházející. Mám tam mladého přítele, o němž se mnoho mluví, a který dělá báječné věci, ale nechci být zlý, vraťme se raději k XVII. století; jak víte, Saint-Simon praví – mimo tak mnohé jiné – o maršálovi d'Huxelles: ‚Rozkošnický v řeckých zhýralstvích, s nimiž se ani netajil, takže lovil v armádě a ve Štrasburku mladé důstojníky, jež si ochočoval, nehledě k mladým, pěkně urostlým sluhům, a to docela veřejně.‘ Četl jste patrně dopisy manželky králova bratra, jíž tehdy muži neříkali jinak než ‚běhna‘. Mluví o tom dost jasně.“ – „A mohla to, majíc takového manžela, znát z nejlepšího pramene.“ – „Ta žena je bytost tak zajímavá!“ řekl pan de Charlus. „Podle ní by bylo možno vytvořit lyrickou syntézu ‚Manželky paní tety‘. Byla to především mužatka; ženou ‚tety‘ bývá obyčejně muž, a to právě usnadňuje v takovém manželství plození dětí. A pak, Madame nemluví o neřesti svého manžela, ale stále mluví o téže neřesti u jiných jako žena informovaná a také vlivem toho lidského sklonu vidět v jiných rodinách to, čím trpí rodina naše, a dokazovat si tím, že to není nic neobyčejného a nic nečestného. Řekl jsem vám, že tomu tak bývalo vždy. Ale naše doba se v této věci obzvláště vyznamenává. A přes ty příklady, jež jsem vybral ze XVII. století, kdyby žil v naší době můj dávný předek François C. de La Rochefoucauld, mohl by o ní ještě větším právem než o době své říci, hleďte, Bricote, pomozte mi: ‚Neřesti se vyskytují ve všech dobách, ale kdyby dnešní lidé, jež kdekdo dobře zná, byli žili v prvních stoletích, mluvilo by se dnes tolik o zhýralstvích Heliogabalových?‘ *Jež kdekdo dobře zná* se mi velice líbí. Vidím, že můj důvtipný předek znal ‚šalebnost‘ svých nejslavnějších vrstevníků stejně, jako já dnes znám přetvářku vrstevníků svých. Mají v sobě také něco zvláštního.“ Viděl jsem, že baron se chystá říci nám, jakým způsobem se takové

mravy vyvinuly. V naléhavosti, s níž se pan de Charlus vracel stále k tomu námětu – k námětu, který ostatně dost ovládal, protože jeho mysl byla k němu stále upřena – bylo něco velmi složitě trapného. Byl únavný jako učenec, který mimo svůj speciální obor nic jiného na světě nevidí, dráždivý jako člověk, který něco ví a je domýšlivý na ty své tajnosti, jež by tak rád vytroubil, nepříjemný jako lidé, kteří, jakmile jde o jejich vady, hned se rozjařují, nepozorující, že to budí nelibost, ovládaný svou vášní jako maniak a neodolatelně neopatrný jako člověk, provinivší se něčím. Ostatně tyto charakteristické znaky, které se v jistých chvílích projevovaly stejně důrazně jako znaky, vyznačující blázna nebo zločince, přinášely mi jisté uklidnění. Neboť transponovav si je tak, abych z nich mohl vyvozovat závěr o Albertině, a připomněv si Albertinino chování k Saint-Loupovi i ke mně, říkal jsem si, jakkoli trapná byla pro mne první z těchto vzpomínek a jakkoli melancholická byla ta druhá, říkal jsem si, že tyto vzpomínky vylučují, jak se zdá, deformaci tak výraznou, specializaci tak výlučnou, jak ji s takovou silou projevoval rozhovor i bytost pana de Charlus. Ale baron bohužel si pospíšil zvrátit v trosky všechny tyto důvody k naději tímž způsobem, jakým mi je poskytl, to jest, ani si to neuvědomuje. „Ano,“ řekl, „není mi už pětadvacet let a viděl jsem už změnu mnohých věcí kolem sebe, nepoznávám už ani společnost, v níž byly všechny přehrady prolomeny a v níž dnes neelegantní a neslušná směsice tančí tango dokonce i v mé rodině, ani módu, ani politiku, ani umění, ani náboženství, zkrátka nic. Ale přiznávám, že nejvíce se přece jen změnilo to, čemu Němci říkají homosexualita. Bože můj, za mých časů, nehledě k mužům, kteří nenáviděli ženy, a k těm, kteří milují jenom je, dělali to druhé jen ze zjištěných důvodů, homosexuální bývali dobří otcové svých rodin a mívali milenky skoro jen pro zastření svých pravých zálib. Kdybych byl měl nějakou dceru na vdávání a chtěl mít jistotu, že nebude nešťastná, byl bych si svého zete jistě vybral mezi nimi. Bohužel, dnes se to už všechno změnilo.

Ted' jsou homosexuelní také mezi lidmi, kteří jsou nejposlednější holkáři. Myslil jsem, že mám v těch věcech jistý čich a že není možné, abych se mylil, když jsem si o někom řekl: ten jistě ne. No a vzdávám se. Jeden z mých přátel, o němž je ta věc dobře známa, měl kočího, jehož mu opatřila má švagrová Oriana, chasníka z Combray, který uměl skoro všechna řemesla, nejlépe však dobývání žen, a o němž bych byl jako o nikom přísahal, že je takovému něčemu nepřátelský. Udělal nešťastnou svou milenku tím, že ji, nepočítajíc mnohé jiné, oklamával se dvěma ženami, jež zbožňoval, s nějakou herečkou a s nějakou číšnicí. Můj bratranec, kníže de Guermantes, který je právě z lidí, příliš snadno všemu věřících, mi jednou řekl: „Ale proč jenom X... nespává se svým kočím? Kdoví, neměl-li by z toho Theodor (tak se ten kočí jmenoval) radost a nemrzí-li ho to dokonce, že si ho jeho pán nepředchází?“ Nemohl jsem se ubránit, abych Gilberta nepřinutil, aby mlčel; rozčilovala mě jak ta jeho domýšlivá bystrozrakost, která bývá naopak nedostatkem bystrozraku, plete-li se tak do všeho, tak také očividná zlomyslnost mého bratrance, který by byl chtěl, aby náš přítel X... vyzkoušel prkno, je-li schůdné, aby potom na ně mohl vkročit on sám.“ – „Tak kníže de Guermantes má ty záliby?“ zeptal se Brichot napolo překvapen, napolo stísněn. „Bože můj,“ odpověděl nadšeně pan de Charlus, „to je tak všeobecně známo, že se, myslím, nedopustím žádné indiskrétnosti, řeknu-li vám, že ano. No a příštího roku jsem jel do Balbecu a tam jsem se od námořníka, který mě někdy vozíval na lov, dověděl, že můj milý Theodor, jehož sestra je, mimochodem řečeno, komornou u přítelkyně paní Verdurinové, baronky Putbusové, chodíval do přístavu vybírat si s ďábelskou nestydatostí hned toho, hned onoho námořníka, aby s ním šel projet se na lodičce a dělat při tom různé jiné věci.“ Ted' zase já jsem se zeptal, zdali jeho pán, v němž jsem poznal šlechtice, který v Balbecu celé dny hrával v karty se svou milenkou a byl hlavou té malé společnosti čtyř přátel, byl jako kníže de Guermantes. „Vždyť to je všeobecně známo, on se s tím ani ne-

tají.“ – „Ale měl tam tehdy s sebou milenku.“ – „No, a co to znamená? Jsou ty děti naivní,“ řekl mi otcovsky, netuše, jaké utrpení mi jeho slova působí, myslím-li při nich na Albertinu. „Jeho milenka je velmi půvabná.“ „Pak tedy jsou jeho tři přátelé stejní jako on.“ – „Ale to ne,“ zvolal zacpáváje si uši, jako kdybych, hraje na nějaký nástroj, byl zahrál falešný tón. Hned skočí na docela opačný konec. „Člověk tedy nemá už právo mít přátele? Ach, ta mládež, ta to všechno plete. Bude třeba předělat vaše vychování, milý synu. Nuže,“ pokračoval, „přiznávám se, že tento případ, a znám jich ještě víc, třebaže se snažím chápat i největší lidské smělosti, mě uvádí do rozpaků. Jsem starý kozák, ale nerozumím,“ řekl tónem starého galikána, mluvícího o jisté formě papeženství, liberálního royalisty, mluvícího o činnosti royalistů levých nebo žáka Monetova, mluvícího o kubistech. „Nehaním tyto novotáře, spíše jim závidím a snažím se pochopit je, ale nedaří se mi to. Mají-li tak rádi ženy, proč, a zvláště v tom dělnickém světě, kde je to tak nepřátelsky posuzováno, kde to utajují ze samolibosti, proč potřebují ještě to, čemu říkají ‚mládenec‘? Patrně jim to představuje něco jiného. Co?“ – „Co jiného může žena představovat Albertině?“ řekl jsem si, a v tom opravdu tkvělo mé utrpení. „Bud’te ubezpečen, barone,“ řekl Brichot, „jestliže se někdy univerzitní senát rozhodne zřídit stolicí homosexuality, navrhnou na prvním místě vás. Nebo raději ne, nějaký ústav pro speciální psycho-fyziologii by se pro vás hodil lépe. A nejlépe si vás dovedu představit jako profesora na Collège de France, kde byste se mohl věnovat osobním studiím, jejichž výsledky byste přednášel jako profesor tamulštiny nebo sanskrtu před hrstkou posluchačů, jež to zajímá. Měl byste tam dva posluchače a ústavního sluhu; tím nechci vrhnout sebemenší podezření na náš sbor univerzitních zaměstnanců, o nichž jsem přesvědčen, že není možné podezřívát je z takových věcí.“ – „Nevíte o tom nic,“ odpověděl baron tvrdě a úsečně. „Mýlíte se ostatně, myslíte-li, že to zajímá tak málo lidí. Právě naopak.“ A neuvědomuje si rozpor mezi tím, jakým směrem

zabíhá stále více jeho řeč, a výčitkou, kterou se chystal udělat jiným, řekl Brichotovi pohoršeným, sklíčeným tónem: „Právě naopak, hrozné je, že dnes kdekdo mluví jenom o tom. Je to hanebné, ale je tomu tak, jak povídám, můj milý! Zdá se, že především se u vévodkyně d'Agen celé dvě hodiny nemluvílo o ničem jiném; to víte, začnou-li si teď o takových věcech povídat ženy, je to opravdový skandál! Ještě hanebnější je,“ pokračoval baron s nevšedním zá-
palem a důrazem, „že jsou informovány nestoudnými žvanily, pravými špinavci, jako je mladý Chatelleraut, o nichž by toho člověk mohl napovídat víc než o komkoli jiném a kteří jim vypravují histo-
rky o jiných. Slyšel jsem, že jim o mně napovídal hrůzostrašné věci, ale já toho nedbám, myslím, že bláto a špína, hozené indivi-
duem, jemuž hrozil ‚vyhazov‘ z Jockeyklubu pro podvádění v kar-
tách, mohou dopadnout jenom nazpět na toho, kdo je hodil. To vím, že, kdybych já byl Janou d'Agen, vážil bych si svého salonu tak, že bych nedovolil, aby se v něm mluvilo o takových věcech a aby v mém saloně vlastní příbuzní byli vláčeni bahnem. Ale dnes už není žádná slušná společnost, žádná pravidla, žádná slušnost ani v rozhovo-
rech, ani v módách. Ach, můj milý, to je konec světa. Všichni jsou dnes tak zlí! Všichni závodí v pomlouvání svých bližních. Je to hrůza!“

V své bázlivosti, kterou jsem projevoval už jako dítě v Combray, kde jsem utíkával, abych neviděl, jak dědečkovi nabízejí koňak a jak ho babička marně prosí, aby to nepil, měl jsem už jen jednu myšlenku: odejít od Verdurinových dříve, než dojde k popravě pana de Charlus. „Musím už opravdu jít,“ řekl jsem Brichotovi. „Půjdu s vámi,“ řekl, „ale nemůžeme se vykrást a nikomu nic neříci. Pojdme se rozloučit s paní Verdurinovou,“ dodal a zamířil k salonu, tváře se jako dítě při hře, když se jde podívat, „smí-li se už vejít“.

Zatím co jsme my tři rozmlouvali, pan Verdurin odvedl na pokyn své ženy Morela. Ostatně paní Verdurinová, ani kdyby byla po zralé úvaze uznala, že by bylo lépe odložit to, nebyla by to už dovedla.

Jsou jisté touhy, které, jakmile je člověk nechal jednou dorůst, dožadují se svého ukojení, nedbajíce, jaké následky to bude mít; člověk se pak už neubrání políbení obnaženého ramene, na něž se příliš dlouho díval a na něž se rty vrhnou jako had na ptáka, neubrání se, aby se nezakousl do koláčku, protože zub je jím už zfascinován, nedovede si odepřít úžas, zmatek, bolest nebo radost, jež vzbudí v cizí duši nějakým neočekávaným sdělením. Tak také paní Verdurinová, opojená tím melodramatem, vyzvala svého manžela, aby Morela odvedl a aby s ním stůj co stůj promluvil. První houslistova slova vyjádřila jeho lítost nad tím, že královna neapolská odešla dříve, než jí mohl být představen. Pan de Charlus mu tolikrát opakoval, že je to sestra císařovny Alžběty a vévodkyně d'Alençon, že královna nabyla v Morelových očích neobyčejného významu. Ale hostitel mu hned vysvětlil, že tam nejsou na to, aby si povídali o královně neapolské, a hned zajel do živého: „Hled'te, skončil po chvíli: chcete-li, půjdeme se zeptat na radu mé ženy. Čestné slovo, že jsem jí o tom ještě nic neřekl. Uvidíme, co ona o tom soudí. Můj názor není možná správný, ale víte, jak bezpečný úsudek má ona, a pak, je vám nesmírně nakloněna; pojd'me jí tu věc předložit.“ A zatím co paní Verdurinová očekávala netrpělivě dojmy, jež zakusí, až bude za chvíli mluvit k houslistovi, a potom, až Morel odejde, při podrobném vypravování jeho rozhovoru s jejím manželem, a zatím co si stále říkala: „Ale co tam jenom dělají; doufám aspoň, že August, když si ho tam tak dlouho drží, dovede zpracovat ho vhodně“, pan Verdurin přišel s Morelem, který byl zřejmě velmi dojat. „Chtěl by tě požádat o nějakou radu,“ řekl pan Verdurin své choti, tváře se jako člověk, který neví, bude-li jeho žádost vyslyšena. Místo aby odpověděla svému choti, paní Verdurinová se v zápalu vášně obrátila hned k Morelovi. „Dívám se na to právě tak jako můj manžel; soudím, že to nesmíte už trpět,“ zvolala prudce, zapomínajíc jako na malichernou přetvářku na to, že se s mužem dohodla, že se bude tvářit, jako by nevěděla, o čem s houslistou mluvil. „Cože? Trpět co?“ zakoktal pan Verdurin, snaže

se předstírat překvapení a obhájit s nemotorností, již vysvětloval jeho zmatek, svou lež. „Uhodla jsem, cos mu říkal,“ odpověděla paní Verdurinová, nedbajíc větší nebo menší pravděpodobnosti svého vysvětlení a málo se starajíc o to, co si možná houslista, až si později připomene tento výjev, řekne o pravdomluvnosti paní Verdurinové. „Ne,“ pokračovala paní Verdurinová, „myslím, že nesmíte už trpět tento hanebný poměr s bezectným člověkem, který není v žádné lepší společnosti přijímán,“ dodala nikterak nedbajíc, že to není pravda, a zapomínajíc, že ona sama ho přijímá skoro denně. Jste na posměch celé konservatoři,“ dodala ještě, cítíc, že takový argument zmůže nejvíc; ještě měsíc takového života a vaše umělecká budoucnost je ztracena, kdežto bez Charluse byste jistě vydělával sto tisíc ročně.“ – „Ale já jsem nikdy nic takového neslyšel; žasnu, jsem vám velmi vděčen,“ bručel Morel, slzy maje v očích. Protože však byl nucen předstírat překvapení a zároveň utajovat stud, byl zarudlejší a potil se víc, než kdyby byl hrál všechny Beethovenovy sonáty za sebou, a z očí se mu draly slzy, jež by mu bonnský mistr jistě nebyl vyloudil. „Neslyšel-li jste opravdu nic, jste jediný. Je to pán, jenž má velmi špinavou pověst a velmi hanebné věci na svědomí. Víím, že policie ho dobře zná a hlídá; to je ostatně největší jeho štěstí, nemá-li skončit jako všichni jemu podobní vražednou rukou apačů,“ dodala, neboť v myšlenkách na pana de Charlus se jí stále vracela vzpomínka na paní de Duras a ve vzteku, jímž se opájela, snažila se ještě zhoršit rány, jež zasazovala nešťastnému Charlie-mu, a pomstít rány, jež ona sama toho večera dostala. „Ostatně ani hmotně vám nemůže nijak prospět, protože je úplně na mizině od těch dob, kdy se stal kořistí lidí, kteří ho vydírají a kteří z něho nebudou moci dostat ani úhradu svých výloh, protože všechno je už úplně zadluženo, zámek, palác, zkrátka vše.“ Morel věřil této lži tím ochotněji, že pan de Charlus se mu rád svěřoval se svými styky s apači, to jest s lidskou rasou, k níž i syn komorníkův, třebaže sám

je z vrstev společensky velmi nízkých, cítí odpor stejně veliký, jako je veliká jeho úcta k ideám bonapartistickým.

V lstivém Morelově duchu už klíčila kombinace obdobná tomu, čemu se v XVIII. století říkávalo „přeměna mezistátních spolků“. Rozhodnuv se, že už nikdy s panem de Charlus nebude mluvit, umínil si, že se hned příštího dne večer vrátí k Jupienově neteři a udobří se s ní. Na neštěstí pro něho mu tento jeho plán zhatil pan de Charlus, protože měl už dnes večer s Jupienem schůzku, k níž se bývalý vestář neodvážil nepřijít přes to, co se událo. A protože, jak hned uvidíme, událo se ještě mnohé jiné, co se týkalo Morela, když Jupien s pláčem vypravoval baronovi o svém neštěstí, pan de Charlus, neméně nešťastný, mu prohlásil, že adoptuje opuštěnou dívku, že jí dá některý z titulů, jež měl k dispozici, pravděpodobně titul slečny d'Oleron, že se postará o úplné dodatečné její vychování a že jí najde bohatého ženicha, vesměs sliby, které nesmírně potěšily Jupiena, ale nijak příjemně nevzrušily jeho neteř, neboť ta ještě stále milovala Morela, který z hlouposti nebo z cynismu vešel vesele do krámu, když tam Jupien nebyl. „Co je vám, řekl směje se, že máte tak vpadlé oči? Milostná soužení? No – no, roky letí a každý je jiný. Ostatně každý má právo vyzkoušet střevíce, tím spíše žena, a nehodí-li se to na vaši nohu...“ Mrzelo ho jenom to, že plakala; to se mu zdál postup zbabělý, nedůstojný. Člověk nesnáší vždy dobře slzy, prolévané jeho vinou.

Ale tím příliš předbíháme, neboť toto vše se stalo teprve po tom večírku u Verdurinových, o němž jsme přestali mluvit a k němuž se musíme ještě vrátit. „To by mě jakživ nebylo napadlo,“ povzdechl Morel v odpověď paní Verdurinové. „To se rozumí samo sebou, že vám to nikdo neřekne do očí; to však nebrání, aby si z vás celá konservatoř netropila smích, opakovala zlomyslně paní Verdurinová, chtějíc Morelovi ukázat, že nejde jenom o pana de Charlus, nýbrž také o něho. Ráda věřím, že to nevíte, přestože lidé si o vás povídají docela nezastřeně. Zeptejte se Skiho, co se nedávno u Chevillardových

povídalo dva kroky od nás, když jste vešel do mé lóže. Lidé si na vás ukazují prstem. Řeknu, že já pro svou osobu tomu jinak nevěnuji pozornost; myslím jenom, že takového něco muže hrozně zesměšňuje a že takový nešťastník je pak všem lidem po celý svůj život jenom pro smích.“ – „Ani nevím, jak bych vám měl poděkovat, řekl Charlie tónem, jakým táž slova říkáváme zubnímu lékaři, který nám právě způsobil strašné bolesti, jež jsme nechtěli dát najevo, nebo nějakému příliš horkokrevnému svědkovi, který nás přinutil k souboji pro nějakou bezvýznamnost, kterou nám někdo řekl, slovy: „To si nesmíte dát líbit.“ – „Myslím, že máte charakter, že jste muž,“ odpověděla paní Verdurinová, „a že to tedy dovedete jasně a důrazně každému říci, přestože on říká, že byste se to neodvážil, že vás úplně ovládá.“ Charlie, hledaje nějakou důstojnou masku, již by zakryl svou dávno už ztracenou důstojnost, našel v své paměti, protože to někde četl nebo snad slyšel, a hned to slavnostně prohlásil: „Nebyl jsem vychován k takovým přátelstvím. Hned dnes večer přeruším s panem de Charlus jakýkoli styk. Královna neapolská už opravdu odjela, pravda?... Jinak bych ho napřed ještě požádal...“ – „Není třeba přerušit s ním styky úplně,“ řekla paní Verdurinová v touze neztratit nikoho ze svého kroužku. „Není nejmenšího důvodu proti tomu, abyste se s ním stýkal zde, v naší družince, v níž jste velmi vážen a v níž o vás nikdo neřekne nic špatného. Žádejte však svobodu; a pak, nestrpte, aby vás vláčel ke všem těm hloupým husám, které se tváří mile, jen když s nimi člověk mluví; byla bych ráda, kdybyste je byl slyšel, co si povídaly za vašimi zády. Ostatně nelitujte toho, nejenže se tím zachráníte před poskvrnou, která by vám zůstala po celý život, ale z hlediska uměleckého, i kdyby nebylo toho zneuctívajícího představování panem de Charlus, řekla bych vám, že takovým potloukáním se tím falešně vznešeným společenským prostředím byste získal vzhled nikterak vážný, pověst amatéra, salonního hudebníka, pověst, která je ve vašem věku hrozně nebezpečná. Chápu, že pro všechny ty krásné dámy je to velmi pohodlné

zavděčit se svým přítelkyním tím, že si vás pozvou, ale doplatila by na to vaše umělecká budoucnost. Nemluvím o jedné nebo o dvou z nich. Zmínil jste se o královně neapolské – která odešla trochu dříve, protože měla nějaké soirée – ta, to je výborná žena, a řeknu vám, že si, jak myslím, moc málo váží pana de Charlus a že sem přijela hlavně k vůli mně. Ano, ano, vím, že se s námi, se mnou a s panem Verdurinem, toužila seznámit. To ano, to je místo, na němž budete moci hrát. A pak, víte, být někam uveden mnou, již umělci, jak víte, znají, k níž bývali vždy velmi milí a na niž se dívají tak trochu jako na člena svého cechu, jako na svou patronku, to je něco docela jiného. Ale jako ohně se střežte hlavně paní de Duras! Takovou hloupost nikdy neudělejte! Znáám umělce, kteří se mi přišli svěřit se svými názory o ní. Vědí, že mně mohou plně důvěřovat, řekla měkkým a prostým hlasem, jímž dovedla najednou promluvit, tváříc se při tom velmi skromně a očím dodávajíc vhodný půvab, chodívají mi tak povídat své drobné trampoty; i ti, kteří jsou pokládáni za nejzamlklejší, prožvatlají se mnou někdy celé hodiny a ani vám nemohu říci, jak jsou zajímaví. Ubohý Chabrier říkával vždy: ‚Jenom paní Verdurinová dovede člověkovu rozvázat jazyk.‘ No a všechny, ale povídám: bez výjimky všechny jsem je viděla plakat nad tím, že šli hrát k paní de Duras. Nejenže tato dáma se baví tím, jak je její služebnictvo s jejím souhlasem pokořuje, ale žádné engagement nemohli potom nikde najít. Ředitelové říkali: ‚Ach, ano, to je ten, jenž hraje u paní de Duras.‘ A byl konec. Nic by vám tak nezkazilo budoucnost jako to. Víte, u takových společenských lidí člověk nezíská vážnost; můžete mít sebevětší nadání, je to smutné, ale taková nějaká paní de Duras úplně stačí, abyste si získal pověst amatéra. A pokud se týče umělců, to víte, já, jistě chápete, že já je znám, už čtyřicet let se s nimi stýkám, dělám je slavnými, zajímám se o ně, no a víte, ti když řekli o někom amatér, řekli to nejhorší, co mohli. A konec konců o vás se to už začalo říkat. Kolikrát jsem byla nucena brojit proti tomu, ujišťovat, že vy byste v tak směšném

saloně jakživ nehrál! Víte, co mi odpovídali: „Ale bude k tomu přinucen, Charlus se ho ani nezeptá, nikdy se ho neptá, chce-li nebo ne.“ Někdo myslil, že mu udělá radost, když mu řekne: Velmi se obdivujeme vašemu příteli Morelovi. Víte, co na to s tím svým drzým výrazem, který dobře znáte, odpověděl? „Ale jak ho můžete jmenovat mým přítelem, nejsme z téže společenské třídy, řekněte raději, že je to můj poddaný, můj chráněnc.“ – V té chvíli se pod klenutým čelem hudební Bohyně zmítalo něco, co jistí lidé nedovedou nechat si pro sebe, slovo, jež opakovat je nejen odporné, ale i neprozíravé. Ale potřeba opakovat je jest silnější než čest, než opatrnost. A právě takové potřebě povolila po několika křečovitých staženích svého sférického, rozzlobeného čela paní Verdurinová: „Mému muži kdosi dokonce řekl, že baron užil slova ‚můj sluha‘, ale to nemohu s určitostí tvrdit,“ dodala. Je to potřeba podobná té, která pana de Charlus, krátce potom, kdy Morelovi přísahal, že nikdo se nikdy nedoví o jeho původu, přiměla, aby paní Verdurinové řekl: „Je to syn jednoho komorníka.“ A podobná potřeba, teď, když to slovo vyřkla, způsobí, že bude obíhat od člověka k člověku, který je bude známým svěřovat pod pečeti tajemství a mlčení, příslibeného, ale nezachovávaného, stejně jako je nezachoval ten první, kdo je uslyšel. A nakonec se ta slova jako ve hře „na prstýnek“ vrátí k paní Verdurinové a rozkmotří ji s tím, jehož se týkají a jenž se je nakonec také doví. Věděla to, ale nemohla v sobě udržet to, co ji tak páli na jazyku. Ostatně slovo „sluha“ mohlo se Morela jenom nepříjemně dotknout. Přece však řekla „sluha“, a dodala-li, že to s určitostí tvrdit nemůže, dodala to jak proto, aby se zdálo, že tím ostatním je si úplně jista, tak proto, aby ukázala svou nestrannost. A tato nestrannost, již dala svým dodatkem najevo, dojala ji samu tak, že začala Charliemu domlouvat něžněji: „Neboť jak vidíte, já mu nic nevyčítám; on vás sice vtahuje do své propasti, to je pravda, ale to není jeho vina, protože on sám se do ní řítí, protože se do ní řítí, opakovala důrazně, jsouc sama překvapena správností toho

obrazu, který se v ní vynořil tak rychle, že její pozornost jej doháněla teprve teď, snažíc se zhodnotit jej plně. Ne, tím, co mu vyčítám já, řekla rozněžněle – jako žena, opojená svým úspěchem – je, že se prohřešuje přílišnou nešetrností k vám. Jsou věci, jež neříkáme na setkání kdekomu. Tak se chtěl právě před chvílí vsadit, že se jistě začervenáte blahem, až vám oznámí (rozumí se samo sebou, že jenom žertem, protože jeho přímluva by naopak stačila, abyste jej nedostal), že dostanete kříž Čestné Legie. To by ještě nebylo tak zlé, třebaže se mi nikdy nelíbilo, pokračovala, tváříc se jemně a důstojně, takové nezapné žertování se svými přáteli, ale vy víte, že i různé maličkosti člověka velice trápí. Tak na příklad, když vám s náramným smíchem vypravuje, že po tom vyznamenání toužíte k vůli svému strýci a že ten váš strýc býval obyčejným sluhou.“ – „To vám řekl?!“ zvolal Charlie, uvěřiv, protože ta slova byla tak obratně sestavena, v pravdivost všeho, co paní Verdurinová říkala. Paní Verdurinová byla zaplavena blahem jako nějaká stará milenka, již se v okamžiku, kdy ji její mladý milenec chce opustit, podaří znemožnit jeho sňatek. A možná, že si svou lež nijak nevypočítala, ba snad ani nelhala vědomě. Jakási citová logika, možná že ještě prostěji jenom jakýsi nervový reflex, který ji k zpestření životní jednotvárnosti a uchránění jejího štěstí ponoukal, aby občas „zamíchala karty“ v družince svých přátel, vynesl jí na rty tak neodolatelně, že neměla ani kdy kontrolovat jejich pravdivost, ta tvrzení, když ne přesně pravdivá, tedy aspoň ďábelsky vhodná. „Kdyby to byl řekl jenom nám, nic by se nebylo stalo, pokračovala, my víme, jakou hodnotu mívají jeho slova, a pak, každé zaměstnání má své oprávnění, vy máte svou vlastní cenu, je třeba hodnotit vás podle vašich osobních schopností, ale hrozně nás zarmucuje to, že tím rozveseluje paní de Portefin (paní Verdurinová ji jmenovala úmyslně, protože věděla, že Charlie paní de Portefin miluje); manžel mi tehdy, když to slyšel, řekl: ‚Raději bych byl dostal po puse.‘ Gustav vás totiž miluje stejně jako já (tak se Morel dověděl, že pan Verdurin

se jmenuje Gustav). Je v jádře velmi citový.“ – „Ale já jsem ti přece nikdy neřekl, že ho miluji,“ zabručel pan Verdurin, tváře se jako dobrácký mrzout. „Právě Charlus ho miluje.“ – „Ach, ne, ne, teď chápu ten rozdíl; byl jsem zrazen tím bídníkem, a vy, vy jste dobrý,“ zvolal docela upřímně Charlie. „Ale ne, ne, bručela paní Verdurinová, aby si uchovala své vítězství, neboť cítila, že její středy jsou zachráněny, nesmíte přepínat, bídník je slovo příliš silné; páše zlo, mnoho zlého, ale nevědomky; víte, to povídání o Čestné Legii netrvalo dlouho. A bylo by mi nepříjemné opakovat vám všechno, co řekl o vaší rodině,“ dodala, ale byla by jistě v nemalých rozpacích, kdyby to měla udělat. „Ach, to je jedno, i kdyby to bylo trvalo jenom vteřinu, je to důkaz, že je to zrádce,“ zvolal Morel. A právě v tom okamžiku jsme vkročili do salonu. „Ach,“ zvolal pan de Charlus vida, že Morel je tam, a kráčeje k houslistovi s tou jakousi veselostí lidí, kteří obratně uspořádali celý večírek jenom proto, aby se tam mohli sejít s milovanou ženou, a kteří v svém opojení netuší, že si tím sami nastrojili léčku, do níž je chytí a před celou společností na místě ztrestají lidé, postavení tam do zálohy žárlivým manželem. „Ach, konečně mohu vám to už říci; jste spokojen, mladý slavný muž a zanedlouho mladý rytíři Čestné Legie? Neboť už brzy budete moci ukazovat svůj kříž,“ řekl pan de Charlus Morelovi něžným a vítězným tónem, ale právě slovy, která ještě posilovala lži paní Verdurinové, lži, v nichž Morel viděl nespornou pravdu. „Nechte mne, zakazuji vám přibližovat se ke mně,“ zakřikl Morel na barona. „Není to patrně váš první kousek, jistě nejsem první, jehož se pokoušíte zkazit!“ Utěšoval jsem se při tom jenom myšlenkou, že uvidím, jak pan de Charlus Morela i Verdurinovy svou odpovědí rozdrtí. Pro tisíckrát méně než toto se na mne snesl jeho šílený hněv, před nímž nikdo nebyval chráněn, protože pan de Charlus by se nezalekl ani žádného krále. Ale stala se tato neobyčejná věc. Pan de Charlus oněměl, žasl, měřil své neštěstí, nechápaje jeho příčinu, nezmohl se na jediné slovo a zdvíhal oči od jednoho ke druhému na všechny

přítomné s tázavou, rozhořčenou, pokorně prosící tváří, která, jak se zdálo, nežádala od nich tak velice vysvětlení toho, co se stalo, jako spíše radu, co má odpovědět. A pan de Charlus měl přece sám v sobě všechno potřebné, nejenom výmluvnost, ale i odvalu, vždy, kdykoli byl zachvácen vztekem, který v něm proti někomu už dávno vřel, takže ho pak nejstrašnějšími slovy zdrtil v přítomnosti nejurozenější společnosti, která tím bývala pohoršena a nikdy předtím by nebyla uvěřila, že je možné dovolit si tak mnoho. Pan de Charlus v takových chvílích vzplanul, zmítal se v opravdových nervových záchvatech, před nimiž se kdekdo chvěl hrůzou. Ale to bývalo tím, že v takových chvílích míval iniciativu, útočil, říkal, co sám chtěl (podobně jako Bloch dovedl dělat vtipy o Židech, ale červenal se, vyslovil-li před ním někdo jiný jejich jméno). Možná, že teď ho o slova oloupilo – když viděl, že pan i paní Verdurinovi odvracejí oči a že mu nikdo nepomůže – utrpení přítomné a zvláště strach z utrpení příštích, nebo snad to, že nevyzbrojiv si už napřed v obraznosti hlavu a nepřipraviv svůj hněv, nemaje v ruce žádnou už připravenou vzteklou zlost, byl uchopen a nečekaně prudce udeřen ve chvíli, kdy byl bezbranný (neboť jakožto člověk citový, nervózní, hysterický, pan de Charlus byl pravý prchlivec, ale jen zdánlivý hrdina, ba i, jak jsem o tom vždy býval přesvědčen, takže mi býval dost sympatický, jen zdánlivě zlý člověk: lidi, jež nenáviděl, nenáviděl proto, že se domníval, že jím pohrdají; kdyby se k němu byli chovali přátelsky, místo aby se opájel vztekem proti nim, byl by je objímal; neznal normálních reakcí člověka, jehož čest byla uražena); anebo snad také se to stalo tím, že se v prostředí, které nebylo jeho, cítil méně volný a méně odvážný, než by býval v šlechtickém prostředí Saintgermainské čtvrti. Tolik je jisto, že v tomto saloně, jímž pohrdal, tento velmož (jenž si v té chvíli neuvědomoval svou povýšenost nad nešlechtici o nic podstatněji než ten či onen z jeho předků, plný úzkosti před revolučním tribunálem) nedovedl v tom ochromení všech svých údů i jazyka nic než vrhat na všechny strany

poděšené pohledy, rozhořčené tím násilím, které na něm bylo pácháno, pohledy stejně nechápavé jako prosebné. V situaci tak krutě nepředvídané nedovedl tento výmluvný společník nic než koktat: „Co to znamená, co vlastně je?“ A ani to nebylo slyšet. A věčná němohra panického zděšení se měnila tak málo, že tento starý pán, jemuž se v pařížském saloně přihodila tato nepříjemnost, opakoval nevědomky těch několik schematických postojů, jimiž řecká skulptura prvních dob vyjadřovala zděšení víl, pronásledovaných bohem Panem.

Vyslanec, upadnuvší v nemilost, přednosta kanceláře, daný najednou do penze, světák, jemuž se najednou jeho známí vyhýbají, milenec, když dostal košem, všichni takoví lidé přemítají mnohdy celé měsíce o události, která rozvrátila jejich nejsladší naděje; převracejí ji sem tam jako náboj, vystřelený neznámo odkud, neznámo kým, dokonce skoro jako nějaký záhadný povětroň. Rádi by znali jednotlivé složky té zvláštní pohromy, jíž byli tak nenadále postiženi, rádi by věděli, jaké zlé vůle to nastrojily. Chemici mají na pomoc aspoň analýzu; nemocní, trpící nějakou chorobou, jejíž původ neznají, mohou si poslat pro lékaře; zločiny bývají více méně jasně vysvětleny vyšetřujícími soudci. Ale pohnutky překvapujících skutků svých bližních jenom zřídka zjistíme. Tak také pan de Charlus – tím trochu předbíháme události tohoto večera, k němuž se hned vrátíme – viděl v Morelově chování jenom jedno jasné: Charlie, jenž často baronovi hrozíval, že vyzradí, jakou vášeň mu vnuká, využil k tomu patrně toho, že se teď pokládal už za dost „pevného v sedle“, aby mohl létat vlastními křídly. A z pouhé nevděčnosti to jistě všechno řekl paní Verdurinové. Ale jak je možné, že ona se tím dala oklamat? (Neboť baron, rozhodnutý všechno to popřít, byl sám přesvědčen, že city, z nichž bude patrně obviňován, jsou smyšlené.) Patrně v ní k tomu připravili půdu její přátelé, pociťující možná sami nějakou vášeň k Morelovi. V důsledku toho pan de Charlus v následující dny napsal strašné dopisy některým „věrným“, kteří byli

úplně nevinní a řekli si o něm, že se jistě zbláznil; potom navštívil paní Verdurinovou a měl k ní dlouhou dojemnou řeč, jejíž výsledek však nebyl takový, jak si přál. Paní Verdurinová totiž stále baronovi jenom doporučovala: „Nezbývá vám, než nezajímat se o něho, nevšímejte si ho, je to dítě.“ Ale baron netoužil po ničem jiném než po smíření. Mimo to, aby toho smíření brzy dosáhl, tím, že by Morela připravil o vše, co houslista měl podle svého přesvědčení zajištěno, žádal paní Verdurinovou, aby už nepřijímala Morelovy návštěvy; na to však mu paní Verdurinová odpověděla odmítnutím, za něž pak dostala od pana de Charlus několik podrážděných, sarkastických dopisů. Přecházejí od jednoho dohady ke druhému, na ten pravý, že totiž podnět k tomu nevyšel z Morela, pan de Charlus nepřišel. Je ovšem pravda, že by se to byl mohl dovědět, kdyby byl Morela požádal, aby si s ním chvíli pohovořil mezi čtyřma očima. To však se, jak usoudil, přičilo jeho důstojnosti i zájmům jeho lásky. Byl uražen, čekal tedy vysvětlení. Ostatně vždy bývá s myšlenkou na rozhovor, který by mohl objasnit nějaké nedorozumění, těsně spojená myšlenka jiná, která nám, ať už z jakéhokoli důvodu, brání svolit k takové rozmluvě. Člověk, který se ponížil a projevil svou slabost třeba dvacetkrát, projeví velikou hrdost po jedenadvacáté, právě tehdy, právě v tom jediném případě, kdy by pro něho bylo prospěšné nezatržovat se umíněně v hrdém postoji a rozptýlit omyl, který se v protivníkovi, marně čekajícím na nějaké dementi, zakořeňuje stále hlouběji. Pokud se týče společenské stránky této události, rozšířila se pověst, že pan de Charlus byl od Verdurinových vyhozen právě ve chvíli, kdy se snažil znásilnit kteréhosi mladého hudebníka. Tato pověst způsobila, že nikdo se nedivil vida, že pan de Charlus k Verdurinovým už nechodí, a setkal-li se baron náhodou někde s některým z verdurinovských věrných, jež podezíral a potupil, protože takový věrný se zlobil na barona, který sám ho nepozdravil, lidé se tomu nedivili, chápajíce, že nikdo z kroužku nechce pana de Charlus už ani zdravít.

Zatím co pan de Charlus, zdrcený slovy, jež Morel právě řekl, i chováním paní Verdurinové, stál v postoji nymfy, ohromené zděšenou hrůzou, pan a paní Verdurinovi poodešli k prvnímu salonu jakoby na znamení, že s ním přerušují diplomatické styky, kdežto Morel si zatím na stupni balil housle. „Hned nám povíš, jak to všechno bylo,“ řekla dychtivě paní Verdurinová svému muži. „Nevím, co jste mu řekli, vypadal velmi dojatě, řekl Ski, má slzy v očích.“ – „Myslím, že to, co jsem mu řekla já, mu bylo úplně jedno,“ řekla paní Verdurinová, tváříc se, jako by nebyla rozuměla, a uchylujíc se tím k jednomu z těch úskoků, které ostatně neoklamou každého; chtěla tím také přimět sochaře, aby opakoval, že Charlie pláče, protože ty slzy ji opájely příliš velikou pýchou, aby se mohla chtít vydávat v nebezpečí, že ten nebo onen věrný, nerozuměvší snad po prvé dobře, o nich neví. „Ale ne, nebylo mu to jedno; viděl jsem jasně, že se mu v očích svítí veliké slzy,“ řekl sochař tichým a usměvavým tónem zlomyslné důvěrnosti, ubezpečuje se při tom úkosem, že Morel je ještě na stupni a nemůže ho slyšet. Byla tam však bytost, která ho slyšela a jejíž přítomnost, jakmile byla zpozorována, měla Morelovi vrátit jednu z nadějí, jež ztratil. Byla to královna neapolská, která po odchodu ze soirée, na něž od Verdurinových odešla, usoudila, že bude lépe, vrátí-li se pro zapomenutý vějíř sama. Vešla docela tiše, jakoby zmatena, chystajíc se, že se omluví a že teď, když všichni hosté už odjeli, zůstane chvíli na návštěvě. Nikdo ji však neslyšel vejít v tom rozruchu události, kterou hned pochopila a pro niž vzplanula rozhořčením. „Ski povídá, že měl slzy v očích, všiml sis toho? Já jsem slzy neviděla. Ach, přece ano, teď si vzpomínám, opravila se v obavě, aby snad někdo jejímu záporu nevěřil. Pokud se týče Charluse, ten je už v koncích, měl by se posadit, klepou se mu kolena, za chvíli se nám tu položí,“ řekla s nelítočným úsměškem. Vtom k ní přiběhl Morel: „Není tato dáma královna neapolská?“ zeptal se (ačkoli dobře věděl, že je to ona) ukazuje na královnu, která kráčela k Charlusovi. „Po tom, co se stalo, nemohu už bohužel

barona požádat, aby mě představil.“ – „Počkejte, udělám to sama,“ řekla paní Verdurinová a následována jsouc několika věrnými, ne však mnou a Brichotem, protože my jsme pospíchali sebrat své věci a odejít, zamířila ke královně, která rozmlouvala s panem de Charlus. Baron byl ještě před chvílí přesvědčen, že jenom nepravděpodobná smrt královny neapolské by mohla zabránit uskutečnění jeho veliké touhy, aby jí byl Morel představen. Ale představujeme si budoucnost jako nějaký odraz přítomnosti, vržený do prázdného prostoru, kdežto ve skutečnosti budoucnost bývá často bezprostředním výsledkem příčin, které nám většinou unikají. Neuplynula ještě ani hodina a pan de Charlus by byl dal nevím co za to, aby Morel královně představen nebyl. Paní Verdurinová se jí hluboce uklonila. Vidouc, že královna se chová, jako by ji nepoznávala, řekla: „Já jsem Verdurinová, Vaše Veličenstvo mě nepoznává.“ – „Velmi dobře vás poznávám,“ odpověděla královna a pokračovala v hovoru s panem de Charlus tak přirozeně a tváříc se tak nevšímavě, že paní Verdurinová zapochybovala, bylo-li opravdu jí řečeno to „velmi dobře“, vyslovené tónem nádherně nevšímavým, který na rty pana de Charlus, přestože jako milenec tak trpěl, vylákal vděčný úsměv, zkušený v otázkách impertinence. Morel, pozorující zpovzdálí přípravy k představení, popošel blíž. Královna nabídla panu de Charlus rámě. Hněvala se na něho, ale jenom proto, že se nepostavil energičtěji proti svým sprostým hanobitelům. Červenala se hanbou za něho, že se Verdurinovi odvážili tak se k němu chovat. Neobyčejně prostá sympatie, kterou jim před několika málo hodinami dala najevo, i ta urážlivá hrdost, s níž se před nimi tyčila teď, prýštily z téhož místa v jejím srdci. Královna, žena velmi dobrá, chápala dobrotivost především v podobě neochvějné náklonnosti k lidem, jež milovala, k své rodině, ke všem knížatům ze svého rodu, mezi nimiž byl také pan de Charlus, a teprve potom ke všem lidem z vrstev měšťanských nebo i nejlidovějších, kteří dovedli míti v úctě a dobře smýšlet s těmi, jež měla ráda. Právě jako ženě, mající to

dobré smýšlení, dala paní Verdurinové najevo své sympatie. Je to ovšem úzké, trochu konzervativní, čím dále tím zastaralejší pojetí dobrotivosti, neznamená to však, že takováto dobrotivost by byla méně upřímná a méně opravdová. Staří nemilovali méně silně skupinu lidí, již zasvětili své služby, protože ta skupina nepřesahovala hranice jejich obce, ani dnešní lidé nemilují svou vlast méně silně než ti, kteří budou milovat Spojené státy celé zeměkoule. Docela v své blízkosti měl jsem příklad své matky, kterou paní de Cambremer a paní de Guermantes nikdy nemohly pohnouti k tomu, aby se účastnila nějakého lidumilného podniku, nějaké vlastenecké slavnosti, na níž by mohla něco prodávat nebo dohlížet. Jsem dalek toho, abych řekl, že měla pravdu, vzchopila-li se k činu jenom tehdy, když v ní promluvílo napřed srdce, a rezervovala-li pro svou rodinu, pro své služebnictvo, pro nešťastníky, jež jí přivedla do cesty náhoda, všechnu svou bohatou lásku a šlechetnost, ale vím dobře, že tyto její dobré vlastnosti byly stejně jako u mé babičky nevyčerpatelné a velmi, velmi předstihovaly vše, co dobrého kdy mohly a udělaly takové paní de Guermantes nebo de Cambremer. Případ královny neapolské byl úplně jiný, ale konec konců je třeba uznat, že nikterak si lidi sympatické nepředstavovala tak, jak jsou pojímáni v těch románech Dostojevského, jež mi Albertina vzala a už si nechala z mé knihovny, to jest v podobě patolízalských parazitů, zlodějů, opilců, hned podlízavých a hned zase drzých, zhýralých, případně i vraždících. Ostatně krajnosti se stýkají, protože tím urozeným, blízkým příbuzným, uraženým člověkem, jehož královna chtěla hájit, byl pan de Charlus, to znamená přes svůj původ a přese všechny příbuzenské svazky s královnou člověk, jehož ctnostnost byla obklopena mnohými neřestmi. „Nevypadáte dobře, drahý bratranče, řekla panu de Charlus. Opřete se o mé rámě. Bud'te jist, že vás bude podpírat stále. Je na to dost pevné;“ a potom, zdvihnuvši hrdě oči před sebe (právě naproti ní, jak mi potom vypravoval Ski, stála paní Verdurinová s Morelem), dodala: „Víte přece, že už tehdy

u Gaety udržovalo chátro v uctivé vzdálenosti. Dovede být záštitou i vám.“ A takto, odvádějíc pod paží barona a nedavši si představit Morela, odešla od Verdurinových slavná sestra císařovny Alžběty.

Mohlo by se při strašné povaze pana de Charlus, při těch pro následování, jimiž terorizoval i své příbuzné, zdáti, že po tomto večírku rozpoutal bouři svého vzteku a že vystoupil s represáliemi proti Verdurinovým. Viděli jsme už, proč se tak nestalo hned. A potom baron, zachladiv se krátce poté a dostav jednu z těch nekažlivých plicních chorob, které v té době bývaly velmi časté, byl podle úsudku lékařů i svého vlastního na krok od hrobu a potácel se nejistě několik měsíců mezi životem a smrtí. Byl to prostě fyzický výraz, vystřídání bolestí jinou oné nervózy, která ho dosud strhávala k pravým orgiím hněvu? Neboť je příliš prosté říci si, že nebrav Verdurinovy z hlediska společenského nikdy vážně, ale pochopiv nakonec, jakou úlohu hráli, nemohl jim to zazlívát jako sobě rovným; příliš prosté je také připomenout, že nervózní lidé, při každé příležitosti vydráždění proti imaginárním, neškodným nepřátelům, stávají se naopak neškodnými, jakmile proti nim někdo doopravdy vystoupí útočně, a že takové lidi uklidníme lépe, stříkneme-li jim do tváře studenou vodu, než když se snažíme dokázat jim neoprávněnost jejich stížností. Vysvětlení toho, že baron se nijak nemstil, nelze patrně hledat v přesunutí bolestí z nitra do těla, nýbrž spíše v chorobě samé. Vysilovala pana de Charlus tak, že mu zbývalo málo času na to, aby myslel na Verdurinovy. Ležel skoro na smrtelné posteli. Mluvili jsme o útoku; i takové útoky, které budou mít výsledky teprve posmrtné, vyžadují, mají-li být vhodně připraveny, abychom jim obětovali část svých sil. A panu de Charlus jich zbývalo příliš málo na práci, spojenou s přípravou nějakého činu. Mluvívá se často o nepřátelích na život a na smrt, kteří, zranivše se jeden druhého, otvírají ještě naposledy oči, aby se navzájem viděli v posledním tažení, a potom je blaženě navěky zavírají. Takový případ je jistě velmi řídký, vyjma tehdy, když nás smrt zastihne v síle

života. Právě naopak ve chvíli, kdy člověk nemá už co ztratit, odmítá nebezpečí, jež by na sebe v plné životní síle byl vzal velmi lehce. Pomstychtivost tvoří část života a nejčastěji nás opouští – přes výjimky, které jsou, jak uvidíme, v téže povaze lidskými rozpory – na prahu smrti. Když byl chvíli o Verdurinových přemýšlel, pan de Charlus pocítil únavu, obracel se ke zdi a nemyslel už na nic. Jestliže takto často mlčel, neznamenalo to ještě, že ztratil svou výmluvnost. Ta ještě stále prýštila ze starého zřídla, ale změnila se. Zanechavši prudkostí, jež tak často zdobívala, byla to teď už jen výmluvnost takřka mystická, zkrášlená slovy něhy, slovy evangelickými, zřejmá odevzdanost smrti. Mluvíval zvláště v ty dny, kdy býval přesvědčen, že je zachráněn. Nové zhoršení nemoci ho zas umlčovalo. Této křesťanské jemnosti, v níž se proměnila jeho velkolepá prchlivost (podobně jako v Esther tak odlišný duch Andromašin), divil se každý, kdo přišel k jeho loži. Byli by se jí podívovali i Verdurinovi, kteří by se jistě nebyli ubránili, aby nezbožňovali muže, k němuž v nich nenávisť a zášť vzbudily jeho povahové chyby. Myšlenek, které v sobě měli z křesťanství jen zdání, byla ovšem většina. Vzáýval archanděla Gabriela, aby mu jako prorokovi přišel oznámit, za jak dlouho uvidí Mesiáše. A přerušuje se tichým bolestným úsměvem dodával: „Ale mne by archanděl tak jako Daniela neměl žádat, abych měl strpení ,sedm týdnů a dvaadesát týdnů‘, protože já umřu dřív.“ Tím, jehož tak očekával, byl Morel. Proto také žádal archanděla Rafaela, aby ho k němu přivedl nazpět jako mladého Tobiáše. A vměšuje do toho pomoc lidskou (podobně jako nemocní papežové, kteří přes to, že za sebe dávají sloužit mše, neopominou volat k sobě své lékaře), říkával opatrně svým návštěvníkům, že, kdyby mu Brichot přivedl brzy jeho mladého Tobiáše, archanděl Rafael by mu možná laskavě vrátil zrak jako Tobiášovu otci nebo jako v bethsedském rybníku. Ale přes tyto lidské vsuvky mravní čistota řeči pana de Charlus byla teď opravdu krásná. Ješitnost, pomluvačnost, šílenství zloby a pýchy, to vše zmizelo. Morálně se pan

de Charlus vysoko povznesl nad úroveň, na níž žil ještě nedávno. Ale toto mravní zdokonalení, o jehož skutečnosti bylo ostatně jeho řečnické umění schopno klamat trochu jeho rozněžnělé posluchače, toto zdokonalení zmizelo zároveň s nemocí, která je podporovala. Pan de Charlus poklesl zase hluboko s rychlostí, jíž, jak uvidíme, postupně přibývalo. Ale chování Verdurinových k němu bylo mu již jenom trochu dalekou vzpomínkou, jíž hněvy mnohem bezprostřednější zabránily obživnout.

Abychom se vrátili nazpět k tomu soirée u Verdurinových: když se hostitelé octli sami, pan Verdurin řekl své ženě: „Ty víš, kam šel Cottard? Je u Sanietta, jehož burzovní spekulace, jíž si chtěl pomoci na nohy, ztroskotala. Když přišel po odchodu od nás domů, Saniette se dověděl, že nemá už ani vindry, naopak skoro za milion dluhů, a dostal z toho záchvat mrtvice.“ – „Však také proč hrál na burze, to je bláznovství, on se k tomu nejméně hodí. Chytřejší než on se při tom spálí a on byl osudem předurčen, aby ho kdekdo napálil.“ – „Ale to se rozumí, to přece víme už dávno, že je hlupák, řekl pan Verdurin. Ale výsledek je zkrátka zde. Zítra bude vyhozen domácím na ulici a octne se v největší bídě; jeho příbuzní ho nemají rádi, takový Forcheville pro něho jistě ani prstem nehne. A tu jsem si řekl, nechci ovšem dělat nic, co by se tobě nelíbilo, ale snad bychom mu mohli zajistit nějaký důchod, aby tak necítil svou zkázu, aby se mohl doma léčit.“ – „Úplně s tebou souhlasím, je velmi dobré, žes na to myslel. Ale říkáš: ‚doma‘; ten hlupák si nechal byt příliš drahý, to teď už není možné, bylo by třeba najít mu něco dvoupokojového. Myslím, že teď má ještě stále byt za šest i sedm tisíc.“ – „Šest tisíc pět set. Ale on na svém bytě velmi lpí. Měl konec konců první záchvat, takže sotva bude žít déle než dva, tři roky. Dejme tomu, že bychom s ním utratili po tři roky deset tisíc ročně. Myslím, že to bychom mohli udělat. Mohli bychom na příklad letos, místo abychom zase najali Raspelièrku, vzít si něco skromnějšího. Zdá se mi, že obětovat při našich příjmech každoročně deset tisíc po tři roky není

nic nemožného.“ – „Budiž, jenže mrzuté při tom je, že se to rozhlásí a že tím budeme nuceni udělat to také pro druhé.“ – „Můžeš být přesvědčena, že jsem na to myslil. Udělám to jenom s tou výslovnou podmínkou, že se to nikdo nedoví. Pěkně děkuji, nikterak netoužím po tom, abychom byli nuceni stát se dobrodinci celého lidského pokolení. Žádnou filantropii! Mohlo by se to udělat tak, že by se mu řeklo, že mu to odkázala kněžna Šerbatovová.“ – „Ale bude tomu věřit? Ona se o své závěti radila s Cottardem.“ – „Když to jinak nepůjde, Cottardovi to můžeme říci; je zvyklý jako lékař zachovávat tajemství, vydělává úžasné peníze, takže se nikdy nestane jedním z těch úslužných přítelíčků, pro něž je člověk nucen sahat do kapsy. Možná že i svolí a řekne, že právě ho kněžna pověřila, aby to provedl. Tak by se o nás při tom všem ani nemluvilo. Vyhnuli bychom se tím otravě všelijakých těch děkovných výstupů, frází, projevů vděčnosti.“ Pan Verdurin dodal ještě jedno slovo, které zřejmě znamenalo ten druh tklivých scén a frází, jimž se chtěli vyhnouti. Ale nemohl jsem se je přesně dovědět, protože to nebylo slovo francouzské, nýbrž jeden z těch výrazů, obvyklých v některých rodinách k označení jistých věcí, zvláště věcí nepříjemných, patrně proto, aby na takové věci mohlo být upozorněno i před lidmi, jichž se to týká a kteří nesmějí rozumět, že je zmínka o nich. Tento druh výrazů bývá obyčejně uchováším se pozůstatkem nějakého dřívějšího stavu rodiny. Tak na příklad v nějaké rodině židovské bude to některé slovo z náboženských obřadů, užívané v přeneseném smyslu a možná jediné hebrejské slovo, jež rodina, teď už úplně pofrancouzštěná, ještě zná. V nějaké rodině silně maloměstské bude to nějaký dialektický výraz z jejího rodného kraje, třebaže ta rodina tím nářečím už nemluví, ba ani mu už nerozumí. V rodině, přistěhovavší se z Ameriky a mluvící již jenom francouzsky, bude to nějaké slovo španělské. A v příští generaci bude to slovo existovat už jenom jako vzpomínka z dětství. Členové rodiny si sice budou ještě vzpomínat, že rodiče u stolu dělali tím či oním slovem různé

narážky na obsluhující služebnictvo, které tomu slovu nerozumělo, ale děti už nevědí, co přesně to slovo znamená, bylo-li španělské, hebrejské, německé, dialektické nebo náleželo-li vůbec někdy nějaké řeči a nebylo-li to nějaké jméno vlastní nebo dokonce slovo uměle vytvořené. Tato pochybnost může být vyjasněna jenom tehdy, žije-li ještě nějaký prastrýc, některý starý bratranec, který jistě toho slova také užíval. A protože já jsem neznal žádného příbuzného Verdurinových, nemohl jsem to slovo přesně zjistit. Jisté však je, že paní Verdurinová se mu jistě usmála, protože užívání takové řeči, méně všeobecně známé, osobnější, tajnější než řeč obvyklá, probouzí v lidech, kteří jí v rozhovoru užívají, jakýsi sobecký cit, který bývá vždy spojen s jistým uspokojením. Když však ten okamžik rozveselení přešel, paní Verdurinová namítla: „Ale co, když to Cottard vyzradí?“ – „Neprozradí to.“ – A přece to prozradil, aspoň mně, protože právě od něho jsem se to vše dověděl po několika letech právě na pohřbu Saniettově. Litoval jsem, že jsem to nevěděl už dříve. Především by mi to bylo pomohlo dospět rychleji k myšlence, že nemáme lidem nikdy zazlívat, nikdy je odsuzovat podle vzpomínky na nějakou jejich špatnost, protože nevíme, co všechno dobré jejich duše v jiných chvílích jejich života mohla upřímně chtít a uskutečnit; ta podoba špatná, kterou jsme zjistili jednou provždy, se ovšem zas vrátí, ale duše je mnohem bohatší, má jiné podoby, které se také vrátí u těch lidí, jejichž půvab však odmítáme pro to špatné, co jsme u nich viděli. Potom, z hlediska osobnějšího, by to, co mi Cottard prozradil, nebylo zůstalo bez účinku na mne, protože tím, že to změnilo můj názor o Verdurinových, bylo by to, kdybych se to byl dověděl už dříve, rozptýlilo podezření, jež jsem měl o úloze, kterou Verdurinovi mohli hrát mezi Albertinou a mnou, bylo by je to rozptýlilo ostatně možná neprávem, protože, měl-li pan Verdurin – jehož jsem pokládal čím dále tím více za nejšpatnějšího člověka – různé dobré vlastnosti, byl přes to hašteřivý až k nejkruťším pronásledováním a žárlivý na své postavení v kroužku tak,

že se nelekal ani nejhorších lží, ani nejméně oprávněných nenávistí, chtěl-li zpřetrhat mezi věrnými pouta, jejichž jediným cílem nebylo posílení verdurinovské družinky. Byl to člověk schopný nezištnosti, nenápadné štědrosti, tím však nemá být řečeno, že to byl člověk citlivý nebo sympatický nebo úzkostlivě svědomitý nebo pravdomluvný, ba ani vždy dobrý. Dobrotivost částečná, v níž se možná uchovalo něco z jeho rodiny, spřátelené s mou babičkou, byla v něm patrně vlivem toho dávno před tím, než jsem ho poznal, podobně jako Amerika nebo severní pól byly už dávno před Kolumbem nebo před Pearym. Přes to však se mi povaha pana Verdurina ve chvíli toho mého objevu zjevila v nové, netušené podobě; usoudil jsem z toho, jak je nesnadné zachytit přesný obraz jak jediné povahy, tak celých společností nebo vášní. Neboť jejich obraz se mění stejně jako ony, a chceme-li zachytit to, co je na něm poměrně neměnitelného, vidíme, že ukazuje zděšenému objektivu postupně různé podoby, z nichž vyplývá, že nedovede zůstat nehybně stát, nýbrž že se stále pohybuje.

TŘETÍ KAPITOLA

Albertinino zmizení

Vida, kolik je už hodin, a obávaje se, aby se Albertina nenudila, požádal jsem, když jsme odcházeli ze soirée u Verdurinových, Brichota, aby mě laskavě zavezl napřed k mému domu; můj vůz že s ním potom pojedje dál. Pochválil mě, že se vracím přímo domů (nevěda, že mě tam očekává dívka) a že tak brzy a jako hodný mladík zakončuji večer, jehož pravý začátek jsem ve skutečnosti naopak jenom oddálil. Potom se rozhovořil o panu de Charlus. Baron by býval patrně nemálo překvapen, kdyby byl slyšel profesora, který se k němu vždy choval tak mile, toho profesora, který mu vždy říkával: „Jakživ nikomu nic neříkám z toho, o čem s někým mluvím“, býval by patrně nemálo překvapen, kdyby ho byl slyšel mluvit o něm a o jeho životě bez nejmenších okolků. A rozhořčené překvapení Brichotovo by patrně nebylo méně upřímné, kdyby mu pan de Charlus byl řekl: „Slyšel jsem, že jste o mně nějak zle mluvil.“ Brichot totiž měl pana de Charlus opravdu rád, a kdyby se byl měl vyslovit o nějakých klepech o něm, byl by si jistě připomněl spíše svou sympatii k baronovi, kdežto sám říkával o něm totéž co kdekdo. Byl by přesvědčen, že nelže, když mu říká: „Já, jenž o vás mluvím tak přátelsky“, protože, kdykoli o panu de Charlus mluvil, opravdu pociťoval přátelství k němu. Baron měl v sobě zvláště ono kouzlo, jež Brichot vyžadoval v životě společenském na prvním místě a jež záleželo v tom, že mu urozená společnost měla poskytovat skutečné ukázky toho, o čem se dříve dlouho mohl domnívat, že je to jenom výmysl básníků. Brichot, jenž často vykládal druhou Vergiliovu eklogu, nevěda jistě, má-li ta fikce nějaký skutečný podklad, nalézal časem v rozhovorech s panem de Charlus potěšení, jež, jak věděl, také jeho oblíbení mistři, Mérimée a Renan, nebo jeho kolega pan Maspéro

pocitovali na svých cestách Španělskem, Palestinou a Egyptem, když v krajinách a v dnešním obyvatelstvu Španělska, Palestiny a Egypta poznávali dějiště a nezměnitelné herce antických výjevů, jež studovali v svých knihách. „Bez jakékoli urážky tohoto hrdiny z ušlechtilé rasy budiž řečeno, promluvil ke mně Brichot v kočáře, jenž nás odvážel, je prostě úžasný, když komentuje svůj satanský katechismus s vervou, s trochou bláznovství a s umíněností, málem bych byl řekl s neposkrvněností španělské běloby a zarytého emigranta. Ujišťuji vás, že, smím-li se vyjádřit jako monsignor d’Hulst, opravdu se neotravuji v ty dny, kdy přijímám návštěvu tohoto feudála, který, chtěje obhajovat Adonise proti našemu věku ničemů, řídil se pudry své rasy a ve vši sodomské nevinnosti se zkrřížil.“ Poslouchal jsem Brichota, ale nebyl jsem s ním ve voze sám. Stejně, jak to ostatně nepřestalo ani na chvíli od toho okamžiku, kdy jsem odešel z domu, cítil jsem se, třebaže velmi neurčitě, spojen s dívkou, která teď na mne čekala v mém pokoji. I když jsem s tím nebo oním návštěvníkem u Verdurinových mluvil, cítil jsem ji nejasně vedle sebe, měl jsem o ní ono nepřesné vědomí, jež máme o svých údech, a stalo-li se mi, že jsem na ni v některé chvíli myslil, bylo to podobně, jako myslíváme – s rozmrzelostí, že jsme spoutáni úplným otroctvím – na své tělo. „A jaká líheň klepů je řeč tohoto apoštola,“ pokračoval Brichot, „líheň, která by stačila zásobit všechny dodatky Saint-Beuvových Pondělků. Jen si pomyslete, právě od něho jsem se dověděl, že k etickému traktátu, v němž jsem si vždy vážíval nejskvělejší morální konstrukce naší doby, byl náš ctihodný kolega X. inspirován nějakým mladým poštovním poslíčkem. Neváhejme uznat, že náš znamenitý přítel opominul vyzradit nám při svých přednáškách jméno tohoto eféba. Dal tím najevo více strachu z lidských řečí, nebo, je-li vám to milejší, méně vděčnosti než Feidias, jenž napsal jméno atleta, jehož miloval, na prsten svého Jupitera Olympijského. Baron tuto historku neznal. Ani vám nemusím říkat, jak okouznila jeho pravověrnost. Snadno si domyslíte, že po každé,

když se budu se svým kolegou učeně přít o nějakou doktorskou tezi, budu v jeho výmluvnosti, ostatně velmi subtilní, cítit dodatečnou příchuť, podobnou tomu, co Saint-Beuve na základě různých pikantních objevů cítil v nedostatečně důvěrném díle Chateaubriandově. Od našeho kolegy, jehož moudrost je zlatá, jenž však zlata měl málo, přešel ten poslíček ‚ve vsí počestnosti‘ (bylo by třeba slyšet tón, jímž to Brichot řekl) do rukou baronových. A protože tento Satan je nejúslušnější muž na světě, vymohl svému chráněnci místo v koloniích, odkud mu milý poslíček, vděčná duše, posílává občas výborné ovoce; baron jím nejednou hostí své urozené známosti; ananasy od toho mladého muže zdobily nedávno také stůl na Contiově nábřeží a paní Verdurinová, nemyslíc to v té chvíli nijak uštěpačně, o nich řekla: ‚To máte, pane de Charlus, patrně nějakého amerického strýčka nebo synovce, že dostáváte takové ananasy?‘ Přiznávám se, že, kdybych už tehdy byl věděl pravdu, byl bych je pojídal s jistou rozjařeností, odříkávaje si v duchu začátek té Horaciovy ódy, již s oblibou připomínával Diderot. Podobně jako kolega Boissier, toulající se stále mezi pahorkem Palatinským a Tiburem, tvořím si v rozhovorech s baronem neobyčejně živější a příjemnější představu o autorech Augustova století. Nemluvme ani o spisovatelích z období úpadku a nevracejme se až k Řekům, přestože jsem tomu znamenitému panu de Charlus řekl, že si vedle něho připadám jako Platon u Aspasiie. Po pravdě řečeno jsem měřítko těch dvou postav neobyčejně zvětšil a, jak říká Lafontaine, můj příklad se týkal ‚zvířat mnohem menších‘. Ať je tomu jakkoli, myslím, že si dovedete představit, že barona to neurazilo. Ještě nikdy jsem ho neviděl tak upřímně šťastného. V jakémisi dětinském opojení úplně zapomínal na svou aristokratickou flegmatickosti. ‚Ale jsou to lichometníci, ti univerzitní kantoři!‘ zvolal nadšeně. ‚Kdo by to byl kdy řekl, že teprve v tak pozdním věku svého života budu přirovnán k Aspasií! Taková stará škatule jako já! Ó mé mládí!‘ Byl bych rád, kdybyste ho byl viděl, když to říkal: hrozně napudrovaný jako vždy,

a, při svém stáří, navoněný jako nějaký hejsek. Při tom ovšem, přes tu svou posedlost genealogií, nejlepší člověk na světě. Pro všechny tyto důvody by mě nesmírně mrzelo, kdyby ta dnešní roztržka byla definitivní. Nejvíc mě překvapilo, jak se ten mladík načepejřil. Vždyť v poslední době se k baronovi choval jako nějaký neochvějný jeho přívrženec, jako nějaký vazal, v němž nic neukazovalo na takovou vzpurnost. Doufám, že ať tak nebo tak, i kdyby se baron už nikdy neměl k Verdurinovým vrátit, nerozšíří se ten rozkol i na mou osobu. Máme oba příliš veliký prospěch z výměny, při níž já mu dávám své chabé knižní vědomosti za jeho životní zkušenosti. (Uvidíme, že, nedal-li pan de Charlus, když si byl marně přál, aby mu přivedl nazpět Morela, Brichotovi najevo žádné prudké zášti, aspoň jeho sympatie k němu pohasly tak, že ho mohl posuzovat bez jakékoli shovívavosti.) A věřte mi, že tato výměna je tak nerovnoměrná, že v ty dny, kdy se mi baron svěruje s tím, čemu ho naučila životní zkušenost, nedovedl bych souhlasit se Sylvestrem Bonnardem, že nejlépe se sní o životě přece jen v knihovně.“

Přijeli jsme k mému domu. Vylezl jsem z vozu a dával jsem kočímu Brichotovu adresu. Z chodníku jsem viděl okno Albertinina pokoje, to okno, jindy, dokud ona nebydlela v domě, večer vždy černé, teď však elektrickým světlem, pozpřetínaným příčkami žaluzií, popruhované odshora dolů souběžnými zlatými čarami. Toto tajuplné, záhadné písmo, stejně jako bylo pro mne jasné a kreslilo před mým klidným duchem přesné, docela blízké obrazy, jichž se za chvíli zmocním, bylo neviditelné Brichotovi, jenž zůstal ve voze a byl skoro slepý, a bylo by mu ostatně nesrozumitelné i tehdy, kdyby je viděl, protože podobně jako přátelé, kteří mě chodívali navštěvovat před večerí, když se Albertina z procházky už vracela, profesor netušil, že na mne v pokoji, sousedícím s pokojem mým, čeká dívka, náležející jenom mně. Vůz odjel. Zůstal jsem na chodníku chvíli sám. Ano, ty světelné pruhy, jež jsem viděl zdola a jež by se jinému člověku byly zdály naprosto bezvýznamné,

obdařoval jsem já svrchovanou hutností, plností, pevností, vlivem všeho toho významu, který jsem vkládal za ně jako nějaký poklad, netušený nikým jiným, schovaný tam mnou a vyzařující ty paprsky, poklad, chcete-li, ale poklad, za který jsem výměnou dal svobodu, samotu, myšlenky. Kdyby Albertina nebyla tam nahoře, a i kdybych chtěl jenom užít rozkoše, byl bych o ni šel požádat nějaké neznámé ženy, jejichž životem bych se snažil proniknout, v Benátkách možná, jistě však aspoň v některém koutě noční Paříže. Ted' však, když pro mne přišla hodina lichotek a laskání, nemohl jsem odjet na cesty, nemohl jsem už ani odejít z domu, naopak, byl jsem nucen vracet se do svého bytu. A vracet se tam ne proto, abych byl sám a abych, rozloučiv se s lidmi, kteří zvenčí dodávají stravu našim myšlenkám, byl aspoň nucen hledat ji v sobě, nýbrž naopak, abych byl méně sám, než dokud jsem byl u Verdurinových, protože tam budu přivítán ženou, v níž jsem se zříkal, do níž jsem úplně vkládal celou svou bytost, nemaje ani jedinou klidnou chvíli k myšlenkám na sebe, ba ani bolestnou chvíli k myšlenkám na ni, protože tam bude u mne. Když jsem tak tedy naposledy zdvihl oči z ulice k oknu pokoje, do něhož za chvíli vkročím, měl jsem dojem, jako bych se díval na světelné mřížoví, které se za mnou už za chvíli zavře a jehož neohebné zlaté pruty jsem si pro věčné otroctví ukul já sám.

Naše zasňobování se vleklo jako nějaký zdlouhavý soudní spor a plnilo Albertinu bázlivostí provinilce. Ted' úmyslně odváděla hovor jinam, kdykoli se mluvilo o lidech, mužích nebo ženách, kteří nebyli už staří. Na to, co jsem se chtěl dovědět, jsem se jí měl vyptávat, dokud ještě netušila, že na ni žárlím. Té doby je vždy třeba využít. Jenom tehdy nám naše přítelkyně říkává o všech svých zábavách, ba i o prostředcích, jejichž pomocí je jiným lidem zatajuje. Ted' už by se mi nebyla přiznala, jak to udělala v Balbecu (napolo proto, že to bylo pravda, napolo proto, aby se omluvila, proč mi nedává více najevo svou lásku ke mně, neboť tehdy jsem ji už unavoval a podle toho, jak laskavý jsem k ní býval, jistě viděla, že ted', i když ke mně

nebude tak hodná jako k jiným, snadno ode mne dosáhne víc než od nich), teď by se mi už nebyla přiznala tak jako tehdy: „Pokládám za velmi hloupé ukazovat svou lásku; já naopak, jakmile se mi někdo líbí, tvářím se, jako bych mu nevěnovala nejmenší pozornost. Tak aspoň nikdo nic neví.“

Jakže, toto že mi řekla Albertina, tato dnešní Albertina, tvářící se tak upřímně a nevšímavě ke všem lidem! Teď by přede mnou takové pravidlo jistě už nevyslovila! Spokojovala se za rozhovoru se mnou tím, že se jím řídila, říkajíc o té nebo oné ženě, která mě mohla znepokojovat: „Ach, nevím, nepodívala jsem se na ni, je příliš bezvýznamná.“ A tu a tam, předcházejíc tím různé věci, jež bych se mohl dovědět, říkávala mi ta přiznání, jež už jejich přízvuk, ještě než poznáme pravou skutečnost, kterou mají zastřít, v nevinnou proměnit, usvědčuje ze lži.

Albertina mi nikdy neřekla, že tuší, že na ni žárlím, že se velice zajímám o každý její krok. Jediná slova, která jsme si o žárlivosti, ovšem už dost dávno, řekli, dosvědčovala, jak se zdálo, opak. Vzpomněl jsem si, jak jsem jí jednoho krásného večera, v měsíčním svitu, hned na začátku naší známosti, jednoho z těch prvních dnů, kdy jsem ji doprovázel domů a kdy bych to byl stejně rád nedělal, kdy bych byl od ní raději odešel a běžel za některou jinou, řekl: „Víte, nabízím-li se, že vás doprovodím, nedělám to ze žárlivosti; máte-li nějakou práci, odejdu.“ A ona mi odpověděla: „Ach, to vím, že nežárlíte a že je vám to úplně jedno, ale nemám opravdu co dělat než být s vámi.“ Jindy to bylo na raspelièrském zámku, když pan de Charlus, pokukuje při tom kradí po Morelovi, choval se nápadně laskavě k Albertině; řekl jsem jí tehdy: „Nuže, doufám, že se vám pilně dvořil.“ A když jsem napolo ironicky dodal: „Trpěl jsem při tom všemi mukami žárlivosti“, Albertina, uživši řeči, vlastní buď prostředím, z něhož pocházela, nebo prostředím ještě lidovějším, s nímž se stýkala, odpověděla: „Vy ale dovedete do člověka rýpat! Víím dobře, že nežárlíte. Především jste mi to sám řekl, a pak, to je

přece hned vidět, jen nechte být!“ Nikdy mi od té doby neřekla, že v této věci svůj názor o mně změnila; přece však v ní o tom jistě vznikly nové myšlenky, jež mi zatajovala, jež však nějaká náhoda mohla i proti její vůli prozradit, neboť právě tohoto večera, když jsem jí po návratu domů, vyhledav ji v jejím pokoji, z něhož jsme hned odešli do pokoje mého, řekl (s jistými rozpaky, jež jsem si nevysvětloval ani já, protože jsem přece Albertině oznámil, že půjdu někam do společnosti, a řekl jsem jí také, že nevím ještě kam, možná že k paní de Guermantes, možná že k paní de Cambremer; je ovšem pravda, že právě Verdurinovy jsem nejmenoval): „Hádejte, odkud přicházím; od Verdurinových,“ sotvaže jsem tato slova řekl, Albertina mi s polekanou tváří odpověděla těmito slovy, která jako by sama vybuchovala neovládnutelnou silou: „Tušila jsem to.“ – „Nevěděl jsem, že vás má návštěva u Verdurinových bude nějak mrzet.“ Je sice pravda, že mi neřekla, že ji to mrzí, ale bylo to vidět; pravda je také, že jsem si neřekl, že ji to bude mrzet. A přece se mi před tím výbuchem její zlosti, jako před těmi událostmi, o nichž se nám vlivem jakéhosi retrospektivního zdvojeného pohledu zdá, že jsme je kdysi v minulosti už jednou viděli, zazdálo se mi, že jsem nikdy nemohl čekat nic jiného. „Mrzet? Proč by mě to mělo mrzet? Je mi to úplně, ale úplně jedno. Neměla tam u nich být slečna Vinteuilová?“ Pobouřen těmito slovy, řekl jsem jí: „Neřekla jste mi, že jste se s ní nedávno setkala“; řekl jsem to proto, abych jí ukázal, že vím víc, než si myslí. Domnívajíc se, že žena, o níž jsem jí vyčítal, že se s ní setkala a mně o tom nic neřekla, je paní Verdurinová, a ne, jak jsem to mínil já, slečna Vinteuilová, zeptala se: „Že jsem se s ní potkala?“ Řekla to zasněně, sama sobě, jako by shledávala své vzpomínky, a zároveň mně, jako kdybych já jí je měl připomnět, a ve skutečnosti patrně proto, abych jí řekl, co vše vím, možná také proto, aby získala trochu času k tak těžké odpovědi. Ale zajímal-li jsem se o slečnu Vinteuilovou, ještě více mě zaměstnávala obava, která se mne již jednou letmo dotkla, která však teď se mne zmocnila

s neobyčejnou silou, obava, aby Albertina netoužila po svobodě. Cestou domů jsem byl přesvědčen, že paní Verdurinová si příjezd slečny Vinteuilové a její přítelkyně prostě vymyslela z dychtivosti navnadit své hosty, takže jsem byl klidný. Teprve Albertina, když se zeptala: „Neměla tam být slečna Vinteuilová?“ mi ukázala, že můj první dohad byl mylný; ale byl jsem v té věci konec konců uklidněn pro budoucnost, protože Albertina, zřeknuvši se návštěvy u Verdurinových a odjevši do Trocadera, slečnu Vinteuilovou obětovala. Ale příčinou, pro kterou jsem ji zavola domů z Trocadera, odkud ostatně odešla proto, že měla jet na procházku se mnou, byla Lea. V myšlenkách na to jsem to jméno Lea vyslovil, a Albertina, podezírajíc mne, domnívajíc se, že jsem o ní slyšel možná něco víc, předešla mě a velmi výmluvně, zakrývajíc si při tom trochu čelo, zvolala: „Znala jsem ji velmi dobře; byly jsme se loni s přítelkyněmi na ni podívat, jak hraje; po představení jsme šly do její šatny; oblékala se před námi. Je to velmi zajímavé.“ Tu byla má myšlenka přinucena pustit se slečny Vinteuilové a se zoufalým úsilím, v tom letu k propasti nemožných rekonstrukcí, chytila se herečky z onoho večera, kdy Albertina vkročila do její šatny. Ale naopak, jak po všech těch slavnostních přísahách, jež mi, a to tónem tak pravdivým, dala, jak po tom tak úplném vzdání se své svobody uvěřit, že v tom bylo něco špatného? A přece, nebyla má podezření tykadly, zamířenými k pravdě, neboť, i když se zřekla návštěvy u Verdurinových a jela do Trocadera, u Verdurinových přece jen měla být slečna Vinteuilová a v Trocaderu byla přece Lea, která, jak se zdálo, mě znepokojovala neprávem a o níž mi Albertina přes to, tou větou, o kterou jsem ji nežádal, prohlásila, že ji znala mnohem více, že se s ní seznámila za okolností mnohem podezřelejších, než jak jsem se bál? Neboť kdo ji tam do té šatny zavedl? Přestal-li jsem trpět slečnou Vinteuilovou, když jsem začal trpět Leou (těmi svými dvěma katy toho dne), stalo se to buď neschopností mého ducha představovat si zároveň příliš mnoho scén, nebo křížením mých nervových rozruchů, jejichž má

žárlivost byla jenom ozvěnou. Mohl jsem z toho indukovat, že se Lei neoddala o nic více než slečně Vinteuilové a že o Lei jsem si to myslel jenom proto, že jsem jí ještě trpěl. To však, že mé žárlivosti pohasínaly – aby se jedna po druhé občas zase probouzely – to také ještě neznamenal, že by naopak každá z nich neodpovídala nějaké tušené pravdě, a že si o těch ženách nemám říci žádná, nýbrž všechny. Říkám „tušené“, protože jsem nemohl býti na všech místech prostoru a času, jak by bylo třeba, a i pak, jaký pud by mě mohl upozornit na konkordanci míst v prostoru s místy v čase, abych mohl přistihnout Albertinu zde a v tu hodinu s Leou, jindy a na jiném místě s balbeckými dívkami nebo s onou přítelkyní paní Bontempsové, o níž se na pláži otřela, nebo s tou mladou hráčkou tenisu, která do ní vrazila loktem, nebo se slečnou Vinteuilovou?

Musím říci, že tím, co se mi zdálo nejvážnějším a co mě jako výmluvné znamení zarazilo nejvíce, bylo to, že ona sama předešla mé obvinění, to, že mi sama řekla: „Myslím, že u nich dnes byla slečna Vinteuilová“, jakož i to, že jsem na to, jak nejkřutěji jsem dovedl, odpověděl: „Neřekla jste mi, že jste ji potkala.“ Tak, jakmile jsem viděl, že Albertina mne klame, místo abych jí řekl, že jsem smuten, stával jsem se zlým. Vyskytl se tedy okamžik, kdy jsem k ní pocítil jakousi zášť, která mou potřebu udržet si ji ještě více jitrila.

„Ostatně,“ řekl jsem jí hněvivě, „zatajujete mi mnohé jiné věci, i úplně bezvýznamné, jako na příklad, mimochodem řečeno, ten třídní výlet do Balbecu.“ Dodal jsem to „mimochodem řečeno“ jako doplněk k slovům „i úplně bezvýznamné“, takže, kdyby mi Albertina byla řekla: „A co bylo nesprávného na tom mém výletě do Balbecu?“, byl bych jí mohl odpovědět: „Ale už si to ani nepamatuji. Všechny takové věci, jež mi lidé říkají, se mi pletou v hlavě; věnuji tomu tak malou pozornost.“ A opravdu, jestliže jsem mluvil o té třídní cestě, již vykonala se šoférem až do Balbecu, odkud jsem její pohlednice dostal s takovým zpožděním, mluvil jsem o ní docela nazdařbůh a litoval jsem, že jsem tak špatně zvolil svůj příklad, neboť

opravdu měla sotva kdy jet tam, obrátit a jet hned nazpět, takže to jistě byl z jejích výletů ten, při němž bylo nejméně kdy vsunout mezi příjezd a odjezd nějakou trochu delší schůzku s někým. Albertina však na základě toho, co jsem jí právě řekl, nabyla přesvědčení, že pravou pravdu znám a že jí úmyslně zatajuji, že ji znám; byla tedy odnedávna přesvědčena, že ji tím nebo oním způsobem dávám stopovat nebo zkrátka že jsem, jak to minulého týdne řekla Ondřejce, nějakým způsobem „informovanější o jejím životě než ona sama.“ Přerušila mě proto přiznáním naprosto zbytečným, protože jsem jistě ani netušil nic z toho, co mi řekla, ba byl jsem tím naopak zdrcen, neboť tak veliká může být vzdálenost mezi pravdou, kterou lhářka zakuklila, a představou, kterou si na podkladě těch lží muž, onu lhářku milující, o té pravdě utvořil. Sotvaže jsem řekl ta slova: „Mimochodem řečeno, ta vaše třídní cesta do Balbecu“, Albertina, přerušivši mě, řekla jako docela přirozenou věc: „Chcete tím říci, že jsem tehdy do Balbecu vůbec nejela? Zajisté, nejela! A stále jsem přemýšlela, proč se tváříte, jako byste tomu věřil. Bylo to přece naprosto nevinné. Šofér potřeboval tři dny k vyřízení nějakých svých záležitostí. Neodvažoval se říci vám to. A tu jsem z dobrotivosti k němu (to jsem opravdu já! A pak se všechny takové věci svezou vždycky na má záda!) vymyslela tu předstíranou cestu do Balbecu. Vystoupila jsem prostě z auta v Auteuil, u své přítelkyně v ulici de l'Assomption, kde jsem ty tři dny strávila v hrozném nudě. Jak vidíte, není to nic vážného, nic se nestalo. Začala jsem tušit, že víte možná vše, už tehdy, když jsem viděla, jak jste se smál, když s týdenním zpožděním přišly ty pohledy. Uznávám, že to bylo směšné a lépe by bývalo neposílat vůbec nic. Ale to není má vina. Koupila jsem ty pohlednice už napřed a dala jsem je šoferovi, než jsem v Auteuil vylezla z auta; ale ten trulant je zapomněl v kapse, místo aby je v obálkách poslal nějakému svému příteli v balbeckém okolí, který je měl poslat nazpět do Paříže vám. Stále jsem čekala, kdy je dostanete. On si na ně vzpomněl teprve za pět dní, a místo aby mi

to řekl, poslal je, pitomec, hned do Balbecu. Ani se neptejte, jak dostal, když mi to potom řekl! A vy se tak zbytečně trápíte vinou toho hlupáka v odměnu za to, že jsem se odsoudila k třídnímu domácímu vězení, jen aby si mohl vyřídit své domácí záležitosti! Ze strachu, aby mě někdo neuviděl, jsem se neodvažovala na krok z domu. Jednou jedinkrát jsem byla venku, a to v mužských šatech, spíš jen tak pro švandu. A má šťastná hvězda, která mě nikdy nepouští, chtěla, že první, komu jsem vletěla do rány, byl ten váš židák Bloch. Ale nemyslím, že to od něho jste se dověděl, že ta cesta do Balbecu existovala jenom v mé obraznosti; bylo na něm totiž vidět, že mě nepoznal.“

Nevěděl jsem, co říci, protože jsem nechtěl vypadat překvapeně, při tom však jsem byl takovou spoustou lží zdrcen. K jakémusi pocitu hrůzy, který ve mně nikterak nebudil touhu Albertinu vyhnat – právě naopak – přidružila se neodolatelná touha po pláči. Její příčinou nebyla sama ta lež a zničení všeho, co jsem pokládal za tak pravdivé, že jsem se cítil jakoby v úplně zničeném městě, v němž nestojí už ani jediný dům a v němž je půda poseta jen hromadami trosek, nýbrž melancholie, že Albertina za ty tři dny, nudně prožité u její auteuilské přítelkyně, ani jednou nepocítila touhu, ba možná že ji ani nenapadlo, přijít potají některého dne ke mně nebo požádat mě lístkem, abych já přišel navštívit ji v Auteuil. Ale neměl jsem kdy oddávat se takovým myšlenkám. A zvláště: nechtěl jsem vypadat překvapeně. Usmál jsem se jako člověk, který toho ví více, než říká: „Ale to je jenom jedna věc z tisíce. Tak na příklad hleďte, vy jste věděla, že slečna Vinteuilová měla přijet k paní Verdurinové dnes odpoledne, když jste jela do Trocadera.“ Začervenala se: „Ano, věděla jsem to.“ – „Můžete přísahat, že jste k Verdurinovým nechtěla jít proto, abyste s ní mohla navázat zase styky?“ – „Ale toť se ví, že to mohu přísahat. Proč navázat zase styky? Jakživ jsem s ní žádné styky neměla, to vám přísahám.“ Byl jsem zdrcen slyše Albertinu, jak mi lže, jak popírá jasnou pravdu, až příliš prozrazovanou jejím

začervenáním. Její falešnost mě tak bolestně rmoutila. A přece, protože jí byla dokazována nevinnost, v níž jsem, ani si to neuvědomuje, toužil věřit, zabolela mě méně než její upřímnost, když mi na mou otázku: „Můžete mi aspoň přísahat, že ani radost ze setkání se slečnou Vinteuilovou neměla podíl na vaší touze jít na to matiné u Verdurinových?“ odpověděla: „Ne, to vám přísahat nemohu. Byla bych měla velikou radost ze setkání se slečnou Vinteuilovou.“ Ještě před vteřinou jsem jí zazlíval, že mi své styky se slečnou Vinteuilovou zapírá, a teď mě přiznání k radosti, kterou by měla ze setkání s ní, ohromilo. Ostatně už to, jak se potají chtěla k Verdurinovým dostat, bylo by mělo být mi dostatečným důkazem. Ale na to jsem už dost nemyslel. Třebaže mi teď říkala pravdu, proč se přiznávala jenom napolo? Bylo to ještě hloupější než zlé a smutné. Byl jsem tak zdrcen, že jsem neměl odvahy naléhat na věc, v níž jsem byl v nevýhodě, nemoha ji překvapit žádným usvědčujícím dokladem, takže jsem, abych zase nabyl vrchu nad ní, rychle přešel k jinému námětu, jímž jsem chtěl Albertinu na hlavu porazit: „Hledte, právě dnes večer u Verdurinových jsem se dověděl, že to, co jste mi řekla o slečně Vinteuilové...“ Albertina se na mne upřeně dívala se zmučenou tváří, snažíc se vyčíst z mých očí, co vše vím. A je pravda, že to, co jsem věděl a co jsem se chystal říci o tom, jaká slečna Vinteuilová je, jest pravda, že jsem se to nedověděl u Verdurinových, nýbrž už před lety v Montjouvainu. Ježto však jsem o tom Albertině úmyslně ještě nikdy nic neřekl, mohl jsem se tvářit, že to vím teprve ode dnešního večera. A měl jsem skoro radost – po těch velikých utrpeních, jež mi to způsobilo tehdy v balbeckém vláčku – že mám tu montjouvainskou vzpomínku, kterou jsem teď chtěl posunout k dnešku, která však přes to bude zdrcujícím důkazem, omračujícím ranou pro Albertinu. Aspoň tentokrát nebudu nucen „tvářit se, jako bych věděl“ a „vytahovat“ z Albertiny: věděl jsem, viděl jsem ozářeným oknem v Montjouvainu. Přestože mi Albertina tvrdila, že její styky se slečnou Vinteuilovou a s její přítelkyní bývaly vždy

úplně nevinné, jak by mi mohla, když jí budu přísahat (a přísahat upřímně), že znám mravy těch dvou žen, jak by mi mohla tvrdit, že od těch dvou žen, s nimiž žila v každodenním důvěrném styku, jež nazývala svými „velikými sestrami“, že od nich nikdy neslyšela návrhy, které by ji, jestliže ovšem naopak s nimi nesouhlasila, jistě byly přinutily, aby se s nimi stýkat přestala. Ale neměl jsem kdy říci, co vím. Albertina, domnívající se, podobně jako o té smyšlené cestě do Balbecu, že jsem se dověděl pravdu buď od slečny Vinteuilové, byla-li opravdu u Verdurinových, nebo prostě od paní Verdurinové, která možná mluvila o ní se slečnou Vinteuilovou, nepustila mě k slovu a učinila mi přiznání, které bylo pravým opakem toho, o čem jsem byl přesvědčen já, které však, dokazujíc mi, že nikdy nepřestala lhát mi, zabořilo mě možná stejně velice (zvláště proto, že jsem na slečnu Vinteuilovou, jak jsem to před chvílí řekl, už nežártil); Albertina mě tedy předešla a řekla: „Chcete patrně říci, že jste se dnes večer dověděl, že jsem vám lhala, když jsem tvrdila, že jsem byla přítelkyní slečny Vinteuilové napolo vychována. Je pravda, že jsem vám trochu lhala. Ale cítila jsem tehdy, jak mnou opovrhujete, viděla jsem, že jste pro dílo toho Vinteuile zanícen tak, že jsem si, protože jedna má kamarádka – a to je pravda, to vám mohu přísahat – bývala přítelkyní té přítelkyně slečny Vinteuilové, hloupě řekla, že nabudu ve vašich očích zajímavosti, budu-li předstírat, že jsem ty dívky dobře znala. Cítila jsem, že vás nudím, že mě pokládáte za hloupou husu, a myslila jsem, že získám trochu vážnosti u vás, že nás to sblíží, řeknu-li vám, že jsem se s těmi dívkami stýkala a že bych vám mohla opatřit mnohé podrobnosti o Vinteuilových skladbách. Lžu-li vám někdy, je to vždy z přátelství k vám. A bylo třeba tohoto osudného verdurinovského soirée, abyste se dověděl pravdu, která ostatně byla možná zkreslena. Vsadila bych se, že přítelkyně slečny Vinteuilové vám řekla, že mě nezná, přestože mě aspoň dvakrát viděla u mé kamarádky. Ale to se ví, nejsem dost chic pro lidi, kteří se stali tak slavnými. Milejší je jim říkat, že mě

jakživ neviděli.“ Ubohá Albertina, když myslila, že oddálí náš rozchod, že nás sblíží tím, že bude předstírat přátelství s přítelkyní slečny Vinteuilové, dospěla, jak se to často stává, k pravdě jinou cestou, než kterou chtěla. To, že by se tvářila v hudebních otázkách informovanější, než bych byl o ní tušil, nebylo by mi tehdy večer v balbeckém vláčku zabránilo přerušit s ní všechny styky; a přece právě věta, kterou za tím účelem řekla, hned způsobila, že jsem v sobě pocítil ještě víc než nemožnost přestat s ní chodit. Jenže Albertina si mylně vysvětlovala, ne účinek, který ta věta měla mít, ale příčinu, která ten účinek způsobila, příčinu, jíž nebylo to, že jsem se dověděl o jejích hudebních vědomostech, nýbrž to, že mi tou větou prozradila své nemravné známosti. Tím, co mě k ní najednou přiblížilo, čím jsem s ní újeji splynul, nebylo očekávání požitku – a požitek je slovo příliš silné, stačí říci mírné příjemnosti – nýbrž sevření bolesti.

Ani tentokrát jsem nesměl příliš dlouho mlčet, aby nezpozorovala mé překvapení. Proto také, dojat tím, že je tak skromná a domnívá se, že verdurinovské prostředí jí pohrdá, řekl jsem jí něžně: „Ale má drahá, milerád bych vám dal několik stovek, abyste si, kde byste chtěla, šla zahrát na elegantní dámu a abyste mohla na nějakou tu krásnou večeri pozvat pana i paní Verdurinovy!“ Žel! Albertina byla složena z několika bytostí. Nejtajemnější, nejprostší, nejkrutější z nich se projevila v odpovědi, kterou mi dala s výrazem velikého zhnusení a jejíž slova (a to ani počáteční slova, protože svou odpověď nedokončila) jsem opravdu dobře neslyšel. Uvědomil jsem si je teprve později, když jsem pochopil její myšlenku. Tak člověk často slyší dodatečně, teprve když pochopil smysl. „Pěkně děkuji! Utratit jediný groš pro takové mizery; to si raději, když mě někdy pustíte, půjdu někam řádně za...“ Sotvaže to řekla, její tvář zrudla, nabyla bolestného výrazu a Albertina si položila ruku na ústa, jako by chtěla srazit do nich nazpět slova, jež právě řekla a jež jsem vůbec nepochopil. „Co říkáte, Albertino?“ – „Ne, nic, jsem strašně

ospalá.“ – „Ale ne, jste úplně svěží.“ – „Myslila jsem na tu večeři pro Verdurinovy, je to od vás velmi pěkné.“ – „Ale ne, mluvím teď o tom, co jste právě řekla.“ Vysvětlovala to neschůdnými způsoby, které se však nikterak neshodovaly, neříkám ani s jejími slovy, která, protože byla přerušena, zůstávala nejasná, ale právě s tím přerušením a s tím náhlým zčervenáním, které je doprovázelo. „Hled'te, miláčku, to není to, co jste chtěla říci, protože proč byste se byla tak náhle zarazila?“ – „Protože má žádost se mi najednou zazdála indiskrétní.“ – „Jaká žádost?“ – „Uspořádat večírek.“ – „Ale ne, to není to, my přece nemusíme spolu zachovávat žádnou diskrétnost.“ – „Ale ano, naopak, lidí, jež milujeme, nesmíme zneužívat. Ale ať tak nebo tak, přísahám vám, že je to to.“ Nikdy jsem sice nedovedl pochybovat o jejích přísahách, ale ani jedno její vysvětlení neuspokojovalo můj rozum. Nepřestal jsem naléhat. „Zkrátka, mějte aspoň odvalu dokončit svou větu; začala jste nějaké slovo slabikou za.“ – „Ach ne, ne, nechte mě!“ – „Ale proč?“ – „Protože je to strašně sprosté, styděla bych se říci to před vámi. Nevím, nač jsem to mysli-la, ta slova, jejichž neznám ani smysl a jež jsem zaslechla jednou na ulici, kde jich užili lidé velmi zkažení, mi přišla na jazyk bez nejmenšího důvodu. Netýká se to ani mne ani nikoho jiného, to jsem bláznila nahlas.“ Tušil jsem, že z Albertiny už nic nedostanu. Lhala mi, když mi před chvílí přísahala, že ji zarazil společenský strach z indiskrétnosti, změnivší se teď najednou v stud říci přede mnou něco příliš sprostého. Ale to byla jistě nová lež, protože, když jsme byli s Albertinou sami dva, nebylo tak hrubých slov, abychom jich při svém laskání neužili. Jistě aspoň bylo zbytečné právě teď se za ně tak stydět. A mé myšlenky zůstávaly posedlé tím nedokončeným slovem. Ale od té chvíle, kdy jsem se zřekl dalšího výslechu, protože jsem žádnou uspokojující odpověď nedostával, bylo lépe tvářit se, jako bych na to už nemyslel; vrátiv se v duchu k výčitkám, jež mi Albertina dělala pro mou návštěvu u paní Verdurinové, řekl jsem jí stísněně, takže to vypadalo jako nějaká hloupá omluva: „Chtěl jsem

vás přece požádat, abyste šla na to soirée u Verdurinových se mnou“; – byla to věta dvojnásob neobratná, protože, kdybych to byl chtěl, proč bych jí to nebyl řekl? Jsouc rozvzteklena mou lží a osmělena mou nesmělostí, řekla: „Ani kdybyste mě o to byl tisíckrát požádal, nebyla bych svolila. Jsou to lidé, kteří bývali vždy proti mně; dělali vždy všechno mně na zlost. Chovala jsem se v Balbecu k paní Verdurinové vždy s největší roztomilostí a dočkala jsem se za to pěkné odměny. Ani kdyby mě o to požádala na smrtelné posteli, nešla bych. Jsou věci, které člověk neodpouští. A od vás je toto první nešetrnost ke mně. Když mi Františka řekla, že jste odjel (měla zlomyslnou radost, že mi to mohla říci, to víte!), byla bych raději dostala palicí po hlavě. Snažila jsem se, aby na mně nebylo nic vidět, ale jakživ jsem ještě nebyla tak potupena.“ Zatím co takto mluvila, ve mně, ve velmi životném a tvůrčím spánku mého podvědomí (v tom spánku, v němž se do naší paměti vrývají definitivně věci, které se nás jenom letmo dotkly, a v němž se zdřímnuvší ruce zmocňují klíče, který otvírá, klíče, do té doby marně hledaného) stále ve mně pokračovalo hledání toho, co chtěla říci onou přerušenou větou, jejíž konec bych se rád byl dověděl. A najednou do mne vpadlo slovo „zasekat“. Nemohu říci, že mě to napadlo najednou, jako když v nějakém dlouhém pasivním podrobení nějaké neúplné vzpomínce, přestože se snažíme pomalu, opatrně ji rozšířit, zůstáváme schouleni, přitisknuti k ní. Ne, v opaku k mému obvyklému způsobu vzpomínání, myslím, že tentokrát šlo mé hledání dvěma cestami; jedna přihlížela nejen k Albertině větě, ale také k jejímu vzteklému pohledu, když jsem jí nabídl peníze na vystrojení nějaké bohaté večeře, k pohledu, který jako by říkal: „Děkuji, vyhazovat peníze na něco, co mě otravuje, když bych za ně mohla užít věcí, které mě baví!“ A snad právě vzpomínka na tento její pohled mě přiměla, abych změnil metodu při hledání toho, jak chtěla svou větu dokončit. Do té chvíle jsem byl jako zhypnotizován těmi posledními slovy „půjdu si někam řádně za...“; chtěla říci zadovádat, zařádit?

Za... za... za... A najednou mě pohled, jímž se podívala, když jsem vyslovil svůj návrh, aby uspořádala nějakou večeři, přiměl, abych si znovu opakoval celou její větu. A tu jsem si hned uvědomil, co to chtěla říci a nedořekla. Hrůza! Toto tedy by jí bylo milejší! Dvojnásob hrozné! Vždyť ani nejhorší děvka nevyzve k tomu muže tak ohavným slovem. Cítila by se tím příliš snížena, příliš zhanobena. Jenom v rozhovoru s nějakou ženou, miluje-li ženy, řekne to, když se chce omluvit, že se oddá nějakému muži. Albertina nelhala, když mi řekla, že to vyslovila napolo ze sna. V své roztržitosti a prudkosti, nemyslíc na to, že mluví se mnou, pokrčila rameny a začala mluvit, jak by to byla udělala s některou z těch žen, možná s některou z mých „kvetoucích dívek“. A připomněvši si najednou skutečnost, zrudnuvši studem a zděsivši se, nechtěla už říci ani slovo. Nesměl jsem ztrácet ani vteřinu, nechtěl-li jsem, aby upozorovala mé zoufalství. Ale už se mi, po chvilkovém záchvatu vzteku, draly slzy do očí. Podobně jako v Balbecu, té noci, která následovala po jejím prozrazení, že je dobře známa s Vinteuilovou rodinou, musil jsem svůj zármutek vysvětlit ihned nějakou pravděpodobnou příčinou, která by zároveň dovedla vzbudit v Albertině dostatečně silný dojem, abych získal do svého konečného rozhodnutí několik dní klidu. Proto tedy jsem ve chvíli, kdy mi řekla, že ještě nikdy nebyla tak velice potupena jako tím mým odjezdem k Verdurinovým a že by jí bývalo milejší umřít než dovědět se to od Františky, chystal jsem se, jako bych byl podrážděn její směšnou nedůtklivostí, říci jí, že to, co jsem udělal, bylo docela bezvýznamné a že v mé návštěvě u Verdurinových nebylo naprosto nic urážlivého; – protože během té doby, docela souběžně, mé podvědomé hledání toho, co chtěla říci tou svou nedokončenou větou, dospělo k cíli, a protože zoufalství, do něhož mě můj objev strhl, nebylo možno utajit úplně, místo abych se obhajoval, obvinil jsem se: „Drahá Albertinko, řekl jsem jí něžným tónem, za nímž už pospíchaly mé první slzy, mohl bych vám říci, že nejednáte správně, že to, co jsem udělal, není nic, ale lhal bych; ano,

vy máte pravdu, pochopila jste pravdu, miláčku, protože ještě před půl rokem, ba ještě před čtvrt rokem, kdy jsem k vám cítil ještě tak veliké přátelství, bych to nikdy nebyl udělal. Je to nic a přece je to úžasné, protože je to znamením nesmírné změny v mém srdci. A protože jste tuto změnu, již jsem vám doufal utajit, už poznala, řeknu vám toto: Milá Albertinko (a to jsem řekl s velikou něhou a s velikým smutkem), hleďte, váš život vás zde nudí, lépe je rozejít se, a protože nejlepší rozchody jsou ty, které jsou nejrychlejší, prosím vás, abych zkrátil veliký žal, který mi to způsobí, abyste se se mnou rozloučila hned teď a abyste zítra ráno odjela, ještě než se probudím, tak, abychom se už neviděli.“ Bylo zřejmé, že je překvapena, že sice ještě plně nevěří, ale už je zkormoucena: „Jakže? Zítra? Vy to chcete?“ A já přes utrpení, jež jsem pociťoval, když jsem tak o našem rozloučení mluvil, jako by už bylo v minulosti – zčásti možná právě pro to utrpení – začal jsem Albertině dávat nejpřesnější rady o různých věcech, jež by měla udělat po svém odchodu z našeho domu. A doporučuje jí to a ono, dospěl jsem za chvíli k nejmenším podrobnostem. „Buďte tak laskava, řekl jsem s nesmírným zármutkem, a pošlete mi tu Bergottovu knihu, která je u vaší tety. Nespěchá to, pošlete to popozítří, za týden, kdy budete chtít, ale myslte na to, abych vás o to už nemusil žádat, protože bych tím velmi trpěl. Bývali jsme šťastni, teď cítíme, že bychom byli nešťastni.“ – „Neříkejte, že cítíme, že bychom byli nešťastni, přerušila mě Albertina, nemluvte v množném čísle; jenom vám se to zdá.“ – „Ano, konec konců, vám nebo mně, jak chcete, z té nebo z oné příčiny. Ale je už bláznivě mnoho hodin, musíte jít spát – rozhodli jsme se tedy, že se dnes večer rozejdeme.“ – „Pardon, vy jste se rozhodl a já uposlechnu, protože vás nechci soužit.“ – „Budiž, tedy já jsem to rozhodl, ale přes to je to pro mne neméně bolestné. Neříkám, že mě to bude bolet dlouho; vy víte, že si na nic nevzpomínám dlouho, ale v první dny se mi po vás bude hrozně stýskat! Právě proto pokládám za zbytečné dráždit tu bolest korespondencí; je nutné skončit

to najednou.“ – „Ano, máte pravdu, řekla mi sklíčeně (a její sklíčenost byla ještě zesilována tím, že celá její tvář byla ochablá únavou pozdní hodiny), milejší, než dát si řezat prst za prstem, je mi dát hned celou hlavu.“ – „Bože můj, to je strašné, že vás tak dlouho zdržuji, to je šílenství. Ale je to poslední náš večer! Budete pak moci spát celý svůj život.“ A takto, připomínaje jí, že si musíme říci dobrou noc, snažil jsem se oddálit chvíli, kdy mi „dobrou noc“ řekne. „Nemám, abyste měla v první dny nějaké rozptýlení, říci Blochovi, aby k vám poslal svou sestřenicí Estheru? Pro mne to jistě udělá.“ – „Nevím, proč mi to říkáte (řekl jsem to, protože jsem chtěl vyloudit z Albertiny ještě nějaké přiznání); jediný člověk, po němž toužím, jste vy,“ řekla mi Albertina a tato její slova mě naplnila slastí. Ale jakou bolest mi hned potom způsobila: „Pamatuji se dobře, že jsem Estheře dala svou fotografii, protože o ni velmi prosila a protože jsem viděla, že jí tím udělám radost, ale že bych k ní cítila nějaké přátelství nebo že bych někdy zatoužila setkat se s ní...“ A přece byla Albertinina povaha tak lehká, že dodala: „Chce-li mě navštívit, je mi to jedno, je velmi milá, ale já sama po tom nikterak netoužím.“ Když jsem se jí tedy zmínil o té Estheřině fotografii, kterou mi Bloch poslal (a kterou jsem tehdy, když jsem o ní s Albertinou mluvil, ani ještě neměl v rukou), Albertina si řekla, že Bloch mi ukázal fotografii její, darovanou jí samou Estheře. Ani v nejhroších svých dohadech jsem nikdy netušil, že by mezi Albertinou a Estherou mohla být známost tak důvěrná. Albertina tehdy, když jsem s ní o Estheřině fotografii mluvil, nenašla nic, co by mi řekla. A teď domnívám se, neprávem ovšem, že všechno vím, uznala za vhodnější přiznat se. Byl jsem tím zkormoučen. „A pak ještě vás, Albertino, prosím o jednu laskavost, to jest, abyste se nikdy nesnažila setkat se se mnou někde. Kdybychom se někdy, to se může stát za rok, za dva, za tři, octli v témž městě, vyhýbejte se mi.“ A vida, že na mou prosbu neodpovídá kladně, pokračoval jsem: „Milá Albertino, nesetkejte se se mnou v tomto životě už nikdy. Velmi bych tím trpěl, protože jsem

k vám cítil opravdu veliké přátelství, vy to přece víte. Vím dobře, že, když jsem vám jednou vypravoval, že bych chtěl setkat se zase s přítelkyní, o níž jsme mluvili v Balbecu, vím, že jste byla přesvědčena, že to bylo vše jen tak nastrojeno. Ale ne, ujišťuji vás, že mi to bylo naprosto jedno. Jste jistě přesvědčena, že jsem se už dávno rozhodl rozejít se s vámi a že má něžnost byla jen strojená.“ – „Ale ne, to je šílenství, co povídáte, nikdy jsem si to nemyslila,“ řekla smutně. „A máte pravdu; nesmíte tak myslet; měl jsem vás opravdu rád; nebyla to možná láska, ale bylo to veliké, velmi veliké přátelství, větší než si dovedete představit.“ – „Ale já si to dovedu představit. A snad si nemyslíte, že já vás nemám ráda!“ – „Velmi mě to rmoutí, že se s vámi rozcházejím.“ – „A mne tisíckrát víc,“ odpověděla mi Albertina. Už chvíli jsem cítil, že nebudu moci zadržeti slzy, ženoucí se mi do očí. A tyto slzy nevyplývaly z téhož druhu smutku, který jsem pociťoval před lety, když jsem Gilbertě říkal: „Bude lépe, když se už neuvidíme, život nás rozvádí.“ Když jsem to Gilbertě psal, jistě jsem si říkal, že, až budu milovat ne už ji, ale některou jinou dívku, přemíra mé lásky zmenší množství lásky, kterou se mi možná podaří vzbudit, jako kdyby mezi dvěma bytostmi bylo vždy určité množství lásky, v němž to, oč má víc jedna z nich, chybí té druhé, a že od té druhé ženy budu patrně nucen odloučit se stejně jako od Gilberty. Ale situace byla úplně jiná z mnohých důvodů, z nichž prvním, který sám potom zplodil důvody další, bylo to, že onen nedostatek vůle, jehož se u mne obávaly už v Combray babička i matka a s nímž se obě chtěj nechtěj nakonec smířily (s takovou energií dovede chorý člověk vnucovat svou slabost), tento nedostatek vůle se zvětšoval stále rychleji a rychleji. Když jsem před lety cítil, že má přítomnost Gilbertu unavuje, měl jsem ještě dosti sil zřít se jí; neměl jsem jich dost, když jsem totéž zjistil u Albertiny, a jedině, nač jsem stále myslel, bylo: stůj co stůj si ji udržet. Tak se stalo, že Gilbertě jsem psal, že ji už neuvidím, opravdu s úmyslem nesetkat se s ní už nikdy, kdežto Albertině jsem to teď sice říkal, ale

lhal jsem a toužil jsem po usmíření. Tak jsme se jeden druhému ukazovali v podobě, která byla velmi odlišná od skutečnosti. A tak tomu bývá patrně vždy, když dva lidé stojí tváří v tvář, protože žádný z nich nezná část toho, co je v druhém (nebo zná-li to, nemůže to zčásti pochopit), a protože oba ze sebe vydávají právě to, co je nejslabším projevem jejich osobitosti, buď proto, že sami ještě nevědí a pokládají za bezvýznamné to, co v nich nejosobnější je, nebo proto, že různé bezvýznamné povahové rysy, které nejsou jejich nejvlastnější, zdají se jim důležitější a lichotivější. Ale v lásce dosahuje takové nedorozumění vrcholu, protože se, leda snad dokud jsme děti, snažíme, aby náš vnější vzhled, místo aby přesně vyjadřoval naše myšlenky, byl raději shodný s tím, co tyto myšlenky pokládají za nejschopnější k dosažení toho, po čem toužíme a čím pro mne od mého návratu domů byla možnost udržet Albertinu v stejné poslušnosti jako dosud, aby se totiž v svém podráždění nedožadovala větší svobody, svobody, jakou jsem jí někdy později chtěl dát, která však teď, když jsem se jejích choutek po nezávislosti bál, by ve mně jistě probouzela příliš velikou žárlivost. Počínajíc jistým věkem člověk, z jakési sebelásky a důvtipnosti, tváří se právě k věcem, po nichž nejvíce touží, jako by mu na nich nijak nezáleželo. Ale v lásce nám prostý důvtip – který ostatně není pravděpodobně pravou moudrostí – vnutí tuto dvojakost velmi rychle. Tím, o čem jsem jako chlapec sníval, že je to v lásce to nejsladší, a co se mi zdálo přímo její podstatou, byla možnost volně vyjadřovat před milovanou dívkou svou lásku, svou vděčnost za její dobrotivost, svou touhu po trvalém společném životě. Ale potom jsem si ze zkušenosti vlastní i svých přátel dobře uvědomil, že vyjadřování takových citů není nijak nakažlivé. A jakmile to člověk zpozoruje, nedává se už svými city „unášet“; tak jsem se odpoledne střežil říci Albertině, jak jsem jí vděčný za to, že nezůstala v Trocaderu. A teď večer, obávaje se, aby mě neopustila, tvářil jsem se, jako bych toužil po rozchodu s ní; ostatně tato přetvářka mi nebyla diktována jenom

poučením, jež jsem podle svého přesvědčení získal v svých dřívějších láskách a z něhož jsem se snažil těžit pro tuto svou lásku nyníjší.

Tato obava, že Albertina mi možná řekne: „Chci, abych v určité hodiny směla chodit do města sama, chci dovolení k celodennímu pobytu venku“, nebo vůbec nějakou takovou žádost, kterou jsem se nesnažil definovat, která však mě děsila, tato obava mi prolétla mozkem už během toho soirée u Verdurinových, ba i před ním. Ale rozptýlila se; odporovala jí ostatně vzpomínka na všechno to, co mi Albertina stále opakovala o svém štěstí v mém bytě. Úmysl opustit mě, jestliže v Albertině vůbec byl, projevoval se jenom velmi nejasně, jistými smutnými pohledy, jistými netrpělivostmi, větami, které to ovšem nechtěly říci, které však, uvažoval-li o nich člověk (a nepotřeboval ani uvažovat, protože taková řeč vášně je vždy hned srozumitelná; i prostí lidé chápou ta slova, která jsou vysvětlitelná jenom ješitností, záštitou, žárlivostí, jež ten, kdo mluví, sice nevyjadřuje přímo, jež v něm však hned vyslídí ona intuitivní schopnost, která je stejně jako ten Descartův „zdravý rozum“ nejrozšířenější věcí na světě), prozrazovaly v ní přítomnost citu, který utajovala a který ji možná sváděl, aby toužila po nějakém životě beze mne. Stejně jako tento její úmysl nebyl v jejích slovech vyjádřen logicky, stejně neurčitě zůstával ve mně úmysl, který jsem měl od tohoto večera. Žil jsem dále v předpokladech, které připouštěly jako pravdivé to, co mi říkala Albertina. Ale je možné, že mě v nitru během té doby neopouštěla hypotéza jiná, právě opačná, hypotéza, na kterou jsem nechtěl myslet; to je tím pravděpodobnější, že jinak bych byl naprosto klidně Albertině řekl, že jsem byl u Verdurinových, a také proto, že jinak by mi nebylo pochopitelné, proč mě tak málo překvapil její hněv. Pravděpodobně tedy ve mně žila představa Albertiny úplně jiné, než byla Albertina, jak ji viděl můj rozum, a také jiné, než byla Albertina, kterou ukazovala její slova, při tom však Albertina ne úplně smyšlená, protože byla jakoby zrcadlem, v němž

už napřed bylo vidět různá její hnutí, na příklad tu rozladěnost pro mou návštěvu u Verdurinových. Ostatně už dávno mé časté úzkosti, můj strach říci Albertině, že ji miluji, to všechno odpovídalo nějakému jinému předpokladu, který vysvětloval mnohem více a měl v sobě také to, že, přijal-li jsem předpoklad první, stával se pravděpodobnějším také předpoklad druhý, neboť, dal-li jsem se Albertinou strhnouti k projevům něhy, dosahoval jsem u ní jenom podrážděnost (kterou ona vysvětlovala ostatně něčím jiným).

Rozebírám-li to podle toho, podle neměnitelného systému odpovědí, říkajících právě opak toho, co jsem pociťoval, mohu být jist, že, řekl-li jsem jí toho večera, že ji opustím, řekl jsem to – dokonce ještě než jsem si to jasně uvědomil – proto, že jsem se bál, aby nežádala svobodu (nebyl bych dobře dovedl říci, jaká byla ta svoboda, jíž jsem se tak bál, ale byla to zkrátka taková svoboda, při níž by mě mohla podvádět nebo aspoň při níž bych už nemohl být jistý, že mě neklame) a proto, že jsem jí z hrdosti, z obratnosti, chtěl ukázat, že se toho nijak nebojím, podobně jak jsem jí to naznačil už v Balbecu, když jsem chtěl, aby o mně měla lepší představu, a později, když jsem chtěl, aby neměla kdy nudit se se mnou. A pokud se týče námitky, s níž by někdo mohl přijít proti tomu druhému – neformulovanému – předpokladu, že všechno to, co mi Albertina říkala, znamenalo naopak vždy, že jí byl milejší život u mne, klid, četba, samota, odpor k lesbickým láskám atd., bylo by zbytečné zdržovat se tím. Neboť kdyby Albertina sama byla chtěla usuzovat, co cítím já, z toho, co jsem říkal, byla by se dověděla pravý opak pravdy, protože touhu rozejít se s ní jsem dával najevo vždy právě tehdy, když jsem se bez ní nemohl obejít, a protože v Balbecu jsem jí řekl, že miluji ženu, jednou Ondřejku a po druhé ženu úplně neznámou, právě ve chvílích, kdy žárlivost ve mně roznítla novou lásku k ní, k Albertině. Má slova tedy nikterak nebývala výrazem mých citů. A je-li čtenářův dojem o tom nějak slabý, je to tím, že já jakožto vypravěč vysvětluji mu své city, ale zároveň mu opakuji svá slova. Kdybych mu však

zatajil své city, takže by pak znal jenom má slova, mé skutky, tak málo se s nimi shodující, budily by v něm tak často dojem zvláštních rozporů a nesrovnalostí, že by mě pokládal skoro za blázna. Ostatně tento postup by nebyl o mnoho mylnější než postup, jehož jsem užil já, protože obrazy, které mě ponoukaly k činům a byly tak odlišné od obrazů, jež kreslila má slova, byly v té chvíli velmi nejasné; znal jsem jenom nedokonale povahu, podle níž jsem jednal; dnes znám jasně její subjektivní pravdu. A pokud se týče její pravdy objektivní, to jest toho, zdali tato má povaha postihovala právě Albertininy úmysly přesněji než mé rozumové uvažování, zdali jsem této povaze důvěřoval právem a zdali ona Albertininy plány, místo aby je uhodla, naopak nezkreslila, to nedovedu dobře říci. Ta nepřesná obava, pocítená mnou u Verdurinových, že totiž Albertina ode mne odejde, se napřed rozptýlila. Domů jsem se vracel s pocitem, že jsem vězeň, a ne s pocitem, že se tam shledám s uvězněnou. Ale ta rozptýlivší se obava mne zachvátila ještě silněji, když jsem v okamžiku, kdy jsem Albertině řekl, že jsem byl u Verdurinových, viděl, jak její tvář zastřel výraz záhadného podráždění, který ji ostatně nepřelétl po prvé. Věděl jsem, že je to jenom tělesné vykrystalizování odůvodněných stížností, myšlenek, jasných pro bytost, která je tvoří, ale zamlčuje, syntéza, která se stala viditelnou, ale není už rozumová, a kterou člověk, sbírající její drahocenné krystalky z tváře milované bytosti, snaží se, v úsilí pochopit, co se v ní děje, rozložit analýzou v její myšlenkové prvky. Předběžná rovnice o této neznámé, již pro mne byla Albertinina myšlenka, dala mi asi toto: „Zнала jsem jeho podezření, byla jsem jista, že se bude snažit ověřit je, a abych mu v tom nemohla nijak překážet, dělal to všechno pěkně v tajnosti.“ Ale žila-li Albertina opravdu v takových myšlenkách, – v myšlenkách, jež mi nikdy nedala najevo, – bylo patrně nezbytným následkem toho to, že se jí zhnusil takový život, že neměla už síly k němu nebo že se jí některého dne zachce přerušit život, v němž, byla-li, aspoň svými touhami, nějak vinna, cítila, že je prozrazena,

že je pronásledována, že je jí bráněno ukojit někdy své tužby tak, aby tím má žárlivost nezískala žádné nové zbraně, život, v němž, byla-li nevinná jak v myšlenkách tak v skutcích, právem směla být v poslední době zaleknuta, vidouc, že od našeho posledního pobytu v Balbecu, kde se tak úporně snažila nezůstávat nikdy sama s Ondřejkou, až do dneška, kdy se zřekla návštěvy u Verdurinových a kdy se vrátila z Trocadera, nepodařilo se jí dobýt zase mé důvěry. Tím spíše, že jsem nemohl říci, že její chování není dokonalé. Kdežto v Balbecu, když se mluvilo o neslušných dívkách, často jsem u ní viděl úsměvy, pohyby, napodobování jejich způsobů, vesměs věci, které mě mučily, protože jsem tušil, co znamenají pro její přítelkyně, od té chvíle, kdy poznala můj názor na to, přestala, jakmile se někdo o takových věcech zmínil, účastnit se rozhovoru nejen slovy, ale i výrazem tváře. Bud' aby nemusila rozmnožit zlomyslnosti, říkané o té či oné ženě, nebo z jakéhokoli jiného důvodu zaráželo v takových chvílích na její tak pohyblivé tváři to, že od okamžiku, kdy byla učiněna zmínka o tomto námětě, rysy její tváře dávaly najevo nevšímavost, přestože podržely přesně též výraz, jaký měly chvíli předtím. A tato nehybnost, třebaže byla lehká, tížila jako mlčení; bylo by bývalo nemožné říci, že někoho kárá nebo schvaluje, že ty věci zná nebo nezná. Všechny rysy její tváře byly úzce spojeny jedny s druhými. Její nos, její ústa, její oči tvořily dokonalý soulad, izolovaný ode všeho ostatního; vypadala jako pastelový obrázek a jako kdyby to, co bylo právě řečeno, nebyla slyšela o nic více, než jako kdyby to bylo řečeno před nějakým Latourovým portrétem.

Mé nevolnictví, jež jsem si uvědomoval ještě tehdy, když jsem, říkáje kočímu Brichotovu adresu, uviděl světlo v okně, přestalo mě tížit za chvíli potom, když jsem uviděl, že Albertina vypadá, jako by tak bolestně cítila nevolnictví své. A nejobratnější cestou k tomu, aby se jí zdálo méně tíživým, aby ji nenapadla myšlenka na odchod ode mne, zdálo se mi vzbudit v ní dojem, že to nevolnictví není definitivní a že já sám si přeji, aby se skončilo. Když jsem viděl, že můj

úskok se podařil, byl bych mohl cítit se šťasten, především proto, že to, čeho jsem se tak obával, ta touha po odchodu, kterou jsem v Albertině hledal, je odsunuta, a potom proto, že, ani nehledíc k zamýšlenému výsledku, úspěch mého úskoku sám, tím, že dokazoval, že nejsem pro Albertinu nějakým opovrhovaným milencem, směšným žárlivcem, jehož všechny lsti jsou už dávno předtím uhádnuty, tento úspěch dodával zase naší lásce jakési panenskosti, protože obnovoval jaksi dobu, kdy Albertina mohla ještě jako v Balbecu tak snadno uvěřit, že miluji nějakou jinou ženu. To by Albertina teď už nebyla patrně uvěřila, ale věřila mému předstíranému úmyslu rozejít se navždy už dnes večer. Tvářila se, jako by tušila, že podnět k tomu vyšel patrně od Verdurinových. Z jakési potřeby upokojit zmatek, který ve mně budilo mé předstírání roztržky, řekl jsem jí: „Albertino, můžete mi přísahat, že jste mi ještě nikdy nelhala?“ Zahleděla se upřeně do prázdna a potom odpověděla: „Ano, to jest ne; neprávem jsem vám řekla, že Ondřejka se po uši zamilovala do Blocha; neviděly jsme ho tehdy.“ – „Tak proč jste to řekla?“ – „Protože jsem se bála, abyste si o ní nemyslel něco jiného, jenom proto!“ Řekl jsem jí, že jsem mluvil s dramatikem, velmi dobrým Leiným přítelem, jemuž Lea řekla prapodivné věci (chtěl jsem tím v Albertině vzbudit domněnku, že toho o přítelkyni Blochovy sestřenice vím více, než říkám). Albertina se zas zadívala do prázdna a řekla: „Neprávem jsem vám, když jsem s vámi před chvílí mluvila o Lei, zatajila třínedělní cestu, kterou jsem s ní vykonala. Ale tehdy, když se to stalo, jsem vás znala ještě tak málo!“ – „Stalo se to před Balbecem?“ – „Před vaším druhým pobytem v Balbecu, ano!“ A téhož dne ráno mi řekla, že Leu nezná, a před malou chvílí řekla, že ji viděla jenom jednou v její šatně! Díval jsem se, jak plamen najednou pohlcuje román, který jsem psal miliony minut. Nač? Nač? Ovšem, chápal jsem, že Albertina mi ty věci prozrazovala proto, že myslela, že jsem se je nepřímo dověděl od Lei, a chápal jsem také, že není nejmenšího důvodu, proč by takových věcí nebylo ještě sto jiných.

Uvědomoval jsem si při tom, že v Albertininiých slovech, když se jí někdo vyptával, nebylo nikdy zbla pravdy, že pravda jí uklouzla vždy jen bezděky, jako kdyby se v ní najednou pomíchaly skutečnosti, jež byla do té chvíle rozhodnuta utajovat, s přesvědčením, že jsem se o nich už nějak dověděl. „Ale dvě věci, to nic není, řekl jsem Albertině, řekněte mi aspoň čtyři, abyste mi zanechala nějaké vzpomínky. Co mi můžete ještě prozradit?“ Zase se zahleděla do prázdna. Jaké víře v budoucí život přizpůsobovala svou lež, s jakými bohy, méně smlouvavými, než myslila, pokoušela se o dohodu? Nebylo to patrně snadné, protože její mlčení a upřenost jejího pohledu trvaly dost dlouho. „Ne, nic jiného,“ řekla nakonec. A přes mé naléhání setrvala, teď už snadno, na tom „nic jiného“. A jaká to byla lež! Vždyť, když už se k těm zálibám přiznala, kolikrát do toho dne, kdy byla zavřena u mne, v kolika různých příbytcích, na kolika různých procházkách je jistě ukojila! Gomořanky jsou dosti vzácné, ale zároveň dosti čtené, aby v jakémkoli lidském zástupu jedna z nich neušla očím druhé. A tím okamžikem je dohoda snadná.

Vzpomněl jsem si s hrůzou na jeden večer, který se mi tehdy, když se to stalo, zdál jenom směšný. Kterýsi přítel mě pozval na večeři do restaurace zároveň se svou milenkou a s jiným svým přítelem, který také přivedl svou dívku. Obě ty ženy se brzy dorozuměly, ale toužily po sobě tak netrpělivě, že jejich nohy se hned po polévce začaly pod stolem hledat, narážejíce při tom často na nohu mou. Za chvíli se už nohami tiskly k sobě. Moji přátelé nepozorovali nic; prožíval jsem muka. Jedna z těch dvou žen, nemohouc to už vydržet, sehnula se pod stůl, předstírajíc, že jí něco upadlo. Potom jednu z nich rozbolela hlava, takže odešla nahoru do šatny. A druhá najednou zpozorovala, že musí jít za svou přítelkyní do divadla, takže jsem pak zůstal sám se svými dvěma přáteli, kteří netušili nic. Ta s bolavou hlavou se vrátila, ale požádala, aby ji nechali jít domů samu, že si tam vezme antipyrin a počká potom na svého přítele v jeho bytě. Od toho dne se z nich staly veliké přítelkyně;

procházívaly se spolu; jedna z nich, v přestrojení za muže, sháněla malá děvčata, vodila je k své přítelkyni a zaučovala je. Ta druhá měla chlapce, k němuž se tvářila, jako by s ním nebyla spokojena, a pobízela svou přítelkyni, aby ho trestala; ta ovšem si na tom dala vždy záležet. Možno říci, že není místa, byť bylo sebe veřejnější, na němž by nedělaly to, co je nejtajnější.

„Ale Lea se ke mně po celou tu cestu chovala naprosto slušně,“ řekla mi Albertina. „Byla dokonce zdrženlivější než mnohé ženy z nejlepší společnosti.“ – „Tedy některé ženy ze společnosti se k vám zachovaly nějak neslušně, Albertino?“ – „Nikdy.“ – „Tak co tím chcete říci?“ – „Nuže, byla méně volná v svých slovech.“ – „Na příklad?“ – „Nebyla by na příklad nikdy, jako tak mnohé ženy z lepší společnosti, užila slova: pitomý nebo výrazu: vykašlat se na společnost.“ Zdálo se mi, že část románu, která ještě úplně neshořela, rozpadává se teď v popel.

Mé zoufalství by bývalo trvalo, ale Albertinina slova, když jsem na ně myslel, způsobila, že zoufalství bylo vystřídáno zběsilým hněvem. A i ten pohasl před jakýmsi rozněžněním. Já také jsem od té chvíle, kdy jsem se vrátil domů a kdy jsem prohlásil, že chci, abychom se rozešli, také já jsem lhal. A tato vůle: rozejít se, již jsem vytrvale předstíral, vzbudila ve mně pozvolna něco ze smutku, který bych byl pocítoval, kdybych byl chtěl Albertinu opravdu opustit.

Ostatně když jsem chvílemi, po přestávkách, jako se mnohdy v přestávkách projevují jisté fyzické bolesti, myslel na ten prostopášný život, který Albertina vedla před tím, než poznala mne, tím více jsem se podívoval pokornosti své zajatkyně a přestával jsem jí jej zazlívat.

Nikdy jsem ovšem za toho našeho společného života nepřestal Albertině naznačovat, že tento život je pravděpodobně jenom prozatímní, takže Albertina v něm stále nalézala nějaký půvab. Ale toho večera jsem zašel dále, obávaje se, že nějaké neurčité vyhrožování rozchodem už nedostačuje, protože by mu v Albertinině mysli odporovala patrně její představa o mé veliké žárlivé lásce

k ní, která mne také podle jejího přesvědčení přiměla, abych jel k Verdurinovým vyzvídat.

Toho večera jsem myslel na to, že mezi jinými příčinami, které mě najednou, třebaže jsem si to uvědomoval teprve postupně, přiměly k rozhodnutí, že zahraji tu komedii s rozchodem, bylo zvláště to, že kdykoli jsem v nějakém tom unáhlení, jež jsem zdědil po otci, ohrožoval bezpečnost nějaké bytosti, zabíhal jsem, protože jsem neměl tak jako otec odvalu svou hrozbu uskutečnit, aspoň hodně daleko v předstírání, že ji uskutečním, a přestal jsem teprve tehdy, když můj protivník, máje opravdu iluzi, že mluvím upřímně, byl úplně postrašen. Cítiváme ostatně dobře, že v takových lžích je kus pravdy, že, nepřináší-li do našich lásek dosti změn život, my sami bychom je do nich rádi vnesli nebo aspoň je předstírali a mluvili o rozchodu; tak silně cítíme, že všechny lásky a všechny věci rychle spějí k „poslednímu sbohem“. Chceme ronit slzy, jež toto rozloučení přinese, ještě dříve, než k němu dojde. Tentokrát byl ovšem v té komedii, kterou jsem zahrál, důvod prospěchářský. Najednou mi záleželo na tom udržet si Albertinu, protože jsem ji cítil rozptýlenou do několika bytostí, s nimiž se přes všechny mé snahy zabránit tomu stýkala. Ale je možné, že kdyby se jich všech byla zřekla pro mne, byl bych se možná ještě pevněji rozhodl, nikdy ji neopustit, protože žárlivost činí rozchod s milovanou krutě bolestným, vděčnost však jej znemožňuje. Jistě jsem aspoň cítil, že bojuji slavný boj, v němž musím zvítězit nebo podlehnout. Byl bych v jedné hodině nabídl Albertině vše, co jsem měl, protože jsem si říkal: všechno závisí na této bitvě, ale tyto bitvy se dávným bitvám, které trvávaly několik hodin, podobají méně než nějaké bitvě moderní, která se neskončí ani zítra, ani pozítří, ani příští týden. Člověk vybíjí všechny své síly, protože stále myslí, že jsou to ty poslední, jež bude potřebovat. Ale uplyne víc než rok a „rozhodnutí“ nepřinese. Možná, že se při tom vynořila také nějaká podvědomá reminiscence na lživé výjevy, jež dovedl nastrojovat pan de Charlus, v jehož společnosti jsem byl,

právě když se mne zmocnila obava, že mě Albertina opustí. Později však jsem slyšel od matky něco, co jsem tehdy ještě nevěděl a co ve mně budí domněnku, že jsem všechny prvky toho výjevu našel sám v sobě, v těch nepostižitelných zásobách dědičnosti, k nimž nám přístup zjednávají různá vzrušení, účinkující v té věci podobně jako na naši zásobu nastřádaných sil léky, obdobné alkoholu a kávě. Když se má teta Leonie dověděla od Eulalie, že Františka, vědouc, že její paní už nikdy nevykročí z bytu, zosnovala si potají nějakou vycházku, o níž její paní neměla vědět, teta se večer tvářila, jako by se byla rozhodla, že se příštího dne pokusí vyjet si na procházku. A hned přiměla nevěřící Františku, nejen aby připravila už teď všechny její věci, aby dala vyvětrat šaty, které visely dlouho ve skříních, ale také aby hned objednala povoz a aby skoro na minutu připravila všechny podrobnosti příštího dne. A teprve když Františka, přesvědčená nebo aspoň otřesená v své nevěře, byla nucena vyzpovídat se tetě z plánů, jež si pro příští den připravila ona sama, zřekla se teta veřejně plánů svých, aby prý nekazila plány Františtiny. Stejně také já, aby si Albertina nemohla myslit, že přepínám, a abych jí co nejvíce vnutil myšlenku, že se rozejdeme, předjímal jsem dobu, která měla začít zítra a která měla trvat stále, dobu, kdy bychom byli rozloučení, dávaje Albertině stejné rady, jako kdybychom se neměli už za chvíli smířit. Podobně jako generálové, kteří soudí, že lest, má-li nepřítele opravdu oklamat, musí být provedena do všech podrobností, vkládal jsem do tohoto svého úskoku právě tolik citových sil, jako kdybych nejednal lstivě, nýbrž pravdivě. Na konec mi toto fiktivní loučení působilo skoro stejnou bolest, jako kdyby bylo opravdové, možná proto, že jeden ze zúčastněných, totiž Albertina, tím, že je za opravdové pokládala, zesilovala tu iluzi také ve mně. Zatím co dosud jsme žili den po dni, který, třebaže trapný, býval stále snesitelný, protože byl udržován v stále stejné všednosti přítěží zvyku a tou jistotou, že zítřek, i když bude krutý, přece bude v sobě obsahovat přítomnost bytosti, na níž lpíme, já

jsem teď najednou celý tento tíživý život bláznivě rozmetával. Bořil jsem jej ovšem jenom fiktivně, ale to stačilo, abych tím trpěl; trpěl možná proto, že smutná slova, jež říkáme, třeba i lživě, mají v sobě smutek a vstrikují jej hluboko do našeho nitra; možná proto, že víme, že předstíráním rozloučení vyvoláváme předčasně obraz osudné hodiny, která nezbytně jednou přijde; a pak, nikdy nejsme dost jisti, že jsme neuvedli v pohyb mechanismus, který tu hodinu odbije. V každé šalbě je nějaká, byť sebe menší část nejistoty o tom, co udělá člověk, jehož chceme ošálit. Což kdyby se tato má komedie s rozchodem skončila opravdu rozchodem! Na takovou možnost, i když je málo pravděpodobná, nedovedeme myslit bez úzkostného sevření srdce. Člověk trpí úzkostí dvojnásobnou, protože to by pak k rozchodu došlo ve chvíli, kdy by byl nesnesitelný, kdy právě bolestně trpíme ženou, která nás opouští, ještě než nás uzdravila nebo aspoň uklidnila. A pak, nemáme už oporu zvyku, o který se opíráme i v svém žalu. Právě jsme se této opory dobrovolně zřekli, dali jsme tomuto dni výjimečný význam, odlišili jsme jej ode dní okolních; vznáší se v čase bez kořenů jako nějaký den odjezdu; naše obraznost, přestavši být ochromována zvykem, se probudila, přidružili jsme najednou k své každodenní lásce citová snění, která ji úžasně zvětšují a působí, že nezbytně potřebujeme přítomnost milenky, přítomnost, o níž právě nejsme už úplně jisti, že ji máme zajištěnu. Vždyť patrně právě proto, abychom si tuto přítomnost zajistili pro budoucnost, svolili jsme k té hře, v níž se tváříme, jako bychom se bez ní dovedli obejít. Ale tato hra strhla i nás; začali jsme zase trpět, protože jsme udělali něco nového, nezvyklého, něco, co se, jak vidíme, velmi podobá těm léčbám, které mají později uzdravit, jejichž prvním účinkem však je, že nemoc se zhorší.

Měl jsem slzy v očích jako ti, kteří, jsouce sami v pokoji, představují si podle toho, jak je k tomu přivádí vrtošivá linie jejich snění, smrt nějaké milované bytosti a vžívají se při tom do bolesti, kterou by jim ta smrt způsobila, tak živě, že ji na konec pociťují. Tak také,

když jsem tak stále množil své rady Albertině, jak se má ke mně chovat, až se rozejdeme, zdálo se mi, že trpím skoro stejně, jako kdybychom se neměli už za chvíli smířit. A pak, byl jsem úplně jist, že to budu moci, že vrátím Albertinu k myšlence na společný život, a že, i kdyby se mi to pro ten večer podařilo, neobnoví se u ní nikdy ten duševní stav, který tento výjev rozptýlil? Cítil jsem se, ale nevěřil jsem, že jsem pánem budoucnosti, protože jsem si uvědomoval, že tento pocit ve mně vzniká jenom z toho, že budoucnost zde ještě není, takže nejsem tísněn její nezbytností. A konečně, přestože jsem lhal, vkládal jsem do svých slov možná více pravdy, než jsem myslel. Příklad toho jsem právě před chvílí měl, když jsem Albertině řekl, že na ni brzy zapomenou; to se mi opravdu stalo s Gilbertou, kterou jsem teď nechtěl navštívit, abych se vyhnul nikoli utrpení, ale robotě nudné návštěvy. A jistě jsem tehdy trpěl, když jsem Gilbertě psal, že ji už nikdy neuvidím; a to jsem ji navštěvoval jenom občas, kdežto Albertininy hodiny byly mé všechny; a v lásce je snadnější říci se nějakého citu, než ztratit nějaký zvyk. Kdežto však já jsem měl dosti sil říci tolik slov, týkajících se našeho rozchodu, jenom proto, že jsem věděl, že jsou to slova lživá, byla to naopak slova upřímná v ústech Albertininy, když jsem ji slyšel zvolat: „Ach! slibuji vám to, už vás nikdy neuvidím. Všechno raději než vidět vás takto plakat, miláčku. Nechci vás trápit. Když je to nutné, neuvidíme se už.“ Byla to slova upřímná – jak v mých ústech být nemohla – jednak proto, že Albertinu, která ke mně cítila jen přátelství, to zřeknutí, které slibovala, tak nebolelo, jednak proto, že při takových loučeních právě ten, kdo nemiluje láskou, říkává něžnosti, protože láska se nikdy nevyjadřuje tak přímo, a konečně proto, že mé slzy, které by ve veliké lásce bývaly znamenaly tak málo, zdály se jí skoro neobyčejné a vzrušovaly ji, protože je viděla očima toho přátelství, v němž setrvala, přátelství podle toho, co právě řekla, většího, než bylo přátelství mé, a to nebylo možná tak docela nesprávné, neboť nesčetné dobrotivosti lásky mohou na konec vzbudit v bytosti, která

ji vnuká, třebaže sama ji necítí, jakousi náklonnost a vděčnost, tedy city, které jsou méně sobecké než cit, který k nim dal podnět, a které možná po letech rozloučení, když z lásky nezůstane u bývalého milence už nic, u milenky ještě stále budou živé.

„Milá Albertinko, odpověděl jsem jí, jste velmi hodná, že mi to slibujete. Ostatně, aspoň první leta, se já sám budu vyhýbat místům, na nichž budete vy. Nevíte, pojedete-li letos do Balbecu? Já bych to totiž v tom případě zařídil tak, abych tam nejel.“ Ted’ jsem takto, předbíhaje v svém lživém výmyslu čas, pokračoval stejně proto, abych trýznil sám sebe, jako proto, abych strašil Albertinu. Podobně jako se člověk, který měl zprvu k mrzutosti příčiny docela nepatrné, opájí na konec úplně hněvivostí svého hlasu a dává se strhnouti vztekem, který v něm neroznítla jeho první nespokojenost, nýbrž teprve jeho stále vzrůstající hněv, také já jsem se stále rychleji řítíl po svahu svého zármutku k zoufalství stále černějšímu a s nečetností člověka, který cítí, jak ho prostupuje zima, nepokouší se bránit se jí a shledává dokonce jakýsi požitek v zimomřivém chvění. A měl-li jsem za chvíli, jak jsem na to určitě spoléhal, sílu vzchopit se, reagovat a couvnout, Albertinin polibek, až si řekneme dobrou noc, by mě měl dnes utěšit ne tak v žalu, který mi Albertina způsobila tím, že tak špatně uvítala můj návrat, jako spíše v zármutku, který jsem pociťoval, když jsem, předstíraje, že to myslím doopravdy, vymýšlel všechny ty formality imaginárního rozloučení. Ale buď jak buď, „dobrou noc“ mi nesměla říci sama od sebe, protože to by mi bylo znesnadnilo obrat, v němž jsem jí měl navrhnout, abychom od rozchodu upustili. Proto tedy jsem jí stále připomínal, že už dávno byl čas říci si to „dobrou noc“, takže jsem to, ponechávaje si iniciativu, mohl ještě na chvíli oddálit. A tak jsem narážkami na pozdní noční hodinu a na naši ospalost proplétal otázky, jež jsem dával Albertině. „Nevím, kam půjdu, odpověděla zamyšleně na poslední mou otázku. Odjedu možná do Tourainska k tetě.“ A už tento první plán, který si připravovala, mě zmrazil, jako kdyby opravdu začínal

uskutečňovat náš definitivní rozchod. Rozhlédla se po pokoji, podívala se na piano, na lenošky, potažené modrým atlasem. „Ještě stále se nemohu smířit s myšlenkou, že nic z tohoto všeho ani zítra, ani pozítří, nikdy už neuvidím. Ubohý, milý pokojík. Zdá se mi, že to není možné; nejde mi to do hlavy.“ – „Je to nutné, byla jste zde nešťastná.“ – „Ale ne, nebyla jsem nešťastná; nešťastná budu teprve teď.“ – „Ach ne, ujišťuji vás, že je to pro vás lepší.“ – „Možná pro vás!“ Zadíval jsem se upřeně do prázdna, jako kdybych se ve velikých rozpacích potýkal s nějakou myšlenkou, která mě právě napadla. A potom jsem najednou řekl: „Poslyšte, Albertino, vy říkáte, že jste zde šťastnější, že budete nešťastná?“ – „Zajisté.“ – „To mě velice vzrušuje; chtěla byste, abychom zkusili oddálit to o několik týdnů? Kdoví, možná že bychom týden za týdnem dospěli daleko; vy víte, že jsou taková provizoria, která mohou trvat věčně.“ – „Ach, jak byste byl hodný!“ – „Jenže to pak bylo bláznovství, že jsme se tak pro nic za nic několik hodin trápili; je to jako nějaká cesta, na niž jsme se už připravili a kterou potom nevykonáme. Jsem utrpením úplně zničen.“ Posadil jsem si ji na kolena, vzal jsem Bergottův rukopis, po němž tak toužívала, a napsal jsem na obálku: „Mé drahé Albertince v upomínku na obnovení lásky.“ – „A teď, řekl jsem jí, jděte, má drahá, spát až do zítřka, protože jste jistě úplně vyčerpána.“ – „Jsem zvláště velmi ráda.“ – „Máte mě trochu ráda?“ – „Stokrát víc než dosud.“

Neprávem bych býval měl radost z té drobné komedie, i kdyby nebyla dosáhla té opravdové podoby inscenace, k níž jsem v ní zašel. I kdybychom byli jen docela prostě mluvili o rozchodu, bývalo by to už vážné. Člověk si myslívá, že o takových věcech mluví nejenom neupřímně, neboť to je pravda, ale také úplně dobrovolně, kdežto po pravdě nám obyčejně bývají, aniž si to uvědomujeme, našepťávány bezděky: první zadunění bouře, o níž ještě nemáme tušení. V takových chvílích vyjadřujeme obyčejně opak své touhy (toužíme totiž, žítí stále s milovanou ženou), ale zároveň také tu nemožnost

společného života, který je příčinou našeho každodenního utrpení, utrpení, jemuž dáváme přednost před rozchodem a jež nás přes to, i proti naší vůli k rozchodu přinutí. Ale to se stane časem, ne najednou. Nejčastěji se stává, – jak uvidíme, toto se nestalo mně s Albertinou, – že zanedlouho po takovém rozhovoru, v nějž nevěříme, zkusíme doopravdy jakési rozloučení dobrovolné, ne bolestné, jenom dočasné. Požádáme milenku (aby se jí potom u nás líbilo, a také proto, abychom na čas unikli stálým zármutkům a nudám), aby sama odjela nebo aby nás samy, bez ní, pustila na několikadenní cestu, tak abychom mohli strávit první – po dlouhé době první – dny bez ní, tedy něco, co se nám zdávalo nemožné. Milenka se velmi rychle vrátí k našemu krbu. Jenže toto rozloučení, krátkodobé, ale skutečněné, nebývá tak dobrovolné a tak určitě jediné, jak si myslíváme. Znovu začnou tytéž smutky, táž obtíž společného života je teď ještě výraznější a jediné, co se změnilo, je, že rozloučení není teď už ničím tak nesnadným; napřed jsme o něm mluvili, potom jsme je po vzájemné dohodě na čas provedli. Ale to obě jsou jenom předzvěsti, jež jsme ovšem nepoznali. Zanedlouho po rozloučení dočasném a usměvavém dojde k rozloučení krutému a definitivnímu, jež jsme připravovali, ani to nevědouce.

„Přijďte asi za pět minut do mého pokoje, miláčku, abych vás ještě chvíli viděla. Bude to od vás velmi pěkné. Ale usnu velmi brzy, jsem na smrt ospalá.“ A opravdu mrtvou jsem spatřil, když jsem vkročil do jejího pokoje. Usnula hned, jakmile ulehla; plachty, otočené kolem jejího těla jako rubáš, vypadaly se svými krásnými záhyby ztuhle jako kámen. Vypadalo to, jako na některých středověkých Posledních soudech, jako by z hrobu vyčnívala jenom hlava, čekající v svém spánku na archandělovo zatroubení. A tato hlava byla překvapena spánkem skoro úplně zvrácena, s vlasy rozčuchanými. Vida tam tak ležet to nepatrné tělo, přemýšlel jsem, jakou logaritmickou tabulkou vlastně bylo, že všechny skutky, jichž se snad účastnilo, počínajíc strkáním loktem a končíc dotykem

šatů, skutky, rozptýlené po všech těch místech, jež kdy zaujímal v čase a v prostoru, a najednou občas ožívované v mé vzpomínce, mohly způsobit úzkosti tak bolestné, přestože jsem o nich věděl, že jsou určovány jejími hnutími a tužbami, které by mi u každé jiné ženy, ba před pěti lety i u ní samé, bývaly tak lhostejné. To vše byla lež, ale lež, pro niž jsem neměl odvahu hledat jiné řešení než svou smrt. Tak jsem stál, v kožichu, který jsem od svého návratu z města ještě neodložil, před tím schouleným tělem, před tou alegorickou figurou čeho? Mé smrti? Mé lásky? Po chvíli jsem začal slyšet její pravidelný dech. Šel jsem se posadit na okraj jejího lůžka, abych užil toho uklidňujícího léku pozorování jejího dechu. Potom jsem zase odešel tak tiše, abych ji neprobudil.

Bylo už tak pozdě, že jsem hned ráno Františku upozornil, aby chodila, půjde-li kolem jejích dveří, hodně tiše. A Františka, jsouc přesvědčena, že jsme strávili noc tím, čemu říkávala orgie, upozornila ironicky také ostatní služebnictvo, aby „neprobudilo princeznu“. Právě něčeho takového jsem se bál, aby se Františka některého dne, kdy by se už nedovedla ovládnout, nezachovala k Albertině nějak hrubě a aby z toho nevznikly nějaké komplikace v našem životě. Františka tehdy nebyla už tak jako v dobách, kdy trpěla, viděla-li, jak pěkně se má teta chová k Eulalii, tak mladá, aby dovedla svou žárlivost snášet statečně. Žárlivost teď měnila, ochromovala tvář naší služky tak, že jsem někdy přemýšlel, neměla-li snad po nějakém prudkém rozčilení nějaký mírný záchvat mrtvice. Když jsem tak požádal, aby nikdo nerušil Albertinin spánek, já sám jsem jej marně hledal. Snažil jsem se pochopit, jaký byl pravý duševní stav Albertinin. Odvrátil jsem tou smutnou komedií, již jsem zahrál, nějaké skutečné nebezpečí a měla Albertina přes to, že se tvářila, jako by se u mne cítila tak šťastná, opravdu chvílemi myšlenky na svobodu, nebo bylo naopak třeba věřit jejím slovům?

Který z těch dvou předpokladů byl ten pravý? Stávalo-li se mi často a zvláště mělo-li se mi často stát, že jsem nějaký případ

svého minulého života roztáhl do rozměrů historie, kdykoli jsem se pokoušel pochopit nějakou politickou událost, toho rána naopak jsem přes tolik rozdílností nepřestal v úsilí pochopit její dosah ztotožňovat naši večerní rozmluvu s diplomatickou událostí, k níž právě tehdy došlo. Měl jsem možná právo usuzovat tak, neboť je docela pravděpodobné, že příklad pana de Charlus mě bez mého vědomí vedl při tom vylhaném výstupu, který on sám tak často a tak autoritativně před mýma očima hrál; a pak, bývalo to u něho něco jiného než jakési podvědomé přenesení – do oblasti jeho soukromého života – hlubokých sklonů jeho německé rasy, provokativní ze lsti a, bylo-li třeba, bojovné z pýchy? Protože různí lidé, mezi nimi také kníže monacký, vstřípli francouzské vládě myšlenku, že, nezbaví-li se pana Delcasséa, hrozící Německo opravdu vypoví válku, ministr zahraničí byl požádán, aby podal demisi. Francouzská vláda tedy připustila hypotézu, že Německo zamýšlí válčit s námi, jestliže nepovolíme. Ale mnozí jiní soudili, že to byl jenom „bluf“ a že Německo, kdyby Francie nebyla povolila, jistě by nebylo tasilo meč. Ovšem, scénario bylo nejen rozdílné, ale skoro opačné, protože Albertina ještě nikdy nevyslovila hrozbu, že se se mnou rozejde; ale souhrn různých dojmů ve mně pozvolna vzbudil přesvědčení, že na to myslí, podobně jako francouzská vláda nabyla to přesvědčení o Německu. A pak, jestliže Německo toužilo po míru, vyprovokovat ve francouzské vládě přesvědčení, že touží naopak po válce, byla jistě obratnost sporná a nebezpečná. Mé počínání bylo ovšem velmi obratné, jestliže právě myšlenka, že bych se nikdy nedovedl rozhodnouti rozejít se s ní, vzbudila v Albertině náhlé choutky po nezávislosti. A což nebylo nesnadné myslit, že je nemá, nechť v ní vidět celý utajený život, zaměřený k ukájení jejích neřestných choutek, už podle hněvivosti, s níž vyslechla, že jsem byl u Verdurinových, zvolavši: „To jsem věděla!“ a prozradivši se úplně tímto dodatkem: „Měla k nim přijet slečna Vinteuilová.“ A to vše bylo ovšem ještě zesíleno tím setkáním Albertiny s paní

Verdurinovou, jež mi prozradila Ondřejka. Ale možná že příčinou těch náhlých tužeb po nezávislosti, říkal jsem si, když jsem se pokoušel jít proti svému pudu, byla – v předpokladu ovšem, že je má – nebo nakonec bude přece jen představa opačná, to jest, že jsem vůbec nikdy nemínil oženit se s ní, že jsem právě tehdy, když jsem se jakoby bezděčně nějak zmínil o našem brzkém rozchodu, mluvil pravdu a že ji buď jak buď jednoho krásného dne opustím, tedy přesvědčení, jež by má slova z uplynulého večera jistě ještě zesílila a jež v ní nakonec mohlo zplodit takové rozhodnutí: „Má-li se to někdy neodvratně stát, je lépe skončit to hned.“ Válečné přípravy, jež nejfalešnější mluvkové vychvalují jako nezbytné k tomu, aby zvítězila myšlenka míru, budí naopak v každém z obou protivníků přesvědčení, že jeho odpůrce chystá rozbroj, přesvědčení, které ten rozbroj nakonec opravdu způsobí, a potom, když k rozbroji dojde, v každém z nich přesvědčení nové, že rozbroj připravoval a chtěl ten druhý. I když ta vyhrůžka nebyla míněna upřímně, její úspěch vybízí k opakování. Ale je těžko určit přesné místo, k němuž je možno v tom blufu s úspěchem jít; zajde-li jeden příliš daleko, druhý, který do té chvíle ustupoval, teď zase sám zaútočí; druhý, nedoveda již změnit svůj postup, přivyknuv myšlence, že tvářit se, jako by se roztržky nebál, je nejlepší způsob vyhnout se jí (tak jsem to dělal toho večera já s Albertinou) a puzen ostatně k tomu, aby dal z hrdosti přednost porážce před ústupky, setrvává v své hrozbě tak dlouho, až už žádná strana nemůže ucouvnout. Bluf může takto býti promíšen upřímností, střídat se s ní, a je možné, že to, co ještě včera byla hra, stane se dnes skutečností. Ale je také možné, že jeden z protivníků je opravdu rozhodnut k válce; bylo na příklad možné, že Albertina měla úmysl dříve nebo později přerušit tento život, nebo naopak, že ji to nikdy ani nenapadlo a že to celé byl jen výmysl mé obraznosti. Takové byly ty různé dohady, na něž jsem myslel, zatím co ona toho rána spala. A přece mohu, pokud se toho posledního dohadu týče, říci, že jsem v následující dny

Albertině vyhrožoval rozchodem vždy jen v odpověď na nějakou její myšlenku na nevhodnou volnost, myšlenku, kterou mi ona sice neřekla, která však bývala, jak se mi zdálo, obsažena v různých jejích záhadných nespokojenostech, v jistých slovech a gestech, jejichž jediným možným vysvětlením byla právě ta myšlenka a jež mi ona sama jakkoli vysvětlit odmítala. A to ještě jsem je velmi často zjišťoval, nedělaje potom žádnou zmínku o možném rozchodu, protože jsem doufal, že vyplynuly z nějaké rozmrzelosti, která se do večera rozptýlí. Ale její špatná nálada trvala někdy bez přestávky celé týdny, kdy Albertina, jak se zdálo, chtěla vyprovokovat nějaký rozbroj, jako kdyby v té době, na kterém si více méně vzdáleném místě, byly nějaké rozkoše, o nichž věděla, o něž ji její uvěznění u mne olupovalo a jež na ni měly vliv tak dlouho, dokud se neskončily, podobně jako ty atmosférické změny, které mají vliv na naše nervy, i když sedíme doma u kamen a i když se udály ve vzdálenosti Balearských ostrovů.

Toho rána, zatím co Albertina spala a já jsem se snažil uhodnout, co je v ní skryto, dostal jsem od matky dopis, v němž mi psala o svém znepokojení, že neví nic o našich úmyslech, touto větou paní de Sévigné: „Pokud mne se týče, jsem přesvědčena, že se neožení; ale pak, nač vzrušovat tu dívku, s níž se nikdy neožení? Proč se vydávat v nebezpečí, že odmítne nápadníky, na něž se bude dívat jenom s pohrdáním? Proč rozrušovat mysl dívky, jíž by se tak snadno mohl vyhnouti?“ Tento matčin dopis mi připomněl zase holou skutečnost. Nač chci hledat tajemnou duši, vykládat si výraz tváře a cítit kolem sebe předtuchy, jež se neodvažuji prohloubit? řekl jsem si. Snil jsem, bylo to docela prosté. Jsem nerozhodný mladík a jde zde o jednu z těch svateb, o nichž se má brzy rozhodnout, dojde-li k nim nebo ne. Není v tom nic, co by se týkalo jenom Albertiny. Touto myšlenkou jsem velice, ale jen nakrátko okrál. Už za chvíli potom jsem si řekl: je opravdu možné převést vše, díváme-li se na to jako na společenský jev, na nejvšednější událost. Zvenčí bych to tak možná

viděl. Ale vím dobře, že pravdivé nebo aspoň také pravdivé je všechno to, co jsem myslel, všechno to, co jsem vyčetl z Albertininych očí, všechny ty obavy, které mě mučí, celý ten problém, který se týká Albertiny a který se stále snažím řešit. Příběh nerozhodného snoubence a přerušených svatebních příprav se s tím možná shoduje, podobně jako nějaký divadelní referát, napsaný rozumným žurnalistou, může v sobě zahrnovat námět nějaké Ibsenovy hry. Ale jsou ještě jiné věci než to, o čem se veřejně povídá. Je pravda, že ty jiné věci, kdybychom je dovedli vidět, bychom zjistili možná u všech nerozhodných milenců a ve všech protahujících se zasnoubeních, protože i v každodenním životě je možná záhadnost. Já však jsem mohl nevšímat si jí, pokud se týkala života jiných lidí, kdežto život svůj a Albertinin jsem prožíval z vnitra.

Albertina mi po tomto večeru stejně jako nikdy předtím neřekla: „Vím, že mi nedůvěřujete, vynasnažím se rozptýlit vaše podezření.“ Ale touto myšlenkou, přestože ji nikdy nevyslovila, bylo by možné vysvětlovat i nejmenší její skutky. Nejen že se vždy snažila nebýt ani chvíli sama, takže jsem nemohl, jestliže jsem nevěřil jejím vlastním výpovědím, nevědět, co kde dělala, ale i když telefonovala Ondřejce, do garáže, do jízdárny nebo kamkoli jinam, předstírala, že je to nudné čekat sama u telefonu, než ji slečny v centrále spojí, a vždy to udělala tak, abych v takové chvíli byl u ní, nebo, nemohl-li jsem já, aby u ní byla Františka, jako kdyby se bála, že bych si mohl vymýšlet bůhví jaké zavržení hodné telefonní rozhovory, jejichž účelem by bylo smluvit si nějaké tajné milostné schůzky. Žel, ani to vše mě neuklidňovalo. Zažil jsem zoufalý den. Aimé mi vrátil Estheřinu fotografii a napsal, že to není ona. Albertina tedy měla ještě jiné důvěrné přítelkyně než tu, o níž jsem, protože nepochopila dobře má slova, zjistil, že jí dala svou fotografii. Poslal jsem tu fotografii nazpět Blochovi. Ted' bych byl rád viděl fotografii, kterou Albertina dala Estheře. Jak na ní byla oblečena? Možná dekoltována, kdož to ví? Ale neodvažoval jsem se mluvit o tom s Albertinou

(protože bych tím prozradil, že jsem tu fotografii ještě neviděl), ani s Blochem, před nímž jsem nechtěl vypadat, jako bych se o Albertinu zajímal. A tento život, který by každý, kdo by byl znal má podezření a její otroctví, byl prohlásil za krutý pro mne i pro Albertinu, viděn Františkou zvenčí, byl pokládán za život, plný nezasloužených slastí, jež ze mne dovedla obratně vylákat ta „filuta“ a, jak jí říkávala Františka, „šarlatánka“. Františka, protože stykem se mnou obohatila svůj slovník o nové výrazy, upravujíc si je ovšem svým způsobem, říkávala o Albertině dokonce také, že ještě nikdy neviděla takovou „perfidnici“, která umí tak dobře „tahat mé groše“, hrajíc tak dobře svou komedii (to, čemu Františka, která zvláštní brala za všeobecné stejně snadno jako všeobecné za zvláštní a měla jen velmi nejasné představy o rozlišování druhů v dramatickém umění, říkávala „umět hrát němohru“). Možná že za tento mylný názor na náš (Albertinin a můj) pravý život jsem byl já sám trochu odpovědný tím, že jsem o něm v rozhovorech s Františkou říkával obratně různé povšechné zmínky, abych ji poškádlil nebo abych v ní vzbudil domnění, že jsem, ne-li milován, tedy aspoň šťasten. Ale Františka, ačkoli jsem si velmi přál, aby to nevěděla, přece brzy uhodla mou žárlivost i to, jak Albertinu hlídám, vedena jsouc tak jako spiritistické medium, které s očima zavázanýma najde určitou věc, tou svou intuicí, jíž dovedla vytušit, co asi mě trápí, a která se nedala od svého cíle odvrátit lžemi, jež jsem jí snad říkal, abych ji popletl, a také tím jasnozřivým záštím, které ji ponoukalo – ještě více než k tomu, aby své nepřítelkyně pokládala za šťastnější nebo za lstivější, než byly – k tomu, aby hledala, co by je mohlo zničit a uspišit jejich pád. Františka se jistě nikdy s Albertinou nepohádala; ale věděl jsem, jak nenápadně dovede Františka pošťivat, jak dovede co nejvíce vytěžit z výhodné příležitosti, a nemohu uvěřit, že by se byla ubránila a že by denně nebyla Albertině dala nějak najevo, jakou pokořující úlohu hraje má milenka v domě, nebo že by ji nebyla děsila obratně přepjatým líčením samotářského života,

k němuž jsem ji nutil. Jednou jsem Františku přistihl, jak s velikými okuláry na nose prohledává mé papíry a vkládá mezi ně list, na němž jsem měl poznámky o Swannovi a o jeho nemožnosti obejít se bez Odetty. Nechala jej „omylem“ ležet v Albertinině ložnici? Je ostatně pravděpodobné, že nade všemi takovými narážkami a náznaky Františčinými, které bývaly jenom jeho tichým, proradným výrazem, zazníval hlasitěji, jasněji, důrazněji žalobný a pomluvačný hlas Verdurinových, podrážděných tím, že Albertina mne bezděčně a já ji úmyslně vzdaluji od jejich kroužku. Pokud se týče peněz, jež jsem utrácel pro Albertinu, bylo mi skoro nemožné utajit to Františce, protože jsem jí nemohl zatajit žádné své vydání. Františka měla málo chyb, ale ty, jež měla, vytvořily v ní k svým službám opravdové nadání, jehož mnohdy neměla při konání věcí, na nichž ty chyby účast neměly. A hlavní takovou chybou byla zvědavost, všímající si, kolik peněz utrácíme pro jiné lidi než pro ni. Kdykoli jsem platil nějaký účet nebo dával spropitné, marně jsem se uchyloval stranou, protože Františka si vždy našla nějakou práci, odklizení talíře, přinesení ubrousku nebo něco podobného, co jí umožňovalo přiblížit se. A byť jsem jí nechal sebe méně času, zlobivě ji posílaje, aby odešla, tato žena, která už měla zesláblý zrak a neuměla skoro počítat, vedena jsouc touž zálibou jako krejčí, který při pohledu na vás hned pudově oceňuje látku vašich šatů, ba neubrání se, aby ji neohmatal, nebo podobně jako je malíř citlivý k účinku barev, Františka úkosem viděla a hned si spočítala, kolik jsem dal. Tak na příklad, aby nemohla Albertině říci, že podplácím jejího šoféra, předešel jsem jí a omlouvaje tím své spropitné řekl jsem: „Chtěl jsem šoférovi udělat radost, dal jsem mu deset franků.“ Ale nelítostná Františka, již její pohled staré, skoro slepé orlice stačil, odpověděla: „Ale ne, pán mu dal 43 franků spropitného. Řekl pánovi, že to dělá 45 franků, pán mu dal stofrank a on mu vrátil jenom dvanáct franků.“ Měla kdy vidět a hned si také vypočítat spropitné, jehož přesnou cifru jsem ani já nevěděl. – Přemítal jsem, zdali Albertina, cítíc, že je hlídána,

nemohla by sama uskutečnit ten rozchod, jímž jsem jí hrozil, neboť proměnlivý život nejednou dělá skutečnosti z našich výmyslů. Po každé, když jsem zaslechl, jak se někde otvírají dveře, zachvěl jsem se stejně, jako se má babička v agonii zachvěla po každé, když jsem zazvonil. Nemyslíl jsem, že by odešla z domu nic mi neřeknuvši, ale mysliło si to mé podvědomí, podobně jako se v mé babičce rozechvívalo při každém zazvonění podvědomí, protože vědomí už neměla. Jednou ráno jsem se dokonce znepokojil, že nejen vyšla z domu, ale že nadobro odjela: zaslechl jsem nějaké dveře, jak se mi zdálo, dveře do jejího pokoje. Tiše jsem došel k jejím dveřím, otevřel jsem je a zůstal jsem stát na prahu. Příkrývky byly v šeru pokoje vyduty do polokruhu: byla to jistě Albertina, spící schoulena, s nohama a s hlavou u zdi. Jenom vlasy té hlavy, rozhozené po příkrývce, bujné a černé, mě ujistily, že je to ona, že neotevřela dveře, že se ani nepohnula; tušil jsem ten nehybný a přece živý polokruh, v němž byl celý lidský život, jediná věc na světě, kterou jsem si nějak cenil; cítil jsem, že je tam, úplně v mé moci.

Bylo-li Albertiníným cílem uklidnit mě, zčásti se jí to podařilo; ostatně můj rozum žádal jenom důkaz, že jsem se mýlil, pokud se týče jejích nekalých plánů, jako jsem byl možná na omylu, pokud se týkalo jejích lesbických sklonů. Není pochyby o tom, že hodnocení argumentů, jež mi dodával můj rozum, účastnila se také má touha, vidět v nich argumenty dobré. Abych však byl spravedlivý a měl naději, že poznám pravdu, leda že bychom připustili, že pravdu lze poznat jen předtuchami, neměl jsem si říci, že, dal-li se můj rozum, usiluje o mé uzdravení, vésti mou touhou, můj pud zato, pokud se týkalo slečny Vinteuilové, Albertiníných neřestných zálib, jejích tužeb po jiném životě a jejích plánů na rozchod se mnou, plánů, které byly výsledkem těch jejích zálib, můj pud, v úsilí, abych churav zůstal, dal se možná svádět na scestí mou žárlivostí? Ostatně její uvěznění, jež se Albertina sama tak důmyslně snažila udělat naprostým, tím, že mě zbavovalo mého utrpení, zbavovalo mne

pozvolna také mých podezření, takže jsem, kdykoli se mi s večerem vrátil také můj neklid, mohl zase nalézat v Albertinině přítomnosti uklidnění tak jako v první dny. Sedíc vedle mé postele, mluvila se mnou o některé z těch toalet nebo o některé z těch věcí, jež jsem jí stále kupoval, snaže se zpříjemnit její život a zkrášlit její vězení. Albertina napřed myslila jenom na toalety a na nábytek. Teď ji zajímalo stříbrné nádobí. Vyptával jsem se tedy pana de Charlus na staré francouzské stříbro, a to proto, že jsme, když jsme si dělali plány na jachtu – plány, o nichž jsme, Albertina i já sám, soudili, že jsou neuskutečnitelné, po každé, když ubývající žárlivost, tím že ve mně budila víru v její počestnost, nepotlačovala už jiné touhy, v nichž pro ni nebylo místa a které k svému ukojení také vyžadovaly peněz – požádali jen tak nazdařbůh, bez jakéhokoli přesvědčení, že ji kdy budeme mít, o rady Elstira. Ale malířův vkus v zařízení jacht byl stejně jemný a vyběravý jako v ženských toaletách. Elstir připouštěl jenom anglický nábytek a staré stříbrné nádobí. To Albertinu hned po našem příjezdu z Balbecu přimělo, aby četla knihy o zlatnickém umění a o dílech a značkách starých zlatotepců. Ale takové staré věci ze stříbra jsou nesmírně vzácné, protože francouzské stříbrné nádobí bylo dvakrát roztaveno, po prvé za míru utrechtského, kdy král sám a podle jeho příkladu ostatní velmoži dali své nádobí, a po druhé v roce 1789. Moderní zlatníci sice dělají všechno to nádobí podle zachovaných starých kreseb, ale Elstir mnil, že takové staronové věci nejsou hodny, aby zdobily příbytek vkusné ženy, i když by to byl jen příbytek na lodi. Věděl jsem, že Albertina četla popis nádherných věcí, jež Roelliers udělal pro paní du Barry. Zmírala touhou, uchovalo-li se z toho ještě něco, míti to, a já jsem hořel touhou dát jí to. Už dokonce také začala dělat si pěkné sbírky, jež s půvabným vkusem rozestavovala v zasklené skříni a na něž jsem se vždy díval s jakýmsi rozněžněním, ale také se strachem, neboť umění, s nímž je pořádala, bylo složeno z trpělivosti, z vynalézavosti, z nostalgie a z potřeby zapomenutí;

bylo to zkrátka umění, vlastní vězňům. Z toalet se jí v té době líbilo zvláště vše, co dělal Fortuny. Tyto šaty od Fortunyho, z nichž jsem jedny viděl na paní de Guermantes, byly právě šaty, o nichž nám Elstir, když nám vypravoval o nádherných krojích současníků Carpacciových a Tizianových, řekl, že z popelů těch dávných šatů se už brzy zrodí nové toalety, protože vše se na tomto světě vrací, jak je psáno na klenbách Svatého Marka a jak to hlásají, pijíce z mramorových a jaspisových pohárů na byzantských sloupových hlavicích, ptáci znamenající smrt a zároveň vzkříšení. Jakmile je ženy začaly nosit, Albertina si vzpomněla na Elstirovu předpověď, zatoužila po nich a musili jsme jít jednu takovou toaletu vybrat. Tyto toalety nebyly ovšem ty pravé staré šaty, které na dnešních ženách vypadají trochu příliš jako kostýmy a které se lépe vyjímají jako památky ve sbírkách (ostatně i takové staré šaty jsem pro Albertinu hledal), ale nebylo v nich ani studenosti napodobenin, falešné starobylosti. Po způsobu dekorací takového Serta, Baksta a Benoista, kteří právě v té době vyvolávali v ruských baletch nejmilovanější umělecká období – pomocí uměleckých děl, proniknutých duchem těchto období a přece originálních – tyto Fortunyovy toalety, věrně antické, ale mocně původní, kouzlily jako nějaká dekorace, ba ještě s větší evokační silou než dekorace, protože tu bylo nutno přimýšlet si v obraznosti, Benátky, zaplavené Orientem, kde bývaly nošeny a jehož byly, ještě lépe než nějaká relikvie ve schránce u Svatého Marka, připomínající slunce a turbany, lomenou, tajuplnou a doplňovací barvou. Všechno z těch dob už zaniklo, ale všechno se to ohrožovalo vlivem dílčího, posmrtného objevování se látek, jež nosívaly manželky mocných dóžů. Chtěl jsem se v této věci jednou nebo dvakrát poradit s paní de Guermantes, ale vévodkyně neměla příliš ráda toalety, v nichž žena vypadá jako v kostýmě. Ona sama, třebaže je také měla, nevypadala v ničem tak dobře jako v černém sametě s démanty. A pokud se týče šatů, jak je navrhoval Fortuny, nemohla mi mnoho poradit. Měl jsem ostatně jakési výčitky

svědomí, že se jí, požádám-li ji o tyto rady, bude zdát, že k ní jdu, jenom když ji potřebuji, kdežto její pozvání několikrát týdně už tak dlouho odmítám. Nedostával jsem je ostatně tak často jenom od ní. Ona i mnohé jiné ženy bývaly ovšem ke mně velmi milé vždy. Ale můj uzavřený život tuto jejich laskavost ke mně jistě zdesateronásobil. Zdá se, že v společenském životě, který je jakýmsi slabým odrazem toho, co se děje v lásce, nejlepší cestou k tomu, abyste byli vyhledáváni, je: vyhybat se mu. Muž starostlivě počítá, co všechno může říci k své chvále, aby se zalíbil ženě, ustavičně mění šaty, pečuje o nejvhodnější vzezření, a ta žena mu přes to nevěnuje ani jedinou z těch pozorností, jimiž ho zahrnuje žena druhá, kterou si připoutal navždy tím, že ji klame, přestože se jí ukazuje neupraven a nijak se nesnaže líbit se jí. Stejně, kdyby si nějaký muž stěžoval, že není společností dost vyhledáván, neradil bych mu, aby dělal více návštěv a aby si opatřil ještě krásnější ekvipáž, nýbrž řekl bych mu, aby nevyhověl žádnému pozvání, aby žil uzavřen doma v svém pokoji a aby k sobě nikoho nepouštěl, protože to pak budou hostitelé stát ve „frontě“ před jeho dveřmi. Anebo raději bych mu to neřekl, protože je to sice bezpečná cesta k tomu, abychom byli vyhledáváni, ale cesta, která se podaří jenom stejně jako v lásce, to jest tehdy, když jsme ji nezvolili právě k tomuto účelu, když na příklad nevycházíme z pokoje proto, že jsme těžce nemocni nebo že si to myslíme, nebo když máme doma zavřenu milenku, jíž dáváme přednost před společností, která v tom, nevědouc o té ženě, prostě proto, že odmítáte chodit na návštěvy a přijímat je, najde důvod k tomu, aby vám dala přednost přede všemi těmi, kteří jsou snadno dosažitelní, a aby k vám přilnula.

„Už brzy se budeme musit starat o vaše toalety od Fortunyho,“ řekl jsem jednou večer Albertině. A pro ni, která po nich už dlouho toužila, která je se mnou dlouho vybírala, která pro ně měla nachystáno místočko nejenom v svých skříních, ale také v své obraznosti, míti ty šaty, jejichž každou podrobnost, než se pro ni mezi tolika

jinými rozhodla, dlouho prohlížela, znamenalo by jistě něco více než pro nějakou bohatou ženu, která má šatů více, než si přeje, a ani se na ně nedívá. A přece jsem si přes ten úsměv, s nímž mi Albertina odpověděla: „Jste velmi hodný“, všiml, jak vypadá unaveně, ba i smutně.

Zatím, než by ty objednané toalety byly ušity, vypůjčil jsem si několik toalet podobných, nebo i jenom látky na ně, a oblékal jsem do nich Albertinu nebo jsem ji do nich halil; procházela se v mém pokoji s velebností dožecí manželky a s roztomilostí modelky ve velikém módním závodě. Jenže já jsem své pařížské nevolnictví při pohledu na ty šaty, připomínající mi Benátky, cítil tíživěji. Albertina byla ovšem vězněna ještě víc než já. A bylo zajímavé, jak osud, proměňující bytosti, mohl proniknouti zdmi jejího žaláře, proměnit ji přímo v její podstatě a udělat z té balbecké dívky nudnou a pokornou zajatkyni. Ano, zdi žaláře nezabránily, aby tento vliv jimi nepronikl; možná dokonce, že ty zdi samy jej zplodily. To už nebyla táž Albertina, protože teď už nebývala tak jako v Balbecu stále na útěku na svém kole, nenalezitelná, protože bylo příliš mnoho těch malých pláží, na něž jezdívala spát k svým přítelkyním a kde jsem ji ostatně mohl najít tím nesnadněji, že mě obelhávala; nebyla to už táž Albertina, protože zavřena jsouc v mém bytě, poslušná a sama, nebyla už tím, čím bývala v Balbecu, když se mi podařilo najít ji někde na pláži, to jest tou stále prchající, opatrnou a lstivou dívkou, jejíž přítomnost se prodlužovala tolika různými dostaveníčky, která dovedla obratně zatajovat, která proto, že působila utrpení, probouzela také lásku k ní a v nichž bylo pod její chladností k jiným a pod jejími banálními odpověďmi cítit dostaveníčko včerejší i dostaveníčko zítřejší a ke mně myšlenku pohrdavou a lstivou; a konečně také proto, že vítr od moře nenadouval už její šaty, a zvláště proto, že jsem jí přistříhl křídla, že přestala být Vítězstvím, že byla teď obtížnou otrokyní, jíž bych se rád byl zbavil.

A tu, abych změnil běh svých myšlenek, raději než bych si s Albertinou zahrál partii karet nebo dámy, žádal jsem ji, aby mi něco

zahrála. Zůstal jsem v posteli a ona se šla posadit k pianu, stojícímu na konci pokoje mezi dvěma knihovnami. Vybírala kousky buď úplně nové nebo takové, které mi hrála teprve jednou nebo dvakrát, neboť začínajíc mě už znát, věděla, že rád věnuji pozornost jenom tomu, co je mi ještě nejasné, jsa šťasten, že mohu během toho postupného hraní jedné a téže věci, spojovat pomocí vzrůstajícího, ale, žel, zkreslujícího a zvláštního světla svého chápání jednotlivé dílčí a přerušené linie celé stavby, na začátku skoro úplně ztracené v mlhách. Zнала a, myslím také chápala radost, kterou můj duch při prvních hrách míval z takového modelování mlhoviny ještě beztvárné. Tušila, že při třetí nebo čtvrté hře můj rozum, obsáhnuv a tím také do stejné vzdálenosti postaviv všechny části a nepotřebuje se v tom směru už namáhat, rozložil je vzájemně a znehybnil je na jednotné rovině. Přes to však nevzala hned nový kousek, neboť, ani si možná jasně neuvědomujíc práci, kterou jsem v duchu konal, věděla, že v té chvíli, kdy se práci mého rozumu podařilo rozptýlit tajemnost díla, jenom zřídka se stávalo, aby můj duch během svého namáhavého úsilí nepřišel v náhradu za to na nějakou prospěšnou úvahu. A toho dne, kdy Albertina řekla: „Tento svazek not dáme už Františce, aby nám je vyměnila za nové“, bývalo pro mne často o jednu skladbu méně na světě, zato však o nějakou pravdu více. Zatím co hrála, mohl jsem z bujných Albertininých vlasů vidět jenom černou srdcovitou kadeř, visící podél ucha jako stužka na Velasquezově portrétě některé infantky. Stejně jako objem tohoto hrajícího Anděla byl určován mnohonásobnými cestami mezi různými místy minulosti, jež vzpomínka na ni zaujímal v mém nitru, a jejich různými umístěními, od pohledu až k nejvnitřnějším dojmům mé bytosti, které mi pomáhaly vniknouti do nitra jejího, hudba, kterou mi hrála, také měla objem, vytvářený nestejnou viditelností jednotlivých vět, podle toho, jak se mi více nebo méně dobře podařilo vrhnouti do nich světlo pochopení a pospojovat jedny s druhými linie stavby, kterou jsem z počátku viděl jakoby celou ponořenu v husté mlze.

To, že je nesmyslné žárlit na slečnu Vinteuilovou a na její přítelkyni, protože Albertina od té doby, kdy se mi přiznala, se nijak nesnažila setkat se s nimi a protože ze všech našich plánů na letní pobyt ona sama vyloučila Combray, odkud bylo tak blízko k Montjouvainu, to jsem si uvědomoval tak jasně, že jsem často, nijak tím netrpě, Albertinu žádal, aby mi zahrála něco ze skladeb Vinteuilových. Jenom jednou byla Vinteuilova hudba nepřímou příčinou mé žárlivosti. Albertina totiž, vědouc, že jsem u Verdurinových Vinteuilovy skladby slyšel hrát Morela, zmínila se o něm jednou večer a dala najevo velikou touhu slyšet ho, poznat ho. Bylo to krátce potom, kdy jsem se dověděl o Leině dopise Morelovi, bezděky zachyceném panem de Charlus. Přemýšlel jsem, zdali snad Lea nevypravovala Albertině o Morelovi. S hrůzou jsem si připomínal slova „ty špinko, ty necudo“. Ale právě proto, že Vinteuilova hudba byla tak bolestně spojena s myšlenkou na Leu – ne již na slečnu Vinteuilovou a na její přítelkyni – jakmile se bolest, zaviněná Leou, utišila, mohl jsem tu hudbu poslouchat a nijak tím netrpět; jedna bolest mě léčila z možnosti bolestí jiných. Jednotlivé věty těchto Vinteuilových skladeb, nepostřehnuté u paní Verdurinové, věty, zakuklené ještě a tajuplné jako larvy, stávaly se teď oslnivými architekturami; a mnohé z nich se stávaly přítelkyněmi, jež jsem zprvu sotva rozeznával, které se mi při nejlepším zdály ošklivé a o nichž bych nikdy nebyl řekl, že jsou jako ti lidé, kteří jsou nám na první pohled nepříjemní a jejichž pravou podstatu objevíme teprve tehdy, až je dobře poznáme. Mezi těmi dvěma stavy se udála opravdová transmutace. Mimo to jsem věty, jež jsem hned při prvním slyšení u paní Verdurinové rozeznal, jež však jsem tehdy ještě jasně nepoznal, identifikoval teď s větami z jiných Vinteuilových skladeb, jako na příklad tu větu náboženské variace pro varhany, která mi tehdy u paní Verdurinové unikla v septetu, v němž byla jako světice, sestoupivší ze stupňů svatostánku, vmíšena mezi domácí skladatelovy víly. A tu větu, která se mi u paní Verdurinové zdála příliš málo melodická, příliš

mechanicky rytmována, větu, vyjadřující houpavou radostnost poledních zvonů, tu jsem si teď zamiloval nejvíce buď proto, že jsem už přivykl její ošklivosti, nebo snad proto, že jsem objevil její krásu. Tuto reakci na zklamání, jež v nás napoprvé vzbudí umělecká díla, je vskutku možno přisuzovat zeslabení počátečního dojmu nebo úsilí, jehož vyžaduje vybavování pravdy. Jsou to dva dohady, vyskytující se při všech významných otázkách, při otázkách po skutečnosti Umění, po skutečnosti Věčnosti duše; mezi nimi je třeba volit; a pokud se hudby Vinteuilovy týče, objevovala se nezbytnost této volby v nejrůznějších podobách každé chvíle. Tak na příklad se mi tato hudba zdála čímisi pravdivějším než všechny známé mi knihy. Chvílemi jsem si říkal, že to plyne z toho, že, ježto to, co ze života cítíme, necítíme v podobě myšlenek, literární, to jest rozumový překlad toho, tím, že to vykládá, to sice vysvětluje a analyzuje, ale neskládá to znovu v celek tak jako hudba, kde zvuky jako by měly lidské schopnosti modulace a jako by reprodukovaly ten vnitřní a vrcholný citový zážitek, který je onou částí našich vjemů, která nás naplňuje tím specifickým opojením, jež tu a tam zažijeme a jež, když říkáme: „Jak je dnes krásně, jak krásné slunce!“, nikterak nesdělujeme bližnímu, v němž totéž slunce a totéž počasí probouzí záchvěvy úplně jiné. Ve Vinteuilově hudbě byly takto ony postřehy, jež nedovedeme vyjádřit a jež konstatovat je nám skoro zakázáno, protože, dostane-li se nám ve chvíli, kdy usínáme, pohlazení jejich neskutečné slasti, v téže chvíli, kdy nás rozum už opustil, se oči zavírají a my, nemajíce kdy poznat to nejen nevýslovné, ale i neviditelné, usínáme. I když jsem přijal předpoklad, že umění je skutečné, zdálo se mi, že hudba dovede tlumočit i více než prostou radost nervů z krásného počasí nebo z opiové noci, zdálo se mi, že dovede vyjádřit opojení skutečnější, plodnější. Není možné, aby socha nebo skladba, budící v nás vzrušení, které je, jak cítíme, vznešenější, čistší, pravdivější, neodpovídala nějaké duchovní skutečnosti. Jistě je symbolem nějaké takové skutečnosti, když nás obdařuje takovým

dojmem hlubokosti a pravdivosti. Taková Vinteuilova věta se tedy více než cokoli jiného podobala té zvláštní slasti, kterou jsem v životě někdy pocítil, jako na příklad před martinvilleskými zvonice, před tím stromořadím u Balbecu nebo, prostěji, na začátku tohoto díla, když jsem pil šálek čaje.

Cítil jsem, že ty jasné zvuky, ty zvučící barvy, jež nám Vinteuil posílal ze světa, v němž komponoval, ukazovaly mé obraznosti stále, naléhavě, ale příliš rychle, aby se toho mohla zmocnit, něco, co bych mohl srovnávat s vonnou hedvábností muškátu. Jenže, kdežto ve vzpomínce může tato nejasnost být, ne-li prohloubena, aspoň zpřesněna pomocí vyznačkování okolností, které vysvětlují, proč nám požitek chuťový mohl připomnět dojmy světelné, protože ty nepřesné požitky, jež budil Vinteuil, nepocházely ze vzpomínky, nýbrž z dojmu (podobného jako byl můj dojem před martinvilleskými věžemi), bylo by pro muškátovou vůni jeho hudby třeba hledat ne nějaké vysvětlení hmotné, nýbrž hluboký ekvivalent, neznámou, barvitou slavnost (jejímiž jeho díla byla rozptýlenými úlomky, střepinami s rudým lomem), způsob, jímž „slyšel“ a na papír vrhal vesmír. Řekl jsem Albertině, že možná právě v této neznámé povaze jedinečného světa, který nám žádný jiný skladatel nikdy neukázal, je nejspolehlivější důkaz geniálnosti, a to mnohem spíše než v obsahu samého díla. „I v literatuře?“ Zeptala se Albertina. „I v literatuře.“ A mysle zase na stejný ráz celého Vinteuilova díla, vysvětloval jsem Albertině, že slavní spisovatelé vždy napsali jenom jedno dílo, nebo lépe, že vždy lámali různými prostředními paprsky jediné krásy, té, kterou světu přinesli. „Kdyby nebylo už tak pozdě, má drahá,“ řekl jsem jí, „ukázal bych vám to na všech těch spisovatelech, jež čítáváte, zatím co já spím, a dokázal bych vám u nich stejnou jednotnost jako u Vinteuile. Těm typickým větám, jež začínáte, má milá, poznávat stejně jako já jak v sonátě, tak v septetě, tak také v jiných jeho dílech, odpovídala by na příklad u Barbeye d'Aureville jakási ztajená skutečnost, kterou vyzrazuje nějaká hmotná stopa: fyziologická

červenost *Očarované*, Mileny de Spens, Kloty, ruka v *Karmazinové zácloně*, staré obyčeje, staré zvyky, stará slova, dávná a zvláštní zaměstnání, za nimiž je Minulost, ústní podání, udržované obecními pastuchy, vznešené normanské obce, provoněné Anglií a hezké jako nějaké skotské městečko, příčina kletby, pro niž je člověk bezmocný, Vellini, Berger, týž pocit úzkosti na některých místech, ať už je to žena, hledající manžela v *Staré milence*, nebo naopak v *Očarované* manžel, štvoucí se suchopáry, a sama Očarovaná při odchodu ze mše. A stejná jako ty typické věty Vinteuilovy je ta geometričnost kameníka v románech Tomáše Hardyho.“

Vinteuilovy věty mi připomněly tu starou větičku ze Sonáty; řekl jsem Albertině, že ta větička bývala jakousi národní hymnou Swannovy lásky k Odettě, „rodičů té Gilberty, již znáte. Řekla jste mi o ní už, že není zkažená. Ale nepokoušela se někdy navázat s vámi styky? Vypravovala mi o vás.“ – „Ano; její rodiče, když bylo někdy škaredě, posílali pro ni ke škole kočár, a myslím, že mě jednou zavezla domů a políbila,“ řekla Albertina po chvílce, smějíc se při tom, jako by to bylo nějaké zábavné důvěrné sdělení. „Najednou se mne cestou zeptala, zdali miluji ženy.“ (Ale když se jí jenom zdálo, když jenom myslila, že si vzpomíná, že Gilberta ji svezla domů, jak mohla tak určitě říkat, že jí Gilberta dala tu podivnou otázku?) „A já jsem jí dokonce přisvědčila; nevím už, co mě to napadlo mystifikovat ji.“ (Vypadalo to, jako by se Albertina bála, že Gilberta mi to patrně vypravovala, a jako by nechtěla, abych zjistil, že mi lže.) „Ale nedělaly jsme vůbec nic.“ (Bylo to zvláštní, že by, když už si řekly takové důvěrnosti, nedělaly nic, zvláště když se už předtím, jak Albertina sama řekla, políbily.) „Zavezla mě tak ze školy domů čtyřikrát nebo pětkrát, možná i víckrát, a to je vše.“ Velmi jsem se přemáhal, abych se jí už nevyptával, ale ovládnuv se, aby to vypadalo, jako bych tomu, co povídala, nepřisuzoval naprosto žádný význam, vrátil jsem se k Tomáši Hardymu. „Vzpomínáte si na ty kameníky v *Neblahém Judovi*, v *Miláčkovi*, jak se ty balvany, jež otec dobývá, kupí,

přivážený na lodích, v synově dílně, kde se mění v sochy, v *Modrých očích* na ten paralelismus hrobů a také na souběžnou linii lodi a na ty sousední vagony, v nichž jsou oba milenci, a na tu mrtvou; na ten paralelismus mezi *Miláčkem*, kde muž miluje tři ženy, a *Modrýma očima*, kde žena miluje tři muže, atd. a konečně na všechny ty romány, jež lze stavět jedny na druhé jako ty domy, vertikálně nakupené do výše na kamenité půdě ostrova? Nemohu vám jen tak ve chvíli říci vše o těch největších, ale v Stendhalovi byste uviděla jistý pocit výše, úzce spojené s životem duchovním: místo, na němž je Julian Sorel uvězněn, věž, na jejímž vrchu je zavřen Fabrice, zvonice, na níž se abbé Barnès zabývá astrologií a z níž se Fabrice tak krásně dívá. Řekla jste mi, že jste viděla jisté Vermeerovy obrazy; jistě poznáváte, že jsou to stále fragmenty téhož světa, že to bývá vždy týž stůl, týž koberec, táž žena, táž nová a jedinečná krása, hádanka v té době, kdy se mu nic nepodobá, kdy ho nic nevysvětluje, nechceme-li mu hledat příbuzenstvo podle námětu, nýbrž snažíme-li se vybavit zvláštní dojem, jež barva vzbuzuje. No a tato nová krása zůstává stejná také ve všech dílech Dostojevského; u Dostojevského žena (stejně typická jako žena u Rembrandta) se svou tajemnou tvář, jejíž vlídná krása se najednou, jako kdyby byla hrála komedii dobrotivosti, mění v strašnou hrubost (přestože se zdá, že v jádře je spíše dobrá), bývá přece vždy táž, ať je to Nastasja Filipovna, psávající milostné dopisy Aglaji a přiznávající se jí, že ji nenávidí, nebo za návštěvy úplně obdobné s touto – a také s tou, při níž Nastasja Filipovna spílá rodičům Váňovým – Grušenka, chovající se u Kateriny Ivanovny, která ji pokládala za velmi strašnou, velmi mile, potom však najednou odhalující svou zlobnost tím, jak uráží Katerinu Ivanovnu (přestože v jádře je Grušenka dobrá); Grušenka, Nastasja, postavy stejně originální, stejně tajuplné nejenom jako Carpacciovy kurtizány, ale také jako Rembrandtova Bethsabé. Podobně jako je u Vermeera stvoření jisté duše, jisté barvy látek a místy Dostojevský nestvořil jenom bytosti, ale také příbytky; či

není dům vraždy v *Zločinu a trestu* s tím svým *dvorníkem* skoro stejně skvělý jako ten mistrovský Dostojevského dům vraždy, ten pochmurný a tak dlouhý a tak vysoký a tak rozlehlý dům Rogožinův, v němž je zabita Nastasja Filipovna? Tato nová a hrozná krása domu, ta nová a složitá krása ženské tváře, to je právě to jedinečné, co Dostojevský světu přinesl, a všechna ta srovnávání, jež snad literární kritika dělá mezi ním a Gogolem nebo Pavlem Kockem, jsou bezvýznamná, protože se týkají něčeho, co stojí mimo tuto ztajenou krásu. Ostatně, řekl jsem sice, že v každém dalším románě nalézáme totéž, ale i v témž románě, je-li dlouhý, se opakuji tytéž výjevy a tytéž postavy. Mohl bych ti to snadno ukázat ve *Vojně a míru* a jedna scéna ve voze...“ – „Nechtěla jsem vás přerušit, ale vidím, že Dostojevského už opouštíte, a nerada bych zapoměla. Miláčku, co jste to chtěl nedávno říci, když jste mi řekl: ‚To je jako dostojevština paní de Sévigné?‘ Přiznávám se, že jsem tomu nerozuměla. Dostojevský a paní de Sévigné, to se mi zdá tak rozdílné!“ – „Pojďte, dívko milá, ať vás obejmu z vděčnosti za to, že si tak dobře pamatujete, co vám říkám; vrátíte se pak zase k pianu. Přiznávám se, že to, co jsem tehdy řekl, je hodně hloupé. Ale měl jsem pro to dva důvody. První je důvod zvláštní. Stalo se, že paní de Sévigné stejně jako Elstir, stejně jako Dostojevský, místo aby předváděla věci v pořadí logickém, to jest počavši příčinou, ukazuje nám napřed účinek, výsledek, iluzi, která nás zaráží, překvapuje. Tak právě předvádí své postavy Dostojevský. Jejich činy se nám jeví stejně šálivé jako ty Elstirovy obrazy, na nichž moře vypadá, jako by bylo na nebi. Jsme úplně překvapeni, když se najednou dovíme, že ten či onen potměšilec je vlastně veliký dobrák nebo naopak.“ – „Ano, ale nějaký příklad z paní de Sévigné.“ – „Uznávám, řekl jsem směje se, že je to velmi přitaženo za vlasy, přes to však bych příklady jistě našel.“ – „Ale zavraždil ten Dostojevský někdy někoho? Romány, jež od něho znám, by se všechny mohly jmenovat *Zločinný příběh*. To je u něho jakási posedlost, to není přirozené, že o tom stále mluví.“ –

„Nemyslím, má drahá, znám špatně jeho životopis. Jisté je, že stejně jako každý člověk poznal hřích, v té či v jiné podobě, patrně však v podobě, zakazované zákonem. V tomto smyslu byl patrně také on trochu zločinný, podobně jako jeho hrdinové, kteří ostatně nejsou zločinci tak úplně a jsou odsuzováni s polehčujícími okolnostmi. A nebylo možná ani třeba, aby měl zločinné sklony. Já nejsem romanopisec; je možné, že takoví tvůrčí lidé jsou pokoušeni jistými životními formami, jež sami, osobně nezkusili a neprožili. Pojedou-li s vámi, jak jsme si to řekli, do Versailles, ukáži vám tam podobiznu dokonale počestného muže, nejlepšího manžela na světě, Choderlosa de Laclos, jenž napsal nejstrašněji nemravnou knihu, a právě naproti němu podobiznu paní de Genlis, která napsala mravoučné povídky a při tom vévodkyni Orleánskou nejen podváděla, ale ještě ji umučila, odvrátivši od ní její děti. Přes to však uznávám, že v tomto zájmu o vraždu je u Dostojevského něco zvláštního, co mi ho velmi odcizuje. Žasnu, už když slyším, že Baudelaire říká:

Náše duše, žel, odvahy dost nemá,
jestliže násilí, dýka a oheň
neprotkaly ještě svou roztomilou kresbou
banální osnovu našich nuzných dní.

Ale zde si mohu aspoň říci, že Baudelaire není upřímný. Kdežto Dostojevský... To vše se mi zdá tak daleko ode mne, leda že bych měl v sobě něco, co ještě neznám, protože člověk se uskutečňuje postupně. Nalézám u Dostojevského nesmírně hluboké studnice, ale na několika místech, izolovaných od lidské duše. Ale je to veliký tvůrce. Především svět, který v svých dílech líčí, vypadá opravdu, jako by byl stvořen jím. Všechny ty šaškovské postavy, stále se u něho objevující, všichni ti Lebeděvové, Karamazové, Ivolgini, Segrevové, celý ten neuvěřitelný mumraj, to jsou lidé fantastičtější než postavy, nakupené na Rembrandtově *Noční hlídce*. A možná že

jsou fantastičtí jenom tímž způsobem, vlivem osvětlení a svého odění, a jsou to možná lidé vlastně docela obyčejní. A jistě jsou při tom zároveň plni hlubokých a jedinečných pravd, které jsou jen a jen vlastnictvím Dostojevského. Všechny ty pitvorné postavy vypadají skoro, jako by vyšly už z užívání jako některé postavy z antické komedie, a přece: jaké pravdivé pohledy na lidskou duši odhalují! Strašný se mi zdá ten slavnostní způsob, jímž se mluví a píše o Dostojevském. Všimla jste si, jakou úlohu hrají u jeho postav sebeláska a pýcha? Vypadá to tak, jako by pro něho láska a nejúpornější záští, dobrotivost a proradnost, nesmělost a drzost byly jen dva různé stavy téže povahy, neboť hrdost brání Aglaji, Nastasii, Kapitánovi, jehož Mít'a tahá za bradu, Krasotkinovi, nepříteli-příteli Aljošovu, aby ukázali, jací skutečně jsou. Ale jsou tam ještě mnohé jiné velikosti. Znáám velmi málo jeho knih. Ale zdaž to není vznešený a prostý námět, důstojný i nejantičtějšího umění, zdaž to není jakýsi přerušovaný a zase pokračující vlys, na němž by se rozvíjela msta a odpykání, ten zločin otce Karamazova, otěhotnivšího ubohou bláznivou ženu, a ten tajuplný, živočišný, nevysvětlený skutek, že totiž matka, stávajíc se nevědomky nástrojem osudové pomsty a poslušna jsouc podvědomě také svého mateřského pudu, možná jakési směsí záští a fyzické vděčnosti k muži, jenž ji znásilnil, jde porodit k otci Karamazovi. Toto je první epizoda, tajuplná, veliká, velebná jako stvoření Ženy na orvietských reliefech. A jako protějšek k tomu druhá epizoda po více než dvaceti letech, zavraždění otce Karamazova, hanba, vržená na rodinu Karamazovu tím synem šílené ženy, Smerďakovem, a zanedlouho potom čin stejně tajuplně vznešený a nevysvětlený, stejně tajemně a přirozeně krásný jako to slehnutí v zahradě otce Karamazova, totiž Smerďakovova sebevražda po dokončení zločinu. Když jsem se zmínil o Tolstém, který ho velmi napodoboval, neodchyloval jsem se od Dostojevského tak velice, jak jste myslila. U Dostojevského je, v podobě zhuštěné a zamračené, mnohé z toho, co se u Tolstého

rozvíje. V Dostojevském je ta anticipovaná strohost primitivů, kterou zjasní teprve žáci.“ – „Milý, jaká to škoda, že jste tak lenivý. Jen se podívejte, oč zajímavěji vidíte literaturu, než jak nás tomu učili ve škole; ty slohové úkoly o *Esthere*: ‚Pane‘, pamatujete se ještě?“ řekla mi, smějíc se ani ne tak proto, aby se posmívala svým učitelům a sama sobě, jako spíše z radosti, že v své paměti, v naší společné paměti, našla vzpomínku už dost dávnou. Zatím však co Albertina mluvila a proto, že jsem myslel na Vinteuile, napadla mě zase hypotéza druhá, materialistická, hypotéza nicoty. Začal jsem tušit, říkal jsem si, že by konec konců bylo možné, že, zdají-li se Vinteuilovy hudební věty výrazem jistých duševních stavů, podobných stavu, který jsem prožíval, když jsem se zakousl do koláčku, namočeného do čaje, nic mi nezaručuje, že by neurčitost takových stavů byla nějakou známkou jejich hloubky, nýbrž svědčí to jenom o tom, že je ještě nedovedeme analyzovat a že v nich tedy není možná o nic více skutečnosti než v duševních stavech jiných. A přece to štěstí, ten pocit jistoty v štěstí při pití toho čaje nebo při vdechování vůně starého dřeva v Elysejských polích nebyl žádným preludem. Jistě však, říkal mi duch pochybnosti, i tehdy, jsou-li takové stavy v životě hlubší než stavy jiné a jsou-li neanalyzovatelné právě proto, protože uvolňují příliš mnoho sil, jež jsme si ještě neuvědomili, půvab jistých Vinteuilových vět je připomíná proto, že on také se přičí rozboru, ale to ještě nedokazuje, že by měl touž hloubku; krása čistě hudební věty se snadno jeví jako obraz nebo aspoň jako jakási příbuzná nějakého našeho dřívějšího intelektuálního dojmu, ale to prostě proto, že je neintelektuální. Proč bychom tedy pokládali za obzvláště hluboké ty tajuplné věty, objevující se stále v jistých uměleckých dílech a v tom Vinteuilově septetu?

Ostatně Albertina mi nehrávala jenom skladby Vinteuilovy; piano nám mnohdy bývalo jakousi vědeckou (dějepisnou a zeměpisnou) laternou magicou, takže jsem na zdích toho pařížského pokoje, opatřeného vynálezy modernějšími než pokoj v Combray,

vídával, podle toho, hrála-li mi Albertina Rameaua nebo Borodina, buď nějaký koberec z XVIII. století, posetý Amorky v růžích, nebo nějakou východní step, na níž zvuky tlumeně zanikají v bezmeznosti dalek a v hebkosti sněhu. Ostatně tyto prchavé dekorace bývaly jedinou výzdobou mého pokoje, protože tehdy, když jsem dědil po tetě Leonii, jsem si sice umiňoval, že si budu dělat sbírky tak jako Swann, že budu kupovat obrazy a sochy, ale potom se všechny mé peníze rozkutálely za koně, za auto, za toalety pro Albertinu. Ale nebylo v mém pokoji umělecké dílo, drahocennější než všechny obrazy a sochy? Byla to sama Albertina. Díval jsem se na ni. Byla pro mne zvláštní ta myšlenka, že je to ona, ta, o níž jsem byl tak dlouho přesvědčen, že je nemožné i jen seznámit se s ní, a která dnes, ochočené divoké zvíře, růžový keř, jemuž jsem opatřil kůl, rámec, opěrné mřížoví života, sedávala takto denně doma, u mne, před pianem, opřena zády o mou knihovnu. Její ramena, jež jsem vídával schýlená a potutelná, když si nesla domů golfové hole, opírala se teď o mé knihy. Její krásné nohy, o nichž jsem si hned prvního dne právem řekl, že po celé mládí jistě poháněly pedály bicyklu, pohybovaly se teď nahoru dolů po pedálech pianu, na něž Albertina, oblečená teď s elegancí, která ve mně budila pocit, že Albertina je jaksi více má, protože jsem jí ji umožnil já, kladla své střevíčky ze zlaté látky. Její prsty, před lety zvyklé řidítkům, kladly se teď na klapky jako prsty nějaké sv. Cecilie. Její hrdlo, jehož obrys, viděn z mé postele, byl plný a oblý, zdál se z té vzdálenosti a ve světle lampy růžovější, přece však méně růžový než její nakloněný obličej, který mé pohledy, vycházející z hlubin mého já, obdařovaly takovou skvělostí, takovou životní intenzitou, že jeho relief vypadal, jako by vynikal s touž téměř kouzelnou silou jako toho dne v balbeckém hotelu, kdy můj pohled byl zakalen příliš velikou touhou obejmouti ji; prodlužoval jsem každou jeho plošku za to, co jsem z něho mohl vidět, a pod to, co mi jej zakrývalo – víčka, zakrývajících polovici očí, vlasy, visící nad horním okrajem lící – a co působilo, že jsem tím

lépe cítil relief těch ploch, ležících jedna nad druhou. Její oči se leskly jako v rudě, jíž je opál ještě obalen, dvě, jediné dosud vy-
leštěné plošky, na nichž, lesklejších než kov, je uprostřed bezvýraz-
né hmoty, která je se všech stran obklopuje, vidět jakoby dvě sivě
hedvábná křídla motýla, přitisknutého skleněnou destičkou. Její
černé, zkadeřené vlasy, ukazující rozdílná seskupení podle toho, jak
se ke mně obracela s otázkou, co má hrát, vypadající jako nádherné
křídlo, zúžené nahoře ve špici, široké dole, černé, ochmýřené
a trojúhelníkovité, nebo zase splétající relief svých vrkočů v silný,
nestejný řetěz, plný hřebenu, předělů, propastí, vypadaly s tou svou
tak bohatou a tak mnohonásobnou rozrůzněností, jako by ještě
předstihovaly různotvárnost, kterou obyčejně uskutečňuje příroda,
a jako by odpovídaly spíše touze nějakého sochaře, který kupí ob-
tíže, aby tím více vynikla svižnost, vzletnost, plynulost, životnost
jeho výtvoru, a zesilovaly, přerušující je svou plochou, lakově
matnou jako malované dřevo, výraznost živé linie a jakoby rotaci
hladkého a růžového obličej. A v kontrastu k tak výrazné reliefnosti
a také v souladu, který je s ní spojoval, který její postoj přizpůsobil
jejich tvaru a jejich účelu, piano, zakrývající ji napolo jako var-
haniště, knihovna, celý ten kout mého pokoje vypadal už jenom
jako ozářený svatostánek, výklenek toho hudebního anděla, umě-
lecké dílo, které za chvíli vlivem jakéhosi sladkého kouzla vyjde ze
svého ústraní a nabídne mým polibkům svou vzácnou, růžovou
substanci. Ale ne, Albertina pro mne nebyla uměleckým dílem.
Věděl jsem, co to znamená, obdivovat se ženě umělecky; znal jsem
přece Swanna. Já sám, byť šlo o kteroukoli ženu, jsem nebyl schopen
dělat to, nemaje naprosto žádného vnějšího pozorovacího ducha,
nevěda nikdy, co je to, co vidím, a byl jsem velmi překvapen, když
Swann viděl – přirovnáváje ji, jak to s oblibou dělával galantně
i před ní, ke kterémusi portrétu od Luiniho, a nalézaje v její toaletě
šaty nebo šperky jednoho obrazu Giorgionova – jakousi uměleckou
důstojnost na ženě, která mně se zdávala naprosto nezajímavá. Nic

takového nebylo u mne. Radost nebo soužení, jež mi působila Albertina, nikdy se do mne nedostávaly oklikou vkusu a umělecké vnímavosti; dokonce, abych mluvil pravdu, když jsem se na Albertinu začal dívat jako na skvěle patinovaného anděla a když jsem se zaradoval, že ho mám, že je můj, zanedlouho potom jsem k němu zlhostejněl; nudíval jsem se v její společnosti, ale takové chvíle netrvaly dlouho: člověk miluje jenom to, v čem pronásleduje něco nedostižného; jenom to, co nemá, a já jsem si vždy velmi brzy zase uvědomoval, že Albertinu nemám, že ji neovládám. Vídával jsem v jejích očích záblesky naděje nebo vzpomínek, možná i lítostí, radostí, o nichž jsem neměl tušení, jichž se raději zříkala, než aby mi je vyradila, a jež jsem, zachytiv z nich v jejích zřítelnicích jenom jisté záblesky, neviděl o nic jasněji než divák, jehož nevpustili dovnitř a jenž, přitisknut jsa k zaskleným dveřím, nemůže vidět nic z toho, co se děje na jevišti. Nevím, bylo-li tomu tak v jejím případě, ale tato vytrvalost ve lži, vlastní všem, kteří nás oklamávají, je zvláštní jako nějaký důkaz o víře v dobro i u největších nevěrců. Marně bychom takové lidi přesvědčovali, že jejich lež je trýznivější než přiznání; i kdyby si to sami uvědomili, za chvíli potom by lhali zase, aby mluvili ve shodě s tím, co nám už řekli o tom, čím pro ně jsme. Tak se ateista, přestože na životě lpí, dá zabít, aby nevyvrátil představu, kterou lidé mají o jeho statečnosti. V takových hodinách jsem někdy vídával, jak se na ní, v jejích pohledech, v sešpuení rtů, v jejím úsměvu, vznáší odraz těch vnitřních dějů, na něž pohled ji v ty večery tak měnil, tak vzdaloval ode mne, jemuž bylo odepřeno poznat je. „Nač myslíte, má drahá?“ – „Ale na nic.“ Někdy mi v odpověď na takovou mou výčitku, že mi nic neříká, říkala věci, o nichž dobře věděla, že o nich vím stejně jako kdekdo (podobně jako ti státníci, kteří by vám za nic na světě neřekli něco nového, zato však vám široce dlouze povídají o novince, o níž jste se mohli dočíst už ve včerejších novinách) nebo mi vypravovala, jen tak nepřesně, v jakési falešné důvěrnosti, o svých výletech na kole do balbeckého

okolí rok před tím, než mě poznala. A jako kdybych byl správně před lety uhodl, usuzuje z něho, že Albertina je jistě dívka velmi svobodomyslná, jezdívající na daleké výlety, její vzpomínky na ty zábavy vkreslily do jejích rtů týž tajemný úsměv, který mě tak sváděl v první dny na balbecké přístavní hrázi. Vypravovala mi také o těch výletech, jež dělávala s přítelkyněmi na holandský venkov a o svých návratech do Amsterdamu v pozdních večerních hodinách, kdy husté, veselé zástupy lidí, jež téměř všechny znala, plnily ulice a břehy průplavů, jejichž odraz jako bych viděl v lesklých Albertininych očích, podobně jako bývá na oknech rychle ujíždějícího vozu nejasně vidět nesčetná, prchavá světla. Oč více by ta tak zvaná estetická zvědavost zasluhovala jméno lhостejnosti ve srovnání s tou bolestnou, neúnavnou zvědavostí, s níž jsem se zajímal o místa, na nichž Albertina žila, o to, co toho nebo onoho večera dělala, o úsměvy a pohledy, jež rozdávala, o slova, jež řekla, o polibky, jež dostala. Ne, nikdy by mě žárlivost, která se mne jednou zmocnila na Saint-Loupa, nebyla, kdyby ve mně byla setrvala, naplnila tak nesmírným neklidem. Ta láska mezi ženami, to bylo cosi příliš neznámého, něco, čeho povahu a slasti mi nic neumožňovalo představit si jasně, přesně, určitě. Kolik lidí, kolik míst (i míst, která se jí přímo nijak netýkala, neurčitých míst, na nichž možná někdy užila rozkoše), kolik různých prostředí (prostředí, v nichž se scházívá mnoho lidí, takže jeden se tam otírá o druhého) Albertina – jako hostitelka, která vpouští do divadla celou svou společnost, kontrolujíc u dveří, jsou-li všichni – uvedla z prahu mé obraznosti nebo mých vzpomínek, kde jsem o ně nedbal, přímo do mého srdce! Mé vědomí o nich bylo teď vniterné, bezprostřední, křečovitě, bolestné. Láska, to je schopnost srdce vnímati prostor a čas.

A přece je možné, že bych, kdybych já sám byl úplně věrný, nebyl trpěl nevěrami, jež bych pak nebyl dovedl pochopit, ale tím, co jsem si u Albertiny bolestně představoval, byla právě má vlastní ustavičná touha líbit se novým ženám, načrtávat nové romány, bylo tím to, že

jsem také u ní tušil ten pohled, který jsem nedávno, sedě dokonce vedle ní, byl chtěj nechtěj nucen vrhnout na mladé cyklistky, sedící u stolů v Boulogneském lesíku. Je skoro možno říci, že stejně jako pramen poznání má člověk také zřídlo žárlivosti jenom sám v sobě. Pozorování při tom málo znamená. Jenom ze slasti, kterou jsme sami pocítili, můžeme těžit její poznání a bolest.

Chvílemi jsem v Albertininych očích, v náhlém zapálení její pleti tušil, že jakýsi žárný blesk proniká kradmo do oblastí, nedostupnějších mi než nebe, oblastí, v nichž se rozvíjely neznámé mi Albertininy vzpomínky. V takových chvílích ta krása, kterou jsem v poslední době, mysle na ty postupné roky, v nichž jsem se Albertiny zmocňoval buď na balbecké pláži nebo v Paříži, na ní zase nalézal a která záležela v tom, že má milenka měla tolik podob a obsahovala v sobě tolik uplynulých dní, tato krása nabývala pro mne jakési srdcervoucnosti. Tehdy jsem cítil, že se pod tou růžovějící tvář hloubí jako nějaký jícen nevycerpateľný prostor večerů, v nichž Albertina nenáležela mně. Mohl jsem ovšem posadit si Albertinu na klín a držet její hlavu v svých dlaních, mohl jsem ji hladit a dlouho ji ovíjet svými pažemi, ale, jako kdybych držel nějaký kámen, v němž by byla uvězněna sůl dávných a dávných oceánů nebo paprsek nějaké hvězdy, cítil jsem při tom, že se dotýkám jenom uzavřeného obalu bytosti, která se nitrem stýkala s nekonečnem. Jak jsem trpěl tím postavením, do něhož nás přivedlo opominutí přírody, která zřídívši rozdělení těl, zapoměla na to umožnit lidem také vzájemné pronikání duší (neboť její tělo bylo sice v moci těla mého, ale její myšlenka mé myšlence unikala). A uvědomoval jsem si, že Albertina nebyla pro mne ani tou nádhernou zajatkyní, již jsem podle svého domnění obohatil svůj příbytek, utahuje v něm, jako ten, o němž nikdo nevěděl, že má v lahvi uvězněnu čínskou princeznu, tak dokonale její přítomnost i lidem, kteří mě navštěvovali a netušili ji na konci chodby v sousední místnosti; vybízejíc mě stále způsobem naléhavým, krutým a bezvýsledným k hledání minulosti,

byla mi spíše jakousi bohyní Času. A bylo třeba, abych pro ni ztratil leta a jmění – a jen když bych si mohl říci, ale to bohužel není tak jisté, že ona při tom neztratila nic – nemám čeho litovat. Ovšem, samota by bývala lepší, plodnější, méně bolestná. Ale kdybych byl žil životem sběratele, k němuž mi radil Swann (a jehož neznalost mi vyčítal pan de Charlus, když mi s jakousi směsí duchaplnosti, drzosti a vkusu řekl: „Jak je tu u vás ošklivě!“), jaké sochy, jaké obrazy, dlouho hledané, konečně koupené nebo dokonce, vezmeme-li to nejlepší, nadšeně pozorované a prohlížené, byly by mi tak jako ta malá rána, která se sice rychle zacelovala, kterou však podvědomá nemotornost mé milenky, lhostejných lidí nebo i mých vlastních myšlenek vždy zase brzy rozdrásala, pomohly vyjít ze sebe na tu cestu, po níž cizím není dovoleno chodit, která však vede na silnici, po níž proudí to, co známe teprve ode dne, kdy jsme tím trpěli, to jest život jiných lidí?

Někdy bývala noc tak krásně měsíčná, že jsem za hodinu potom, kdy Albertina ulehla, šel k její posteli říci jí, aby se podívala z okna. Jsem jist, že jenom proto jsem do jejího pokoje šel, a ne proto, abych se podíval, že tam opravdu je. Jak by mě mohlo napadnout, že by mohla nebo chtěla utéci z něho? To by bylo třeba nějaké nepravděpodobné srážky s Františkou. V temném pokoji jsem neviděl nic než úzký věnec černých vlasů na bílé podušce. Ale slyšel jsem Albertinin dech. Její spánek byl tak hluboký, že jsem napřed váhal, mám-li jít až k posteli. Potom jsem usedl na její okraj. Spánek se řinul dále s tímž šepotem. Nemožné je popsat, jak radostná bývala její probuzení. Objal jsem ji a zatřásl jsem jí. Hned přestala spát a hned – ani vteřina neuplynula – se radostně zasmála a kladouc mi ruce kolem krku řekla: „Zrovna jsem si myslela, neprijdeš-li,“ a smála se něžně ještě veseleji. Vypadalo to, jako by její půvabná hlava, když spala, byla naplněna jenom veselostí, něhou a smíchem. A svým probuzením jsem prostě, jako když nařízneme plod, otevřel cestu hojně osvěžující šťávě.

Zima se zatím končila; vrátilo se krásné počasí, a ačkoli Albertina často ode mne teprve odešla a můj pokoj, mé záclony, a zeď nad záclonami, byly ještě úplně černé, v zahradě sousedních řeholnic jsem už slyšel bohatou a v tom okolním tichu jako kostelní harmonium vzácnou modulaci nějakého neznámého ptáčka, který už jásavě zpíval jitřní písně a vrhal do mých temnot bohatý, oslnivý tón slunce, jež viděl. Jednou jsme dokonce zaslechli najednou pravidelný trilek naříkavého volání. Byli to holubi, začínající vrkat. „To je důkaz, že už svítá,“ řekla Albertina; a obočí majíc skoro svrážena, jako kdyby životem u mne byla oloupena o radosti vracejícího se krásného počasí, dodala: „Jaro už začalo, holubi už zas přiletěli.“ Podobnost jejich vrkání s kohoutím kokrháním byla stejně veliká a stejně nejasná jako ve Vinteuilově septetě podobnost mezi námětem adagia a námětem posledního kousku, který je vybudován na témž základním námětě jako adagio, ale tak změněném rozdílly v tónině a v taktu, že nezasvěcenec, otevře-li nějaké dílo o Vinteuilovi, je překvapen vida, že všechny jeho tři skladby jsou stavěny na týchž čtyřech notách, na notách, jež ovšem může zahrát na pianě jedním prstem, žádnou z těch tří skladeb tím z nástroje nevyloodiv. Tak také ta melancholická píseň, vrkaná holuby, byla jakýmsi kokrháním v molové tónině, které se nevznášelo k nebi, nestoupalo kolmo vzhůru, nýbrž, opakujíc se pravidelně jako oslí hýkání, a obklopeno jsouc lahodnou měkkostí, přeletovalo od holuba k holubu v téže vodorovné linii a nikdy se nevzpřínilo, nikdy nezměnilo svůj bočný nářek v to radostné zajásání, jež tolikrát zavznělo v úvodním allegru a ve finále.

Noci se zanedlouho zkrátily ještě více; dávno před dřívějšími ranními hodinami jsem už nad záclonami svého okna viděl bělost dne, denně jasnější a jasnější. S tím, že jsem Albertinu ještě stále nutil k životu, o němž jsem přes její zapírání věděl, že se v něm cítí jako vězeň, smířoval jsem se jenom proto, že jsem teď každého dne měl jistotu, že už zítra budu moci nejen pracovat, ale také vstát, vyjít na procházku, připravit odjezd někam na venek, kde bych chtěl

koupit nějaký dům, v němž by Albertina svobodněji a bez neklidu pro mne mohla žít na venkově, u moře, a bavit se vyjíždkami v lodicích nebo lovem, zkrátka tím, co by se jí líbilo. Jenže příštího dne se s tím minulým časem, který jsem v Albertině miloval a zase nenáviděl, stalo to, že (podobně jako když je ještě přítomný, každý ze zájmu, ze zdvořilosti nebo z lítosti pomáhá upřístí mezi ním a námi záclonu lží, jež pokládáme za skutečnost) některá z hodin, z nichž byl složen, nebo dokonce i z těch, o nichž jsem byl přesvědčen, že je znám, objevila se mi najednou dodatečně v podobě, kterou se už nikdo nepokoušel zastříti mi a která bývala tedy naprosto odlišná od podoby, v níž se mi zjevila tehdy. Za tím nebo oním pohledem se místo myšlenky dobré, kterou jsem v něm podle svého přesvědčení viděl tehdy, kdy jsem jej zachytil, objevila nějaká, do té chvíle mnou netušená touha, odcizující mi novou část toho Albertinina srdce, o němž jsem byl přesvědčen, že se už přizpůsobilo srdci mému. Tak na příklad, když Ondřejka v červenci odjela z Balbecu, Albertina mi nikdy neřekla, že ji měla zas brzy uvidět, a já jsem myslel, že se s ní setkala dříve, než myslela, jenom proto, že mi pro můj veliký zármutek té noci 14. září obětovala svůj další pobyt v Balbecu a vrátila se se mnou do Paříže. Když tam patnáctého přijela, požádal jsem ji, aby šla navštívit Ondřejku, a když se z této návštěvy vrátila, ještě jsem se jí zeptal: „Měla radost, když vás uviděla?“ Nuže, jednou paní Bontempsová přišla a přinesla něco Albertině; mluvil jsem s ní chvíli a řekl jsem jí, že Albertina šla na procházku s Ondřejkou: „Vyjely si někam za město.“ – „To znám, řekla paní Bontempsová, Albertina má ráda zdravý vzduch. Tak před třemi lety musila denně chodívat do parku na Buttes-Chaumont.“ Při tom jméně Buttes-Chaumont, o nichž mi Albertina řekla, že tam ještě nikdy nebyla, se mi na chvíli zarazil dech. Skutečnost je nejohrovnější nepřítel. Vytasí se se svými útoky vždy na těch místech našeho srdce, na nichž jsme je nečekali a na nichž jsme si nepřipravili obranu. Lhávala Albertina tehdy své tetě, když jí říkala, že chodíva denně na

Buttes-Chaumont, nebo teď mně, když mi řekla, že ty sady nezná? „Ještě štěstí, dodala paní Bontempsová, že ta ubohá Ondřejka odjede brzy na zdravější vzduch, na opravdový venkov; potřebuje to, vypadá velmi špatně. Ovšem, neužila tohoto léta tolik zdravého vzduchu, kolik by potřebovala. Uvažte, že odjela z Balbecu už koncem července, domnívající se, že se v září zas vrátí, ale potom už nemohla přijet, protože její bratr si vymkl koleno.“ Albertina na ni tedy v Balbecu čekala a zatajila mi to. Je ovšem pravda, že její svolení k návratu do Paříže bylo projevem tím větší dobrotivosti. Leda že by... „Ano, vzpomínám si, že mi o tom Albertina říkala (to ovšem nebylo pravda). Kdy se to Ondřejčinu bratrovi stalo? Mám to v hlavě nějak pomícháno.“ – „Myslím, že se to stalo tak právě ve vhodnou chvíli, neboť den poté vypršel nájem vily a Ondřejčina babička by bývala nucena platit měsíc zbytečně. Stalo se to 14. září, takže Ondřejka mohla Albertině hned 15. ráno telegrafovat a Albertina mohla vypovědět nájem. Kdyby se to bylo stalo o den později, musili by platit nájem do 15. října.“ Tak tedy Albertina, když mi změnivši najednou své rozhodnutí řekla: „Odjedme dnes večer,“ viděla patrně v duchu pařížský příbytek, ale ne příbytek můj, nýbrž příbytek Ondřejčiny babičky, v němž se hned po našem příjezdu mohla shledat se svou přítelkyní, o níž se do toho dne, nic mi o tom neřeknuvši, domnívala, že se s ní brzy zase setká v Balbecu. Snažil jsem se tehdy v Balbecu přisoudit náhlému obratu jejího dobrého srdce to její tak vlídné vyzvání, abychom se vrátili do Paříže, vyzvání, které bylo v takovém rozporu s tím, jak houževnatě ještě chvíli předtím odmítala odjet z Balbecu. Ve skutečnosti tedy byla ta její výzva jen odrazem změny situace, kterou neznáme a která bývá jediným tajemstvím změny v chování žen, které nás nemilují. Odpírají nám umíněně dostaveníčko pro příští den, protože jsou unaveny, protože jejich dědeček žádá, aby povečeřely u něho. „Ale přijďte potom,“ naléháme. „Zdrží mě příliš dlouho. Je možné, že mě pak pak doprovodí domů.“ A zatím mají prostě dostaveníčko s někým, kdo se

jim líbí. Najednou tento někdo nemůže přijít. A tu hned přijdou říci nám, jak velice litují, že nás zarmoutily, a že nechavše dědečka „plavat“, zůstanou raději s námi, protože nic jim není tak milé. Byl bych měl poznat tyto věty v tom, co mi Albertina v den našeho odjezdu z Balbecu říkala, ale kdybych byl chtěl vyložit si správně její řeč, byl bych musil vzpomenouti si na dva zvláštní znaky Albertininy povahy, na něž jsem si teď vzpomínal a z nichž jeden mě utěšoval, druhý naopak zarmucoval, neboť v své paměti najdeme vše; je jakousi lékárnou, chemickou laboratoří, do níž nazdařbůh saháme tu pro nějaký bolesti tišící lék, tu zase pro nebezpečný jed. Tím prvním, utěšujícím znakem Albertininy povahy byl ten její zvyk potěšit, udělat jedním skutkem radost několika lidem zároveň, to několikanásobné zužitkování svých skutků. Bylo opravdu v její povaze, že po příjezdu do Paříže (to, že Ondřejka se nevracela, mohlo jí znepříjemnit pobyt v Balbecu, ale nemusilo to ještě znamenat, že se bez Ondřejky nemohla obejít) využila té jediné cesty k tomu, aby dojala dvě bytosti, jež měla upřímně ráda, mne tím, že ve mně vzbudila domněnku, že jede proto, abych nebyl v Paříži sám a abych netrpěl, tedy z oddanosti ke mně, a Ondřejku tím, že ji přesvědčila, že nechtěla v Balbecu, jakmile se dověděla, že ona, Ondřejka, tam nepřijede, zůstat už ani vteřinu, že tam zůstávala tak dlouho jenom proto, aby se tam s ní setkala, a že teď tedy hned přispěchala. A Albertinin odjezd se mnou opravdu následoval jednak po mém žalu a po mém zatoužení po Paříži, jednak po Ondřejčině telegramu, tak bezprostředně, že by nebylo divu, kdybychom, Ondřejka i já, neznajíce ona můj zármutek a já její telegram, byli přesvědčeni, že Albertinin příjezd do Paříže je výsledkem právě té jediné příčiny, kterou každý z nás znal a po níž se opravdu už za několik hodin a tak neočekávaně udál. Tak jsem si mohl ještě myslit, že doprovázet mne bylo pravým cílem mé milenky, která ovšem nechtěla nevyužít této vhodné příležitosti k tomu, aby si zavázala vděčností také Ondřejku. Bohužel však jsem si téměř hned vzpomněl

také na druhý Albertinin charakteristický znak, totiž na prudkost, s níž se jí vždy zmocňovalo neodolatelné pokušení rozkoše. A hned jsem si vzpomínal, jak netrpělivě, když se už rozhodla k odjezdu, pospíchala k vlaku, jak poháněla ředitele, který by v své snaze udržet nás v hotelu byl mohl zavinit zmeškání, jak mi dávala potají odmítavá znamení, jimiž jsem byl tak dojat, když se nás pan de Cambremer ve vláčku ptal, zdali bychom nemohli svůj odjezd „o týden odložit“. Ano, tím, co v té chvíli měla před očima, co ji tak hořečně pobízelo k odjezdu, co tak netrpělivě toužila uvidět, byl ten neobývaný byt Ondřejčiny babičky, který jsem jednou viděl a který hlídal starý sluha, byt přepychový, světlý, ale tak prázdný, tak tichý, že slunce vypadalo, jako by kladlo povlaky na pohovku a na lenošky pokoje, v němž uctívý, možná prostoduchý nebo i spoluvinný sluha nechá na jejich žádost Albertinu a Ondřejku odpočinout si. Viděl jsem teď stále ten prázdný pokoj s postelí nebo s pohovkou, do něhož Albertina po každé, když s vážnou tváří předstírala, že musí to či ono rychle udělat, pospíchala za svou přítelkyní, která tam na ni patrně už čekala, protože měla větší volnost než má zajatá. Ještě nikdy jsem tak nemyslel na ten byt, který teď nabyl v mých očích jakési strašné krásy. Neznámo lidských životů je stejné jako neznámo přírody, jež každý vědecký objev jenom posune dále nazpět, ale nezruší. Žárlivec týrá milovanou ženu tím, že ji olupuje o nesčetné bezvýznamné počitky, ale počitky, které jsou podkladem jejího života, dovede si jeho milenka schovat tam, kde ho ve chvílích, kdy jeho rozum myslí, že projevuje největší bystrost, ani nenapadá hledat je. Ostatně teď aspoň Ondřejka už brzy odjede. Nechtěl jsem však, aby mnou Albertina snad pohrdala proto, že jsem do její hry s Ondřejkou neviděl. Jistě jí dnes nebo zítra řeknu, že o ní vím. A možná že ji přinutím, aby se mnou mluvila upřímně, když jí ukáži, že přece jen jsem informován o věcech, jež mi zatajuje. Ale nechtěl jsem s ní o tom ještě mluvit především proto, že by, kdybych to udělal tak brzy po návštěvě její tety, jistě pochopila, odkud

čerpám své informace, znemožnila by mi přístup k tomuto zřídлу a nebála se už, že se ještě něco dovím; a pak také proto, že jsem, dokud nebudu naprosto jist, že si Albertinu udržím, jak dlouho budu chtít, nechtěl vydávat se v nebezpečí, že v ní vzbudím hněv, z něhož by se v ní možná vyvinula touha opustit mne. Je pravda, že jsem, pokud jsem uvažoval, hledal pravdu a předvídal budoucnost podle jejích slov, která vždy schvalovala mé plány a dokazovala mi, že se jí ten život u mne líbí a že tím uvězněním není o nic olupována, nikdy nepochyboval, že zůstane stále u mne; dokonce mě to velmi mrzelo, cítil jsem, že mi tím uniká život, vesmír, jichž jsem dosud neužil, výměnou za ženu, v níž jsem nového nemohl najít už nic. Nemohl jsem si zajet ani do Benátek, kde bych, zatím co bych ležel churav v posteli, byl mučen strachem, že k ní s nějakými milostnými návrhy přistupuje gondoliér, lidé z hotelu nebo Benátčanky. Jakmile však jsem začal naopak uvažovat podle hypotézy druhé, té, která se neopírala o Albertinina slova, nýbrž o pomlčky, pohledy, začervenání, nevrlosti, ba i hněvy, o nichž bych jí byl snadno mohl dokázat, že k nim nemá důvodu, a k nimž jsem se raději tvářival, jako bych je neviděl, tehdy jsem si říkával, že tento život je jí nesnesitelný, že po celou tu dobu, strávenou u mne, jistě cítila, že je okrádána o to, co miluje, a že mne jednoho krásného dne nezbytně opustí. Kdyby to opravdu chtěla udělat, toužil jsem jenom po tom, abych já sám mohl zvolit chvíli, kdy by mě to příliš nebolelo, a to v takové roční době, aby nemohla odjet na žádné z těch míst, o nichž jsem si představoval, že na nich ukájí své neřestné záliby, tedy ani do Amsterdamu, ani k Ondřejce, s níž by se ovšem setkala o několik měsíců později. Ale to bych se zatím uklidnil, takže by mi to pak bylo už jedno. Buď jak buď bylo třeba počkat s tím aspoň tak dlouho, než se zahojí rána, kterou znovu otevřel objev příčin, pro něž Albertina v průběhu několika hodin napřed nechtěla a potom zase chtěla, a to hned, odjet z Balbecu. Bylo třeba popřát čas k zmizení bolestným příznakům, které, nedovím-li se mezitím nic nového,

jistě se časem zmírní, které však byly dosud příliš prudké, aby pro mne jejich vlivem nebyl bolestnější a obtížnější rozchod, o němž jsem teď věděl, že je sice nevyhnutelný, ne však neodkladný, a který bylo lépe provést „za studena“, to jest s klidnou hlavou. Tato volba vhodné chvíle byla v mé moci, neboť, kdyby chtěla odejít dříve, než bych se k tomu rozhodl já, ve chvíli, kdy by mi oznámila, že má tohoto života už dost, bylo by stále ještě dost času na to vyvrátit nějak její důvody, popřát jí víc svobody, slíbit jí nějakou zábavu nebo rozkoš, na niž by ráda počkala, nebo dokonce, kdybych se nemohl už uchýlit k ničemu jinému než k jejímu srdci, ujistit ji, jak mě tím svým úmyslem mučí. V této věci jsem tedy byl klidný, přestože jsem v tom nebyl zcela logický sám se sebou. Neboť v těch hypotézách, v nichž jsem nepřihlížel přesně k věcem, jež mi říkala a ohlašovala, předpokládal jsem, že mi, jakmile se odhodlá odejít ode mne, řekne napřed své důvody a dovolí mi potírat a vyvrátit je. Cítil jsem, že život s Albertinou je pro mne, když nežálím, nudný, a když žálím, bolestný. Kdyby byl někdy vyplněn štěstím, nemohl by trvat. Můj duch byl v témž stavu moudrosti jako tehdy v Balbecu, když jsem ji toho večera, kdy jsme po návštěvě u paní de Cambremer byli tak šťastni, chtěl opustit proto, že jsem věděl, že prodloužením už nic nezískám. Jenže teď jsem se ještě domníval, že vzpomínka, kterou si na ni uchovám, bude jakousi vibrací, prodlouženou příjemným tónem poslední chvíle našeho rozchodu. Právě proto jsem chtěl zvolit nějakou chvíli hodně klidnou, aby ve mně potom ještě dlouho zněla. Nesměl jsem si příliš vybírat, čekat příliš dlouho; bylo třeba jednat s rozmyslem. A přece, když jsem čekal už tak dlouho, bývalo by bláznovstvím, nepočkat ještě několik dní, než by se naskytla vhodná chvíle, a vydat se tím v nebezpečí, že ode mne odjede, zanechávajíc mě v stejném pobouření jako před lety matinka, když odešla od mého lože, nepolíbivši mě, nebo když se se mnou loučila na nádraží. Pro jistotu jsem množil projevy své laskavosti k ní. Z Fortunyových toalet jsme se nakonec rozhodli pro

modrou a zlatou toaletu, s růžovou podšívku, která byla právě došita. Ale já jsem přes to objednal také všech těch pět, jichž se s lítostí zřekla pro tu modrou. Ale když přišlo jaro a od té doby, kdy jsem mluvil s její tetou, uplynuly už dva měsíce, dal jsem se jednou večer strhnout svým hněvem. Bylo to právě toho večera, kdy si Albertina po prvé oblékla modrý a zlatý Fortunyův župan, který mi tím, že ve mně budil myšlenky na Benátky, tím důrazněji připomínal vše, co obětuji přítelkyni, která mi za to není nijak vděčná. Benátky jsem sice ještě nespatriil, ale stále jsem o nich snil od těch velikonocních svátků, jež jsem tam měl strávit, ba ještě dále nazpět od těch rytin Tizianových obrazů a fotografií Giottových děl, jež mi v Combray daroval Swann. Fortunyův župan, jež Albertina toho dne měla oblečen, zdál se mi jakýmsi pokušitelským stínem těch neviditelných Benátek. Byl poset arabskými ornamenty jako benátské paláce, schované po způsobu sultánových žen za krajkovým závojem zdi, jako vazby v Ambrosiánské knihovně, jako sloupy, jejichž orientální ptáci, znamenající smrt i život, opakovali se v mihotání látky barvy temně modré, která se, čím více jsem k ní přibližoval pohled, měnila v kujné zlato vlivem téže proměny, která před přijíždějícími gondolami mění v oslnivý kov blankyt průplavu. A rukávy byly podšity barvou třešňově růžovou, která je tak charakteristicky benátská, že se jmenuje tiepolovská.

Právě toho dne Františce přede mnou uklouzlo, že Albertina není s ničím spokojena, že, když jí vzkáží, že s ní půjdu ven nebo že nepůjdu, že auto pro ni přijede nebo nepřijede, skoro krčí rameny a neodpovídá nijak slušně. A toho dne večer, kdy jsem cítil, že je nějak rozmrzena, a kdy mě první jarní teplo vysílilo, neovládl jsem svůj hněv a vyčítal jsem jí její nevděčnost: „Ano, můžete se na to zeptat, koho chcete, křičel jsem ze všech sil, neovládá se už, můžete se zeptat Františky, kdekdo si o tom už povídá.“ Ale hned jsem si vzpomněl, že Albertina mi jednou řekla, jak strašně vypadám, když se zlobím, a vyjádřila to také verši z *Esthery*:

Považte, co se při pohledu na to rozhněvané čelo
v mé hrůzou zděšené a poplašené duši dělo!

Žel, vždyť i nejstatečnější tu cítí, že je po něm

veta,

spatří-li ty strašné blesky, jež jeho zlobný pohled
metá.

Zastyděl jsem se za svou prchlivost. A abych odčinil to, co jsem udělal, ale tak, aby to nebyla porážka, nýbrž ozbrojený a hrozivý mír, a abych zároveň, pokládaje to, jestliže na to snad myslí, za prospěšné, znovu ukázal, že se nebojím rozchodu s ní, řekl jsem: „Odpustte, drahá Albertinko, stydím se za svou prudkost, velmi mě to trápí. Neshodujeme-li se už, je-li opravdu nutné, abychom se rozešli, nesmí se to stát takovým způsobem, protože by nás to nebylo důstojné. Rozejdeme se, je-li to nutné, ale především mi záleží na tom, abych vás ve vší pokoře svého srdce požádal o odpuštění.“ Říkal jsem si, že k tomu, abych napravil své unáhlení a zajistil si její pobyt u mne pro příští dobu, aspoň než odjede Ondřejka, tedy asi tři týdny, bylo by dobře hned příštího dne vymyslet něco, co by ji těšilo více než vše to, co jsem pro ni dosud udělal, a co by bylo uskutečnitelné teprve po delší době; a proto také, protože tím rozptýlím rozmrzelost, kterou jsem jí způsobil, bylo by možná dobře, kdybych této chvíle využil a ukázal jí, že znám její život lépe, než myslí. Rozladěnost, kterou v ní tím vzbudím, bude už zítra rozptýlena mými novými projevy laskavosti k ní, ale výstražné upozornění jí utkví v duchu: „Ano, milá Albertino, promiňte mi mou prudkost. Nejsem tak úplně vinen, jak myslíte. Je mnoho zlých lidí, kteří se snaží znesvářit nás; nechtěl jsem vám to nikdy říci, abych vás netrápil. Ale někdy bývám takovými denunciacemi úplně pomaten. Hledte, pokračoval jsem, teď na příklad mě lidé sužují, pronásledují tím, že mi stále povídají o vašich milostných pletkách, ale s Ondřejkou.“ – „S Ondřejkou?“ zvolala a hněv jí rozpálil líce.

Překvapením nebo z touhy, aby se zdálo, že je překvapena, otevřela široce oči. „To je roztomilé! A mohla bych se dovědět, kdo vám ty krásné věci řekl, mohla bych s těmi lidmi mluvit a zvědět, oč své hanebné pomluvy opírají?“ – „Milá Albertinko, nevím, jsou to anonymní dopisy, ale od lidí, jež byste patrně velmi snadno našla (abych jí ukázal, že nemyslím, že hledá), neboť jistě vás dobře znají. Ale přiznávám se, že poslední z nich (a zmiňuji se právě o něm, protože jde o maličkost, o věc nikterak trapnou) mě přece jen rozčilil. Prý jste tehdy, když jsme odjeli z Balbecu, napřed chtěla zůstat a potom odjet proto, že jste mezitím dostala od Ondřejky dopis, že nepřijede.“ – „Vím velmi dobře, že Ondřejka mi psala, že nepřijede, dokonce mi i telegrafovala; nemohu vám ten telegram ukázat, protože jsem jej neschovala, ale to nebylo toho dne; co by mi, prosím vás, na tom záleželo, přijede-li Ondřejka do Balbecu nebo zůstane-li v Paříži?“ „Co by mi, prosím vás, na tom záleželo“ bylo zjevným důkazem hněvu a toho, že jí na tom nějak záleželo, ne však nezbytně také důkazem, že Albertina odjela z Balbecu jenom z touhy uvidět Ondřejku. Po každé, když viděla, že někdo, komu řekla jako důvod nějakého svého skutku něco jiného, objevil důvod skutečný nebo i smyšlený, ale jiný, než byl důvod udaný jí samou, Albertina se hněvala, i když ten někdo byl opravdu ten, pro něhož svůj skutek udělala. Byla-li Albertina přesvědčena, že ty informace o všech jejích skutcích mi neposílali proti mé vůli anonymové, nýbrž že já sám jsem se po nich dychtivě pídil, to nebylo možno vyvodit ze slov, jež mi řekla potom a v nichž vypadala, jako by uznávala za pravdivé mé tvrzení o anonymních dopisech, ale vyplývalo to z jejího hněvivého postoje proti mně, z hněvu, který vypadal, jako by byl výbuchem jejích dřívějších rozmrzelých nálad, jako kdyby slídění, jemuž jsem se podle jejího přesvědčení – byl-li můj dohad správný – oddal, bylo jen výsledkem hlídání a pozorování všech jejích skutků, o němž patrně už dlouho byla přesvědčena. Její hněv zasáhl dokonce i Ondřejku, neboť říkajíc si patrně, že teď budu bývat znepokojen, i když

půjde někam s Ondřejkou, dodala: „Ostatně Ondřejka mě strašně otravuje. Je hrozná. Nechci s ní už chodit na procházky. Můžete to říci lidem, kteří vám řekli, že jsem se do Paříže vrátila k vůli ní. Kdybych vám řekla, že po tolikaleté známosti s Ondřejkou bych vám nedovedla říci, jakou má tvář, bylo by to pravda! Tak málo jsem se na ni dívala.“ Ale v Balbecu mi hned prvního roku řekla: „Ondřejka je úchvatná.“ To ovšem neznamenal ještě, že s ní má milostný poměr, ba často jsem ji tehdy slýchal vždy jen s rozhořčením mluvit o takových stycích. Ale nebylo možné, že se zatím změnila, třeba si ani neuvědomujíc, že se změnila, netušíc, že ty její hry s přítelkyní jsou totéž co ty nemravnosti, jež kárávala u jiných žen, o nichž však patrně neměla jasnou představu? Nebylo to možné stejně jako táž změna a táž neuvědomělost změny, která se v ní udála ve stycích se mnou, jemuž se v Balbecu tak rozhořčeně vzpírala, když jsem jí chtěl dát hubičky, které mi potom každého dne dávala sama, jež mi, jak jsem aspoň doufal, bude dávat ještě hodně dlouho a jež mi také teď za chvíli měla dát? „Ale, jak bych jim to, má drahá, mohl říci, když je neznám?“ Tato odpověď byla tak silná, že měla rozptýlit všechny ty námitky a pochybnosti, jež jsem viděl zkrystalizovány v Albertininych očích. Ale nechala je neporušeny. Zmlkl jsem a ona přes to se na mne ještě stále dívala s tou vytrvalou pozorností, s níž hledíme na člověka, který ještě nedomluvil. Znovu jsem ji požádal, aby mi odpustila mou prudkost. Odpověděla, že mi nemá co odpouštět. Už zase se uklidnila. Ale zdálo se mi, že pod její smutnou, ochablou tvář se zformovalo jakési tajemství. Věděl jsem, že mě nemůže opustit, dokud mi to neřekne; ostatně, nemohla po tom ani toužit (za týden měla zkoušet nové šaty od Fortunyho), ani ze slušnosti to nesměla udělat, protože má matka i její teta se měly koncem týdne vrátit do Paříže. Ale proč, bylo-li nemožné, aby odjela, jsem jí několikrát opakoval, že se příštího dne půjdeme podívat na benátské sklo, jež jsem jí chtěl koupit, a proč jsem pocítil úlevu, když jsem od ní slyšel, že souhlasí? Když mi potom řekla „dobrou

noc“ a já jsem ji objal, nechovala se jako obyčejně, odvrátila se – uplynulo sotva několik vteřin od té chvíle, kdy jsem si vzpomněl na tu slast, že mě denně večer obdařuje tím, co mi v Balbecu odpírala, – nevrátila mi můj polibek. Vypadalo to, jako by mi, pozlobivši se se mnou, nechtěla dát žádný projev něhy, který by se mi později mohl zdát jakousi falešností, popírající tu roztržku mezi námi. Vypadalo to, jako by už teď své skutky přizpůsobovala té roztržce, ale umírněně, buď aby ji neprozradila, nebo snad proto, že se mnou přerušovala jenom styky tělesné, chtějíc přes to zůstat mou přítelkyní. Objal jsem ji tedy po druhé, tiskna k své hrudi mihotavý a pozlacený blankyt průplavů a líbající se ptáky, symboly smrti a vzkříšení. Ale ona se také tentokrát odvrátila, a místo aby mi můj polibek oplátila, odklonila se s jakousi pudovou a předvídavou houževnatostí zvířat, tušících blízkou smrt. Toto jakési neblahé tušení, jež jako by dávala svým chováním najevo, zmocnilo se také mne a naplnilo mě strachem tak úzkostným, že jsem, když přišla ke dveřím, neměl odvahu nechat ji odejít a zavolal jsem ji nazpět. „Albertino, řekl jsem jí, nejsem ještě ani trochu ospalý. Nechce-li se spát ani vám, mohla byste u mne ještě chvíli zůstat, chcete-li, ale nijak na vás nenaléhám a zvláště nechci unavovat vás nějak.“ Zdálo se mi, že, kdybych ji mohl vysvléci a vzít ji do náručí v její bílé noční košili, v níž se zdávala růžovější a vřelejší a v níž více dráždila mé smysly, smíření by bylo úplné. Ale váhal jsem chvíli, protože modrý okraj šatů vrhal na její tvář odlesk krásy, záře, nebe, bez nichž by se mi jistě byla zdála krutější. Vrátila se pomalu a řekla velmi něžně, tváříc se stále tak smutně a strhaně: „Mohu zůstat, jak dlouho budete chtít, nejsem ospalá.“ Její odpověď mě uklidnila, protože, dokud byla u mne, jsem cítil, že budoucnost není ještě ztracena; mimo to byla v její odpovědi také přátelskost a poslušnost, ale jistého zvláštního druhu, poslušnost, která se mi zdála ohraničena tím tajemstvím, jež jsem cítil za jejím smutným pohledem, za jejím chováním, změněným, napolo bezděky, napolo patrně úmyslně, aby už napřed bylo uvedeno

v soulad s něčím, co jsem ještě neznal. Zdálo se mi však, že přes to bych měl dost odvahy k tomu, abych ji přinutil k povolnosti, jen kdybych ji měl před sebou v košilce a s obnaženým hrdlem, jak jsem ji tehdy uviděl v balbeckém hotelu v posteli: „Když jste tak hodná a chcete u mne chvíli zůstat a těšit mě, měla byste si vysvléci šaty; je to příliš teplé, příliš tuhé, neodvážuji se přiblížit se k vám, abych nepomačkal tu krásnou látku, a jsou na ní mezi námi ti symboličtí ptáci. Vysvlečte se, drahoušku.“ – „Ne, nebylo by to pohodlné, rozpínat zde ty šaty. Odstrojím se za chvíli v mém pokoji.“ – „Vy se tedy nechcete ani posadit ke mně na postel?“ – „Ale ano.“ Přece však si sedla trochu daleko, k mým nohám. Hovořili jsme. Víím, že jsem při řeči vyslovil slovo „smrt“, jako kdyby Albertina měla brzy umřít. Zdá se, že události jsou rozlehlejší než ten krátký časový prostor, v němž se uskutečňují, takže se do něho nevejdou celé a přecházejí jej: Přecházejí jej, jak se samo sebou rozumí, do budoucnosti vzpomínkami, jež si na ně uchováme, ale dožadují se místa také v čase, který je předchází. Je možno říci, že to je pak nevidíme přesně tak, jaké budou, ale což nebývají pozměněny také ve vzpomínce?

Když jsem viděl, že Albertina sama mě nepolíbí, uvědomiv si, že zbytečně ztrácím čas a že teprve počínajíc polibkem začaly by pro mne minuty uklidňující a opravdové, řekl jsem jí: „Dobrou noc, je už příliš pozdě,“ protože jsem se domníval, že ji tím přinutím, aby mě políbila, a potom bychom mohli pokračovat. Ale Albertina, když mi řekla: „Dobrou noc, snažte se dobře spát,“ dala mi, stejně jako už dvakrát před tím, hubičku jenom na líce. Tentokrát jsem se neodvážil, zavolat ji zas nazpět, ale srdce mi bilo tak prudce, že jsem si nemohl lehnout. Jako pták, pobíhající v kleci od jednoho konce k druhému, potácel jsem se stále mezi znepokojením, že Albertina ode mne možná odejde, a poměrným klidem. Ten klid ve mně vytvářelo uvažování, jež jsem začínal několikrát v minutě: „Jistě neodejde, dokud mi to neřekne, a ještě mi ani slovem neřekla, že chce odejít“; to mě skoro uklidnilo. Ale hned potom jsem si zase řekl: „Ale co, když zítra

přece jen uvidím, že odešla? Můj neklid sám má přece jistě nějakou příčinu; proč mě neobjala?“ Tu mě hrozně rozbolelo srdce. Potom se trochu uklidnilo tím uvažováním, k němuž jsem se zas vrátil, ale ten pohyb mých myšlenek byl tak neustálý a jednotvárný, že mě z něho nakonec rozbolela hlava. Jsou takové různé duševní stavy (a zvláště znepokojení), které, ukazující nám jenom dvojí řešení, bývají jaksi podobně nelítostně ohraničené jako nějaké prosté utrpení fyzické. Stále znovu jsem se vracel k úvaze, která potvrzovala oprávněnost mého nepokoje, i k úvaze, která ji vyvracela a uklidňovala mě, na prostoru stejně nepatrném jako churavý člověk, který stále a stále jakýmsi vnitřním pohybem ohmatává ústrojí, které ho bolí, na chvíli se od bolestivého místa vzdaluje, ale hned se k němu zas vrací. Najednou jsem byl v nočním tichu zaražen zvukem, který byl na pohled bezvýznamný, ale mne naplnil zděšením: zdálo se mi, že Albertinino okno bylo prudce otevřeno. Když jsem už neslyšel nic, zamyslel jsem se nad tím, proč mě ten zvuk tak vyděsil. Sám o sobě nebyl přece nijak zvláštní; ale já jsem si jej pravděpodobně vysvětloval dvěma způsoby, které mě stejně vyděsily. Především, protože jsem se bál průvanů, měli jsme při svém společném životě ujednáno, že v noci se nikdy nebudou otvírat okna. Albertině to bylo vysvětleno, hned když se do domu přistěhovala, a ona mi, přestože byla přesvědčena, že je to jen nezdravá mánie, slíbila, že ten zákaz nikdy neporuší. A dbala všeho toho, o čem věděla, že to chci, třebaže sama to odsuzovala, tak úzkostlivě, že jsem věděl, že by byla spíše spala v zápachu z kamen, než aby otevřela okno, stejně jako by mě, ani kdyby se nevím co stalo, nebyla dala ráno probudit. Byla to ovšem jenom nepatrná dohoda našeho společného života, ale nechtěla tím, že ji porušila, nic mi o tom neřeknuvši, dát najevo, že není už ničím vázána a že by stejně dovedla porušit vše, co jsme si kdy slíbili? A pak, ten zvuk byl prudký, skoro neslušný, jako kdyby byla otevřela okno v zuřivém vzteku a říkajíc si při tom: „Tento život mě dusí, potřebuji stůj co stůj trochu čerstvého vzduchu!“

Neřekl jsem si to přesně tak, ale nepřestával jsem jako na nějakou předpověď, tajuplnější a zlověstnější než soví zahoukání, myslit na ty zvuky okna, otevřeného Albertinou. Rozčilen jako snad ještě nikdy od toho večera v Combray, když u nás večerel Swann, chodil jsem dlouho chodbou, doufaje, že svými kroky upoutám Albertinu pozornost, že se nade mnou smiluje a zavolá mě, ale neslyšel jsem v jejím pokoji žádný ruch. Pomalu jsem si uvědomoval, že je už příliš pozdě. Albertina jistě už dávno spí. Vrátil jsem se do svého pokoje a ulehл jsem. Druhého dne, jakmile jsem se probudil, zazvonil jsem na Františku, protože ke mně, dokud jsem nezavolal, nikdo nikdy, byť se cokoli stalo, nevcházel. A zároveň jsem si řekl: „Promluvím s Albertinou o té jachtě, kterou jí chci dát postavit.“ Běra od Františky poštu, řekl jsem jí, ani se na ni nedívaje: „Rád bych co nejdříve něco řekl slečně Albertině; probudila se už?“ – „Ano, probudila se velmi časně.“ Ucítil jsem, jak se ve mně jako po závanu větru zdvihlo k odletu tisíc nepokojů, jež jsem od té chvíle nedovedl udržet v prsou. Zavířilo to ve mně tak, že jsem jako v nějaké vichřici nemohl ani vydechnout. „Ach! Ale kde je teď?“ – „Jistě je v svém pokoji.“ – „Ach, dobře, dobře, hned k ní půjdu.“ Oddechl jsem si, byla tam, mé vzrušení pokleslo, Albertina byla zde, a hned mi bylo skoro jedno, že tam je. Nebyla ostatně nesmyslná ta má myšlenka, že by tam mohla nebýt? Usnul jsem, ale přestože jsem měl jistotu, že Albertina mě neopustí, spánkem lehkým, a to lehkým jenom, pokud se týkalo jí. Neboť zvuky, které se mohly týkat jen prací na dvoře, přestože jsem je v spánku nejasně slyšel, mě nijak nevyrušovaly, kdežto i nejlehčí zašustění, ozývající se z jejího pokoje, když bez hluku vycházela nebo vcházela, mě hned vyburcovalo, probíhalo mi celým tělem, rozbušovalo mi srdce, přestože jsem je zaslechl v hluboké dřímotě; stejně má babička v poslední dny před svou smrtí, kdy ležela už v nehybnosti, kterou nic nevyrušilo a které lékaři říkali *coma*, zachvěla prý se vždy jako list, kdykoli zaslechl trojí zazvonění, jímž jsem vždy volával Františku a jež si, ani když

jsem, nechtěje rušit ticho v babiččině pokoji, zvonil velmi zlehka, nikdo podle Františčina tvrzení nemohl pro ten můj zvláštní a i mně samému neznámý způsob zvonění plést se zvoněním někoho jiného. Ležel jsem tedy také já už v agonii, byla to předzvěst blízké smrti?

Toho dne a stejně příštího dne jsme byli venku spolu, protože Albertina s Ondřejkou nechtěla už jít. O jachtě jsem se jí ani nezmínil. Ty procházky mě úplně uklidňovaly. Ale večer mě Albertina zase políbila tím svým novým způsobem, takže jsem zuřil. Viděl jsem v tom teď už jenom jakýsi způsob, jímž mi chtěla ukázat, že je na mne nadurděna, a který se mi zdál příliš směšný po všech těch projevech laskavosti, jimiž jsem ji nepřestal zahrnovat. Proto také, nedosahuje u ní už ani těch tělesných ukojení, po nichž jsem toužil, a shledávaje ji ošklivou v její rozmrzelosti, pociťoval jsem tím jasněji, jak jsem tím životem olupován o všechny ty krásné ženy a cesty, po nichž ve mně znovu probouzely touhu první krásné dni. Vlivem patrně rozptýlených vzpomínek na zapomenutá dostaveníčka, jež jsem, ještě jako student, míval s ženami pod hustou už zelení, ta oblast jara, v níž se putování našeho příbytku, bloudícího jarními obdobími, právě před třemi dny zastavilo pod vlídně usměvavým nebem a jejíž všechny cesty se rozbíhaly k snídaním na venkově, k projížděkám po vodě a k výletům za město, zdála se mi krajinou žen stejně, jako byla krajinou stromů a zemí, v níž rozkoše, se všech stran nabízené, stávaly se dovolenými mým zotavujícím se silám. Smiřovat se s leností, smiřovat se s odříkáním, užívat rozkoše jenom s ženou, kterou jsem nemiloval, smiřovat se s ustavičným pobytem v pokoji, necestovat nikam, to všechno bylo možné v tom Starém světě, v němž jsme byli ještě včera, v tom prázdném zimním světě, ale nebylo to už možné v tomto vesmíru novém, olistěném, v němž jsem se probudil jako nějaký mladý Adam, který je po prvé postaven před problém života a štěstí a který není ještě zatížen nakupením záporných řešení dřívějších. Albertinina přítomnost mě

tížila; díval jsem se na ni tedy rozmrzele, cítě, že je to neštěstí, že jsme se ještě nerozešli. Chtěl jsem jet do Benátek, chtěl jsem, než se k tomu dostanu, jít do Louvru podívat se na benátské obrazy a do Lucemburského paláce podívat se na dva Elstiry, jež vévodkyně de Guermantes, jak jsem se právě dověděl, tomuto muzeu prodala, právě na ty, jimž jsem se tak obdivoval: „Radosti tance“ a „Podobiznu rodiny X.“ Ale bál jsem se, aby na prvním z těchto obrazů některé bujně postoje nevzbudily v Albertině lítostivou touhu po lidových radovánkách a nepřiměly ji k myšlence, že jistý život, jehož ještě neužila, život takových lidových ohňostrojů a krčem je také lákavý. Už napřed jsem se bál, že mě o národním svátku požádá, abych s ní šel na nějaký lidový ples, a snil jsem o nějaké nemožné události, která by mohla způsobit, aby ty slavnosti byly zakázány. A pak, na těch Elstirech byly také nahé ženské postavy v bujně vzrostlých jižních krajinkách, které by v Albertině snadno mohly vzbudit myšlenky na různé rozkoše, přestože Elstir sám (ale ona by jeho dílo možná nedocenila) v nich viděl jenom krásu plastickou, lépe řečeno krásu bílých pomníků, již nabývají ženská těla, sedící v zeleni. Proto tedy jsem se toho raději zřekl a chtěl jsem si zajet do Versailles. Albertina četla v svém pokoji, oblečena do županu od Fortunyho. Zeptal jsem se jí, chce-li jet do Versailles. Měla tu půvabnou vlastnost, že byla vždy ke všemu ochotna, a to možná proto, že bývala dříve zvyklá žít polovinu času u cizích lidí; podobně jako se tehdy v Balbecu ve dvou minutách rozhodla jet do Paříže, odpověděla mi: „Mohu jít tak, jak jsem, nevystoupíme z vozu.“ Zaváhala vteřinu mezi dvěma plášti, jimiž by zakryla župan – jako by byla váhala, kterého ze dvou přátel vzít s sebou – vybrala si nádherný temně modrý a zapíchla do klobouku jehlici. V minutě byla připravena, ještě dříve než jsem si oblékl svrchník, a odjeli jsme do Versailles. I tato její rychlost, tato naprostá poslušnost mě naplnily větším klidem, jako bych opravdu, třebaže jsem neměl žádnou přesnou příčinu k nepokoji, uklidnění potřeboval. „Přece jen se nemám čeho bát;

dělá, co chci, přes ten hluk, s nímž nedávno otevřela okno. Jakmile jsem navrhl procházku, přehodila si na župan ten modrý plášť a šla; to by přece neudělal žádný vzbouřenec, žádná žena, která by už nechtěla se mnou žít," říkal jsem si cestou do Versailles. Zůstali jsme tam dlouho. Celé nebe mělo tu zářivou, mírně bledou modrou barvu, již výletník, ulehnuvší v polích, vídává často nad svou hlavou, ale tak jednotnou, tak hlubokou, že člověk cítí, že té modři bylo užito bez přimíchání jakékoli jiné barvy a s hojností tak nevyčerpateľnou, že by její substance mohla být stále více a více prohlubována a přece by se nenašel ani atom něčeho jiného než stále téže modři. Myslil jsem na babičku, která v uměleckých výtvorech lidských i v přírodě milovala velikost a která se se zálibou dívala, jak se do takové modři tyčí zvonice na kostele sv. Hilaria. Najednou jsem znovu pocítil zádumčivou touhu po ztracené svobodě, zaslechnuv zvuk, který jsem zprvu nepoznal a který by se mé babičce také byl tak velice líbil. Bylo to jako bzukot nějakého sršně. „Hleďte, řekla mi Albertina, letí aeroplán, je velice, velice vysoko.“ Díval jsem se kolem sebe, ale viděl jsem, bez jediné černé skvrnky, jenom čistou bledost nesmíšené modři. Přes to však jsem stále slyšel bzukot křídel, která se najednou objevila v mém zorném poli. Vysoko nahoře přerušovala drobounká hnědá a zářivá křídla jednotnou modř neměnitelného nebe. Konečně jsem našel příčinu toho bzukotu, objevil jsem ten drobný hmyz, chvějící se tam nahoře, patrně dobré dva tisíce metrů vysoko; viděl jsem jej bzučet. Možná, že tehdy, kdy vzdálenosti na zemi byly teprve nedávno zkráceny rychlostí tak jako dnes, zapísknutí vlaku, jedoucího ve vzdálenosti dvou kilometrů, bylo plno téže krásy, která nás teď ještě nějakou dobu bude dojímat v hukotu aeroplánu, letícího ve výši dvou tisíc metrů, při představě, že vzdálenosti, prolétnuté při této vertikální cestě, jsou stejné jako při cestě po zemi a že v tom kolmém směru, v němž se nám míry zdají jiné, protože jejich dosažení se nám zdálo nemožné, aeroplán ve výši dvou tisíc metrů není od nás o nic dále

než vlak ve vzdálenosti dvou kilometrů, ba je ještě blíže, protože stejná trať je uražena prostředím čistším, v němž nic nestojí mezi cestujícím a místem jeho odjezdu, stejně jako za klidného počasí na moři nebo na rovinách vodní brázda vzdálené už lodi nebo závan jediného větříku vlní oceán vod nebo obilných klasů.

„Nemáme vlastně, ani vy, ani já, hlad, takže bychom mohli zajet k Verdurinovým, řekla Albertina, je právě vhodný den i hodina.“ – „Vždyť se na ně zlobíte?“ – „Ach, ono se toho o nich mnoho zlého napovídá, ale v jádře to nejsou tak špatní lidé. Paní Verdurinová se ke mně vždy chovala velmi pěkně. A pak, člověk se nemůže stále hněvat na celý svět. Mají své chybičky, ale kdo je dnes nemá?“ – „Nejste oblečena, musili bychom jet napřed domů obléci se, a to by pak už bylo pozdě.“ A dodal jsem, že bych rád něco posvačil. „Ano, máte pravdu, posvačme docela prostě,“ odpověděla Albertina s tou podivuhodnou ochotou, která mě vždy překvapovala. Zastavili jsme se ve veliké cukrárně, která byla skoro už za městem a byla právě hodně v módě. Nějaká dáma se právě chystala k odchodu a požádala prodavačku o své věci. Jakmile odešla, Albertina se několikrát, jako by chtěla upoutat její pozornost, podívala na prodavačku, která sbírala a skládala šálky, talířky a zákusky, protože bylo už pozdě. Přišla se mne jenom zeptat, co si přeji. A když prodavačka, žena ostatně velmi vysoká, stála před námi, kladouc na stůl objednané věci, Albertina, sedící vedle mne, stále se snažila upoutat její pozornost tím, že k ní kolmo vzhůru zdvihala plavý pohled, který byl nucen zdvihat zřítelnice tím výše, že Albertina, ježto prodavačka stála těsně u nás, nemohla zmírnit úhel odklonu šikmostí pohledu. Byla nucena, nechtějíc příliš dozadu naklánět hlavu, zdvihat své pohledy až k té neobyčejné výši, v níž byly oči cukrářčiny. Ze slušnosti ke mně Albertina své pohledy hned zas sklopila, ale znovu je opakovala, protože prodavačka si jich nevšímalá. Vyplynula z toho celá řada marných prosebných rozletů k nepřístupné bohyni. Potom měla cukrářka uklízet už jenom veliký

sousední stůl. Tam se Albertina mohla dívat docela přirozeně. Ale prodavačiny pohledy nespočinuly na mé přítelkyni ani jednou. Nepřekvapovalo mě to; věděl jsem, že ta žena, již jsem trochu znal, má, ačkoli je vdána, milence, že však své milostné plotky dovede výborně utajovat, a to mě u ní nesmírně překvapovalo, protože jinak byla úžasně hloupá. Díval jsem se na ni, když jsme svou svačinu dokončovali. Zabrána jsouc do své práce, chovala se k Albertině, která se na ni ostatně nedívala nijak neslušně, skoro nezdvěřile, nevěnujíc jí ani jediný pohled. Uklízela, stále jen uklízela, ničeho jiného si nevšímajíc. Ani kdyby uklízení lžiček a nožíčků na ovoce nebylo svěřeno té statné, krásné ženě, nýbrž z úsporných důvodů jenom nějakému stroji, jeho nevšímavost k Albertinině pozornosti by nebyla mohla být úplnější, přestože prodavačka neklopila oči, nezapomínala na své okolí, ale rozzařovala své zřetelnice a své půvaby pozorností, věnovanou jenom práci. Je ovšem pravda, že tato nevšímavost, kdyby ta prodavačka nebyla tak neobyčejně hloupá (to nebyla jenom pověst, já sám jsem to věděl ze zkušenosti), mohla by být projevem největší obratnosti. A vím dobře, že i nejhloupější člověk, jakmile jde o jeho touhy nebo o jeho osobní zájmy, může se v tomto jediném případě, uprostřed nicotnosti svého hloupého, nechápavého života, hned přizpůsobit i nejsložitější situaci; ale to by byl přece jen příliš subtilní předpoklad u ženy tak hloupé, jako byla tato cukrářka. Ta její hloupost byla dokonce nepravděpodobně nezdvěřilá. Ani jednou se nepodívala na Albertinu, kterou přece nemohla nevidět. Bylo to málo zdvořilé k mé přítelkyni, ale já jsem byl vlastně nadšen, že Albertina dostala tuto malou lekci a uviděla, že ženy si jí často nevšímají. Vyšli jsme z cukrárny, vsedli jsme zase do vozu a už jsme vyjeli k domovu, když jsem najednou zalitoval, že jsem zapomněl vzít tu cukrářku stranou a pro jistotu ji poprosit, aby té dámě, odcházející, když my jsme přišli, neřekla mé jméno a mou adresu, jež v cukrárně jistě dobře znali, protože jsem u nich často objednával zákusky. Nebylo opravdu třeba, aby se tím ta dáma

nepřímo dověděla Albertininu adresu. Ale zdálo se mi, že jsme už příliš daleko, abychom se pro takovou maličkost vraceli, a že by to v očích hloupé a prolhané cukrářky vypadalo, jako bych tomu přisuzoval přílišný význam. Umiňoval jsem si jenom, že tam za týden musím zajet na svačinu a říci to té prodavačce a že je velmi mrzuté, že člověk, protože polovici toho, co má říci, vždy zapomene, dělá nejprostší věci na několikrát. A když už o tom mluvíme: nedovedu ani říci, jak velice, když tak na to myslím, býval Albertinin život vyplněn střídavými touhami, pomíjejícími, často si i odporujícími. Komplikovala jej ovšem také lež, neboť, nevzpomínajíc si už přesně na naše rozmluvy, když mi řekla: „Ach, to je pěkná dívka; hrávala dobře golf“ a když mi na mou otázku, jak se ta dívka jmenuje, odpověděla s tím nevšímavým, všeobecně známým, přezíravým výrazem tváře, který je patrně „stále k dispozici“, protože si jej každý lhář tohoto rázu na chvíli vypůjčuje po každé, když nechce odpovědět na nějakou otázku, a po každé jej správně najde: „Ach, to nevím (s lítostí, že mě nemůže informovat), nikdy jsem její jméno neslyšela, viděla jsem ji na hřišti, ale jak se jmenuje, jsem se nedověděla,“ jestliže jsem jí za měsíc potom řekl: „Albertino, víš, ta hezká dívka, o níž jsme mluvili, ta, která hrála tak dobře golf,“ odpověděla mi bez rozvahy: „Ach, ano, Emila Daltierová, nevím, kam se poděla.“ A lež jako nějaký opevněný tábor se teď už vzdala hájení jména, které bylo dobyto, a obhajovala už jen možnosti nalézt tu dívku: „Ach, nevím, neznám její adresu. Nevím, kdo by vám ji mohl dát. Ah ne, Ondřejka ji neznala. Daltierová nebyla z naší družiny, dnes už tak roztržštěné.“ Jindy bývala lež jako nějaké ošklivé přiznání: „Ach, kdybych měla tři sta tisíc franků důchodu...“ Zarazila se. „No, co bys udělala?“ – „Požádala bych tě, odpověděla objímajíc mě, abys mi dovolil zůstat u tebe. Kde jinde bych mohla být šťastnější?“ Ale i když přihlížím k jejím lžím, bývalo neuvěřitelné, jak měnlivý býval její život a jak prchavé bývaly její největší touhy. Bláznivě toužila po seznámení s někým, ale za tři dny potom by ho už nebyla chtěla

vidět. Nemohla čekat ani hodinu, než jí dám koupit plátno a barvy, protože chtěla zase začít malovat. Dva dny tím byla rozčilená, prolévala skoro slzy, rychle ovšem zase schnoucí, slzy dítěte, jemuž vzali kojnou. A tato nestálost jejích citů k lidem, k věcem, k zaměstnání, k umění i ke krajinám bývala opravdu tak všeobecná, že jistě ani peníze, jestliže je, ale to si o ní nemyslím, milovala, nemohla milovat déle než ostatní věci. Když řekla to: „Ach, kdybych měla třístatisí-cový důchod,“ i když měla snad na mysli nějaký plán špatný, ale málo trvalý, nebyla by mohla ulpět na něm déle než na touze zajet si na zámek Rochers, jehož obraz jí ukázalo babiččino vydání Listů paní de Sévigné, setkat se s nějakou přítelkyní z golfu, proletět se v aeropláně, strávit Vánoce u své tety nebo začít zase malovat.

Vrátili jsme se domů pozdě v noci, v níž tu a tam podél cesty červené kalhoty vedle nějaké sukně prozrazovaly milenecké dvojice. Náš vůz se vracel branou Maillot. Pařížské památné stavby byly nahrazeny čistou, lineární, jemnou kresbou staveb, jako kdyby to byl náčrt nějakého zničeného města, jehož obraz by kreslíř chtěl zachytit. Ale na obvodě toho obrazu odráželo se bledomodré pozadí, z něhož kresba vystupovala, s takovou lahodou, že žíznivé oči hledaly všude ještě trochu toho rozkošného barevného odstínu, který jim byl příliš skoupě odměřen: svítil měsíc. Albertina se obdivovala jeho svitu. Neodvážil jsem se říci jí, že bych z něho měl větší požitek, kdybych byl sám nebo kdybych právě sledoval nějakou neznámou ženu. Recitoval jsem jí verše nebo věty prózou o měsíčním svitu, ukazuje jí, jak ze stříbrného, jakým býval dříve, zmodral u Chateaubrianda a u Viktora Huga v *Slavnosti u Terezy*, a jak potom zase zežloutl a zkovověl u Baudelaira a Leconta de Lisle. Potom, připomněv jí obraz měsíčního srpku na konci *Spícího Booza*, recitoval jsem jí celou báseň. Přijeli jsme domů. Krásné počasí té noci poskočilo dopředu, tak jako teploměr stoupne v teple. Za časně probuzených jarních rán, která potom následovala, jsem slyšel tramvaje, jak odjíždějí vůněmi do vzduchu, do něhož se

mísilo stále více a více žáru, až dosáhl hutnosti a zhuštění poledních hodin. A když mastný vzduch vyleštil a izoloval vůni umyvadla, vůni skříně, vůni pohovky, nic než na základě přesnosti, s níž se, vodorovné a přímé, udržovaly v přesných, vedle sebe položených vrstvách, v perletovém příšeří, které mírným leskem zlahodňovalo reflex záclon a lenošek z modrého atlasu, viděl jsem se, a to nejen z vrtošivosti své obraznosti, nýbrž proto, že to bylo opravdu možné, jak v nějaké nové předměstské čtvrti, podobné čtvrti, v níž v Balbecu bydlíval Bloch, jdu ulicemi, zaslepenými sluncem, a nalézám v nich ne nechutné řeznické krámy a bílý stavební kámen, nýbrž venkovskou jídelnu, do níž bych za chvíli mohl vkročit, a vůně, jež bych v ní po svém příchodu našel, vůni třešňové a meruňkové zavařeniny, ovocného vína, ementálského sýra, vznášející se v zářivém chladu stínu, který jemně pruhují jako vnitřek achátu, zatím co hranolové skleněné podložky pod nože do něho vrhají duhy nebo rozhazují tu a tam po voskovém plátně páví oka. Jako vítr, dující s přesnou pravidelností stále silněji, slyšel jsem s radostí auto pod oknem. Cítil jsem jeho benzinovou vůni. Tato vůně se může zdát nelibou citlivým lidem (obyčejně materialistickým), jimž kazí venkov, a jistým myslitelům (svým způsobem také materialistickým), kteří se, věříce v důležitost faktu, domnívají, že člověk by byl šťastnější, schopen jakési vyšší poezie, kdyby jeho oči mohly vidět více barev, jeho chřípí cítit více vůní, filosofické zakuklení naivní myšlenky těch, kteří myslí, že život býval krásnější tehdy, kdy se místo fraku nosily kroje. Pro mne však (stejně jako by mě zápach naftalinu a vetyveru, sám o sobě možná nepříjemný, naplnil nadšením, protože by mi připomněl modrou neposkvřenost moře v den mého příjezdu do Balbecu) tato vůně benzinu, která se zároveň s kouřem, ucházejícím ze stroje, tolikrát rozprchla do bledého blankytu za těch palčivých dní, kdy jsem jezdíval ze Saint-Jean de la Haise do Gourvillu, stejně jako mě následovala na mých procházkách za těch letních odpolední, kdy Albertina malovala, rozvíjela

ted' kolem mne, přestože jsem byl v tmavém pokoji, chrpy, vlčí máky a tmavorůžové jetely, opájela mě jako nějaká vůně venkova, ne přesně ohraničená a stálá jako vůně, která bývá nahromaděna před hlohy a která, poutána jsouc svými hustými a přilínavými prvky, vznáší se s jistou stálostí před keři, nýbrž jako vůně, před níž ubíhaly cesty, měnil se vzhled půdy, přibíhaly zámky, bledlo nebe, zdesateronásobovaly se síly, vůně, která byla jakoby symbolem skoku a síly a která ve mně obnovovala mou balbeckou touhu vstoupit do té křišťálové a ocelové klece, tentokrát však ne proto, abych mohl dělat v známých domech návštěvy s ženou, kterou jsem příliš znal, nýbrž proto, abych se mohl oddávat s ženou neznámou lásce na místech úplně mi nových. Byla to vůně, kterou každé chvíle doprovázelo volání houkaček kolemjedoucích aut, jemuž jsem jako vojenským troubením prisuzoval slova: „Pařížane, vstávej, vstávej, pojď snídat za město a projet se ve stínu pod stromy v lodičce s krásnou dívkou; vstávej, vstávej!“ A všechna tato snění mi byla tak příjemná, že jsem si blahopřál k „přísnému zakazu“, který působil, že, dokud bych nezavolal, žádný „nesmělý smrtelník“, ani Františka, ani Albertina, by se neodvážil přijít mě rušit „v hloubi toho paláce“, v němž „strašný majestát libuje si v tom, dělat se svým poddaným neviditelným“. Ale dekorace se najednou změnila; najednou ne už vzpomínka na dávné dojmy, ale vzpomínka na někdejší touhu, právě nedávno probuzenou modrým a zlatým županem od Fortunyho, rozprostřela přede mnou jiné jaro, jaro ne už listnaté, nýbrž naopak najednou oloupené o všechny své stromy a květy tím jménem, jež jsem si právě řekl: Benátky, jaro scezené, jaro, které je zredukováno na svou trest' a vyjadřuje prodloužení, oteplování, postupné rozvíjení svých dní postupným kvašením ne už nečisté půdy, nýbrž panenské, modré vody, která je jarní, třebaže nepřináší květních plátků, a která by měsíci květnu mohla odpovídat jenom svými odrazy, přesně se s ním shodujíc v zářivé a stojící nahotě svého temného safíru. Proto také, stejně jako roční období jeho

mořským zálivům, neschopným rozkvětu, ani moderní leta nepřinášejí změnu tomu gotickému městu; věděl jsem to, nedovedl jsem si to v obraznosti představit, ale právě to jsem chtěl pozorovat s touž touhou, která před lety, když jsem byl ještě dítě, zlomila ve mně v samém žáru příprav k odjezdu sílu k cestě; chtěl jsem státi tváří v tvář svým benátským představám, vidět, jak to rozdělené moře objímá svými závity jako zátočinami řeky Oceanu civilizaci městskou a zjemnělou, která však, jsouc od světa odříznuta jejich blankytným pásem, vyvíjela se stranou, měla své vlastní malířské a stavitelské školy, chtěl jsem se obdivovat té báječné zahradě, plné ovoce a ptactva z barevného kamení a vykvetlé uprostřed moře, které ji přicházelo zalévat, bilo svým příbojem do sloupových dřívků a na mohutný relief hlavic jako pohled tmavého blankytu, bdícího ve stínu, kladlo skvrnovité světlo a ustavičně jím pohybovalo. Ano, musím odjet, teď je vhodná chvíle. Od té chvíle, kdy se Albertina už netvářila rozhněvaně na mne, mít ji pro sebe se mi už nezdálo dobrem, za něž by člověk byl ochoten dát výměnou všechna dobra ostatní. Neboť to bychom udělali jenom proto, abychom se zbavili nějakého žalu nebo nějaké úzkosti, která teď byla rozptýlena. Po-dařilo se nám prorazit ten kruh, o němž jsme se jedné chvíle domnívali, že se nám nikdy nepodaří vyjít z něho. Vyjasnili jsme bouři, přiměli jsme k návratu jasný úsměv. Úzkostná tajemnost záští, nemajícího žádné známé příčiny a možná ani konce, je rozptýlena. Od té chvíle jsme zase tváří v tvář problému štěstí, který byl na chvíli odsunut, štěstí, o němž víme, že je nemožné. Ted', když se život s Albertinou stal zase možným, cítil jsem, že mě v něm očekávají jistě jenom neštěstí, protože ona mě nemiluje; lépe bylo opustit ji s něhou jejího souhlasu, kterou bych svými vzpomínkami prodloužil. Ano, teď byla vhodná chvíle; bylo třeba informovat se přesně, kdy Ondřejka odjede z Paříže, promluvit energicky s paní Bontempsovou, tak abych měl úplnou jistotu, že Albertina v té době nebude moci jet ani do Holandska, ani do Montjouvainu. Kdybychom dovedli své

lásky lépe analyzovat, viděli bychom, že ženy se nám často líbí jenom vlivem mužů, s nimiž o ně musíme bojovat, přestože tím bojem strašně trpíme; jakmile tento vliv pomine, rozplyne se také půvab ženy. Bolestný a výstražný příklad toho máme v obzvláštní zálibě mužů v ženách, které se už dopustily nějakých poklesků, v těch ženách, o nichž tuší, že vězí v nebezpečí, a jež jsou po celou dobu své lásky nuceni dobývat; a naopak příklad pozdější, tentokrát nijak dramatický, v muži, který cítě, že jeho láska k ženě ochabuje, aplikuje samovolně pravidla, jež si vyvodil, a aby nabył jistoty, že tu ženu milovat nepřestává, uvádí ji do nebezpečného prostředí, v němž je nucen denně ji chránit (opak mužů, kteří žádají, aby se jejich milenka zřekla divadla, přestože se do ní zamilovali právě proto, že byla herečkou).

Až by takto nic nebránilo rozchodu s Albertinou, bylo by třeba zvolit nějaký den, krásný jako ten dnešní – mělo jich být mnoho takových – den, kdy by mi byla lhostejná, kdy bych byl pokoušen tisícerými touhami, bylo by třeba nechat ji odejít na procházku bez rozloučení, a potom vstát, rychle se připravit, napsat jí několik slov, využít toho, že se mi, protože ona nebude v té době moci odjet na žádné z těch míst, která mě znepokojovala, podaří nemyslet na cestách na žádné špatnosti, jež by mohla páchat – a jež se mi ostatně v té chvíli zdály docela bezvýznamné – a bez rozloučení s ní odjet do Benátek.

Zazvonil jsem na Františku, chtěje ji požádat, aby mi koupila průvodce a jízdní řád, podobně jako jsem to udělal ještě jako dítě, když jsem už chtěl připravit cestu do Benátek, uskutečnění touhy stejně prudké, jako byla má touha v té chvíli; zapomínal jsem, že od té doby jsem už jednu touhu, touhu po Balbecu, ukojil bez jakékoli rozkoše, a že Benátky, jsouce také jev viditelný, nemohly by patrně stejně jako Balbec uskutečnit nevýslovný sen, sen o gotické době, zpřítomněné jarním mořem, době, která chvílemi vrhala do mé mysli kouzelný, lichotivý, nepochopitelný, tajemný a zmatený

obraz. Františka slyšela mé zazvonění a vešla, dosti znepokojena tím, jak přijmu její slova a její počínání. „Velice mě mrzelo, řekla, že pán zvoní dnes tak pozdě. Nevěděla jsem, co mám dělat. Ráno v osm hodin mě slečna Albertina požádala o svá zavazadla; neodvažovala jsem se nevyhovět jí, bála jsem se, že pán by se na mne zlobil, kdybych ho šla budit. Marně jsem jí domlouvala a říkala, aby hodinku počkala, protože jsem stále čekala, že pán zazvoní; nechtěla; nechala mi pro pána tento dopis a v devět hodin odjela.“ Tu – tak velice může člověk nevědět, co v sobě má, neboť byl jsem právě přesvědčen o své lhostejnosti k Albertině – dech se mi zatajil, stiskl jsem si srdce oběma rukama, najednou zvlhlýma tím zvláštním potem, který jsem nepocítil ještě nikdy od toho dne, kdy mi Albertina v balbeckém vláčku prozradila svou známost se slečnou Vinteuilovou, a vypravil jsem ze sebe jenom tato slova: „Ach, to je tak dobře, rozumí se samo sebou, že jste udělala dobře, že jste mě nebudila, nechte mě chvíli, zazvoním na vás potom.“

Marcel Proust
Hledání ztraceného času V
Uvězněná

Edice Klasická světová próza
Překlad Jaroslav Zaorálek
Obálka Jakub Tesař s použitím volných zdrojů
Redakce Markéta Teuchnerová

Vydala Městská knihovna v Praze
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. elektronické vydání
Verze 1.0 z 23. 8. 2019

ISBN 978-80-7602-932-3 (epub)
ISBN 978-80-7602-933-0 (pdf)
ISBN 978-80-7602-934-7 (prc)